

Yıldız Teknik Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Dili Tezli Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

RADLOFF SÖZLÜĞÜ'NÜN E-MADDESİNİN ESKİ
TÜRKÇE AÇISINDAN İNCELENMESİ

ÖZLEM YİĞİTOĞLU

03718101

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Ölmez

İstanbul, 2007.

İçindekiler

I.	Özet	3
II.	Abstract	4
III.	Önsöz	5
IV.	Kısaltmalar/Özel Adlar, Transkripsiyon Alfabesi	7
V.	Giriş	13
	1. Giriş	13
	2. Radloff Sözlüğü'ndeki Türkçe malzemeler.....	15
	3. Radloff Sözlüğü'nün yeniden incelenmesi	16
	4. Radloff Sözlüğü'nün incelenmesinde izlediğimiz yöntem.....	17
VI.	Açıklamalar	20
VII.	Dizin.....	57
VIII.	Radloff Sözlüğü'nün e-maddesi	61
IX.	Kaynakça	318

I. ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Wilhelm Radloff'un *Türk Lehçeleri Sözlüğü Denemesi* (*Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte - Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy*) adlı sözlüğünün *e*-maddesinin Eski Türkçe bakımından incelenmesi ve güncellenmesidir.

Çalışma hazırlanırken, madde karşılıkları Rusça ve Almanca olarak verilen Radloff sözlüğünün *e*-maddesi Türkiye Türkçesine çevrilmiş, Kiril alfabesiyle gösterilmiş olan Türkçe maddebaşlarının yazı çevrimi Türkçe transkripsiyon sistemi ile Kiril harfli biçimden önceye alınmış, tüm maddebaşları Türkçenin alfabe sırasına göre dizilmiş, ayrıca madde başları için tarihi metinlerden alıntılanan örnekler yeni okuyuşların ışığında düzeltilerek Latin harfleriyle transkripsiyonlanmıştır.

Bu çalışmada amaç, bu sözlüğün *e*-maddesini Eski Türkçe açısından incelemek ve sözcüklerin Eski Türkçe denklüklerini bulmaya çalışmaktır. Radloff'un eski kaynaklardan (örneğin Kutadgu Bilig'den) aldığı sözcükleri bulup okunuşlarının doğruluğunu saptamaktır.

II. ABSTRACT

This thesis's aim is to analyse and update *e* letter in Wilhelm Radloff's dictionary named as *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte - Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy*, in terms of Old Turkic.

Firstly, *e* Letter of Wilhelm Radloff's dictionary which it is written in Germany and Russian was translated to Turkey Turkish. Then the transcription of main words in Turkish which has been showed by Kril alphabet was constructed according to Turkish transcription system. All main words were lined up according to Turkish alphabet order. Besides, examples which were taken from historical texts for main words were arranged in accordance with new studies.

This thesis's aim is to analyse *e* letter in terms of Old Turkic and try to find equivalence in Old Turkic of main words and to confirm the correct spelling of word by finding words taken from historical texts (such as from Qutadgu Bilig) by Radloff.

III. ÖNSÖZ

Ünlü Türkolog Wilhelm Radloff'un I. Derlemeler = Proben, II. Sözlük, III. Karşılaştırmalı Gramer, IV. Seyahatnameler ve Gezi Notları olarak dört bölümde inceleyebileceğimiz çalışmalarının en önemlilerinden biri hiç kuşkusuz bizim çalışmamızın da konusu olan *Türk Lehçeleri Sözlüğü Denemesi* (*Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*) adlı yapıtıdır.

Radloff'un, "sözlük denemesi" olarak adlandırdığı bu eser; yazarın yaşayan dillerden topladığı malzemeler (Oyrotça, Teleütçe, Kazakça, Kırgızca, Tuvaca, Şorca, Hakasça, Osmanlıca vb.) ile misyonerlerin sözlükleri ve yazılı kaynaklardan toplanan malzemelerin eklenmesiyle ortaya çıkmıştır. Yazarın, sözcüklerin en yakın fonetik değerlerini yansıtmaya çalışarak Kiril alfabesiyle verdiği bu sözlük, 19. yy. başlarında konuşulan Türk dillerine tanıklık etmesi bakımından Türkoloji çalışmaları için önemli kaynaklardan biridir.

Ancak bu değerli çalışmanın bazı eksiklerinin olduğu da bilinmektedir. Dönemin şartları ve Türkoloji alanındaki verilerin kısıtlılığı göz önünde bulundurulduğunda olası sayılabilecek hatalardan en belirginini; yazarın, dilini Uygurca saydığı Kutadgu Bilig adlı eserden alıntılardığı sözcüklerin transkripsiyonunu Oyrot, Şor ve Abakan dillerini esas alarak yapmış olması, dolayısıyla da kimi sözcüklerin ötümlülük-ötümsüzlük, darlık-yuvarlaklık bakımından yanlış okunmuş olmasıdır. Ayrıca sözbaşı *e-é* seslerinin özellikle tarihi kaynaklardan alıntılanan sözcüklerde doğru biçimde saptanmamış olmasıdır.

Bizim burada amacımız, böylesi değerli bir çalışmayı, günümüz Türkoloji çalışmalarında kullanışlı duruma getirmektir. Maddebaşlarında Radloff'un, seslerin fonetik değerlerine karşılık Kiril alfabesiyle verdiği denkliklerin yazı çevriminin yapılması, Rusça ve Almanca açıklamaların Türkçeleştirilmesi, verilen kökenbilimsel bilgilerin, günümüz Türkoloji verilerine dayanılarak, Eski Türkçe bakımından incelenip doğruluklarının saptanması ve sözcüklerin eskicil denkliklerinin bulunması bu çalışmanın temel konularını oluşturmaktadır. Bu

çalışmanın çıkış noktası ve nasıl ele alınacağı, çalışma yapılırken hangi yöntemlerin kullanılacağı konusunda bizi yönlendiren, Mehmet Ölmez'in, VIII. Uluslararası Türk Dilbilimi Kurultayında, bu konuya ilişkin sunmuş olduğu "Radloff Sözlüğünün Yeni Bir Yayımı Nasıl Olmalıdır?" adlı bildirisi (VIII. Uluslararası Türk Dilbilimi Kurultayı Bildirileri 7-9 Ağustos 1996. Yay. Kâmile İmer, N. Engin Uzun, Ankara 1997, 371-380).

Bir projenin halkası olarak görülmekle birlikte, Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışma, *e* maddesiyle sınırlandırılmıştır. Dileğim, bu çalışmanın, daha önce üzerinde çalışılmış olan maddelerle birlikte daha sonra çalışılmasını umut ettiğimiz diğer maddelere katkısının olmasıdır.

Son olarak, çeşitli yardımlarıyla çalışmama katkıda bulunan Serap Gürcün'e; henüz basılmamış çalışmaları *Abuşka Lugati* ve *Sanglah*'tan yararlanmamı sağlayan Mustafa Kaçalın'e; bilgisi ve değerli önerileriyle çalışmamı yönlendiren, çalışmamda kullandığım kaynaklara ulaşmamı sağlayan hocam ve tez danışmanım Mehmet Ölmez'e teşekkürlerimi sunarım.

IV. Kısaltmalar/Özel Adlar:

Kısaltma	Açılımı	Burada	Burada Açılımı
Abg.	Abakan-Dialecte	Abak.	Abakan Diyalekti
Ad.	Aderbedshan- Dialect.	Az.	Azeri Lehçesi
Arab./ arab. *		Ar.	Arapça
Alt.	Altai-Dialect	Alt.	Altay Diyalekti
Arm.	Armenische Sprache	Erm.	Ermenice
Bar.	Baraba-Dialect.	Bar.	Baraba Diyalekti
Basch.	Baschkiren-Dialect.	Başk.	Başkurtça
Bb.	Baber-nameh	Bb.	Babür-name
Bdg.	L. Budagov, <i>Sravnitelnyy slovar Turetsko-Tatarskih nareçiy</i> . S.-Peterburg, 1869	Bdg.	L. Budagov, <i>Sravnitelnyy slovar Turetsko-Tatarskih nareçiy</i> . S.-Peterburg, 1869
Bianch.	Bianchi, Dictionnair Turc-Français. Paris, 1835	Bianchi	Bianchi, Dictionnair Turc-Français, Paris 1835
C.C.	Codex Cumanicus	C. C.	Kodeks Kumanikus
Calc. Wrtb.	Calcuttaer Wörterbuch der Dschagataischen Sprachen. Calcutta, 1820		1820 tarihli Çağatayca Kalküta Sözlüğü
Dsch.	Dschagataische Schriftsprache	Çağ.	Çağatay yazıdili
Dsch.C.	Dschagatai-Wort aus Pavet de Courteille, Dictionnaire Turc-Oriental. Paris, 1870	Çağ. C.	Pavet de Courteille'in Çağatayca üzerine olan çalışması, <i>Dictionnaire Turc-Oriental</i> . Paris, 1870
H.	Hiob, Uebersetzung der Karaimen von Troki und Luzk.	H.	Hiob, Troki ve Luzk'taki Karaimlerden Çeviriler
hebr.		İbr.	İbranice
Jak.	Jakutische Sprache	Yak.	Yakutça
Jus.	مقصود السلام عليه وسفیر Kazan, 1842; vergl. Zeitschr. d. Deutsch. Morgenl. Gesellschaft. Bd. XLIII, pag. 69-68.	Yus.	السلام به عل وسفیر مقصود Kazan, 1842; krş. Zeitschr. d. Deutsch. Morgenl. Gesellschaft. Bd. XLIII, sf. 69-68.
K. B.	Kudatku-Bilik	K.B.	<i>Kutadgu Bilig</i>
Kar. L.	Karaimen von Luzk	Kar. L.	Karayca (Luzk lehçesi)
Kar. T.	Karaimen von Troki	Kar. T.	Karay (Troki Lehçesi)
Kas.	Kasaner-Dialect	Kaz.	Kazan Lehçesi
Kir.	Kirgisischer Dialect	Kır.	Kırgızca (bugünkü Kazakça)
Kkir.	Kara-Kirgischer Dialect	Kkır.	Kara Kırgızca (bugünkü Kırgızca)
Kumd.	Kumandu-Dialect	Kumd.	Kumandu Lehçesi
Koib.	Koibalischer Dialect.	Koyb.	Koybal Lehçesi
Kom.	Komanischer Dialect	Kum.	Kumanca, Kodeks Kumanikus'un dili
Krm.	Krym-Dialect	Krm.	Kırım Lehçesi

Ktsch.	Katschinzen-Dialect	Kaç.	Kaça Lehçesi
Kún.	Zusätze von I. Kúnos.	Kun.	Kúnos'un ekleri
Küär.	Küärík-Dialect	Küer.	Küerik Lehçesi
Kys.	Kysyl-Dialect	Kız.	Kızıl Lehçesi
L. T.	Velyaminov-Zernov. Slovar Djagataysko- Turetskiy, 1868	L. T.	Velyaminov-Zernov. Çağatayca- Türkçe Sözlük
Leb.	Lebed-Dialect	Leb.	Lebed Lehçesi
Lh.	A. Vefik Pascha, Lehdsh- i Osmanija	Lh.	A. Vefik Paşa, Lehçe-i Osmānī
Mong.	Mongolische Sprachen	Moğ.	Moğolca
N. (Osm. N.)	Ozman-Török nékpöltési gyűjtemény. Dr- Kúnos Ignacz. Budapest, 1887.	N./ Osm. N.	<i>Ozman-Török nékpöltési gyűjtemény. Dr- Kúnos Ignacz. Budapest, 1887.</i>
O. T.	Robert Barkley Shaw. A skech of the turki language as spoken in Eastern Turkistan. Part II Vocabulary. Calcutta, 1880	D.T.	Doğu Türkçesi, Robert Barkley Shaw. <i>A skech of the turki language as spoken in Eastern Turkistan. Part II: Vocabulary. Calcutta, 1880</i>
Osm.		Osm.	Osmanlıca
P.d.C.	Pavet de Courteille, <i>Dictionnaire Turc- Oriental. Paris, 1870</i>	P.d.C.	Pavet de Courteille, <i>Dictionnaire Turc-Oriental. Paris, 1870</i>
P.d.V.	Proben (Radloff, Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme.)	P.d.V.	Proben (Radloff, <i>Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme.</i>)
*pers.		Far.	Farsça
Rbg.	ربغزى صقصد Kazan, 1859.	Rbg.	ربغزى صقصد Kazan, 1859.
rus.		Rus.	Rusça
Sag.	Sagaischer Dialect	Sag.	Sagay Lehçesi
S. S.	Scheich Suleiman, Dschagataisch- Osmanisches Wörthb. Constantinopel, 1298	Ş. Sül.	Şeyh Süleyman, <i>Luğat-i Çağatay ve Türki-i 'Osmānī. İstanbul, 1298</i>
Sart.	В. Наивкинъ, Русско- Сартовскій словарь. казань, 1884	Sart.	В. Наивкинъ, <i>Русско- Сартовскій словарь. казань, 1884</i>
Schor.	Schorischer Dialect	Şor.	Şorca
Seld.	Seldschukische Verse aus dem Rebab-Nameh, von Weledi Mesnewi, vom Jahre 768 d. H., in der Privat Bibliothek des Kaisers von Oesterreich in Wien.	Selç.	Viyana'da imparatorun özel kütüphanesinde yer alan, Eski Anadolu Türkçesine ait Hicrî 768 tarihli, Veled [Çelebi]'nin Rebab-nâme'sindeki şiirler.
Soj.	Sojonischer Dialect	Soy.	Soyonca [Tuvaca]
Spr.	Sprüchwort	Ata.	Atasözü
Tar.	Tarantschi-Dialect	Tar.	Tarañci Lehçesi [Yeni Uygurca]
Tara	Dialect von Tara	Tara	Tara Lehçesi
Tel.	Teleutischer Dialect	Tel.	Teleütçe
Tob.	Tobol-Dialect	Tob.	Tobol Lehçesi
Tub.	Tuba-Dialect, d.h. Dialect	Tub.	Tuba Diyalekti, Karaorman

	der Schwarzwald-Tataren		Tatarlarının lehçesi
Uig.	Uigur.-Dialect	Uyg.	Uygurca
Uig.-Chin. Wrtb.	Uigurisch-Chinesisches Wörterbuch des Asiatischen Museum's.	Uyg.-Çin	Asya Müzesi'nde saklanan Uygurca-Çince Sözlük.
V. Vamb.	H. Vambéry, <i>Çagataische Sprachstudien</i> . Leipzig, 1867	V. Vamb.	H. Vambéry, <i>Çagataische Sprachstudien</i> . Leipzig, 1867
(v) *		(e.)	eylem
veralt. *		esk.	Eski
Z.	Zenker, <i>Dictionnaire Turc-Arab-Persian</i> . Leipzig, 1862-1867	Z.	Th. Zenker, <i>Dictionnaire Turc-Arab-Persian</i> . Leipzig, 1862-1867

**

bkz.	Bakınız
ED	Bkz. G. Clauson, 1972
UW	Bkz. Uigurisches Wörterbuch
OTWF	Bkz. Old Turkic Word Formation
Sang.	Bkz. Sanglah
krş.	Karşılaştırınız
MK	Divanü Lûgat-it-Türk
O. T.	Orta Türkçe
vb.	ve benzeri

* Radloff'un kısaltmalar listesinde yer almaz.

** Radloff sözlüğünde yer almayan, bizim bu çalışmada kullandığımız kısaltmalar.

Transkripsiyon Sistemi:

ʼ	ʼ
ʻ	ʻ
с	с
а	а
Ɑ	ā
ā	ā
ω	ā
ā	ā
ā	ā
ω	ā
ə	æ
ay	aʋ
āý	āʋ
ai	aý
āi	āý
б	b
п	c
ч	ç
д	d
e	e
ф	f
ђ	ġ
□	□
г	g
г`	ġ
x	h
h	h
i	i
ī	ī

Ы	ı
Ыı	ıy
ӱ	ı̇
ı̇	ı̇
Ж	j
К	k
k	<u>k</u>
`К	˘k
ḡ	<u>ḡ</u>
Л	ł
l	l
М	m
Н	n
Ң	ŋ
О	o
ō	ō
ō	ō
öŷ	öŷ
öı̇	öẏ
П	p
р	r
С	s
Ш	ş
Т	t
Ц	<u>ts</u>
У	u
Ө	ũ
ȳ	ū
ö	ũ̇
ŷ	ü
ŷ̇	ü̇
ŷı̇	üẏ
ȳ̇	ū̇

B	v
ya	va
w	w
j	y
3	z

V. Giriş

1. 1996 yılında Mehmet Ölmez'in, Ankara'da düzenlenmiş olan 7-9 Ağustos tarihli VIII. Uluslararası Türk Dilbilimi Kurultayı'nda sunmuş olduğu "Radloff Sözlüğünün Yeni Bir Yayımı Nasıl Olmalıdır?" adlı bildiride, Radloff'un hazırladığı ve Türkoloji'de önemli bir yere sahip olan *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte - Opit Slovary Tyurkskih Nareçiy* (Türk Lehçeleri Sözlüğü Denemesi; 1893-1911) adlı yapıtın yeni bir baskısının nasıl olması gerektiği konusu tartışılmıştır.¹ Benzer bir tartışmayı yapıtın ilk tıpkıbasımında yer alan Omeljan Pritsak'ın "Vorwort zum Nachdruck" başlıklı önsözünde de bulmaktayız.² (Bu konuda Ölmez'in bildirisinde ek olarak sunmuş olduğu Bartold'un 1928 yılına ait *Radloff'un "Lugati"ni yeniden neşr Mes'elesi* adlı makalesine de bakılmalıdır). Bizim burada yapmaya çalıştığımız, söz konusu sözlüğün e-maddesini incelerken, daha önce belirttiğimiz çalışmalarda tespit edilen ilkeleri takip etmek olmuştur. İlerleyen satırlarda sözlüğe yöneltilen eleştiriler doğrultusunda önerilen düzeltilere değinilecektir.

Türkolojide bir döneme imzasını atan, 19. ve 20. yüzyıllarda yaşamış Alman kökenli Rus Türkolog Friedrich Wilhelm Radloff (Berlin 1837- Petersburg 1918), Türkoloji ile ilgilenen herkesçe çok iyi tanınmaktadır. Onun bilimsel kişiliği ve Türkolojiye kazandırdığı çalışmalar Ahmet Temir'in *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri: Hayatı-İlmî Kişiliği-Eserleri* adlı çalışmasında³ ayrıntılı bir biçimde ele alınmaktadır. Bunun dışında Hasan Eren'in hazırlamış olduğu *Türklük Bilimi Sözlüğü: I. Yabancı Türkologlar* adlı yapıtında⁴ da bu konuya ilişkin özet bilgi bulabilmekteyiz.

Burada, Radloff'un derlemeler, karşılaştırmalı gramer, seyahatnameler, gezi raporları ve sözlük olmak üzere dört bölümde incelenebilecek zengin çalışmalarından, çalışmamın konusu olan *Versuch eines Wörterbuches der Türk-*

¹ Kaynakça için bkz. Önsöz.

² Omeljan Pritsak "Vorwort zum Nachdruck", *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, Erster Band, Mouton & Co, 1960 's-Gravenhagen, s. V (konumuz olan sözlüğün 4 cilt halinde ilk tıpkıbasımı, ikincisi 8 cilt halinde SSCB'de basılmıştır).

³ Ahmet Temir, *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri: Hayatı-İlmî Kişiliği-Eserleri*. TDK yay., Ankara 1991.

⁴ Eren 1998, TDK yay., Ankara 1998, 262-269.

Dialecte - Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy (Türk Lehçeleri Sözlüğü Denemesi; 1893-1911) adlı çalışmasının üzerinde durulacaktır.

Radloff'un kendi metin derlemelerindeki sözcükleri içeren, ayrıca Çağatay ve Osmanlı yazı dillerine ait sözcüklerle, tarihi kaynaklardan alınan sözcüklerin de eklenmesiyle hazırladığı bu sözlük, Türkçe sözcüklerin Almanca ve Rusça çevirisiyle üç dilli olarak dört cilt halinde basılmıştır. Maddebaşları Moğolca sözlüklerdekine benzer bir alfabe sırasına göre dizilmiştir. Maddebaşları ve örnek cümleler Rus alfabesine göre düzenlenmiş yazıçevirimiyle verilmiştir. Sözlükte dil ve diyalektlerin ses denkliklerini verebilmek için geliştirilmiş bir yazıçevirimi kullanılmıştır. Bu sözlük, maddebaşlarına karşılık verilen Rusça ve Almanca çevirilerinin yanısıra örnek cümleleri de kapsamaktadır. Sözlüğünün ciltleri şunlardır:

Opit slovarya tyurkskih nareçiy V. V. Radlova. Tom perviy glasniye: *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, von Dr. W. Radloff, Erster Band, die Vocale: SPb, St.-P., Ak. 1893, XVIII + 1914 sütun +(1)+66 s.

Opit slovarya tyurkskih nareçiy V. V. Radlova. Tom vtoroy soglasniya: k, κ, к, г, ħ, ř, x, ħ, h.- *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, von Dr. W. Radloff, Zweiter Band, die Consonanten: SPb, St.-P., Ak. 1899, 1814 sütun +(1)+64 s.

Opit slovarya tyurkskih nareçiy V. V. Radlova. Tom tretyi: j, 'J, J, н, p, л, l, т, д, ч *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, von Dr. W. Radloff, Dritter Band, SPb, St.-P., Ak. 1905, 2204 sütun + 98 s.

Opit slovarya tyurkskih nareçiy V. V. Radlova. Tom četvertiy ц, с, з, ж, п, ф, в, м *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, von Dr. W. Radloff, Vierter Band, die SPb, St.-P., Ak. 1911, 2230 sütun +(1)+107+(1) s.

2. Radloff Sözlüğü’ndeki Türkçe Malzemeler

Radloff, Sibirya gezilerinde (1860-1870) *Proben* diye bilinen *Halk Edebiyatı Derlemeleri*’ni sürdürmekteydi. Türk halklarından derlemiş olduğu, bugün için de hala değerini korumakta olan bu dil malzemeleri, çalışmamın konusunu oluşturan sözlüğün de temelini oluşturmaktadır. Altayca ve Teleütçeden derlenmiş olan bu malzemelere Kazakça (burada Kırgız), Kırgızca (burada Kara-Kırgız), Tuvaca, Şorca ve Hakasça malzemeler eklenmiştir. Radloff, daha sonraları dil malzemesini Y. Giganov’un “Tobol Tatarcası” ile ilgili taslağı ve İ.N İlminskiy’nin “Kırgız dili malzemesi”yle genişletmiştir (bkz. Temir 1991: 98). Bunlardan başka Radloff; L. Z. Budagov, Vāmbéry, Bianchi ve Zenker’in sözlüklerindeki malzemeleri çalışmasına eklemiştir (bkz. Ölmez 1996: 371).

Radloff’un başlardaki amacı, yazılı olmayan dilin (Altay Türkçesi) bir sözlüğünü hazırlamaktı. Ancak daha sonraları her yeni ciltle birlikte tarihî kaynaklardan da örnekler vermeye başlamıştır. Örneğin bu kaynaklar Osmanlıca için Budagov’un, Çağatayca için de Kalkuta (*Calcutta-Wörterbuch*) ve Şeyh Süleyman sözlüklerdir (Pritsak, §6).

Radloff, 1884 yılında Petersburg’a geldiğinde, Eski Türkçeyle de ilgilenmeye başlamıştır. Bundan sonra bu çalışmasına Altın Ordu Yarlıkları’nın materyallerini (1888), kendisinin hazırlamış olduğu Kutadgu Bilig yayınında geçen sözcükleri, yine kendisinin hazırlamış olduğu Orhon Yazıtları’ndaki malzemeyi ve asıl Eski Türkçe ile ilgili yapmış olduğu çalışmalarda elde ettiği materyalleri eklemiştir. Geza Kuun’un hazırlamış olduğu ve bugün artık kullanılamaz durumda olan Kodeks yayını da Radloff’un kullandığı sözlükler arasında yer almaktadır (*Codex Cumanicus*⁵; 1880).⁶

⁵ *Codex Cumanicus* için sözlükte C.C. ve Cod. Com. olmak üzere iki türlü kısaltmayla karşılaşmaktayız. Ancak birincisi ilk tıpkıbasımında verilmemektedir. Pritsak önsözünde belirtir (bkz. Pritsak, s. X, sat. 6).

⁶ Bkz. Ölmez 1997, s. 3 ve Pritsak, s. X, § 7., § 8.).

3. Radloff Sözlüğü'nün yeniden incelenmesi:

Bilindiği gibi burada belirtilmiş olan bu kaynakların çoğu artık bugün özellikle fonetik açıdan kullanılamaz durumdadır. Özellikle Kalkuta Sözlüğü, Altın Ordu Yarlıkları ve Radloff'un hazırladığı Orhon Yazıtları malzemesiyle Kutadgu Bilig'de geçen ve Uygurca olarak adlandırılan sözcükler (Ölmez: 1996). Radloff da zaten okuma hataları yapmış olduğunu sonraları kabul etmiştir. Ancak ilerleyen baskıların düzeltilmesi, zaman açısından artık onun için mümkün değildi. Sözlüğün yeni bir yayımında, çalışmanın yeniden gözden geçirilmesi ve söz konusu hataların tespit edilmesi gerekmektedir.

Pritsak, önsözünde Samoyloviç'in bu konuda yapmış olduğu açıklamaya yer vermektedir. Samoyloviç'e göre sözcüklerde hiç tartışmasız düzeltilebilir yapılmalıdır; özellikle de Kutadgu Bilig yayınından alınan ve okuması Sibirya Türkçesi dillerinin ünsüz sistemine dayandırılan söz malzemesinde. (Pritsak, § 23.).⁷

M. Ölmez'in daha önce belirtmiş olduğumuz bildirisinde Radloff Sözlüğü'nün yeni bir yayımı için önermiş olduğu hususlar şunlardır: ⁸

1. Çevirilerde geçen Rusça ve Almanca sözcüklerin yazımlarının olduğu gibi korunması (örneğin Alm. *Tier* 'hayvan' Radloff sözlüğünde eski yazımıyla *Thier* biçiminde geçmektedir);
2. 1929-1930 yıllarında düşünüldüğü gibi Rusça açıklamaların önüne Türkçe karşılıkların verilmesi (Türkçe-Rusça-Almanca çevirilerinden kolayca ayırt edilebilmesi için örnek metin cümlesi *italik* olmalıdır);
3. Sözlükteki madde başlarının bugünkü Türkçe alfabe sırasına göre dizilmesi;
4. Radloff'un bugün artık geçersiz olan yazıçevrimi yerine Türk alfabesine dayanan bir yöntemle hazırlanan yeni bir yazıçevriminin hazırlanması (maddebaşı sözcüğün yazıçevriminin yanına Radloff'un yazımı da verilmelidir, madde içindeki örnek cümlelerde yalnız Latin harfli yazıçevrimi olmalıdır);

⁷ Burada ayrıca Samoyloviç, Radloff sözlüğünün kullanımını kolaylaştırmak için sözlüğün Rusça ve Almanca olmak üzere iki dilde bir dizininin hazırlanması gerektiğini bildirir. 1972'de A. v. Gabain ile W. Veenker'in yönetim ve gözetiminde Radloff sözlüğünün Almanca bir dizini hazırlanmış ve „Radloff“ adı altında yayınlanmıştır: „*Radloff*“. Index der deutschen Bedeutungen, zusammengestellt und herausgegeben unter Leitung und Redaktion von A. v. Gabain und W. Veenker. Wiesbaden 1972. VII, 913 s. (bkz. Eren 1998, s. 265, ayrıca bkz. Ölmez 1997, ek kısmı).

⁸ Ölmez 1997, s. 4-6.

5. Bu yayım sırasında Arat'ın Kutadgu Bilig yayınından, Grønbech'in *Komanisches Wörterbuch*'una varana dek tüm yeni yayınların, yeni okuyuşların göz önünde bulundurulması (Radloff'un okuyuşu yine maddebaşı yapıldıktan sonra okuyuşunun yanlış olduğu belirtilerek doğru biçim yanına verilmeli, doğru biçim de maddebaşı yapılarak ilgili maddeye gönderilmelidir);
6. Tarihi kaynaklarda özellikle Kutadgu Bilig kullanılırken Radloff'un kullandığı Uygur harfli Viyana yazmasının el altında bulundurulması (Arat'ın dipnotlarıyla yeniden düzenlenmesi).

4. Radloff Sözlüğü'nün incelenmesinde izlediğimiz yöntem

Buna göre benim burada yapmak istediğim ise Radloff Sözlüğü'nün *e* maddesini Eski Türkçe açısından inceleyerek güncelleştirmektir. Önsözde de belirttiğim gibi Kiril alfabesiyle verilmiş maddebaşlarının ses denkliklerinin Latin alfabesiyle yazı çevirimini yaptıktan sonra Rusça ve Almanca sözcük açıklamalarının Türkçe karşılıklarını verdim. Maddebaşlarını bugünkü Türkçenin alfabe sırasına göre yeniden düzenledim. Bu çalışmanın sonunda yer alan sözlüğün *e*-maddesini oluşturan kısımda maddelerin sonuna {} ayraç içerisinde söz konusu maddebaşını hangi kaynaktan bulduğumu belirttim. Bunun için de Türkçenin etimolojisini içeren sözlük çalışmalarını taradım. Bulabildiğim, maddebaşına karşılık gelen Eski Türkçe (ET: Uig., KB., MK) sözcükleri için de bir dizin hazırladım.

Daha önce de belirttiğim gibi sözlüğün hazırlanmasından bu yana çok sayıda yeni çalışma yapılmış, yeni bulgular elde edilmiştir. Ancak bir yüksek lisans tezi olan bu çalışmamda tüm çalışmaları kaynak olarak değerlendirmek mümkün değildi; diğer birçok nedenin yanında en başta zaman darlığı beni kaynak konusunda ciddi ölçüde bir sınırlandırmaya itti. Ben de bu çalışmada kaynaklarımı Türkolojide önemli bir başvuru kaynağı sayılan bir-iki çalışmayla sınırlı tuttum. Bu kaynakların başında Sir Gerard Clauson'un 1972'de yayınlanan *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* adlı sözlük çalışması gelmektedir. Radloff'un Kara-Kırgızca (Kırgızca), Kazan

lehçesi, Karay lehçesi vs. olarak belirtmiş olduğu ve kendi derlemelerinden aldığı sözcükleri Clauson'un sözlüğünde bulamadıysam, Räsänen'in *Versuch eines Etymologischen Wörterbuch der Türkssprachen* (Helsinki, 1969) adlı yapıtında aradım, ancak bunların fonetik olarak doğru olup olmadığına ilişkin bir incelemeye girmedim. Sonuçta bunlar Radloff'un derlemesi sırasında duyduğu biçimlerdir. Çağatayca örnekler için ise henüz yayımlanmamış olan Abuşka Lugati ve Sanglah'ın sözvarlığından yararlandım. Yukarıdaki satırlarda da belirtmiş olduğum gibi Radloff bu sözlüğü hazırlarken sözcük derlemesine eklemiş olduğu bazı Eski Türkçe sözcükleri hatalı okumuş ve bunları sözlüğünde yine hatalı kaydetmiştir (bkz. Ölmez 1997, s. 3-4).

Konumuz olan sözlüğün *e-* maddesinde, eski kaynak sözcüklere fazlasıyla rastladım. Bu çalışmada, Eski Türkçe hatalı biçimleri, † işaretiyle gösterdikten sonra → işaretiyle gitmesi gereken maddeyi belirttim. Örneğin:

ärıklän-: äpiklän (v) [𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤 (Uyg.), < ³ärik + lä + n] maddesi;

ärıklän-: äpiklän (v) † [𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤 (Uyg.), < ³ärik + lä + n] → **iriglän-** {ED 228b} biçiminde yeniden düzenlenmiş ve maddebaşı sözcük, gereken yere yönlendirilmiştir.

Hatalı verilen biçim yine *e* maddesi içinde yer alacaksa ve doğru madde Radloff'un metninde yer alıyorsa, yanlış biçim doğru maddebaşına yönlendirilmiş ve örnek cümleler * işaretiyle gerekli yere eklenmiştir. Örnek:

4äk-: 4äk (v) → **2äg-** [𐰽𐰺𐰍 (Uyg. †), krş. äy, äg] {ED 99,b äg-}

Sözcüğün olması gereken biçimi metinde yok ise yine * işaretiyle yeni maddebaşı sözlüğe eklenmiştir. Örnek:

änç: äñç † [𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤, 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤 (Uyg.), < än + ç] → **enç**

***enç: енч** [𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤, 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤 (Uyg.), < en + ç bkz. *änç*]

sükunet, huzur, barış - спокойствие, хорошее расположение духа, миръ - die Ruhe, Gemüthsruhe, der Friede. {ED 171b → éñç; ; OTWF 512; Ligeti 1969, s. 26 *inç* }

Verilen maddebaşı tanımıyla birlikte yanlışsa, sözlüğün aslına sadık kalmak amacıyla açıklamalar kısmında düzeltisiyle birlikte olduğu gibi bırakılmış, ancak metin kısmından çıkarılmıştır. Örnek:

älsit-: älcir (v) † [𐰽𐰺𐰍𐰆 (Uyg.) bkz. **notlar**]

älsit-: älcir (v) † [𐰽𐰺𐰍𐰆 (Uyg.)] yatıştırmak - успокоить -

beruhigen; *bu söz işkâ tutğıt köñülñi lāsīt* bu sözü kullan, gönlünü rahatlat - употребляй это слово въ дѣло, успокой свое седце - wende dieses Wort an und beruhige deinen Sinn (K. B. 17,6; A165). Kaynaklarda böyle bir sözcüğe rastlamadım. Arat da sözcüğü *lesid* olarak okumuştur.

Maddebaşları için verilmiş örnek cümlelerin okuyuşları yanlış ise, *äm ärzäl turur tärk äriksä kaçar* → *häm irsäl turur tärk iriksä kaçar* (K. B. 29,26; A548) örneğinde olduğu gibi düzeltilmiştir. Eğer verilen cümle, altında verildiği maddebaşına uygun değilse yine → işaretiyle gitmesi gereken madde belirtilip, gereken yere * işaretiyle yerleştirilmiştir.

Sonuç olarak, metinde tarihsel metinlerden alınan sözcükler için karşılaştığım ve düzelttiğim sorunlu maddeler genellikle imla ile ilgiliydi. Özellikle Kutadgu Bilig'den alınan sözcükleri ötümlülük-ötümsüzlük, darlık-yuvarlaklık bakımından düzelttim. Çağatayca örneklerde ise kapalı *e* (metinde kapalı *e* için → *e*) ile yazılması gereken açık *e*'li (metinde açık *e* için → *ä*) maddeleri olması gereken biçimiyle verdim. Ve kaynaklarını da {} içinde belirttim. Yanlış okumadan kaynaklı hatalı sözcükleri ise açıklamalar kısmında belirttim.

Tezin son aşamasında oluşan teknik bir sorun nedeniyle bazı Arap harfli sözcüklerde kayma olmuştur. Sözcüğün aslı için Radloff Sözlüğü'nün aslına bakılmalıdır.

AÇIKLAMALAR

ä-: ²ä (v) [Alt. Tel. Leb. Şor. Kum. Kar. L.T. (Çağ. †→³e-) Tar. Krm. Osm. krş. *e,i,äp*] {ED 193b é- < ér-}

äbägü: **äbärŷ** (?) [اباکو Çağ.), Calc. W. = پهلو muhtemelen hata ایاکو için - پهلو , gewiss fehlerhaft für ایاکو, krş. *äyägü*] taraf - бокъ - die Seite (Ş. Sül. طرف. جهت). Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

äbäk: ²äbäk †→ **eväk** [ـەۋەک (Uyg.), < *äp* + *äk*, krş. *äväk*]

äbäklik: **äbäklik** †→ **eväklik** [ـەۋەکلىك (Uyg.), < *äbäk* + *lik*]

äbäş: **äbäm** [Alt. Tel. Leb., اباش (Çağ.)]

biraz - немного - ein wenig. Bu sözcük, Tofaca'da *ebeş* ve Tuvaca'da *eveş* biçimiyle bulunmaktadır; ancak Çağ. için kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım. (bkz. Ölmez 2007: 159)

äbäşlä: **äbämälä** [اباشلا (Çağ.), < *äbäş* + *lä*]

azıcık - немного - klein wenig. {< *äbäş*}

äbin: ¹äbin † [ـەۋىن (Uyg.), < *äp* + *in*]

yakışır biçimde, ait olduğu gibi, uygun tarzda - какъ сл ѣдуеъ, надлежщимъ образомъ - wie es sich gehört, in passender Weise; olarak açıklanan sözcük *adın* sözcüğünün yanlış okunması sonucu bu anlamlarla aktarılmıştır, dolayısıyla metinden çıkarılmıştır. *tuda pilmäzä sän äbin munça näñ* → *tuta bilmäsä sän adın munça näñ* (K. B. 53,19; A1288); *äbin tutsa äl, käp kädürzä tümän!* → *adın tutsa el, käp kätürsä tuman!* (K. B. 76,9; A1981)

äbiri: **äbipi** † [(Uyg.), 德 (Uyg.-Çin. Wrt.)]

erdem - добродѣтель - die Tugend. (Sözcük, eski ve yeni Türk dillerinde bulunmamaktadır. Büyük olasılıkla sözcük yanlış okunmuş ve sözlüğe maddebaşı olarak girmiştir.

äbrä: ¹äbrä [Tel. Şor., ۋەۋرە (Uyg. †→**ävrä**), < *äbir* (*äbür*) + *ä* (ulaç - Gerundium), krş. *äbirä*] = *äbir*

äbrä: ³äbrä [ابرە (Çağ.)]

bir kumaşın, bir giysinin sağ tarafı - лицевая сторона материи, платья - die rechte Seite eines Stoffes, Kleides (Ş. S. جامه ولباسك قاشى و يوزى). Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

äbrän: **äbrän** †→ **ävrän** [ۋەۋرەن (Uyg.), < *äbir* + *n*, krş. Far. گردون]

äbriknä: **äbriknä** [ابرکنه (Çağ.)]

alışılmış, bilindik bir kapı - простая дверь - eine gewöhnliche Thür (Ş. Sül. بر معمول سائرمندن و اغاج قپو عادى عنو). Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

äbril-: **äbril** (v) †→ **ävril-** [(Uyg.), < *äbür* + *l*]

äbügän: **äbügän** [(Uyg. †), ابوگان (Çağ. †)] = *öbögön*

1) (Çağ. †→**öbügä**) {Sang. 34 *öbügä*}

2) büyükbaba - предокъ - der Grossvater (祖 Uyg.-Çin. Wrt. 35, b).

3) (Uyg.) ihtiyar - старикъ - der Greis; olarak açıklanan bu sözcük, *ötüken* sözcüğünün yanlış okunmasından dolayı „ihtiyar“ anlamıyla aktarılmıştır. Sözcüğün aslı *ötüken*'dir; dolayısıyla 3. maddenin açıklaması ve örnek cümlesi metinden çıkarılmıştır. *ädi yaqşı aydı äbügän bägi* → *idi yaqşı aydı ötükün bägi* (K. B. 97,23; A2682). {Ligeti 1966, s. 133 *äbügä* „père du grand-père“}(<Moğ.???)

äbük: **äbük** † [𐰉𐰺𐰽 (Uyg.)] = *äbäk*

çabuk - скорый - schnell; olarak tanımlanan sözcük, Radloff'un daha önce *äbäk* olarak verdiği, daha sonra tarafımızdan *eväk* olarak değiştirilen “acele” anlamındaki sözcükle karıştırılmış olmalıdır. Bu sözcük, *ötüg* sözcüğünün yanlış okunması dolayısıyla bu biçimiyle aktarıldığından metinden çıkarılmıştır. *anı parça tıñlap ödünzä äbük!* → *anı barça tıñlap ötünsä ötüg!* (K. B. 92,21; A2498).

äbür-: **äbür** (v) † → **ävür-** [𐰉𐰺𐰽, 𐰉𐰺𐰽 (Uyg.), krş. *ävür, äbür, äbri, äbir*]

äcä: **äcä** [Leb., 𐰉𐰺 (Çağ. † → **äcä**) Trkm.), krş. *äyəcä*]

1) (Leb.) abla - старшая сестра - ältere Schwester.

2) (Çağ. † → **äcä**) (Trkm.) anne - мать - die Mutter (Ş. S. 𐰉𐰺𐰽 𐰉𐰺𐰽). {ED 20a eçe, Sang. 15 *äcä*}

äcäl: **äcäl** [Kaz. Az. Krm. Osm., 𐰉𐰺𐰽 (Uyg.), = Ar. 𐰉𐰺]

äcälsiz: **äcälciz** † → **äcälsiz** [𐰉𐰺𐰽𐰽 (Uyg.), < *äcäl* + *siz*]

äcälsiz: **äcälciz** [Krm., 𐰉𐰺𐰽 (Osm.) 𐰉𐰺𐰽 (Uyg. bkz. *äcälsiz*), < *äcäl* + *siz*] = *äcälsiz*.

äcis: **äcis** [Az., 𐰉𐰺𐰽 (Uyg. † → **aciz**), = Ar. 𐰉𐰺𐰽]

zayıf, kötü - слабый, дурной - schwach, schlecht.

äç: **äç** [Tel., 𐰉𐰺 (Uyg. † → **hiç**), = Far. 𐰉𐰺]

(olumsuzlukla) değil, hiç, hiç kimse - (съ отрицаниємъ) нѣтъ, никакъ, никакой - (mit der Negation) nicht, durchaus nicht, durchaus Niemand. (Uyg. için bkz. K.B. A15 hiç)

äcä: **äcä** [Trkm. O. Kumd., 𐰉𐰺 (Çağ. bkz. **äcä**)]

1) (Trkm., Çağ. bkz. 2)) karı, eş, anne - женщина, супруга, мать - das Weib, die Gemahlin, Mutter.

2) (Çağ. C. † → **äcä** 1)) abla - старшая сестра - die ältere Schwester. {Li 1999: 171; **äcä**; ED 20a eçe, Sang. 15 *äcä*}

3) (Kumd.) teyze, hala - тетка - die Tante.

äçiräş-: **äçiräş** (v) [𐰉𐰺𐰽𐰽 (Çağ.)]

bölünmek, ayrılmak, dağılmak - отдѣлиться, быть отдѣленнымъ, раздѣленнымъ, разсѣяннымъ - getheilt, getrennt werden, sich zersträuen (Ş. S. 𐰉𐰺𐰽𐰽 𐰉𐰺𐰽𐰽). Bu sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

äçki: **äçki** [Krm., 𐰉𐰺𐰽 (Çağ. † → **öçkü, öçgü**), 𐰉𐰺𐰽 (Kar. T.)] = *äçkä*

keçi - коза - die Ziege (Ş. S. اوقچى. سرکه. بز. لاق). {ED 24b üčkü}

***äd:** ¹äd [اَد (Uyg.), krş. äs, Moğ. 𐰇𐰝 (ticari mallar, hazineler - Güter, Schätze, Waaren) bkz ¹ät]

mal, mülk - товаръ, имущество - die Waare, die Habe; *hitay arkısı yadı tabğaç ädi* Çin kervanı, meşhur mallarını sergiledi - китайский караванъ разостлалъ свои славные товары - die chinesische Karawane hat ihre berühmten Waarenausgebreitet (K. B. 14,2; A68);

K.B. de sıkça اَد-اَد ifadesine rastlarız, *at ös* (at-mal) veya *at ös* (mal-mülk) olarak mı okunacağı zor kararlaştırılır, sonuncusunu daha olası görmek isterim - Въ Кутатку-Биликъ мы очень часто встрѣчаемъ выражение.....въ значеніи имущества или скота, трудно сказать, слѣдуетъ ли читать ат öс или äт öс, я думаю, что послѣднее вѣрнѣе. - Im Kutatku-Bilik finden wir sehr häufig den Ausdruck....,es ist schwer zu entscheiden, ob hier at ös (Pferd-Eigenthum) oder ät ös (Habe-Eigenthum) zulesen ist, ich möchte letzteresfür wahrscheinlicherhalten (krş. K. B. 44,9;A990 ; 44,10; A991; 50,12; A1194; 58,26; A1438; 73,24; A1912; 102,16; A3589).

*Raddlof'un madde içinde verdiği bu açıklama, „mal, değerli eşya“ anlamına gelen *äd*'le „vücut“ anlamına gelen *ätöz* sözcüklerinin karıştırıldığını gösterir. Ayrıca K.B'den verilen örnek dizeler de *ätöz* maddebaşında verilmelidir. {ED 33a,b ed; DTS 162 ed}

**ölümgä adın yok, ya utku yotum!* (K. B. 160,14; A5638). *äd* maddesindeki bu örnek madde başına uygun olmadığından metin kısmından çıkarılmıştır.

ädä-: ¹ädä (v) † [اَدَا (Uyg.)] Radloff'un „çağırmaq, seslenmek“ anlamında verdiği bu sözcük *ada-* eyleminin yanlış okunmuş biçimidir. (bkz. KB. A 1873) {ED 42a ada-}

ädäk: ¹ädäk [Alt. Tel. Leb. Şor. Küer., اَدَاك (Uyg. †→¹ätäk), krş. *ätäk*, *etäk*, *itäk*]

ädän: ²ädän [اِدَان (Çağ.), krş. *idän*] Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

***ädgü:** ädḡ [اَدْغُو (Uyg.), < *äd* + *gü*, krş. *äygü*, *äzgü*, *äydi*, *äyü*, *äyi*, *äy* bkz. *ätkü*, *ätkün*]

iyi, güzel - добрый, хороший - gut. {ED 51b UW 338b-347b ädgü}

***ädgöläş-** ädḡlāš(в) [اَدْغُولَاش (Uyg.), < *ädgü* + *lä* + *ş* bkz. *ätküläş-*]

iyi olmak, huzur ve barış içinde birlikte yaşamak - быть добрымъ, жить въ мирѣ - gut sein, in Frieden mit einander leben. {ED 54b edgöläş-; UW 351b}

***ädgölük:** ädḡlūk [اَدْغُولُك (Uyg.), < *ädgü* + *lik*, krş. *äygilik* bkz. *ätkülük*]

iyilik, ihsan - доброе, щорощее дѣйствие, хорошее, доброе дѣло - die Güte, gute Handlug, gute That, Wohlthat. {ED 53b-54a; UW 351b-353b ädgölük}

ädi: ¹ädi †→ *idi* [اَدِي (Uyg.), krş. *ät*] {ED 41b-42a idi}

ädik: ³ädik † [اَدِيك (Uyg.), < *ät* + *k*] → *etig*

²Ädil: ²Ädil [اَدِيل (Çağ. bkz. *ätil*)] {Sang. 14 ätil}

ädilçä: **ädilçä** [ايدلچە (Çağ.), < *ädil* + *çä*]

küçük akarsu - рѣка - ein kleiner Fluss, Flösschen. {Sang. 14 ätil}

ädilçik: **ädilçik** [ايدلچيك (Çağ.) *ädil*+ *çik*]

küçük akarsu - рѣчка - ein kleiner Fluss, Flösschen. {Sang. 14 ätil}

ädin-: **ädin** (v) [Tel. Alt., ادنمك *ḥrunṃḥ*; (Osm.), ادينمك (Uyg. †→ **etin-**), < *ät* + *n*]

ädis: **ädic** †→ **ädiz** [اديس, اديس (Uyg.), krş. *ädiz*, *ädüs*]

ädiş: **ädiş** †→ **idiş** [ايديش, ايديش (Uyg.), ايديش (Rbg. Çağ.), krş. ³*ädis*, ⁴*edis*]

içecekler için kullanılan kupa, bardak - кубокъ, сосудъ для питья - der Becher, ein Trinkgefäß. {ED 72a idiş}

ädişçi: **ädişçi** †→ **idişçi** [ايديشچى, ايديشچى (Uyg.), < *ädiş* + *çi*]

saki - виночерпий - der Mundschenk. {ED 73b idişçi}

ädişlik: **ädişlik** †→ **idişlig** [ايديشلىق, ايديشلىق (Uyg.), *ädiş* + *lik*]

içecek - напитокъ - der Trank. {ED 73b idişlig}

ädizlik: **ädizlik** †→ **edizlik** [اديزلىق, اديزلىق (Uyg.), < *ädiz* + *lik*]

ädiz: **ädiz** †→ **ediz** [ايديز (Çağ.)] = ¹*ädiz*

ädizlik: **ädizlik** †→ **edizlik** [اديزلىق (Çağ.), < *ädiz* + *lik*] = *ädizlik*. {ED 74b edizlik}

ädük: **ädük** †→ **ötük** [اوديا (Çağ. bkz. *ätük*)] = *ädik*. {ED 50b ötüć}

ädüs: **ädüs** † [اديس (Uyg.)] = *ädiz*

bu iki bilä tutçı ämgär ät öz dizesinin pu igi-bilä pütçi ämgär ädüs biçiminde yanlıř okunması dolayısıyla sözlüğe giren bu sözcük ve açıklaması metinden çıkarılmıştır. (K. B. 21,20; A332).

äg-: **är** (v) [Tar. Küär., ايكماك, ايكماك (Uyg. bkz. ⁴*ük-*), (Çağ. Sart. DT.), krş. *äk*, *eg*] {ED 99,b eg-}

ägä: **ärä** [Tar., ايكما (Çağ. †→ **igä**) (Sart.), krş. *igä*, *iyä*, *iä*, *ä*]

1) ev sahibi, bey, koca - хозяинъ, господинъ, владѣтель, мужъ - der Wirth, Eigenthümer, Herr, Gemahl (Ş. Sül. بائى مالك صاحب); *öy ägäsî* (Tar.) ev sahibi, mal sahibi - хозяинъ дома - der Hauseigenthümer, der Wirth; *ölügñiñ igäsi* (Çağ.) cenaze ile ilgilenen kimse - человекъ, который долженъ заботиться о трупѣ - ein Mensch, der sich um den Leichnam zu bekümmern hat, Leichenbesorger. Çağ. için de açık *e* ile verilen sözcük kaynaklarda *i* ile gösterilmiştir. Çağ. imlası da bizim *i* sesinde karar kılmanıza neden olmuştur. (*ölügñiñ ägäsi* (Çağ.) olarak verilen cümle *ölügñiñ igäsi* olarak düzeltilmiştir. Kaynağı belirtilmeyen sözcüğün *k-g* ses değişimi konusunda ise karara varamıyoruz. {ED 41b ige; DTS 204a ige}

***ägäçi:** **äräçi** [اكاچى (Çağ. bkz. *äkäçi*), krş. *ägäçi*; *ägäs* (Yak.)]

abla - старшая сестра - ältere Schwester (Ş. Sül. ابلابىوك همشير اغاچه) {ED 100b egeçi < Moğ. iğeci}

ägäçi: **äräçi** [اكاچى (Çağ. Sart.)]

abla - старшая сестра - ältere Schwester (Ş. Sül. ابلابىوك همشير) {ED 100b egeçi; Li 1999: 173 < Moğ. eke}

ägäk: **äräk** † → **egäk** [اڪاڪ, اڪاڪ (Çağ.)] = *ägäv* (Ş. Sül. مصقل سوهان اكا دورپی).

ägäklä-: **äräklä** (v) † → **egäglä-** [ايكاكلا (Çağ.)] = ³*egä*

ägälä-: **ärälä** (v) † → **igälä-** [ايكالاماك, ايكالاماك (Çağ.), < *ägä* + *lä*]

sahip olmak, ele geçirmek edinmek (huy vb.) - владѣть, приобрѣсти - im Besitze sein, in Besitz nehmen, sich nehmen, sich aneignen (Ş.Sül. تملك ب تصد اولمق مالک ب صاد ایتمک). {ED 41b ige; DTS 204a ige}

ägälät: **ärälät** (v) † → **igälät-** [ايكالاتمک, ايکالاتمک (Çağ.), < *ägä* + *lä* + *t*]

başkasının iyeliğine vermek - пердаты во владѣніе - in den Besitz eines Anderen übergeben. {ED 41b ige; DTS 204a ige}

ägän (?):- **ärän** † → **äygän** [ايگانمک (Çağ.)]

ägär: ²**äräp** [Tar., ايكر (Çağ. † → ⁷**egär**), = *är*, *iär*, *äzär*]

eyer - сѣдло - der Sattel.

ägär: ⁴**äräp** [Kaz. Çağ. Kom., אֵיכֵר (Kar. L.T.), = Far. اكر]

eğer (yazı dilinde hatta okur-yazar insanlarca da günlük konuşmada şart kipi ile birlikte kullanılır.) - если (употребляется въ письмѣ, а въ разговорѣ, только книжно-образованными людьми, съ условнымъ наклоненіемъ глагола) - wenn (wird in der Schriftsprache, aber auch von schriftkundigen Leuten in der gewöhnlichen Rede angewandt und immer mit dem Conditional gesetzt.) {Steingass 90b eger < Far.}

ägär-: ⁵**äräp** (v) † → **eger-** [ايكرماك (Çağ.), krş. *är*, *iär*]

ägär: ⁶**äräp** † → ⁴**egir-** [ايكارماك (Çağ.)] = ¹*ägir* (Ş.Sül. چرخ. كردش. دونمک. اغزال يتمک). {ED 113b égir-}

ägärät-: **äräpät** (v) † → **igälät-** [اكارتمک (Çağ.)] = *ägälät*. {ED 41b ige; DTS 204a ige}

ägärçi: **äräpçi** † → **egärçi** [ايكارچی (Çağ.)]

ägärgiçi: **äräpğiči** † → **eyärgiçi** [اكارچی (Çağ.), < *ägär* + *gi* + *çi*]

ägärgüçi: **äräpğüçi** † → **eyärgiçi** [اكارکوجی (Çağ.)] = *ägärgiçi*

(Ş. Sül. چويرديريجي. ميكر دانکی وندريجي).

ägärlä-: **äräplä** (v) † → **egärlä-** [ايكارلاماک (Çağ.)]

ägärlät-: **äräplät** (v) † → **egärlät-** [ايكارلاتمک (Çağ.), < *ägärlä* + *t*]

ägil-: ²**äril** (v) [Tar. Şor., اكيلمک (Çağ. † → ¹**egil-**), = *egil*]

ägil-: ²**äril** (v) [Tar. Şor., اكيلمک (Çağ. † → ¹**egil-**), = *egil*] eğilmek, aşağı eğilmek - гнуться, нагибаться, поклониться - sich beugen, sich herabbeugen, herabgebeugt, gekrümmt werden. {ED 106,b *egil*-}

sıgıt - dāk könü pot ägildi qodı → *sıgıt tæg köni bođ ägildi qudı* (Uyg.) (K. B. 46,10; A1055) {ED 106,b;} Bu dizedeki *qodı* “aşağı, -den aşağı” sözcüğü *qudı* olarak okunmalıdır. (bkz. OTWF 141; Li 328, 329)

ägin: ¹**ärin** [ايکن (Çağ. † → **ekin**), سەرد (Uyg. † → **evin**) < *äk* + *in*, krş. *egin*, *äkin*]

ägin: ⁴**ärin** † → **neñ** [سەرد (Uyg.), belki müstensihin *ägis* yerine yazım hatası (bkz. aynısı)- vielleicht ein Versehen des Abschreibers für *ägis*, *ögüs* (s. dass.)]

oldukça, gayet, çok, en yüksek derece - весьма, очень, въ высшей степени - sehr, höchst.

ägin ätkülökkä kıyadur kârü → *näñin edgülikkä kıya tur kârü* (K. B. 124,27; A4338) Arat A4338'de dizeyi *näñin ädgülük kıl baqa tur körü* okumuştur ancak bu da A nüshasındaki yazımdan farklıdır. Arat'ın dipnotta belirttiği *ne(n)gin* biçimi ise *n(e)ngin* olmalıdır.

qazına öküş täp küvännmä ägin - *ajım suv tälīm täp ködürmä ägin!* → *hazinem üküş tep küvenme neñin* - *haşem sü telim tep ködürme ägin* (K. B. 147,25; A5214) Radloff'un ilk dizede *ägin* olarak okuduğu sözcük „şey, mal“ anlamına gelen *neñ(in)* [nnkyn]; ikinci dizede okuduğu ise „omuz“ anlamına gelen *ägin* sözcüğüdür. (bkz. ²*ägin*)

äginçi: ¹*äginçi* †→*ekinçi* [ایکینچی (Çağ.), < *ägin* + *çi*]

äginlik: *äginlik* †→*ekinlik* [ایکینلیک (Çağ.), < *ägin* + *lik*]

ägir-: ¹*ärip* (v) [Tar. Küär. Kom. Az. Osm., رماک ماک, ایکیر ماک (Çağ. †→⁴*egir*-), krş. *ägär, ĩr*]

1) (Çağ. †→⁴*egir*-)

2) eğirmek - прясть - spinnen (Ş. Sül. غزل. غزل. ایتماک ایتماک اغزال. غزل) †→⁴*egir*-.

ägir: ²*ärip* †→*ekir* [ایکیر (Çağ. C.)]

ägirt-: *ägirt* (v) [Tar., ایکیرتماک اکیرتماک (Çağ. †→*egirt*-), < *ägir* + *t*]

ägit-: *ärit* (v) → *igid-* [سردھک, سردھک (Uyg. †), ایکیتاک (Çağ. →†)]

yetiştirmek - воспитать, вырастить - aufwachsen machen, erziehen.

Clauson, Radloff'un, sözcüğü Viyana nüshasındaki kötü yazılmış bir pasaj nedeniyle *egit-* olarak yanlış okuduğunu, dolayısıyla sözcüğün “eğitmek” sözcüğüyle karıştırıldığını, aslında sözcüğün “beslemek, yetiştirmek” anlamındaki *igid-* eylemi olduğunu belirtir. {ED 103,a *igid-*}

2) (Çağ.→†) götürmek - нести, унести - tragen, fortbringen.

ägis: ¹*äris:* [*egiz*, czuenetic (Kom. 221), ایکیز (Çağ. Uyg. †→*ikiz*) = ¹*ägis*]

ägis: ³*äris* →† *ediz* [ایکیز (Çağ.), krş. *ägin, ägis, ägüs*] {ED 73b *ediz*}

äglänçi: *ärlänçi* [ایکلنچی (Çağ. Uyg.), < *äglän* + *çi*]

barınak, ikamet yeri, ev - жилище, мѣсто пребыванія - die Wohnung, der Aufenthaltsort; اشکنجهسى دوشمن لار تورور ایکلانچىسى دوستلار تورور کورى تيریکلار ايو بو (Rbg. 175,12) bu ev yaşayanların mezarı, dostların ikamet yeri ve düşmanların işkencesidir - этотъ домъ есть могила живыхъ, мѣстопребываніе друзей и жилище живыхъ - dieses Haus ist das Grab der Lebendigen, der Aufenthaltsort der Freunde und die Wohnung der Feinde. Sözcüğe „barınak, ikamet yeri, ev“ anlamlarıyla kaynaklarda rastlamadım. Sözcük, Kıs. En.da *eglenmek yeri* olarak geçmektedir. {bkz. notlar; Kıs. En. 92r6}

ägrän-: *ärpän* (v) †→*ıgrän-* [ایکرانماک (Çağ.)]

iç çekmek-, hüngür hüngür ağlamak, inlemek - вопит, рыдать, стонать - seufzen, schluchzen. {ED 189b *ıgrän-*}

ägrär-: ärpäp (v) †→ **egrär-** [اىكررماك (Çağ.), < *ägrä* + *är*]

ägrärt-: ärpäpt (v) †→ **egrärt-** [اىكرارتماك (Çağ.), < *ägrär* + *t*]

ägrī - bögrü: ärpī - börpŷ †→ **egri bügrü** [بوكرو اكرى (Çağ.)]

ägrī: ärpī [Krm. Şor. Az. Kom. اكرى (Çağ. †→ **egri**), اكرى (Osm.),.....(Uyg.), < *äg(äk)* + *ri*] {ED 112b *egri*; UW 358b-359a}

ägrīk: ärpīk †→ **egrik** [اىكرىك (Çağ.), < *ägrī* + *k*]

ägrilik: ärpīlik [Krm., اكرىلىك (Çağ. †→ **egrilik** Az.), < *ägrī* + *lik*]

ägrilt-: ärpīlt (v) [Krm., اكرىلتماك (Çağ. †→ **egrilt-**), < *ägrīl* + *t*]

ägrim: ärpīm †→ **egrīm** [اىكرىم (Çağ.), < *ägrī* + *m*]

***ägrimçi: ärpīmçi** [اىكرمچى (Çağ. bkz. *äkrīmçi*), krş. *äkrīm*] {Sang. 21 *ägrāmçi*}

ägür: ärgŷ [(Uyg.) ?] *tägmizis tabuğ pirlä törä tägir yarıksız yarınsa ägür tägir* → *tägmizis tapuğ birlä törkä tägir - yarağsız yaransa ägür? tägir* (Uyg.) (K.B. 31,31; A 614) Beyit içinde geçen *ägür* sözcüğünü hiçbir kaynakta bulamadım. Eserin diğer nüshalarında sözcük *kör ilke* olarak geçmektedir (bkz. A 614). Radloff da sözcüğün *äbür* okunabileceğini belirtmiştir ancak; bu okuyuş da anlamlı değildir. Dolayısıyla maddebaşı ve örnekleri metinden çıkarılmıştır.

ägüs: ärgŷc → **ügüz** [اىگىس (Uyg. †), krş. *ägis*, *äziz*] yüksek, yüce, tamamlanmış - *высокий, возвышенный, совершенный* - hoch, erhaben, vollendet. Bu sözcüğe hiçbir kaynakta rastlayamadık. Arat tarafından diğer nüshalarda düzenli bir biçimde *ögüz* “nehir, ırmak” olarak okunan sözcüğü biz *ügüz* “nehir, ırmak” biçiminde vermeyi tercih ettik; *pu igin pağa tutsa aşkı ägüs* → *bu ikin bağa tutsa aşkı ügüz* (K. B. 44,12; A 993); Radloff K. B.’in Uygur harfli nüshasında geçen *ügüz*’ü “yüce, yüksek” anlamındaki *egiz* (<ET idiz) sözcüğüyle karıştırmıştır.

ählat: äxlat †→ **ählat** [اىلات (Çağ.)] = *ählat*

çöp, süprüntü, kir - соръ, нечистота - Kehricht, Schmutz. {Steingass 26a *ählat* < Ar.}

ähtiyar: äxtijap [Çağ. Krm., = Ar. اختيار]

1) ihtiyar, yaşlı insan - старикъ, старый человекъ - alter Mann, Greis.

2) yüksek rütbeli memur - сановникъ - ein hoher Beamter. {Steingass 24b *ihtiyār* < Ar.}

äjik: äжік [Alt. Tel. Leb. Şor. Küär., اىچىك (Uyg. †→ **eşik**), krş. *äşik*, *işik*, *esik*, *ezik*]

äjīt-: äжіt (v) †→ **eşid-** [اىچىد (Uyg.)] = *äşit*

äjük: äжік †→ **²eşik** [اىچىك (Uyg.)] = *äjik*

äk-: ²äk (v) [اىكمك ḥ;mḥ; , ἐχμέχ (Osm. Selç.), اىكمك (Çağ. Az. Sart.), اىكمك (Uyg.), krş. *ik*]

1) ekmek, dikmek - сѣять, садить - säen, pflanzen; *nägü yärgä äksä, yana ol orur* (Uyg.) neyi yere ekse yine o (yerden) biter - что ты сѣшь, то и собираешь was du säest, das wirst du auch ernten (K. B. 57,15; A1394) bu örnek, *nägü yerkä äksä, yana ol ünür* olarak değiştirilmiştir. *ün-* eyleminin geniş zaman

biçimi göz kafiyesi için *üner* yerine *ünür* olarak yazılmış olmalıdır. {ED 100a; UW 362a *äk-*}

äk-: 4äk (v) → 2äg- [اگ (Uyg. †), krş. *äy, äg*] {ED 99,b *äg-*}

yağı poynı äkti köderdi öziün → yağı boynı ägdi köterdi öziün olarak değiştirilmiştir. (K.B. 15,12).

äkä-: 1äkä (v) [Tar., اکاماك (Çağ. † → 3egä-) krş. *ägä* (Alt.)]

äkä: 2äkä [Kır., اكا (Çağ. † → 4äkä) DT. Tara), < *atakä*] {ED 101b eke}

***4äkä: 4äkä** [اكا (Çağ. bkz. 2äkä)]

ağabey - старший братъ - der ältere Bruder (Ş. Sül. غه. بيوك قارداش آبيوك برادر). {ED 101b eke}

äkäçi: äkächī † → **ägäçi** [اكاچى (Çağ.), krş. *ägäci; āğas* (Yak.)]

äkägü: äkäğy † → **ekägü** [ايكاگو (Çağ.)] = *ekäv*

äkäl: äkäl [اكال (Çağ.)]

sopalı bir oyun - игра съ палками - ein Spiel mit Schlägeln (Ş. Sül. چليک ديك چکيک (اويونى چوماق و). Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

äkälä: 1äkälä † → **3ekälä** [ايكالا (Çağ.)] = *ekäv*

äkäri: äkäpī [اکارى (Çağ.)]

avare, aylak - праздношатающийся, пришлый, сбродъ людей - Nichtsthuer, Herumtreiber, Vagabund (Calc. W. لوند). Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

äkät-: äkät (v) [Tar., اکاتماک (Çağ. † → **ekät- ?**), < *äkä-t*]

törpülemek, eğletmek - заставляют пилить, чистить подпилкомъ - feilen, abfeilen lassen.

äkäv: 1äkäv † → **2ekäv** [اكاو (Çağ.)] = *ekäv* (Ş. S. ايکيسيدہ برابر). {ED 105b *ékev*}

äkävlä: äkäylän † → **ekävlä-** [اكالان (Çağ.), < *äkäv + län*]

äki: 1äki [Krm. Kom., اکی (Çağ. † → **iki** Osm.), יִכִּי (Kar. L.T.), krş. *äkki, eki, iki, igi*]

iki - два – zwei.

äkilik: 2äkilik [(Çağ. † → **ikilik**), اکیلیک ḥ;ḥmḥx (Osm. Krm.), ve *ikilik*] {ED 101a *iki*}

äkindi: äkindi [Çağ. † → **ikindi**] Kom., اکیندی, اکندی ḥ;unru (Osm.), = *ikindi*]

öğleden sonra, ikindi - время послѣ обѣда - Nachmittag. {ED 111b *ikindi*}

äklik: äklik [اکیلیک (Çağ.), < *äk + lik*]

zam - прибавка - die Zugabe. Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

äkrimçi: äkrimçi † → **ägrimçi** [اکریمچی (Çağ.)] = *ägrimçi*.

äkşi: 1äkşi: [Çağ. Kom., اکشی ḥ;u, έχσιμχ (Osm.), (Krm.)]

1) ekşi, ekşitilmiş - кислый, проквашенный - sauer, gesäuert. {ED 118b *ekşi*}

äkşit-: äkşit (v) [اکشیتmek ḥ;ouymḥ; (Osm. Krm.), اکشیتmek (Çağ.), < *äkşi + t*]

1) ekşitmek - дать прокиснуть, проквасить - sauer werden lassen, säuern. {ED 119a *ekşi-*}

äl: ¹äl [Tar. Alt. Tel. Leb. Krm. Kom. Tob. Az., آل h^{f} , él (Osm. Çağ.), آل , آل (Uyg. $\text{†} \rightarrow \text{el}$), آل (Kar. L.T.), krş. *il*, Moğ. آل (миръ - Friede), Manç. *elge* (huzurlu, sessiz) (friedlich, ruhig)]

1) (Çağ. Uyg. $\text{†} \rightarrow \text{el}$) **3)** (Uyg. Çağ. $\text{†} \rightarrow \text{el}$ Tel. Az.) halk - народъ - das Volk {ED 121b-123a *el*; DTS 168; Ligeti 1966, s. 156 *il*; *il kün*}

*Radloff'un *äl* maddesi için vermiş olduğu ilk anlam olan „barış, huzur“ geçersizdir. Verilen örnek cümleler *äl*'in „ülke“ anlamıyla çevrilebilir ve açık *e* ile verilmelidir. Bu nedenle maddebaşının ilk tanımı iptal edilip yeni bir madde başı yazılmıştır. bkz. *el*.

äl: ³äl [آل ul , él (Osm. Az.) (Çağ. $\text{†} \rightarrow \text{el}$), آل (Krm.), krş. *älik*]

älä-: ²älä (v) [Şor. Leb., آل h^{f} m^{h} ; (Osm.), آل (Çağ. $\text{†} \rightarrow \text{elä}$), آل (Kar. L.)]

älä-: ⁸älä (v) [Çağ. Az.] = *äylä*

yapmak - дѣлать - machen. {ED 57b *eyle*-}

äläk: ¹äläk [Krm. (Çağ. $\text{†} \rightarrow \text{eläk}$) Şor. Leb. Kom., آل h^{f} ; éläx (Osm.), آل (Kar. L.)]

elek, süzgeç - рѣшето, сито - das Sieb.

älçi: ¹älçi [Tel. Alt. Tar. Kom. Krm., آل ç ç (Osm.) (Çağ. $\text{†} \rightarrow \text{elçi}$) (Az.), < *äl* + *çi*]

älçilik: **älçilik** $\text{†} \rightarrow \text{elçilik}$ [آل ç ç (Çağ. Osm.)]

älgär-: **älräp** (v) $\text{†} \rightarrow \text{elgär-}$ [آل g r (Çağ.), < *älik* + *är*]

***älig:** **äli** [آل ç ç (Uyg.), آل ç ç , krş. *äl* bkz. ⁵*älik*]

1) *el*, *kol* - рука - die Hand, der Arm.

2) (Çağ. $\text{†} \rightarrow \text{elig}$).

3) (Çağ. $\text{†} \rightarrow \text{elig}$) {ED 140b *elig* (?*élig*); UW 364b *élig*}.

***äliglä-:** **äli** (v) [Uyg., < *älig* + *lä* bkz. ¹*äliklä*]

elde tutmak, *ele almak*, *yardım etmek* - держать рукою, взять въ руки, помочь - in der Hand halten, in die Hand nehmen, helfen. {ED 144b-145a *eliglä*-}

***äligläş-:** **äli** (v) [آل ç ç (Uyg.), < *älig* + *lä* + *ş* bkz. *älikläş*-]

vedalaşırken tokalaşmak - дать другъ другу руку на прощаніе - sich zum Abschiede die Hand geben. {ED 145a *äligleş* (?*eligläş*-); DTS 170 *eligleş*-}

älik: ⁵*älik* [آل ç ç (Uyg. $\text{†} \rightarrow \text{älig}$), آل ç ç (Çağ. $\text{†} \rightarrow \text{elig}$), krş. *äl*]

älik: ⁶*älik* $\text{†} \rightarrow \text{e(l)lig}$ [آل ç ç (Uyg.),]

älik: ⁷*älik* [آل ç ç (Uyg. $\text{†} \rightarrow \text{ällig}$), آل ç ç (Çağ. $\text{†} \rightarrow \text{ellig}$)] = *ällik*, *älli*

äliklä-: ¹*äliklä* (v) [Uyg., $\text{†} \rightarrow \text{äliglä-}$ آل ç ç (Çağ. $\text{†} \rightarrow \text{elıklä-}$), < *älik* + *lä*]

älikläş-: **äliklä** (v) $\text{†} \rightarrow \text{äligläş}$ [آل ç ç (Uyg.), < *älik* + *lä* + *ş*]

älit-: **äli** (v) $\text{†} \rightarrow \text{elt-}$ [آل ç ç (Çağ.)] = *ällät*

***ällig:** **ällir** [آل ç ç (Uyg.), bkz. ⁷*älik*] (K. B. 9,25 (A44. bab), 9,28 (A51. bab), 9,29 (A52. bab), 10,1, 10,3) Burada verilen örnekler „elli“ anlamında değil; (*elig*) „hükümdar“ anlamındadır. Arat'a göre K.B. de A365; A369; A6033'teki örnekler maddebaşına uygundur. {ED 141a *ellig*; UW 363b-364b *ellig*}

älliginçi: **ällir** $\text{†} \rightarrow \text{elliginçi}$ [Tar., آل ç ç (Çağ. $\text{†} \rightarrow \text{elliginçi}$), < *ällik* + *inçi*] = *äliginçi*.

ällik: ³ällik [Tar., اليك (Çağ. †→ellig), (L. T. fehlerhaft. ائك), krş. *älik, älli, äli*]

älmäl: älmäl [المل (Çağ.)]

eyerin karın kayışı - подпруга у сѣдла - der Sattelbauchriemen (Calc. Wrt.) {?}

älsit-: älcir (v) † [سیردک (Uyg.)]

yatıştırmak - успокоить - beruhigen; *bu söz işkä tutğıl köñülni läsit bu sözü kulları, gönlnü rahatlat* - употребляй это слово въ дѣло, успокой свое седце - wende dieses Wort an und beruhige deinen Sinn (K. B. 17,6; A165). Kaynaklarda böyle bir sözcüğe rastlamadım. Arat da sözcüğü *lesid* olarak okumuştur.

älsiz: ¹älciz †→⁴elsiz [ايلسيز (Çağ.), < *äl + siz*]

älsiz: ²älciz [السز (Çağ.), < *äl + sız*]

güçsüz, kuvvetsiz, hastalıklı, cılız - безсильный, слабый, немощный - kraftlos, schwach, ermattet. Çağ. için kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım; ancak sözcüğün Ar. *hāl* ve Türkçe +*siz* ekinden türetilmiş olabileceğini düşünüyorum.

ält- [Kom., سیک, سیک (Uyg. †→ **elät-**), التمک (Çağ. †→ **elät-**), ܐܠܬܐܝܬܐ (Kar. L.)]

äm: ⁴äm [Alt. Leb. Şor. Soy. Küer. Kom., سەم (Uyg.), ایم (Çağ. bkz. ¹ämä), ام (Osm. veralt.)] {EDa 155 em}

ämä: ¹ämä †→ ⁶äm [اما (Çağ.)] = ⁶äm.

ämäçi: ämāci †→ **ämçi** [اماجی (Çağ.), < *ämä + çî*]

ämäl: ¹ämäl †→ **emäl** [امال (Çağ.), = Moğ. ٤٤٤٤٤]

ämälä-: ²ämälä (v) †→ **ämlä-** [امالاماك (Çağ.), < *ämä + lä*] = *ämlä*

ämän: ⁴ämän [Bar. Başk. امان (Çağ. †→ ⁵ämän), = Far. همان]

ämän: ⁵ämän [امان (Çağ. bkz. ⁴ämän), = Far. - Ar. أن هم]

hemen - тотчасъ - sogleich. {Steingass1507b hemän}

ämçäk: ämçäk [Alt. Tel. Tar., ايمچاك (Çağ. †→ **emçäk**), < *äm-* + *çäk*]

***ämçi:** *emāci [اماجی (Çağ. bkz. **ämäçi**), < *ämä + çî*]

doktor, iyileştirici, otacı - лекарь, врачъ - der Arzt, Heilkünstler. {ED 156b emçi}

ämçi: ämçi [Tar. (ämçî) Alt. Tel., ايمچى, امچى (Çağ.)]

doktor - врачъ - der Arzt; *ämçî kiji* (Alt.) aynısı - id. {ED 156b emçi}

ämdi: ¹ämdi [Alt. Tel. Leb. Tar. Kom. Az., ايمدى (Çağ. †→ ³emdi),(Uyg.), krş. *äm, indi*]

ängäk: ²ängäk [Kom., امكاك (Çağ. †→ ³emgäk),(Uyg.), ܐܢܓܐܝܬܐ (Kar. L. T.), < *ängä + k*]

ängäklä-: ängäklä (v) †→ **emgäklä-** [امكاكلماك (Çağ.), < *ängäk + lä*]

ängät-: ängät (v) [ايمكاتمك (Çağ. †→ **emgät-**), (Uyg.), < *ängä + t*]

ämil-: ⁴ämil (v) [Tar., املمك ḥmuḥm; (Osm.), ايميلمك (Çağ. †→ ⁵emil), < *äm + l*]

ämildäş: ämildäş [Tar., ايميلداش (Çağ. †→ **emildäş**), < *ämil + däş*]

ämin: ämin [Çağ. Sart. Kom., ḥmun (Osm.), سمين (Uyg.), ܐܡܝܢ (Kar. L.), < Ar. امين] {Steingass 102b emin}

ämiz-: ¹ämiz (v) [Tar., ايميزماك (Çağ. †→**emiz-**), אִמִּיזַמַּק (Kar. L. T.)] = *ämis*. {Sang. 78 émiz-}

ämizäk: ämizäk †→emizik [ايميزاك (Çağ.), < *ämiz* + *äk*]

ämlä-: ämlä (v) [Kom., ايملامك (Çağ. bkz. ²*ämälä-*), ايملا (Uyg.)]

iyileşmek, sağlığına kavuşmak - лечить - heilen. {ED 161a emle-}

ämlük: ¹ämlük [املوك (Çağ.), < *äm* + *l* + *ük*] {Sang. 27 ämükdäş}

ämlük: ²ämlük [املوك (Çağ.)]

meyve - какой-то плодъ - eine Frucht. {?}

än: ¹än [Tel. Leb. Küer. Krm., انك , ان **hñ**, év (Osm. Az.) ان (Çağ. †→²**en**), ان (Uyg. †→**ig**)]

4) (Uyg.) geniş - широкий - breit; *qayu näñ yeg ärsä tüpi ig boñur* iyi olan şeyin temeli geniş olur - увсякой хорошей вещи основание широкое - welche Sache gut ist, deren Grundlage ist breit (K. B. 116,4; A4035).

qayu näñ yäk ärzä tübi än poñur → *qayu näñ yeg ärsä tüpi ig boñur*

Radloff *än* sözcüğünü “geniş” anlamıyla verse de sözcük bir sıfat değil “genişlik” anlamına gelen bir addır (bkz. ED 165b). Arat sözcüğü *ig* “hastalık” olarak okumuştur. Viyana nüshasında ”G olarak görülen sözcüğün *än* olarak okunmasına olanak yoktur.

än-: ⁶än (v) [Şor. Leb. Küer. Kom., انمك **hñmñ**; évμéχ (Osm. Az.), اينمك (Çağ. †→⁷**en-**), انم (Uyg. †→⁷**en-**), אִנְמִי (Kar. L. T. Krm.), krş. *en*, *in*]

änägä: änägrä [Tar., اناكا (Çağ.)]

1) anne, annecik - мать, матушка - Mutter, Mütterchen.

2) kaynana, süt anne, ebe - мачиха, кормилица, повивальная бабка - die Stiefmutter, Amme, Hebamme; اناكا بولغان (Abg.) ebe - повивальная бабка - die Hebamme (Ş. Sül. والده مقامنده. اوکی مادر. دایه. حکمدارک الدلغی. مربیه. سوت آنا ودايهسى. {Sang. 27 änägä; Li 27}

änälük: änälik [انالك (Çağ.), < *änä* + *lik*]

anneli - имѣющій мать - der eine Mutter hat. {Li 119, 120 ene}

änç: äñç †→ enç [انچ , انچر (Uyg.), < *än* + *ç*]

äncir: äñçir [انجير (Osm. Az.) (Çağ. †→**incir**), انچر (Uyg. †→**encir**), krş. *incir* (Osm.)]

incir - винная ягода, фи́га - die Feige. انجير بيغاجی آدمغه حواغه بيش يبوراغ بيردى (Rbg. 23,22) *İncir ağacı Adem ve Havva’ya beş yaprak verdi* - смоковница дала Адаму и Евѣ пять листьевѣ - der Feigenbaum gab Adam und Eva fünf Blätter. Çağ. için bu sözcük, *incir* biçimindedir. bkz. Kıs. En. 12v12 *incir yıgaçı Ademğa yapurğak bermişi için*)

änçlän-: äñçlän (v) †→ ençlän- [انچلän (Uyg.), < *änç* + *lä* + *n*]

änçländür-: äñçländür (v) †→ ençländür- [انچلاندür (Uyg.), < *änçlän* + *dür*]

änçlik: äñçlik †→ ençlik [انچلک (Uyg.), < *änçlik*]

änçrät-: äñçrät (v) † [انچرät (Uyg.), < *änç* + *rä* + *t*]

Radloff'un „rahatlatmak, yatıştırmak - успокоить - beruhigen“ anlamlarını verdiği bu eylem, *ençrün-* eyleminin yanlış bir yazımı olmalıdır. Maddebaşı için verilen tek cümle örneği B ve C nüshalarında *ençrün-* eylemiyle geçtiğinden ve ettirgen çatılı eylem beyitin bağlamına uymadığından maddebaşı ve cümle örneği metinden çıkarılmıştır. *Ālik tahtқа minsün bü kün ençrätüp → elig tahtқа minsün bu kün ençrünüp* bugün Elik tahta çıksın -halkı- yatıştırsın - пусть Эликъ сядеть сегодня на престолъ успокаивая (народъ) - möge heute Elik den Thron besteigen (das Volk) beruhigend (K. B. 165,6; A5805). {ED 174b *ençrün-*}

әнçsis: **әнчсис** †→ **ençsiz** [هنچس (Uyg.), < *әнç* + *sis*]

ändä-: **³ändä (v)** [Alt. Leb. Tel., سندر (Uyg. †), krş. *ändä* (yak.), Moğ. سندر]

1) (Tel. Alt. Leb.) yanılmak, hata yapmak - ошибиться, сдѣлать ошибку, дать промахъ - sich versehen, einen Fehler machen, fehlen.

2) (Uyg.) kavga etmek, haksız suçlamak - браниться, говорить неправду - zanken, falsch beschuldigen.

Radloff *anda* sözcüğünü *ändä-* olarak yanlış okuyup sözcüğe „kavga etmek, haksız suçlamak“ anlamlarını vermiştir. Böyle bir sözcüğe başka yerde de rastlanmamaktadır. Dolayısıyla maddebaşı da cümlelerin anlamı da geçersizdir. Örnek dize şu şekilde değiştirilmiş ve açıklama iptal edilmiştir:

қағırма сән әндәмә сөкмә (falsch *sötmä*) *kadık!* (*sötmä* hatalı) → *қағırма сән anda ma sudma қатık!* (K. B. 118, 114; A4113).

ändir-: **¹әндір (v)** [Kır. Kom., انديرمك *hñruemh*; (Osm.), اينديرماک (Çağ. †→ *éndür-*), (Kar. L. T.), < *ән* + *dir*]

әндиşä: **әндишә** [Tar. Çağ. Az., < Far. اندیشه] {Steingass 110a *endişe*}

әндиşälän-: **әндишәлән (v)** [اندیشه لانمك (Çağ.), < *әндиşä* + *lä* + *n*] {Steingass 110a *endişe*}

***әндиşälig:** **әндишәлиг** [اندیشلیک (Çağ. bkz. *әндиşälik*), < *әндиşä* + *lig*]

endişeli, kaygılı - раздумье - das Nachdenken, Nachsinnen.

әндиşälik: **әндишәлик** †→ **әндиşälig** [اندیشلیک (Çağ.), < *әндиşä* + *lik*]

әngäk: **әнгәк** [ككاذن (Çağ.)]

yağ - жиръ, сало - Fett, Talg (Calc. Wrt. بيه) Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

әniş: **әниш** [(Çağ. †→ *eniş*) Krm. Kom., انيش, انيش, انيش *hñuo* (Osm.), سندر (Uyg. †→ *eniş*), ڤنيش (Kar. T.), < *ән* + *ş*, krş. *yäniş* (Az.)]

әniyät: **әнијәт** †→ **afiyet** [سندھت (Uyg.)]

bağış (af) - милость - die Gnade. Bu maddebaşı *afiyet* sözcüğünün yanlış okunması dolayısıyla e maddesine girdiğinden metinden örnek cümlesiyle birlikte çıkarılmıştır. bkz. *törtünçi қанағат ve әfiyät bilä!* (K. B. 7,16; A66)

әnlidür: **әnlidŷp** [راينليدو (Çağ.), انليدر (Osm.)]

1) güneşin battığı zaman - время заката солнца - die Zeit des Sonnenunterganges.

2) ikinci namazı, günün beş namazından üçüncüsü - третья изъ пяти ежедневныхъ молитвъ - das dritte der fünf Tagegebete (Calc. Wrt. نماز دیکر). Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

änmäçi: änmäçi [انماچی (Çağ.)]

simсар, komisyoncu - маклеръ - der Makler (Calc. Wrt. دلال). Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

änük: äñŷk †→**enük** [انوك (Çağ.), krş. *änik*]

änür: äñŷp [انور (Çağ.)]

demirci maşası - клещи - die Schmiedezange. Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

är: ¹**än** [Tel. Alt., ساف (Uyg. †), اب (Çağ.†), ايب (Osm.)]

1) fazlalık, çokluk - приличіе, пригодность - die Ziemlichkeit anlamlarında verilmiş olan bu maddeden, Uygurca olarak gösterilen KB'in cümle örnekleri çıkarılmıştır. KB'de böyle bir sözcük olmadığı gibi, verilen örnek sözcükler; yip, eb gibi sözcüklerin yanlış okunmuş biçimleridir. Örnek: *adadı piliklik sözün inçkä är* → *atadı biliglig sözün yinçge yip* (K. B. 40,19; A748)

är: ⁴**än** [Küär., ساف (Uyg. †→²**äv**), krş. *äb, äv, äw, üy, öy, ü*]

ev - домъ - das Haus.

är-: ⁸**än** (v) † [ساف (Uyg.), krş. *äv*] → **ev-**

ärçi: ¹**änçi** [Tel. Alt. Leb., ساقچى (Uyg.), < *är* + *çi*]

1) (Uyg. Leb.) evli kadın, kadın, ev sahibesi, meyhaneci kadın, ev kadını - женщина, хозяйка - eine verheirathete Frau, Frau, ein Frauenzimmer, eine Wirthin, Hausfrau (女 帝 Çin.-Uyg. Wrt. 34,b). { Ligeti 1966, s. 134} (krş. *ebçi, ewçi, ibçi, épçi, ipçi*. Radloff'un burada Uyg. için kastettiği, Moğol hakimiyeti sonrası Uygurca metinlerdir. Sözcüğün p'li biçimi günümüz Türk dillerinde de bulunmaktadır. Kır. *epçi cak*, Alt. *äpçi yan*, Çul. *äpçi* vs. bkz. Li 1999: 240)

äplä-: **änlä** (v) [ايلاماك (Çağ.†), ايلامك (Osm.), ساقچى (Uyg. †→**ävla-**)]

1) gerektiği gibi muamele etmek, duruma uygun, doğru, dikkatli düşünerek muamele etmek - дѣйствовать какъ слѣдуетъ, дѣйствовать, соображаясь съ обстоятельствами, согласно чему, дѣйствовать вѣрно, разсудительно - handeln wie es sich gehört, den Umständen gemäss; passend, richtig, bedacht handeln; olarak tanımlanan sözcük, *ävla-* eyleminin yanlış okunmuş ve tanımlanmış biçimidir. *sämis połza it toq äbin äplämäs* olarak verilen dize *sämis bołsa it toq ävin ävlamaz* olarak değişmelidir. (K. B. 180,21; A6366) 2) (Çağ. V. †) bir araya getirmek, yoluna koymak, iyi duruma getirmek, yazmak - составить, совершить, исправить, сочинить - zusammenstellen, ausrichten, ausbessern, verfassen. Çağ. için de böyle bir sözcüğe rastlamadım.

äpli: **änli** [اييلو (Çağ.), < *är* + *li*]

mahir, mükemmel, beceri sahibi, bilgili, deneyimli - ловкій, совершенный, опытный - geschickt, vollkommen, erfahren.

äplik: ¹änlik † [ايليك (Çağ.), < *äp* + *lik*]

uygun - подходящий - passend. Çağ. için kaynaklarda böyle bir sözcüğe rastlamadım.

äplik: ²änlik † → ävlig [ايليك (Uyg.), < *äp* + *lik*]

äpsik: äncik [اپسيك (Çağ.)]

küçük, güçsüz, yetersiz, zayıf, az, azıcık, yavru hayvan, çocuk - мало, недостаточно, малолѣтній, молодое животное, дитя - klein, schwach, mangelhaft, minorenn, ein junges Thier, Kind (Calc. Wrt. کم کمتر و خرد سال و طفل و . {?})

äpsiz: ¹änciz [اپيسز (Çağ.), ايسز *hosug* (Osm.), ايسز (Uyg. †), < *äp* + *siz*]

uygun olmayan, ölçsüz - негодный, неподходящий - unpassend, nicht angemessen; *közi soq kiji öskä äpsiz potur* → *közi suq kişi özkä ärsiz botur* (Uyg.) aç gözlü insan kendiyle uyumsuzdur жадный человек негоденъ для себя - der gierige Mensch ist gegen sich unpassend (K. B 95,27; A2611)

äpsiz: ¹änciz [اپيسز (Çağ.), ايسز *hosug* (Osm.), ايسز (Uyg. †), < *äp* + *siz*] {?}

är: ¹äp [Tel. Alt. Şor. Leb. Kumd. Tar. Tob. Küär. Krm. (Çağ. † → ²er) Kom., ار, ایر *he*, ép (Osm.), (Kar. T. L.), اير (Uyg.), krş. *er, ir*, Moğ. [اير] {ED 192a; UW 389a-391b er}

är-: ³äp (v) [اير (Uyg.) Çağataycanın yazı dilinde bu eylemin yalnızca bir iki biçimi varlığını sürdürebildi: ايردى, ايردينك, ايرديم ve ايرور nadiren ايردولر, ايردوك, ايردى, ايردينك, ايرديم, daha az görülen ايركان. Soy.'da *ärgän* sözcüğüyle karşılaştım; buna karşılık Uygurcada tüm eylem biçimleri görülmektedir. krş. ä, i] - In der dschagataischen Schriftsprache haben sich Zeitworts durchgängig erhalten: ايردى, ايردينك, ايرديم, ايردولر, ايردولر, selten ايرور und ايرمس noch seltener ايركان. Im Soj. ist mir *ärgän* aufgestossen; im Uigurischen hingegen treten alle Verbalformen auf. krş. ä, i] olmak - быть – sein. {ED 193b er-}

är: ⁴äp [ار (Osm. (Çağ. † → ¹⁴er))] = *ärkän*

sabah erken - рано утромъ, рано - am frühen Morgen, frühzeitig.

***äräj:** äpäж [(Uyg.) bkz. *äriç*]

ruhta sakinlik bulunması huzur, umut - спокойное расположение духа, спокойствие, надежда - die ruhige Stimmung, Ruhe Hoffnung. {ED 200a-b; DTS 176 erej}

***äräjlän-:** äpäжlän (v) [(Uyg.), < *äräj* + *lä* + *n*, bkz. *äriçlä*]

sakinleştirmek - успокоить - beruhigen; *äräjlänsü élkä yätürsü elig halkı* sakinleştire ve ona yardım ede - пусть онъ успокоить и дастъ помощь народу - möge er das Volk beruhigen und ihm helfen (K. B. 167,31; A5894). {ED 200b erejlen-; DTS 176 erejlen-}

ärän: ⁴äpän [ايران (Çağ. † → ⁶erän), ايرن *hehn* (Osm.), ايرن (Uyg.) ايرن (Kar. L.), < *är* + ?]

1) iyi insan, iyi eğitimli insan, güçlü cesur insan, kibar insan - хороший человек, человек хорошаго образования, сильный, храбрый человек, джентельменъ - ein tüchtiger Mann, ein Mann von guter Bildung, ein tapferer Mann, ein gentleman.

yimä tägmä piringä pir ögün äränlär adın adamış turur → *yimä tägmä biringä bir ögün äränlär adın adamış turur* (K. B. 4,2);

acunda nä yañlıq ärän toqtı kör! → *acunda nä yañlıq ärän toğdı kör!* (K. B. 18,14; A234). {ED 232b; UW 409b-411a eren}

ärän: ⁴**äpäñ** [ایران (Çağ. †→⁶erän), ایرن *heñn* (Osm.), (Uyg.) آیرن (Kar. L.), < *är* + ?]

äränlik: **äpäñlik** †→ **eränlik** [ایرانلیک (Çağ.), < ⁴*ärän* + *lik*]

ärävl: **äpäʕl** [ایرول, هرول, يرول (Çağ.)]

öncü, ileri, lider - аванпосты, авангардъ - der Vorposten, die Vorhut. {??}

ärdä: ²**äpdä** † [آردا (Uyg.) → ⁴**ärtä**] = ⁴*ärtä*

ärdägi: **äpdägi** [Leb. Tob., آردا (Uyg. †→**ärtäki**), 古昔 (Çin.-Uyg. Wrt. 14, b)]

***ärdämlik:** **äpdämlik** [آرداملىك (Uyg.), < *ärdäm* + *lik* bkz. *ärdämlik*]

yararlı, becerikli - заслуженный, ловкий - verdienstvoll, geschickt. {ED 212a; UW 415b-417b; DTS 176 ärdämlik}

ärdämlik: **äpdämlik** †→ **ärdämlik** [آرداملىك (Uyg.), < *ärdäm* + *lik*]

ärdäni: **äpdäni** †→ **ärdini** [آردانى (Uyg.), krş. Moğ. آردانى]

***ärdini:** **äpdini** [(Uyg.), krş. Moğ. آردانى bkz. *ärdäni*]

değerli taş - драгоценный камень - der Edelstein. {ED 212a *ärdini*; UW 418a-424b *ärdini*}

ärgä: ³**äprä** (v) †→ **irk-** [ایرکماک, ایرکماک (Çağ.)]

toplanmak, yığılmak - собираться - sich sammeln, zusammengebracht werden (Ş. Sül. بىرىمىك. يىغىلىق. ادخال اولمىق. توپلانمىق. مجتمع اولمىق. {ED 221a *irk-*}

ärgäk: ¹**äprä** [Şor. Leb. Küär., (آرگاک Uyg. † → ²**erkäk**)] = *ärkäk*

ärgän-: ¹**äpräñ** (v) †→ **irkin-** [ایرکانماک (Çağ.)]

toplanmak, katılmak - собираться, присоединяться - sich versammeln, sich anschliessen. {ED 227a *irkin-*}

ärgän: ²**äpräñ** [ارگان *heqñn* (Osm. Çağ.)] = *ärgin*

evlenmemiş, bekar, yaşı geçkin bekar - холостой, неженатый - unverheirathet, Junggesell, Hagestolz. {ED 235a *ergen*, Sang. 18}

ärgänlik: **äpräñlik** [ارگانلىك *heqñnlu*; (Osm. Çağ.)] {ED 235a *ergen*, Sang. 18}

ärgäş-: **äpräş** (v) [Tar., ایرکاشمىك (Çağ. †→**eriş-**), < ³*ärgä* + *ş*]

ärgäştür-: **äpräştür** (v) †→ **eriştür-** [ارکاشتورماک (Çağ.), < *ärgäş* + *tür*]

ärgin: ²**äpräñ** † [آرگىن (Uyg.), < *ärk* + *n*]

Böyle bir sözcüğe „fazlasıyla bol, zengin biçimde, zengin“ anlamlarıyla rastlamadım. Maddebaşı için K. B. den alıntılanan cümle örnekleri ise ya yanlış okunmuş ya da yanlış anlamlandırılmıştır.

ärgis: ¹äp^{ri}c † → **härgiz** [Kom., سەلەھ (Uyg.), = Far. هرگز]

äri-: ³äpⁱ (v) [Alt. Tel. Leb. Bar. Tar. Krm., ايريمك (Çağ. † → ⁴eri-), هەيمەھ; έριμέχ (Osm.Az.)]

äriç: äpⁱç † → **äräj** [سەرچە (Uyg.) = äriⁿç]

{ED 200a-b; DTS 176 erej}

äriçlä-: äpⁱçlä (v) † → **äräjlän-** [سەرچەلەن (Uyg.), < äriç + lä, krş. äriⁿçläⁿ]

äriçlik: äpⁱçlik † → **ärinjlig** [سەرچەلىك (Uyg.), < äriç + lik]

ärik: ¹äpⁱk [Kom., اريك (Çağ. † → **ärük**) (Osm. Az.)] = örük

ärik: ²äpⁱk † → **irig** [ايريك (Çağ.), krş. ²äri]

1) sert, katı - твердый, шероховатый - rauh, hart.

2) kaba, büyük, iri taneli - грубый, крупный - grob, grobkörnig.

3) büyük, iri - великий - gross (Ş. Sül. زور. جملو بيوک. جسيم. يوغان. {ED 222a irig})

ärik: ³äpⁱk [Tar. Alt. Tel. Şor. Kom., ايريك (Çağ. † → **erk**), († Uyg. → **irig**, er)]

1) güç, kudret - могущество, сила - die kraft, Gewalt; *nä istäsädä ärik bar* ne isterse onu yapabilir - онъ можетъ все дѣлать, что онъ хочетъ - er kann Alles thun, was er will; *ärik käl^mädi* (Çağ.) (buna) gücü yok - онъ не имѣетъ силы на это - er hat dazu keine Kraft; *ärkim yät^mädi* (Çağ.) gücüm yetmedi - у меня силы не доставало - meine Kraft reichte nicht aus.

2) † (Uyg. → **irig**)

3) (Çağ. †) istek, dilek, fikir, huy воля, желание, мнѣніе, капризь - der Wille, der Wunsch, die Meinung, die Laune; ارکیدین ات ییدیلار شرابین اوجماخ ایچتیلار (Rbg. 10,22) cennetin şarabını içtiler ve gönüllerince et yediler - они пили вино райское и ѣли мясо въ волю - sie tranken den Wein des Paradieses und assen Fleisch nach Belieben. Bu sözcük, *et(l)er kēdin* sözcüklerinin yanlış okunmasından kaynaklanan bir hata sonucunda „istik, dilek, fikir, huy“ anlamında sözlüğe konmuştur. Cümlelerin aslı tam olarak şöyledir: *İçtiler uçmağ şarabın yēdiler et(l)er kēdin*. (Kıs. En. 5v7, dipnot 5)

ärik-: ⁵äpⁱk (v) [Alt. Tel. Leb. Şor. Küär. Kom., ايريك (Çağ. † → **irik-**), سەرىك (Uyg. † → **irik-**), krş. *erän*]

1) canı sıkılmak, içinde bir boşluk hissetmek, özlemek, sıkıntı ve yetersizlik hissetmek - скучать, чувствовать недотатокъ - sich langweilen, eine Leere in sich fühlen, sich sehnen; 2) kendini eziyet altında hissetmek, memnuniyetsiz olmak, baskı altında kalmak, bıkmış olmak, iğrenmek - считать тягостнымъ, быть недовольнымъ, считать противнымъ, неприятнымъ, пренебрегать, ненавидѣть - sich belästigt fühlen, nicht zufrieden sein, überdrüssig sein, Ekel empfinden, verabscheuen;

Bu maddə başı Uyg. və Çağ. için *i* maddəsinə ait olmakla birlikdə ilk iki örnek *irik-*; son örnek isə *irin-* maddəbaşının örnek cümlələri olmalıdır.

äm ärzäl turur tärk äriksä qacar → *häm irsäl turur tärk iriksä qacar* (K. B. 29,26; A548)

könül pärdim ärzä äriktî ävâ → *könül bärdim ärsä iriktî ivä* (K. B. 49,23; A1172)
sağı yok arıx tin idizi kiji - ärikmäs, kıtur - parça yalñuq iji → *sağınuq arığ dın idisi kişi - irinmäs, kıtur - barça yalñuq işi* (K. B. 91,17; A2462) {ED 226a irik- (?ërik-)}
 {ED 226a irik-}

äriklä-: ²äpiklä (v) † → iriklä- [اریکلامک (Çağ. V.), krş. *äliklä*]

rahatsız etmek, alay etmek - дразнить, насмѣчаться – necken, verspotten; *bir kimsädän äriklädi* aynısı - id. {ED 226a irik-?}

äriklän-: äpiklän (v) † → iriglän- [سەدەنە (Uyg.), < ³ärik + lä + n]

bıkmak, usanmak - надоѣдать - zuwider sein; *irigländi ödläk maña tügdi kaş* boş vakit benim çin kötüydü, beni rahatsız ediyordu (önümde kaşlarını aşağı indirdi) - праздность надоѣла мнѣ, она стала мнѣ неприятна - die Musse war mir zuwider, sie war mir unangenehm (senkte vor mir die Augenbrauen) (K. B. 63,7; A1586); *irig sözkä buşma, köni ärsä söz - köni söz irig ot iriglänmä öz* sert sözlere kızma, eğer doğruysalar; doğru sözler (her zaman) sert olurlar, onları yanlış anlama (bu sözlere alınma) - не сердись на рѣзкія слова, если они справедливы; справедливые слова (всегда) рѣзки, не гнушайся ими - sei nicht zornig über harte Worte, wenn sie gerecht sind; gerechte Worte sind (stets) hart, nimm sie nicht übel (K. B. 164,10; A5775). {ED 228b iriglän-}

äriklük: ²äpiklik [ایریکلیک (Çağ. † → *ärklük*), سەدەنە (Uyg. † → *iriglik*), < ³ärik + lik]

1) (Çağ. † → *ärklük*) kendi isteğiyle, özgür iradesiyle sahip olduğu şey - свободная воля, свободное расположение, распоряжение - freier Wille, freie Verfügung, freier Besitz.

2) († Uyg. → *iriglik*) şiddet, sertlik - вспыльчивость - die Heftigkeit. **3)** († Çağ. → *ärklük*) güçlü, her şeye kadir - могущественный, всемогущий - mächtig, allmächtig. {ED 222a irig}

3) († Çağ. → **ärklük* 1) güçlü, her şeye kadir - могущественный, всемогущий - mächtig, allmächtig. {ED 224a; UW 436b-440b; DTS 180 erklük}

äriktir-: ¹äpiktir (v) [Tel. Leb. Şor. Küär., اریکتیرمک (Çağ. † → *iriktir-*), < ⁵ärik + tir] {ED 226a irik-?}

ärim: ²äpim [Tar., اریم *heum* (Osm.), ایرییم (Çağ.), krş. *ärinç, äriç*, Moğ.]

1) umut, beklenti, batıl inanç, hayal gücü - надежда, ожидание, суевѣріе, воображение - die Hoffnung, die Erwartung, der Aberglaube, die Einbildung.

Bu sözcüğe hiçbir kaynakta rastlamadım; ancak sözcüğün Moğolca „aramak, izlemek, dilemek...” anlamlarına gelen *eri-* ~ *ere-* eyleminden türediğini tahmin ediyorum. (bkz. Lessing 326b)

ärinçäk: ärimčäk [اريمچك (Çağ.), < *ärim* + *çäk*]

umut - надежда - die Hoffnung. {bkz. Lessing 323a eremsi-}

ärin: ¹äpīn [Alt. Tel. Leb. Şor. Soy. Kom. Küär., نيرا (Çağ. †→ ³*erin*), نريا (Osm.), אירין (Kar. L. T.)]

1) dudak - губа - die Lippe. {ED 232b érin}

ärin-: ⁶äpīn (v) [Şor., سەپىن (Uyg. †→ **irik-**), ايرينمك (Çağ.) *h̡eunm̡h̡*; (Osm.), krş. *ärän*, *ärik*] **1)** (Uyg. †→ **irik-**) kendini iyi hissetmek, memnun olmak, neşeli olmak, bir şeyden hoşlanmak, dinlenmek - чувствовать себя хорошо, уютно, радоваться, имѣть удовольствіе, отдыхать - sich wohl, behaglich fühlen, sich freuen, in guter Stimmung sein, an etwas Gefallen finden, ruhen.

Radloff, *irikmek* sözcüğünü *ärimäk* olarak yanlış okumuş ve sözcüğün ilk anlamını „kendini iyi hissetmek, memnun olmak, neşeli olmak, bir şeyden hoşlanmak, dinlenmek“ olarak vermiştir. Dolayısıyla Uyg. için verilen *orun kıttı katıx irikti özüin* (K. B. 41,5; A765) gibi cümle örnekleri metinden çıkarılmıştır. {ED 226a irik-}

ärin: ⁸äpīn †→ irig [سەدە (Uyg.), belki de ³*ärik* biçimi için hatalı bir yazım - vielleicht ein Versehen des Abschreibers für ³*ärik*, krş. dass]

sağlam, güçlü - крѣпко, сильно - fest, stark.

Sözcük irig yerine yanlış okunduğundan metinden cümle örnekleriyle çıkarılmıştır. bkz. *tapuğka irig boł bayatka tapın!* hizmette çok sağlam ol ve yalnızca tanrıya hizmet et! - будь крѣпкимъ въ слижбѣ и служи Бogy! - sei fest im Dienst und diene (nur) Gott! (K. B. 55,5; A1329); *cevab kıtğu yärdä irig* (درست) *sözlämä* cevap vermen gerektiği zaman yüksek sesle söyleme - когда тебѣ слѣдуетъ отвѣчать, не говори громко - wenn du zu antworten hast, rede nicht mit fester Stimme (K. B. 123,29; A4303). {ED 222a,b} {ED 222a,b irig}

äriṅ: äpīṅ [ارينك (Çağ. †→ **iriṅ**) (Osm.)]

irin, iltihap - матерія, гной - der Eiter. {ED 233a iriṅ}

***äriṅç: äpīnç** [سەدەنچەر, سەدەنچەر (Uyg.), < *är* + *iṅç*, krş. bkz. *äriṅç*]

muhtemelen, belki, galiba - усиленная частица - wahrscheinlich, vermutlich. (bkz. {ED 234a erinç})

äriṅç: äpīnç †→*äriṅç, äriṅj [سەدەنچەر, سەدەنچەر (Uyg.), < *ärin* + *ç*, krş. *äriṅiṣ*]

Maddebaşı için verilen örnek cümleler: *ölüm buzmağınça buzutmaz erinç* (K. B. 36,5; A882); *bu arkuḡ kıtınçığ nā muḡtuḡ äriṅç* (K. B. 83,15; A2064); *törüsüz tapuğçı yarumaz äriṅç* (K. B. 107,12; A3739); „galiba, muhtemelen“ anlamlarına gelen *erinç* maddebaşının örnek cümleleri olmalıdır; son örnek olan *äriṅ(ç)kä*

avınma, sän içmä süçig (K. B. 147,19; A5208) anlamca bu maddebaşına uymakla birlikte son sesi *j* olmalıdır. {ED 234a; ED 200a; DTS. 178, 179 *erinç, erinj*}

ärinçik: äriñçik †→ **irinçig** [ايرينچىغ (Uyg.), < *äriñ* + *cik*]

can sıkıcı - скучный - langweilig; *uzun sözläsä söz irinçig boñur* uzun konuşulduğunda can sıkıcı olur - если долго говоришь, становится скучно - wenn man lange spricht, wird es langweilig (K. B. 112,33; A3938); *qamuğ äski yañtar irinçig boñur* tüm eski alışkanlıklar sıkıcı görünür - все старое кажется скучнымъ - alle alten Gewohnheiten erscheinen langweilig (34,8; A687). {OTWF 366 *irinçig*; ED 236b-237a *ërinçig*; DTS 178}

ärinçlän-: äriñçlän (v) †→ **äriñjlen-** [ايرينچىلەن (Uyg.), < *äriñ* + *lä* + *n*]

ärinçlik: äriñçlik †→ **äriñjlig** [ايرينچىلىك (Uyg.), < *äriñ* + *lik*, krş. *äriç*]

***äriñj: äriñj** [ايرينچ, ايرينچى (Uyg.), bkz. *äriñç*]

sükunet, haz, memnuniyet, huzur - спокойствие, удовольствие - das Behagen, die Ruhe; *äriñkä avınma, sän içmä süçig* huzura kendini bırakma, tatlı bir şeyin tadına varma - не предавайся спокойствию не упивайся сладкимъ - überlasse dich nicht der Ruhe, genieße nichts Süßes (K. B. 147,19; A5208). {ED 200a *erej*; DTS bkz. *erinç, erinj* 178, 179}

***äriñjlän-: äriñjlän (v)** [ايرينچىلەن (Uyg.), < *erinj* + *lä* + *n*, bkz. *äriñçlän*] kendini iyi hissetmek - чувствовать себя хорошо - sich behaglich fühlen. {ED 200b *erejlen-*; DTS 179 *erinjlen-*}

***äriñjlig: äriñjlig** [ايرينچىلىك (Uyg.), < *erinj* + *lig*, bkz. *äriçlik*] durgun, sakin, hoş - спокойный, приятный - ruhig, behaglich.

äriñlä-: äriñlä (v) †→ **iriñlä-** [ايرينچىلا (Çağ.), اركلامك (Osm.), < *äriñ* + *lä*]

iltihaplanmak - гноиться - eiteln. {ED 233a *iriñ*}

äriñlän-: äriñlän (v) †→ **iriñlä-** [ايرينچىلانماك (Çağ. Osm.), < *äriñ* + *lä* + *n*] = *äriñlä*. {ED 233a *iriñ*}

äriñlik: äriñlik †→ **iriñlik** [ايرينچىلىك (Çağ.), < *äriñ* + *lik*] = *äriñli*. {ED 233a *iriñ*}

ärip: 1ärip †→ **härif** [Uyg.), = Ar. حرب]

äriş: 1äriş [Az., اريش (Osm. Çağ. †→ *ariş*, ⁵*eriş*), krş. *ariş*]

dokumanın çözgüsü - основа ткани - der Aufzug des Gewebes.

äriştür-: äriştür (v) [ايريشتور (Çağ.)]

1) birbirine yer vermek - дать другъ другу мѣсто - einander Platz machen.

2) = *äriştir-*.

Bu sözcük kaynaklarda Radloff'un verdiği anlamlarla değil; „izletmek, ardından göndermek, ardındakine takmak“ anlamlarıyla verilmiştir. {Sang. 69 *ëriştürmāk*}

ärit-: 1ärit (v) [Alt. Tel. Leb. Küär., اريتكم *ḥeuiṃḥ*; ἐριτμέχ (Osm. Az.) (Çağ. †→ ²*erit-*), ايريت (Uyg.), < *äri* + *t*]

ärk: ärk [Krm., (Uyg.), ارك (Çağ. †→ *erk*), ارك (Kar. L.), krş. *ärik*] {ED220b; UW 431a-432a *erk*}.

ärkäç: ärkäç †→ **erkäç** [اركاچ (Çağ.)]

ärkāk: ¹äpḱāk [Alt. Tel. Leb. Tar. Krm. Kom., ارکک (Çağ. †→²erkāk), ايرکک ḥe;ḥ; (Osm.), < *är* + *kāk*]

1) erkek cinsi, erkek (hayvanlar için) - мужского пола, самец - männliches Wesen, das Männchen (von Thieren). {ED 223b érkek, Sang. 70 érkek}

ärkälä-: ¹äpḱälä (v) [Tar. Tel. Alt. ارکه لاماک (Çağ.), < *ärkälä* + *lā*]

2) (Çağ. Tar.) nazlandırmak, şımartmış olmak, ebeveyne eziyet etmek - быть изнѣженнымъ, безпокоить родителей - verzoogen, verzärtelt sein, die Eltern quälen, belästigen. {Lessing 329b erkele-}

ärkälät-: ¹äpḱälät (v) [Tar., ارکه لاتماک (Çağ.), < *ärkälä* + *t*]

çocuğu nazlandırmak - изнѣжить ребенка - ein Kind verziehen, verzärteln. {Lessing 329b erkele-}

ärkäṣ: ³äpḱäṣ [ارکاش (Çağ.)]

dalga - волна - die Welle (Ş. Sül. طالعہ موج. طلاطم). Bu sözcüğe kaynaklarda rastlamadım; ancak sözcüğün Moğolca “dönmek, etrafında dönmek” anlamlarına gelen *ergi*- eylemiyle ilişkili olduğunu düşünüyorum. {bkz. Lessing 323 ergi-}

ärkäṣ-: ⁴äpḱäṣ (v) [ارکاشماک (Çağ.), krş. *ärkä*]

okşamak, sevmek, latife yapmak - ласкать, шутить - liebkosen, spassen. Radloff’un “sevgili, cilve” gibi anlamlara gelen *ärkä* adına bağladığı bu eyleme kaynaklarda rastlayamadım. Ancak sözcük, Moğolca “nazlandırmak” anlamına gelen *ärkälä*- eylemiyle bağlantılı olabilir?! {Lessing 329b erkele-}

ärkil-: **äpḱil** (v) †→ **irkil-** [ارکيلماک (Çağ.)]

uykuya yenik düşmek- быть охвачену сномъ - vom Schläfe überwältigt werden. Bu sözcük “sabah erken kalkmak” anlamına gelen *irik*- eylemiyle ilişkili olmalıdır. {ED 226a irik-}

ärkin: ¹äpḱin [Tel. W. ارکيش (Çağ. †→³erkin)]

serbest, bağımsız, bir şeye bağımlı olmayan - свободный, вольный - frei, ungebunden.

ärkin-: ²äpḱin (v) [ايرکينماک (Çağ.), krş. *ärik*]

bir şeye eğilimi olmak - быть склоннымъ - geneigt sein; *külmäkkä ärkinür* o, gülmeye eğilimlidir - онъсклоненъ смѣяться - er ist geneigt zu lachen (Ş. Sül. بر طرفه اغمق. تمایل ایتماک. ترازو و یوکیک اغر طرفی). Bu sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

ärkinä: **äpḱinä** †→ **irkänä** [ارکينه, ايرکينه (Çağ.)]

1) dağ geçidi, dar - горный проходъ, узкій - Bergpass, eng (Ş. Sül. طاغ بلی. ٲار کمری. ٲارکينہ قون) *ärkinä kun* () Türkistan’da bir dağ - гора въ Туркестанѣ - ein Berg in Turkestan (Ş. Sül. ٲان. ٲاگک درهسندہ ترکستانده بر طاغ اسمیدر. ٲکره سدی بوزوب عالمه منتشر ٲمسکون ایدیلار و سیونج خان قاپوسنی سد ایتماش ایدی بر مد (اولدیлар)).

2) çadırın tepesindeki duman bacası deliği - деревянное кольцо на верхушкѣ юрты - Rauchlochring des Jurtendaches (Ş. Sül. ٲاش طرفنده اولان چوب کبتقنک ب. {Sang. 70 irkänä}

***ärklig: äpklär** [ايركلىك (Çağ.), (Uyg.) bkz. *ärklik*, *²ärklik*]

1) güçlü, kuvvetli, kudretli - сильный, могучий - stark, mächtig; 2) † → *ärklig* 1 gönüllü, serbest - добровольный - freiwillig, frei; *bu dünyä tünäk kıldı ärklig adı* o (kadın) bu dünyayı zindana çevirdi, ada göre bağımsız olsa da - она сдѣлала этотъ міръ темницею, хотя по имени онъ свободенъ - sie machte diese Welt zum Gefängnisse, wenn sie auch dem Namen nach frei ist (K. B. 100,21; A3520).

Raddlof'un maddebaşına verdiği ikinci anlam Uyg. örnek için geçersizdir: *bu dünyä tünäk kıldı ärklig adı* örnek cümlesindeki *ärklig* sözcüğü ise güçlü anlamıyla kullanılmıştır. Cümlelerin doğru çevirisi ise: „Güçlü Tanrı bu dünyayı ona zindan etti.“ olmalıdır. Bunun yanında Çağ. *²ärklik* maddesi, anlamı ve okunuşunun bu maddeye uygun olması dolayısıyla *ärklig* 2)'ye gönderilmiştir. (bkz. *²ärklik*). {ED 224a; UW 436b-440b; DTS 180 erklig}

***ärkliglik: äpklärlik** [سايلىق يىقىق (Uyg.), < *ärk* + *lig* + *lik* bkz. *ärkliklik*] {ED 228a; UW 440b-441a}

ärklik: äpklär † → *ärklik* [ايركلىك (Çağ.), (Uyg.)]

ärkliklik: äpklärlik † → *ärkliklik* [سايلىق يىقىق (Uyg.), < *ärk* + *lik* + *lik*]

ärksis: äpklär † → *ärksiz* [سايلىق يىقىق (Uyg.), < *ärk* + *sis*]

ärksislik: äpklärlik † → *ärksizlik* [سايلىق يىقىق (Uyg.), < *ärksis* + *lik*]

ärksiz: äpklär [Kom., 𐰽𐰺𐰍𐰸 (Kar. L. T) (Uyg. bkz. *ärksis*)] = *ärksis* {ED 226a; UW 444a erksiz}

***ärksizlik: äpklärlik** [سايلىق يىقىق (Uyg.), < *ärksis* + *lik* bkz. *ärksislik*] {ED 228a erksizlik}

ärkuncäk: äpklär [اركونچاك (Çağ.)]

salıncak biçiminde beşik - люлька въ формѣ качели - eine Wiege in Form einer Schaukel. Sözcüğe kaynaklarda rastlamadım ancak “salıncak biçiminde beşik” anlamına gelen bu sözcüğün “tepmek” anlamına gelen *irk-* eylemiyle ilgili olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla sözcüğün ilk sesinin i veya kapalı e olması muhtemeldir. {ED 226 irk-}

ärlik: ¹äplik [Tar. Kom., ايرليك (Çağ. † → ⁶erlik), ارلك (Osm.), < *är* + *lik*]

ärlik: ²äplik [Tar., ايرليك (Çağ. † → ⁷erlik), < *är* + *lik* (= *li*) = *ärli*

ärmäk: ¹ärmäk [Tel. Alt., ارماك (Çağ.)]

söz, konuşma, söylenti - бесѣда, разговаръ - die Rede, das Gespräch, das Gerücht. Bu sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

ärmäk: ³ärmäk [Kaz., ¹.Çağ(ارماك † → örmäk), kırş. örmök]

deve yününden bir etek, giysi - одежда изъ верблюжьей шерсти, армякъ - ein Rock aus Kameelgarn (Calc. Wrt., Ş. Sül.) {ED 231b örmek}

ärmäkläş- : ärmäkläş (v) [< ¹.Çağ(ارماكلاشmak † → ärmäk + lä + ş]

çene çalmak, çok konuşmak - болтать - schwatzen. Bu sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

ärnäk: әрһәк [ايرناك (Çağ.)] = *irnäv*

- 1) kenar, yan - край - der Rand, die Kante (Ş. Sül. حلقه ایرکنک حواله. چ).

2) A.B elyazmasında şu cümle yer alır - in der Handschrift A. B. ist der Satz: (Rbg. 13,11) اولقى تيريسىنىڭ نشانى برماغلارى اوچنە قالدى (vasitasıyla tekrarlanmış - wiedergegeben durch لى اولقى تيريسىنىڭ بىلكوسى ارناكلار اوچندا قا , ardından - *ärnäk* şu anlama gelir: asıl olarak 'kadar çok' - darnach hiesse *ärnäk* ursprünglich soviel, wie: - parmaklar - конечности - die Extremitäten (krş. Ş. Sül. پرماتلرک (اوجى). {Kıs. En.7r2 ernek})

*ärsig: äpcir [ايرس] (Uyg.), < ärsi +g bkz. *ärzik*]

bir kimsenin saygın özelliğidir, örneğin “soylu” - какое-то почетное качество человека, может быть «благородный» - eine ehrende Eigenschaft eines Menschen, etwa «edel». {ED 238a *ersi->ersig}

ärtä: ⁴**äprä** [Alt. Tel. Leb. Tar. Soy. Krm. Kom., ایرتا (Çağ. †→ ⁵**ertä**), هرته *hejḥ* (Osm.), טיארע (Kar. L.), ktṣ. Moğ. *ärdä* (Yak.) (Çin-Uyg. bkz. ²**ärdä**) {ED 202 érte, Sang. 69 érte}

ärtägi: ¹äptäri [Kom. Krm., (Çağ. † → ertäki)] = *ärtähi*.

ärtägi: ²äptäri † → ertäki [ایرتاکی (Çağ.), < ⁴ärtä + gi] = *ärtäk*

*ärtäki: äpräki [سكرد] (Uyg.) (古昔 Çin.-Uyg. Wrt. 14, b) bkz. *ärdägi*

uzun zaman önce, bir zamanlar - давно тому назад - vor langer Zeit, einst.
{Ligeti 1966, s. 135 *ärtä-ki*}

ärtän: ¹äptäң †→ er taң [ايرتانك (Çağ.)]

ärük: äpük [—äy— (Uyg.), (Çağ. bkz. ¹*ärik*) krs. ¹*ärik, örük*]

erik - априкосъ - die Aprikose (Çin.-Uyg. Wrt. 20,a]. {Ligeti 1966, s. 135; ED 222a = *ärik* }

ärüksün: әрүксүн [اروكسون (Çağ.), krs. *erü*]

- 1) ordunun kamp yeri - лагерное мѣсто арміи - der Lagerplatz einer Armee (Ş. Sül. عسكرى اردونك قونديغى محل).**

- 2) bir erik türü - родъ сливъ - eine Art Pflaumen (Ş. Sül. اريک بر نوع).
Kaynaklarda bu sözcüğe rastlamadım.

äryä: äpjä [اريا (Çağ.)]

nehir yatağı - русло рѣки - ein Flussbett (Calc. Wrt. آب راه).

ärzäl: äpžäl † → **ersäl** [اُرسِلَ (Uyg.), = Ar. اُرْسِلَ; Osmanlıcada da kullanılır - auch im Osm. im Gebrauch, krs. Zenker I, 27,8]

ärzällik: äp3ällik † → ersällik [سزىللىك (Uyg.), < ärzäl + lik]

ärzik: äpzik † → ärsig [اُرسىغ (Uyg.), < *är* + *zik*]

äs: ¹**äc** [Tel. Alt. Leb. Küär. Krm. Kom., ايس (Çağ. †→¹²**es**) (D.T.), ۈس (Uyg. † bkz. **notlar**), ۈس (Kar. T. L.)] Radloff'un K.B.'den verdiği cümle örnekleri maddebaşına uymadığından metinden çıkarılmıştır. (bkz. K.B. A306; A2061)

äs-: ⁷äc (v) [Tel. Leb. Küär., اسمك (Osm. Bosn.) (Çağ. †→¹³es-) (Az.), ەس (Uyg.) krş. *äz*] {ED 240b es-}

äsän: ¹äcän [اسن ھسھن, έσέν (Osm.), اسان, ايسن (Çağ. D.T.), krş. *isän, äzän, ezän, esän*] {ED 248a esen}

***äsän**: äcän [ەسەن (Uyg. bkz. ¹*üzän*)] {ED 248a esen}

***äsänin**: äcänin [ەسەندەن (Uyg. bkz. *üzänin*), < *äsän* + *in*] {ED 248a esenin}

äsänlä-: äcänlä (v) [استلماك (Osm.), ايسنلاماك (Çağ.), < *äsän* + *lä*]

esenlemek, vedalaşmak - прощаться - sich empfehlen, Adieu sagen. {ED 249a esenle-}

***äsänläş-**: äcänläş (v) [ەسەنلاشماك (Uyg. bkz. *üzänläş-*), < *äsän* + *lä* + *ş*, krş. *ezännäş, äzändäş*] {ED 250a esenleş-}

äsänläş: äcänläş (v) [ەسەنلاشماك ھسھنلھومھ; (Osm.), ايسنلاشماك (Çağ. D. T.), < *äsänlä* + *ş*]

vedalaşmak - прощаться (другъ съ другомъ) - von einander Abschied nehmen. {ED 250b esenleş-}

***äsänlik**: äcänlik [ەسەنلىك (Uyg. bkz. *üzänlik*), < *äsän* + *lik*] {ED 249b esenlik}

äsänlik: äcänlik [استللك ھسھنلھ; (Osm.), ايسنلىك (Çağ. D. T.), < *äsän* + *lik*]

esenlik, sağlık, mutluluk, iyi durumda olma - здоровье, счастье - die Gesundheit; das Wohlsein, Glück. {ED 249b esenlik}

***äsbab**: äcбаб [ەسەبەب (Uyg. bkz. ²*äspap*), < Ar. اسباب]

sebepler - причины - die Gründe.

Radloff'un “varlık, zenginlik - благосостояние - der Wohlstand” olarak tanımlandığı bu sözcük verdiği örnek cümleye bağlı olarak “sebepler - причины - die Gründe” düzeltilmiştir. bkz. *mäliklär qarugı ma äsbab tüzä* (K. B. 6,7 ; A36).

***äsin**: äcın [ەسین (Uyg. bkz. ¹*üzin*), *äzin boıldı* 細風 (Uyg.-Çin. Wrt. 5, b), < *äs* + *n*]

yel, hava akımı, esinti - вѣтеръ, движение воздуха - der Wind, Luftzug. Radloff'un vermiş olduğu (K. B. 38,25; A693), (K. B. 167,19; A) örnekler maddebaşı için uygun olmadığından metinden çıkarılmıştır. (Uygun örnek için bkz. K. B. A65). {ED 248a esin; Ligeti 1966, s. 135 *äsin*}

äsirgä-: äcırgrä (v) [ەسیرگە (Uyg.), krş. *äsirgä*]

gözetmek, nöbet tutmak, korumak - сохранять, защищать - bewachen, behüten; *äzirgä tiriklik, yaba kıtma yaş!* yaşamını koru, yıllarını heba etme! - сохрани свою жизнь, не проводи даромъ свои года! - behüte dein Leben, vergeude nicht deine Jahre (K. B. 173, 29).

äsirgä-: äcırgrä (v) Kom., (Osm.), ايسيرگاماك (Çağ. †→*esirgä-*) (Az.) (Uyg. bkz. *äzirgä-*)

1) (Osm. Kom.) esirgemek - быть сострадательнымъ, сожалѣть - mitleidig sein, bemitleiden.

2) (Çağ. †) (Osm. †→ **1**), **3**) üzgün olmak - быть печальнымъ - traurig sein; *varh'ın varkän nä äsirgärsin?* senin var ya, o zaman neden kendine eziyet çektiriyorsun? - у тебя есть же, чтоты горюешь? - du hast ja doch, was quälst du dich denn? (Kún.). Bu alt madde, Çağ. için *esirgä-* maddesine, Osm. içinse yine *esirgä-* maddesinin 1. veya 3. anlamlarına gönderilmiştir. Çünkü sözcük semantik olarak „üzgün olmak“ anlamıyla açıklanamaz.

3) (Çağ. †→ *esirgä-*) (Osm.) (Uyg. bkz. *üzirgä-*)

esirgemek (kötülüklerden vs.) korumak - быть милостивымъ, защищать, сохранишь - gnädig sein, in Schutznehmen, bewahren gegen Feinde oder widrige Verhältnisse helfen. {ED 252b *esirge-*, *ésirge-*}

äskär-: **²äčkäp (v)** [Çağ. ايسكارماک (Çağ.)] = *eskär* Bu sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

äski: **¹äcki** [Tar. Alt. Tel. Leb. Şor. Küär. Kom., ايسكى (Çağ. D.T.†→ **²eski**), اسكى ḥs;u, ἐσχί (Osm. Az.), سىمى (Uyg.)]

eski, kullanılmış - старый, древний, ношенный - alt, verbraucht. {ED 246b *eski*}

äskir-: **¹äckip (v)** [Tel. Krm., كيرماك (Çağ. †→ **³eskir-**), < *äski* + *r*, krş. **³äski**]

äslä-: **²äclä (v)** [اىسلامك ḥs(ḥmḥ), ἐσλεμέχ (Osm.), ¹.Çağ(يسلامك †→ **³eslä-**), < *äs* + *lä*]

äsläm: **¹äcläm** [¹].Çağ. Bdg(سلم

peçe, örtü - вуаль, покрывало - der Schleier, Ueberwurf (Calc. Wrt. ستور). Sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

äsläm: **²äcläm** [اسلم (Çağ.)]

yük hayvanı - вьючное животное - das Lasthier (Ş. Sül. باودو آت). Sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

äslī: **¹äcli** [Krm. Kar., اسلى (Çağ. DT.), krş. *äsilli*]

1) (Çağ.) büyük, güçlü - большой, сильный - gross, stark. Sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

äslīk: **äclīk †→eslik** [ايسليك (Çağ. DT.), < *äs* + *lik*]

äslīlik: **äclīlik** [¹].Çağ(سليليك

büyüklük, boy, yükseklik, azamet - высота - die Grösse, Höhe. Sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

äsnä-: **¹äcnä (v)** [Tar. Kom. Krm., اسنهمك (Osm.), اسنهمك (Çağ. †→**²esnä-**) (Az.)]

äspap: **²äcnap** [سپاپ (Uyg. †→**äsbab** bkz. **notlar**), < Ar. سبابا]

äsrä: **¹äcpä** [ماكاسرا (Çağ. V.)]

obur, pisboğaz açgözlü olmak - быть обжорливымъ - gefrässig sein. Sözcüğe, bu anlamıyla kaynaklarda rastlamadım.

äsrü-: **äcpü (v)** [سروماك (Çağ.)] = *äsri*. {ED 251a *esrü-*}

***äsrük:** **äcpŷk** [سرورک (Uyg. bkz. **äzrük**)] = *äzürük* {ED 250b *esrük*}

äsrük: **äcpŷk †→ üsrük** [سرورک (Çağ.)] = *äsrük* (Ş. Sül. سرخوش مست. مخوش). {ED 250b *üsrük*}

***äsür-: äšŷp (v)** [سهر (Uyg. bkz. ²*üzir-*)] = *äzär, äsir* {ED 251a esür-}

äš: ¹**ām** [Tel. Kumd. Şor. Kom. Soy., ش (Osm.), يش (Çağ. D.T. †→¹⁰*eş*), ام, ام (Uyg. †→¹⁰*eş*)]

äš-: ⁵**ām (v)** [Tel. Alt. Kom. Krm. Soy. Küär., اشمك (Osm. Az.) (Çağ. †→¹¹*eş-*)]

äšāk: **āwāk** [Tar. Kom., اشك ḥoḥ; (Osm.), ايشاك (Çağ. †→*ešāk*) (D. T. Az.) krş. *išāk, äjäk, esäk*]

***äšgäk:** **āwṛāk** [كاشك (Çağ. OT.), < *äš+gäk*]

kürek, dümen - весло - das Ruder. {ED 742b eşgek, Sang. 19 äšgäk}

äşik: ¹**āmik** [Tar. Krm. Kom. Az., اشيك (Osm.) ايشيك (Çağ. †→²*eşik*) (D. T.), اميک (Kar. T.), krş. *äjik, eşik, işik, esik, ezik*]

äşiklik: **āmiklik**. Çağ([ايشيك ليك [†→*eşiklik*) (Osm.), < *äşik + lik*]

äšin-: ¹**āmih (v)** [(Çağ. †→*aşin-*), اشنمك ḥounmh; (Osm.), < *äš + n*]

1) (Çağ. †→*aşin-*) aşınmak -стереться - sich abreiben, sich abnutzen. {Sang. 19 aşin-}

äšit-: **āmır (v)** [Krm., تمكيشيا (Çağ. †→*ešit-*) (D. T. Az.), امير (Kar. T. L.), krş. *işit, esit, äş, es äjit*]

äšittür-: **āmırŷp (v)** [كاشيتورميشيا (Çağ. †→*ešittür-*) (Sart.) == *äšittir*] {ED 258a eşit-}

äškäk: **āmāk** †→**äšgäk** [كاشك (Çağ. OT.), < *äš+käk*]

äštil-: **āmıl (v)** †→ **eštil-** [مكاشيتلا (Çağ.), اميک (Uyg.), < *äšit + l*, krş. *äşil*]

äštil-: **āmıl (v)** †→ **eštil-** [اميشيتلمك (Çağ.), اميک (Uyg.), < *äšit + l*, krş. *äşil*]

äštür-: ²**āmırŷp (v)** † [امير (Uyg.), < *äjüt + tür*] → **ešidtür-**

ät- maddesinde geçen Uygurca için K. B.'den örnek cümleler*¹¹**et-** maddesine eklenmiştir.

ät: ¹**är** † [امير (Uyg.), krş. *äs*, Moğ. 𐰽𐰺𐰍 (ticari mallar, hazineler - Güter, Schätze, Waaren) → **äd**]

ät: ²**är** [Alt. Tel. Leb. Şor. Küer. Krm. Kom., ات ḥ; ét (Osm. (Çağ.†→³*et*) Az.), ام (Kar. L. T.), ام (Uyg.), ات (Rbg.), ام = 肉 (Çin.-Uyg. Wrt. 51,69,b), krş. *et, it*] {Ligeti 1966, s. 136}

**toḥu ärdi ayım, irildi toḥu* (K. B. 46,26; 1071) örneği ²*ät* maddebaşına uygun olmadığından metinden çıkarılmıştır.

ät-: ⁵**är (v)** [Tel. Alt. Leb. Şor. Tar. Krm. Kom., ايتمك, ايتمك ḥjmh; étmēx (Osm.), ايتماك, ايتماك (Çağ.†→¹¹*et-*), ام (Uyg. †→¹¹*et-*), اميک (Kar. L. T.), krş. *et, it, äd*]

ät: ⁷**är** †→**äd** [ام (Uyg.)] = *ädi*

çok, oldukça - очень, весьма - sehr ; **Elik ma açındı turu arttı äd* (K. B. 31,35 ; A618) {ED 33a}

ätägä: **ärärä** [اتاه (Çağ.), krş. *ätäkä*]

amca, dayı, eğitimci - дядя, воспитатель - der Oheim, Erzieher. „Mürebbi, lala“ anlamlarıyla rastladığım sözcüğün „amca, dayı“ anlamı bulunmamaktadır. Belki de Moğ. „amca“ anlamına gelen *abaga* sözcüğüyle karıştırılmıştır. {Sang. 14 *ätägä*, Li 124 *abaga*}

ätäk: ¹**ätäk** [Tar. Kom. Krm., ايتك (Çağ. Az. †→²**etäk**), ايتك ḥjḥ; ἐτέχ (Osm.), ايتك (Seld. Bosn.) (Uyg. bkz. ¹**ädük**] {ED 50a etek}

ätäklä-: **ätäklä** (v) [ايتاكلماك (Çağ. †→**etäklä-**) (Osm.), < *ätäk* + *lä*]

¹**Ätil** [ايتل (Çağ.)] = *Ädil*

Volga Nehri - рѣка Волга - die Wolga. {Sang. 14 *ätil*}

ätil-: ²**ätil** (v) [Kom., ايتماك (Çağ. †→**etil-**)] = *ädil*

ätin-: **ätin** (v) †→**etin-** [ايتينماك (Çağ.), < *ät* + *n*] = *ädin*.

ätiş-: **ätin** (v) †→ **etiş-** [ايتيشماك (Çağ.), < *ät* + *ş*]

ätişlä-: **ätinlä** (v) †→ **etişlä-** [ايتيشلاماك (Çağ. V.)]

ätkü: **ätky** † → **ädgü** [ايتكوي, ايتكو (Uyg.), ايتكو (Rbg.), < *ät* + *kü*, krş. *äygü*, *äzgü*, *äydi*, *äyü*, *äyi*, *äy*]

ätküläş: **ätkyläm** † [ايتكولام (Uyg.), < *ätkü* + *lä* + *ş*] → **ädgüläş-**

ätkülük: **ätkylyk** † [ايتكوليك (Uyg.), < *ätkü* + *lik*, krş. *äygilik*] → **ädgülük**

ätkün: **ätkyñ** †→**ädgü** [ايتكون (Uyg.), < *ätkü* + *n*]

ätkür-: **ätkyr** (v) †→ **etkü-** [ايتكورماك (Çağ.), < *ät* + *kür*] = *ättir*.

ätküz-: **ätkü** (v) †→ **etkü-** [ايتكوزماك (Çağ.), < *ät* + *küz*] = *ättir*.

ätsis: **ätci** † [ايتسيس (Uyg.), ايتسز (Osm.), < *ät* + *sis*] → **ätsiz**

***ätsiz:** **ätci** † [ايتسيس (Uyg.), ايتسز (Osm.), < *ät* + *siz* bkz. *ätsis*]

1) *etsiz* - безъ мяса - fleischlos, ohne Fleisch. {ED 71a *ätsiz*}

ätük: **ätük** †→ **ötük** [ايتوك (Çağ.)] = *ätik*

çizme - сапогъ - der Stiefel. {ED 50b *ötük*}

äv: ²**äv** [(Uyg., büyük ihtimalle “ep” için KB’deki modern biçim olmalı - gewiss moderne Form im K. B. für *äp*), او (Osm.), ايو (Çağ. †→**üy**), krş. *äp*, *äb*, *üy*, *öy*, *üg* (bkz ⁴*äp*)] {ED 3a *ev*, *üy*; Sang. 61 *öy*}

äv-: ⁴**äv** (v) [Krm., ḥqmḥ; ἐβμέχ (Osm.), او (Uyg., “ep” için KB için modern bir biçim olmalı - gewiss moderne Form im K. B. für *äp*), krş. *äp*, *ip* (Uyg. †→ *ev-*)

***ävin:** **ävin** [(Uyg.) bkz. ¹**ägin**] ekin, çift sürme, tarla - пахачіе, пашня, посьвѣ - das Ackern, das Ackerfeld, die Saat; *yagız yer üzälä ünükli ävin* (Uyg.) kara toprakta ekin yetişir - на черной землѣ ростеть хлѣбъ - auf der schwarzen erde wächst das Getreide (die saat) (K.B. 152, 14; A5365); {ED 109,a; Räsänän 52,b}

ävir-: **ävip** (v) [ايتويرماك ḥquēmḥ; (Osm.) (Çağ. †→**evür-**), krş. *äbir*]

***ävlig:** **ävli** [(Uyg), < *äp* + *lik* bkz. ²**äplik**] {ED 10a *evlig*}

***ävrä:** **ävpä** [(Uyg. bkz. **äbrä**), < *ävir* + *ä* (ulaç - Gerundium)] {ED 13a *evir-e* > *evre*}

***ävrän:** **ävrän** [ايتويران (Uyg.), < *ävir* + *n*, krş. Far. گردون bkz. **äbrän**]

dönen gökyüzü, talih - обращающееся небо, судьба - der sich drehende Himmel, das Schicksal. {ED 13b evren}

ävrik: ävrik [كیوریا (Çağ.), äv + rik]

***ävril-: ävril (v)** [اور. Çağ(ڤل → evrül-), (Uyg.) < ävir + l bkz. **äbril-**] {ED 14b evril-}

ävür-: ävür (v) [(Uyg., KB'de modern bir biçim olmalı - gewiss moderne Form im K. B.) bkz. **äbür**] = *äbür*

çevirmek - вертѣть, отворачивать - drehen, fortwenden. {ED 14a evir-}

äyägä: äjägä †→ **änägä?** [ایاکا (Çağ.)]

süt anne - кормилица - die Amme (Ş. Sül. رضى انا سوت انا. اناكه). Bu sözcük yanlış okunmuş olmalıdır.

***äygän: äyğän** [ایکانمک (Çağ. bkz. **ägän**)]

eğilimi olmak - имѣть наклонность - eine Neigung haben, geneigt sein (Ş. Sül. ایتمکبر شیه تمیل). {Abş. 62, 650 eygen-}

äylä-: 1äilä (v) [Çağ. Kaz. (nadiren görülür), ایلە مک, ایلیمک (Osm. Selç. Az.),..... (Krm.)] {ED 57a eyle-}

***äyrim: äipim** [(Çağ. bkz. **egrin**)]

eyerin altına konan keçe - войлокъ, который кладется подъ сѣдло - Filz, der unter den Sattel gelegt wird. {ED 66a eyrim, Sang. 32 äyrim}

äyü: äjü [ایو (Çağ.)] = *äyi*. {ED 51b}

äz-: 1äz (v) [Tar. (Çağ. †→ ⁴ez-) DT. Az., زمکا ḡmu; (Osm.)]

äzäl-: 1äzäl [آزل (Uyg.), = Ar. آزل] {Steingass 44b ezel}

äzäm-: 2äzäm [Çağ.]

erkek evlat, soyu yürüten - сынъ, потомокъ - der Sohn, Nachkomme. Sözcüğe kaynaklarda rastlamadım.

äzän-: 1äzän [Tel. Alt. Leb. Sag. Küär., آسان (Uyg. †→ **äsän**)]

äzänin-: äzänin †→ **äsänin** [آسان (Uyg.), < äzän + in]

äzänläş-: äzänläş (v) †→ **äsänläş-** [آسانلاش (Uyg.), < äzän + lä + ş, krş. ezännäş, *äzändäş*]

äzänlik-: äzänlik †→ **äsänlik** [آسانلىق (Uyg.), < äzän + lik]

äzdür-: äzdür (v) [Tar., آزدورماک (Çağ. †→ **ezdür-**), < äz + dür] = *äzdir*

äzgü-: äzrü †→ **ezgü** [آزگیا (Çağ.), krş. *ätkü*]

äzgülän-: äzrŷlän (v) †→ **ezgülän-** [آزگولانماک, يازگولانماک (Çağ.), < äzgü + län]

äzgülük-: äzrŷlŷk †→ **ezgülük** [آزگولوك, يازگولوك (Çağ.), < äzgü + lik]

äzil-: äzil (v) [Şor. Tar. (Çağ. †→ **ezil-**) Krm., يلمکاز ḡuŷmḡ; (Osm.)]

äzin-: 1äzin [Tel. W., آزين (Uyg. †→ **äsin**), *äzin botdı* 細風 (Uyg.-Çin. Wrt. 5, b), < *äs* + n]

äzir-: 2äzip (v) [Tel. Leb. Şor., آزين (Uyg. †→ **äsür-**)] = *äzär, äsir*

äzirgä-: äziprä (v) †→ **äsirgä-** [آزيرغا (Uyg.), krş. *äsirgä*]

äzirgä-: äziprä (v) †→ **äsirgä-** [آزيرغا (Uyg.), krş. *äsirgä*]

äzis: äzic † → isiz [ايسيز (Uyg.), < äy (*ätkü*) + sis] {ED 253a isiz}

äzislik: äziclik † → isiz [ايسيزلىك (Uyg.), < äzis + lik] {ED 253b isizlik}

äzmä: äzmä [(Çağ. † → ezmä), ازمه *hgmh* (Osm.), < äz + mǎ]

äzrük: äzrük † → äsrük [اسرۇك (Uyg.)] = *äzürik*

äjir-: ²äjip (v) [انجيرماك (Çağ.)]

çevrili - окружать - umgeben. {ED 113a ejir-}

äjış-: äjış (v) † → ejış-, iñre- [ايگيشمك (Çağ.)]

äjlä-: äjlä (v) † [ايجلا (Uyg.) bkz. **notlar**] → **irklä-** {ED 226b irklä-} zarar vermek - вредить - schaden, Schaden zufügen; *nägü aşkı udru kişi täpsämäk - täbizin ılatku özün äjlämäk* → *nägü aşkı ötrü kişi täpsämäk - täpisig ıladğu özün irklämäk* (K. B. 122,20; A4255).

Arat, *äjlä-* sözcüğünün *ärklä-* olarak da okunabileceğini belirtse de kendisi *iglä-* okumuştur ancak; Viyana nüshasında "RKL"MEK şeklinde yazılan sözcük bu okuyuşla anlam bütünlüğü sağlamamaktadır. Sözcük *irklä-* „tepmek, ayak altına almak“ olarak okunduğunda cümlelerin daha anlamlı olabileceğini düşünüyorum. {ED 226b}

***äjlig :** äjlig: [ايجلىك (Uyg.), < äj+lig bkz. ¹*äjlik*] {ED 185a; }

yüzlü, çehrelî - имѣющий лицо - ein Gesicht habend. {ED 185a; DTS 175}

äjlik : äjlik: † □ äjlig [ايجلىك (Uyg.), < äj+lik]

äjrä-: ¹äjpä (v) † → iñrä- [اينكراماك, اينكراماك (Çağ.), krş. *äjil, äjış*]

yakınmak, bağlamak - визжать, кричать, плакать - wimmern, jammern, schreien. {ED 189b iñre-}

äjrän-: äjrän (v) † → iñrän- [اينكرانماك (Çağ.), < äjrä + n]

sessizce ağlamak, kendi kendine (için için) ağlamak - тихо плакать - leise weinen, bei sich weinen. {ED 189b iñre-}

äjräş-: äjpäş (v) † → iñräş- [اينكراشماك (Çağ.), < äjrä + ş]

= *äjräş*. {ED 189b iñre-}

äjsä: ¹äjçä [Krm. Az. Kom. (136), اكسچا (Çağ., Osm.)] = *ensä*

äjsis: äjçic † [ايجچىك (Uyg.), < äj + sis] → **ärksiz** {ED 226a erksiz}

e-: ³e- (v) [Kır. Kır. Sag. Koyb. Kaç., krş. *ä,i* (Çağ. bkz. ²*ä-*)] {ED 193b é- < ér-}

***ezgü:** ezgü [ايزگۇ (Çağ. bkz(*äzgü*), krş. *ätkü*] {Kıs. En. 36v9 édgü, ED 51 édgü}

***ezgülän-:** ezgüläñ (v) [ايزگولانماك, ايزگولانماك (Çağ. bkz(*äzgülän-*), < *ezgü* + *län*]

iyi olmak - сдѣлаться добрымъ - gut werden. {ED 54b édgüleş-}

***ediz:** ediz [ايدىز, ايدىز (Uyg.) bkz. ³*ägiz* krş. bkz. ¹*ädiz* (Çağ.) bkz. *ädiz*,]

yüksek, yüce - высокій - hoch, erhaben. {ED 73b ediz, UW 356b }

***ediz:** ediz [(Uyg.) bkz. ³*ägiz* krş. bkz. ¹*ädiz* (Çağ.) bkz. *ädiz*,]

***edizlik:** edizlik [ايدىزلىك, ايدىزلىك (Uyg. bkz. *ädizlik*), < *ediz* + *lik*]

yükseklik, yücelik - высота, величье - die Hoheit, Erhabenheit. {ED 74b edizlik}

egä-: ³erä (v) [Sag. Koyb. Kaç. Kır. (Çağ. bkz. ¹*äkä-*) = *äkä, ägä*]

törpülemek - пилить - feilen. {ED 101b}

- *egäglä-: erärlä (v)** [ایکاکلا (Çağ. bkz. *ägäklä-*)] = ³*egä* (Ş. Sül. دوزلمک. جلا ويرمک. {ED 101b *égegle-}
 {اکلمک. صیقل ایتمک. پرداز ایتمک
- *egäk: eräk** [اکاک, ایکاک (Çağ. bkz. *ägäk*)] (Ş. Sül. مصقل. {ED 101b
 {ége-}
- *⁷egär: ⁷eräp** [ایکر (Çağ. bkz. *ägär*), = *är*, *iär*, *äzär*]
 eyer - сѣдло - der Sattel (Ş. Sül. (اکر. زین. سرچ. {ED 63b éger}
- *egärçi: eräpçi** [ایکارچی (Çağ. bkz. *ägärçi*)]
 eyerci - сѣдельный мастеръ - der Sattelmacher (Ş. Sül. (ایکرجی. سراج. {ED 63b
 éger}
- *egärlä-: ägräplä (v)** [ایکارلاماک (Çağ. bkz. *ägärlä-*)]
 eyerleme - осѣдлать - satteln. (Ş. Sül. {ED
 63b éger, 71a eyerle}
- *egärlät-: eräplät (v)** [ایکارلاتمک (Çağ. bkz. *ägärlät-*), < *egärlä* + *t*]
 eyerletmek - велѣть осѣлать - satteln lassen (Ş. Sül. (ته تاقم اوردمق □ اکرلتمک. {ED
 63b éger, 71a eyerle}
- egil-: ¹eril (v)** [Sag. Koyb. (Çağ. bkz. *ägil-*), < *ek* + *l*]
 eğilmek - нагнуть, наклониться - sich beugen, sich herabbeugen. {ED 106b
 égil-}
- *⁴egir-: ⁴erip (v)** [ایکیرماک, اکیرماک (Çağ. bkz. *ägir-*)]
 1) (Çağ.) çevirmek - вертеть, оборачиват - drehen, wenden (Ş. Sül. تعقیب ایتمک.
 (چرخ. کردش.
 2) eğirmek - прясть - spinnen (Ş. Sül. (غزل. اغزال ایتمک ایپلک ورشته ایتمک. {ED 113b
 égir-}
- *egirt-: eript (v)** [ایکیرتماک اکیرتماک (Çağ. bkz. *ägirt-*), < *ägir* + *t*]
 eğirtmek - заставить прясть - spinnen lassen. {ED 113b égir-}
- *egrär-: *erpäp (v)** [ایکرрмак (Çağ. bkz. *ägrär-*), < *egir* + *är*]
 yamuk olmak, eğik olmak, eğilmek - кривиться, быть кривымъ, косымъ,
 быть согнутымъ - krumm, schief sein, sich krümmen, gebeugt sein. {ED 113a
 égir-}
- *egrärt-: *erpäpt (v)** [ایکرارتماк (Çağ. bkz. *ägrärt-*), < *egrär* + *t*]
 eğmek, aşağıya eğmek, bükmek - скривить, наклонить, согнуть - krumm
 machen, nieder beugen, zusammenbiegen. {ED 113a égir-}
- *egri - bügrü: erpi - бѣгрѣ** [اکری بوکرو (Çağ. bkz. *ägri - bögrü*)]
 eğri bügrü - поперекъ, изогнуто - quer, verbogen. {ED 112b égri, 328b bükürü,
 bügrü}
- *egri: *erpi** [ایکری (Çağ. bkz. *ägri*)]
 eğri, bükük, yamuk - согнутый, кривой, косой - gebogen, krumm, schief. {ED
 112b égri}
- *egrik: erpik:** [ایکریк (Çağ. bkz. *ägrik*), < *egir* + *k*]

su burgacı, girdap - водоворотъ - der Wasserwirbel (Ş. Sül. صو چيورندسی کرداب)
{ED 112b égrilik}

***egrilik: erpilik** [اگريليك (Çağ. bkz. *ägrilik*), < *egri* + *lik*]

1) egrilik кривизна - die Krümmung, die Krümmung.

2) yozluk, kötülük, haksızlık - ишнирченность, злость, несправедливость - die Verderbtheit, Schlechtigkeit, Ungerechtigkeit. {ED 115a égrilik}

***egrilt-: erpilt (v)** [اگريلتماك (Çağ. bkz. *ägrilt-*), < *egril* + *t*]

eğmek, bükmek - согнуть, скривить, сдѣлать кривымъ - zusammenbiegen, krümmen, krumm machen. {ED 113a égrir-}

***egrim: erpim** [ايگريم (Çağ. bkz. *ägrim*, **äyrim*), < *egir* + *m*]

1) su burgacı, girdap -водоворотъ - der Wasserwirbel (Ş. Sül. صو چيورندسی ی کردابجه). {ED 113a,b égrir-; egrim }

2) †→ *äyrim* eyerin altına konan keçe - войлокъ, который кладется подъ сѣдло - Filz, der unter den Sattel gelegt wird.

***ekägü: ekäry** [ايكاو (Çağ. bkz. *äkägü*)] = *ekäv* (Ş. Sül. ايکيسیده برابر ايکيسیده برکلده). {ED 105b ékegü}

***3ekälä: 3ekälä** [ايکالا (Çağ. bkz. *1äkälä*)] = *ekäv* {ED 105b ékele}

ekäv: 2ekäy [Kır., < *äki* + *ägü*, (Çağ. bkz. *1äkäv*) krş. *äkägü*, *äkäv*, *äkü*, *ikäv*, *ökö*]
her ikisi, ikisi - оба, оба вмѣстѣ, двое - alle beide, die zwei. {ED 105b ékev}

***ekävlä: ekäylän** [اكاولان (Çağ. bkz. *äkävlä*), < *ekäv* + *lä*]

ikisi birlikte - два вмѣстѣ, по два - zwei zusammen, zu zweien. {ED 105b ékeven-}

ekilik: 1ekilik [Kır., (Çağ. †→ *ikilik*) < *eki* + *lik*]

ikilik - двойственность - die Zweiheit. {ED 101a iki}

***ekin: ekin** [ايکن (Çağ. bkz. *1ägin*) < *ek* + *in*]

ekin, çift sürme, tarla - пахачіе, пашня, посѣвъ - das Ackern, das Ackerfeld, die Saat. {ED 109a ékin}

***ekinçi: ekinçi** [ايکينچی (Çağ. *1äginçi*), < *ekin* + *ci*]

çiftçi - земледѣлецъ - der Ackerbauer. {ED 109b ékin}

***ekinlik: ekinlik** [ايکينلىک (Çağ. bkz. *äginlik*), < *ekin* + *lik*]

ekin alanı, tarla - пашня, посѣвъ - das Saatfeld, der Acker. {ED 109b ékin}

***ekir: ekip** [ايکير (Çağ. C. bkz. *2ägir*)]

acı bir ilaç - какое-то горькое лекарство - eine bittere Medizin (Ş. Sül. بيان جى عجر □مرسينى. بر نوع بياض). {ED 112a ékir}

***el(l)ig: e(l)lir** [ايگير (Uyg.) bkz. *6alik*] {ED 141b el(l)ig; DTS 171 ellig; OTWF el+lig 139}

***7el: 7el** [(Çağ. bkz. *3äl*), krş. *älik*]

el - рука - die Hand. {ED 141a él}

***el: el** [(Uyg. Çağ. bkz. *1äl 1*)] {ED 121b-123a *él*; DTS 168}

elä-: 3elä (v) [Kır. Kır. (Çağ. bkz. *2älä-*)] = *2älä*

elekten geçirmek - сѣять, просѣять рѣшетомъ - durchsieben. {ED 143b éle-, Sang. 76 éle-}

eläk: ⁶**eläk** [Kır. Kaz. (Çağ. bkz. ¹**äläk**) = ¹**äläk**. {ED 143 élek, Sang. 78 élek }

***elät:** **elät (v)** [Kom., سیک, سیک (Uyg., Çağ. bkz. **ält-**)

1) götürmek, göndermek - увести, унести, вести, услатъ - fortbringen, fortführen, führen, fortsenden. {ED 132a élät- (?élt-)}

***³elçi:** ³**elçi** [Tel. Alt. Tar. Kom. Krm., ایلچی, ایلچی (Osm.) (Çağ. bkz. ¹**älçi**) (Az.), < *äl* + *çi*] {ED 129a élçi }

***elçilik:** **elçilik** [ايلچيليك (Çağ. Osm.bkz. **älçilik**)

elçilik - посольство - die Gesandtschaft. {Sang. 77 élçilik}

***elgär-:** **elröp (v)** [الكارماک (Çağ.), < *elig* + *är*]

ele geçirmek - взять въ руки, овладѣть - in die Hand nehmen, sich bemächtigen. Bu sözcüğe kaynaklarda rastlamadım; ancak sözcüğün *élig* sözcüğünden türediği açık olduğundan madde başını kapalı *e* ile vermeyi tercih ettim. {bkz. ED 140b élig}

***elig:** **elir** [ايليك, ايليك (Çağ.bkz. ⁵**älik**), krş. *äl*] {ED 140b élig}

***eliklä-:** **eliklä (v)** [ايليكلاماک (Çağ. bkz. ¹**äliklä** < *elig* + *lä*)

elde tutmak, ele almak, yardım etmek - держать рукою, взять въ руки, помочь - in der Hand halten, in die Hand nehmen, helfen. {ED 144b-145a éliklä-}

***ellig:** **ällir** [(Çağ.), ايليك bkz ⁷**älik**, ³**älik**]

elli - пятьдесят - fünfzig. {ED 141a éllig; Sang. 78 éllig}

***elliginçi:** **elliginçi** [اليکينچی (Çağ. bkz. **älliginçi**), < *ellig* + *inçi*]

***⁴elsiz:** ⁴**elciz** [ايلسيس (Çağ.), < *el* + *siz*]

halksız, yerleşimsiz, oturanı olmayan, boş, meskun olmayan - безъ народа, необитаемый - ohne Volk, unbewohnt; حاجرنی ایلسیز یردا قویوقیل (Rbg. 94,6) Насир’и ıssız yerde bırak - положи Харжира на безлюдное мѣсто - lege den Hadshyr an einen menschenleeren Ort. {ED 121a él} Bu sözcüğe kaynaklarda rastlamadım. Kıs. En.da da maddebaşına uygun örnek cümle bulunmamaktadır ancak; sözcüğün semantik olarak uygun olması ve *él* sözcüğünden türemiş olması dolayısıyla sözcüğü kapalı *e* sesiyle vermeyi tercih ettim.

***elt-:** **elt (v)** [الیتماک (Çağ. bkz. **ält-**)

ele geçirmek, yakalamak - схватить, поймать, взять въ руки - erwischen, erhaschen, in die Hand bekommen. {ED 132b élt-}

***emäl:** **emäl** [امال (Çağ. bkz. ¹**ämäl**), = Moğ. **эмэл**]

eyer, semer - сѣдло - der Sattel; *Altın emäl İli* ırmağının kuzeyinde bir dağ geçidi - горный проходъ къ сѣверу отъ рѣки Или - ein Bergpass nördlich vom Ili-Flusse. {Sang. 79 éme’el; Lessing 312a emegel}

***emçäk:** **emçäk** [ایمچاک (Çağ. bkz. **ämçäk**), < *em* + *çäk*]

kadın memesi (inek vs. meme uçları) - женская грудь (титки) - die Brust der Frau (die Zitzen am Euter). {ED 158b emçek, Abuşka 646 émçek, Sang. 79 émcek}

*³**emdi**: ³**емді** [ایمدی (Çağ. bkz. ¹*ämdi*)]

şimdi, şu anki zaman - теперь, теперешнее время - jetzt, die jetzige Zeit. {ED 157b émdi; Abuşka 657 émdi}

*³**emgäk**: ³**емгäk** [امگäk (Çağ. bkz. ²*ämgäk* < *ämgä* + *k*) {ED 159a-b émgäk; Sang. 79 émgäk}

***emgäklä**:- **емгäklä** (v) [امگäklä (Çağ.), < *emgäk* + *lä* bkz. *ämgäklä*-]

emeklemek (çocuklar için) - ползать (о дѣтяхъ) - das Kriechen (von Kindern). {ED 160b émgäklä-; Sang. 79 émgäklä-}

***emgät**:- **емгät** (v) [ایمگät (Çağ. bkz. *ämgät*-) < *emgä* + *t*]

eziyet etmek, çektirmek - мучить - plagen, quälen. {ED 159b émget-}

emil:- ⁵**emil** (v) [ایمیل (Çağ. bkz. ⁴*ämil*-), < *em* + *l*]

emilmek - быть сосомымъ, сосаться - gesogen werden. {ED 155b ém-}

***emildäş**: ***emildäş** [ایمیلدäş (Çağ. bkz. *ä mildäş*), < *ämil* + *däş*]

süt kardeşi (süt bacısı) - молочный братъ - der Milchbruder (die Milchschwester). {ED 160b emigdeş} ED'de sözcük e sesiyle verilmiş olsa da Çağatayca *em*- eyleminin kaynaklarda é sesiyle geçiyor olmasından dolayı maddebaşı *emildäş* olarak değiştirilmiştir.

emizgäy: **emizgäi** [ایمیزگای (Çağ.), < *emiz* + *gäy*]

memesinde süt olan kadın, emizlikli kadın - женщина, имѣющая молоко въ груди - eine Frau, die in der Brust Milch hat. {ED 165a émiz-; Sang. 78 émiz-}

***emizik**: **emizik** [ایمیزäk (Çağ.), < *emiz* + *ik*]

ağızlık, şişenin boyun kısmı - мундштукъ, горло бутылки - das Mundstück, der Hals einer Flasche. {Sang. 79 émizik}

en: ²**en** [Kır. Sag. Koyb. Kaç. (Çağ. bkz. ¹*än*)] = *än* {ED 165b én}

⁷**en**:- ⁷**en** (v) [Sag. Koyb. Kaç. Kır. (Çağ. bkz. ⁶*än*-) (Uyg. bkz. ⁶*än*-)] = ⁶*än* {ED 168a,b én-}

***enç**: **enç** [سمنچ, سمنچر (Uyg.), < *en* + *ç* bkz. *änç*]

sükunet, huzur, barış - спокойствие, хорошее расположение духа, миръ - die Ruhe, Gemüthsruhe, der Friede. *älig änçkä* (satıraltı: *tınç*) *tägdî böğüp äl uhtı* → *elig ençkä* (satıraltı: *tınç*) *tägdî böküp el uhtı* olarak değiştirilmiştir. Arat *bök*-eylemini *bekip* okumuştur. (*bök*- için bkz OTWF 304) {ED 171b éñç; ; OTWF 512; Ligeti 1969, s. 26 *inç* }

***ençlän**:- **ençlän** (v) [سمنچلän (Uyg.), < *enç* + *lä* + *n* bkz. *änçlän*-]

rahat, dingin olmak - быть спокойнымъ - ruhig sein. {ED 174b; OTWF 512 éñçlen-}

***ençländür**:- **ençländür** (v) [سمنچلändür (Uyg.), < *ençlän* + *dür* bkz. *änçländür*-]

yatıştırmak, rahatlatmak, sakinleştirmek - успокоить другого - Jemanden beruhigen. Bu sözcüğe kaynaklarda rastlamadım ancak *ençlän-* maddesine istinaden sözcüğü kapalı *e* ile verdim.

***ençlik:** енчлік [سەنچىلىك (Uyg.), < *ençlik* bkz. *änçlik*]

huzur, barış - спокойствие, миръ - die Ruhe, der Friede. {ED 174b *ençlik*}

***ençsiz:** енчсіз [سەنچسىز (Uyg.), < *enç* + *siz* bkz. *änçsis*]

huzursuz, huzuru olmayan - безпокойный - unruhig, ruhelos. {ED 174b *ençsiz*}

endäzä: эндәзә †→hendese [هەندەسە (Uyg.), < Ar. هندسه]

bkz. *bilir ärsä saķış yimä händäsä* (K. B. 96,12; A2633);

***endür-:** эндүр (v) [ايندیرماک, اندرماک (Çağ. bkz. *éndür-*)]

indirmek, aşağı almak, indirtmek - опустить внизъ, снести внизъ, заставить спуститься - herablassen, herabbringen, herabsteigen lassen. {ED 180b *éndür-*}

***eñiş-:** еңиш (v) [ايگىشمەك (Çağ.) bkz. *äñiş-, iñre-*]

1) aşağıya eğilmek - сгибаться - sich herabbeugen. {ED 118b *eñiş-*}

2) †→*iñrä-* yakınmak - плакать, стонать - jammern, wehklagen. {ED 189b *iñre-*}

***eniş:** ениш [(Uyg. Çağ. bkz. *äniş*)]

***enük:** енүк [انوك (Çağ. bkz. *änük*), krş. *änik*]

genç aslan, genç yırtıcı hayvan - молодой левъ, молодое хищное животное - junger Löwe, junges Raubthier. {ED 183b *enük*}

***er tañ** [ايرتاتەك (Çağ. bkz. *¹ärtän*)]

sabah erken, erken, yarın - рано утромъ, завтра - früh am Morgen, morgen (Ş. Sül. اول صبح. ایرکان. پکاه. اول روز. {ED 203a, Sang. 69 *ér tañ*}

***¹⁴er:** ¹⁴ep [ار (Çağ. bkz. *⁴är*)] = *ärkän*

sabah erken - рано утромъ, рано - am frühen Morgen, frühzeitig. bu sözcük erte sözcüğünün ses düşmesine uğramış biçimidir. {Sang. 69 *ér*}

er: ²ep [Kır. Kkır. Sag. Koyb. Kaç. (Çağ. bkz. *¹är*)] = *¹är* {ED 192a *ér*}

erän: ⁶epän [Kır. Kkır. (Çağ. bkz. *⁴ärän*)] = *ärän* {ED 192b *eren*}

***eränlik:** epänlik [ايرانلىك (Çağ. bkz. *äränlik*), < *⁶erän* + *lik*]

ergenlik, reşitlik, erenlik, yiğitlik, mertlik - возмужалость, мужество - die Mannbarkeit, die Männlichkeit. {ED 192b *eren*}

***ergäştür-:** ериштүр (v) †→ *erıştür-* [ارشتورماک (Çağ.), bkz. *ärgüştür*]

eşlik ettirmek, takip ettirmek, yanında götürmek - приказать слѣдовать, присоединиться, взять кого къ себѣ - begleiten, folgen lassen, zu sich nehmen. {Sang. 69 *erış-*}

eri-: ⁴epi (v) [Kır. Kkır. Sag. Koyb. Kaç. (Çağ. bkz. *³äri-*)] = *³äri*. {ED 198a *éri-*}

***⁵eriş:** ⁵epiш [اريش (Osm. Çağ. bkz. *¹äriş*), krş. *arış*]

dokumanın çözgüsü - основа ткани - der Aufzug des Gewebes. {ED 239a *erış*}

***eriş-:** ериш (v) [(Çağ. bkz. *ärgüş-*)]

uğurlamak, yanında bulunmak, katılmak - сопровождать, слѣдовать, соединяться съ кѣмъ - begleiten, folgen, sich an Jemand anschliessen (Ş. Sül. بر كيتمك صر آرقا. ايتمك رولك. طورمق اولوب جمع. بريكمك محله. {Sang. 69 ériş- }

erit-: ²**epir** (v) [Kır. Kkır. Sag. Koyb. Kaç. (Çağ. bkz. ¹**ärit-**)] = *ärit*. {ED 207b érit- }

***erk:** **epk** [(Çağ. bkz. ³**ärik, ärk**)] {ED 220b érk, Sang. 70 érk }

***erkäç:** **epkäç** [اركاچ (Çağ. bkz. **ärkäç**)]

erkek keçi - козель - der Bock (Ş. Sül. كجى آيغىرى. اوچ درت باشندهكى كجى. تكه سرى. {ED 223b, Sang. 70 érkeç}

erkäk: ²**epkäk** [Kır. Kkır. (Çağ. bkz. ¹**ärkäk** Uyg. bkz. ¹**ärgäk**)] {ED 223b érkek, Sang. 70 érkek}

*³**erkin:** ³**epkin** [اركيش (Çağ. bkz. ¹**ärkin**)]

serbest, bağımsız, bir şeye bağımlı olmayan - свободный, вольный - frei, ungebunden (Ş. Sül. سرو آزاد. عزبه. ايرکينلىك تجرد. بىکار. Bu sözcük “bağımsızlık, özgür irade” gibi anlamlara da gelen *erk* adının araç durum eki -n ile birleşmiş biçimi olmalıdır. Dolayısıyla sözcük kapalı e ile verilmelidir. {ED 220b érk}

*⁶**erlik:** ⁶**eplik** [ايرلىك (Çağ. bkz. ¹**ärlük**) < *er* + *lik*]

erkeklik gücü, erkeklik - мужество, мужская сила - männliche Kraft, die Mannhaftigkeit. {ED 229a érlük, Sang. 70 érlük}

*⁷**erlik:** ⁷**eplik** [ايرلىك (Çağ. bkz. ²**ärlük**), < *er* + *lik*]

erli, bir kocası olmak, evli kadın - имѣющая мужа - einen Mann habend. {ED 192a ér}

***ersäl:** **epcäl** [سەئەل (Uyg.), bkz. **ärzäl**]

haksız, kötü, alçak - низкій, гадкій - gemein, schlecht, niedrig. {ED 238a ersäl}

***ersällik:** **epcällik** [سەئەللىك (Uyg.), < *ersäl* + *lik* bkz. **ärzällik**]

kötülük - низость - die Schlechtigkeit. {ED 238b- 239a ersällik}

ertä: ⁵**epträ** [Kır. (Çağ. bkz. ⁴**ärtä**)] = ⁴**ärtä** {ED 202 érte, Sang. 69 érte}

***ertäki:** **epträki** [ايرتاكى (Çağ. bkz. ²**ärtägi, 1ärtägi**), < *ertä* + *ki*] (Ş. Sül. ديمى سوز. {ED 202b, Sang. érteki}

*¹²**es:** ¹²**ec** [ايس (Çağ. bkz. ²**äs**)]

akıl, bellek - умъ, разумъ, память, сознание - der Verstand, der Sinn, das Gedächtniss, die Besinnung. {Abuşka 648 és, Sang. 71 és}

*¹³**es-:** ¹³**ec** (v) [اسمك (Çağ. bkz. ⁷**äs-**)]

esmek, üfürmek - дуть - wehen, blasen. {ED 240b és-, Sang. 71 és-}

***esirgä-:** **eciprä** (v) [ايسيركاماك (Çağ. bkz. **äsirgä-**)]

1) esirgemek - быть сострадательнымъ, сожалѣть - mitleidig sein, bemitleiden.

2) esirgemek (kötülüklerden vs.) korumak - быть милостивымъ, защищать, сохрानить - gnädig sein, in Schutznehmen, bewahren gegen Feinde oder widrige

Verhältnisse helfen; (Ş. Sül. بر ایتمک و قایه ایتمک صیانت قورمق یی بر ایتمک عاطفت آدمه بر. Ş. Sül. ED 252b *ésirge-* } ایتمک دریغ بریسندن نسنه

eski: ²ески [Kır. Kkır. (Çağ. bkz. ¹*äski*) = *äski*. {ED 246b *éski*}

***³eskir-:** ³ескир (v) [Çağ. اسکیرماک (Çağ.), < *eski* + *r*, bkz. ¹*äskir*]

eskimek - старѣть, ветшать, изнашиваться, тлѣть - alt werden, sich abnutzen, verbraucht werden, vermodern (Ş. Sül. کهنه و فرسوده اولمق. Ş. Sül. ED 246b *éskir-* }

***³eslä-:** ³eclä (v) [Çağ. يسلامک bkz. ²*äslä-*), < *es* + *lä*]

dikkate almak, göz önünde bulundurmak - взять на умъ, обратить внимание - in den Sinn nehmen, beachten. {Sang. 72 *ésle-*, Abuşka 648 *ésle-*}

***eslik:** eclik [Çağ. DT(يسليك + *lik*) < ,)]

mantıklı, idraklı - разумный - vernünftig, verständig. {Sang. 71 *és*}

esnä-: ²esnä (v) [Kır. (Çağ. bkz. ¹*äsnä-*) = *äsnä*. {ED 249a *ésne-*}

***¹⁰eş:** ¹⁰еш [Çağ. D.T(ئەش, ئەشيش (Uyg.) bkz. ¹*äş*] {ED 254a *éş*}

***¹¹eş-:** ¹¹еш (v) [Çağ. اشمک (Çağ. bkz. ⁵*äş-*)] {Abuşka 648 *éş-*, ED 255b *éş-*}

***eşäk:** ешäk [Çağ. ايشاك (Çağ.) bkz. *äşäk*]

eşek - осель - der Esel. {260a *éşek*}

***eşid-:** ешid (v) [Uyg. سەيدەر (Uyg. bkz. *äjit-*)]

duymak, işitmek - слышать, услыхать – hören. {ED 257b-258a *éşid-*}

***eşidtür-:** ешidтүр (v) [(Uyg.), < *eşid* + *tür* bkz. ²*äştür-*]

duyurmak, bildirmek - заставить слышать, дательнать - zu hören geben, wissen lassen; {ED 258b *éşidtür-*}

eşik: ²ешik [Kkır. (Çağ. bkz. ¹*äşik*)] = *äşik*.

kapı - дверь - die Thür; اغاسى ايشيك (Çağ.) kapıcı - смотритель надъ дверями - der Thüraufseher. {ED 260a *éşik*}

***äşik:** ämiş [(Uyg. bkz. *äjik*), krş. *äşik*, *işik*, *esik*, *ezik*]

kapı - дверь - die Thür. {ED 260a *eşik*}

***eşiklik:** ешіklik [Çağ. ليك ايشيك (Çağ.) < *eşik* + *lik*]

eşiklik, kapının bulunduğu yer - мѣсто, гдѣ находится дверь - die Stelle, wo sich die Thür befindet. {ED 261a *éşiklik*}

***eşit-:** ешit (v) [Çağ. تمكيشيا (Çağ. bkz. *äşit-*)]

duymak, işitmek - слышать, услыхать – hören. {ED 258a *éşit-*}

***eştil-:** ешtil (v) [Çağ. ايشيتلمك (Çağ.), سەيتلە (Uyg.), < *eşit* + *l*, bkz. *äştıl-*]

işitilmek, duyulmak - быть слышаннымъ - zu hören sein. {ED 258b *éştıl-*}

***¹¹et-:** ¹¹ет (v) [(Uyg., Çağ. bkz. ⁵*ät*) krş. *et*, *it*, *äd*] yapmak, etmek, işlemek, hazırlamak - дѣлать, сдѣлать, совершить - machen, thun, verfertigen. Sözlükte olmayan bu madde sözlüğe eklenmiştir. {ED 36a-37b *ét*}

et: ³er [Kır. Kkır. Sag. Koyb. Kaç. (Çağ. bkz. ²*ät*)] = ²*ät*

et - мясо - das Fleisch. {ED 33b *ét*}

etäk: ²etäk [Kır. Kkır. (Çağ. bkz. ¹*ätäk*) {ED 50a *étek*}

***etäklä-:** etäklä (v) [Çağ. ايتاكلماک (Çağ. bkz. *ätäklä-*), < *etäk* + *lä*]

1) eteğine toplamak - брать, собирать въ подоль - in den Rockschooss nehmen, sammeln (Ş. Sül. طولدرمق شیی بر ایتکه).

2) ceplerini oldurmak - набивать себѣ карманы - sich die Taschen voll stopfen.

3) eteğiyle yellenmek - махать подоломъ, чтобы прохладиться - sich mit dem Rockschoosse Kühlung zufächeln (Ş. Sül. ایللهمک صلا یوب اتک). {ED 50a étek, Sang. 65 étekle-, Abuşka 649 étekle-}

***etig: erig** [سکچف (Uyg.), < et + g bkz. ³ätik]

eylem, davranış - дѣяніе, дѣятельность - die That, das Thun. {ED 50a,b}

***etil-: eril (v)** [ایتماک (Çağ. bkz. ²ätıl-)] = *ädil*

yapılmak, edilmek - быть сдѣланнымъ - gemacht werden. {ED 56b étıl-}

***etin-: erin (v)** [(Uyg. Çağ. bkz. *ädin-, ätin*), < et + n] {ED 61b étin-}

***etiş-: erim (v)** [ایتشماک (Çağ. bkz. *ätiş-*), < et + ş]

birlikte yapmak, bir işte birbirine yardım etmek - сдѣлать вмѣстѣ, помочь другъ другу въ работѣ - etwas zusammen thun, sich bei der Arbeit helfen. {ED 73a étiş-}

***etişlä-: erimlä (v)** [ایتشلاماک (Çağ. V. bkz. *ätişlä-*)]

birlikte çalışmak - вмѣстѣ работать - zusammen arbeiten. {ED 73a étiş-}

***etkür-: etküřp (v)** [ایتكورماک (Çağ. bkz. *ätkür-*), < et + kür] = *ettir*. {ED 37b ét-}

***etküž-: etküž (v)** [ایتكوزماک (Çağ. bkz. *ätküž-*), < et + küž] = *ettir*. {ED 37b ét-}

***ev-: ev (v)** [(Uyg.), bkz. ⁸äp-, ⁴äv-] acele etmek - спѣшить - sich beeilen. {ED 4b év-}

***eväk: eväk** [(Uyg.), < ev + äk, krş. *äväk* bkz. ²äbäk, *äväk*]

çabuk iş gören, atik, aceleci, kaçan (hızlı, kısa, üstün körü) - скорый, поспѣшный - hurtig, eilig, flüchtig. {ED 8b éväk}

***eväklik: eväklik** [(Uyg.), < eväk + lik bkz. *äbäklik*]

acele, acele etme - поспѣшность - die Eile, Uebereilung. {ED 9b éveklik}

***evrik: evrik** †→**evrik** [ایوری (Çağ.), ev + ir + ik bkz. *ävrik*]

hızlı, çabuk - скорый, поспѣшный - schnell, eilig. {ED 4b év-, Sang. 83 év-}

***evrül-: evrül (v)** [یلاور (Çağ. bkz. *ävri-* < *evir* + l)]

dönmek - вертѣться - sich drehen. {ED 14b évrül-, Sang. 82 évrül-}

***evür-: evür (v)** [رملکياو (Çağ.) krş. *ävür-*]

çevirmek - вертѣть, оборачивать - umdrehen, wenden. {ED 14a évür-, Sang. 82 évür-}

***eyär-: eyär (v)** [ایکرماک (Çağ.), krş. *är, iär*; bkz. ⁵ägär-]

izlemek, takip etmek - слѣдовать - folgen, nachfolgen (Ş. Sül. ایتمک تعقیب). {ED 67a éder-} sözcük, ED'de éder-, éyer- olarak verilmiştir. Biz de Çağataycanın kök hecesindeki d>y ses değişimini göz önünde bulundurarak ⁵ägär- maddesini ⁷eyär- olarak değiştirdik.

***eyärgiçi: eyärgiçi** [اکاریچی (Çağ. bkz. *ägärgiçi, ägärgüçi*), < *eyär* + *gi* + *çi*]

takipçi - свита - das Gefolge. {ED 67a éder-}

*⁴**ez-**: ⁴**ez** (v) [(Çağ. bkz. ¹**äz-**) زَمْكَ]

ezmek, toz haline getirmek, ayağı altında ezmek, havanda dövmek, ezmek, çiğnemek, öğütmek - разбить, растолочь - zerstossen, zerstampfen, zermalmen. {ED 279b éz-}

***ezdür**: *ездѹр [زْدورْمَاكْ (Çağ. bkz. **äzdür-**), < *ez* + *dür*] = *äzdir*

ezdirmek, ovalayarak un ufak yaptırmak, çözmek, (parçalarına) ayırmak - заставить растереть, развести - zerreiben, auflösen lassen. {ED 279b éz-}

***ezgölük**: äzɣɯlɯk [يَزْكُولُكْ, يَزْكُولُكْ (Çağ. bkz. **äzgölük**), < *ez?gü* + *lik*]

iyilik - благо, благодѣяние - die Wohlthat, das Gute. {ED 53b édgölük}

***ezil**:- **ezil** (v) [(Çağ. bkz. **äzil-**) يَلْمَكْ اَز]

ezilmek - быть раздавлену, растолочену - zerquetscht, zerdrückt, zerstossen werden. {ED 287a ézil-}

***ezmä**: езмä [Çağ., ¹ < زَمْه *ez* + *mä*]

ezilmiş et - растертое мясо (какое-то кушанье) - zerriebenes Fleisch (eine Speise). {ED 279b éz-} Kaynaklarda Çağ. için bu sözcüğe rastlamadım; ancak sözcüğün *ez-* eyleminden türemiş bir ad olduğu açık olduğundan kapalı *e*'li biçimle vermeyi tercih ettim.

äcäl < Ar. (Uyg.) = *ecel*
äcälsiz < *ecel* Ar. (Uyg.) = *ecelsiz*
äçä (Çağ.) = *açä*
äd ET (Uyg. K.B.) = *ad*
ädgü ET (Uyg.) = *adgü*
ädgü ET (Uyg.) = *adgü*
ädgüläş- < *ädgü* ET (Uyg.) = *ädgüläş-*
ädgülük < *ädgü* ET (Uyg.) = *ädgülük*
ädilçä < *ädil* (Çağ.) = *adilçä*
ädilçik < *ädil* (Çağ.) = *adilçik*
äg- ET (Uyg. K. B.) = *ag-*
ägäçi < *äkä* ET (Çağ.) = *akäçi*
ägär < Far (Çağ.) = *agär*
ägri ET (Uyg.) = *agri*
ägrimçi < *ägrim* (Çağ.) = *agrimçi*
äk- ET (Uyg. K. B.) = *ak-*
äkä ET (Uyg.) = *akä*
äkşi MK (Çağ.) = *akşi*
äkşit- < *äkşi-* ET (Çağ.) = *akşit-*
älä- < *äylä-* ET (Çağ.) = *älä-*
älig ET (Uyg. Çağ.) = *alig*
äliglä- < *älig* ET (Uyg. K. B.) = *aliglä-*
äligläş < *älig* ET (Uyg.) = *aligläş-*
ällig < *ällig* ET (Uyg. K. B.) = *alig*
äm ET (Uyg.) = *am*
ämän < *heman* Far. (Çağ.) = *aman*
ämçi < *äm* ET (Uyg. Çağ.) = *amçi*
ämdi < *amtı* ET (Uyg.) = *amdi*
ämgäk < *ämgä-* ET (Uyg. K. B.) =
ämgäk
ämgäk < *ämgä-* ET (Uyg. K.B.) =
ämgäk

ämgät- < *ämgä-* ET (Uyg. K. B.) =
ämgäklä-
ämgät- < *ämgä-* ET (Uyg.) = *ämgät-*
ämin < Ar. (Uyg.) = *amin*
ämlä- < *äm* ET (Çağ.) = *amlä-*
änägä (Çağ.) = *anägä*
änälik (Çağ.) = *anälik*
ändişälig < *ändişä* Far. (Çağ.) =
ändişälig
äñir- ET (Çağ.) = *anir-*
änlig < *än* ET (Uyg. K. B.) = *anlig*
är ET (Uyg. K. B.) = *ar*
är- ET (Uyg.) = *ar-*
äräj ET (Uyg. K.B.) = *araj*
äräjlän- < *äräj* ET (Uyg. K.B.) =
äräjlän-
ärän < *är* ET (Uyg. K. B.) = *aran*
ärdämlig < *ärdäm* ET (Uyg. K. B.) =
ärdämlig
ärdini ET (Uyg. K. B.) = *ardini*
ärgän MK (Çağ.) = *argan*
ärgänlik < *ärgän* ET (Çağ.) = *argänlik*
ärim < *äri-* Moğ.? (Çağ.) = *arim*
ärinç ET (Uyg. K. B.) = *arinç*
ärinj ET (Uyg. K. B.) = *arinj*
ärinjlän- < *ärinj* ET (Uyg. K. B.) =
ärinjlän-
ärk ET (Uyg. K. B.) = *ark*
ärkälä- < *ärkälä-* Moğ. (Çağ.) = *arkälä-*
ärkälät- < *ärkälä-* Moğ. (Çağ.) =
ärkälät-
ärkäş- < *ärkälä-* Moğ.? (Çağ.) = *arkäş-*
ärklig < *ärk* ET (Uyg. K. B.) = *arklig*

ärkliglik < *ärk* ET (Uyg. K. B.) =
ärkliglik
ärksiz < *ärk* ET (Uyg. K. B.) = *ärksiz*
ärksizlik < *ärk* ET (Uyg. K. B.) =
ärksizlik
ärnäk (Çağ.) = *ärnäk*
ärsig < **ärsi-* ET (Uyg. K. B.) = *ärsig*
ärtä ET (Uyg.) = *ärtä*
ärtäki < *ärtä* ET (Uyg.) = *ärtäki*
ärük ET (Uyg.) = *ärük*
äryä (Çağ.) = *äryä*
äsän ET (Uyg. K.B.) = *äsän*
äsänin < *äsän* ET (Uyg. K. B.) = *äsänin*
äsänläş- < *äsän* ET (Uyg. K. B.) =
äsänläş-
äsänlik < *äsän* ET (Çağ.) = *äsänlik*
äsänlik < *äsän* ET (Uyg. K. B.) =
äsänlik
äsbab < Ar. (Uyg. K. B.) = *äsbab*
äşgäk (Çağ. Sang.) = *äşgäk*
äsin < *äs-* ET (Uyg. K. B.) = *äsin*
äsirgä- ET (Uyg.) = *äsirgä-*
äsrü- ET (Çağ.) = *äsrü-*
äsrük < *äsrü-* ET (Uyg. K. B.) = *äsrük*
äsür- ET (Uyg. K. B.) = *äsür-*
ät ET (Uyg. K. B.) = *ät*
ätägä < Moğ.? (Çağ.) = *ätägä*
ätäk ET (Uyg. K. B.) = *ätäk*
Ätil (Çağ.) = *Ätil*
ätsiz < *ät* ET (Uyg. Çağ.) = *ätsiz*
äv < *äb* ET (Uyg. K. B.) = *äv*
ävin ET (Uyg. K. B.) = *ävin*
ävir- ET (Uyg.) = *ävir-*

ävlig < *äv* ET (Uyg. K. B.) = *ävlig*
ävrä < *ävir-* ET (Uyg.) = *ävrä*
ävrän < *ävir-* ET (Uyg. K. B.) = *ävrän*
ävril- < *ävir-* ET (Uyg.) = *ävril-*
ävür- < *ävir-* ET (Uyg. K. B.) = *ävür-*
äygän (Çağ. Abuşka) = *äygän*
äylä- < *äd* ET (Çağ.) = *äylä-*
äyrim < *ädrim* (Çağ.) = *äyrim*
äyü < *ädgü* ET (Çağ.) = *äyü*
äzäl < Ar. (Uyg.) = *äzäl*
äzgülän- < *ädgü* ET (Çağ.) = *ezgülän-*
e- < *är-* ET (Çağ.) = *e-*
ediz ET (Uyg.) = *ediz*
edizlik < *ediz* ET (Uyg.) = *edizlik*
egä- MK (Çağ.) = *egä-*
egäglä- (MK) = *egäglä-*
egäk < *egä-* (MK) = *egäk*
egär < *eder* (Çağ.) = *egär*
egärçi < *egär* ET (Çağ.) = *egärçi*
egärlä- < *egär* ET (Çağ.) = *egärlä-*
egärlät- < *egär* ET (Çağ.) = *egärlät-*
egil- < *ägil-* ET (Çağ.) = *egil-*
egir- < *eg-* ET (Çağ.) = *egir-*
egirt- < *egir-* ET (Çağ.) = *egirt-*
egrär- < *egir-* ET (Çağ.) = *egrär-*
egrärt- < *egir-* ET (Çağ.) = *egrärt-*
egri - bürgü ET (Çağ.) = *egri - bürgü*
egri ET (Çağ.) = *egri*
egrik < *egir-* ET (Çağ.) = *egrik*
egrilt- < *egir-* ET (Çağ.) = *egrilt-*
ekägü < *ekki* ET (Çağ.) = *ekägü*
ekälä < *ekäv* (Çağ. Abuşka) = *ekälä*
ekäv < *ekki* (Çağ.) = *ekäv*

ekävlän < *ekki* ET (Çağ.) = *ekävlän*
ekin < *äk-* ET (Çağ.) = *ekin*
ekinçi < *äkin* ET (Çağ.) = *ekinçi*
ekinlik < *äkin* ET (Çağ.) = *ekinlik*
ekir < *ägir* ET (Çağ.) = *ekir*
el ET (Uyg. K. B. Çağ.) = *el*
el ET (Uyg. K.B.) = *el*
el(l)ig < *el* ET (Uyg. K. B.) = *el(l)ig*
elä- < *elgä-* ET (Çağ.) = *elä-*
eläk < *elä-* ET (Çağ.) = *eläk*
elät- ET (Uyg. K. B.) = *elät-*
elçi ET (Uyg.) = *elçi*
elçilik < *elçi* ET (Çağ.) = *elçilik*
elgär- < *elig* ET (Çağ.) = *elgär-*
elig < *älig* ET (Çağ.) = *elig*
eliklä- < *älig* ET (Çağ.) = *eliklä-*
ellig < *ällig* ET (Çağ.) = *ellig*
elliginçi < *ällig* ET (Çağ.) = *elliginçi*
elsiz < *el* ET (Çağ.) = *elsiz*
elt- < *elät-* ET (Uyg. K. B.) = *elt-*
emäl < *emä'el* Moğ. (Çağ.) = *emäl*
emçäk < *ämçäk* ET (Çağ.) = *emçäk*
emdi < *amtı* ET (Çağ.) = *emdi*
ämdi < *amtı* ET (Uyg.) = *ämdi*
emgäk ET (Çağ.) = *emgäk*
emgäklä- < *ämgäk* ET (Çağ.) =
emgäklä-
emgät- < *ämgä-* ET (Çağ.) = *emgäklä-*
emil- < *äm-* ET (Çağ.) = *emil-*
emildäş < *äm-* ET (Çağ.) = *emildäş*
emizgäy < *ämüz-* MK (Çağ.) = *emizgäy*
emizik < *äm-* ET (Çağ.) = *emizik*
en ET (Uyg. K. B.) = *en*

en- ET (Uyg. K. B.) = *en-*
enç ET (Uyg. K. B.) = *enç*
ençlän- < *enç* ET (Uyg. K. B.) =
ençlän-
ençländür- < *enç* ET (Uyg. K. B.) =
ençländür-
ençlik < *enç* ET (Uyg. K. B.) = *ençlik*
ençsiz < *enç* ET (Uyg. K. B.) = *ençsiz*
endür- < *en-* ET (Çağ.) = *endür-*
eñiş- < *egiş-* MK (Çağ.) = *eñiş-*
eniş < *en-* ET (Uyg. K. B.) = *eniş*
enük < *änik* ET (Çağ.) = *enük*
er (Çağ. Sang.) = *er* I
er < *är* ET (Çağ.) = *er* II
er tañ ET (Uyg.) = *er tañ*
erän < *är* ET (Çağ.) = *erän*
eränlik < *erän* ET (Çağ.) = *eränlik*
ergäştür- < *er-* ET (Çağ.) = *ergäştür-*
ergilik < *egri* ET (Çağ.) = *egrilik*
ergim < *egir-* ET (Çağ.) = *egrim*
eri- < *ärü-* MK (Çağ.) = *eri-*
eriş < *arış* ET (Çağ.) = *eriş*
eriş- < *er-* ET (Çağ.) = *eriş-*
erit- < *ärü-* MK (Çağ.) = *erit-*
erk ET (Uyg. K. B.) = *erk*
erkäç < *ärkäç* ET (Çağ.) = *erkäç*
erkäk ET (Uyg. K.B.) = *erkäk*
erkäk ET (Uyg.) = *erkäk*
erkin < *erk* ET (Çağ.) = *erkin*
erlik < *är* ET (Uyg.) = *erlik*
ersäl ET (Uyg. K. B.) = *ersäl*
ersällik < *ersäl* ET (Uyg. K. B.) =
ersällik

ertä < *ärtä* ET (Çağ.) = *ertä*
ertäki < *ertä* ET (Uyg.) = *ertäki*
es (Çağ. Abuşka, Sang.) = *es*
eş ET (Uyg. K.B.) = *eş*
es- ET (Uyg. K.B.) = *es-*
eşäk < *äşgäk* ET (Çağ.) = *eşäk*
eşid- ET (Uyg. K. B.) = *eşid-*
eşidtür- < *eşid-* ET (Uyg. K. B.) = *eşidtür-*
eşik ET (Çağ.) = *eşik*
eşiklik < *eşik* ET (Çağ.) = *eşiklik*
esirgä- ET (Uyg. K. B.) = *esirgä-*
eşit- ET (Çağ..) = *eşit-*
eskir- < *äski* ET (Çağ.) = *eskir-*
eslä- < *es* (Çağ. Sang.) = *eslä-*
eslik < *es* (Çağ.) = *eslik*
esnä- < *äsin* ET (Çağ.) = *esnä-*
eştil- < *eşid-* ET (Uyg. K. B.) = *eştil-*
et < *ät* ET (Çağ.) = *et*
et- ET (Uyg. K.B.) = *et-*
etäk < *ätäk* ET (Çağ.) = *etäk*
etäklä- < *ätäk* MK (Çağ.) = *etäklä-*
etig < *et-* ET (Uyg. K. B.) = *etig*
etil- < *et-* ET (Çağ.) = *etil-*
etin- < *et-* ET (Çağ.) = *etin-*
etiş- < *et-* ET (Çağ.) = *etiş-*
etişlä- < *et-* ET (Çağ.) = *etişlä-*
etküir- < *et-* ET (Çağ.) = *etküir-*
etküiz- < *et-* ET (Çağ.) = *etküiz-*
ev- ET (Uyg. K. B.) = *ev-*
eväk < *ev-* ET (Uyg. K. B.) = *eväk*
eväklik < *eväk* ET (Uyg. K. B.) =
eväklik

evrik < *ävir-* ET (Çağ.) = *evrik*
evrül- < *ävir-* ET (Çağ.) = *evrül-*
evür- < *ävir-* ET (Çağ.) = *evür-*
eyär- < *edär* ET (Çağ.) = *eyär*
eyärgiçi < *eyärgiçi* ET (Çağ.) =
eyärgiçi
ez- < *üz-* ET (Çağ.) = *ez-*
ezdür- < *ez-* MK (Çağ.) = *ezdür-*
ezgülük < ET *ädgü* (Çağ.) = *ezgülük*
ezil- < *ez-* MK (Çağ.) = *ezil-*
ezmä < *ez-* MK (Çağ.) = *ezmä*

ä : ä [Tel. Kaz., (Uyg. Az.)]

1) hey sen! э! слушай! эу! – he! heda! *ä ültüm uk sözüm dü!* (Tel.) hey oğlum benim sözlerimi dinle! – э, сынъ мой, слушай мои слова! – o, mein Sohn, vernimm meine Worte! *ä ni kirek?* (Kaz.) ne istiyorsun? – что-же ты хочеш? – was willst du denn? *ä çaldı ä çuāydı!* (Tel. W.) şaşkınlık ve huzursuzluk bildiren ünlem. – частица, выражающая удивление чешудовольствие – Ausruf der Verwunderung, des Unbehagens.

2) (Az. A.) «hey sen» biçimindeki ünlem! ey sen ünlemi, konumca üstün birinin kendinden aşağıda gördüğü kimseye sesleniş biçimidir. восклицание э! выражающее какое то пренебрежение, потому только употребляется старшим въ отношение къ младшимъ – Ausruf heda! der eine Geringschätzung in sich schliesst und daher nur von höher Stehenden angewendet wird; *ä hardan gälirsän?* – *ä sän sän!* birisine «hey nereden geliyorsun?» diye sorulduğunda o, bu söze alınır ve «sensin hey!» biçiminde yanıt verir. (hangi hakla bana hey diye seslenebilirsin!) если кого нибудь спросить «эй откуда ты идешь» онъ обжается и отвѣчаетъ: «ты самъ эй!» (какъ ты можеш мнѣ такъ говорить эй!) – fragt man Jamenden: «he, wo kommst du her?» so fühlt er sich beleidigt und antwortet: «du bist selber he!» (wie kommst du dazu, mich he zu

nennen!).

²ä-: ²ä (v) [Alt. Tel. Leb. Şor. Kum. Kar. L.T. (Çağ. †→ ³e-) Tar. Krm. Osm. krş. e,i,äp]

sınırlı durumlarda çekimlenen addan eylem – недостаточный глаголъ бспомогательный – defectives Verbum substantivum. geçmiş zaman – Слѣдующія формы этого глагола употребляются – Imperfectum: *ädîm, ädîm, ädîñ, ädî, ädik (ädîñiz, ädigiz), ädilär...* gibi şekillenen bu biçib, Alt., Tel., Leb., Şor.'un dışında yukarıda belirtilen belirtilen bütün diyalektlerde bilindiği üzere adeylem olarak kullanılmaktadır. – Во всѣхъ нарѣчяхъ, кромѣ Alt. Tel. Leb. Şor., bağımsız adeylem olarak kullanılır – въ которыхъ употребляется: – in allen obengenannten Dialecten, ausser Alt. Tel. Leb. Şor., in denen diese form Lautet: *ädäm, ädän, ädä, ädäk, (ädäbîs), ädägiz, ädälär:* 1) употребляется самостоятельно – wird selbständig als Verbum substantivum gebraucht. *Pıtır anıñ mañ köp ädi* (Tel.) geçen sene onun malı (hayvanı) çoktu – въ прошломъ году у него было много скота – im vorigen Jahre hatte er viel Vieh, *toğus nañımñ içindä Torsulay Märgän nañım ädä* (Alt.) benim dokuz arkadaşımın içinde Torsulay Mergen arkadaşım da vardı – въ числѣ моихъ девяти друзей былъ другъ Торсулай Мергенъ – unter meinen neun freunden befand sich mein Freund Torsulai Märgän; *qara*

yañıs ösküs kiji ädäm (Tel.) ben tamamen yalnız bir yetimim я совершенный сирота - ich bin eine ganz alleinstehende Waise; *pu yurttu paştagan män ädäm* (Tel.) ben bu halkın başıydım - правитель этого народа былъ я - ich war der Herrscher dieses volkes; *qaydan yürgän kiji ädän?* (Tel.) gezginci, nereden geliyorsun? - откуда ты, странникъ? - woher kommst du Wanderer? *o yavluq kiçkinä kızımniñ yavluğı ädi* (Krm.) bu mendil benim en küçük kızıma ait - этотъ платокъ принадлежитъ моей младшей дочери - dieses Tuch gehört meiner jüngsten Tochter; *o zamanda Çora Batır bālgāsiz ädi* (Krm.) o zamanlar Çora Batır tanınmıyordu - въ это время Чора Батырь че былъ извѣстенъ - damals war Tschora Batyr nicht bekannt;

2) yardımcı eylem olarak diğer eylem biçimleriyle bağlanır: какъ вспомогательный глаголъ присоединяется къ разнымъ формамъ другихъ глаголовъ: verbindet sich als Hülfszeitwort mit verschiedenen Formen anderer Verba: **a)** uzak geçmiş biçimiyle: - mit dem part. perf *män aytkan ädäm, ot töboy satdı* (Tel.) Ona bunu söylemiş olmama rağmen bunu dikkate almadı - я ему говорилъ, но онъ не обратилъ вниманія - obgleich ich es ihm gesagt, beachtete er es dennoch nicht; *äñmägän kälip yürhön ädä* (Alt.) yaşlı kadın sıkça bize gelirdi - старуха часто ходила къ намъ - die Alte kam oft zu uns; *pī*

kiji ayttı: pu yurttu yūlaylı dāp kālḥān ädāk, başı çeken dedi ki: biz ülkeyi fethetmeye geldik - тіт начальникъ сказаль: мы пришли было завоевать эту страну - der Anführer sprach: wir sind gekommen, um dieses Land zu erobern; *sāni körgön ädim* (Krm.) ben seni elbette görmüştüm - я тебя дѣйствительно видѣлъ - ich habe dich wohl gesehen; **b)** gelecek zaman ortacı ile birlikte - mit dem part. futur.: *mında bar potzo adım pärär ädä* (Tel.) eğer o burada olsaydı, bana adımı verirdi - если бы онъ былъ здѣсь, онъ далъ бы мнѣ мое имя - wenn er hierwäre, würde er mir meinen Namen geben, *yüzümnü tärләdip iş iştāzām, tıñ aştabas ädäm* (Şor.) alnımın teriyle çalışmış olsaydım açlık çekmezdim - если бы я работалъ въпотѣ лица своего, я че терпѣлъ бы голода - wenn ich im Schwiesse meines Angesichtes gearbeitet hätte, würde ich nicht Hunger leiden; *ävimä gälir ädiñ* (Krm.) (önceden) sen benim evime gelebilirdin (ama şimdi) - (прежде) ты пришелъ бы въ мой домъ (но теперь...) - du wärest (früher) in mein Haus gekommen (aber jetzt...); *orus saldazın ädip atıp kürzä, yaqşı potör ädä* Eğer Rus karasabanı yapıp tarlada çalışılmış olsaydı çok iyi olurdu - если бы сдѣлалы пусскую соху (и пахали бы), то хорошо было бы - wenn man einen russischen Pflug machen und ackern würde, das würde vortrefflich sein; **c)** gelecek zaman

ortacı *ğay* ile birlikte - mit dem part. futur. auf *ğay*: *Aydaḷay ālhōn poṭzo, adi kālḥāy ādi* eğer Aydalay ölmüş olsaydı atı buraya gelirdi - если бы Аїдалай померъ, то пришелъ бы его конь - wenn Aidalai gestorben wäre, würde sein Pferd herkommen, **d**) geçmiş zaman ile birlikte (daha çok Orta Asyada kullanılır): mit dem Imperf. (главнымъ образомъ употребляется въ средчей Азии - hauptsächlich in mittel-Aisen im Gebrauch): *bu kiṣi kaldi ādi* bu adam geldi - этотъ человекъ было пришелъ - dieser Mensch ist gekommen; *ālçilārni yibārdim ādi* elçileri göndermiştim - я было отправилъ пословъ - ich hatte Boten abgeschickt; **e**) şart kipli biçimiyle (temel olarak Orta Asya ve Güney diyalektlerinde görülür): - mit der Conditional-Form (главнымъ образомъ въ средне- азіятскихъ и южныхъ нарѣчіяхъ - hauptsächlich in den mittel- asiatischen und südlichen Dialecten) *mānī körzā ādi* (Leb.) beni görmüş olsaydı - если бы онъ меня увидалъ - wenn mich gesehen hätte. Orta Asyanın bazı Arapça diyalektlerinde *ādi* 'nin yanı sıra *idi* de kullanılıyor. Güney diyalektlerinde ise *ādi* (*idi*) çoğunlukla ortaç şekilleriyle kaynaşarak tek bir şekil oluyor - Въ некоторыхъ нарѣчіяхъ средней Азии и южныхъ, кромѣ *ādi* употребляется и *īdi* и т. д., въ южныхъ чарѣчіяхъ *ādi* (*īdi*) сливается съ причастными формами *gälirdi, atırdı, warmıṣtı,*

gälmiṣtı waraydı. - In einzelnen mittel- asiatischen Dialecten ist *ādi* auch *īdi* angewendet, inden Süd-Dialecten ist *ādi* (*īdi*) hänfig mit den Participialformen zu einem Worte verschmolzen, wie *gälirdi, atırdı, warmıṣtı, gälmiṣtı, waraydı.* Kazan diyalektinde *ādi* *iyīm, iyīñ, iyī* vb. bkz. *i* (Kaz.) въ Казани *ādi* пзмѣняется *iyīm, iyīñ, iyī* и т. д., см. *i* (Kaz.) - Im Kas. Dialect wird *ādi* zu *iyīm, iyīñ, iyī* etc., siehe *i* (Kas.); Par.perf. biçimi: *ākān* (= *ekān, ikān*) (bkz. bu sözcüklere) - das Participium perfecti: *ākān* (= *ekān, ikān*) (см. эти слова - siehe diese Wörter). Güney diyalektlerinde *gälirkān, atırkān* gibi kaynaşmalar sıkça görülür - Въ южныхъ нарѣчихъ часто сїянія *gälirkān, atırkān.* - In den Süd-Dialectenhäufige Verschmelzungen *gälirkān, atırkān. O āwdā ḥarısı bābāy doğracaḡ (doğuracaḡ) ākān* (Krm.) o evde, karısının bebek doğurması gerekiyordu - въ этомъ домъ его жена должна была родить ребенка - in diesem Hause sollte seine Frau ein Kind gebären; *bir zamanda bar ākān, bir zamanda yoḡ ākān, bir padiṣa bar ākān üç kızi bar ākān* (Krm.) bir varmış bir yokmuş o zamanlar bir padişah yaşarmış, onun üç kızi varmış; miş'li geçmiş zaman ortacı biçimi: *āmiṣ* (*emiṣ, imiṣ*) (bkz. aynısı) - когда то было, когда то не было, тогда жилъ царь и у него было три дочери - es gab eine Zeit, es gab keine Zeit, da lebte ein Fürst, der

hatte drei Töchter; - das Participium perf. auf miş: *ämiş (emiş, imiş)* (siehe dieselben). Güney diyalektlerinde çoğunlukla diğer eylem biçimleriyle kaynaşır: *ğälirmiş, olurmuş, varmış, yoķmuş* vs. - Въ южныхъ нарѣчяхъ сливается съ причастіями другихъ глаголовъ: - In den Süd- Dialecten häufige Verschmelzungen mit anderen Verbalformen: *ğälirmiş, olurmuş, varmış, yoķmuş* etc. *Bir zamanda war ämiş, bir zamanda yoķ ämiş, bir adamın bir baķası war* (Krm.). *bir varmış, bir yokmuş, bir adamın bir oğlu varmış* - когда то было, когда то не было, тогда у одного чѣлобека былъ цынъ - es war eine Zeit da hatte das Kind ein Mann; *atam äwgä kalgän ämiş* (Krm.) *babam eve gelmiş*; (şimdiki zaman ortacının olumsuz biçiminin olumsuz biçimi) bu sözcüklerle krş.: *ämäs, äbäs (emäs, imäs)* - отецъ мой пришелъ домой (какъ мнѣ сказали) - mein Vater ist nach Hause gekommen (wie man mir gesagt hat); - das Participium praes. negat.: *ämäs, äbäs (emäs, imäs)* (срав. эти слова - vrgl. diese Wörter) {ED 193b é- < ér-}

4ä: 4ā [Alt. Tel. Leb. Şor. Soy. Sag. Koyb., krş. *ägä, igä. idi, iä*]

hancı, ev sahibi, konak sahibi - хозяинъ, собоственникъ, владѣлецъ - der Wirth, Hausherr, Eigenthümer; *üy äzi* (Tel.), *ük äzi* (Şor.) konak sahibi - хозяинъ дома - der Hausherr; *pīyim ām kayda yadıñ?* (Tel.) *ey benim beyim, sahibim, nereye gidiyorsun?* - о, мой

князь, мой владѣтель, куда ты идешь? - о, mein Fürst und Herr, wohin gehst du? *Altaydın äzi* (Alt.) Altay'ın sahibi Ülgän'in ikinci adı - владѣтель, Алтая (прозвище бога Ульгения) - der Herr des Altai (Beiname es Gottes Uelgän); *yār sudūn āzīnā Ülgängä saçpağanda içpāyttānık* (Tel.) *yerin ve suyun efendisi Ülgän'e serpiştirerek bir adak yerine getirmeden önce içmeyi düşünmüyoruz* - намъ че годится пить ранше, чѣмъ мы покроемъ въ честь Ульгения, владѣтеля земель и водъ - wir pflegen nicht eher zu trinken, ehe wir ein Sprengopfer dem Uelgän, dem Herrn der Länder und Gewässer dargebracht haben (P. d. V. I, 156, 12ß) *su äzi* (Tel.) *su cini* - водяной духъ - der Wassergeist; *taş äzi* (Tel.) *kayaların sahibi, dağ cini* - владѣтель скалъ горчый духъ - der Felsen, Berggeist; *türdün äzi* (Tel.) *şaman davulunun sapı* (bir adamın kabaca tasviri) - ручка у бубна (грубое изображение мужчины) - der Griff der Schamanentrommel (grobe Nachbildung eines Mannes).

6ä: 6ā [Kaz. Kır.]

ä itmäk üstünü kirletmek (çocuk dilinde) - замараться (дѣтское слово) - sich beschmutzen (ein Kinderwort); *ä-ä itmäk* (Krm.) aynısı.

9 äş: 9 ām [Bar.] = *iş*

iş - работа - die Arbeit.

ä□si□lik: ä□ci□lik [Az., < *ä□sik+lik*]

fakir - бѣдный - arm.

ä□sik: **ä□cik** [Az.] = *äksik*.

² äşin: **² ämīn** [Kır.] = *äşäyn*.

äşlä-: **ämlä (v)** [Bar.] = *işlä*.

¹ äşlän-: **¹ ämlän (v)** [Bar.] = *işlän*.

² äşlät-: **² ämlät (v)** [Bar.] = *işlät*.

² äts: **² äu** [Bar.] = *iç*

astar - подкладъ - das Futter.

ätslä-: **äulä (v)** [Bar., < *äts* + *lä*]

altına astar dikmek, astarlamak -

подшить подкладъ - ein Kleid füttern.

ätslä-: **äuläl (v)** [Bar., < *ätslä* + *l*]

astarlanmak (elbise için) - быть

подшиту (о платьяхъ) - gefüttert (von Kleidern).

ätslū: **äulŷ** [Bar. < *äts+lū*]

astarlı - съ подкладомъ - gefüttert (von Kleidern).

äzi- [Bar.] = *izi*

ısınmak, sıcak olmak - нагрѣваться - sich erwärmen, heiss werden.

äzit: **äzir** [Bar.] = *izit*

ısıtmak - нагрѣть - warm machen, heiss machen.

² äzü: **² äzy** [Bar.] = *üzü*

sıcak - жаркій - heiss.

äzülä-: **äzylä (v)** [Bar.]

ateşli, sıcak olmak (vücudun hasta bölgeleri) - быть горячимъ (о больныхъ частяхъ тѣла) - erhitzt sein, heiss sein (von kranken Theilen des Körpers).

² äjä (v) : **² ähä-** [Tel. Alt., = *äkä*]

törpülemek, törpüyle temizlemek, törpüleyerek pürüz gidermek - пилить, чистить пилою - feilen, mit der Feile reinigen, abfeilen.

¹ äbä: **¹ äbā** [ا به هوہ, έμπε (Osm.)]

1) ebe - повивальная бабка - die Hebamme; *äbä ninä* (N. 137), *äbä kadın* аynısı - id.; *äbä hanım* (Kún.) аynısı - id.; *äbä iskämläsi*, *äbä örükäsi* eskiden bebeğin düşmesini sağlamak için kullanılan bir tür işkence aleti - инструментъ для пытокъ, прежде употреблявшійся для искусственного возбужденія рановременнаго рожденія - ein Marter-Instrument, das früher angewendet wurde, um einen künstlichen Abort hervorzurufen (*äbä iskämlä* = *do'uracağ kadın oraya oturdurlar*; *äbänin öräkäsi* = *sövmäk*, z. B. *yok äbänin öräkäsi bā bā* bir sövgü - «ein Fluch», Kún.); *äbä pisiyi* bir bitki adı - название растенія - Name einer Pflanze; *äbām gümäci*: **1)** ebegümeci - гераніумъ - das indische Malve; *äbām kömägi* (Krm.) bir mantar - грибок, шампиньонъ - ein Pilz, Champignon; *iş äbäsi* iyi bir işçi - прекрасный работникъ - ein guter Arbeiter; *söz äbäsi* laf ebesi - говорунъ - der Schwätzer (*här sözä qarışan, çok söyläyän*, Kún.); *қант äbä kanlı ebe*, *çocukları öldüren bir kadın* - кровавая бабка, женщина, убивающая дѣтей - eine blutige Hebamme, eine Frau, die Kinder tödtet (*louzaatari, yahod touzaatari çocukları öldürän äbä*, Kún.).

2) büyükanne - бабушка - die Grossmutter.

² äbā: **² äbā** [Tara, krş. *abla, apa*]

1) annenin küçük kızkardeşi - младшая сестра матери - die jüngere Schwester der Mutter.

2) abla - старшая сестра - die ältere Schwester.

äbäy: **äbäv** [Kaz.] = *abav*

ürkme aşğılama ünlemi - восклицание страха, презрѣнія - Ausruf des Schreckens, der Verachtung; *äbäv! bu nârsä! tüü bu ne! - fu! что это такое! - pfui! was ist das!*

äbabil: **äbäbil** [Osm., = Ar. ابایل]

1) Kuran'da adı geçen bir kuş - птица, упомянутая въ Коранѣ - ein im Koran erwähnter Vogel.

2) kırlangıç - каменный стриждь - die Mauerschwabe (Lh. *یه خطاف اوانه فارسیده بالوعندن بلوقرلانغچ ذ (رمل. کجی صاغان (Zenk. = die Treppe).*

äbäd: **äbäd** [ħoħr (Osm.), = Ar. ابد]

ebediyyen - вѣчно, на всегда - ewig, für immer; *iläl äbäd* (Ar. *الى الابد*), *sonsuza dek, ahirete kadar* - будущей жизни - bis zum Jenseits (= *kiyamätä kadar, Kún.*).

äbägä: **äbärä** [Tara] = *äbä*

abla - старшая сестра - die ältere Schwester.

äbägü: **äbärğ** (?) [Çağ., Calc. W. = *muhtemelen hata* *ایکو* için - *پهلو*, gewiss fehlerhaft für *ایکو*, *krş. äyägü*]

taraf - бокъ - die Seite (Ş. Sül. *يان. طرف. جهت.*

¹äbäk: **¹äbäk** [Kumd.]

tel - проволока - der Drath.

²äbäk: **²äbäk** † → **eväk** [سعی (Uyg.), < *äp + äk*, *krş. äväk*]

äbäklik: **äbäklik** † → **eväklik** [سعی (Uyg.), < *äbäk + lik*]

äbäl-: **äbäl** (v) [Tel.]

1) alışmak, dost olmak, tanımak, tanışmak - привыкнуть, свыкаться, познакомиться - sich gewöhnen, sich befreunden, kennen lernen.

2) heyecan duymak, coşmak - имѣть вдохновение - sich begeistern; *äbälip ayttı* o heyecanla konuşuyordu - онъ говорилъ съ вдохновениемъ - er sprach mit Begeisterung.

äbälä-: **äbälä** (v) [Şor.]

birinin üzerine atılmak, birine saldırmak - бросаться на коло-либо, нападать - sich auf Jemand werfen, Jemand angreifen.

äbäldir-: **äbäldir** (v) [Tel., < *äbäl + dir*]

1) birini bir şeye alıştırmak - сдѣлать, чтобы кто-нибудь привыкъ - machen, dass Jemand sich an etwas gewöhne.

2) şevklendirmek, ~~heyecanlandırmak~~ *coşumak* - вдохновить - begeistern.

äbälük: **äbälük** [Şor. W., < *äb + lik*]

aile - семейство - die Familie.

äbälük: **äbälük** [ابلك ħoħfu,; ἐμπέλιχ (Osm.), von *äbä + lik*]

ebelik, ebenin işi, bir ebenin sorumluluğu olan meşguliyet - занятие повивальной бабки - die Beschäftigung, die Pflichten einer Hebamme; *äbälük ätmäk* ebelik уармак - исполнять обязанности повивальной бабки - Hebammen-Dienste leisten; *tüzäm äbälük ädiyor* teyzem ebedir - тетка моя повивальная бабка - meine Tante ist Hebamme (Kún.).

äbält-: **äbält** (v) [Tel. W., < *äbäl + t*]

yönlendirmek, düzene sokmak, teşvik etmek, öğretmek, heyecan vermek, coşturmak - править, приводить въ порядокъ, научить, вдохновить - leiten, in Ordnung bringen, anregen, unterrichten, begeistern.

äbälū: äbälī [Tel., < *äbäl* + *ī*]

alışkanlık - привычка - die Gewohnheit.

äbām: äbām [Krm. Osm., < *äbā* + *m*]

äbām gümāci (Osm.)
ebegümesi - гераніумъ - das Geranium; *äbām kömāci* (Krm. K.)
yenilebilir bir mantar - грибъ шампиньонъ - das essbarer Pilz.

äbān: äbān [Şor., ä- eyleminin ulaç biçimi Gerundialform des defectiven Verbi ä] = *äbāy*.

äbāp: äbān [Şor. W.]

sevimli, hoş giden - милый, любезный - lieb, angenehm.

¹äbās: ¹äbāc [Leb. Şor., eksik ä- eyleminin gelecek zaman olumsuz - part. fut neg. des defectiven Verbi ä] = *ämās*

değil - нѣтъ, не - nicht; *çaqşı äbās iyi değil* - это не хорошо - das ist nicht gut; *abaṭ äbās poḭdı* kötü değildi - это не было худо - das war nicht schlecht; *çabaṭ äbās poṭar* kötü olmayacak - это не будетъ худо - das wird nicht schlecht sein; *nağbir kışkıda yağar äbās, yayda yağar* (Şor.) kışın yağmaz, yazın yağar - зимой дождь не идетъ, а лѣтомъ - im Winter fällt kein Regen, sondern im Sommer; *oṭ çş kiji äbās* (Şor.) bu adam genç değil - это не молодой человекъ - das ist kein junger Mann.

²äbās: ²äbāc [Az. A., = Ar. حبث]

yararsız, boşuna - напрасно - unnütz, vergeblich.

äbāş: äbāş [Alt. Tel. Leb., اباش (Çağ.)]

biraz - немного - ein wenig;
äbāş ät-tä pärzāṇ potor (Alt.) bana biraz et versen yeter - если ты мнѣ дашь немного мяса, я буду доволенъ - es genügt, wenn du mir nur ein wenig Fleisch gibst; *baza äbāş ädīnāṇ yūktönūp aḥp ayṭ ana yanıp kaldi* (Alt.) yeniden omuzuna biraz et alıp tekrar evine döndü - опять онъ, навьючивъ на себя немного мяса, возвратился домой - abermals lud er sich ein wenig Fleisch auf die Schulter und kehrte wiederum nach Hause zurück (P. d. V. I, 11,27); *äbāş äbāş çok az* - немножечко - ein klein wenig; *äbāştān* (Tel.) her seferinde biraz - понемногу - jedesmal ein wenig; *äbāşkinā* (Tel.) çok az - очень немного - sehr wenig.

äbāşlā: äbāmlā [اباشلا (Çağ.), < *äbāş* + *lā*]

azıcık - немного - klein wenig.

äbāt: äbār [Kaz., < Rus. обѣдъ]

sabahları tarlada yapılan kahvaltı - утренний завтракъ на работѣ въ полѣ - Frühstück, das man Morgens auf dem Felde einnimmt; *äbāt aşamak* kahvaltı etmek -завтракать - frühstücken; *çıkık äbāti* ikinci kahvaltısı (hasat zamanı) - поужень (во время страды) - das Vesperbrot (zur Erntezeit).

äbāv: äbāy [Kaz.]

hayret ve memnuniyetsizlik, ya da üzüntü beliren ünlemi - восклицаніе удивленія

съ отѣнкомъ недовольствія,
созалѣнія - Ausruf der
Verwunderung und der
Unzufriedenheit oder des Bedauerns.

¹äbäy: ¹äbäi [Tel.]

ölçü, doğru ölçü - мѣра,
настоящая мѣра - das Maass, das
richtige Maass; *äbäyinän ajra yan*
tüm ölçülerin üstünde - больша
чѣмъ слѣдуетъ - über alles Maass
gross.

²äbäy: ²äbäi [Alt., eksikli eylem, *ā* nin
ulaç biçimi - Gerundial- Form des
defectiven Verb *ā*]

evet öyledir, öyleydi - есть же,
было же - es ist doch, es war doch;
yakşı äbäy gerçekten iyi - всетаки
хорошо - es ist doch gut; *män*
äbäyim, sän äbäyiñ, ot äbäy, biz
äbäy bîs, slär äbäygär, atar äbäy ki
ben öyleydim vs. - я былъ же и. т. д.
- ich war ja etc.; *ozogî mäniñ yît*
çağımdağı mäniñ at sâdağım äbäy,
paṭam kib eskiden, ben gençken, benim atım ve
yayım dî, çocuğım! - въ прежнее время
моей молодости это былъ въдь
мой конь и мой лукъ, дитя мое! -
das ist ja früher, als ich ein Jüngling
war, mein Pferd und mein Bogen
gewesen, mein Kind! (P. d. V. I,
35,192); *qabımda ölön ämäs paṭam,*
qabımda Tardanak äbäy, paṭam!
torbamda ot değil Tardanak vardı
çocuğım! - въ моемъ мѣшкѣ не
трава, а въ немъ Тарданакъ, дитя
мое! - in meinem Sacke ist nicht
Gras, sondern Tardanak, mein Kind!
(P. d. V. I, 27,20).

äbäyi: äbäji [ابایی (Osm. Bdg.),
Zenker, 'ebeyi' olarak okumuş

(Farsça kelime olarak) - Zenker liest
äbäyi (als Pers. Wort)]

zengin işlemleri olan çaprak (eyer örtüsü) -
богато вышитая попона - eine reich
gestickte Schabracke.

äbäzä: äbäzä [Şor. W., < eksikli-ä-eyleminin
şat kipinin olumsuzu - condit. negat. des
defectiven Verbi *ä*]

ya değilse, eğer değilse - если
не, то, или - wenn nicht, doch, oder.

äbcäd: äbçäd [Kaz. Osm., = Ar. اجد]
= *äbäcäd*

Arap alfabesindeki harflerin
sayı değeri ile yapılan düzen -
порядокъ арабскихъ буквъ по
численному значенію ихъ - die
Ordnung des arabischen Alphabets
nach dem Werthe der Buchstaben als
Zahlzeichen (اجد هوز حطى كلمن سغص =
äbcäd, hävväz, hutti,
kälämän, sa'fas, qaraşıt, sähhas,
dazigi, Kún.); äbcäs häsabi harflerin
sayı değeri (ا =1, ب =2 vs.) -
численное значение буквъ - der
Zahlenwerth der Buchstaben (ا =1, ب
=2 etc.); *äbcädin barmı?* (Kaz.)
gerekli bütün evrakların (psaport vs.)
var mı? - есть-ли у тебя всѣ
необходимые документы?
(паспортъ и т. д.) - hast du alle
nöthigen Papiere? (den Pass u. s. w.).

äbdärä: äbdärä [Kır.] = *abdara*

kutu, sandık - ящикъ - der
Kasten.

¹äbi: ¹äbi [Kaz., ابی (Bdg.)]

ayva - квитъ - die Quitte.

³äbi: ³äbi [Kaz.]

büyükanne, ebe - бабушка,
повивальная бабка - die
Grossmutter, Hebamme; *äbiniñ äbisi*

büyük büyükanne - прабабушка -
die Urgrossmutter; *ābī kūmāçī* bir
bitki - просвирникъ - eine Pflanze.

ābigār: ābirāp [Kır.]

mutsuz, mutsuzluk -
несчастный, несчастье -
unglücklich, das Unglück.

ābikāy: ābīkai [Kaz., < *ābī* + *kāy*]

büyükanneçik - бабушка,
бабушечка - Grossmütterchen.

ābilīk: ābīlīr [Sag., am Is, < *ābi* + *līk*]

bir evi olmak - имѣющий домъ
- ein Haus habend.

¹ābin: ¹ābīn † [سودر (Uyg.), < *āp* + *in*
bkz. **notlar**]

²ābin: ²ābīn [Tel.]

çekirdek (meyve çekirdeği) -
ядро - der Kern, Stein (einer Frucht).

¹ābir-: ¹ābīp (v) [Alt. Tel. Leb. Şor.,
krş. *ebir, ābür, āwir, āwr, ār*]

çevirmek, döndürmek, ters
çevirmek - vorochatъ, obratъchъ,
vertѣtъ - drehen, umdrehen,
umwenden; *aķ matdı ābrip pardı*
(Alt.) o bütün hayvanlara baktı - онъ
обошелъ свой скотъ - er besichtigte
alles Vieh; *ābirā yanın sū atdı su*
onu her taraftan kuşattı вода
окружила его со всѣхъ сторонъ -
das Wasser umringte ihn von allen
Seiten.

ābir-çübür: ābīp-çūbūr [ابیر چوبور
(Osm.), Kun.'da - nach Kún. *abur-*
cubur]

gevezelik, saçmasapan söz,
palavra - болтовня, интрига, козни
- Geschwätz, Gallimathias, Intrigue,
Ränke.

ābiri: ābīpi † [سودر (Uyg.), 德 (Uyg.-
Çin. Wrt. bkz. **notlar**)]

erdem - добродѣтель - die
Tugend.

¹ābirīl-: ¹ābīpīl (v) [Alt. Tel. Leb. Şor.]

dönmek, bir şeyin etrafından dolanmak,
dolayında olmak çevirmek, bir şeyin
etrafında dönmek, bir şeyi çevirmek
- вертѣtъся, обходить, окружать -
sich drehen, um etwas herumgehen,
um etwas gelegen sein; *kūn ābirildi*
(Tel.) Güneş yıllık devrini tamamladı
- солнце сдѣлало свой годовой
кругъ - die Sonne vollendete ihren
Jahreslauf.

¹ābirīlīş-: ¹ābīpīlīş (v) [Alt. Tel.
Leb., < *ābir* + *l* + *ş*]

birlikte dönmek - вертѣtъся
вмѣстѣ - sich zusammen
herumdrehen.

ābirmāş: ābīrmāş [Tel., < *ābir* +
māş]

dolaşık (dolambaçlı, sapa) yol - околица,
объѣздъ - der Umweg.

ābirt-: ābīrt (v) [Alt. Tel.]

döndürtmek - заставить
вертѣtъся, вертѣtъ - machen, dass
etwas sich dreht, herumdrehen; *attı*
ıraktan ābirtip ilâdi uzaktan ata etrafında
dolanmak - объѣзжая - von weitem
herumreitend; *ābirtip ayttı* sözü
dolandırdı - онъ не прямо говорилъ
- er sagte es nicht gerade heraus.

ābis-: ābīc (v) [Leb. Şor., < *āp* + *is*] =
āmis

emzirmek, çocuğa meme
vermek - дать сосать, грудью
кормить - säugen, saugen lassen, die
Brust geben.

ābiskāk: ābīskāk [Leb., < *ābis* + *kāk*]
= *āmiskāk*

düdüğün ağızlık kısmı -

мунджтукъ трубки - das Mundstück
der Pfeife.

äbläk: äbläk [ابلاک (Osm.)]

iğdis edilmiş besili horoz -
каплунъ - der Караун.

äbniyā: äbniyā [Osm., = Ar. ابنیه, çoğ..
[بنا <

bina - здание - das Gebäude;
äbniyā-i hayriyā (ابنه خیریه) hayır
kurumu, dini vakıf -
благотворительное заведение - eine
fromme Stiftung; *äbniyā-i hasā* (ابنه
خاصه) kraliyet binası - казенное
здание - ein Kronsgebäude; *äbniyā-i
aliyā* yüksek binalar - высокая
зданія - hohe Gebäude (= *büyük
binalar*, Kún.).

¹äbrā: ¹äbrä [Tel. Şor., سوبر (Uyg.
†→**ävrä**), < *äbir* (*äbür*) + *ä* (ulaç -
Gerundium), krş. *äbirä*] = *äbir*

1) etrafı çevrilmiş, çereçevre,
kuşatılmış, etrafında - кругомъ,
вокругъ - rund herum, umgebend;
äbrä turdûtar (Tel.) etrafında
duruyorlardı - они стояли кругомъ -
sie standen rund herum; *äbrä yan
çember genişlik*, (bir şeyin) çevre -
окружность - der Umfang; *üy äbrä*
(Tel.) evin çevresinde, etrafında -
вокругъ дома - rund um das Haus.

2) (Uyg. †)

²äbrā: ²äbrä [Tar.]

torunun oğlu - правнукъ - der
Urenkel.

³äbrā: ³äbrä [ابره (Çağ.)]

bir kumaşın, bir giysinin sağ
tarafı - лицевая сторона материи,
платья - die rechte Seite eines
Stoffes, Kleides (Ş. S. قاشى ولباسك جامه
(يوزى و).

äbrākāy: äbrākāi [Kaz.] = *äbräs-
hanā*.

äbrän: äbrän †→**ävrän** [سوبر
(Uyg.), < *äbir* + *n*, krş. Far. گردون]

äbräs-hanā: äbräs-hanā [Kaz., = Far.
[بريز+خانه آ]

çekilme, istifa - сортиръ - der
Abtritt.

¹äbrät: ¹äbrät [Şor., < *äbir* + ?, krş.
ebirik]

ölüyü anmak için ziyafet -
поминки - Erinnerungsfest für einen
Todten.

²äbrät: ²äbrät [Tar. Sart., = Ar. عبرت]
= *ibrät* (Osm.)

1) örnek, şema - примѣръ,
образецъ - das Beispiel, Schema; *u
kişinin öbdēñinī körüp äbrät alsun!*
(Tar.) o bu adamın mükemelliğini
kendine örnek alsın - пусть онъ
беретъ примѣръ, видя добрыя
качества этого челоуѣка! - er möge
sich ein Beispiel an der
Vortrefflichkeit dieses Menschen
nehmen!

2) uyarı - вразумление,
назидание - die Warnung; *u
kinîğenîni körüp şaḡa äbrät bolsun!*
(Tar.) bu insanların eziyetleri sana
uyarı olsun - пусть страданія этого
челоуѣка служатъ тебѣ увѣ
щеваніемъ! - mögen die Qualen
dieses Menschen dir zur Warnung
dienen!

¹äbri: ¹äbri [ابرى (Osm. Bdg.), krş.
äbrü]

mermer - мраморъ - der
Marmor.

²äbrī: ²äbrī [Kaz., =Far. بروى]

onur, saygınlık - честь - die

Ehre; *äbrīñ yukmı?* şerefın, haysiyetin yok mu? - развѣ н ѣтъ чести у тебя? - hast du keine Ehre? *äbrīñ açtı* seni utandırdı, seni mahçup etti - онъ тебя поставилъ тебя - er hat dich in Verlegenheit gebracht, er hat dich beschämt.

äbriknä: äbrīknä [ابركنه (Çağ.)]

alıılmış, bilindik bir kapı - простая дверь - eine gewöhnliche Thür (Ş. Sül. بر نوع عادى قیو اغاج و سائر مدن معمول).

äbril-: äbpil (v) †→ **ävril-** [ابریل (Uyg.), < *äbür* + *l*]

äbrilä-: äbpilä (v) [ابريلمك (Osm. Bdg.), < *äbri* + *lä*] = *äbrülä*

mermerle kaplamak - мраморомъобложить - mit Marmor bekleiden.

äbrişin: äbrīşin [Tar., = Far. ارشین]

ibrişim - шелковый - seiden; *äbrişin yin* ipekten iplik - шелковая нитка - der Seidenfaden.

äbrīsiz: äbrīciz [Kaz., < *äbrī* + *siz*]

onursuzluk - безчестность - die Ehrlosigkeit.

äbrü: äbrŷ [ابرو (Osm. Lh.)] = *äbri*

ebru -мраморный - marmorirt; *äbrü kağat* ebrulanmış kağıt - мраморная бумага - marmorirtes Papier; *äbrü gül* dikensiz sarı gül - желтая роза безъ шиповъ - gelbe Rose ohne Dornen.

äbügän: äbügän [(Uyg. †), ابوكان (Çağ. †)] = *öbögön*

1) (Çağ. †→**öbügä**) {Sang. 34 öbügä}

2) büyükbaba - предокъ - der Grossvater (祖 Uyg.-Çin. Wrt. 35,b). {Ligeti 1966, s. 133 *äbügä* „père du

grand-père“}(<Moğ.???)

3) (Uyg. bkz. **notlar**)

äbük: äbük † [ابوک (Uyg.) bkz. **notlar**] = *äbäk*

äbür-: äbüp (v) †→ **ävür-** [ابور, ابور (Uyg.), krş. *ävür, äbür, äbri, äbir*] {ED 14a evir-}

¹äcä: ¹äqä [اجه (Osm.)]

yaşlı adam - тарикъ - der Greis, ein alter Mann.

²äcä: ²äqä [Leb., اجه (Çağ. †→**äcä**) Trkm.), krş. *äyäcä*]

1) (Leb.) abla - старшая сестра - ältere Schwester.

2) (Çağ. †→**äcä**) (Trkm.) anne - мать - die Mutter (Ş. S. مادر. والدہ). {Li 1999: 171; ED 20a eçe, Sang. 15 äcä}

äcäl: äqäl [Kaz. Az. Krm. Osm., سمرى (Uyg.), = Ar. اجل]

ecel - часъ смерти, кончина, смерть - die Todesstunde, das Ende, der Tod; *äcäl gäldi* (Osm. Kun.) ecel geldi - часъ смерти насталь - die Todesstunde ist herangerückt; *äcäli gälmädän öldü* (Osm. Kun.) çok erken öldü - онъ умеръ преждевременно - er ist zu früh gestorben; *äcäl başıyı* (Osm.) salıncaç - качели - die Schaukel (= *bayramda çocukların içinä kirip sağılandı'ı satıncaç*, Kun.); *äcäl ilä ölmäk* (Osm.) eceliyle ölmek - умереть естественной смерть - eines natürlichen Todes sterben; *äcäl tuttu, eltür, nā asğı sözüm?* ecel beni tuttuğunda beni götür; sözlerimin ne yararı var ki? - смерть меня настигла, унеси (меня), какая польза отъ моихъ словъ? - hat mich

der Tod erfasst, bringe (mich) fort, was für Nutzen bringt mein Wort? (K. B. 48,4; A1118); *filanın äcäli gälip-tur* (Az. A.) filanın eceli gelmiştir, (kendisini ölüm tehlikesine atıyor) - такой-то ищетъ самъ своей смерти - der und der stürzt sich selbst in Lebensgefahr; *säniñ äcäliñ bänim älimdän-dir* (Krm. K.) (ecelin) ölümün benim elimden olacak, ben ölüm nedenin olacağım, birgün elbette seni öldüreceğim - ты умрешъ отъ моейруки, я буду причиной твоей смерти, я когда нибудь убьютебя - dein Tod kommt von meiner Hand, ich werde die Ursache deines Todes sein, ich werde dich gewiss einmal tödten.

äcällän-: äḡällän (v) [جللنمك] (Osm.), < *äcäl + lä + n*]
ölmek - умереть - sterben;
äcällänmiş ölü, ölmüş kimse, merhum - покойный - der Verstorbene.

äcälsiz: äḡälcic † → äcälsiz [سریع‌الحدیس] (Uyg.), < *äcäl + siz*]

äcälsiz: äḡälciz [Krm., اجلسز (Osm.) سریع‌الحدیس (Uyg. bkz. *äcälsiz*), < *äcäl + siz*] = *äcälsiz*.
ecelsiz - не въ назначенный для смерти часъ, преждевременный (о смерти) - ohne Bestimmung der Todesstunde, vorzeitig (vom Tode); *äcälsiz ölüm bołmaz özkä botup* eceli gelmeden insan ölmez - человекъ не умираетъ раньше чазначеннаго часа смерти - der Mensch stirbt nicht, wenn seine Todesstunde nicht gekommen (K. B. 81,29; A2289).

äcäp: äḡän [Kaz. Az.] = Ar. عجب]

1) acayip, ilginç, hayret uyandırıcı, garip - замѣчательный, удивительный, чудесный, странный, курьезный - merkwürdig, wunderbar, sonderbar, befremdend; *bu äcäp iş ikän* garip bir meseledir - это замѣчательное дѣло - das ist eine merkwürdige Sache; *äcäpkä katdım* hayret ediyorum - я удивился - ich wunderte mich.

2) hayret, acayip olay - чудо, замѣчательный случай - das Wunder, ein merkwürdiges Ereigniss; *bu nî äcäp!* bu nasıl bir acayip olaydır - что это за диво! - was ist das für ein wunderbares Ereigniss.

äcäplän-: äḡänlän (v) [Kaz., < *äcäp + lä + n*]

hayret etmek - удивляться - in Staunen gerathen; *äcäpländim, ni buıdı bilmädim* hayret edip, bunun ne anlama geldiğini bilmiyordum - я удивился и не зналъ, что это значить - ich erstaunte und wusste nicht, was es zu bedeuten hat.

äcäplî: äḡänlî [Kaz., < *äcäp + lî*]

acayip - удивительный - wunderbar.

äcät: äḡät [Kaz., < Ar. حاجت]

borç - заемъ, взятіе въ долгъ - die Anleihe, das Darlehen; *äcätkä atmak* - borç almak, ödünç almak - взять въ долгъ - auf Schuld nehmen, leihen; *äcätkä üç sum birdim* üç ruble borç verdim - я далъ три рубля въ заемъ - ich habe drei Rubel auf Schuld gegeben; *äcät kaytarmak* borcu geri vermek -

возвратить должное - die Schuld zurückgeben.

äcil: äp̄il [Osm., = Ar. اجل]

neden - причина - die Ursache;
bu äcildän bu nedenle - по этой
 причинѣ - aus dieser Ursache.

äcis: äp̄ic [Az., سمر (Uyg. †→aciz),
 = Ar. عاجز]

zayıf, kötü - слабый, дурной -
 schwach, schlecht; *hay äcis!* (Az. A.)
 ey korkak! - эхъ ты трусь! - o du
 Feigling!

äcizlā-: äp̄izlā (v) [Az., < عاجز + lā]

bıkmış, sıkılmış olmak - мнѣ
 надоѣло - überdrüssig sein.

äcnäs: äp̄näs [جناس (Osm.), Ar. çoğ. <
 جنس]

äcnäs akçä tedavülde olmayan
 yabancı veya eski madeni para -
 чужая или старая монета, которую
 не принимаютъ - eine fremde oder
 alte Münze, die ausser Cours ist.

äcr: äp̄p [Az. Krm., = Ar. اجر]

maaş, ücret - жалованье, плата
 - der Lohn, Sold, die Bezahlung;
aḥḥah äcrin vârsin! (Krm.) tanrı,
 kaybını karşılayarak seni avundursun
 - да возваградить тебя Богъ (за
 нее, потерю)! - möge Gott dich für
 deinen Verlust trösten!

äcza: äp̄za [Osm. Az., اجزا , çoğ. Ar. <
 جزء]

1) kitabı oluşturan defterler -
 тетради, изъ которыхъ состоитъ
 книга - die Hefte, aus denen ein
 Buch besteht (*kitap cüzläri*, Kun.).

2) ilaçlar, ecza, kimyevi
 maddeler - аптекарскіе товары -
 Drogen, Apothekerwaaren,
 Chemikalien; *äcza-ḥana* eczane -

аптека - die Apotheke.

äczacı: äp̄zacı [Osm., < *äcza* + *cı*]

eczacı - аптекарь, дрогистъ -
 der Apotheker, Drougist; *äczacı
 duk?anı* eczane - москательная
 лавка - die Drogenhandlung.

äczacıhık: äp̄zacılyk [اجزاجیلیق
 Osm.), < *äczacı* + *hık*]

eczacılık - москательная
 торговля - der Drogenhandel.

¹äç: ¹äч [Tel., سمر (Uyg. †→hiç), =
 Far. هیچ]

(olumsuzlukla) değil, hiç, hiç
 kimse - (съ отрицаниемъ) нѣтъ,
 никакъ, никакой - (mit der
 Negation) nicht, durchaus nicht,
 durchaus Niemand; *äç nāmā yok
 potdı* (Tel.) hiçbir şey yoktu -
 рѣшительно ничего не было - es
 war durchaus Nichts da; *äç nāmā
 körünmâdi közünâ* (Tel.) gözleri
 hiçbir şey göremiyordu - глазамъ
 его ничего не видно стало - seine
 Augen konnten durchaus nichts
 sehen.

²äç-: ²äч (v) (Alt. Tel.)

birini izlemek, eşlik etmek -
 слѣдовать за кѣмъ-либо,
 сопровождать - Jemandem folgen,
 ihn begleiten; *yätti yayzaḥdı äçip
 atdı* (Alt.) yedi Saisanları takip etti -
 онъ слѣдовалъ за семью
 зайсамани - er folgte den sieben
 Saisanen (P. d.V. I, 43,448).

³äç-: ³äч (v) [Kaz.] = aç

açmak - открыть - öffnen;
puzaknı äçärgä kiräk kilidi açmak
 gerek - надо открыть закомъ - man
 muss das Schloss öffnen, *murca äç!*
 ocak deliğini aç - открой трубу! -

öffne die Ofenröhre! *bāki açmāk*
 buzu delmek - рубить прорубь во
 льду - eine Stelle im Eise aufhacken;
işık açkâç kirdi kârıyı açtığında
 içeriye girdi - когда онъ открылъ
 дверь, онъвошелъ - als er die Thür
 geöffnet hatte, trat er ein; *kitapnı açtı*
 kitabı açtı - онъ открылъ книгу - er
 schlug das Buch auf; *avzın aç!* ağzını
 aç! - откой ротъ! - mache den Mund
 auf! *ayn açmāk* inancı yaymak -
 распространить вѣру - den Glauben
 ausbreiten; *hatır künil açti* kendini
 neşelendirdi - онъ развеселился,
 сталъ веселымъ - er hat sich
 erheitert, ist heiter geworden; *kürsâk*
açtı o, açtır - онъ голоденъ - er ist
 hungrig.

äçä: äçä [Trkm. O. Kumd., اچا (Çağ.
 bkz. ²*äcä*)]

1) (Trkm., Çağ. bkz. 2)) *karı*,
 eş, anne - женщина, супруга, мать -
 das Weib, die Gemahlin, Mutter.

2) (Çağ. C. $\dagger \rightarrow$ **äçä** 1)) {Li
 1999: 171; **äçä**; ED 20a eçe, Sang.
 15 äçä}

3) (Kumd.) teyze, hala - тетка -
 die Tante.

äçägäş: äçägäş [Kumd.]

biraz - немножко, немножечко
 - ein klein wenig.

¹äçäk: ¹äçäk [Sag.]

karı menteşesi - петля у двери -
 die Thürangel.

¹äçî: ¹äçî [Kaz.] = *açıl, acı*

1) *ekşi, kekremşi, acı* (tat) -
 кислый, горькій, острый (о вкусѣ)
 - sauer, bitter, herb, scharf (vom
 Geschmack); *äçî kâbîstâ* ekşi lahana,
 lahana turşusu - кислая капуста -

der Sauerkohl; *äçî kıyar* hıyar
 turşusu - соленые огурцы - die
 saure Gurke; *äçî kamır* mayalı hamur
 - кислое тѣсто - der Sauerteig; *äçî*
sūk keskin soğuk - сильный морозъ
 - eine bittere Kälte; *äçî cil* keskin
 rüzgar сильный вѣтеръ - ein
 heftiger Wind; *äçî tîllî kîlî* keskin
 dilli - человекъ, имѣющій острый
 языкъ - ein Mensch mit scharfer
 Zunge.

2) *ekşi* tat, *ekşilik*, *asit* -
 кислый вкусъ, кислота - ein saurer
 Geschmack, die Säure; *samuvârı*
äçî bilân tazatîtar semaver asitle
 temizlenir - самоваръчистятъ
 кислотою - den Samowar reinigt
 man mit Säure.

3) *bitki* veya mineral zehri - ядъ
 изъ растений или минераловъ
 (срав. *ağu* «ядъ животныхъ») - Gift
 aus Pflanzen oder Mineralien (krş.
ağu «Thiergift»); *bu kîlî äçî aldı*,
äçî içti bu insan zehir aldı - этотъ
 человекъ отравился - dieser
 Mensch hat Gift genommen, sich
 vergiftet.

²äçî-: ²äçî (v) [Kaz.] = *açıl*

ekşimek - киснуть,
 сдѣлатьсякислымъ - sauer werden,
 säuern; *kamır açır citti* hamur
 mayalandı - тѣстовскило - der Teig
 ist durchgesäuert; *kaymak açtıgân*
kaymak ekşidi - сливки скислись,
 прокисли - die Sahne ist sauer
 geworden.

¹äçîk: ¹äçîk [Kaz.] = *açık*

1) *açıklık, açık* - отверстие,
 открытый - die Oeffnung, offen;
istânädä açîk yok duvarda bir açıklık

yok - въ стѣнѣ нѣтъ отверстія - in der Wand ist keine Oefnung; *işık açık* kapı açık - дверь открыта - die Thür ist offen; *açık gün* açık bir gün (hava) - ясный день - ein heiterer Tag; *künlü açık kişi* gönlü açık (neşeli) kimse - человекъ веселаго характера - ein Mensch von heiterem Sinne; *açık kurt* eli açık - щедрый - freigiebig; *açık söz* açık söz - откровенное слово - ein offenes Wort.

2) açık, belirgin - ясный - deutlich, klar; *açık kürdim* çok açık gördüm - я это ясно видѣлъ - ich habe es ganz deutlich gesehen; *açık kürümdü* açık görünüyordu - не ясно видно было - es war nicht deutlich zu sehen; *ayrım açık* çok açık - очень ясно - ganz deutlich (krş. *ayrım açık* veya - oder *ayrım açık*).

²**açık-**: ²**ачик** (v) [Kaz.] = *açık*

aç olmak, acıkmak- быть голоднымъ, проголояться - hungrig sein, hungrig werden; *açıktım* acıktım - я проголодался - ich bin hungrig geworden.

³**açık-**: ³**ачик** [Sor. W.]

topuk - пятка - die Ferse.

açıkladım: **ачикладим** [Kaz., < *açık* + *lät* + *m* oder *açikli* + *däm*]

ekşilik, ekşi tat (ağızda) - кислота, кислый вкусъ - die Säure, saurer Geschmack (im Munde).

açıklak: **ачиклак** [Kaz. < *açık* + *lä* + *k*]

ekşimsi - кисловатый - säuerlich.

açıklan-: **ачиклан** (v) [Kaz., < *açık* + *lä* + *n*]

kalbini açmak - открыть свои мысли, быть откровеннымъ - sein Herz öffnen, offenherzig werden.

açıl-: **ачил** (v) [Kaz.] = *açıl*

açılmak, açık olmak - открываться, быть открытымъ - offen werden, sich öffnen; *kün açıldı* hava açıldı - погода прояснилась - das Wetter hat sich aufgeklärt; *çiçek açıldı* çiçek açıldı - цвѣтокъ разцвѣлъ - die Blume ist aufgeblüht; *künlü açıldı* neşelendi - онъ сталъ веселымъ - er ist heiter geworden; *patanın tili açıldı* çocuk konuşmaya başladı (dili açıldı) - ребенокъ началъ говорить - das Kind hat zu sprechen angefangen.

açılı: **ачили** [Kaz.]

zehirle karıştırılmış, zehirli - съ ядомъ, ядовитый - mit Gift gemischt, vergiftet, giftig; *açılı çiçek* zehirli çiçek - ядовитый цвѣтокъ - eine giftige Blume.

açıgrā-: **ачиңра** (v) [Kaz., < *açi* + *η* + *rā*]

ekşimek - прокиснуть - sauer werden.

açırāš-: **ачираш** (v) [Çağ.]

bölünmek, ayrılmak, dağılmak - отдѣлиться, быть отдѣленнымъ, раздѣленнымъ, разсѣяннымъ - getheilt, getrennt werden, sich zersträuen (Ş. S. جدا دوشمك. ایرلمق. پراکنده اولمق).

açit-: **ачит** (v) [Kaz., < *açı* + *t*] = *açıt*

1) ekşitmek, mayalamak - квасить, произвести брожение - durchsäuern, sauer, gährend machen.

2) kekremesi bir tat vermek, kaşındırmak - причинить кислый

вкусъ, причинить зудъ - einen bitteren Geschmack, ein Jucken verursachen.

äçitki: **äçitki** [Kaz., < *äçit* + *ki*]

kuas, bir Rus içeceği - квасъ - oder Quass (ein russisches Getränk).

äçkä: **äçkä** [Alt. Tel.] = *äçki*.

äçki: **äçki** [Krm., ایچی (Çağ. †→*üçkü*, *üçgü*), ʾṣṣṣ (Kar. T.)] = *äçkä*

keçi - коза - die Ziege (Ş. S. كچی . بز. سرکه. اوغلاق. {ED 24b *üçkü*})

äçkiç: **äçkiç** [Kaz., < *äç* + *kîç*, krş. *açkiç*, *açkuç*]

1) anahtar - ключъ - der Schlüssel.

2) hazırlık, bir davranışın, eylemin başlaması - приготовление, приготовительное дѣйствие, начало дѣйствія - die Vorbereitung, vorbereitende Handlung, der Anfang einer Handlung; *tārāt namazının äçkiçî* taharet, ibadete hazırlıktır - омовение есть приготовление къ молитвѣ - die Waschung (تہارت) ist die Vorbereitung zum Gebet.

äçlik: **äçlik** [Kaz., < *äç* + *lik*] = *açlık*

açlık - голодъ - die Hungersnoth; *äçlik cıt* açlık yılı - голодный годъ - ein Jahr der Hungersnoth.

äçtär: **äçtär** [Tara, Kur., = Far. ژدار]

ejderha - драконъ - der Drache.

Äçtärhan: **Äçtärhan** [Kaz.]

Astrahan şehri - городъ Астраханъ - die Stadt Astrachan.

***äd:** **äd** [اَد (Uyg.), krş. *äs*, Моғ. ۱ (ticari mallar, hazineler - Güter, Schätze, Waaren) bkz. ¹*är* mal, mülk - товаръ, имущество

- die Waare, die Habe; *hitay arkışı yađtı tabğaç ädi* Çin kervanı, meşhur mallarını sergiledi - китайскій караванъ разостлалъ свои славные товары - die chinesische Karawane hat ihre berühmten Waarenausgebreitet (K. B. 14,2; A68) **bkz. **notlar äd**→ K.B de sıkça اَد س در ifadesine rastlarız, *at ös* (at-mal) veya *at ös* (mal-mülk) olarak mı okunacağı zor kararlaştırılır, sonuncusunu daha olası görmek isterim - Въ Кутатку-Биликъ мы очень часто встрѣчаемъ выражение اَد س въ значеніи имущества или скота, трудно сказать, слѣдуетъ ли читать ат öс или äт öс, я думаю, что послѣднее вѣрнѣе. - Im Kutatku-Bilik finden wir sehr häufig den Ausdruck اَد س, es ist schwer zu entscheiden, ob hier at ös (Pferd-Eigenthum) oder ät ös (Habe-Eigenthum) zulesen ist, ich möchte letzteres für wahrscheinlicher halten (bkz. notlar **äd**→ krş. K. B. 44,9; 44,10, 50,12, 58,26, 73,24, 102,16). {ED 33a,b *ed*}

¹ädä: **¹ädä (v)** † [اَد (Uyg.)]

²ädä: **²ädä** [Şor.] = *edäy*

ädä yurttan yatqanda öyle yaşadığında - когда онъ такъ жилъ - als er so lebte (P. d. V. II, 598,21).

äda: **äda** [ħra (Osm.), = Ar. اَد]

1) **eda** - кокетство, жеманство - die Koketterie, Affektirtheit, Ostentation; *naz-u äda* nazlı eda - кокетство - die Geziertheit; *äda ätmäk* nazlanmak - кокетничать - kokettiren (*naz, cılvä ağır dārəcädä*

kırılmak).

2) *äda ätmäk* hesap ödemek - заплатить счет - eine Rechnung bezahlen; *äda täskäräsi* (تذکرسی) hesap - квитанция - die Quittung; *burcunu äda ätti* (Kún.) borcunu ödedi - онъ заплатилъ свои долги - er hat seine Schulden bezahlt; *hizmatini äda ätti* (Kún.) görev borcunu ödedi - онъ исполнилъ свою службу - er hat seine Dienstpflicht ausgeführt.

ädäb: **ädäb** [ادب (Osm. Az.)] = *ädäp*.

ädäblän: **ädäblän** [Osm. Az.] = *ädäplän*.

ädäbli: **ädäbli** [Osm. Az.] = *ädäpli*.

ädäd: **ädäd** [Az., = Ar. عدد]

sayı - число - die Zahl.

¹ädäk: **¹ädäk** [Alt. Tel. Leb. Şor. Küer., (Uyg. †→¹ätäk), krş. *ätäk*, *etäk*, *itäk*]

1) *giysi eteği* - пола (платья), нижній край одежды, подоль - der untere Saum des Kleides, der Rockschooss; *añın ädähîmnî amittan nāmā açpağan* hiçbir yaratık eteğimi kaldırmadı - никто не поднѣять мой передній подоль - kein lebendes Wesen hat meinen vorderen Rockschooss aufgehoben (P. d. V. I, 19,299).

2) *dağ eteği* - подошва горы - der Fuss einen Berges; *ağ taşkıdın ädähîndä* (Tel.) ak olan dağın eteğinde - у подошвы бѣлой скалы - am Fusse des weissen Bergkegels.

ädäktä-: **ädäktä** (v) [Alt. Tel. Leb., < *ädäk* + *lä*]

1) *eteğine almak* - взять въ подоль (платья) - in den

Rockschooss nehmen; *yumurtkanı ädäktäp atıp kældi* yumurtaları eteğinde getirdi - она принесла яйца въ подоль - sie brachte die Eier im Rockschoosse herbei; *sōķ połğondo ana pałazın ädäktäp aldı* soğuk olduğu için anne, çocuğunu eteğine sardı - такъ какъ было холодно, мать завернула ребенка въ подоль - da es kalt war, wickelte die Mutter ihr Kind in den Rockschooss.

2) *etek basma* (etek kenarını dikmek) - подрубить платье - einen Saum nähen, säumen.

3) *dağın eteği boyunca atla gitmek* - ѣхать вдоль подошвы горы - am Fusse einen Berges entlang reiten; *tūdı ädäktäp yürüp-yat* dağın eteği boyunca atla gidiyor - онъ ѣдетъ вдоль подошвы горы - er reitet am Fusse des Berges entlang.

ädäktäl-: **ädäktäl** (v) [Alt. Tel. Leb. Şor., < *ädäktä* + *l*]

(kenarı) bastırılmak, basılmak - быть подрубленнымъ - gesäumt werden.

ädäktän-: **ädäktän** (v) [Tel., < *ädäktä* + *n*] = *ädäktä*

eteği altına almak - взять себѣ въ подоль - in seinen Rockschooss nehmen.

ädäktîķ: **ädäktîķ** [Leb. Şor., < *ädäk* + *lîķ*] = *ädäktü*.

ädäktü: **ädäktü** [Alt. Tel. < *ädäk* + *li*]

etekli - имѣющій подоль, съ подоломъ - einen Rockschooss habend, mit einem Rockschoosse versehen; *uzun ädäktü* uzun etekli - съ длинными полами - mit langen Rockschoossen; *kısķa ädäktü* ton

(Alt.) kısa bir Rus kürkü -
полушубокъ - ein kurzer russischer
Pelz.

ädzäl: äzäl [Bar.] = *äcäl*.

Ädäl: Ädäl [Tel.] = *Ädil, Ätil*

bir nehir (Volga) - рѣка
(Волга) - ein Fluss (Wolga); *äkki
taştı koştıktap Ädäl kaçkän Mirat
män* ben, kullarının altına iki taş alıp
Edel'den geçen Murat'ım - взявъ
подъ назуху два камня, я, Мыратъ,
переправился черезъ Эдель - ich
bin Myrat, der, zwei Steine unter die
Arme nehmend, über den Edel setzte
(P. d. V. I, 203,20).

ädäm: ädäm [Kır. Bar., = Ar. آدم, krş.
adam, adäm]

insan - человекъ - der Mensch.

ädämî: ädämî [Kır. Kkır., = Ar. آدمى,
krş. *adämî*]

mükemmel, çok güzel -
прекрасный, превосходный,
отличный - vortrefflich, herrlich,
ausgezeichnet; *ädämî kisi ekän* (kır.)
mükemmel bir insandır - онъ
прекрасный человекъ - er ist ein
vortrefflicher Mensch.

ädämîlik: ädämîlik [Kır. Kkır., <
ädämî + lîk]

mükemmellik - превосходность
- die Vortrefflichkeit.

¹Ädän: ¹Ädän [Tel., krş. mndsh. *ecen*,
Moğ.

Ädän Kān Çin imparatoru-
китайскій императоръ - der
chinesische Kaiser; *Çü yonı Ädän
Kāndıñ albatızı Çuytsı Çuya-
Kalmuklar* Çin imparatorunun
halkıdır - poddannye kitayskago
imperatora - die Tschuja-Kalmücken

sind Unterthanen des chinesischen
Kaisers.

²ädän: ²ädän [ايدان (Çağ.), krş. *idän*]

1) çadırın (yurt) alt bölümü -
нижняя часть юрты - der untere
Theil der Jurte.

2) daha az hürmet gören
misafirlerin oturduğu kapıya yakın
yer (aykırılık: *tör*: saygın yer) -
мѣсто, близкое къ двери, гдѣ
сидятъ непочетные люди
(противоположное: *tör* почетное
мѣсто) - der Platz nahe bei der Thür,
wo die weniger geachteten Gäste
Platz nehmen (Gegensatz: *tör* der
Ehrenplatz).

¹ädäp: ¹ädän [Kaz.]

süs kenarları (özellikle kürk ve
diğer renkli şeylerle) - опушка,
обшивка (мѣховая или изъ
матеріи другого цвета) - die
Einkantung, Verbrämung (mit Pelz
oder anderfarbigem Zeuge).

²ädäp: ²ädän [Krm. Kaz. Çağ., (Osm.
Az. DT.), (Uyg.) = Ar. ادب]

edep - нравъ, нравственность,
вѣжливость, хорошее
воспитаніе, стыдъ, стыдливость -
die Sitte, Sittsamkeit, Moralität,
Höflichkeit, gute Erziehung,
Schamhaftigkeit; *ädäp öyrätmäk*
(Osm.), *ädäp ögrätmäk* (اوكرتماك ادب)
(Çağ.) edep öğretmek - учить кого-
либо вѣжливости, воспитывать -
Jemanden Höflichkeit lehren,
erziehen; *ädäbin yok-mu senin*
(Osm.) *ädäp yokmu saña?* (Kom.)
edebini yok mu? - развѣ у тебя
нѣтъстыда? - hast du keine Scham
und Schande) *ädäp yäri* (Osm.) edep

yeri -дѣтородные члены - die Schamtheile; *ädäp usturası* (Osm.) edep usturası, erkeklerin edep yerlerini tıraş ettikleri ustura - бритва, которою мужчины брѣютъ волосы на пахахъ - ein Rasiermesser, mit dem die Männer die Haare am Schambug rasiren; *ädäbä takınmak* (Osm.) edebe takınmak, edepli olmak - дѣлаться вѣжливымъ - höflich werden; *ädäpñänä* (Osm. Krm.) tuvalet - сортиръ - der Abtritt; *oğul kızğa ögrät bilig hām ädäp* (Uyg.) oğluna ve kızına bilgiyi ve edebi öğret - учи сына и дочь знанію и вѣжливости - lehre dem Sohn und der Tochter Wissen und Sitte (K. B. 128,31; A4506); *kiçigdä ädäp yok uñğda bilig* (Uyg.) küçüklerin edebi; büyüklerin bilgisi yok - у малыхъ нѣтъ учтивости, у большихъ нѣтъ знанія - die Kleinen haben keine Höflichkeit, die Grossen kein Wissen (K. B. 183,2; A6469).

³ädäp: **³ädän** [Kır. Tar. Kūr. Tara] = **²ädäp**

1) adetlere bağlılık, nezaket saygılı davranma, utanma, ar - вѣжливость, стыдливость, стыдъ - die Sittsamkeit, Höflichkeit, Scham.

2) (Kır.) itaatkarlık - послушание - die Folgsamkeit, der Gehorsam.

ädäpçilik: **ädäpçilik** [Kaz., < *ädäp* + *çi* + *lik*]

edeplilik - вѣжливость, скромность, учтивость - die Höflichkeit, Bescheidenheit, Wohlerzogenheit; *ädäpçilik bilän*

edeplilikle, nezaketle - съ учтивостью - mit Höflichkeit.

¹ädäplä-: **¹ädänlä (v)** [Kaz., < *ädäp* + *lä*]

kenar dikmek (bir şeyin eteğine) - пришить опушку, опушать, обшивать - einkanten, verbrähmen; *ädäpläp tiktı* анынсы - id.

²ädäplä-: **²ädänlä (v)** [ادبلك *hr̥hofl̥nm̥h*; (Osm.), < ²*ädäp* + *lä*]

eğitmek, yetiştirmek, öğretmek, ders vermek - воспитывать, дать воспитание, наставление- erziehen, eine Erziehung geben, unterweisen.

ädäplän-: **ädänlän (v)** [Kaz., ادبلك *hr̥hofl̥nm̥h*; (Osm.), < *ädäp* + *lä* + *n*]

edeplenmek, saygılı olmak - сдѣлаться вѣжливымъ - höflich werden.

¹ädäplı: **¹ädänlī** [Kaz., ادبلى *hr̥hofu* (Osm.)]

edepli - вѣжливый, учтивый, скромный, воспитанный - höflich, gesittet, bescheiden, gut erzogen; *ädäplı kişı* (Kaz.) edepli, nezaketli, saygılı insan - учтивый человекъ - ein höflicher Mensch.

²ädäplı: **²ädänlī** [Kūr. Tara] = *ädäplı*.

ädäplik: **ädänlik** [Tar., < *ädäp* + *lik*] = *ädäplı*.

ädäpsiz: **ädänciz** [Kaz., ادبسىز *hr̥hosug* (Osm. Az.)]

1) edepsiz - невѣжливый, невѣжда, грубый, необразованный - unhöflich, unbescheiden, ungebildet, grob; *ädäpsizä bak!* edepsiz bak! - посмотри на эту невѣжу! - sich diesen Grobian! *ädäplı ädäbi ädäpsizdän öyränmiş*

(Osm.) edepli kimse edebi edepsizden öğrenmiş (Ata.) - вѣжливый изучает вѣжливость у невѣжды - der Höfliche lernt Höflichkeit vom Unhöflichen (Spr.).

2) arlanmaz – безстыдный - unverschämt.

ādāpsızdık: ādāncızdık [Kır., < ādāp + sız +lık] = ādāpsızlık.

ādāpsızlān-: ādāncızlān (v) [Kaz., < ādāpsız + lā + n]

1) kötü, saygısız davranmak - вести себя невѣжливо, не какъ слѣдуетъ - sich schlecht aufführen, sich unhöflich benehmen.

2) edepsizlenmek - огрубѣть, сдѣлаться невѣжливымъ - unhöflich werden, verbauern; *saṭada tūrūp ādāpsızlāndı* köyde köylüleştı - онъ огрубѣлъ въ деревнѣ - er ist im Dorfe verbauert.

ādāpsızlık: ādāncızlık [Kaz., ادبسالک (Osm. Az.)]

edepsizlik - неучтивость, необразованность - die Unhöflichkeit, Ungebildetheit, Grobheit; *ādāpsızlık istām!* Edepsizlik etme! - не будь невѣждою! - führe dich nicht unhöflich auf!

ādāptı: ādāptı [Kır., < ādāp + lı] = ādāplı

saygılı, eğitimli, eğitimli, edepli - вѣжливый, учтивый, общественный, послушный - höflich, gebildet, von guten Umgangsformen, gehorsam.

ādāzāt: āzāt [Bar.] = ācāt

borç - долгъ - die Schuld.

ādāt: ādāt [Tar., = Ar. عادة]

gelenek, alışkanlık, adet - нравъ, обычай, хоршій нравъ - die Sitte, Gewohnheit, gute Sitte; *bu ḥaḥniñ ādātlārini bilmāydoṭ* bu halkın adetlerini bilmiyordu - онъ не зналъ нравовъ этого народа - er kannte nicht die Sitten dieses Volkes.

ādāzāv: āzāy [Bar.] = içäk

bağırsak - кишка - der Darm.

ādāz, ādās: ādāz, ādām (?) [Kom., krş. ādiş, idiş]

kap - сосудъ - das Gefäß; *ādāzgā siñiriptirsān* (Kom. 201,12) sen onu (bedensel) kaba girdirdin, yani doğurdun - ты дала ему войти въ (тѣлосной) сосудъ, т. е. ты его родила - du hast ihneindrigen lassen in das (körperliche) Gefäß, d. h. du hast ihn geboren.

***ādāgü:** ādgü [(Uyg.), ايدگو (Rbg.), < ād + gü, krş. āygü, āzgü, āydi, āyü, āyi, āy bkz. ātkü]

iyi, güzel - добрый, хоршій - gut; *yorı! ādgü kıtgı, ay ādgü kişi! yaşa! iyilik yap, ey insan!* - живи! твори добро, добрый человекъ - lebe! thue Gutes, du guter Mensch! (K. B. 21,32; A345); *kaḥ ādgü bōtsa budun başçısı-kaṣıg ādgü bōldı anıñ işçisi* bir halkın yalnızca lideri iyi ise, o zaman onun bütün hizmetkarları da iyi olur - если предводитель народа добръ, то и всѣ служители его добры - ist nur der Führer des Volkes gut, so sind auch alle seine Diener gut (K. B. 36,17; A894); *Elig aydı ādgü tuçı ögdilür* İlik dedi: tüm iyiler takdir görür - Эликъ говорилъ: цѣхъ добрыхъ хвалять - Elik sprach: alle

Guten werden gelobt (K. B. 37,6; A909); *buṭar oṭ ajunda adın* (بۇتار ئۆت اچۇندا) *eltgüçi* - *äsiz ädgü ärsä çabın yadgucı* bunlar senin adını dünyanın her yerinde dolaştırıyorlar, ister iyi olsun ister kötü şanını yaşıyorlar - они въ мирѣ разносятъ твое имя, они распространяють твою славу, дурна или хороша она - diese führen deinen Namen in die Welt umher, sie verbreiten deinen Ruhm, ob er gut oder böse ist (K. B. 126,40; A4431). {ED 51b UW 338b-347b ädgü}

***ädgüläs:** *ädr̥ylāu* [اڭرۈيلۈ (Uyg.), < ädgü + lä + ş bkz. *ätküläs*-]

iyi olmak, huzur ve barış içinde birlikte yaşamak - быть добрымъ, жить въ мирѣ - gut sein, in Frieden mit einander leben. {ED 54b edgöläs-; UW 351b}

***ädgülük:** *ädr̥ylık* [اڭرۈيلۈك (Uyg.), < ädgü + lik, krş. *äygilik* bkz. *ätkülük*]

iyilik, ihsan - доброе, щорощее дѣйствие, хорошее, доброе дѣло - die Güte, gute Handlung, gute That, Wohlthat; *ädgülük kıtmaq ögdisin asıqların sözlär iyiliğin övgüsünden* ve faydasından söz ediyor - она говоритъ о хвалѣ и о выгодѣ благодареній - es spricht vom Lobe und Nutzen des Wohlthuns (des guten Handelns) (K. B. 18,9; A229); *ķamuğ ädgülük kıt!* her zaman güzel şeyler yap! - поступай всегда хорошо! - handle stets gut! (K. B. 18,10; A230); *ķamuğ ädgülükä oṭ nān yoṭçısı* mal-mülk tüm güzelliğe doğru götürür -

имущество есть предводитель для всякого добра - die Habe ist der Führer zu allem Guten (K. B. 114,4; A3979). {ED 53b-54a; UW 351b-353b ädgülük}

¹ädi: ¹ädi † [اڭدى (Uyg.), krş. *ät*] → *iḍi* {ED 41b-42a iḍi}

ädzi-: *äzi* (v) [Bar.] = *açı, äçi*

ekşimek, kaşın(dır)mak, ağrımak - киснуть, зудиться, болѣть - sauer werden, jucken, schmerzen, weh thun.

ädzidzilū: *äziḍilū* [Bar., < *ädzin* + *çi* + *lū*]

değerli olan, kaybolması istenmeyen - что человеку дорого, что неохотно теряютъ - was einem theuer ist, was man nicht gern vermisst.

¹ädik: ¹ädik [اديك ḥru; (Osm.)] = *ätik*

yumuşak çizmeler (kadınların) - мягкіе сапоги (у женщинъ) - die weichen Stiefel (der Frauen) (*aṭtı üstü yumuşak sahtıyandan yapılmış* [Kün.]); *iç ädik* (= *çädik*, *çitik*, s.diess.) iç çizme (dışa ayrıca çizme giyilir) [pabuç] - id. т. е. внутренніесапоги (такъ какъ на нихъ надѣваютъ внѣшніе [пабуч]) - d. h. innere Stiefel (da man über dieselben äussere Stiefel [пабуч] trägt).

³ädik: ³ädik † [اڭدىك (Uyg.), < *ät* + *k*] → *etig*

ädzik: *äziḥ* [Bar.] = *açūtan*

öfkeli, aksi - сердиться - zornig.

ädziki: *äziḥi* [Bar.] = *äçitki*

mayalı hamur - кислое тѣсто - der Sauerteig.

ädziklän-: *äziḥlän* (v) [Bar.] = *açūtan*

öfkelenmek - сердиться - zornig werden.

ädzīkländir-: äzīrländip (v) [Bar.] = *açūlandır*

öfkелendirmeк - сердить - zornig machen.

ädiklik: ädiklik [ايدىكلىك] (Uyg.), < *ädik* + *lik*

1) yapılabilir, yapılması gerek - исполняющийся, исполнимый, то что слѣдуетъ исполнить- ausführend, ausführbar, das was ausgeführt werden muss; *igägün acunda ädiklikiji* her iki dünyada işlerini yarmaktaıdı - въ обоихъ мірахъ онъ исполняетъ свои дѣла - in beiden Welten führt er seine Geschäfte aus (K. B. 21,19); *ädiklik poşur tütçi ätkü iji* iyi davranış her zaman uygulanabilmektedir - доброе дѣло всегда исполнимо - die gute That ist immer ausführbar (K. B. 21,32).

2) beceriklilik - ловкость - die Geschicklichkeit; *azık kılmadı su, ädiklik, tohum saygı beceriklilik ve silahların yararı yoktur* - честь, ловкость и оружіе не приносятъ пользы - Ehre, Geschicklichkeit und Waffen bringen keinen Vortheil (K. B. 136,21); *ädiklik kārāk kāt qamıtsa çärik* orduyu bir araya getirmek büyük beceri gerektirmektedir - необходимо много ловкости, чтобы держать вмѣстѣ войско - es ist grosse Geschicklichkeit nöthig, um das Heer zusammenzuhalten (K. B. 87,8).

2Ädil: 2Ädil [ايدىل] (Çağ. bkz. **ätil**)

1) Volga Nehri - рѣка Волга

(въ сказкахъ) - der Fluss Wolga; *Ak Ädil* Kama Nehri рѣка Кама - der Fluss Kama; *Qara Ädil* Volga - рѣка Волга - die Wolga.

2) nehir - рѣка - der Strom, Fluss. {Sang. 14 ätil}

3ädil: 3Ädil [Kır., = Ar. عادل]

1) adil - справедливый - gerecht; *bir ädil patsa ekän* adil bir bey vardı - жилъ, былъ правосудный царь - es lebte ein gerechter Fürst.

2) adalet - справедливость - die Gerechtigkeit.

ädilçä: ädilçä [ايدىلچە] (Çağ.), < *ädil* + *çä*

küçük akarsu - рѣка - ein kleiner Fluss, Flösschen. {Sang. 14 ätil}

ädilçik: ädilçik [ايدىلچىك] (Çağ.) *ädil* + *çik*

küçük akarsu - рѣчка - ein kleiner Fluss, Flösschen. {Sang. 14 ätil}

ädildî: ädilđ [Kır.]

adil - справедливый - gerecht; *bir ädildî kisi* adil insan - справедливый человекъ - ein gerechter Mensch.

ädimî: ädimî [Tar.] = *ädämi*.

ädzin-: äzīn (v) [Bar.] = *açın*

kederlenmek, endişelenmek, öfkelenmek - печалиться, заботиться, сердиться - traurig sein, sich grämen, sich ärgern.

ädin-: ädin (v) [Tel. Alt., ادنىم] *hrunmñ*; (Osm.), [ايدىن] (Uyg. †→ **etin-**), < *ät* + *n*

1) edinmek, kendisi için yapmak, bir şey yapmak (kendisine

özellikler kazandırmak anlamında) - сдѣлать для себя, сдѣлаться - für sich thun, sich zu etwas machen; *çaṭū ādindi* (Tel.) kendisine bir şaman davulu yaptı - онъ сдѣлать для себя бубень - er verfertigte sich eine Schamanentrommel; *kızıñdı kat ādināyn* (Alt.) kızını kendime eş yapmak istiyorum, kızınla evlenmek istiyorum - я хочу жениться на твоей дочери - ich will deine Tochter zu meiner Frau machen, deine Tochter heirathen; *kiraṭ ādinmāk* (Osm.) kendini kral ilan etmek - объявить себя королемъ - sich zum König aufwerfen; *karındaşıñı özümā dost ādindim* (Osm.) kardeşini kendime dost edindim - я сдѣлалъ твоегобрата своимъ другомъ - ich habe deinem Bruder mir zum Freunde gemacht; *oğul ādinmāk* (Osm.) birisini oğul olarak kabul etmek - усыновить кого-либо - Jemanden zum Sohne annehmen; babam, ona en büyük oğlunu evlat olarak verdi - (Tel.) мой отецъ отдалъ его своему старшему брату, чтобы онъ усыновилъ его - mein Vater gab ihn seinem älteren Bruder, damit er ihn an Kindesstatt annehme (P. d. V. I, 117,17).

2) (Uyg. † → **etin- 2**)

3) (Az. Osm.) edinmek (almak, ele geçirmek) - взять себя, приобрести, овладѣть - etwas für sich nehmen, erwerben, in seine Gewalt bringen; *bir äv ādindim* bir ev edindim - я приобрѣлъ домъ - ich habe ein Haus erworben.

ādzindzāk: āžīnžāk [Bar., < *ādzin* + *čāk*]

öfkeli, aksi - сердитый - zornig, jähzornig.

ādzindir-: āžīndīp (v) [Bar., < *ādzin* + *dīr*]

kışkırtmak, öfkелендіmek - возбуждать, сердить - aufreizen, erzürnen.

ādinmāk: ādinmāk [Şor. W.]

çalışkan, hamarat - прилежный, трудолюбый - fleissig, arbeitsam.

ādip: ādin [Bar. Tob. Tara] = ¹*ādāp*.

ādiplā-: ādinlā (v) [Bar.] = ¹*ādāplā*.

¹ādir: ¹ādip [Tar., krş. *adır*]

bitkisiz tepelik - голая холмистая мѣстность - ein kahles Hügelland.

²ādir: ²ādir [Tar. Şor. Leb. < *āt* + *ir*, krş. *ātkir*, *ātküz*, *āttir*]

yaptırtmak; bir şeyin yapılması için birine emir vermek, birisine iş vermek, görevlendirmek, işe almak - заставить сдѣлать, исполнить; приказать, чтобы кто-либо сдѣлалъ, заставить работать - machen lassen, verfertigen lassen; befehlen, dass Jemand mache, Jemanden zu einer Arbeit anstellen.

ādirgān: ādirgān [Tel.]

harman yeri - гумно - die Tenne, Dreschtenne.

ādzirgī: āžīprī [Bar.]

eyer örtüsü - чапракъ - die Satteldecke.

¹ādis: ¹ādic † → **ādis** [𐭠𐭣𐭥𐭥, 𐭠𐭣𐭥𐭥 (Uyg.), krş. *ādiz*, *ādüs*]

²ādis: ²ādic [Kır.]

hile, kurnazlık, kapan, tuzak - хитрость, лукавство, каверза - die

List, Falschheit, Schlauheit, Ränke, Falle; *ādis pīnān çıktı* onu hileyle yere devirdi (güçle değil; güreşte) - онъ его поборолъ хитростью (несилою, въ борьбѣ) - er hat ihn durch List niedergeworfen (nicht durch Kraft, beim Ringen).

³ādis: **³ādic** [Kır., krş *ādiş*, *ādāş*]

kova - ведро - der Eimer.

⁴ādis: **⁴ādic** [Sag. Koyb. Kaç. Kır.] = *ādis*, *ādiş*

1) (Sag.) kap kacak - посуда - das Geschirr; *edis kamıs* ev aleti - домашняя утварь - das Hausgeräth.

2) (Kır.) deriden süt kovası - кожанное ведро - ein lederner Melkeimer.

ādiş: **ādīm** †→**idiş** [ايديش, ايديش (Uyg.), ايديش (Rbg. Çağ.), krş. ³*ādis*, ⁴*edis*] {ED 72a *idiş*}

ādişçi: **ādīmçi** †→**idişçi** [ايديشچى, ايديشچى (Uyg.), < *ādiş* + *çi*] {ED 73b *idişçi*}

ādiskä: **ādicä** [Alt. Tel. Leb.]

1) genç geyiklerin bağırması - крикъ молодых оленей и козулей - das Geschrei junger Hirsch und Rehkälber.

2) genç geyiklerin bağirtısını taklit etmek için kullanılan, kayın kabuğundan yapılmış bir tür düdük - свистокъ изъ бересты, которымъ подражаютъ крику молодых оленей и козулей - eine Pfeife aus Birkenrinde, mit der man das Geschrei der Rehkälber nachahmt.

ādiskälä-: **ādicälä** [Alt. Tel. Leb., < *ādiskä* + *lä*]

1) böğürmek (genç geyikler) - кричать (о молодых оленяхъ) -

schreien von jungen Rehkälbern).

2) genç geyikleri yakınlaştırmak için ediskeye üflemek - свистѣть на эдискѣ, чтобы приманить оленей - auf der Ediske blasen, um die Rehe anzulocken; *ādiskäläp aṇ adarğa* geyik düdüğüyle geyik avına çıkmak - охотиться свисткомъ - mit der Rehpfeife auf die Rehjagt gehen.

ādişlik: **ādīmlık** †→**idişlik** [ايديشلىق, ايديشلىق (Uyg.), *ādiş* + *lik*] {ED 73b *idişlik*}

ādislik: **ādiclik** †→ **edizlik** [ايديشلىق, ايديشلىق (Uyg.), < *ādis* + *lik*]

ādisti: **ādicī** [Kır.]

kurnaz, akıllı - хитрый - schlau; *ādisti kisi* kurnazlık peşinde kimse - хитрецъ - ein schlauer, ränkesüchtiger Mensch.

ādzit-: **āzır** (v) [Bar.] = *açıt*.

ādz: **ādz** †→**ediz** [ايديز (Çağ.)] = ¹*ādis*

ādzäp: **ādzän** [Alt., < *āt* (Habe) + ?]

çeyiz - приданое - die Mitgift, Aussteuer.

ādzäptü: **ādzäptü** [Alt., < *ādzäp* + *tü*]

çeyizli, çeyizle donatılmış - съ приданымъ - mit Aussteuer versehen.

ādzlik: **ādzlik** †→ **edizlik** [ايديزلىك (Çağ.), < *ādz* + *lik*] = *ādislik*. {ED 74b *edizlik*}

ādna: **ādna** [Osm., = Ar. ادنى]

alçak, küçük, değersiz - низкій - niedrig, gering (= *alçak*, āla'nın 'yüksek' zıttı - Gegentheile von āla «hoch» [Kún.]; *ātahın ādna kulları* Tanrı'nın alçak, değersiz kulları - низкіе рабы Бога - geringe Sklaven

Gottes (Osm. N. 43) (= *rütbâcâ* *aṭçaḳ* [Kún.]).

ädnaḥḳ: **ädnaḥḳ** [اندنلق (Osm.), < *ädna* + *ḥḳ*]

aṭçaklık - низкость - die Niedrigkeit.

ädräk: **ädräk** [Alt.]

koyun derisini yumuşatmaya yarayan alet - инструментъ для выдѣлки овчинъ - ein Instrument zum Weichmachen der Schaffelle.

ädräs: **ädräs** [Kaz.]

patuk üzerine ipek dokunmuş, renkli Buhara kumaşı - пестрая бухарская полушелковая матеріясь бумажною основою - ein buntes bucharisches Zeug, Halbseide mit baumwollenem Aufzuge (krş. *durya*).

ädrinä: **ädrinä** [Baş.?.]

gerilmiş yaу - лукъ съ натянутой - ein Bogen mit gespannter Sehne.

¹ädü: **¹ädü** [Tel., < *ät* + *ü*]

davranış, eylem - дѣло, дѣйствие - die That, Handlung.

²ädü: **²ädü** [Kumd.] = *ötü*

sivri - острый - spitz.

ädzü: **äzŷ** [Bar.] = *açŷ, açi, açi*

ekşi, acı kızgın - кислый, горькій, сердитый - sauer, bitter, zornig.

ädük: **ädük** † → **ötük** [ايدوك (Çağ. bkz. *ütük*)] = *ädik*. {ED 50b *ötük*}

ädzülän-: **äzŷlän (v)** [Bar.] = *ädziklândir*.

¹ädüş: **¹ädüş** [Tel. Kumd. W.]

borç, emanet, ödünç - заемъ - die Anleihe.

²ädüş: **²ädüş** [Tel. W.]

eti kazandan çıkarmakta kullanılan sivriltilmiş sopa (çatal yerine) - заостренная палка, замѣняющая вилку для выниманія мяса изъ котла - ein zugespitzter Stock zum Herausnehmen des Fleisches (anstatt der Gabel) aus dem Kessel.

ädüs: **ädüs** † [ايدوس (Uyg.) bkz. *notlar*] = *ädüs*

äfä: **äfä** [افه (Osm.)] = *äfändi*

efendi sözcüğünün kısaltması olarak bütün halklarca kullanılır, özellikle Anadolu'da (Bursa ve İzmir yöresinde Kay-begler (?) bilinir) - сокращение слова *äfändi* употребляется простымъ народомъ, главнымъ образомъ въ Анатолиі; въ окрестностяхъ Бруссы и Смирны называются такъ Кейбеки - die Abkürzung des Wortes *äfändi* wird beim gemeinen Volke gebraucht, hauptsächlich in Anatolien (Kún.); in der Umgegend von Brussa und Smyrna werden so die Keibeke genannt (Kún.); *äfäm* efendim - моя господинъ - mein Herr; *därviş äfä* Derviş Efendi - господинъ дервишъ - Herr Derwisch; *uzun otur äfälärin pıça'ı* Efendilerin-efelerin- bıçağı uzun olur - ножи господъ длинные - die Messer der Herren sind lang (Kún. Volkslied); *äfä otmaḳ* güçlü olmak - быть сильнымъ - stark sein (= *pāhlivan otmaḳ, küvvätli otmaḳ*, Kún.).

äfälik: **äfälik** [Osm. Kún., < *äfä* + *lik*]

äfälik taştamaḳ kendini güçlü , gururlu göstermek - показаться

сильнымъ и гордымъ - sich stark und stolz zeigen (= *kändini tosun göstärmäk*, Kün.).

äfändi: äфәнди [Krm. افندی *hıhnrı*, *эфеввті* (Osm.), Grekçeden - aus dem griech.....]

1) efendi - господинъ - der Herr; *äfändim* beyim, efendim - милостивый государь - mein Herr; *sizä gäldim, äfändi* size geldim efendim - я пришелъ къ вамъ, сударь - ich bin zu Ihnen gekommen, Herr; *hadım äfändim* bayan, saygıdeğer bayan (bazan bayanlara da kısaca efendi denir) - милостивая государыня (иногда и дамамъ говаряють просто äфәнди) - Madame, gnädige Frau (manchmal sagt man auch zu Damen kurz äфәнди) - *bäy äfändi* saygı değer bey, sultan - милостивый государь - gnädiger Herr, der Sultan; *äfändinä* (Arapça sonek ile) - (mit dem arab. Suffix) Mısır hidivi böyle denmiştir - называется хедивъ египетскій - wird der Chediv von Egypten genannt; *äfändiyi äfändi ädän ätba'i dir* - maiyetinin sayısı efendiyi efendi уарар - (многочисленность) свиты показываетъ господина - (die Zahl) des Gefolges zeigt den Herrn (Ata.); *äfändiniñ nazari ata timar-dır* Beyin gözleri atı iyileştirir - *взглядъ* господина поддерживаетъ лошадь - das Auge des Herrn erhält das Pferd (Ata.); *äfändi oлмақ* büyük efendi olmak - стать великимъ господиномъ - ein grosser Herr werden.

2) eğitimli bir bey, aydın -

образованный господинъ, ученый - ein gebildeter Herr, ein Gelehrter; *bir äfändi adam* aydın, eğitimli kimse - образованный человекъ - ein gebildeter Mensch.

3) sivil memurların unvanı (bunlarda yüksek eğitim şarttır, askeri ya da asalet unvanı olan bey, ağa'nın aksine ki bunlarda yüksek bilgi şart değildir), örneğin Hüseyin Efendi, Mustafa Efendi vs. (krş. *ağa, bāy*) - титуль, данный главнымъ образомъ чиновникамъ гражданской службы (отличающимся знаніемъ, слово это противоположно *bāy, ağa*, титуламъ военныхъ чиновъ и родовыхъ дворянъ, отъ которыхъ не требуется большой учености) - Titel der Civilbeamten (von denen grössere Bildung gefordert wird, im Gegensatz von *bāy, ağa* dem Titel der Militairbeamten und Edelleute, von denen keine grossen Kenntnisse gefordert werden), z. B. *Husayn äfändi, Mustafa äfändi* etc. (krş. *ağa, bāy*).

4) (Krm.) ruhani kimse, hoca, imam vs. - духовное лицо - ein Geistlicher, Mulla; hocamız, imamımız - *äfändimiz* нашъ мулла - unser Geistlicher.

äfändilik: äфәндилік [افنديلک *hıhnrufu*; (Osm.), < *äfändi* + *lik*]

1) efendilik, efendi unvan ve şerefi - титуль и достоинство эфендія - der Titel und die Würde eines Efendi.

2) iyilik, ihsan, iyi niyet - благородство, доброта, добродѣтель - die Wohlthat, Güte, der Edelsinn; *äfändilik ätsän*

efendilik etsen, iyi olsan - если бы ты сдѣлалъ одолженіе - wenn du so gütig sein würdest; *o da sizin äfändiliyinizdän* o da sizin efendiliğinizden, bunu efendiliğinize borçluyum - и это я обязанъ вашей щедрости - auch dies verdanke ich Ihrer Güte; *äfändiliyinizä* efendiliğinize yakıştıramıyorum - отъ вашей доброты - ich kann das Ihrer Güte nicht zumuthen (Kún.).

äfk?ar: äфк?ap [Krm., = Ar. افکار çoğ. فکر <]

efkar, düşünce, kaygı - мысль, дума, забота - der Sinn, Gedanke, die Sorge.

äflak: äфлак [Osm.]

Eflak (iğdiş atlar) - Валахія - die Wallachai; *kara äflak* Moldova - Молдавія - die Moldau.

äflisun: äфлицун [Kaz.]

portakal - апельсинъ - die Apfelsine; *äflisun gûlû* bir çiçek adı - имя цвѣтка - der Name einer Blume.

äfränc: äфрәнц [Osm.] = *fränc*

avrupai - европейскій - europäisch; *äfränc ayı* avrupai aylar - европейскіе мѣсяцы - die europäischen Monate; *äfränc yııl* avrupai yııl - европейскій годъ - das europäische Jahr (Kún.).

äfränci: äфрәнці [Osm.], *mahsus* (Kún.) = *fräncä*.

äfurus: äфурус [Osm.], krş. gr. ἀφουρισμός]

aforoz, lanetleme - отлучіе отъ церкви, проклятіе - der Kirchenbann, die Verfluchung.

äfurusla-: äфурусла (v) [afroslmq]

(Osm.), < *äfrus + la*]

aforoz etmek - отлучить отъ церкви - in den Bann thun.

äfuruslu: äфуруслу [afroslmq] (Osm.), < *äfrus + lu*]

kilisece aforoz edilmiş - отлученный отъ церкви - der im Kirchenbann Befindliche.

äfyon: äфюн [Osm. Kún.] = *äfyun*

afyon - Опіумъ - das Opium; *äfyon yutmaq* afyon yutmak - ѣсть опіумъ - Opium essen; *äfyon ya'ı*, *äfyon tirakisi* afyon tiryakisi - употребитель опіума - ein Opiumesser; *äfyon kaşaştan çıkar* afyon, haşaştan iyidir - опіумъ превосходить гашиша - das Opium übertrifft den Haschisch; *Äfyon Kara-hisar* Küçükasya'da bir şehir - городъ въ Малой Азии - eine Stadt in Klein-Asien.

äfyun: äфюн [Kaz., = Far. افیون]

afyon - опіумъ - das Opium.

2äg-: 2är (v) [Tar. Küär., ايكك, ايكك (Uyg. bkz. ⁴äk-), (Çağ. Sart. DT.), krş. äk, eg]

eğmek - гнуть, нагнуть, согнуть - biegen, herabbeugen, herabbiegen (Ş. Sül. بر شیی مقوس); *eyik yiğaçni ägiptöy* (Tar.) ayı ağacı eğdi - медвѣдь пригнулъ дерево внизъ - der Bär hat den Baum herabgedrückt; *yağı boynı ägti köterdi özün düşmanın boynunu eğdi* ve kendini yüceltti - онъ согнулъ шею врага и возвысилъ самого себя - er beugte den Hals des Feindes und erhöhte sich selbst (K. B. 15,2; A101); *dağ ärkän yiğaç äksä*

tutsa bołur - qarisa kaçan anı ägsä bołur ağaç, elbette yaşken eğilir; ancak yaşlı bir ağaç ne zaman eğilir? - пока дерево молодое, его можно гнуть, когда же оно устарѣет, когда можно его тогда гнуть? - so lange ein Baum jung ist, kann man ihn wohl biegen, wird er aber alt, wann kann man ihn dann biegen? (K. B. 16,15;); *sävügli sävünçin anı ögdilär - yağuları eştip boyun ägdilär* - dostları onu sevinçle tebrik ettiler, düşmanları ise bunu duyup boyunlarını eğdiler - друзья съ радостью его хвалили, а враги, услышавъ (о немъ), опустили голову (шею) - die Freunde lobten ihn mit Freuden, seine Feinde aber hörten (von ihm) und beugten den Hals (K. B. 26,6; A450) {ED 99,b eg-}

1ägä: **1ärä** [Tar., ایکا (Çağ. †→ **igä bkz. notlar**) (Sart.), krş. *igä, iyä, iä, ä*]

1) ev sahibi, bey, koca - хозяинъ, господинъ, владѣтель, мужъ - der Wirth, Eigenthümer, Herr, Gemahl (§. Sül. مالك صاحب (بانى); *öy ägäsî* (Tar.) ev sahibi, mal sahibi - хозяинъ дома - der Hauseigenthümer, der Wirth; *ölügniñ igäsi* (Çağ.) cenaze ile ilgilenen kimse - человекъ, который долженъ заботиться о трупѣ - ein Mensch, der sich um den Leichnam zu bekümmern hat, Leichenbesorger; *ägäsî çıkmadı* (Tar.) sahibi çıkmadı - не нашелся собственникъ - es fand sich kein Eigenthümer. Çağatay yazı dilinde ایکا nitelikleme sıfatlarına

eklenmektedir, onları ifade edebilmek için; böyle bir nitelik veya eşyaya sahip olan kimse (Ar. ذو veya صاحب in çevirisi); - Бъ джагатайскомъ книжномъ языкѣ ایکا прибавляется къ именамъ существительнымъ для выражения: имѣющій такое и такое качество (переводъ съ арабскаго □□ или □□□□) - in der Dschagataischen Bücher Sprache wird ایکا zu Eigenschaften hinzugefügt, um sie auszudrücken, einer, der eine solche Eigenschaft, Sache hat (eine Uebersetzung des arabischen ذو oder صاحب), örneğin ايكاسى دولت mutlu zengin adam z. B. ايكاسى دولت счастливый, богатый человекъ ein glücklicher, ein reicher Mann; عقل ايكاسى akıllı adam - умный человекъ - ein kluger Mann. {ED 41a ige; DTS 204a ige}

2) Tanrı - Господь - Gott; *äy ägäm!* (aman) Tanrım! - o Господи мой! - o mein Gott!

***ägäçi: äräçi** [اكاچی (Çağ. bkz. **äkäçi**), krş. *ägäci; äğas* (Yak.)]

abla - старшая сестра - ältere Schwester (§. Sül. همشير بيوك اغاچه (ابلا) {ED 100b egeçi < Moğ. iğeçi}

ägäçi: äräçi [اكاچی (Çağ. Sart.)]

abla - старшая сестра - ältere Schwester (§.Sül. همشير بيوك (ابلا) {ED 100b egeçi; Li 1999: 173 < Moğ. eke}

ägäk: ärär [Leb. Şor. Küär.] = *ägäv*.

ägäk: äräk †→ **egäk** [اكاك, اكاك (Çağ.)] = *ägäv* (§. Sül. دورپی اكا سوهان مصفل)).

ägäklä-: äräklä (v) †→ **egäglä-** [اىكالا]

(Çağ.)] = ³*egä*

ägälä-: ärälä (v) †→ **igälä-** [ایکالاماک, کالاماک (Çağ.), < *ägä* + *lä*]

sahip olmak, ele geçirmek edinmek (huy vb.) - владѣть, приобрѣсти - im Besitze sein, in Besitz nehmen, sich nehmen, sich aneignen (Ş.Sül. ایتیمک تملک بتصد. {ED 41b ige; DTS 204a ige} }

ägälät: ärälät (v) †→ **igälät-** [(Çağ. ایتیمک, ایتیمک, ایتیمک), < *ägä* + *lä* + *t*] başkasının iyeliğine vermek - пердаты во владѣніе - in den Besitz eines Anderen übergeben. {ED 41b ige; DTS 204a ige}

ägän (?) -: ärän †→ **äygän** [ایکانیمک (Çağ.)]

¹ägär: ¹äräp [Kumd. Leb. Şor.) = *änär*]

av köpeği - охотничья собака - der Jagdhund.

²ägär: ²äräp [Tar., айкы (Çağ. †→ ⁷*egär*), = *är*, *iär*, *äzär*]

eyer - сѣдло - der Sattel.

⁴ägär: ⁴äräp [Kaz. Çağ. Kom., 4477 (Kar. L.T.), = Far. اکر]

eğer (yazı dilinde hatta okur-yazar insanlarca da günlük konuşmada şart kipi ile birlikte kullanılır.) - если (употребляется въ письмѣ, а въ разговорѣ, только книжно-образованными людьми, съ условнымъ наклоніемъ глагола) - wenn (wird in der Schriftsprache, aber auch von schriftkundigen Leuten in der gewöhnlichen Rede angewandt und immer mit dem Conditional gesetzt.) *ägär sin kilsän* (Kaz.) eğer gelirsen -

если ты придешь - wenn du kommst; *ägär minî çağırса, тар барırmın* (Kaz.) eğer beni çağırırsanız (davet ederseniz) gelirim - если меня пригласятъ, я приѣду - wenn sie mich einladen, werde ich kommen. {Steingass 90b eger < Far.}

⁵ägär: ⁵äräp (v) †→ **eyär-** [ایکرмак (Çağ.), krş. *är*, *iär*]

⁶ägär: ⁶äräp †→ **⁴egir-** [ایکارмак (Çağ.)] = ¹*ägir* (Ş.Sül. اگززال یتیمک. دونمک. چرخ. {ED 113b *égir*-} کردش.)

ägärät: äräpät (v) †→ **igälät-** [اكرتمک (Çağ.)] = *ägälät*. {ED 41b ige; DTS 204a ige}

ägärçä: äräpçä [Kaz., < *ägär* + *çä* = Far. اکرچه]

-diği halde, -mesine rağmen - хотя - wenn auch, obgleich; *ägärçä äytmäşän yüzündän kürinä* bir şey söylemesen de yine de yüzünden okunmaktadır - хотя ты не говоришь, всетаки видно на твоёмъ лицѣ - wenn du auch nicht sprichst, ist es doch auf deinem Gesichte zu lesen.

ägärçi: äräpçi †→ **egärçi** [ایکارچی (Çağ.)]

ägärdä: äräpdä [Kaz., < *ägär* + *dä*]

eğer (şimdi) - есло же - wenn nun; *ägärdä bilsän äytirgä kiräk* eğer ki biliyorsan, söylemelisin - если же знаешь, надо сказать - wenn du es nun weisst, so musst du auch sprechen.

ägärgiçi: äräprçi †→ **eyärgiçi** [اكریچی (Çağ.), < *ägär* + *gi* + *çi*]

ägärgüçi: äräprgüçi †→ **eyärgiçi** [اكریچی (Çağ.)] = *ägärgiçi*

(Ş. Sül. چويرديريجي. مېكر. داندكى وندريجي).

ägärlä-: äräplä (v) †→ **egärlä-**
[اېكارلاماك (Çağ.)]

ägärlät-: äräplät (v) †→ **egärlät-** [
اېكارلاماك (Çağ.), < *ägärlä* + *t*]

ägärlük: äräplik [Tar., < *ägär* + *lik*]
eyerli - съ сѣдломъ,
осѣдланный - mit einem sattel
versehen, gesattelt; *Hekimniñ etī*
ägärlük turuptōy Hekim'in atı
eyerlenmiş duruyordu - лошадь
Гекима стояла осѣдланною - das
Pferd des Häkim stand gesattelt da.

ägätsi: äräüi [Kom., krş. *ägäçi, igäçi*]
teyze, hala - тетка - die Tante.

¹ägäv: ¹äräy [Kom. < *ägä* + *k*]
törpü - подпенокъ - die Feile.

ägdir-: ärdip (v) [Krm., <□ *äg*
+ *dir*] = *äydir*, اكرمك *hqruemh*;
(Osm.)

eğdirmek, bükme - заставить
гнуть, сгибать, сложить -
zusammenbiegen, zusammenlegen
lassen.

ägi: äri [Kar. L.), krş. *äyi, äygi*,
ätkü]

iyi, güzel - хороший, добрый -
gut, schön; *ägiräk* daha iyi - лучше -
besser; *da kazğay ädilär anı ägiräk*
astralğan matlardan onları gömülü
hazinelerden daha gayretli
kazıyorlardı - они копали съ
большимъ усердіемъ (чѣмъ
выкапываютъ люди, чтобы
найти) спрятанный сокровища -
sie gruben nach ihnen emsiger, als
nach vergrabenen Schätzen (H.
3,20); *ägiräk bar ot utantardan* tüm
bu erkek çocuklardan daha iyiydi -

онъ былъ лучше всѣхъ этихъ
мальчиковъ - er war besser, als alle
diese Knaben (Dan. 1,15).

²ägil-: ²äril (v) [Tar. Şor., اېگيلمك (Çağ.
†→ ¹egil-), = *egil*]

eğilmek, aşağı eğilmek -
гнуться, нагибаться, поклониться -
sich beugen, sich herabbeugen,
herabgebeugt, gekrümmt werden;
sıgıt tæg köni bođ egildi qudı (Uyg.)
gergin ip gibi gövdesi aşağı eğildi -
его прямое тѣло согнулось - sein
schnurgrader Körper neigte sich
herab (K. B. 46,10; A1055); *bodum*
oğ tæg ärdi ägildi bodum gövdem
yay gibiydi (artık) eğildi gövdem -
тѣло мое было прямо какъ стрѣла,
(теперь) мое тѣло согнулось -
mein Körper war wie ein Pfeil,
(jetzt) hat sich mein Körper
gekrümmt (K. B. 47,21; A1099); *bu*
sözkä ägildim barır män bu kün
(Uyg.) bu sözlerin önünde eğilip,
hemen bugün giderim oraya - этому
слову я подчинился (я склонился),
сегодня же я поѣду - disem Worte
beuge ich mich, noch heute gehe ich
hin (K. B. 140,24; A4992) {ED
106,b *egil-*}

ägilcäk: erilçäk [Leb., < *ägil* + *çäk*] =
ägilgır.

ägilgır: ärilrıp: [Tel., < *ägil* + *gır*]
esnek - гибкій - biegsam.

ägilik: ärilik [Kom. < *ägi* + *lik*]

iyilik - доброта, милость - die
Güte, Gnade; *köp äygilik mā tımış*
bana büyük bir iyilik yapıldı - мнѣ
досталась великая милость - eine
grosse gnade ist mir geworden.

ägilşäk: ärilwäk [Şor.] = *ekilcäk*.

¹ägin: **¹ärin** [اګین (Çağ. †→ **ekin**),
 ۛرۛن (Uyg. †→ **evin**) < *äk* + *in*,
 krş. *egin*, *äkin*]

²ägin: **²ärin** [Şor. اګین Çağ. Sart.), ۛرۛن
 (Uyg.), krş. *äñni*, *ägnä*, *īñ*, *īn*]

omuz - плечо - die Schulter;
ägin baş äspabı kadınların
 omuzlarına taktıkları bir süs eşyası -
 украшение, которое носят
 женщины на плечах - ein
 Schmuck, den die Frauen auf der
 Schulter tragen; *ägingä kötürdü*
 (Şor.) omuzlarına kaldırdı - онъ
 взялъ на плечо - er hob es auf die
 Schulter; *bu ämgäk näçä ägni boğzı*
iüçin! (Uyg.) omuz (sirt) ve gırtlak
 (boğaz) uğruna nice acılar çekilir -
 сколько заботъ принимаютъ рады
 одежды (плечъ) и пищи (глотки)!
 - wie viel Qualen hat man wegen der
 Schulter und des Schlundes! (K.B.
 67,16; A1738); *äginkä kädım ma*
boğuzka yämi (Uyg.) omuza (sirta)
 giysisi, gırtlığa (boğaza) yiyeceğı -
 для плеча одежда, для глотки
 пища - für die Schulter die
 Kleidung, für den Schlund die Speise
 (K.B. 104,29; A3664); *ägin bütti*
boğzum yämä boıdı tok sırtımı
 giydirdi, boğazım da tok oldu - онъ
 покрылъ мнѣ плечо и глотка моя
 была сыта - er bekleidete meine
 Schulter und mein Schlund war satt
 (K. B. 109,1; A3797) *ägin kädä bir*
ton iki yıl kahr (Uyg.) sırta geçirilen
 kürk iki yıl yeter - если надѣвается
 на плечо шуба, ея хватаетъ на два
 года - bekleidet ein Pelz die
 Schultern, so reicht er für zwei Jahre
 (K. B. 135,12; A4774). {ED 109, a

egin; Räsänän 52,b }

⁴ägin: **⁴ärin** † [ۛرۛن (Uyg.), belki
 müstensihin *ägis* yerine yazım hatası
 (bkz. aynısı) - vielleicht ein Versehen
 des Abschreibers für *ägis*, *ögüs* (s.
 dass.)) → **neñ**

oldukça, gayet, çok, en yüksek
 derece - весьма, очень, въ высшей
 степени - sehr, höchst.

¹äginçi: **¹ärinçi** †→ **ekinçi** [ایګینچی
 (Çağ.), < *ägin* + *çi*]

äğini: **ärini** [Şor.] = ²*ägin*.

äginlik: **ärinlik** †→ **ekinlik** [ایګینلیک
 (Çağ.), < *ägin* + *lik*]

¹ägir-: **¹ärıp (v)** [Tar. Küär. Kom. Az.
 Osm., اګیرماک, اګیرماک (Çağ. †→
⁴**egir-**), krş. *ägär*, *ir*]

1) (Çağ. †→ ⁴**egir-**)

2) eğirmek - прясть - spinnen
 (Ş. Sül. اغزال ایتماک ورشته غزل.
 ایتماک) †→ ⁴**egir-**; *çäk bilän ägirdi*
makarayla eğirdi - онъ прялъ
 веретеномъ - er spann mit der
 Spule; *hotu?n yip ägirip otturuptou*
 (Tar.) kadın orada oturmuş ip
 eğiriyordu - жена сидѣла и пряла
 нитки - die Frau sass da und spann
 Fäden.

²ägir: **²ärıp** †→ **ekir** [ایګیر (Çağ. C.)]

äğirmi: **ärıpmi** [Kar. L., krş. *yigirmi*,
igirmi, *çägirbä*]

yirmi - двадцать - zwanzig; *da*
turguzdu biligi üstünä äzdän yiz
äğirmä ülkesine yüz yirmi ???
 ekledi - и онъ назначилъ надъ
 своимъ государствомъ отъ себя
 сто двадцать бековъ - und er setzte
 über sein Reich von sich aus hundert
 und zwanzig Bege.

ägirt-: **ärıpt (v)** [Tar., اګیرتماک, اګیرتماک]

(Çağ. †→ **egirt-**), < *ägir* + *t*]

eğirtmek - заставить прясть -
spinnen lassen.

3ägiz: **3äric:** [سردى (Uyg.), = *ägüs*,
krş. *4ägin*]

ägit-: **ärir** (v) → **igid-**
[سردى, سردى (Uyg. †), ايكيتاك
(Çağ. →†)]

1) yetiştirmek - воспитать,
выростить - aufwachsen machen,
erziehen; *ävlik atmağ oğut kız
igitmäkligin ayur* kadının nasıl
alınacağını, çocukların nasıl
yetiştirileceğini söyler - оно
говорить, как слѣдует брать жену
и какъ надо воспитывать дѣтей -
es sagt, wie man ein Weib nehmen
und die Kinder erziehen soll (K. B.
9,29; A59. bab); *törätgän, igidgän,
käçürgän idim* tanrım, sen bizi
yarattın, büyüttün, rehberlik ettin,
(yaşamdan) geçirttin - ты мой
Господь, которык насъ создалъ,
воспиталъ и повелъ - du mein
Herr, der uns erschaffen hat und hat
heranwachsen lassen und uns (durch
das Leben) geführt hat (uns vorüber
geführt hat) (K. B. 15,26; A 124);
yok ärdim törätti, igidtti mäni ben
yoktum, o beni yarattı, beni yetiştirdi
- меня не было, а онъ создалъ меня
и возрастилъ меня - ich war nicht
und er hat mich geschaffen und hat
mich erwachsen lassen (K. B. 47,19;
A1097). {ED 103,a *igid-*}

2) (Çağ.→†) götürmek - нести,
унести - tragen, fortbringen.

1ägiz: **1äriz:** †→ **ikiz** [*egiz*, *czuenetic*
(Kom. 221), ايكيز (Çağ. Uyg.) =
1ägis]

ikiz - близнецы - die Zwillinge.

{ED 119b; ikiz; DTS 207 ikkiz}

3ägiz: **3äriz** →† **ediz** [ايكيز (Çağ.), krş.
ägin, ägis, ägüs]

4ägiz: **4äriz** [رڭڭ (Kar. L.), = *ögüz*]

öküz - быкъ - der Ochs; *kögüt
ägizlär kibik sana aşattırırılar* ve seni
öküzler gibi otla besletecekler - и
какъ воловъ они заставятъ табя
кормить травою - und wie Ochsen
werden sie dich mit Gras füttern
lassen (D. 4,29).

äglän-: **ärlän** (v) [Krm.] = اكلنمك
(Osm.), *äylän*

1) oylanmak, durmak, zaman
geçirmek, yaşamak - остановиться,
провести время, жить - anhalten,
sich aufhalten, zubringen, leben;
äglän bir az! (Krm.) *soluklan biraz!* -
подожди немного! - halte ein wenig
an.

2) zevk almak, eğlenmek,
zamanını eğlenerek geçirmek -
имѣть удовольствіе, веселиться,
весело провести свое время - sich
amüsiren, sich unterhalten.

äglänçi: **ärlänçi** [ايکلنچی (Çağ. Uyg.),
<□ *äglän* + *çi*]

barınak, ikamet yeri, ev -
жилище, мѣсто пребыванія - die
Wohnung, der Aufenthaltsort; بو ايو
تيريكلار كورى تورور دوستلار ايكلانچىسى
تورور دوشمنلار اشكنجهسى
تورور (Rbg.175,12) bu ev
yaşayanların mezarı, dostların
ikamet yeri ve düşmanların
işkencesidir - этотъ домъ есть
могила живыхъ, мѣстопребываніе
друзей и жилище живыхъ - dieses
Haus ist das Grab der Lebendigen,

der Aufenthaltsort der Freunde und die Wohnung der Feinde. {bkz. notlar; Kıs. En. 92r6}

ägländir-: ärländip (v) [Krm., < *äglän* + *dir*] = اكلندرمك (Osm.), *äyländir*

1) oyalamak, durdurmak, bekletmek, eğlendirmek - остановить, задержать, помочь провести свое время - aufhalten, anhalten, hinhalten, sich aufhalten lassen, seine Zeit zubringen lassen; *bir sahat qarara māni ägländirdi* (Krm.) beni tam bir saat oyaladı - онъ задержалъ маня на цѣлый часъ - er hat mich eine ganze Stunde aufgehalten.

2) birini oyalamak, birini eğlendirmek - забавлять, веселить - Jamenden unterhalten, ergötzen, amüsieren.

ägläş-: ärläw (v) [Krm., <□ *äglä* + *ş*] = *äyläş*, *hqlh,mh*; (Osm.)

1) birlikte oyalanmak, eğlenmek, dinlenmek, durmak - вмѣстѣ пробыть, остаться, вмѣстѣ отдыхать - zusammen zubringen, sich aufhalten, ausruhen, anhalten.

2) karşılıklı eğlenmek, oyalanmak, dinlenmek, durmak - бесѣдовать, другъ друга забавлять - sich unterhalten, einander ergötzen.

ägläştir-: ärläwrip (v) [Krm., <□ *ägläş* + *tir*]

1) durdurmak, oturtmak, oyalamak - остановить, посадить, задержать, занять - anhalten, zum Sitzen nöthigen, aufhalten, beschäftigen.

2) eğlendirmek, oyalamak -

zabavlātæ - unterhalten, ergötzen.

ägrän-: ärpän (v) †→ iḡrän- [اىكرانماك (Çağ.)]

iç çekmek-, hüngür hüngür ağlamak, inlemek - вопит, рыдать, стонать - seufzen, schluchzen (Ş. Sül. ناله و فرياد ايتمك. درد و الم چكمك اه. {ED 189b iḡre-} (أنين ايتمك).

ägrär-: ärpär (v) †→ egrär- [اىكررماك (Çağ.), < *ägrä* + *är*]

ägrärt-: ärpärt (v) †→ egrärt- [اىكرارتماك (Çağ.), < *ägrär* + *t*]

ägri - bögrü: ärpi - börpŷ †→ egri būgrü [اكرى بوگرو (Çağ.)]

ägri: ärpi [Krm. Şor. Az. Kom. اىكرى (Çağ. †→ **egri**), اكرى (Osm.), سمرى (Uyg.), < *äg(äk)* + *ri*]

1) eğri, bükük, yamuk - согнутый, кривой, косою - gebogen, krumm, schief; *ägri bakmak* (Krm.) eğri bakmak - косо смотрѣть - schief ansehen; *ägri adan şaman davulu* - (Şor. W.) шаманскій бубень - die Schamanentrommel; *ägrimizni ködürür* (Kom. 191,8) eğrimizi düzeltecek - онъ выпрямить нашу кривизну - er wird unsere Krummheit grade machen; *Ägri dağ* (Az.) eğik dağ, Ararat - кривая гора Апаратъ - der krumme Berg, der Ararat; *ägri yäl yan taraftan esen rüzgar* - боковой вѣтеръ - der Wind, der von der Seite weht; *qamuğ üç adaqlıg köni tüz turur - kañı boṭsa tört kör bir ägri boṭur* (Uyg.) üç ayağı olan her şey düz durur; ama dört ayağı olsa eğik durur - все что имѣеть три ноги, стоитъ прямо, а если ихъ четыре, то оно стоит косо

- Alles was drei Füße hat, steht grade, hat es aber (ihrer) vier, so steht es schief (K. B. 42,17; A804); *könimü yürürsän ya ägri yolun?* (Uyg.) düz mü gidersin yoksa eğik midir yolun? - идешь ли ты прямо или дорога твоя крива? - ob du grade gehst oder ob dein Weg krumm ist? (K. B. 63,4; A 1583).

2) kötü, işe yaramaz, haksız, yanlış - злой, негодный, несправедливый, лукавый - schlecht, untauglich, ungerecht, falsch; *ägri kişi* (Kom. 171) kötü (huylu) insan - лукавый человек - ein falscher Mensch; *negü tæg kaçürsä kaçär tärk küni - barır ädgü isiz nä ägri köni* (yaşamını) nasıl geçirirsen geçir, her şekilde oraya gideceksin; iyilik de kötülük de geçicidir, nasıl ki haklı ve haksız geçici ise - как бы ты ни проведь (эту жизнь), ты непременно пойдешь (своей дорогой); проходить и добрый и злой, как и справедливый и несправедливый - wie du auch (dein Leben) verbringst, du gehst auf jeden Fall dahin; es geht vorüber der Gute und Böse, wie auch der Gerechte und Ungerechte (K. B. 136,31; A4840). {ED 112b egri; UW 358b-359a}

agricä: ärpiçä [اكريجه (Osm.), < ägri + cä (?)]

diz kirişi, topuk kirişi - подколенная жила - Kniesehne, Hackensehne.

ägrik: ärpik † → **egrik** [ايگريك (Çağ.), < ägir + k]

ägril-: ärpil (v) [Krm., اكريلماك (Çağ.

† → **egril-** Az.), < ägir + l]

eğilmek, eğik olmak - покривиться, согнуться, быть наклонену - sich krümmen, sich krumm biegen, krumm sein.

ägrilik: ärpilik [Krm., اكريليك (Çağ. † → **egrilik** Az.), < ägri + lik]

1) eğrilik кривизна - die Krümmung, die Krümmung.

2) yozluk, kötülük, haksızlık - истребленность, злость, несправедливость - die Verderbtheit, Schlechtigkeit, Ungerechtigkeit.

ägrilt-: ärpilt (v) [Krm., اكريلتاك (Çağ. † → **egrilt-**), < ägril + t]

eğmek, bükme - согнуть, скривить, сдѣлать кривымъ - zusammenbiegen, krümmen, krumm machen.

ägrim: ärpim † → **egrim** [ايگريم (Çağ.), < ägir + m]

***ägrimçi: ärpimçi** [ايگريمچی (Çağ. bkz. *äkrimçi*), krş. *äkrim*]

yayın ipini çekerken parmağa zarar vermemesi için başparmağa takılan yüzük - кольцо, которое надевается на палец для натягивания лика, чтобы тетивой не испортить нальцевъ - Ring, den man auf den Daumen steckt zum Bogenspannen, damit die Sehne den Fingern keinen Schaden zufügt (Ş. Sül. يايك كيرشندن پرمقلى محافظه ايتمك. {Sang. 21 اوزره پرمقه طاقيلان حلقه ägrämçi}

ägür: ärŷp † [سەرپ (Uyg.) bkz. **notlar**]

ägüs: ärŷc → **ügüz** [سەر (Uyg. † bkz. **notlar**), krş. *ägis, äziz*]

²ākīs: ²ājīc [Alt. Tel.] = *ägis*.

āhl: āhl [Osm., = Ar. اهل]

1) halk, insanlar - народ, люди
- das Volk, die Leute; *āhli islam*
Muhammediler - магометане - die
Muhammedaner; *āhli dūnya* dünya
sakinleri - люди этого мира - die
Bewohner dieser Welt; *āhli kāf*
afyon, haşhaş kullanan insanlar -
люди, употребляющие опиум и
гашиш - Leute, die Opium und
Haschisch anwenden; *āhli hıbrā*
(خبره), *āhli kıblā* bilirkışı, eksper -
эксперты, знатоки - Experten,
Kenner.

2) eş, karı, kadın - жена,
супруга - Frau, Gattin; *āhlim* karım -
моя жена - meine Frau; *āhli bāyt*
genel olarak kadın - женщина - die
Frau überhaupt; *āhl-ü ayat* kadınlar
ve ev halkı - жены и домашние - die
Frauen und die Hausleute.

āhlāt: āxlāt [Tar.]

çöp, süprüntü, kir - соръ,
нечистота - Kehricht, Schmutz;
öyün āxlātī evde bir araya getirilmiş
süprüntü, çöp - сметенный соръ
дома - der im Hause
zusammengekehrte Kehricht; *öyün*
āxlāt boldī evin pis, temiz değil,
süpürülmemiş - твой домъ грязень,
неопрятенъ, невыметенъ - dein
Haus ist schmutzig, unsauber, nicht
gekehrt.

āhlāt: āxlāt † → **ahlat** [اخلات (Çağ.)] =
ahlat

çöp, süprüntü, kir - соръ,
нечистота - Kehricht, Schmutz (Ş.
Sül. منزله. خس و خاشاک. {Steingass
26a *ahlat* < Ar.}

āhlātlik: āxlātlik [Tar.]

temiz olmayan, süpürülmemiş -
сорный, нечистый, невыметенный
- unrein, unsauber, nicht ausgekehrt.

āhmaq: āxmak [Tar., = Ar. احمق, krş.
aqmaq]

aptal, budala, deli - глупый,
слабоумный, тупой - thöricht,
dumm, blödsinnig, stumpfsinnig.

āhmaqlık: āxmaklık [Tar., *āhmaq* +
lık]

aptallık, budalalık, delilik -
глупость, слабоумие, тупость -
Thorheit, Dummheit,
Schwachsinnigkeit, Stumpfheit.

āhma: āhmāl [ħcmāl (Osm.), מלמח
(Krm.), = Ar. اهمال]

ihmal, erteleme, oyalama,
özensizlik - задержка,
откладывание, небрежность - der
Aufschub, das Hinhalten, die
Nachlässigkeit.

āhmaħık: āhmallık [Az., <□*āhma*
+ *lık*]

ihmalkarlık - нерадѣние - die
Nachlässigkeit.

āhs: āxc [Az., = Ar. اخذ]

çalmak, gizlice götürmek,
hırsızlık - кража, воровство - das
Heimlichfortnehmen, Stehlen, der
Diebstahl; *nökārim öyümdān put□āhs*
āylādi hizmetçim, evimden para
çaldı - мой человекъ укралъ изъ
моего дома деньги - mein Diener
entwendete aus meinem Hause Geld.

āhtiyar: āhtıjap [Osm. Az. احتیاج
(Krm.), = Ar. اختیار]

1) = *āhtiyar*.

2) (A.) hak, güç, seçme hakkı -
право, власть, право выбора - das

Recht, die Gewalt, das Recht zu wählen.

ähtiyar: **ähtijap** [Çağ. Krm., = Ar. اختيار]

1) ihtiyar, yaşlı insan - старикъ, старый человекъ - alter Mann, Greis.

2) yüksek rütbeli memur - сановникъ - ein hoher Beamter; ر اول ایدی مننیک ایشیکیدا صاحب اختیار (Bb. 17,13) bana, saray valisi olarak hizmet veriyordu - онъ служилъ у меня чадзирателемъ дворца - er diene mir als Palastgouverneur; خدای بیردی بیک اولکاندین سونکرا مونینک ایشیک اختیار (Bb. 16,14) Hüdaverdi Bey'in ölümünden sonra, onu gönderip saray valisi tayin ettiler - послѣ смерти Худай-Берди-Бека они послали его и назначили начальникомъ дворца - nach dem Tode des Chudai-Berdi-Beg schickten sie ihn und ernannten ihn zum Palastgouverneur. {Steingass 24b ihtiyār < Ar.}

ähtiyar-la-: **ähtijar-la** (v) [Krm., اختيارلما (Osm.), < ähtiyar + la]

yaşlanmak - старѣть - alt werden.

ähtiyar-lan: **ähtijar-lan** (v) [اختيارلماق (Osm.), < ähtiyar-la + n] = ähtiyar-la.

ähtiyar-lat-: **ähtijar-lat** (v) [اختيارلتماق (Osm.), < ähtiyar-la + t]

yaşlandırmak, kullanarak yıpratmak - сдѣлать старымъ, долимъ употреблениемъ испортить - alt machen, verbrauchen.

ähtiyarlık: **ähtijar-lyk** [Krm., اختيارلق (Osm.), < □ähtiyar + lk]

yaşlılık, geç yaşlar - старость -

das hohe Alter; *ähtiyarlımda* (Osm. N. 106) yaşlılığımda - въ моей старости - in meinem Alter; *ähtiyarlık imarəsi* (امارسی) yaşlılık belirtileri - признаки старости - die Zeichen des Greisenalters.

ähü: **ähü** [Tel. Alt.] = ägäv, egäv, egäk.

ähühäş: **ähühäş** [Tel. W., krş. äv'äş] yüzük - кольцо - der Ring.

ājā: **ājā** [Kır., krş. icā (Sag.)] ninecik, annecik (yaşlı kadınlara hitap sözü) - бабушка, старушка (приобращении къ пожилой женщинѣ) - Grossmütterchen, Mütterchen (Anrede an alte Frauen); *ājā, asıñ bota ber!* ninecik yiyeceğin varsa bana ver! - бабушка, если у тебя есть пища, дай мнѣ поѣсть! - Mütterchen, wenn du was zu essen hast, so gieb mir!

ājāṇ: **ājāṇ** [Şor., < āş + āṇ]

bir tür dişi samur (avcı kelimesi) - соболь самка (на промыслѣ) - ein weiblicher Zobel (Jägerwort).

ājāp: **ājāp** [Kır., = Ar. عجب]

harika, mükemmel - замѣчательный, прекрасный - wunderbar, vortrefflich; *bu ājāp is ekān* bu harika bir şey - это удивительное дѣло - das ist eine wunderbare Sache; *ağāṇ ājāp kisi senin erkek kardeşin çok harika bir insandır* - твой братъ замѣчательный, прекрасный человекъ - dein Bruder ist ein ganz ausgezeichnete Mensch.

ājāt: **ājāt** [Kır., = Ar. حاجت, krş. ācāt]

kullanım - употребление - der Gebrauch.

äjdäha: äjdäha [Az., ḥ[rḥca (Osm.), = Far. اژدها]

ejderha - драконъ - der Drache.

äjdärha: äjdäpha [ḥ[rḥca (Osm.)] = *äjdähä*.

äjgä: äjgrä [Kar. L.] = *özgä, äzgä*

bir diğeri, diğər, başka, öbürü - другой - ein Anderer.

äji: äji [Tel. Alt.]

tespit, onaylatma, onay, belirlenmiş fiyat, vasiyet - назначение, утверждение, назначенная цѣна, завѣщание - die Festsetzung, Bestätigung, ein festgesetzter Preis, das Testament; *äjizi çığıp kaṭğan* gelenek, adet; fiyat zaman içinde belirlendi - обычай, цѣна утвердилась - die Sitte, der Preis hat sich mit der Zeit festgesetzt; *äjizinän çığıp kaṭğan* (W.) bu artık kullanımda değildir, modası geçti - это вышло изъ употребления - das ist nicht mehr im Gebrauche, es ist aus der Mode gekommen.

äjik: äjik [Alt. Tel. Leb. Şor. Küär., (Uyg. †→ **eşik**), krş. *äşik, işik, esik, ezik*]

1) kapı - дверь - die Thür; *äjik kaṭı* (Alt.) kapı direği - косякъ двери - der Thürpfosten; *yān äjik* (Tel.) kapı geçişi ворота - der Thorweg; *äjik aṭı* (*aṭı*) (Şor.) avlu - дворъ - der Hof; *äjikkä çıķ!* (Tel.) avluya git - иди на дворъ! - gehe auf den Hof! *äjik saķçı* (Tel.) kapıcı - привратникъ - der Pförtner; *äjik aç!* *yaṭ!* (Alt.) kapıyı aç, kara - открой,

закрой дверь! - mach die Thür auf! zu!

2) (Tel. Alt.) ayı ininin girişi - входъ въ берлогу медвѣдя - der Eingang zur Höhle des Bären.

äjikçi: äjikçi [Tel. Leb., < *äş + çī*]

kapıcı - привратникъ - der Pförtner.

äjiktä-: äjiktä (v) [Alt. Tel., < *äjik + lä*]

ayı inini barikatlamak, girişi kapatmak - задѣлать входъ въ берлогу медвѣдя - die Höhle des Bären verammeln.

äjiktik: äjiktī [Leb. Şor.] = *äjiktū*.

äjiktū: äjiktū [Alt. Tel., < *äjik + lū*]

kapılı - имѣющій дверь - eine Thür habend; *Ärlik pilä Ülhön yaṇıs äjiktū* Ülgen ile Erlik'in yalnız bir kapıları var (her zaman yakın dururlar) - Ульгенъ и Эрликъ имѣють одну дверь (находятся въ близкихъ отношеніяхъ между собою) - Uelgän und Erlik haben nur eine Thür (stehen einander stets nahe); *äkki äjiktū üy* iki kapılı ev - домъ съ двумя дверями - ein Haus mit zwei Thüren.

äjilä-: äjilä (v) [Tel., < *äji + lä*]

belirlemek, tespit etmek, vasiyet etmek - назначать, утверждать, завѣщать въ наслѣдство - bestimmen, festsetzen, vermachen.

äjilän-: äjilän (v) [Tel., < *äji + lä + n*]

miras almak - наслѣдовать - ererben.

äjilū: äjilū [Tel., < *äji + lū*]

belirlenmiş, tespit edilmiş - назначенный, утвержденный -

festgesetzt, bestimmt; *äjlü yär* (W.)
 miras alınmış memleket, yurtluk -
 наследственная, родовая земля -
 ererbtes Land, ein Stammgut.

äjin-: äjin (v) [Tel. Leb., < *äş* + *n*]

bir botla su üzerinde gitmek -
 плыть в лодке - in einem Boote
 auf dem Wasser fahren.

äjüt-: äjüt (v) † → **eşid-** [عشيد Uyg.] =
äşit

äjük: äjük † → **²eşik** [عشك (Uyg.)]
 = *äjik*

¹āk: ¹ār [Şor., = *ağ*]

balıkçı ağ - рыбацкая сеть -
 das Fischernetz.

¹āk: ¹āk: [ك; ēχ(Osm.)]

1) (ip) bağ, kertik, ek yeri, bir
 yaranın kenarı - связка, связь,
 соединение, край раны - das Band,
 die Verbindung, die Fuge, der Rand
 einer Narbe; *āk yäri* uzuv eklemleri -
 суставы членов - die Gelenke der
 Glieder; *āk wurmağ* yamamak,
 iyileştirmek - починить -
 ausbessern, flicken.

2) yaka, boyun bağı -
 воротник, ошейник - der Kragen,
 das Halsband (B. d. M.).

²āk-: ²āk (v) [ك; ēχ(Osm. Selç.),
 كيكما (Çağ. Az. Sart.), عك (Uyg.),
 kır. ik]

1) ekmek, dikmek - сѣять,
 садить - säen, pflanzen; *nägü yérkä
 äksä, yana ol ünür* (Uyg.) neyi yere
 ekse yine o (yerden) biter - что ты
 сѣшь, то и собираешь was du
 säest, das wirst du auch ernten (K. B.
 57,15; A1394); *här nä ki äkärsän
 onu-da biçersin* (Az. A) ne ekersen
 onu biçersin - что ты посѣшь, то и

пohneжъ - was du säest, das erntest
 du auch (Ata.); □ دم عليه السلام ايكى هم
 اول بغدادى بولدى (Rbg. 26,10) Adem
 a.s., bunu ekti ve buğday oldu -
 Адамъ, будь миръ ему! посѣялъ
 его и выросла пшеница - Adam,
 Friede sei mit ihm! säete diesen und
 es erwuchs Waizen; *dibinä daru
 äkmäk* (Osm.) dibine darı ekmek
 (ayrıntısına varıncaya kadar
 incelemek) - сѣять просо на дно
 его, тщательно изслѣдовать - Hirse
 auf seinen Grund säen, genau
 untersuchen, prüfen; *äkmäyince
 biçilmez* (Osm.) ekmeden biçilmez -
 не собираютъ раньше чѣмъ сѣять
 - man erntet nicht früher, als man
 säet (Ata.); *kum üstünä tohum äkti*
 kum üstüne tohum ekti (yararı
 olmayan bir iş yaptı) - (Osm.) онъ
 сѣялъ на песокъ, онъ предпринялъ
 бесполезную работу - er säete auf
 Sand, er hat eine unnütze Arbeit
 unternommen; *bir kerre biçmäyän
 çifti yänä äkär* (Osm.) bir kez hiçbir
 şey biçmeyen çiftçi, yine eker -
 земледѣлецъ, который одинъ разъ
 ничего не собралъ, сѣетъ снова -
 ein Landmann, der einmal nichts
 geerntet hat, säet von neuem;
bädänädän korkқан daru äkmäk
 (Krm. K.) bildircından korkan darı
 ekmez - кто боится переполовъ,
 проса не сѣетъ (волковъ бояться
 въ лѣсъ не ходить) - wer die
 Wachteln fürchtet, säet keine Hirse
 (Ata.).

2) (Çağ. V.) katmak, eklemek -
 вставить - einschalten.

3) (Osm.) düşürmek,

kaybetmek - потерять fallen lassen, verlieren (Lh. يولده براغوب صاوشمق); *bunu apar äk!* (Az. A) bu adamı götür (bunu götür, öldür, göm) - отведи этого человека! - bringe diesen Menschen fort!

4) (Az. A.) döllemek - подить - zeugen; *äkän baba* - подитель - der Vater. {ED 100a; UW 362a ek-}

⁴äk-: ⁴äk (v) → ²äg- [ساع (Uyg. †), krş. äy, äg] {ED 99,b äg-}

⁵äk: ⁵äk [Alt. Tel. Şor. Leb. Sag. Koyb. Kaç., krş. äyäk, iyäk]

çene - подбородок - das Kinn; *koj'-äk* gıdı - отвисший подбородок - das Doppelkinn (der Kader); *äk sōhū* (Tel. W.) altçene - нижняя челюсть - der Unterkiefer.

⁶äk: ⁶äk [Koyb.]

kızak - сани - der Schlitten.

^{*4}äkä: ⁴äkä [□ك (Çağ. bkz. ²ākā)]

ağabey - старший брат - der ältere Bruder (Ş. Sül. بيوك غما برادر بيوك قارداش). {ED 101b eke}

¹ākä: ¹ākä (v) [Tar., اكامك (Çağ. †→ ³egä-) krş. ägä (Alt.)]

törpülemek, düz törpülemek - пилить, вычистить подпилкомъ, терпугомъ - feilen, abfeilen, glatt feilen, mit der Feile bearbeiten. {ED 101b ege-}

²ākä: ²ākä [Kır., □ك (Çağ. †→ ⁴ākä) DT. Tara], < *atakä*]

1) (Kır.) baba - отец - der Vater; *ākä şeşä* anne ve baba, ebeveyn - отец и мать, родители - Vater und Mutter, die Eltern; *ülkōn ākā* büyük baba - дѣдъ - der Grossvater; *ākamay dāp cıtaṁa bayğus kızdar car car* - ākāñ üşün

kaçın atan mında boṭar car car "babam" deyip ağlamayın zavallı kızlar; çünkü orada babanızın yerine kayınbabanız olacak - говоря «отецъ мо», не плачьте, бѣдныя дѣвицы, вмѣсто отца здѣсь, тамъ будетъ тестъ - sagend «mein Vater», weinet nicht, ihr armen Mädchen, denn dort wird an Stelle des Vaters der Schwiegervater sein (P. d. V. III, 7,1).

2) (Tar. Çağ. †→ ⁴ākā DT.) ağabey - старший брат - der ältere Bruder (Ş. Sül. بيوك غما برادر بيوك قارداش).

³ākä: ³ākä [Soy. krş. ätkü, äygi, ägi, äyi]

iyi, güzel - хороший, добрый - gut, schön.

ākäçi: ākāçi †→ āgäçi [اكچی (Çağ.), krş. āgäci; āgas (Yak.)]

ākägü: ākāgü †→ ekägü [ايكاكو (Çağ.)] = *ekäv*

ākäk: ākāk [Tar., اكك (Çağ. †→ ekäk)] < ¹ākä + k, krş. āgāk, āgäv]

törpü - пила, терпугъ - die Feile.

ākäl: ākäl [اكال (Çağ.)]

sopalı bir oyun - игра съ палками - ein Spiel mit Schlägeln (Ş. Sül. چوملق اويونى چكك ديك چليك و).

¹ākälä: ¹ākälä †→ ³ekälä [ايكالا (Çağ.)] = *ekäv*

²ākälä: ²ākälä [Kaz.]

1) çeşitli ağaç türlerinin meyve kozalakları - шишки различныхъ деревьевъ - die Fruchtkapseln verschiedener Baumarten; *narat ākäläsi* çam kozalağı - сосновая шишка - der Tannenzapfen; *kaçın*

ākālāsī kayın kozalağı - березовая сережка - das Birkenkätzchen; *imān ākālāsī* meşe kozalağı - жолудь - die Eichel.

2) küçük erkek çocuğunun cinsel organı - половой членъ маленькихъ мальчиковъ - der Geschlechtstheil kleiner Knaben.

ākālālī: ākālālī [Kaz., < *ākālā* + *lī*]

(ağaçlar için) kozalaklı - имѣющий шикши (о деревьѣхъ) - mit Zapfen, Kätzchen, Eicheln versehen (von Bäumen).

ākāmāt: ākāmāt [Kaz., = Ar. حكمة]

1) neşeli, komik, neşeli olma durumu - веселый, въ хорошемъ расположении духа, веселіе - fröhlich, lustig, aufgeräumt, die Lustbarkeit.

2) olağanüstü bir olay, olağanüstü şeyler - чудесное, удивительное дѣло - ein wunderbares Ereigniss, Wunderdinge.

3) eşsiz, ilginç - удивительный, странный, смѣшной - eigenthümlich, seltsam, komisch; *nindäy ākāmāt işlär yuq bu dñnyâdâ* bu dünyada neler olmuyor ki! - какія странныя обстоятельства бываютъ въ этомъ мірѣ - was doch in dieser Welt alles geschehen kann.

ākāri: ākāpi [Çağ., اکارى]

avare, aylak - праздношатающийся, пришлый, сбродъ людей - Nichtsthuer, Herumtreiber, Vagabund (Calc. W. لوند)

ākāt-: ākāṭ (v) [Tar., اکاتمک (Çağ. †→

ekāt- ?), < ākā-t]

törpületmek, eğeletmek - заставлять пилить, чистить подпилкомъ - feilen, abfeilen lassen.

¹ākāv: ¹ākāy †→ **²ekāv** [اكاو Çağ.] = *ekāv* (Ş. S. ايكيسيدہ برابري). {ED 105b ékev}

ākāvlān: ākāylān †→ **ekāvlān-** [اناکاولا (Çağ.), < *ākāv* + *lān*]

āḳbāgāç: āṛḡāgāç [Leb., < □ *āk* + *bāk* + *āç*] = *āhühāş, āü'āş*

parmaktaki yüzük - колцо,

колечко - der Ring am Finger

āḳbās: āṛḡāṣ [Şor.] = *āḳbāgāç*.

¹ākçä: ¹ākçä: [Sag., krş. ökçä]

kapuk ākçäsī kapı menteşesi - шариньрь двери - die Scharnire der Thür.

²ākçä-: ²ākçä [Alt. Tel.]

sallamak, sarsmak, atmak (fırlatmak), sıçratmak, dökmek, silkinmek, uyandırmak, kışkırtmak, ayaklandırmak - трясти, потрясать, возбуждать, возмущать - schnellen, schütteln, durchschütteln, aufrühren, aufreizen, aufwiegeln; *arı ākçādī māy ākçādī Kün Qan āplū qattı poḏdı* (Alt.) onu bir oraya bir buraya salladı ve Kün Kan ve eşine dönüştüler - онъ трясъ ихъ туда, онъ трясъ ихъ сюда, тогда они превратились въ Кюн Ханъ и жену его - er schüttelte sie hierhin, er schüttelte sie dorthin, da verwandelten sie sich in Kün Chan und seine Gattin (P. d. I, 55,878).

ākçä-: ākçä (v) [Bar.] = *ākçä*.

¹ākçäl-: ¹ākçäl (v) [Alt. Tel., < *ākçä* + *l*]

sallatılmak, silkeletilmek,
atılmak, fırlatılmak, kışkırtılmak -
быть потрясёну, быть возбуждёну
- geschüttelt, geschnellt, aufgereizt
werden.

äkcäl-: äkḫäl (v) [Bar.] = *äkcäl*.

¹äki: ¹äki [Krm. Kom., اكي (Çağ.†→
iki Osm.), יֵכִי (Kar. L.T.), krş. *äkki*,
eki, *iki*, *igi*]

iki - два - zwei; - *äki katmıñ*
arasında (Kom. 67) iki şey arasında
- между двумя предметами -
zwischen zwei Dingen.

ākijätçı: ākijärčī [Kaz., < *ākijät* + *çi*
]

masal anlatıcısı, çok konuşan,
palavracı - сказочникъ, пустословъ,
болтунъ, - Märchenerzähler,
Schwätzer, Aufschneider.

ākijätli: ākijärli [Kaz., < *ākijät* + *li*]

masalsı, eşsiz - сказочный -
fabelhaft.

äkil-: äkil (v) [Krm., اکلم ḥ;ulmḥx
(Osm.), < ²*äk*+*l*]

(toprak için) ekilmek - быть
посѣяннымъ, вснаханнымъ -
gesäet, geackert werden.

äkilät-: äkilät (v) [אֵכִילֶיטִיכִי (Kar. L.),
< *äki* + *lä* + *t*]

yinelemek, ikilemek, tekrar
etmek, bir kez daha söylemek -
повторить, сказать еще одинъ разъ
- wiederholen, noch einmal sagen;
sözümdän sortun äkilätmäz ädilär,
da aılar üstünä tohtar ädi sözüm
sözlerimin üzerine artık kimse
konuşmuyordu ve üzerlerinde benim
sözlerimin etkisi vardı - послѣмоего
слова чикто не говорилъ больше и
надъ ними остановились мое

слова - nach meinen Worten sprach
Niemand mehr und über ihnen ruhte
mein Wort (h. 29,22).

²äkilik: ²äkilik [(Çağ. †→ **ikilik**), اكيك
ḥ;lfmḥx (Osm. Krm.), ve *ikilik*]

1) (Çağ. †→ **ikilik**) = *ekilik*.

2) (Krm.) iki kopeklik demir
para - мнета въ двѣ копейки -
Münze von zwei Kopeken.

3) (Krm.) iki ölçeklik kap -
сосудъ, содержащій двѣ мѣры -
ein Gefäß, das zwei Maass enthält.

ākīm: ākim [Kır., = Ar. حاكم]

amir, şef - начальникъ - der
Befehlshaber, Chef; *ākīm kisi* aynısı;
bas ākimdär üst kurum, üsler -
высшее начальство - die
Oberbehörde.

äkin: äkin [Krm., اکين (Osm. Az. Sart.)
< ²*äk* + *n*]

ekin, tarla, ekenek - посѣвъ,
пашня - die Saat, der Acker, das
Saatfeld; *äkin äkmäk* (Osm.) ekin
ekmek - сѣять - säen; *äkin biçmäk*
(Osm.) ekin biçmek - жать - mähen,
ernten; *äkin zamanı* ekin zamanı -
время посѣва - die Zeit des Säens;
äkin tikin (Krm.) ekenekler, tarla ve
topraklar - пашни - die Saatfelder,
Aecker und Ländereien.

äkinç: äkinç [اکينچ (Osm.)]

siğil, yüzde çıkan bir çıkıntı,
şişlik - бородавка, прыщъ въ лицѣ
- Warze, Auswuchs im gesicht.

äkinçi: äkinçi [אֵכִינִיכִי (Krm.), < *äki* + *n*
+ *çi*]

ikinci - второй - der Zweite.

äkinçi: äkinçi [اکينچي ḥ;un[u] (Osm.
Az.), < *äkin* + *çi*]

eken kişi, çiftçi - сѣятель,

земледѣлецъ - der Säemann, Landmann; *äkinçi tayfası* (Osm.) çiftçi sınıfı - земледѣльческій классъ - die Kaste der Ackerbauer; *äkinçi adam* (Az. A.) basit, eğitimsiz adam - простякъ, необразованный человекъ - ein schlichter, ungebildeter Mann; *äkinçi çiftindä gäräk* (Osm.) çiftçinin yeri tarladır (Ata.) - землеѣлецъ долженъ быть на пашнѣ - der Ackerbauer gehört auf seinen Acker (Spr.)

äkinçilik: äkinçilik [اكنچيلىك *h;un[ufux* (Osm.)]

ekincilik - земледѣлие - der Ackerbau.

äkindi: äkindi [Çağ. †→**ikindi**] Kom., اكندى, اكندى *h;unru* (Osm.), = *ikindi*]

öğleden sonra, ikindi - время послѣ обѣда - Nachmittag; *äkindi namazı* (Kom.) ikindi namazı - молитва послѣ полудня - Nachmittagsgebet. {ED 111b ikindi}

äkindi: äkindi [Kom., = *äkinçi*]

ikinci - второй - der Zweite.

äkinlik: äkinlik [Kom., اكنلىك (Osm.) < *äkin* + *lik*]

ekenek, tarla, toprak, ürün ekmeye uygun toprak - засѣянное поле, пашня, мѣсто, годное для паханія - Saatfeld, Acker, Land, das zum Ackern tauglich ist.

äkir-: äkir (v) [כיר (Kar. L.) , krş. ökür]

böğürmek, haykırmak - рѣветъ мычать - brüllen.

äkişär: äkişär [اكيشار (Krm.), ve ikişär, < *äki* + *şär*]

ikişer - вдвоемъ, по два -zu zweien; *äkişär gruşa* iki kuruşa - по

два пияцтра за штуку - für zwei Piaster das Stück.

äkiyät: äkijär [Kas., wird im Kas. auch - Kaz. اكايت de olur = Ar. حكايت]

masal, hayvan masalı, öykü, anlatı - сказка, басня, разсказъ - Märchen, Fabel, Geschichte, Erzählung; *ätkiyät kitabı* masal kitabı, öykü kitabı - книга со сказками, разсказами - ein Märchenbuch, Buch mit Erzählungen; *bu äkiyätlä* bu sadece masal kitabı (fabl), bunda gerçek hiçbir şey yok - это просто сказка - das ist nur eine Fabel, daran ist nichts Wahres; *äkiyät kişî* garip, tuhaf adam - чудакъ - ein sonderbarer Kauz.

äkiyätlä-: äkijärlä [Kaz., < *äkiyät* + *lä*]

masal anlatmak, martaval okumak, palavra atmak - баснословить, пустословить - Märchän erzählän, schwatzen, aufschneiden.

äkir: äkir [اكير, اكييز *h;ug* (Osm. Az.), ve ikiz, < *äki* + ?, krş. ägis, egiz, ägiz]

ikiz - близнецы - Zwillinge; *äkir kardaşlar* aynısı; *katınım äkir dō'urdu* - eşim ikiz doğurdu - жена моя родила близнецовъ - meine Frau hat Zwillinge geboren; *äkir portuğat* ikiz portakal - двойные апельсины - die Doppelapfelsinen.

äkizli: äkizli [اكيلو *h;uglu* (Osm.), ve ikizli]

bir çiftten oluşan - имѣющій пару, состоящій изъ двухъ вещей - ein Paar habend, aus zwei Dingen bestehend; *äkizli şamdağ* iki ışıklı

şamdan - подсвѣчникъ съ двумя свѣчами - ein Armleuchter mit zwei Lichter.

äkkäl-: äkkäl (v) [Alt. Leb., < *aḥp* + *käl*, krş. *aḳkäl*, *äkpäl*, *aḡiḥ*]

getirmek - принести, иди за чѣмъ - bringen, holen.

äkkäldir-: äkkäldir (v) [Alt. Leb., < *äkkäl* + *dir*]

getirtmek - посылать за чѣмъ либо, чѣмъ либо - etwas holen lassen.

äkkästä-: äkkästä (v) [Tel., < *äkki* + *ästä*]

kızmak, kudurmak - сбѣситься, съ ума сойти - wüthend werden, toll werden.

äkkäy-: äkkäi [Şor. W.]

vah vah!, yazık! (acıma ünlemi) - э! эхъ! (выраженіе сожалѣнія) - ach! (Ausruf des Mitleides).

äkki-: äkki [Alt. Tel. Leb., = *äki*, *eki*, *iki*, *igi*]

iki - два - zwei; *äkki paştū turdūtar* çift olarak yaşıyorlar, adam ve kadın - они жили вдвоемъ, мужъ съ женою - sie lebten zu zweien, Mann und Frau; *äkki müstū* iki boynuzlu - двурогий - zweihörnig; *äkki öñdū*, *äkki yüstū* iki yüzlü, dürüst olmayan - двуличный - zweigesichtig, der zwei verschiedene Geisichter zeigt, falsch, unaufrichtig (W.); *äkki sağıştū* çift fikirli - двоедушный - von doppeltem Sinne (W.); *äkki tildkü* çift dilli - двуязычный - doppelzünftig; *äkki sīdū mıtık* çifte (silah) - двухствольноеоружье - die Doppelflinte; *äkki paş pirge çoştan*

evlendiler - они заключили бракъ - sie haben sich geheirathet; *äkki boylū* gebe - беременная - schwanger; *aḡaştı äkki yardı* tahtayı ortadan yardı - онъ разрѣзалъ дерево на дваѣ половины - er hat das Holz in zwei Hälften getheilt; *äkkizî kăldî* onlardan ikisi geldi- двое изъ нихъ пришли - zwei von ihnen kamen; *mān äkkizî kördüm* ikisini de gördüm - я увидѣлъ обоихъ - ich habe beide gesehen; *äkkidāñ äki ḳattap* iki kere iki - дважды два - zwei mal zwei.

äkkilä-: äkkilä [Tel. Alt. < *äkki* + *lä*]

her ikisi, yalnızca ikisi - оба, только два - alle beide, nur zwei; *äkkiläbîs* biz ikimiz - мы двое - wir zwei; *äkkilähâr* siz ikiniz - вы двое - ihr zwei; *äkkiläzi* onların ikisi - они двое, они оба - sie zwei, sie beide.

äkkilän-: äkkilän (v) [Leb., < *äkki* + *lä* + *n*]

dalgalanmak kararsız olmak, şüphe etmek - колебаться, сомнѣние - schwanken, unentschlossen sein, zweifeln.

äkkilik-: äkkilik [Alt. Tel. Leb., < *äkki* + *lik*]

ikilik, dalgalanma, şüphe - двойственность, колебаніе, сомнѣние Zweiheit, Schwanken, Zweifel; *äkkilik kirdî* içimde şüphe uyandı - я началъ сомнѣваться - in mir stiegen Zweifel auf.

äkkiliktä-: äkkiliktä (v) [Tel. Alt. Leb., < *äkkilik* + *lä*, krş. *eki*, *äkki*]

şüphe etmek, dalgalanmak - сомнѣваться, колебаться -

zweifeln, schwanken.

äkkilū: **äkkily?** [Tel. Alt. Kumd, < *äkki* + *lū*]

ikili - имѣющий двухъ - zwei habend; *äkkilū ay yeni aydan sonra ikinci günde ki ay* - двухдневная луна - zwei Tage alter Mond, der Mond am zweiten Tage nach Neumond; *pügün ay äkkilū bugün ayın ikinci günü* - сегодня второй день луны - heute ist der zweite Tag des Mondes; - *äski ay äkkilū potdı* (Tel.) azalan ayın ikinci günündeyiz artık - уже второй день убавляющейся луны - wir haben schon den zweiten Tag des abnehmenden Mondes.

äkkinçi: **äkkinçi** [Tel. Alt., < *äkki* + *n* + *çi*]

ikinci - второй - der zweite; *äkkinçin ikinci kez* - во второй разъ - zum zweiten Male.

äkkistän-: **äkkistän** (v) [Leb. W.) = *äkkästän*.

äkkit-: **äkkit** (v) [Trkm., < *aḥp* + *kit*]
götürmek - унести - fortbringen.

äkkü: **äkkü** [Alt. Tel., < *äkki* + *ägü*, krş. *äkäv*, *ekäv*, *ökö*]

onlardan ikisi, her ikisi - двое, оба - zwei von ihnen, alle beide; *slärdin äkkühär sizden iki kişi* - двое изъ васъ - zwei von euch; *äkküzü onlardan iki kişi* - zwei von ihnen

äklä-: **äklä** (v) [Krm., *äklä* *h;ḥmḥx*, *ēḫlēméḫ* (Osm.), < *lāk* + *lā*]

eklemek, bağlamak, uzatmak, iyileştirmek - прибавить, приставить, соединять, починить, удлинять - anfügen, hinzufügen,

verbinden, verlängern, ausbessern.

äklän-: **äklän** (v) [*äklän* *h;ḥmḥx* (Osm.), < *äklä* + *n*]

eklenmek, bir araya gelmek - быть соединеннымъ, соединиться, сходиться - verbunden sein, verbunden werden, zusammen kommen.

äklī: **äklī** [*äklī* *h;ḥu* (Osm.), < *lāk* + *li*]

parça eklenerek yapılmış, bez parçalarından dikilmiş - соединенный изъ нѣсколькихъ кусковъ, сшитый изъ лоскутовъ - aus mehreren Stücken zusammengesetzt, aus Lappen zusammengenäht; *yay ki äklī otmaz birçok parçadan değil, tek parçadan yapılmış yay* - лукъ, несостоящий изъ ондого куска - ein Bogen besteht, der nicht aus mehreren Stücken besteht, ein aus einem Stück gemachter Bogen.

äklik: **äklik** [*äklik* (Çağ.), < *äk* + *lik*]

zam - прибавка - die Zugabe.

äkmä: **äkmä** [Şor., < *āk* + *mā*]

balıkların ve küçük hayvanların yakalanması için bir ağ - неводъ, сѣть для ловли рыбъ и маленькихъ звѣрей - ein Netz, zum Fangen von Fischen und kleinen Thieren.

äkmäk: **äkmäk** [*äkmäk* *h;ḥmḥx*, *ēḫmēḫ* (Osm.), *äkmäk* (Krm.), krş. *ätmäk*, *ökmäk*, *ötmät*, *ötpök*]

ekmek - хлѣбъ - das Brot; *äkmäk kabığı* (Osm.) ekmeğin kenarı - корка хлѣба - die Brotrinde; *äkmäk içi* (Osm.) ekmek içi - мякишъ - die Krume; *äv äkmägi* (Osm.) ev ekmeği - хлѣбъ домашняго приготовления - hausbackenes Brot; *äkmäk hürdäsi*

(Osm.) ekmek kırıntısı - крошки
хлѣба - Brotkrümel; *bayat äkmäk*
(Osm.) bayat ekmek - черствый
хлѣбъ - altbackenes Brot; *tajin*
(تعين) *äkmäk* asker ekmeği -
солдатскій хлѣбъ - Kommisbrot; *tuz*
äkmäk hakkı (Osm.) tuz ekmek hakkı
(konukseverliğin hakkı) - право
гостепріимства - das Recht der
Gastfreundschaft; *äkmäyü yağ*
sürülmäk (Osm.) ekmeğine yağ
sürülmek, beklenmedik iyilik
yarılmak - намазать масла на
хлѣбъ, сдѣлать неожиданное
добро - Butter auf das Brot
schmieren, eine unerwartete
Wohlthat thun; *päynir äkmäk* (Osm.)
peynir ekmek, sade besin, fakir
yaşam - сыръ и хлѣбъ, простое
кушанье, бѣдное состояніе - Brot
und Käse, ein frugales Mahl, eine
ärmliche Existenz; *kuru äkmäk* kuru
ekmek - сухой хлѣбъ - trockenes
Brot; *äkmäk ğibi* (Osm.) ekmek
kadar değerli - какъ хлѣбъ,
драгоцѣнный - wie das Brot,
kostbar; *äkmäyi dizindä* (Osm.)
dönek, sadakatsiz, kararsız -
непостоянный, невѣрный - treulos,
unbeständig; *äkmäyini atmak* (Osm.)
ekmeğini kazanmak - получить
свой хлѣбъ, получить заслуженное
- sein Brot erhalten, nach seinem
Verdienste erhalten; *boğday*
äkmäyini bāgānmämäk (Osm.)
buğday ekmeğini beğenmemek,
seçici olmak - не любить
пченичный хлѣбъ, быть
разборчивымъ - nicht Waizenbrot
lieben, wählerisch sein; *äkmäyi diz*

üstündä dir (Osm.) ekmeği dizinin
üstündedir (cimri insanlar için
söylenir) - онъ имѣетъ свой хлѣбъ
на колѣнахъ (говорится о скрягѣ)
- er hat sein Brot auf den Knieen
(wird von einem Geizhalse gesagt);
äkmäyi nä fayda? (Osm.) ekmeğin
ne yararı var? samimiyetimin,
emeğimin bana ne getirisi var? - отъ
хлѣба что за прокъ? какую выгоду
я получилъ отъ своей любезности?
- was giebt das Brot für Vortheil hat
mir meine Freundlichkeit, meine
Mühe gebracht? *äkmäyi basmak*
(Osm.) ekmeğe basmak, nankör
olmak - наступить на хлѣбъ, быть
неблагодарнымъ - das Brot mit
Füssen treten, undankbar sein; *kuş*
äkmäyi (Osm.) bir tür kuş yemi -
родъ мальвы - eine Art Malve;
kuzgun äkmäyi (Osm.) bir tür bitki -
названіе растенія - eine Art Pflanze.

äkmäkçi: äkmäkçi [امکچی ħ;mħ;cu
(Osm.) עכמכץ (Krm.), < äkmäk + çi]

ekmekçi - булочникъ - der
Bäcker; *äkmäkçi başı* ekmekçi başı,
sarayda fırıncı başı - начальникъ
придворныхъ булочниковъ - der
Chef der Bäckerei des Palastes;
äkmäkçidän äkmäk birdä baş (Osm.)
ekmekçinin ekmeği ve kafası (para)
aynı anda görülür, veresiye vermez -
отъ булочника видны въ одно
время хлѣбъ и голова, онъ даетъ
только на наличныя деньги - vom
Bäcker sieht man zu gleicher Zeit
das Brot und den Kopf (das Geld), er
giebt nicht auf Credit.

äkmäksiz: äkmäkciž [Krm. اتمکسر
ħ;mħ;sug (Osm.), < äkmäk + siz]

ekmeksiz - безъ хлѣба - ohne Brot, brotlos; *ākmāksiz āv kōpāksiz göy olmaz* (Osm.) ekmeksiz ev, köreksiz köy olmaz - безъ хлѣба не бывает дома, безъ собаки не бывает деревни - kein Haus ist ohne Brot, kein Dorf ohne Hund.

ākmalik: āgmālik [Şor., <□ āgmā + lik]

ağlı - съ неводомъ, съ сѣтью, имѣющий неводъ - mit einem Netze versehen, ein Netz habend.

āknā: āgnā [Şor.] = āgini, āgin.

ākpā- [Alt. krş. ¹āk, ⁴āk-, belki de āpkā için metatez, krş. āp]

birleştirmek, birlikte tutmak - сложить, составить, держать вмѣстѣ - zusammen legen, zusammen halten.

ākpāk: ākpāk [Şor., < āk + māk]

tel, küpe teli - проволока, проволока у серегъ - Draht, Draht am Ohrring.

²ākpāl-: ²ākpāl (v) [Soy. krş. *ikkāl; ākpāl = ākpāl*] = *ekpāl*.

ākpālgiz-: ākpālgiz (v) [Kır., < *ekpāl + giz*] getir(t)mek - заставить принести, привести - bringen, holen lassen.

ākrāḡ: ākrāḡ [Kır.]

utanmaz, ölçüsüz - дерзкій, нахальный - unverschämt, anmaassend; *ākrāḡ kisi* utanmaz adam - дерзкій человек - ein anmaassender Mensch; *ākrāḡ bolma!* terbiyesiz olma! - не будь нахальнымъ! - sei nicht unverschämt!

ākrāḡdā-: ākrāḡdā (v) [Kır., < *ākrāḡ + lā*]

utanmazca davranmak - бить заносчивымъ, дерзко держать себѣ, дерзко поступать - sich unverschämt aufführen, anmaassend verfahren, prahlen.

ākrāt: ākrāt [Kır., = Ar. □ *اخر*krş. *akrāt, aḡrāt*]

1) ahiret, ölümünden sonraki yaşam - тотъ свѣтъ, загробная жизнь das Jenseits, das Leben nach dem Tode; *ākrāt kūnū* id.; *ākrättä berärsîn* ahirette bunu bana ödeyeceksin (hırsızlık yapıldığında veya borç ödenmediğinde söylenir.) - ты отдашь мнѣ это на томъ свѣтѣ (говорится, когда человекъ что нибудь укралъ или взялъ въ долгъ и не платитъ) - du wirst es mir im Jenseits wiedergeben (wird gesagt, wenn Jemand etwas gestohlen hat oder eine Schuld nicht bezahlt); kısaca, yalnızca *ākrāt* de denir. - вмѣсто этого и просто говорятъ: *ākrāt* - man sagt auch kurz nur: *ākrāt!*

2) kefen - саванъ - das Sterbekleid; *ākrāt kimi* aynısı; *ölgön kisini ākrätkä orad satadı* ölmüş olanı kefene sararlar - умершаго завертываютъ въ саванъ - den Gestorbenen wickelt man in ein Leichentuch.

ākrättä-: ākrättä (v) [Kır., < *ākrāt + lā*]

naaşı kefenlemek, kefene sarmak - надѣвать саванъ на трупъ - die Leiche in das Sterbetuch hüllen; *ölüktü ākrättä ākrättäydî* naaşı kefene sararlar - трупъ завертываютъ въ саванъ - die

Leiche hüllt man in das Leichentuch.

ākṛāttī: ākpāttī [Kir., < ākrāt + lī]

kefene sarılmış - завернутый въ саванъ - in ein Leichentuch gehüllt; *ākṛāttī catır* çoktan kefene sarılmış orada uzanıyor - онъ лежить уже завернутый въ саванъ - er liegt schon da in sein Leichentuch gehüllt.

ākrimçi: ākrīmçi †→**āgrāmçi** [اکريمچی (Çağ.)] = *āgrimçi*.

ākṛīn: ākpīn [Kaz., krş. *akrın, akkır*]

yavaş - тихо - landsam; *ākṛīn gīnā cōr!* yavaş git(sen)! - иди совѣмъ тихо - gehe du ganz langsam.

ākṛīnlā: ākpīnlā [Kaz.] = *ākṛīnnā*.

ākṛīnnā: ākpīnnā [Kaz., < ākrīn + lā]

nihayetinde olmak, yavaşça yarmak - постепенно совершаться, тихо дѣлать - allmählich geschehen, langsam thun; *ākṛīnnāp* yavaşça, yavaş - потихонько - langsam; *ākṛīnnāp işlī* yavaş çalışıyor - онъ тихо работаетъ - er arbeitet langsam; *ākṛīnnāp-kīnācōr* çok yavaş git (ha)! - иди только совѣмъ тихо - gehe du nur ganz langsam.

¹ākṣā-: ¹ākṣā (v) [Şor. W., krş. *ākṣā*]

1) saçma davranışta bulunmak (çocuklar için) - шалить (о дѣтяхъ) - Unsinn treiben (von Kindern).

2) dizginleri kemirmek (atlar) - поводѣгрыст (о лошадахъ) - am Zügel nagen (von Pferden).

¹ākṣā: ¹ākṣā [اکسه ḥ;ṣḥ (Osm. Erm. Wrt.), = *ānsā*]

ense, ense topuzu - затылокъ - der Nacken, Chignon; *ākṣāsindān*

gītmāk birini takip etmek - слѣдовать за кѣмъ - hinter Jemand folgen.

āksāmlār: ākcāmlāp [Kaz. Budg., < Rus. экземплярь]

(mollalarca söylenir) bayram günleri cetveli (listesi) - табель торжественныхъ дней (у муллъ) - das Verzeichniss der Feiertage (von den Mulla's so genannt).

āksār: ākcāp [اکسر ḥ;ṣḥ (Osm.)]

çivi - гвоздь - der Nagel; *divar āksāri* duvar çivisi - стѣнной гвоздь - der Wandnagel; *nālbānd (nālbānci) āksāri* nal çivisi - гвотдь для подковы - der Hufnagel; *tablatı āksār* büyük başlı çivi - гвоздь съ большой головкою - ein Nagel mit grossem Kopfe; *āksār burmak sokmak, kakmak* çivilemek - вколотить гвоздь - einen Nagel einschlagen; *āksārin ucun kamadım* ona bir çivi çaktım - я ему заклепалъ гвоздь - ich habe ihm einen nagel vernietet; *Āētündā bir āksār barmı?* arkanda (götünde) bir çivi mi var? (oturtulmak istenilen kişiye şakayla söylenir.) - развѣ у тебя гвоздь въ задницѣ (говорится въ насмѣшку о человѣкѣ, который церемонно садится) - hast du einen Nagel im Hintern? (sagt man im Scherz zu Jemand, der sich zum Sitzen nöthigen lässt); *āksāri oynatmış* çivisi sallanıyor, kafası pek yerinde değil - его гвоздь шалить, шатается, его умъ не совѣмъ на мѣстѣ - sein Nagel wackelt, es hat mit seinem Verstande nicht ganz seine richtigkeit.

äksärci: **äkcäpçi** [اکسرچی *h;shē[u* (Osm.)]

çivici, çivi satan - дѣлающий
гвотди, торговецъ гвоздями - der
Nagelschmied, Nagelhändler.

äksärlä-: **äkcäplä** (v) [اکسرلامک *h;shē[hm̄h;* (Osm.)]

çivilemek - прибить гвоздемъ,
вколотить гвоздь - annageln, einen
Nagel einschlagen.

¹äksi: **¹äkcī** [اکسو *h;su*, *έχσί* (Osm.)]

ateş yanığı, yanık tahta -
головяшка, обгорѣлое полѣно -
der Feuerbrand, angebranntes Holz;
ävrät sözü othu äksä dir kadınların
sözleri ateşli değnektir - слова
женщинъ - какъ горящая головня -
die Worte der Frauen sind brennende
Feuerbrände (Ata.)

¹äksi: **¹äkcī:** [Çağ. Kom., اکشی *h;u*,
έχσιμχ (Osm.), *כח* (Krm.)]

1) ekşi, ekşitilmiş - кислый,
проквашенный - sauer, gesäuert;
äksi bākşi (اکشی بکشی Bdg.) ekşi
yiyecekler - кислые кушанья -
sauere Speisen; *äksi hamur* ekşi
hamur - кислое тѣсто - der
Sauerteig; *äksi yüz* (Osm.)
ekşi(tilmiş) yüz - кислое,
чамуренное лицо - ein saueres,
mürrisches Gesicht. {ED 118b ekşi}

2) (Osm. Kom.) acı (Das türk.
Sprachmat. des Cod. Com adlı
çalışmada bu sözcük dahil
edilmemiştir.) - горькій - bitter
(Cod. Com. 83 ehsi = bruscus.
Dieses Wort ist in der von mir
veröffentl. Abh. «Das türk.
Sprachmat. des Cod. Com.»
ausgelassen); *äksi su* (Osm.) acı su -

горькая вода - bitteres Wasser.

²äksi-: **²äkcī** (v) [اکسیمک *h;sumh;*,
έχσιμέχ (Osm.), krş. *öksü*]

eksilmek, eksiltirmek, azalmak,
azaltılmak - уменьшаться,
убавляться - abnehmen, sich
verringern, verringert werden.

²äksi-: **²äkcī** (v): [Leb.] = *äkçä*.

³äksi-: **³äkcī** (v) [اکشیمک *h;umh;* (Osm. Krm.)]

1) ekşimek - прокиснуть -
sauer werden.

2) keyifsiz olmak - быть въ
дурномъ расположении духа - in
schlechter stimmung sein, üble
Launen haben.

3) *baş aekşimäk* - başına
ekşimek, birini rahatsız etmek -
грызть кому либо голову,
надоѣдать, быть тягостным -
Jemanden den Kopf waschen, lästig
werden, belästigen; *o çok başıma
äksidi* (Krm.) fazlasıyla başıma
ekşidi - онъ долго мнѣ грызъ
голову - er hat mir tüchtig den Kopf
gewaschen (K.).

äksik: **äkcik** [Krm. Kom., اکسک *h;su;* (Osm.), *אקסיק* (Kar. L.T.), < *äksi* + *k*]

1) eksik, yetersiz, hatalı -
недостаточный, ошибочный -
mangelhaft, fehlerhaft; *yüzdä äki*
(*iki*) *äksik* (Osm.) yüzden iki eksik -
сто безъ двухъ - hundred weniger
zwei, *äksik olmağ* eksik olmak -
недоставать - fehlen; *äksik ätmäk*
azaltmak - уменьшать - verringern;
äksik akıñtı (*akıñtı*) eksik akıllı (Kar.)
- слабога ума - von schwachem
Verstande (H. 11,12); *äksik akçä*
(Osm.) eksik akçe - обрѣзанныя

деньги - beschnittenes Geld, nicht vollwichtiges Geld; *äksik ätāk eksik etek* (iffetli kadınlara söylenir) - короткий подоль (прозвище честных женщин) - kurzer Rockschooss (Benennung ehrbarer Frauen); *äksik olma!* eksik olma (Osm.) - будьте здоровы! - bleibe bei gutem Wohlsein! *äksik çocuk* (Osm.) düşük (doğumda) - выкидыш - die Fehlgeburt; *äksik dö'rmağ* düşük уармак - выкинут ребенка - einen Abort haben; *nä artıx nä eksik* (Osm.) ne fazla ne eksik - не слишком много и не слишком мало, ни больше, ни меньше - nicht zu viel und nicht zu wenig; *mäktubuñuzu äksik ätmäñiz!* (Osm.) mektubunuzu eksik etmeyin! - не уменьшайте ваших писем, пишите почаще! - verringert nicht eure Briefe, schreibet öfter! *äksik gözlä bağmağ* (Osm.) aşağılayarak bakmak. - смотреть съ презрѣніемъ - mit Verachtung anschauen.

2) eksiklik, hata - недостаток, ошибка - Mangel, Fehler; *äksiyi gädiyi yok* (Osm.) eksiği gediği yok, her şeyi tamam - онъ цѣль, у него нѣтъ никакого недостатка - er ist vollständig, es fehlt nichts an ihm; *äksik dołdurmağ* (Osm.) eksik olanı doldurmak, tamamlamak - дополнить недостатки - das Fehlende ausfüllen, ergänzen.

äksiklä-: äkciklä (v) [اکسکلامک] *h;su;f̣hm̄h;* (Osm.), < *äksik + lä*]

eksiltmek, azaltmak, zarar vermek - уменьшить сдѣлать вредъ

- verringern, Schaden zufügen.

äksikli: äkcikli [اکسکلو] *h;su;fu* (Osm.), < *äksik + li*]

eksik, yetersiz, boşlukları olan - недостаточный, имѣющій недостатокъ - mangelhaft, nicht vollständig, Lücken habend.

äksiklik: äkciklik [اکسکلیک] *h;su;fu;* (Osm.) *אֶקְסִיקְלִיכִי* (Kar. L. T.), < *äksik + lik*]

eksiklik, boşluk, hata, sakatlık - все чего не достаетъ, недостатокъ, пропускъ, пробѣль - Alles was mangelt, nicht ausreicht, Mangel, Lücke, Fehler, Gebrechen; *bänim äksikliyim (äksiklīm) çok tur tapında* - *niyaza âl açıp turdum yolunda* (Osm.) hizmetinde eksiğim çoktur, bu nedenle el açmış yolunda duruyorum - много недостатковъ было у меня въ служении тебѣ, оттого я стою на пути твоёмъ, открывая молящіяся руки - Vieles habe ich unterlassen in deinem Dienste, daher stehe ich die flehenden Hände geöffnet habend auf deinem Wege; *äksikliktae da ahıktan yağız bolup kaçūwçılar pusta yärÆæ* (Kar. T.) onlar, darlık ve açlıktan, çöllere tek başına kaçtılar - тѣ, которые бѣжали въ пустыню, бывши одинокими отъ недостатка и голода - die da flüchteten in die Wüste allein seiend wegen des Mangels und des Hungers (H.30,3).

äksiksiz: äkcikciz [اکسیکسیز] *h;su;sug* (Osm.), < *äksik + siz*]

eksiksiz, hatasız, tam, kesintisiz - безъ недостатка, безъ пропуска,

полный, непрерывный - ohne Fehler, ohne Mangel, ohne Unterbrechung, vollständig, ununterbrochen.

äksil-: äkcil (v) [اكسيلك ħ;sułmħ;,
έχσιλμέχ (Osm. Krm.), אכסילמיך (Kar. L.T.), < äksi + l]

1) azalmak, zayıflamak - уменьшаться, убавнуться - sich verringern, abnehmen.

2) (Kar. L.T.) mahvolmak, yok edilmek - погибнуть, уничтожиться - zu Grunde gehen, vernichtet werden; *da kayda tüzlär äksildilär* haklılar mahvolduğunda - гдѣ правдивые погибали - wo die Gerechten untergingen (H. 4,7).

äksil-: äkşil (v) [اکشيلمك ħ;oułmħ; (Osm.), < äkşi + l]

ekşimek киснуть, прокиснуть - sauer werden.

äksilä-: äkcilä (v) [اکسيله مک (Osm.)]

kertmek - зарубить - einkerben.

äksilän-: äkcilän (v) [Kür.]

kızmak, kızgın olmak - разгнѣваться, осредиться - in Zorn gerathen, zornig werden.

äksiländir-: äkciländir (v) [Kür., < äksilän + dir]

kızdırmak - сердить, возбудить гнѣвъ - erzürnen, in Zorn bringen.

äksili: äkşili [يلى اکش (Osm.), < äkşi + li]

tavuk ekşili tavuk işkembesi - птичьи потроха - das Vogelklein.

äksilik: äkşilik [اکشيلک ħ;oufu; (Osm. Krm.), < äkşi + lik]

1) ekşilik, ekşi tat - кислота - die Säure, der saure Geschmack.

2) acılık, acı tat - горечь - die

Bitterkeit, bitterer Geschmack.

3) keyifsizlik, zor kişilikli - дурное расположение духа, тржелый характер - schlechte Laune, schwerer Charakter.

äksilt-: äkcilt (v) [اکسيلمك ħ;sułmħ; (Osm.), < äksi + l + t]

eksiltmek, azaltmak - уменьшить - verringern.

äksimsi: äkşimci [اکشيمسى (Osm.), < äkşi + m + si = äkşimträk.

äksimträk: äkşimträk [اکشيمترک (Osm.), < äkşi + m + räk]

ekşimsi, mayhoş - кислосладкій, кисловатый - süssasuer, säuerlich.

äksit-: äkşit (v) [اکشيمك ħ;oułmħ; (Osm. Krm.), اکشيتمک (Çağ.), < äkşi + t]

1) ekşitmek - дать прокиснуть, прокvasить - sauer werden lassen, säuern. {ED 119a ekşi-}

2) yüzünü ekşitmek - дѣлать кислое лицо, нахмурить лицо - ein saueres, mürrisches Gesicht machen; *näçün bana yüzünü äkşidirsın?* bana neden yüzünü ekşitiyorsun? - отчего ты дѣлаешь мнѣ кислое лицо? - was machst du mir ein saueres Gesicht?

äksit-: äkcit (v) [Kom., اکسيتمک ħ;sułmħ; (Osm.), אכסיתמיך (Kar. L.T.), < äksi + t]

eksiltmek, azaltmak - уменьшать - verringern; *öz yarkının öksitmädi* (Kom.) kendi ışığını azaltmadı - онъ не уменьшилъ своего собственнаго свѣта - er hat sein eigenes Licht nicht verringert; *äksitkây-ädi sana tânri yazığından* (Kar.) tanrı

günahlarını azalttı - Богъ
уменьшитъ твои грѣхи - Gott hat
deine Sünden verringert (H. 11,6).

¹äksiz: **¹äkciz** [اكسز *h;suğ* (Osm.), < *äk*
+ *siz*]

parçalardan oluşmamış, tek
parça, dikişsiz - не соединенный
изъ кусковъ, не имѣющій шва,
состоящій изъ одного куска - nicht
aus Stücken zusammengesetzt, ohne
Nath, aus einem Stücke bestehend.

²äksiz: **²äkciz** [אֶכְסִיז (Kar. L.), =
öksüz].

yetim, öksüz - сирота - die
Waise; *ham upragı üstünä äksiznin*
üstünä sałasız gorat da tsugur
kazasız dostlarınız üstünä yetimlerin
kaderini belirliyor, dostlarınızın
kuyusunu kazıyorsunuz -
вибросаете жребій о сиротахъ и
копаете ямы для вашихъ дризей -
ihr werfet das Loos über die Waisen
und grabet Gruben euren Freunden
(H: 6,27).

äksiz: **äkwiz** [אֶכְשִׁיז (Kar. L.)] = *²äksiz*.

äktäm: **äktäm** [אֶכְתָּם (Kar. L.)] =
öktäm.

äktämlän-: **äktämlän** (v)

[אֶכְתָּמְלָנִי (Kar. L.)] = *öktämlän*.

äktämlik: **äktämlik** [אֶכְתָּמְלִיק
(Kar.L.)] = *öktämlik*.

äktir-: **äktip** (v) [اكرمك *h;juemhx*
(Osm.), < *äk* + *tir*]

ektirmek, ekmeği emretmek -
заставить, приказать посѣять -
säen lassen, befehlen, dass man säe.

¹äl: **¹äl** [Tar. Alt. Tel. Leb. Krm. Kom.
Tob. Az., אֶל *h;äl*, *él* (Osm. Çağ.),
el, *el* (Uyg. † → *el*), אֵל (Kar.
L.T.), krş. *il*, Moğ. *el* (миръ -

Friede), Manç. *elge* (huzurlu, sessiz)
(friedlich, ruhig)]

1) (Çağ. Uyg. † → *el*)

2) (Osm. Krm.) aile, bir yerin
sakinleri, cemaat (kökeninde
herhalde huzur içinde birlikte
yaşayan göçebe topluluklar
yatmaktadır) - племя, семья,
жители одной мѣстности, приходъ
(первоначально вѣроятно: тѣ,
которые вмѣстѣ кочуютъ и мирно
живутъ) - das Geschlecht, die
Familie, die Bewohner eines Ortes,
Gemeinde (ursprünglich wohl: die in
Gemeinschaft nomadisirenden, die in
Frieden mit einander leben); *Turgud-
äl* (Osm.) Anadolu'da Turgut ailesi -
племя Тургутовъ въ Анатолии - das
Geschlecht der Turguten in
Anatolien.

3) (Uyg. Çağ. † → *el* Tel. Az.)
halk - народъ - das Volk; *äl kün*
(人 民 Uyg. Çin. Wrt. 13, a) aynısı
- id.; *sınamış kişi bildi el kün işi*
tecrübeli adam halkın meselelerini
bilir - опытный человекъ
понимаетъ дѣла народа - der
erfahrene Mann kennt die Geschäfte
des Volkes (K. B. 18,25; A245); *kıtlıç*
ursa bıçsa yağı boynını - törü birlä
tutsa eli budnını kılıcıyla vurup
düşmanı yensin, halkı ve kullarını
kanunla yönetsin - мечомъ пусть
бьетъ и побѣждаетъ врага, съ
помощью же закона пусть
управляетъ своимъ народомъ и
подданными - mit dem Schwerte
möge er schlagen und den Feind
besiegen, mit dem Gesetze möge er
regieren sein Volk und seine

Unterthanen (K. B. 20,4; A286); *el dāvlätlik* (Çağ.) halkça ve malca zengin - богатый народомъ и имуществомъ - reich an Volk und Habe; *äl yon* (Tel.) halk - народъ - das Volk; *ağaca öz köliḡdān, gālini öz āliḡdān* (Az. A.) çomağı kendi ormanından; gelini kendi halkından al - рѣжь себѣ палку отъ своего лѣса, бери себѣ невѣсту изъ своего племени - schneide dir einen Stock aus deinem eigenen Walde, nimm dir eine Braut aus deinem eigenen Volke (Ata.).

4) (Osm.) civar, çevre, bölge - страна, губернія - die Gegend, das Gebiet; *Rum āli* Rumeli - Румелия - Rumelien; *Sivas āli* Sivaseli - Сивасская губернія - das Gouvernement von Siwas.

5) (Alt. Tel. leb.) kendi halkı, kendi ailesi (yabacının karşıtı) - собственный народъ, свое племя, своя семья (противоположно: уат чужой) - das eigene Volk, das eigene Geschlecht, die eigene Familie (Gegensatz: fremd); *āldiḡ içindā kudaḡlar* kendi halkındaki dostlar, yakın dostlar - сватовъ въ собственномъ народъ - die Gevatter beim eigenen Volke (P. d. V. I, 225); *āldiḡ içindā yürhöndö, ālim aytpasın kīminnāḡ* (Tel.) kendi halkımın arasında yaşıyorsam, kendi halkım arkamdan konuşmasın - если я живу между своими, пусть мои люди не говорятъ дурно обо мнѣ - wenn ich beim eigenen Volke lebe, mögen die eigenen Leute mir nicht böse Nachreute machen (P. d. V. I, 226),

taraḡan āl (Tel.) kendisinden sonraki çocuk ve torunları - потомство - die Nachkommenschaft.

6) (Osm. Krm.) aileden olmayan cemaatin diğеr insanları, yani yabancılar, diğеrleri - люди прихода, въ противоположность собственной семьѣ, т. е. чужіе, другіе - die Leute der Gemeinde im Gegensatz zur eigenen Familie, d. h. die Fremden, die Anderen; *āl āwi* (Krm.) başkasının evi - чужой домъ - ein fremdes Haus; *ālā karşı* (Osm.) ellerin önünde, aleni - предъ чужими, публично - vor Fremden, öffentlich; *āl ālilā yıḡan tut* (Osm.) yılanı yabancıların eliyle tut - змѣю лови чужими руками - fange die Schlange mit fremden Händen (Ata.); *āl sāni g?örsä* (Osm.) yabancılar seni görse если чужіе тебя видятъ - wenn die Fremden dich sehen; *āldāki yara yarasıza duvar dāliyi gālır* (Osm.) elin yarası, yarası olmayan için duvarda delik gibidir - рана другихъ для нераненнаго, что дыра въ стѣнѣ - eine fremde Wunde ist für den Unverwundeten wie ein Loch in der Mauer (Ata.).

7) genel olarak insanlar - люди вообще - die Leute überhaupt; *āl ālām* (Osm.) elalem, insanlar - люди, человечество - die Leute, die Menschheit; *āl ālā gībi* (Osm.) elalem gibi - какъ люди вообще - wie die Leute überhaupt. {Ligeti 1966, s. 156 *il; il kün*}

³āl: ³āl [l ɯ ul, éλ (Osm. Az.) (Çağ. †→⁷el), 𐌵𐌶 (Krm.), krş. ālik]

1) el - рука - die Hand; *äl attında* (Osm.) el altında, gizlice, birinin emri altında - тайно, подъ рукой, подъруками, въ распоряженіи кого - heimlich, unter der Hand, unter den Händen, unter dem Befehle Jemandes; *äl attından* (Osm.) gizlice - тайно, heimlich; *işü äl wurmak* (Osm.) işe el atmak - приняться за какое либо дѣло - Hand an eine Sache legen, eine Sache anfangen; *äl älä wärmäk* (Osm.) el ele vermek, anlaşılmaya varmak, tokalaşmak - дать другъ другу руки, заключить условіе, согласиться - einander die Hand geben, einen Vertrag abschliessen, einig werden; *äl bağlamak, äl koşturmak* (Osm.) elleri göğsün üzerinde birleştirmek - скрестить руки на груди - die Hände über die Brust kreuzen; *äl koıldurmak* incitmek, hakaret etmek - обижать - beleidigen; *äl ätmäk* elle işaret etmek - дать знакъ рукою - ein Zeichen mit der Hand geben; *söz bir vâ äl bir ätmäk* elle gözle temin etmek - утверждать рукою и словомъ - mit Hand und Mund versichern; *äl bir ätmäk* uzlaşmak - согласиться - sich einigen; *äl bir otmak* birleşmek, birlikte komplo kurmak - соединиться, заключить заговоръ - sich vereinigen, zusammen ein Komplott schmieden; *äl çäkmäk, äl käsmäk* el çekmek, terk etmek, geri çekilmek - оставить, отказаться - verlassen, sich absagen; *şindi bändän äl çäkäcäk dāyā* (Osm. N. 52) şimdi onu kendimden

uzaklaştıracam diye - говоря: я хочу ихъ теперь удалить отъ себя - sagend: ich will sie jetzt von mir entfernen (fremd machen); *äl atmak* hak iddia etmek - требовать - beanspruchen; *äl kałmak, çarpmak* alkış yapmak, el çırpma - апплодировать - applaudiren; *äl kımak* (Krm.), *äl basmak, äl çäkmäk* (Az. A.) imzalamak - руку приложить, подписать - unterschreiben; *äl başa vurma* (Osm.) eli başa vurmak, elini başına vurarak selamlamak - кланяться, прилагая руку къ головѣ - grüssen, indem man die Hand an den Kopf legt; *äl dutuşmak* (Krm.) tokalaşmak, el sıkma - ударить по рукамъ - einen Handschlag geben; *äl vārır* (Osm.) yeterli, tam - достаточно, возможно, подходит - es genügt, reicht aus, passt; *bi iş sana äl vārmāz* (Osm.) bu işin sana yararı yok - это дѣло тебѣ пользы не принесетъ - diese Sache bringt dir keinen Vortheil; *äl vārmäk, äl tutmak* el vermek, yardım etmek - помочь - helfen, beistehen; *älim dādır* (Osm.) bu bana bağlı - это зависитъ отъ меня - das hängt von mir ab.; *älimdä dāyıl* bu benim elimde değil - это не зависитъ отъ меня - das liegt nicht in meiner Hand, das hängt nicht von mir ab; *bu adam äldä dir* bu insan hazır - этотъ человекъ готовъ - dieser Mensch ist bereit; *äl äl üstündä* (Osm.) el el üstünde (bir oyun) - рука на руку (игра) - Hand über Hand (ein Spiel); *äl kimdä?* (Osm.) el kimde? (sıra kimde?) - чей

ходъ въ игрѣ? - an wen ist die Reihe? *äli pāk, äli kısa* (Osm.) cimri, hasisi - скупой - geizig; *äli souk* (*suvuk*), *äli uzun* eli uzun, hırsız - нечистый на руку (воръ) - der lange Finger hat, ein Dieb; *souk älli aynısı* - id.; *äl soukluğu* (*suvukluğu*) hırsızlık eğilimi - склонность къ воровству - der Hang zum Stehlen; *äli kâh, äli açık* (Osm. Krm.) eli açık - щедрый - freigiebig; *äli boş otmak* boş olmak, bir şey yapmamak, başıboş olmak, fakir olmak - быть свободнымъ, ничего не дѣлать, быть бѣднымъ - frei, müssig sein, nichts thun, arm sein; *äliñ boş oldū vaqt gäl!* vaktin olduğunda gel! - приходи, когда у тебя свободное время! - komme, wenn du freie Zeit hast! *äliñ ayrdı vaqt gäl!* (Osm.) aynısı - id. *äli yordamlı* (Osm.) becerikli, çabuk - скорый, расторопный, ловкій - flink, gewandt; *äli çapuk* (Osm.) eli çabuk - проворный - flink bei der Hand, gewandt; *äli bayraklı* (Osm.) başkaldıran - съ знаменемъ въ рукѣ, бутовщикъ - die Fahne in der Hand, Aufständischer; *äli dāynaklı* (Osm.) elinde sopası, her zaman saldırıya hazır - держащій палку въ рукѣ, всегда готовый на нападение - den Stock in der Hand, immer anzugreifen bereit; *bu kişinin äli uzun, dili uzun* (Osm.) bu insan yaptığı işlerde ve sözlerinde kötüdür - этотъ человекъ злой на дѣлѣ и на словахъ - dieser Mensch ist böse in Thaten und in Worten; *äl yardımı para yardımı*, savaşı bir devlete

müttefiğinin parasal yardımını - помощь, субсидии - der Hilfsbeitrag, die Subsidien, *äl dāyirmānı* (Krm.) el değirmeni - ручная мельница - die Handmühle; *äl arkası* (Osm. Krm.) elin arkası - тыль руки - der Handrücken; *äl tāncirāsi* (Osm.) küçük tencere - маленькая кастрюля - kleine Kasserolle; *äl işi* (Osm. Krm.) el işi - рукодѣлие - die Handarbeit; *äl yazısı* (Osm.) yazar tarafından yazılmış metin, el yazısı - автографъ, рукопись - der Autograph, das Manuscript; *äl pāškiri* peçete - салфетка - die Serviette; *äl suyu* (Krm.) el yıkamada kullanılan su - вода для мытья рукъ - das Waschwasser; *älā bildigim* (Osm.) tüm gücümle - изо всѣхъ силъ моихъ - aus allen meinen Kräften; *äki üçtān çıktı äldä bir* (Osm.) üçten iki çıktı, elde bir - два изъ трехъ остается одинъ - zwei von drei bleibt eins; *älā gāçmāk* elde edilmek - приобрести - erworben werden; *älā gāçmāz* (Osm.) nadiren - очень рѣдкій - sehr selten; *älā vārmāk* keşfetmek, ele vermek - открыть, дать въ руки, предать - entdecken, in die Hand geben, verrathen; *älā almak* (Osm.) ele almak - взять въ руку - in die Hand nehmen; *älā gātirmāk* (Osm.) tutmak, yakalamak, elde etmek - схватить, приобрести - ergreifen, erwerben; *älā girmāk* (Osm.) olası olmak, yapılabilirlik, yararlı olmak - быть возможнымъ, удобоисполнимымъ, выгоднымъ - möglich, ausführbar sein,

vorteilhaft sein; *ālimdān bu iş gālmāz* (Osm.) elimden bu iş gelmez - я не въ состоянїи это исполнить - ich vermag dies nicht auszuführen; *āldān çıkmak* kaybolmak - потеряться - verloren gehen; *āldān düşmāk, āldān ayaktan düşmāk* elden ayaktan düşmek, yaşlanmak - старѣть - alt werden; *āldān düşmā* elden düşme, ikinci el - изъ второй руки - aus zweiter Hand.

2) tutacak ручка - der Handgriff; *dāyirmān āli* (Osm.) kahve değirmeninin tutacağı - ручка у (кофейной) мельницы - der Handgriff der Kaffeemühle; *havan āli* (Osm.) havan tutacağı - пестъ у ступки - die Mörserkeule; *ālindān tut* (Krm.) tutacağından tut - бери это за ручку - fasse es bei dem Handgriffe.

4āl: **4āl** [Kır. Kaz., = Ar. حال; bu Arapça sözcük başka biçimlerde de alıntılanmıştır, *kaṭ* (Kır.), *ḥaṭ* (Kaz.) - dieses arabische Wort ist auch in einer anderen Form aufgenommen, als *kaṭ* (Kır.), *ḥaṭ* (Kaz.)]

güç, iktidari varlık (mal) - сила, могущество - die Kraft, die Macht, das Vermögen; *ālin bu iskā cetpās* bu işe gücün yetmez - въ этомъ дѣлѣ твоя сила не достаточна - in dieser Sache ist deine Macht nicht ausreichend; *āli köp kisi* (Kır.) güçlü, iktidarlı kimse - человекъ сильный, вліятельный - ein mächtiger, einflussreicher Mensch; *ālim kitti, kūrdu* (Kaz.) gücümü kaybettim - я потерялъ силу, ослабѣлъ - ich habe meine Kraft verloren, bin ermattet;

āl cīdım, ālim kirdi (Kır.) gücümü yeniden kazandım - я собрался съ силами - ich habe mich erholt, bin wieder zu Kräften gekommen.

5āl-: **5āl (v)** [Kar. L.), krş. öl-]

ölmek - умереть - sterben; *da kāfir boḡun tānrigā da ālgin!* Tanrı karşısında günahkar ol ve öl - и будь грѣшенъ предъ Богомъ и умри! - und sei sündig vor Gott und stirb! (H. 2,9).

6āl-: **6āl (v)** [Koyb. Sag.] = *eril*

eğilmek - согнуться, наклониться - sich beugen, gebogen werden, sich herabbeugen.

1ālā: **1ālā** [Kaz., < ā + lā]

-mi acaba?, olabilir mi? - развѣ? неужели? - etwa? ist es möglich? *ālā sız anı bīlāsiz?* onu tanıyor musun yoksa? - ты развѣ его знаешь? - kennst du ihn etwa? *ālā atan kilmādī?* baban gelmedi mi yoksa? - развѣ твой отецъ не пришелъ? - ist etwa dein Vater nicht gekommen?

2ālā-: **2ālā (v)** [Şor. Leb., *ālmāk* (Osm.), *ālmāk* (Çağ. $\rightarrow$ ³elā), *ālmāk* (Kar. L.)]

1) elekten geçirmek - просѣять черезъ рѣшето - durchsieben; *āyilārini ālādi* en iyilerini seçti - онъ выбиралъ хорошихъ - er hat die Guten ausgewählt.

2) (Osm.) aramak - искать, шариться - suchen, durchsuchen; *šāhāri ālāmāk* tüm şehri aradı (birisini) - искать по всему городу - die ganze Stadt durchsuchen (nach Jemand); *incā ālāmāk* ince elemek, en ince ayrıntısına kadar aramak,

kendini çok dikkatli, diplomatik ifade etmek - точнѣйшимъ образомъ разсмотрѣть, выражаться очень тонко, дипломатически - auf's Genauste durchsuchen, sich sehr vorsichtig, diplomatisch ausdrücken.

²ālā: **²ālā** [Krm., ḥfā (Osm.), = Ar. على]

yüce, soylu - возвышенный, благородный - erhaben, edel.

⁴ālā-: **⁴ālā (v)** [لهمك; ḥlḥmḥ; (Osm.), belki de *ällämāk* yerine kullanılmış - vielleicht für *ällämāk*]

hareket ettirmek, elle sallamak, titreşime geçirmek - двигать, трести руками, привести въ движение, вибрацію - bewegen, mit der Hand schütteln, in Bewegung, Vibration versetzen.

⁵ālā-: **⁵ālā (v)** [Alt. Tel. Leb., krş. Moğ. ʾāḷā.]

eskilmek, kötü olmak, işe yaramaz olmak - обветшать, ислѣть, износиться, быть не годнымъ - abgetragen, verbraucht werden, durch den Gebrauch abgenutzt werden, schlecht, untauglich sein; *yāntayın ālābās taḳḳalū ödük pārāyn* (Tel.) sana eskimeyen nallı çizme vermek istiyorum - я тебѣ дамъ сапоги съ подковами, которые не износятся - ich will dir Stiefel mit Hufeisen geben, die sich nicht abtragen.

⁸ālā-: **⁸ālā (v)** [Çağ. Az.] = *āylā*

yarmak - дѣлать - machen. {ED 57b eyle-}

¹ālā: **ālā** [ʾāḥfā (Osm.), ʾāḥz (Krm.)]

mavi, gök mavisi - синій - blau;

gök ālā gök mavisi - небеснаго цвѣта - himmelblau; *sarı ālā* mavimsi, yeşile çalan - синеватый - bläulich, in's Grüne spielend; *ālāgözlü* ela gözlü - синеглазый - blauäugig; *sānin ālā gözünā* (Krm. K.) senin ela gözlerin için - pour vos beaux yeux.

ālābān: **ālābān** [Şor.] = *ālābās*.

¹ālābās: **¹ālābāc** [Şor. W.]

beklenmedik, tesadüfen - нечаянный, неожиданный - plötzlich, unvorhergesehen; *ālābāstā* veya *ālābās arada* aynısı - *ālābāstā* oder *ālābās arada* id.

¹ālāk: **¹ālāk** [Krm. (Çağ. †→⁶elāk) Şor. Leb. Kom., ʾāḥlḥ; éléḥ (Osm.), ʾāḥlḥ (Kar. L.)]

elek, süzgeç - рѣшето, сито - das Sieb; *şıt ālāk* (Şor.) küçük süzgeç - маленькое сито - ein kleines Sieb; *ḳortan ālāk* (Şor.W.) büyük elek - большое рѣшето - ein grosses Sieb; *sāyrāk ālāk* (Krm.) kaba elek - рѣдкое сито - ein grobes Sieb; *sıḳ ālāk*, *incā ālāk* (Krm.) ince elek - hastoe sito - ein feines Sieb; *çāltāk ālāk* (Krm.) tahıl elemek için kullanılan iri delikli elek - рѣшето для просѣванія пшеницы и вообще крупныхъ зеренъ - ein Sieb zum Durchsieben von grossen Körnern (Waizen etc.); *ālāktān gāçirmāk* (Osm. Kun.) elemek - просѣять - durchsieben.

²ālāk: **²ālāk** [Tara, Kūr.]

çok, çok fazla, oldukça çok - очень, очень много - viel, sehr viel.

³ālāk: **³ālāk** [Kaz. Leb. Alt., krş. *elik*, Moğ. ʾāḥlḥ.]

1) (Leb. Alt.) alay, başkasının üzüntüsüne gülme - насмѣшка, злорадство - der Spott, die schadenfreude.

2) (Kaz.) inkar - клевета - die Verleumdung.

älākç: **älāk** [Tara, = Ar. هلاك]

bela, felaket - гибель - das Verderben; *älāk ätti* büyük zarar verdi, helak etti - онъ уничтожилъ - er hat vernichtet; *älāk boıldı* helak oldu - онъ погибъ - er ist untergegangen.

älākçän: **älākçän** [Kaz., < *älāk* + *çän*]

iftirayla ilgili - клеватный - verleumderisch.

¹älākçi: **¹älākçi** [Krm., الكجی ḥḥ;cu (Osm.), < *älāk* + *çi*]

1) elekçi, elek satan kişi - рѣшетчикъ, продавецъ решетъ - der Siebmacher, Siebverkäufer.

2) Kırım'da yaşayan çingene kabile - племя Цыганъ, живущихъ въ Крыму - ein Zigeunerstamm, der in der Krym lebt; *haydı ordan äläkçi!* (Osm.) defol çingene! - убирайся оттуда, цыганка! - packe dich von dort, du Zigeunerin! (Kun.).

²älākçi: **²älākçi** [Kaz., < ³*älāk* + *çi*]

iftiracı - клеветникъ - der Verleumder.

¹äläklä-: **¹äläklä (v)** [Krm., < ¹*älāk* + *lä*]

1) elekten geçirmek - просѣять - sieben, durchsieben.

2) ayrıntılı incelemek - точно изслѣдовать - genau untersuchen.

²äläklä-: **²äläklä (v)** [Kaz., < ³*älāk* + *lä*]

iftira atmak, karalamak -

оклеватать - verleumden.

äläkläş-: **äläkläm (v)** [Kaz.]

birbirine iftira etmek - другъ на друга клеватать - einander verleumden.

äläklik: **äläklik** [الكلك ḥḥ;u; (Osm.), < *älāk* + *lik*]

at kılından dokuma elek??? - ткаъ изъ конскихъ волосъ для сита - ein Haarsiebgewebe aus Rosshaare.

äläktä-: **äläkrä (v)** [Alt., < *älāk* + *lä*, krş. *äliktä*, Moğ. آلیکتہ]

biriyle, bir şeyle alay etmek - насмѣхаться - spotten, verspotten.

äläktät-: **äläktät (v)** [Alt. Tel., < *älāk* + *lä* + *t*]

alay ettirmek - заставить осмеять - verspotten lassen.

äläktü: **äläktü** [Alt., < *älāk* + *lū*, krş. Moğ. آلیکتو]

gülünç, komik - смѣшной, комическій - lächerlich, komisch.

¹äläm: **¹äläm** [Küer.]

tahta, levha - доска - das Brett.

²äläm: **²äläm** [Kır. Kom., = Ar. عالم]

dünya - міръ - die Welt.

³äläm: **³äläm** [Kır. Kaz., = Ar., علم krş. *äläm*]

askeri bayrak - военное знамя - die Kriegsfahne, das Banner, die Flagge.

¹älämät: **¹älämät** [Kaz., krş. *äläk, älik*]

gülünç, komik - смѣшной, комичный - lächerlich, komisch.

²älämät: **²älämät** [Tüm. Bar. Kır.]

1) (Kır.) öfke, kötülük, kötü iş - злость, злое дѣло - das Böse, die böse That.

2) (Bar.) azap, sıkıntı - мучение - die Qual.

3) (Tüm.) dert, talihsizlik, bela, sefalet - нестастие, бѣда - das Unglück, das Elend.

³älämät: **³älämät** [Krm. Kır. Kom., = Ar. علامت, krş. *älämät* (Osm.)]

işaret, harika, mucize - знакъ, удо - das Zeichen, Wunder.

älämiya: **älämija** [الميه (Osm.)]

çıkırık, makara, bobin - мотовило - die Garnwinde, Haspel.

älämlī: **älämlī** [Kaz., < *äläm* + *li*] = *älämlī* (Osm.)

bayraklı - снабженный знаменем - beflaggt.

¹älän-: **¹älän (v)** [النمك (Osm.), < *älä* + *n*]

aranmak, araştırılmak - быть окысканнымъ, обшареннымъ - durchwühlt, durchsucht werden.

²älän-: **²älän (v)** [Tel. Şor., < *ā* + *lä* + *n*]

kendini hükümdar yapmak, ele geçirmek - сдѣлаться господиномъ, овладѣть - sich zum Herrn machen, Besitz ergreifen; *aza ān üydä ālāndī* (Tel. Miss.) kötü ruh boş evi ele geçirdi - злой духъ овладѣлъ пустымъ домомъ - der böse Geist ergriff Besitz von dem leeren Hause.

älān: **älān** [Osm., = Ar. ألان]

yine de, buna rağmen - всетаки - dennoch; *älān görmädilär* buna rağmen onu göremediler - всетаки они не видѣли его - dennoch sahen sie ihn nicht.

äläñä: **äläñä** [Alt. Tel.]

söğе, kapının iki yanına dikilen direk - веря, косякъ (двери) - der Thürpfosten, Thürrahmen; *äjik äläñäsī* (Tel.) aynısı - id.; *äläñädä*

yölöp koyğon kördü (Alt.) kapıya dayandığını gördü - онъ видѣлъ, что онъ былъ прислоненъ къ двери - er sah, dass er an den Thürpfosten gelehnt war (P. d. V. I, 11,38).

älängir: **äläñrip** [Kkır., = Far. عالم کير]

kılıç lakabı, (dünya fatihi) - прозвище меча - Epitheton des Schwertes (Welteroberer).

äläñnä-: **äläññä (v)** [Şor., < *äläñ(?)* + *lä*, krş. *⁴älä*]

bir aşağı bir yukarı hareket etmek - двигать взадъ и впередъ - hind und her bewegen.

äläntilū: **äläññilū** [Tel. W., < *äläpti(?)* + *lū*, krş. *älbā*]

gerçek, etkili (ilaç ya da Şaman büyüü için) - дѣйствительный, дѣйствующий - wirklich, wirksam (von Medizin oder Schamanenbeschwörung).

älär: **äläp** [Soy.] = *älūr*

ayık, sarhoş olmamış - трезвый, непьяный - nüchtern, nicht betrunken.

älät-: **älät (v)** [Tel. Alt., < *⁵älä* + *t*]

eskimek, yıpranmak, uzun süre kullanılmaktan bozulmak (elbise) - износить, испортить долгимъ употреблениемъ - abtragen, abnützen, (ein Kleid) durch langen Gebrauch abtragen.

älät: **älär** [Osm., Far. çoğ. ایلار]

göçebe kavimler - кочующія племена - Nomadenstämme.

äläts: **äläñ** [Bar.]

olta - удочка - die Angel.

älätslä-: **äläñlä (v)** [Bar., < *äläts* + *lä*]

balık avlamak - удить - angeln.

äläy: **äläi** [Kır., < Ar. الله اعليه; رحمة]

n'عليه in kısaltması. Hm. *ālāy*'in *atay* 'dan geldiği görüşündedir. Bu geçiş benim için mümkün görünmemektedir; çünkü buna bir sebep yok. eğer *atay* biçiminde bir iki söyleyişle karşılaşılacak olsa o zaman *ālāy*'i *atay*'a dayandırmak isterim - Verkürzungen vonllm. ist der Ansicht, dass *ālāy* aus *atay* (so, auf solche Weise) entstanden ist. Dieser Uebergang scheint mir unwahrscheinlich, da hier keine Veranlassung vorhanden. Sollte von einigen Individuen selbst *atay* gesprochen werden, so möchte ich an eine Anlehnung von *ālāy* an *atay* denken]

konuşmada - въ фразѣ: in der Redensart: *ālāy botsûn!* vedalaşma sözcüğünün cevabı отвѣтъ на поклонъ при прощаній: - Antwort auf den Abschiedsgruss: *coṭ botsun!* "yolun açık olsun!" - счастье на дороге! - Glück auf den Weg!

ālāyim-sāma: **ālājīm-cāma** [الكَم عَالَائِم السَمَا (Osm.), = Ar. علائم السما]

gökkuşağı - радуга - der Regenbogen.

¹ālbat: **¹ālbat** [Kır., < *al* (vorn) + *bet* (yüz - Antlitz)] (dış) görünüş - наружность, наружный видъ - das Aeussere, die Gestalt; *ālbātī caman* çirkin bir görünüşü var - у него дурной видъ - er ist von hässlichem Aeussern.

²ālbat: **²ālbat** [Kaz.] daha iyi - лучше - besser; *kīçā başım avrttı bügün* *ālbāt* dün başım ağrıyordu; bugün daha iyiyim - вчера у меня голова болѣла, сегодня мнѣ лучше -

gestern hatte ich Kopfschmerzen, heute ist es besser.

³ālbat: **³ālbat** [Kom., = Ar. البتة] genelde, gerçekte - вообще, въ самомъ дѣлѣ - überhaupt, in der That.

ālbātā: **ālbātā** [ḥṣḥjḥ (Osm.), = Ar. البتة] mutlaka - непременно - unbedingt.

ālbātlān-: **ālbātlān (v)** [Kaz., < *ālbāt* + *lā* + *n*] daha iyi olmak, iyileşmek - быть лучше, улучшиться - besser sein, besser werden.

ālbāttā: **ālbāttā** [Kaz., = Ar. البتة] **1)** elbette, genelde, gerçekte, mutlaka - въ самомъ дѣлѣ, непременно - in der That, unbedingt. **2)** айтса, belki - впрочемъ, можетъ быть - übrigens, vielleicht.

ālbi: **ālbi** [Tel., krş. *ālāptilū*] bir ilacın, bir duanın içindeki güç - сила, которая дѣйствуетъ въ лекарствѣ, въ молитвѣ - die Kraft, die einem Heilmittel, einem Gebete innewohnt; *ḡamdīn ālbisī potbodī* şamanın duaları etkili olamıyor gibiydi - вы шаманѣ не было силы камланія - der Schaman vermochte nicht durch seine Beschwörung zu wirken.

ālbilū: **ālbilū** [Tel.] etkili, iyileştirici - имѣющій силу (ālbi) - heilkräftig, wirksam; *ālbilū ḡam* güçlü şaman - сильный шаманъ - ein starker Schaman; *mürgüm ālbilū āmās* duanın gücü yok - моя молитва безсильна - mein Gebet hat keine Kraft; *ālbilū ām* güçlü bir ilaç (bitkilerden) - дѣйствующее лекарство - ein heilkräftigās

Heilmittel.

ālbis: ālōic [Kır.] gelincik (hayb.) -
куница - das Wiesel.

ālcāk: ālṣāk [Leb., < *āl* (*āgil*) + *cāk*]
eğilebilir - гибкий - biegsam.

¹ālçi: ¹ālṣi [Tel. Alt. Tar. Kom. Krm.,
الچی, ایلچی (Osm.) (Çağ.
†→³elçi) (Az.), < *āl* + *çi*]

1) (Uyg. †→³elçi) halkın önderi -
правитель народа - der Führer,
Leiter des Volkes; **2)** ulak, haberci -
посолъ, посланникъ, вѣстникъ- der
Gesandte, der Bote; *ḳandaṇ ālçi*
kāldi (Alt.) hükümdardan haberciler
geldi - отъ царя пришли
посланники - vom Herrscher kamen
Boten; *büyük ālçi* (Osm.) olağanüstü
elçi - чрезвычайный посолъ -
ausserordentlicher Gesandter; *ālçi*
kābir (Osm.) elçi - посолъ - der
Botschafter; *küçük ālçi* (Osm.) küçük
elçi - посланникъ - Internuntius;
orta ālçi (Osm.) söz sahibi bakan -
уполномоченный министр -
bevollmächtigter Minister; *ālçi vākili*
(Osm.) elçi vekili - завѣдующій
дѣлами посла - chargé d'affaires;
ālçiyā güç yok - yükündän bac yok
(Osm.) elçiye güç kullanılmaz,
yüküne gümrük konulamaz -
противъ посланника
нельзяупотреблять силы, съ его
багажа нельзя брать пошлины -
gegen einen Gesandten darf man
keine Gewalt anwenden, von seinem
Gepäcke kann man keinen Zoll
erheben (Ata.); *ālçiyā zavaat otmaz*,
ālçi akıtlı (Osm.) elçiye zeval olmaz
(diplomat kadar akıllı) - умный какъ
дипломатъ - klug wie ein Diplomat.

ālcik: ālṣik [الچك ḥftu; (Osm.), < *āl* +
cik] elcik, küçük el - ручка,
маленькая рука - ein Händchen,
eine kleine Hand.

ālçilā-: ālṣilā [Tel. Alt. < *ālçi* + *lā*]
elçi göndermek - отправить
посла - einen Boten, Gesandten
absenden; *anı ālçi lāp idī* onu elçi
olarak gönderdi - онъ послалъ его
посломъ - er schickte ihn als Boten
aus.

ālçilāṣ-: ālṣilām (v) [שמכאילچילא (Çağ.),
< *ālçi* + *lā* + *ṣ*] birbirlerine elçi
göndermek - посылать другъ
къдругу пословъ - sich gegenseitig
Gesandte zusenden.

ālçilīk: ālṣilīk †→**elçilik** [ایلچیلیک (Çağ.
Osm.)]

āldā: āldā [Kaz., < *āli* + *dā*] **1)** bu ana
kadar, hala, şimdiye kadar - до сихъ
поръ- bis jetzt. **2)** bile, hatta -
даже - sogar.

āldām: āldām [Alt.] cömert, iyilik
eden - щедрый, благотѣтельный -
freigiebig, wohlthätig.

¹āldāṣ-: ¹āldām (v) [Alt. Tel.] = *eldās*
birbirinden özür dilemek,
barışmak - простить другъ друга,
помириться - einander vergeben,
sich aussöhnen.

²āldāṣ: ²āldām [Şor. W.] bir tür yaban
arısı - видъ осы - eine Art Wespe.

āldāy: āldāi [Kır., < *āli* + *dāy*]
öyle, böylece - такъ, такимъ
образомъ - so, auf solche Weise.

¹āldī: ¹āldī [Kır., < *āl* + *lī*] kudretli,
güçlü - могучій, сильный - mächtig,
stark.

²āldī: ²āldī [Kır.] **1)** küçük
çocuklarla oynarken söylenen şefkat

sözü - ласкательное слово, которое говорят маленьким дѣтямъ, если съ ними играютъ - ein Schmeichelwort, das man kleinen Kindern zuruft, wenn man mit ihnen spielt. 2) çocuk şarkısı, ninni (ki bu ninnilerde her kıta neredeyse hep *āldī* sözüyle başlar) - дѣтская пѣсня (потому что въ ней по большей части каждый куплетъ начинается словомъ *āldī*) - ein Kinderlied (weil bei diesen meist jede Strophe mit *āldī* beginnt).

āldzi: **ālzi** [Bar.] = āltsi.

āldīlā-: **āldīlā** (v) [Kır., < *āldī* + *lā*]

ninni söylemek - пѣть дѣтскую пѣсню, убаюкивать - ein Kinderlied singen, ein Kind einsingen; *batası avrğanda şeşası tün boyū āldīlāp cürdü* çocuk hasta olduğunda anne gece boyunca ona nini söyledi - когда ребенокъ хворалъ, мать всю ночь убаюкивала его - als das Kind krank war, hat die Mutter ihm die ganze Nacht hindurch etwas vorgesungen.

āldivān: **āldivān** [الدوان (Osm.)]

eldiven - перчатка - der Handschuh; *calaḥ āldivān* parlak eldiven гланцевитыя перчатки - glänzende Handschuhe; *kürklü āldivān* kürklü eldiven - мѣховыя перчатки - Pelzhandschuhe; *fanāllāli āldivān* içi yünlü eldiven - перчатки на фланелѣ - ein mit Flanell gefütterter Handschuh (Kún.).

²ālgāl-: **²ālrāl** (v) [Kız.]

titremek - дрожать - zittern.

ālgān-: **ālrān** (v) [Kom.]

korkutmak, ürkütmek - испугаться - erschrecken.

ālgār-: **ālrāp** (v) †→**elgār-** [الكارماك (Çağ.), < *ālik* + *ār*]

ālgī: **ālgī** [Kır., < *ālī* + *kī*, krş. *ālīgī*]

şimdiki, şimdi - теперешній - jetzig, jetzt; *ālgī-dāyn negā keltirmādīn?* bunu bana şimdiye kadar neden getirmedin? - что ты мнѣ не принесть его до сихъ поръ? - warum hast du es mir bis jetzt nicht hergebracht?

ālgīyān: **ālrījān** [Alt., krş. Moğ. حیدر]

eşek - осель - der Esel.

ālgō: **ālgō** [Mad. W.]

gevşek - вялый, нерасторопный - schlaff, lässig.

ālhā-: **ālhā** (v) [Tel. Küer., krş. *ālā*]

elekten geçirmek - просѣять черезъ рѣшето - durchsieben.

ālhāk: **ālhāk** [Tel., < *ālhā* + *k*] = *ālāk*

büyük bir elek - рѣшето, сито - ein grosses Sieb; *ālhāktīn kaḫı* eleğin tahta kenarı - край у сита - der Holzrand des Siebes.

ālhāktā-: **ālhāktā** (v) [Tel., < *ālhāk* + *lā*]

elekten geçirmek - просѣять - durchsieben.

¹āli: **¹āli** [Az., = *آلو*]

bir çeşit yenilir meyve - какой-то съѣдомый плодъ - eine essbare Frucht.

³āli: **³āli** [Kır., = Far. *حالی*]

şimdi, hala, dahi - теперь, еще, же - jetzt, noch, auch; *āli āzir boḫdū* şimdi hazır oldu - теперь оно готово - jetzt ist es fertig; *āligīnā* şimdi, demin, az önce, yakınlarda -

только что, недавно - eben, jetzt, soeben.

⁴ālī: **⁴ālī** [Kaz.] = *äläy*

öyle, böylece - такъ, такимъ образомъ - so, auf solche Weise; *ālī bōtsûn!* öyle olsun, öyle yapsın - пусть будетъ такъ! - möge es so sein! sich so verhalten!

älif: **älif** [Krm. Kaz., الف (Osm.)]

Arap alfabesinin ilk harfi - первая буква арабской азбуки - der erste Buchstabe des arabischen Alphabets; *bir älif çäkmâz* (Osm.) yazmak istemiyor - онъ на хочетъ писать - er will nicht schreiben; *älif çäkmasini bilmâz* (Osm.) yazmaktan anlamıyor - онъ не умѣетъ писать - er versteht nicht zu schreiben (Kún); *äliftân baya warmadı* (Osm.) öyle aptal ki a ve b'yi dahi yazmayı öğrenemedi - онъ такъ глупъ, что даже на учился писать элафъ и ба - er ist so dumm, dass er nicht einmal a und b zu schreiben gelernt hat (Kún); *älifdân yaya kadar* (Osm.) baştan sona, (Latince a'dan z'ye) - отъ начала до конца - von Anfang bis zu Ende (= deutsch: von a bis z).

¹äliḡ: **¹äliṛ** [Küer. Kumd. Şor., krş. ⁵älik]

parmak kalınlığı (ölçü birimi) - ширина пальца (какъ мѣра) - die Fingerbreite (als Maass); *tört älikkâ* (metinde hatalı biçimde *ölük^kkâ* - im Textefehlerhaft *ölük^kkâ*) *sokkan koṭa izâni älik üräp par-tır, pir älik koṭtur* (Şor.) dört parmak kalınlığındaki üzengiler, üç parmak kalınlığında rendelendi ve yalnızca bir parmak kalınlığında arta kaldı - мѣдныя

стремена, толщиною въ четыре пальца протерлись на три пальца и осталось только шириною въ одинъ палецъ - die vier Finger breiten kupfernen Steigbügel waren drei Finger breit durchgerieben und nur eines Fingers Breite nachgeblieben (P. d. V. I, 378,79).

***äliḡ:** **äliṛ** [سیدحیف, سیدحیف (Uyg.), ايليك, ايليك, krş. *äl* bkz. ⁵älik]

1) el, kol - рука - die Hand, der Arm; *muḡadmiş yärimdä äliḡ tut maṇa* derdimde bana yardım et - при моихъ страданіяхъ подаи мнѣ руку помощи - bei meinem Leiden helfe mir (K. B. 11,19; A29); *könül tutsa koḡkı hām äliḡ aḡı!* fikirlerini mütevazı tutsun; eli açık olsun! - пусть онъ держитъ сердце покорнымъ, а руку свою щедрой! - den Sinn möge er demüthig halten und seine Hand freigebig! (K. B. 83,24; A2073); *küvâzlänmä äliḡ saṭa kirmägil!* kibirli olup kollarını aşağı sarkıtmış bir biçimde içeri girme! - не будь гордымъ и не входи, опустивъ руку! - sei nicht stolz und tritt nicht mit herabhängenden Armen ein! (K. B. 118,12; A4111); *ḡıṭıç birlä atsa boṭur tärk äliḡ - ḡatēm basmaḡınça basumaz* (سیدحیف) *äliḡ* kol, kılıçla elbette fetihler yapabilir; ancak kalemin yardımı olmayınca kol tutamaz - мечомъ рука можетъ безъ сомнѣнія заевать, но рука можетъ удержать (завоеванное) безъ помощи пера - mit dem Schwerte kann gewiss der Arm erobern, der Arm vermag aber nicht

fest zu halten, ohne Hülfe der Feder (K. B. 90,11; A2426); *qayusı ālig sundı, tütüüg tutar* kimileri elini uzatıp ona hizmet eder - иной протягивает ему руку и служить ему - *mancher streckt die Hand aus und dienet ihm* (K. B. 14,32; A98); *ālig urmuş işkā bakıp işlemiş* olaya el koyup işleri dikkatle sürdürdü - онъ приложилъ руку къ дѣлу и дѣйствуетъ осмотрительно - *er legte Hand an die Sache und führt die Geschäfte mit Umsicht aus* (K. B. 19,4; A255); *āsiz tutma kıtkın ay ālgi uzun!* ey yüce kişi (eli uzun) sen kızma! - не будь злымъ, о ты могущій! (который имѣетъ длинную руку) - *sei du nicht böse, o du Mächtiger!* (Langhändiger) (K. B. 59,16; A1463).

2) (Çağ. †→**elig**).

3) (Çağ. †→**elig**) {ED 140b elig (?élig); UW 364b élig}.

ālīgī: ālīrī [Kaz. Kır., < *ālī* + *kī*]

1) hakkında konuşulmuş olan - то, о чемъ сейчасъ говорили - *das, wovon man gesprochen hat*; *ālīgī kişī kayda?* Hakkında konuştuğumuz kişi nerede? - гдѣ тотъ челоѡѡкъ, о которомъ мы говорили? - *wo ist der Mensch, von dem wir gesprochen haben?*

2) (Kır.) şimdiki - теперешній - *der jetzige*; *ālīgī motdaŋar* şimdiki mollalar - теперешніе муллы - *die jezzigen Mulla*.

ālīginci: ālīrīnçi [Uyg. (Uyg.)] = *eliginçi*

ellinci - пятидесятый - *der fünfzigste*; *ālīginci pap* ellinci bölüm

- пятидесятая глава - *das fünfzigste Kapitel* (K. B. 9,24).

***āliglā-: ālirlā (v)** [Uyg., < *ālig* + *lā* bkz. ¹*āliklā*]

elde tutmak, ele almak, yardım etmek - держать рукою, взять въ руки, помочь - *in der Hand halten, in die Hand nehmen, helfen*. {ED 144b-145a eliglā-}

***āliglāš-: ālirlām (v)** [Uyg. (Uyg.), < *ālig* + *lā* + *š* bkz. *āliklāš-*]

vedalaşırken tokalaşmak - дать другъ другу руку на прощаніе - *sich zum Abschiede die Hand geben*; *āliglāşti, qoldı Elik katkıra* vedalaşırken birbirleriyle tokalaştılar, Elik de üzgün bir biçimde geride kaldı - они подали другъ другу руку на прощаніе и Эликъ остался, горя - *sie gaben sich sie die Hand zum Abschiede und Elik blieb trauernd zurück* (K. B. 154,32; A5445). {ED 145a āligleş (?eliglāš-); DTS 170 eligleş-}

ālīk: ālīk [Alt. Tel. Leb. Soy. Küer. Şor.]

geyik - козуля - *das Reh*; *ālik patdırğan* (Tel.) yabani melek otu - дягиль - *wilde Engelwurz*.

ālīk: ālīk [Tel. Kom., אֵלִיק (Kar. T.)] = ³*ālāk*

alay - насмѣшка - *der Spott*; *hālīhin?æ ālik āt?ærlær māni kiçir?æklær mänd?æen künlærd?æ* artık benimle, benden yaşça küçük olanlar dalga geçmektdir - теперь насмѣхаются надо мною тѣ, которые моложе маня годами (днями) - *jetzt verspotten mich die, die jünger an Jahren (Tagen) sind,*

als ich (H. 30,1).

⁵älik: **⁵älik** [سیدک, سیدک (Uyg. †→ **älig**), ايليك, اليك (Çağ. †→ **elig**), karş. *äl*]

⁶älik: **⁶älik** †→**e(l)lig** [سیدک, سیدک (Uyg.), madeni para üzerinde ايليك اليك, *älik* yoksa *ilik* mi söyleneceği belli değil. Bu sözcük *ilik* olsa, o zaman *ilk* “birinci” sözcüğü ile ilişkilendirilebilir - auf Münzen: ايليك اليك, ob *älik* oder *ilik* zu sprechen, ist unbestimmbar. Würde dies Wort *ilik* lauten, so könnte es mit *ilk* «der erste» in Zusammenhang gebracht werden]

⁷älik: **⁷älik** [سیدک (Uyg. †→ **ällig**), ايليك (Çağ. †→ **ellig**)] = *ällik*, *älli*

älikçi: **älikçi** [איליכצי (Kar. L.)]

alaycı kimse - насмѣшникъ - der Spötter (Ata. 1,22) (s. *äliklik*); *da olturusunda älikçilärnin alturmasa* alaycıların tahtında oturmuyorsa - если онъ не сидитъ на мѣстѣ насмѣшниковъ - wenn er nicht auf dem Sitze der Spötter sitzt (Ps. 1,1) (Kırım Karaimlerinin geleneksel çevirisinde *älikçi* yerine *äriklävçi* yazar, krş. *äliklä* - in der traditionellen Uebersetzung der Karaimen der Krym steht statt *älikçi* an dieser Stelle *äriklävçi*, krş. *äliklä* [K.]).

älikçil: **älikçil** [Tel., < *älik* + *çil*] = *äläkçil*

alaycı kimse - насмѣшникъ - der Spötter.

¹äliklä-: **¹äliklä (v)** [Uyg., †→ **äliglä-** ايليكلاماك (Çağ. †→ **eliklä-**), < *älik* + *lä*]

²äliklä-: **²äliklä (v)** [Kom., < *älik* + *lä*, Kırım'da *äriklä* denir - in der Krym sagt man: *äriklä* (K.)]

dalga geçmek, alay etmek - осмѣять, насмѣхаться - spotten, verspotten; *natsik söktilär, äliklädilär, natsik hats üstündä kärttilär* (Kom. 171,6) ona nasıl söylendiler, onunla nasıl alay ettiler, nasıl onu çarmıha gerdiler - какъ его ругали, осмѣяли, какъ его распяли - wie sie ihn beschimpten, verspotteten, wie sie ihn an's Kreuz schlugen.

älikläş-: **älikläw (v)** †→ **äligläş** [سیدک (Uyg.), < *älik* + *lä* + *ş*]

äliklik: **äliklik** [איליכליק (Kar. L.)]

alay, dalga - насмѣшка - der Spott; *katsanğadäyn täntäklär sävärsiz täntäklükni da älikçilär älikni suktanırsız äzlärinä?* Deliler, ne zamana kadar (daha) deliliği seveceksiniz, dalga geçenler siz ne zamana kadar alay etmekten hoşlanacaksınız? - до коихъ поръ вы, глупцы, будете любить глупость, и вы, насмѣшники, будете уважать насмѣшки? - bis wann werdet ihr, Thoren, die Thorheit lieben, und ihr, Spötter, den Spott gern haben? (Ata. 1,22).

¹äliktä-: **¹äliktä (v)** [Kumd. < ¹*älik* + *lä*]

geyik avlamak - промыслять дикихъ козъ - Rehe jagen; *küsküdü äliktäp yürüp yadımız* sonbaharda geyik avlarız - осенью мы промысляемъ дикихъ козъ - im Herbste jagen wir Rehe.

²äliktä-: **²äliktä (v)** [Tel., < *älik* + *lä*]

alay etmek, birisine gülmek - насмѣхаться, осмѣять - verspotten, auslachen; *sän iş iştärhâ yatkûrûp-yazın, tādî kijilär säni äliktäp-yat, tādî* çalışmak içi çok tembelsin, insanlar seninle alay ediyorlar, dedi - ты лѣнишься работать, говорил онъ, люди смѣются надъ тобой - du bist zu faul zu arbeiten, sagte er, die Leute machen sich lustig über dich (P. d. V. I, 118,8).

äliktäl-: äliktäl (v) [Tel., < *älik* + *lä* + *l*]

kendisiyle alay edilmek, kendisine gülmek - добвергаться осмѣянію - ausgelacht, verspottet werden.

äliktät-: äliktät (v) [Tel., < *älik* + *lä* + *t*]

alay ettirmek, güldürtmek - подвергать осмѣянію - ausgelacht, verspottet lassen.

äliktü: äliktü [Tel., < *älik* + *lū*] = *äläktü*

gülünç, komik - смѣшной, комическій - lächerlich, komisch.

¹älim: ¹älim [Kar. L.)] = *ölüm*

ölüm - смерть - der Tod; *gör dü älim ayttılar* mezar ve ölüm konuşuyorlar - могила и смерть говорятъ - das Grab und der Tod sprechen (H. 28,22).

²älim: ²älim [Kır.]

lezzetli, mükemmel, erdemli - вкусный, прекрасный, добродѣтельный - schmackhaft, vortrefflich, tugendhaft.

³älim: ³älim [Kır. Kaz., = Ar. عالم]

alim - ученый - gelehrt; *älim kuanba!* Alim olduğuna sevinme - не

радуйся потому, что ты ученый! - freue dich nicht darüber, dass du gelehrt bist! (P. d. V. III, 424,66).

älimlî: älimlî [Kar. L.), < *älim* + *lî*] = *ölümlü*

ölümlü - смертельный - sterblich.

älimtîk: älimtîk [Tel., < *äli* + *m* + *lîk*]

gülünmeye değer, alay edilmeye değer, gülünç - достойный осмѣянія, смѣшной - lachenswerth, verspottenswerth, lächerlich; *at qarızı soğumtuğ - är qarızı älimtîk* yaşlı atlar kesilmeye; yaşlı adamlar alay edilmeye yararlar - старые лошади годны только для колотья, старые люди для осмѣянія - die alten Pferde taugen nur zum Schlachten, die alten Männer taugen nur verspottet zu werden (P. d. V. I, 2,18).

älip: älin [Kır., < Ar. الف]

1) Arap alfabesinin ilk harfi - первая буква арабской азбуки - der erste Buchstabe des arabischen Alphabets; *älibip-pîni biläsîmâ?* bu alfabeyi tanıyor musun? - знаешь-ли ты азбуку? - kennst du das Alphabet?

2) örnek, numune - образец - das Muster; *älibî caman* kötü soydan geliyorsun, görüntün çirkin - ты нехорошаго происхождения, дурной на видъ - du bist von schlechter Herkunft, hässlich von Ansehen.

älit-: älit (v) †→elt- [Çağ.)] = *ällät*

äliw: äliw [Kar. L.)] = *ölü*

naaş, ceset - трупъ, мертвый -

die Leiche.

älkän: **älkän** [الكن (Osm.)] = *yälkän*

yelken - парусъ - das Segel.

¹ällä: **¹ällä** [Kaz. Bar. Kūr. Tara]

1) kınama, ayıplama ünlemi:
ay! - a! (восклицание неодобрения)
- ey! (Ausruf der Missbilligung); *ällä aqmaqsın!* ay sen nasıl bir aptalsın! -
ахъ, каой ты дуракъ! - ey, was bist
du für ein Narr! *ällä niçik tüş
kürdim!* ay, nasıl bir rüya gördüm
öyle! - ахъ, какой странный сонъ я
видѣлъ! - ach, was für einen
merkwürdigen Traum habe ich
gesehen!

2) (cevap) gerçekten mi?, ya?
(hayret sözcüğü) - (отвѣтъ) въ
самомъ дѣлѣ? (удивления) - (die
Antwort) wirklich? (Verwunderung);
bügün bik sük! - *ällä?* bugün çok
soğuk!-gerçekten mi? - сегодня
очень холодно! - въ самомъ дѣлѣ?
- heute ist es sehr kalt! - wirklich?

3) eylemdeki soru ekiyle bir
şüpheyi, belirsizliği ifade eder - съ
вопросительной приставкою у
глагола оно выражаетъ какое-то
сомнѣніе, неопредѣленность-: mit
der Fragepartikel beim Verbum
drückt es einen Zweifel, eine
Unbestimmtheit aus: *bilmäymîn, ällä
kıtdımı* bilemiyorum gerçekten yaptı
mı? - я не знаю, сдѣлалъ-ли онъ
это въ самомъ дѣлѣ - ich weiss
nicht, hat er es wirklich gemacht;
ällä üldimikän? Gerçekten öldü mü?
- умеръ-ли онъ въ самомъ дѣлѣ? -
ist er in der That gestorben? *ällä kim
kilä?* Oradan kim geliyor - кто же
тамъ идетъ? - wer kommt denn da?

ällä kaysı yakışırak? Onlardan
hangisinin daha iyi olduğunu
bilmiyorum - не знаю, который
лучше? - ich weiss nicht, wer von
ihnen besser ist? *kürdüñmü älläk
kürmädin?* Onu gördün mü yoksa
görmedin mi? - видѣлъ ли ты его
или не видѣлъ? - hast du ihn
gesehen oder hast du ihn nicht
gesehen?

²ällä-: **²ällä (v)** [Krm., اللهمك ḥllḥmḥ;
(Osm.), < *äl* + *lā*]

1) elinden tutmak, elinden
götürmek, elle yoğurmak - взять за
руку, вести за руки, взять въ руки,
рукой мѣсить - bei der Hand
nehmen, bei der Hand führen, Hand
anlegen mit der Hand kneten; *ällä
şuşu!* (Osm.) yakala bunu - бери
это! хвати это! - greife dies an!
fasse dies an! (= *şuna bir äl vur*,
sonuncusunu yalnızca hamallar der -
Letzteres sagen nur die Lassträger
[Kún]); *bir şây çok ällämäk* (Krm.
K.) bir konu hakkında çok
konuşmak - часто говорить объ
чемъ-нибудь - über eine Sache sehr
oft sprechen.

2) almak, alıp uzaklaştırmak,
kaydırarak uzaklaştırmak - убирать,
сдвинуть - fortnehmen,
fortschieben; *yärindän allädi*
yerinden oynattı, kımıldattı - онъ
сдвинулъ съ мѣста - er hat es von
seiner Stelle gerückt (Kún.).

3) kovmak - прогнать -
fortjagen.

ällä-: **ällän (v)** [النمك (Osm.), < *ällä* +
n]

geriye püskürtülmek, kovulmak

- быть оттолкнутымъ,
прогнаннымъ - zurückgestossen,
fortgejagt werden.

älläş-: älläm (v) [الشّمك (Osm.), < *ällä* + *ş*]

1) dövüşmek - наложить руки
другъ на друга, драться- in's
Handgemenge gerathen, sich
schlagen, prügeln.

2) güç kullanmak - пробовать
свои силы - seine Kräfte versuchen.

¹älli: ¹älli [اللى ḥlī (Osm.), krş. *älik*,
äli, *ällik*]

elli - пятьдесятъ - fünfzig.

²älli: ²älli [اللو (Osm.), < ³*äl* + *lū*]

1) eli olan, kulplu - имѣющий
руку, руку - eine Hand habend, mit
einem Henkel versehen.

2) sağlam, dayanıklı, destekli -
солидный, хорошо
подкрѣпленный - solid, gut
gestützt.

***ällig: ällig** [بيدع (Uyg.), bkz ⁷*älik*]

elli - пятьдесятъ - fünfzig (K.
B. 9,25 (A44. bab), 9,28 (A51. bab),
9,29 (A52. bab), 10,1, 10,3 bkz.
notlar *ällig*) {ED 141a ellig; UW
363b-364b ellig }

älliginçi: ällirınçı [Tar., اليکینچی (Çağ.
†→*elliginçi*), < *ällik* + *inçi*] =
älliginçi.

¹ällik: ¹ällik [Küer., < ¹*äl* + *lik*]
eldiven - перчатка- der
Handschuh.

²ällik: ²ällik [Kom., < *äl* + *lik*]
barış, geçim - миръ, согласие -
der Friede, die Eintracht.

³ällik: ³ällik [Tar., اليك (Çağ. †→*ellig*),
(L. T. fehlerhaft. اتك), krş. *älik*, *äli*,
äli]

elli - пятьдесятъ - fünfzig.

ällilik: ällilik [اليك ḥlī (Osm.), < *älli*
+ *lik*]

1) ellilik, elli kuruş, madeni
para - монета, цѣною въ
пятьдесятъ піастровъ - eine Münze
von fünfzig Piaster.

2) *ällilik bir adam* elli yaşında kimse -
человѣкъ лѣтъ пятьдесятъ - eine
fünfzigjähriger Mensch.

ällinci: ällinçi [النحى (Osm.)] =
älliginçi.

älma: äлма [الما (Osm.), krş. *älma*]

elma - яблоко - der Apfel;
kırmızı äлма kırmızı elma, Roma
şehri - красное яблоко, городъ
Римъ - der rothe Apfel, die Stadt
Rom; *yär äлması* (Kún.) *patates*;
dävä äлması bir bitki - растение -
eine Pflanze (eryngium maritimum);
acı äлма yā'ı bir bitki - растение -
eine Pflanze (salvia pomifera); *äлма*
baş bir ördek türü - какой-то родъ
утокъ- eine Entenart.

älmacı: äлмачык [الماجق (Osm.), <
älma + *cık*] 1) küçük elme -
маленькое яблоко - ein kleiner
Apfel. 2) kalça kemiğinin ucu -
конецъ бедровой кости - das Ende
des Schenkelknochens; *älmacıları*
basık at sırtı eyere uygun at -
сѣдlistая лошадь - ein sattelartiges
Pferd.

älmäl: älmäl [المال (Çağ.)] eyerin
karın kayışı - подпруга у сѣдла -
der Sattelbauchriemen (Calc. Wrt.)

äлmas: äлmac [الماس (Osm.)] elmas -
алмазь - der Diamant; *äлmas taşı*
ğibi kımathı elmas kadar değerli -
цѣнный какъ алмазь - kostbar wie

ein Diamant; *ālmazım* (= *ziada sāvdiyi bir kimsäyā*) elmasım, sevgilim (kadınların kullandığı bir söz) - мой алмазъ, мой любимый (женское слово) - mein Diamant, mein Lieber (ein Frauenwort).

ālmäyā: ālmājā [المكه, الميه (Osm.)] **1)**

örekedeki kenevir yumağı - пучекъ конопли на веретенѣ - das Hanfbündel am Rocken; *ālmäyā ālāmāk* yumağa sarmak - навертѣть пучекъ - zu einem Bündel, Knäuel zusammendrehen. **2)** yün yumağı - мотовило, мотушка - die Garnwinde.

ālpāk: ālnāk [Kom.] oʻberik (?) (= *elpek* Kom. 224).

ālsirā: ālcipā (v) [Kaz., < *āl + siz + rā*] **1)** güçten düşmek, güçsüz olmak, yorulmak (sıcaktan, işten, yorgunluktan) - ослабѣть, устать (отъ жары, работы) - kraftlos werden, schwach werden, ermüden (von Hitze, Arbeit, Anstrengung). **2)** cinsel ilişkide zayıf olmak - быть слабымъ въ половомъ отношеніи - an Schwächezuständen leiden (geschlechtlich).

ālsirāt: ālcipāt (v) [Kaz., < *ālsirā + t*] güçsüzleştirmek, güçsüz yapmak - ослабить, сдѣлать слабымъ - schwächen, schwach machen.

ālsit: ālcir (v) † [سیر (Uyg.) bkz. notlar]

¹ālsiz: ¹ālciz † → **⁴elsiz** [ايلسيز (Çağ.), < *āl + siz*]

²ālsiz: ²ālciz [السز (Çağ.), < *āl + sız*] güçsüz, kuvvetsiz, hastalıklı, cılız - безсильный, слабый, немощный - kraftlos, schwach,

ermattet. {bkz. notlar}

³ālsiz: ³ālciz [السز (Osm.)] bacaksız, ayaksız - безногий - ohne Fuss.

ālsizdān: ālcizdān (v) [Kır.] = *ālsizlān*.

ālsizdānır: ālcizdānır (v) [Kır.] = *ālsizlāndır*.

ālsizlān: ālcizlān (v) [Kaz., < *ālsiz + lā + n*] kuvvetten düşmek, yorulmak - ослабнуть, устать - schwach werden, ermatten.

ālsizlāndır: ālcizlāndır (v) [Kaz., < *ālsiz + lā + n + dır*] kuvvetten düşürmek - ослабить - schwach, matt machen.

ālt- [Kom., سیک, سیک (Uyg. † → **elāt-**), التمك (Çağ. † → **elāt-**), ۋەتەرەن (Kar. L.)] **1)** götürmek, göndermek - увести, унести, вести, услатъ - fortbringen, fortführen, führen, fortsenden; *āltkʷæy qovʷælgæ* (Kar. T.) onu demirciye götüre - пусть онъ несетъ его въ кузницу - er möge ihn zur Schmiede bringen; *nätsik ālttilāranı tört yargıtsı altına* (Kom. 170,11) onu dört hakim'in huzuruna götürdüklerinde - какъ они вели его къ четыремъ судямъ - wie sie ihn vor die vier Richter brachten; *sān aypsız āgāc eltārsin hatamı* (Kom. 213,6) günahsız olduğun için suçlarımı da uzaklaştırıyorsun - такъ какъ ты безгрѣшенъ, ты устранишь мои грѣхи - da du sündlos bist, so entfernst du auch meine Vergehen.

2) (Uyg. † → **elāt-**) kullanmak, güvenmek - употреблять, довѣрять - anwenden, anvertrauen; *işin başқа eltsä, ħata tutmasa!* bu meseleyi

sonlandıra ve hata yapmaya - пусть онъ исполнить дѣло до конца и не ошибется! - möge er die Sache zu Ende führen und nicht Fehler begehen! (K. B. 81,6; A2267); *munı başka eltmäs mägär käd kişi* bunu yalnızca mükemmel insan yapabilir - это можетъ исполнить только хороший человекъ - das kann nur ein trefflicher Mensch ausführen (K. B. 92,15; A2492)

ältä: **älrä** [Leb., < *äl* + *tä*] eldiven - перчатки - der Handschuh.

ältsä-: **älçä** (v) [אֵלְצִימִיכ (Kar. L.)] = *öltsä* ölçmek - мѣрить - messen (H. 31,6).

¹ältäk: **¹älräk** [Tub., < *äl* + *täk*] = *ältä*.

ältälük: **älrlälir** [Leb., < *ältä* + *lik*] eldivenli, eldiveni olan - снабженный перчатками - mit Handschuhen versehen.

ältän: **älrän** [Tob.] sık sık, çoğu zaman - часто - häufig, oft.

ältsän-: **älçän** (v) [אֵלְצִימִיכ (Kar. L.)] = *ölçän* ölçülmek - быть вымѣряемымъ - ausgemessen werden; *käskä ältäsänmä* *ältäsänäydi* *atsırğanmağım* keşke öfkem ölçü olark alınsaydı - чтобы измѣрялось мое горе для мѣры - dass mein Unmuth für das Maass gemessen würde (H. 6,2).

ältänlä-: **älrlänlä** (v) [Tob., < *ältän* + *lä*] sıklaştırmak (zaman için), sık sık yapmak - учащать, часто дѣлать - häufig thun.

ältsäw: **älçäw** [אֵלְצִיכ (Kar. L.)] = *ölçäv* ölçü - мѣра - das Maass (H. 38,5).

ältsi [Kom., אֵלְצִי (Kar. L.)] = *älçi* elçi - посланникъ, вѣстникъ - der Gesandte, Bote (H. 33,23).

älti: **älri** [التى هـ (Osm.)] kocanın erkek kardeşinin karısı (bu sözü yalnızca kadınlar kullanır) - жена брата мужа (это слово употребляютъ только женщины) - die Frau des Bruders des Mannes (dies Wort wird nur von den Frauen angewendet).

ältin-: **ältin** (v) [אֵלְטִינִיכ (Kar. L. T.), < *ält* + *n*] bırakılmak, gönderilmek - быть посланнымъ, увезеннымъ - forgebracht, geschickt werden; *nätsik kim yok ädim atay boğay ädim*, *ķursaktan zärätkä ältینگäy ädim* öyleyse dünyaya hiç gelmemiş gibiyim, ana karnından mezara gönderilmiş gibiyim - а такъ было бы, какъ будто я никогда не существовалъ, какъ будто былъ посланъ изъ чрева (прямо) въ могилу - so wäre ich als ob ich nie gewesen wäre, als ob ich aus dem Mutterleibe in's Grab geschickt worden wäre (H. 10,19).

ältir-: **älrip** (v) [מִכְרֵאֵלְטִי (Kar. L.)] = *öltür* öldürmek - убить - tödten.

ältiri [Kom.] kuzu postu - мерлушка - das Lammfell.

ältirin-: **älripin** (v) [מִכְרֵאֵלְטִי (Kar. L.), < *ältir* + *n*] = *öltürin* öldürülmek - быть убитымъ - getödtet werden; *öt kätšä ältirindi Bälšatsar bī Käšdimnin* o gece Keşdim'in kralı Belşacar öldürüldü - эту ночь былъ убитъ Бельзацарь, царь Халдейскій - in dieser Nacht

wurde Belsazar, der Chaldäer Fürst, getödtet (D. 5,30).

¹alū: **¹ālȳ** [Alt. Tel., < *ā* + *lū*]

beyli, sahipli - имѣющий господина, хозяина - einen Herrn, einen Wirth habend; *ayt āmdi ālū poḏdi* (Alt.) çadırın (yurdun) artık bir sahibi var - юрта имѣтъ теперь своего хозяина - die Jurte hat jetzt ihren Hausherrn; *ālū kiji* (Tel.) bağımlı, sahipli kimse - человекъ, живущій подъ властью господина, человекъ, въ котораго вселился злой духъ - ein Mensch, der nicht selbständig lebt, ein besessener Mensch; *ālū tūñür* tutacağı olan bir şaman davulu бубень шаманскій съ ручкою - eine mit einem Griffe versehene Schamanentrommel.

²alū: **²ālȳ** [Kır.] = *alik, ällik*

elli - пятьдесятъ - fünfzig; *elū castan ötkönşö bir perzäntkä zar boḡan* elli yaşına kadar çocuk özlemi yaşadı - до своего пятидесятаго года онъ все не былъ обрадованъ ребенкомъ - bis er fünfzig Jahre alt war, sehnte er sich nach einem Kinde (P. d. V. III, 167,39).

^{ālūk:} ^{ālūk} [Kaz., < *āli* + *uq*]

hemen, gecikmeden - сейчасъ, безъ задержки - sogleich, ohne Verzug; *ālūk kälîr* hemen gelecek - онъ сейчасъ идетъ сюда - er kommt sogleich; *ālūk-gînä çıktı* hemen şimdi gitti - онъ только что уѣхалъ - er ist soeben fortgegangen.

^{ālūr:} ^{ālȳp} [Alt.]

aç karına, alkol vs. içmemiş - трезвый - nüchtern.

^{älvan:} ^{älvân} [الوان (Osm.), = Ar. الوان] çoğ. v. لون] renkli, alacalı, türlü renkte - различного цвѣта - verschiedenfarbig (= *bir kaç rāñli* [Kún.]; *bir okka älvân şäkär* bir okka türlü renklerde ve çeşitte şeker - одинъ окка сахаръ различныхъ цвѣтовъ - ein Okka Zucker von verschiedener Farbe und Art (Kún.).

^{älvân-älvân:} ^{älvân-älvân} [Kaz., krş. *älwan*] türlü - различный - verschiedenartige.

^{äldägim} [Kır., < *äldäy* + *kim*]

hangi?, nasıl biri? - что за? - was für einer? wer nur? *bu kisi äldägim* bu da kim? - кто-же онъ такой? - wer ist das eigentlich?

^{1äm:} ^{1äm} [سەم (Uyg.), = Far. هم]

da, de, dahi - также - auch, *uḡarnıñ nägüki* (نەگۈكى) *kälir äm parır* - *mäniñ pu nägük* (نەگۈك) *poḏdi mäjü qatur* (قەتۇر) ихъ onların varlığı gelir ve gider, fakat benim varlığım (malım) ebedidir ve hep böyle kalacak - имущество приходитъ и также исчезаетъ, нп мое имущество есть и вѣчно остается - ihre Habe kommt und vergeht auch, aber meine Habe ist und bleibt ewiglich (K. B. 15,14); *köñül pärdi sös äm yürtti tilin* ona duygu ve söz (kelime, konuşma) verdi ve dilini harekete geçirdi - онъ далъ ему сердце и слова и привелъ его языкъ въ движение - er gab ihm Gemüth und Worte und setzte seine Zunge in Bewegung (K. B. 16,19).

^{2äm:} ^{2äm} [Tel. Kumd. Leb. Tub. Şor.]

şimdi, bu anda - теперь - jetzt; *ämdä* (Kumd. W.) = *ämdi* аynısı -

id.; *ām* - *oķ* (Tel.) hemen, şimdi -
сейчась - bald, sogleich.

³*ām*: ³*ām* [Şor.] = *āb, āp, āv, üy*

ev - домъ - das Haus; *āmdä*
evde - дома - zu Hause; *āmdä*
parçan nābāzî ev eşyası, evde
bulunan bütün eşyalar - домашняя
утварь, все что находится въ домѣ
- der Hausrath, Alles was im Hause
ist.

⁴*ām*: ⁴*ām* [Alt. Leb. Şor. Soy. Küer.
Kom., *سدر* (Uyg.), *ايم* (Çağ.), *ام*
(Osm. veralt.)]

ilaç - лекарство, средство - die
Medizin, das Heilmittel (Ş. Sül. *دوا*.
علاج درمان); *ām bārdî* (Alt.) o, ona
ilaç verdi - онъ далъ ему лекарство
- er gab ihm ein Heilmittel; *ām aldı*
ilaç aldı, içti - онъ принялъ
лекарство - er nahm die Medizin
ein; *ölhön kijini tirhîzättän ām*
parma? (Tel.) ölüyü diriltlen bir ilaç
var mı? - есть -ли лекарство,
которое оживляло-бы мертвыхъ? -
giebt es eine Medizin, welche Todte
lebendig macht? *ām ātmäk* (Osm.)
iyileştirmek, sağlığına kavuşturmak -
лечить - heilen; *ām taşı* (Şor. W.)
kesiğe, yaraya karşı kullanılan taş -
агальматолить, употребляемый
противъ порѣзовъ - der
Agalmatolith, der gegen
Schnittwunden angewendet wird; *ām*
agaç *ام آغاچ* (Çağ.) (Ş. Sül. *صو*
طولانی و دکرمانی چورمک اوزره حیوانک
(ام اوتی) *ām oti* (باشنی باغلادقلى اغاچ
tıbbi bir bitki - лекарственное
растение - eine Arzneipflanze (Ş.
Sül. *بر نوع کياه دارو*); *āyū pārdim āmdî*
igim ām āmim (Uyg.) şimdi

hastalığımı ve ilacımı tanıttım - я
теперь назвалъ мою болѣзнь и мое
лекарство - ich habe jetzt meine
Krankheit und mein Heilmittel
genannt (K. B. 40,20); *pu ikkā āmî*
yok tilāmā odî (Uyg.) bu hastalığa
karşı bir madde yok, ilaç arama -
противъ этой болѣзни нѣтъ
средства, не ищи лекарство - gegen
diese Krankheit giebt es kein Mittel,
suche keine Medizin (K. B. 47,7);
ölümgä anunuzin āmin ātsüni! (Uyg.)
o ölüme hazırlanmalı böylece ilacını
sağlamalı - пусть онъ готовится къ
смерти и готовить такъ лекарство
для себя! - möge er sich auf den Tod
vorbereiten und so sein Heilmittel
bereiten! (K. B. 60,18); *utıp bardî*
anca sücük (*شحم*) *ām pıtlup* (Uyg.)
tatlı bir şifa bularak biraz uyudu -
онъ уснулъ немного, находя (въ
этомъ) сладкое средство - er
schlief ein wenig ein, eine süsse
Medizin (darin) findend (K. B.
165,27). {EDa 155 em}

⁶*ām*:- ⁶*ām* (v) [Alt. Tel. Tar. Küer. Az.
اممک (Çağ. bkz. ¹*āmü*), *اممک* *hmmh*;
éméx (Osm.), *אממך* (Kar. L. Krm.)]
= *öm*

emmek - сосать - saugen; *kutun*
kırk pīdî āmîp-yadır (Alt.) tay 40
kısraftan emiyor - жеребенокъ
сосетъ сорокъ кобылицъ - das
Füllen saugt an vierzig Stuten;
parmak āmmäk (Osm.) parmak
emmek, hayrete düşmek 'parmak
ısırmak' - сосать пальвы, быть
удивленнымъ - die Finger saugen,
erstaunt sein; *ایودا توغغان برماغ ایمکان*
تاغده تورغان ابراهیم (Rbg. 73,7) *evde*

doğmuş, parmak emmiş ve dağlarda yaşamış olan İbrahim - родившийся въ домѣ, сосавшій пальцы, жившій въ горахъ, Ибрагимъ - Ibrahim, der im Hause geboren war, an den Fingern gesaugt und in den Bergen gelebt hatte; *қанını ämmäk* (Osm.) birinin kanını emmek, sorulara boğmak - сосать кровь, надоѣдать вопросами - Jemandes Blut aussaugen, mit Fragen überschütten; *süt ämmäk* (Osm.) süt emmek, süt emen çocuk gibi masum olmak - сосать молоко, быть невиннымъ, какъ грудной ребенокъ - Milch saugen, unschuldig wie ein Brustkind sein.

¹ämä: **¹ämä** †→**⁶äm** [اما (Çağ.)] = ⁶äm.

ämäcä: **ämäcä** [امجه, امجه....(Osm.), krş ¹ämälä 2)]

toplu olarak yapılan iş, yardımlaşma, yardım işi, imece - работа, исполненная общимъ трудомъ, помощь, вспомоществование - die in Gemeinschaft ausgeführte Arbeit, Hülfe, Hilfsleistung.

ämäçi: **ämäçi** †→**ämçi** [امچی (Çağ.), < *ämä* + *çi*]

ämägän: **ämägän** [Kumd. Kom.] = *ämähän*

1) (Kom.) bir yaşlı kadın - старуха - eine alte Frau (emegar en babe).

2) (Kumd.) karı, eş - жена, супруга - die Frau, die Gattin.

ämähän: **ämähän** [Tel., krş. *änmahän*, = Moğ. **ᠠᠮᠠᠬᠠᠨ**]

1) annecik, yaşlı kadın - матушка, старуха - Mütterchen, alte

Frau; *ozokğı çahta pir ämähän pir öböğön pothön, äkiläzi ap□ıyaq poğon* bir zamanlar bir yaşlı erkekle yaşlı bir kadın yaşıyorlardı, ikisi de çok yaşlıydı - нѣкогда жили старикъ и старуха, оба были очень стары - einst lebte eine Alte und ein Alter, beide waren sehr alt (P.d. V. I, 186,9); *ämähän söhü* бузина - mürver ağacı - der Bergholunder.

2) bu şekilde evli kadınlara da hitap edilir ve kocanın karşısında kadına söylenir (yaşlı olmasa da) - такъ обращаются къ замужнимъ женщинамъ и мужу говаряють о женѣ его - so redet man auch verheirathete Frauen an und nennt die Frau dem Manne gegenüber (wenn sie auch nicht alt sind); *ämähäniñ üydöbö?* (Tel.) karın evde mi? - дома ли жена твоя? - ist deine Frau zu Hause? *poydoñ kijimîn, män ämähän kaydan atayn?* evli değilim, bir kadını nereden alayım? - я холостъ, откуда мнѣ достать жену? - ich bin unverheirathet, wo soll ich eine Frau herbekommen?

ämähänäk: **ämähänäk** [Tel., < *ämähän* + *äk*]

bir yaşlı anacık - маленькая старая женщина, старушка - ein altes Mütterchen.

ämäjigäs: **ämäjigäs** [Şor.]

azıcık, biraz - маленько - ein klein wenig.

¹ämäk: **¹ämäk** [Şor.] = *änbäk*

emekleme (diz ve eller üzerinde sürünmek) - ползание - das Kriechen.

³ämäk: **³ämäk** [Krm., امك ḥmḥ;], *éméχ* (Osm. Az.) = *ämğäk*

emek, iş, zahmet, kaygı, bakım

- трудъ, утомление, забота, попечение - die Arbeit, Mühe, Sorge, Pflege; *ämāk sarf ätmāk* çalışmak - работать - arbeiten; *ämāk çäkmāk* (Krm.) çalışıp çabalamak - изнуриться, утомиться - sich abarbeiten; *ämāk vārmāk* (Osm.) çalışmak - работать - arbeiten; *onun ämäyi var* (Osm.) o, emek verdi, onun emeği var - онъ трудились, оказалъ заслуги - er hat sich abgemüht, hat sich Verdienste erworben; *ämāyim gāçti* emeğim geçti, çalıştım - я уже работалъ - ich habe schon gearbeitet; *ämāyim onun gözlärini tutar* (Az. A.) o emeğimi bilmediği için cezasını çekecek онъ будетъ наказанъ за то, что онъ моихъ заслугъ не признаетъ - er wird gestraft werden, dass er meine Verdienste nicht anerkennt.

4ämāk: 4ämāk [Mad. W.]

dizgini gevşek at; dizginde binicisini zorlamayan at - поводливый (о лошадяхъ) - ein Pferd, das leicht am Zügel geht.

5ämāk: 5ämāk [Sag.]

tel - проволока - der Drath.

ämākçi: ämākçi [امکچی (Osm.), < *ämāk* + *çi*]

emekçi, çalışan - работникъ - der Arbeiter.

ämākdar: ämākdar [امکدار (Osm.), < *ämāk* + *dar*]

emekdar, yardımcı, yardım eden, bir emekli hizmetçi, memur - сотрудникъ, заслуженный, ветеранъ - Gehülfe, Mitarbeiter, ein alter verdienter Diener, Beamter.

ämāk-daş: ämāk-даш [Osm.] =

ämāktāş (= *bārabār ämāk vārānlār*, Kún.).

ämāklä-: ämāklä (v) [امکلمک *ħmħ; ĩħmħ*; (Osm.), < *ämāk* + *lä*]

1) emeklemek, yerde sürünmek - ползти - kriechen (= *çocu'un āli aya'ı ilā yürüsi*, Kún.).

2) çaba sarf etmek, çalışmak - трудиться, работать - sich abmühen, arbeiten.

ämäksiz: ämākci [Osm., < *ämāk* + *siz*]

1) zahmetsiz - безъ труда - mühelos; *ämäksiz äylāncā tuzsuz yämäyā bānzār* (Kún.) zahmetsiz iş tuzsuz yemek gibidir - работа безъ труда похоже на ѣду базъ соли - eine Arbeit ohne Mühe ist wie eine Speise ohne Salz (Ata.).

2) erkek evlatlık, bakmak üzere alınmış çocuk - приемышь - ein Pflegesohn; *bir ämäksiz aldım* (N. 182) bir erkek evlatlık aldım - я взялъ приемыша - ich habe einen Pflegesohn angenommen.

1ämāktä-: 1ämāktä (v) [Şor., < *1ämāk* + *lä*]

sürünmek, emeklemek - ползти - kriechen; *apşak putpıta paspas poıldı, ämāktāp pardı yaşlı adam yürüyemediği için emekledi* - старикъ не могъ идти на ногахъ, онъ ползъ на животѣ - der Alte vermochte nicht auf den Füßen zu gehen, er kroch.

ämāktāş: ämāktāş [Krm., امکداش *ħmħ; rħo* (Osm.), < *ämāk* + *dāş*]

yardımcı, birlikte çalışan, meslektaş, işdaş - товарищъ по трудамъ, коллега, помощникъ - der Gehülfe, Mitarbeiter, Kamerad, College; يکرمه کیشی کا تیش جبرکای سز

امكش قوللايمزدن (Krm. Urk.) benim emektar hizmetkarımdan yimisi, yolda olan teslimatı gönderdiler - двадцати изъ нашихъ заслуженныхъ служителей передайте требуемую дань - zwanzig meiner wohlverdienten Diener schicket die zukommenden Abgaben.

¹āmāl: ¹āmāl † → emāl [امال (Çağ.), = Моғ. امال]

²āmāl: ²āmāl [Kaz. Bar. Tar. Krm. Az., = Ar. عمل krş. *amaʿ*]

1) (Kaz.) mesele, eylem - дѣло - die Angelegenheit, That; *āmāl itmāk* yerine getirmek, yapmak - совершить - vollbringen (Krm. K. составляет эфемическое выражение въ смыслѣ русскаго «имѣть стуль»); *nī ā māl itmāk kirāk?* (şimdi ne yapmalı - какъ слѣдуетъ здѣсь поступить? - was soll man jetzt thun? *āmālā götürmāk* (Az. A. krş. Far. پکاری [بکاری] آوردن) tamamlamak, sonuçlandırmak - совершить, привести къ концу - ausführen, zu Ende bringen.

2) (Kaz.) araç, usul, tarz, biçim - средство, образъ дѣйствія - das Mittel, das Verfahren die Art und Weise; *āmāl itmāk* bir yöntem, bir çare bulmak - найти средство - ein Mittel finden; *min hiç āmāl tapmadım* hiçbir çare bulamadım - я не нашелъ средства - ich habe kein Mittel gefunden; *nī āmāl-bilān anı kürîrmîn?* onu hangi yolla görebilirim - какимъ образомъ я могу его видѣть? - auf welche Weise kann ich ihn sehen?

3) (Kaz.) hile, kurnazlık,

kavrayış, akıl, yaradılış, huy - хитрость, разумъ, образъ мышления - die List, Schlaueheit, der Verstand, die Sinnesart; *akgamnıñ āmālî cıq* kardeşim hilesiz ve yanlışsızdır - у брата моего нѣтъ никакой хитрости - mein Bruder ist ohne List und Falschheit; *küç citmäsä āmāl kirāk* insan güç yetiremiyorsa hile kullanmalı - если сила не поможетъ, надо дѣйствовать хитростью - wenn die Kraft nicht ausreicht, muss man List anwenden.

4) (Bar.) maharet - ловкость - die Geschicklichkeit.

³āmāl: ³āmāl [Alt.]

1) kayın ağacı kabuğunun içi - внутренняя часть бересты - der innere Theil der Birkenrinde.

2) kayın ağacı dışında bütün ağaçların kabukları - кора всѣхъ деревьевъ, кромѣ березы - die Rinde aller Bäume, ausser der Birke.

3) fındık, ceviz gibi kabuklu meyvelerin içi - мягкое ядро (напр. въ орѣхѣ) - weicher Kern der Steinfrüchte (z. B. der Nusskern).

¹āmālā-: ¹āmālā (v) [Tel. Şor.] = *āmāylā*

1) rahat, uygun, hoş giden duruma getirmek - дѣлать удобнымъ, пригоднымъ, пріятнымъ - bequem, passend, angenehm machen.

2) (Şor.) bir işi birlikte yapmak, yardımlaşmak - ружно приняться за что-нибудь - sich gemeinsam an etwas machen, sich bei einer Arbeit Hülfe leisten; *çätti ahp āmālāp çār*

yedi kahraman birlikte zorla içeriye girdiler - семь богатырей дружно наступили - die sieben Helden drangen gemeinschaftlich ein.

²ämälä-: ²ämälä (v) †→ **ämlä-** [امالماك (Çağ.), < *ämä* + *lä*] = *ämlä*

ämälän-: ämälän (v) [Tel., < *ämälä* + *n*]

uygun olmak, uymak - пригодиться, походить - passend sein, passen.

ämälçi: ämälçi [Kaz., < *²ämäl* + *çi*]

icatçı, maharetli, kendine yaramayı bilen kimse, dar olanaklarla çok iyi şeyler yapabilen kimse, başkasının yardımı olmaksızın başaran kimse - находчивый, искусный, могущий сдѣлать чтонибудь хорошее при скудныхъ средствахъ, могущий дѣлать что-нибудь безъ посторонней помощи - erfinderisch, geschickt, wer sich zu helfen weiss, wer mit geringen Mitteln etwas ganz gut ausführen kann, wer etwas ohne fremde Hülfe zu Stande bringt.

ämäldäş: ämäläş [Bar., < *²ämäl* + *däş*]

yoldaş - товарищ - der Gefährte.

ämällä-: ämällä (v) [Kaz., < *²ämäl* + *lä*]

1) bir şeyi yüzeysel olarak yapmak, biraz yapmak, uydurmak - поверхностно дѣлать, немного дѣйствовать, приспособить - etwas oberflächlich thun, ein wenig thun, etwas anpassen.

2) kız çocuğunu baştan

çıkarmak, iğfal - обольстить дѣвуцу - ein Mädchen verführen.

ämälli: ämälli [Kaz. Az., < *²ämäl* + *li*]

1) hileli, kunazca - хитрый - listig, schlau.

2) (Az. A.) oldukça, uygun, iyi, kullanışlı - порядочный, годный - ziemlich, passend, gut; *ämälli başlı* iyi, kullanışlı - хороший, подходящий - gut, geeignet.

ämällü: ämällü [Bar., < *²ämäl* + *lū*]

becerikli mahir - ловкий - geschickt.

ämälü: ämälü [Tel.] = *ämäylü*

uygun, uyumlu - удобный, пригодный - passend.

¹ämän: ¹ämän [𐌰𐌶𐌵 (Kar. L.), krş. *³emän*]

ağaç kütüğü - пень - der Baumstumpf; *ägär kartaysa yärdä qoräpi anın da topraқта tohtasa ämäni anın köleri dipte yaşlar, kütüğü topraқта kalırsa* - если его корень старѣеть въ землѣ и остается его пень въ землѣ - wenn seine Wurzel in dem Grunde altert und sein Stumpf in der Erde bleibt (H. 14,8).

²ämän: ²ämän [Krm.] = *emän*.

⁴ämän: ⁴ämän [Bar. Başk. امان (Çağ. †→ *⁵ämän*), = Far. همان]

1) (Bar.) önceden, eskiden - раньше, прежде - früher, vormalis.

2) (Başk.) sanki - будто - als wenn; *ämän män yazganday!* sanki yazmışım gibi! - какъ будто я писалъ! - als ob ich geschrieben hätte!

⁵ämän: ⁵ämän [aman (Çağ. bkz. *⁴ämän*), = Far. - Ar. هم آن]

hemen - тотчасъ - sogleich.

{Steingass1507b hemān}

āmanāt: āmanāt [Krm., امانت *ḥmanḥj*

(Osm.), = Ar. امانة] = *amanat*

birinin saklamak ya da başkasına vermek üzere teslim ettiği şey, emanet - вещь, отданная кому-либо для передачи другому или для сохранения - eine Sache, die Jemandem zur Uebergabe an einen Anderen übergeben oder zur Bewahrung anvertraut ist; *āmanāt para* başkasına ödenmek üzere verilen para - деньги, данные кому-либо для передачи - Geld, das Jemandem zur Auszahlung an einen Anderen übergeben ist; *āmanāt sandığı* rehinci, rehin evi - ссудная касса - das Pfandhaus.

āmanātçi: āmanātçi [امانتی *ḥmanḥjou*

(Osm.), < *āmanāt* + *çi*]

emanetçi, koruyan - экспедиторъ, доверенное лицо - der Expeditieur, die Vertrauensperson, der Besorger.

āmanātķ?ar: āmanātķ?ar [Osm., = Far. امانتکار]

simsar - факторъ, маклеръ - der Faktor, Makler.

¹āmarāt: ¹āmarāt [Osm., = Ar. امارت]

beylik, emirlik - княжество - das Fürstenthum; *Sārbistan āmarāti* Sırbistan beyliği - княжество Сербія - das Fürstenthum Serbien.

²āmarāt: ²āmarāt [Osm. Az., < Ar. عمارت]

bina - здание - das Gebäude.

¹āmās: ¹āmāc [Tel. Alt. Tar. Küer.,

ایماس (Çağ.), *eksikleyemāningelecek zaman ortacının olumsuz; yani aslında olmayan, değil* - particip. fut. negat. des verbi defect.

ā; also eigentlich: nicht seiend (= er ist nicht)]

1) bir niteliği olumsuzlayan - отрицание качества - eine Eigenschaft negierend: *ot kiji yakşı āmās* (Tel.) bu adam iyi değil - этот человек не хорошъ - dieser Mensch ist nicht gut; *pay kiji āmās* (Alt.) o zengin değil - онъ не богатъ - er ist nicht reich; *pay āmās kiji* (Alt.) zengin olmayan kimse - небогатый человекъ - kein reicher Mensch; *ķudatargā kūç āmās ölörhō kūç ,çalışmak zor değil, ölmek zor dedi* - не трудно свататься, а умереть трудно, говорить онъ - das Werben ist nicht schwer, aber das Sterben ist schwer, sagt er (P. d. V. I, 98,434).

2) birşeyin varlığını olumsuzlamak - отрицание сущности - die Negirung des Wesens einer Sache: *Ārlık Ķuday āmās Ülgändä Ķuday āmās, onço nā körünä, nā körünä āmāsti yayağan yañıs ĳuday İsus Kristos ĳuday! dādim, anañ öskölörŭ ĳuday āmās ,Erlik Tann değil, Ülgen de Tann değil; görülen ve görülmeyen herşeyi tek olan Tann İsa yarattı' dedim, onun dışında tüm diğeleri Tann değil!* - Эрликъ не есть Богъ и Ульгенъ не есть Богъ, все, что видно и не видно, сотворилъ одинъ Богъ, Іисусъ Христосъ, говорилъ я, никто другой, кромѣ него, не есть Богъ! - Erlik ist nicht Gott, auch Uelgān ist nicht Gott, Alles, was man sieht und nicht sieht, hat der eine Gott, Jesus Christus, erschaffen, sagte ich, alle Anderen, ausser ihm, sind nicht Gott! (P. d. V. I, 138,24); *ķabımda ölön āmās, paṭam* (Alt.)

torbamdaki ot değil çocuğum! - въ моемъ мѣшкѣ не трава, дитя мое - in meinem Sacke ist kein Gras, mein Kind (P. d. V. I, 27,20); *bu hoca ämäs, bu kızıl-baş kapir bu* (Tar.) *bu hoca değil, bu kafir bir kızılbaşdır* (farstır) - это не Ходжа, это невѣрный Персіянинъ - das ist kein Chodsha, das ist ein ungläubiger Perser (P. d. V. VI, 9,5).

3) anlatılan geçmiş, görülen geçmiş ve gelecek zamanla çekimli fillerin olumsuzunu yapar - соединяется съ причастіемъ прошедшимъ и будущимъ и образуетъ формы verbi finiti neg. - in Verbindung mit dem part. perfect. fut. bildet es neg. Formen des verbi finiti: *män anı körgön ämäs* (Alt.) *ben onu görmedim* - я его не видѣлъ - ich habe ihn nicht gesehen; *män ā yaman ätkän ämäs* (Tel.) *ben ona kötülük yapmadım* - я ему дурного не дѣлалъ - ich habe ihm nichts Schlechtes gethan; *aşpâz öltrây dâp zar bilân öltürgân ämäs ikân* (Tar.) *aşçı onu (kadın) kasten öldürmedi* - поваръ не убилъ ее съ намѣреніемъ - der Koch hatte sie nicht mit Absicht getödtet (P. d. V. VI, 48,16); *kijidân uqқан ämäs* (Tel.) *O bunu halktan duymadı* - онъ не слышалъ этого отъ людей - er hat dies nicht von den Leuten gehört; *o! āsüyünâr ämäs* (Tel.) *O buna sevinmeyecek* - онъ этому не будетъ радоваться - er wird sich darüber nicht freuen.

4) Teleütçe'de bazen ulaçla birlikte partisip yapar - иногда въ

Телеутскомъ соединяется и съ дѣепричастіемъ, для образованія причастія - machmal verbindet es sich auch im Teleutischen mit dem Gerundium zur Bildung von Participien: *oçno nâ körünâ nâ körünâ ämästî* *görülen ve görülmeyen her şey* - все видимое и невидимое - alles Sichtbare und Unsichtbare (P. d. V. I, 138,25).

ämäş: ämäš [Şor. W., krş. *äbäş*.]

küçük bir şey, bez parçası, kama, talaş, kıymık, bir banknot - небольшая вещь, доскутокъ, щепка, кредитный билетъ - ein kleines Ding, Läppchen, Keil, Span, eine Banknote; *bir ämäş* bir ruble - одинъ рубль - ein Rubel; *üstün ämäji* üç rublelik banknot - трехрублевый билетъ - ein Dreirubelschein.

ämäsä: ämäcä [Kom. (233), = Far. همیشه]

daima - всегда - immer.

ämäşlâ: ämäwlâ [Şor., < *ämäş* + *lâ*]

yalnız bir tanesi - одинъ только - nur einer.

¹ämäy: ¹ämäi [Tel. Alt.] = *ebäy*.

ämäylän-: ämäjlän (v) [Tel., < *ämäy* + *lâ* + *n*]

uydurulmak, uymak, katılmak - принаравливаться, приспособляться - sich anpassen, fügen.

ämäylü: ämäjlü [Tel., < *ämäy* + *lū*]

uygun, uyumlu, becerikli - удобный, ловкій - passend, geschickt.

ämäzä: ämäzä [Tel., *eksikli eylem â'nin şart kipinin olumsuzu* - condit. negat. des

verbi defect. ä]

ot ämäzä eğer değilse, böyle, ya da, daha çok - если не - то, или, либо - wenn nicht - so, oder, vielmehr; (*taḥkandı*) suğa *ot ämäzä sütkä çäyüp yidilär* Talkanı su ya da sütle karıştırır ve onu yerler - они разводят талокно въ водѣ или въ молокѣ и ѣдятъ его - sie rühren den Talkan in Wasser oder Milch ein und essen ihn (P. d. V. I, 155,25).

ämçäk: **ämçäk** [Alt. Tel. Tar., امچاك (Çağ. †→**emçäk**), < *äm-* + *çäk*]

kadın memesi (inek vs. meme uçları) - женская грудь (титки) - die Brust der Frau (die Zitzen am Euter); *ämçäk bata* memede çocuk - грудной ребенокъ - das Brustkind.

ämçäk: **ämçäk** [Şor. Leb. Az. امچاك (Osm.)]

1) = *ämçäk*; *ämçäk värmäk* (Az.) çocuk emzirmek - кормить грудью - ein Kind säugen.

2) (Osm.) *düdük ucu* - мундштукъ у чубука - die Pfeienspitze.

ämçäktä-: **ämçäktä** (v) [Tel. W., < *ämçäk* + *lä*]

meme ile beslemek - кормить грудью - an der Brust nähren.

ämçäktik: **ämçäktik** [Leb. Şor.] = *ämçäktü*.

ämçäktü: **ämçäktü** [Tel.]

memeli, memesi olmak (kadınlar için) - имѣющая грудь - eine Brust habend (von Frauen).

ämçi: **ämçi** [Tar. (*ämçi*) Alt. Tel., امچى (Çağ. bkz. *ämäçi*)]

doktor - врачъ - der Arzt; *ämçi kiji* (Alt.) aynısı - id. {ED 156b

emçi}

ämci: **ämci** [Leb. Şor.] = *ämçi*.

ämçik: **ämçik** [امچيك (Osm.)] = *ämçäk*.

¹ämdä-: **¹ämdä** (v) [Alt. Tel., < *äm* + *lä*] = *ämlä*

ilaç vermek, iyileştirmek - дать лекарство, вылечить - Arzenei geben, heilen; *ämçi kiji pu köyöndü ämdäp yazıp atğın!* (Alt.) ey doktor, bu tavşanı iyileştir - o врачъ, вылечи этого зайца! - o Arzt, heile du diesen Hasen! (P. d. V. I, 20,351).

ämdägi: **ämdägi** [Şor., < *äm* (= *äp*) + *dä* + *gi*]

ev kadını, kadın - хooзяйка, жена - die Hausfrau, Frau.

ämdägilik: **ämdägilik** [Şor., < *ämdägi* + *lik*]

evli - женатый - verheirathet.

ämdzak: **ämdzak** [Küer.] = *ämçäk*.

¹ämdän-: **¹ämdän** (v) [Tel.]

ilaç almak iyileşmek - лечиться, принимать лекарство - sich heilen, Medizin einnehmen.

¹ämdändir-: **¹ämdändir** (v) [Tel., < *ämdän* + *dîr*]

kendisine ilaç verdirmek, kendisini iyileştirmek - дать себя вылечить - sich Medizin geben lassen, sich heilen lassen.

ämdzi: **ämdzi** [Küer.] = *ämçi*.

¹ämdi: **¹ämdi** [Alt. Tel. Leb. Tar. Kom. Az., امدى (Çağ. †→³**emdi**), سمدى (Uyg.), krş. *äm*, *indi*]

şimdi, şu anki zaman - теперь, теперешнее время - jetzt, die jetzige Zeit; *ämdidän arı* (Kom. 67) şimdiden itibaren, bundan sonra - послѣ этого - von jetzt ab., *ämdidän käyri* (Kom. 68) id.; *könül pārdim*

ämdi anıñ yoñğa (Uyg.) gönül verdim şimdi onun yoluna - я теперь на дорогу его обратилъ умъ - ich habe jetzt den Sinn auf seinen Weg gerichtet (K. B. 12,19); *kıs ämdi Atayn Sayn Sałam poñp, äki qadıttu poñp ayına yanıp yürüb-ıdı* kız şimdi Altay Sayn Salam'dır, iki kaarısı var ve eve döndü - теперь дѣвица стала Алтайнь Сайнь Саламомъ, имѣла двухъ женъ и возвратилась домой - das Mädchen war jetzt Altain Sain Salam, hatte zwei Frauen und kehrte nach Hause Zurück (P. d. V. I, 16,210).

ämdigäçä: ämdigäçä [امديگچه (Çağ.), < *ämdi* + *gä* + *çä*]

şimdiye dek - до сихъ поръ - bis jetzt.

ämdihî: ämdihî [Tel., < *äm* + *di* + *gi*]

şimdiki - теперешній - jetztig; *ämdihîdän äki artıq, ozogıdan on artıq poñdı* o, şimdiden iki kat eskiden on kat daha iyi olmuştu - онъ сталъ два раза лучше чѣмъ теперь и десять разъ лучше прежняго - er wurde zwei Mal besser als jetzt und zehn Mal besser als früher (P. d. V. I, 95,337); *ämdihî kündärdä* (Tel.) şimdiki günlerde - въ эти дни - in den jetzigen Tagen; *ämdihî payramında* (Tel.) şimdi başlayan bayram gününde - въ наступающий праздникъ - an dem jetzt beginnenden Feiertage.

ämdik: ämdik [Alt. Tel.]

başboş, yabani, eğitilmemiş, binilmemiş - дикій, безпокойный, недрессированный, невыѣзженный - unbändig, wild,

nicht abgerichtet, nicht eingeritten.

ämdir-: ämdir (v) [Osm. Kún., < *äm* + *dir*] = *ämzir*.

ämdü: ämdü [Tel., < *äm* + *lū*]

ilaçlı, ilacı olmak, iyileştirme gücü olan - имѣющий лекарство, имѣющий лечебную силу - Medizin habend, heilkräftig.

ämgä-: ämgä (v) [اَمْغَا (Uyg.), 苦 (Uyg.-Çin. Wrt. 86,b), *ägmä*'nin metatezi - Metathes. für *ägmä*, *äñmä*, eigentl.: bükme - sichbeugen, kriechen, krş. *emä*, *ämäk*, *ämgäk*, *ämhâk*]

eziyet çekmek, kendine eziyet etmek - быть мучимымъ, измучиться - gequält, geplagt sein, sich plagen; *tilin ämgämiş är nägü dâr äjit! dilinden muzdarip adamın dedğini dinle!* - слушай, какъ говорить мучимый языкомъ челоуѣкъ! - höre, wie der von der Zunge geplagte Mann spricht! (K. B. 17,6); *könül sirri açma sözün tägmägä - kaçtı açtıñ ärzä özün ämgägä!* gönlünde yatan sını sözleri döküp herkese açma, sınnı açarsan bundan sen kendin acı çekersin - не открывай тайны сердца словами всѣмъ, если ты ее откроешь, ты самъ будешь мучиться! - eröffne nicht das Geheimniss des Herzens mit Worten Allen, wenn du es eröffnest, wirst du selbst leiden! (K. B. 123,19); *tadığın tilüp är, kör ämgär kadık zevk peşinde koşan adam, gör ki yoğun acılar çekmek zordadır* - мужъ, который жаждетъ наслаждений, смотри, сильно измучится - der Mann, der Genüsse erstrebt, sieh, hat heftige Leiden zu erdulden (K. B. 34,10). {Ligeti 1966,

s. 134}

²ämgäk: **²ämgäk** [Kom., امكاك (Çağ. †→³emgäk), سىرىف (Uyg.), ئىمگىك (Kar. L. T.), < ämgä + k]

1) çocuğun emeklemesi - ползание дѣтей - das Kriechen der Kinder (L. T. اوغلانچىلار يورمازدن اول (امكادكلرينه درلر).

2) çaba, eziyet, zahmet, zulüm, baskı, acı - трудъ, хлопоты, мучение, бѣда - die Anstrengung, Qual, Plage, das Drangsal, die Leiden; *sāni koḏdı tün kün pu ämgäk pilä gece gündüz bir başna gam ve keder yükliydü* - тебя онъ желалъ днемъ и ночью съ этими страданіями - dich hat er Tag. und Nacht unter diesen Sorgen ersehnt (K. B. 12,8); *kiji ämgäk ätsä saña ätsä aş - kırux qotma ämgäk anı kıṭma paş (taş?)!* biri sana yiyecek sağlamak için zahmete katlanırsa onun emeğini boşa çıkarma, onu kırma - если человекъ старался и приготовилъ пищу, не оставь его труды даромъ, не обижай его! - wenn Jemand sich abmüht und für dich Speisen bereitet, so lass seine Mühen nicht umsonst sein, kränke ihn nicht! (K. B. 131,16); *yıl ay tutqunu potum ämgäk pilä yıllar aylar tusağın skıntı ile* - я прикованъ къ годамъ и мѣсяцамъ со страданіями - ich bin an die Jahre und Monate gefesselt mit Leiden (K. B. 23,4); *ämgäk ölümgä azam yoluna tiläp kirdi* (Kom. 219,7) kendi isteğiyle skıntıya ve ölüme doğru insani yola koyuldu - къ страданіямъ и къ смерти онъ вошелъ по своему желанію, по человѣческой дорогѣ

- zu Leiden und zum Tode hat er sich nach eigenem Wunsche, auf menschlichem Wege begeben; *ämgäk tarttı, kim bizlär arıtanahı* (Kom. 214,6) *bizler annahım diye eziyetlere tahammül ettin* - ты терпѣлъ страданія для того, чтобы мы очистились - Qualen hast du erduldet, damit wir rein werden.

ämgäklä-: **ämgäklä (v)** †→emgäklä- [امكاكلماک (Çağ.), < ämgäk + lä]

¹ämgäklük: **¹ämgäklük** [سىرىفچى (Uyg.), < ämgäk + lik]

zahmetli, eziyetli - трудящійся, страдающій - mühevoll, leidvoll.

²ämgäklük: **²ämgäklük** [ئىمگىكلۇك (Kar. L.), < ämgäk + lik]

eziyet, acı çekme, yoksunluk, yoksulluk, sefalet - страданіе, нужда - das Leiden, das Elend; *ki çıkmaydı topraktan avanhık muft da yärdän bitmäydi ämgäklük topraktan dışarıya felaket çıkmıyor ve yeryüzünde yoksunluk boy atmıyor* - изъ пыли не выходить несчастье и изъ земли не поднимается нужда - aus dem Staube kommt nicht heraus das Unheil und aus der Erde spriesst nicht das Elend (H. 5,6).

ämgän-: **ämgän (v)** [Kom.,(Uyg.), < ämgä + n]

eziyet çekmek - мучиться - sich quälen; *tandığın tiläp kör ämgänür* (sözlükte ämgär yerine düzelti yapılmış) - in der Glosse statt ämgär verbessert) *kadık zevk peşinde koşanın çok çekeceği vardır* - кто домогается наслажденія, страшно мучится - wer Genüsse erstrebt, hat viel zu leiden (K. B. 34,10); *ämgänip*

tärläp, kıynatıp (Kom. 134) *kendine eziyet ederek, terleyip kendini yorarak* - мучаясь, потѣя и трудясь - sich quälend, schwitzend und sich abmühend; *könül ämgänip* (Çağ.) *derdi, kederi olarak* - огорчаясь - Sorgen und Kummer habend.

ämgät-: ämrät (v) [ایمکاتماک (Çağ. †→emgät-), (Uyg.), <ämgä + t]

eziyet etmek, çektirmek - мучить - plagen, quälen; *mäni ämgädür til ädi-ök tälīm* *dil bana büyük eziyetler verir* - меня страшно мучаетъ языкъ - sehr heftig plagt mich die Zunge (K. B. 17,4).

¹ämhäk: ¹äm̃äk [Tel., krş. *ämhäk*] = *ämgä*

1) *sürünme, emekleme* - ползание - das Kriechen.

2) *tepe, saç ayırma çizgisi* - темя - der Scheitel.

ämhäktä-: ämhäkrä (v) [Tel., <ämgäk + lä]

emeklemek (çocuklar için)- ползать (о дѣтяхъ) - kriechen (von Kindern).

ämhäy: ämhäi [Tel. Küer.]

tepe, başın tepesi, saç ayırma çizgisi, saç tepesi, saçadöner - темя - der Scheitel, Wirbel auf dem Kopfe.

ämi: ämi [Leb.] = *äm, ämdi*

şimdi - теперь - jetzt.

¹ämik: ¹äm̃ik [Tel. W.]

dünyanın sonunda Erlik'in, ona kulluk eden insanların üzerine dizediği tel - проволока, на которую Эрликъ при кончинѣ вѣка будетъ нанизывать преданныхъ ему людей - der Draht, auf dem Erlik am Ende der Welt die

ihm ergebenen Leute aufreiht.

²ämik: ²äm̃ik [اميك (Osm.)]

iltihaplı yara - гнойная рана - eine eiternde Wunde.

³ämik: ³äm̃ik [سجف (Uyg.), <äm + k]

iç açıcı, iyileştirici, yararlı - благій - wohlthuend, heilsam; *yağıs yär tanur ärdi kıtkı ämik* *kara toprağı ve onun iyileştirici tabiatını tanırdı* - онъ зналъ черную землю и благую ея природу - er kannte die schwarze Erde und ihre heilsame Natur (K. B. 12,17); *ködürmä, payıtma äzis öktämin* - *ağı kıtkı şäksis şaḡa ot ämik* *kötüyü (kötü olan kimseyi) yüceltip bollukla zenginleştime, o muhakkak ki iyileştirici ilacı zehire dönüştürecektir* - не возвышай и не обогащай изобилиемъ злаго чловѣка, онъ непременно превратить полезное лекарство въ ядъ - erhebe nicht und mache nicht reich mit Ueberfluss den Schlechten, er wird sicherlich die heilsame Medizin in Gift verwandeln (k. B. 157,8).

ämik: äm̃ir [Soy.]

süt kardeşi - молочный братъ - der Milchbruder.

¹ämil: ¹äm̃il [Tel., krş. *ämäl*]

çekirdek, öz (ağaçlar için) - ядро, сердцевина, мозгъ - der Kern, das Mark (von Bäumen).

²ämil: ²äm̃il [Tel.] = *ämäl*

maharet - ловкость - die Geschicklichkeit.

⁴ämil-: ⁴äm̃il (v) [Tar., املمك ḡmulm̃ḡ; (Osm.), ایميلمك (Çağ. †→ ⁵emil-), <äm + l]

emilmek - быть сосомымъ, сосаться - gesogen werden; *soḡ*

māmāsi ämilmäyor sol meme emilemiyor - лѣвую грудь нельзя сосать - die linke Brust kann nicht gesogen werden; *ämzik ämilmäyor* emzik emilemiyor - нельзя сосать рожокъ - das Saughorn kann nicht gesogen werden.

ämildäš: ämilдäш [Tar., ایمیلداش (Çağ. †→ **emildäš**), < *ämil* + *däš*]
 süt kardeşi (süt bacısı) - молочный братъ - der Milchbruder (die Milchschwester); *Saypül Mälikniñ ämildäšī bir munça ekin bir қуруққа чикrī* Seyfül-mülk'ün süt kardeşi bir süre yüzdükten sonra karaya çıktı - (Tar.) молочный братъ Сейфуль Мюлька нѣсколько поплавалъ по водѣ и вышелъ на сушу - der Milchbruder des Seiful Mülk schwamm eine Weile, dann kam er an's trockene Land (P. d. V. VI, 101,7); *Bädälvāniniñ ämaldäšiniñ siñnim dādī* (Tar.) Bedelwani'nin süt bacısına baci dedī - онъ назвалъ молочную сестру Бедельвани сестрою - er nannte die Milchschwester der Bedelwani Schwester (P. d. V. VI, 103,22).

ämin: ämin [Çağ. Sart. Kom., ħmun (Osm.), آمين (Uyg.), אָמִין (Kar. L.), < Ar. أمين]

1) kesin, güvenilir, emin olunur - вѣрный, навѣрно - sicher, zuverlässig, sich verlassend; *ämin otmağ* (Osm.) güvenilir olmak - быть увѣреннымъ - versichert sein; *ämin putza äl putni andın azıq* mutlaka halk ondan yarar sağlayacaktır - навѣрно народъ въ немъ найдеръ выгоду - unbedingt

wird das volk von ihm Vortheil haben (K. B. 78,21); *abañ tostiñ ärzä ämin poṭmağul* (Uyg.) arkadaşın da olsa ona güvenme - хотя онъ и другъ твой, не водеряй ему! - wenn er auch dein Freund ist, vertraue ihm nicht! (K. B. 5,13); *tınç da ämin* (Kar. L.) sakin ve güvenilir - спокойный и безопасный - ruhig und sicher (H. 12,5).

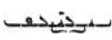
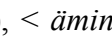
2) (Osm.) müfettiş, levazım albayı - инспекторъ, интендантъ, повѣренный - der Inspector, Intendant; *alay ämini* albay - подполковникъ - Obristlieutenant (= *askär alayını қарışан zabıt*, Kún.); *ğümruk ämini* gümrük müdürü - управляющій таможеню - der Zolldirector; *zärp hanä ämini* darphane müdürü - смотрител монетнаго двора - der Münzinspector.

3) (Çağ. Sart.) başkan, belediye başkanı - начальникъ, городской голова - der Chef, der Bürgermeister; *Samarkantniñ ämini* Semerkant belediye başkanı - Самаркандскій городской голова - der Bürgermeister von Samarkand; *şähr ämini* (Osm.) şehir yöneticisi - управитель города - der Stadtverwalter. {Steingass 102b emīn}

äminä: äminä [Tel., < *ä* + *mi* + *nä* (?)]

öyle değil mi?, belki, muhtemelen - не такъ-ли? вѣроятно есть - ist es nicht so? vielleicht, wahrscheinlich; *pu slärdiñ yoğ äminä, slär қурсағиғарни nä bilä*

azranıp yazığar? muhtemelen ekilmeye uygun toprağınız yok, peki kamınızı neyle doyumaktasınız? - вѣдь у васъ вѣроятно нѣтъ земли, годной для паханія, чѣмъ же вы питаетесь? - ihr habt wahrscheinlich kein Land, das zum Ackerbau taugt, womit ernährt ihr euch nur? (P. d. V. I, 130,4); slärdiñ üyüñhârdä Kудaydñ sümädi par äminä amniñ tüñürü nārāk turat? görüldüğü üzere evlerinizde Tanrı'nın resimlerini bulundumaktasınız, peki şaman davullarının burada ne işi var? - у васъ же въ домахъ, какъ видно, есть образа, почему находится здѣсь и шаманскій бубень? - ihr habt doch, wie man sieht, Gottesbilder in euren Häusern, wozu sind denn auch die Schamanentrommeln da? (P. d. V. I, 130,17).

äminlik: äminlik [Kom., (Uyg.), (Kar. L. T.), < *ämin* + *lik*]

güvenlik - безопасность - die Sicherheit; *äminlik yärlär* (Osm.) güvenli yerler - безопасныя мѣста - sichere Oerter (= *rahat olan yärlär*, *korğusuz otmayan yärlär*, Kún.); *o orman äminlik-tir* (Osm.) o orman (geçmek için) tehlikesizdir - этотъ лѣсъ безопасенъ - dieser Wald ist gefahrlos (zu passiren); *äminlik otur* (Osm.) bu tehlikesizdir - это безопасно - das ist gefahrlos; *äminlik bilä* (securiter Kom. 71) güvenle - безопасно - sicher; *äminlik turur äldä änçlik turur* (Uyg.) güvenlik vardı halkta ve huzur - безопасность была въ народѣ и спокойствие - Sicherheit war beim

Volke und Ruhe (K. B. 163,2); *äminlik* (آمین لک) *kıyanat pilä katmağıt!* güvene hiyanet katma - не соединяй довѣріе съ невѣрностью! - füge nicht Zutrauen und Treulosigkeit zusammen! (K. B. 157,18); *äminlik bilä tınç yatqay ädiñ!* (Kar. L.) güvenli ve sakin bir biçimde yatacđın! - ты лежалъ-бы въ безопасности и спокойно! - würdest du sicher und ruhig liegen! (H. 11,18).

ämints: äminu [Kom., krş. *abınç*]

güven, rahatlık, sükunet - безопасность, спокойствие - die Sicherheit, Ruhe; *ämints yäri bołğan, är yüzünü äts körmägän!* sen ki o güvenli yerdesin ve hiçbir erkeğin yüzünü görmemişsin - ты, которая составляешь мѣсто спокойствія и не видала лица мужчины! - die du der Ort der Sicherheit bist und keines Mannes Antlitz gesehen Hast! (Kom. 205,1).

1ämir: 1ämip [Kır. Bar., *Ardından ünlü ile başlayan bir ek gelmiyorsa Osm'da da Kún'a göre ämir söylenmektedir*, krş. *ämr*; = Ar. - auch im Osm. nach Kún. ämir gesprochen, wenn kein vokalisches anlautendes Affix darauf folgt, vrgl. *ämr*, = Ar.

1) (Bar.) emretme - приказание - das Befehlen; *ämir kıtdı* emretti - онъ приказалъ - er hat befohlen.

2) (Kır.) iktidar, irade - могущество, воля - die Macht, der Wille; *ämrim bar bunu yapmaya muktedim, yapmaya gücüm var* - я въ состоянii это сдѣлать - ich habe die Macht es zu thun; *ämir bołmadı!*

izin yok, bu yasak - это не дозволено! - das ist nicht erlaubt!

3) (Kır.) mahkeme kararı - судобнео рѣшение - die gerichtliche Entscheidung; *pī āmir ättimä?* bir karar verdi mi? - рѣшилъ-ли Бій это дѣло? - hat der Bi die Entscheidung gefällt? *caḡsı āmir şıktıma?* olumlu bir karar aldın mı? - состоялосьли благоприятное рѣшение? - ist eine günstige Entscheidung gefällt worden?

2āmir: **2āmir** [אִמִּיר (Kar. L.) = *ömür* hayat, yaşam - жизнь - das Leben.

āmirä-: **āmirä (v)** [Tel., krş. *āmrän*] dilemek, yalvarmak, içten dilemek - умолять, умильно просить - flehen, inständig bitten.

āmiräk: **āmiräk** [Tel., krş. *amirāk, āmlāk*]

āmiräk içtū yufka yürekli - мягкосердечный - weichherzig.

āmirik: **āmirik** [Tel. W.]

zarar verilmiş kap, örneğin kenarı veya kulbu kırılmış tas - поврежденная посуда, напр. чашка съ отбитымъ краемъ или ручкою - ein beschädigtes Gefäß, z. B. eine Tasse, deren Rand oder Henkel abgeschlagen ist.

āmirlik: **āmirlik** [אִמִּירְלִיק (Kar. L.), < *āmir* + *lik*] = ömürlük

ebediyet, sonsuzluk - вѣчность - die Ewigkeit, *bīligi anın āmirlik bīliktī* onun gücü sonsuz bir güçtür - его власть есть влатсь вѣчная - seine Macht ist eine ewige Macht (D. 3,32).

āmirtaş: **āmirtāš** [Alt., < *āmir?* +

tāš]

üst üste binmiş kayalar, sarkan kaya- нависшая скала - ein überhängender Felsen.

1āmiş: **1āmiš** [اشمك (Osm. Kún.), < *ām* + *ş*]

emzirme, emiş - сосание - das Saugen; *bir āmiştā südü bitirdi* bir emişte sütü bitirdi - въ одинъ приемъ онъ высосалъ все молоко - mit einem Saugen hat er alle Milch ausgesogen.

1āmīs-: **1āmīc (v)** [Tel. Soy. Küer.] = *āmit*.

2āmiş-: **2āmiš (v)** [اشمك (Osm.), < *ām* + *ş*]

memeden emmek, meme almak, emmek - брать грудь, сосать - die Brust nehmen, saugen.

3āmiş: **3āmiš** [Tel. Alt., *eksikli eylem-ā*'nin geçmiş zaman ortacı, yalnızca ortaç anlamı olmayan bağımsız bir biçim olarak karşınıza çıkar - part. perf. des verbi defect. ā, nur als isolirte Form ohne Participial-Bedeutung auftretend]

doğru, görüldüğü üzere - вѣрно, вѣроятно - es ist richtig, es scheint; pis *Çoşmanın kirîp-yatқан üzû pu poṭboy-ğaydat āmiş tāp podonıp ājip kälzābis* açıkça Çoşma'nın çıkış kaynağı olduğunu düşünüyorduk ve bu tarafa kürek çekiyorlardı - мы думали, что именно это есть устье Чолышмана и потому сюда гребли - wir dachten, dass dies offenbar die Mündung des Tscholyschman sei und ruderten hierher (P. d. V. I, 149,7).

āmīškāk: **āmīškāk** [Tel. Alt., < *āmis* +

kāk]

düdüğün ağızlık kısmı -
мундштукъ у чубука - das
Mundstück der Pfeife.

ämiskik: ämickik [Soy., < *ämis* + *kik*]

biberon - рожокъ, соска для
дѣтей - ein Saughorn für Kinder.

ämişnā: ämişnā [Alt. Tel., < *ämiş* +
nā]

her halde, olasılıkla - вѣроятно,
же - wohl, etwa; *pis kaytqay ämişnā*
tāp körüp yattibis öylece yatmış orada
muhtemelen nelerin vuku bulacağına bakıyorduk -
мы лежали тамъ и смотрѣли, что
то будетъ - wir lagen da und sahen
zu, was wohl da geschehen würde
(P. d. V. I, 145,4).

ämīt-: ämīt (v) [Tar., < *äm* + *t*]

emzirmek - давать сосать,
кормить грудью - säugen; *ana*
balesinî ämittî anne, çocuğunu
emzirdi - мать кормила своего
ребенка грудью - die Mutter säugte
ihr Kind.

¹ämiz-: ¹ämiz (v) [Tar., ایمیزماک (Çağ.
†→**emiz**-), אֵמִיזְמִיכ (Kar. L. T.)] =
ämis. {ED 165a émiz-; Sang. 78
émiz-}

ämizäk: ämizäk †→**emizik** [ایمیزاک
(Çağ.), < *ämiz* + *äk*]

ämizdir-: ämizdir (v) [אֵמִיזְדִּירְמִיכ (Kar.
L.), < *ämiz* + *dir*]

emzirmek - велѣть кормить
грудью - säugen lassen; *kältirivçisi*
da kiplävçisi onu doğuran emziten ve
sağlamıştır - который ее родиль,
велелъ ее вскормить и укрѣпилъ
ее - der sie gezeugt hat, sie hat
säugen lassen und sie befestigt hat
(D. 11,6).

ämlä-: ämlä (v) [Kom., ایلامک (Çağ.
bkz. ²**ämlä**-), ایلامک (Uyg.)]

iyileşmek, sağlığına kavuşmak -
лечить - heilen; *pu soğtuğ ik ot pir*
odı yok ämi - *anı ämläyümäs*
(.....altında hatalı olarak yazılmış
- unter ist fehlerhaft ???
geschrieben) *pu acun kıamı* (Uyg.)
cimrilik çaresi olmayan bir hastalıktır, bu dünyadaki
hiçbir şaman onu iyileştiremez - жадность
есть болѣзнь, противъ нея нѣтъ
лекарства, шаманъ этого міра не
можетъ излечить ее - der Geiz ist
eine Krankheit, gegen die es kein
Heilmittel giebt, es vermag sie kein
Schaman dieser Welt zu heilen (K.
B. 76,31). {ED 161a emle-}

¹ämläk: ¹ämläk [املاک (Osm.)] = *äbläk*.

²ämläk: ²ämläk [Kumd. W., krş.
ämirağ]

yumuşak kalpli, merhametli -
мягкосердечный, сострадательный
- weichherzig, mitleidig.

ämlät-: ämlät (v) [ایملات (Uyg.), <
ämlä + *t*]

iyileştirmek - заставить
вылечить - heilen lassen; *sän ämlät!*
iyileştirmeyi emret! - заставь
вылечить! - befiehl zu heilen!

¹ämlük: ¹ämlük [املوک (Çağ.), < *äm* + *l*
+ *ük*]

sağıllıktan ineğin altına konan doldurulmuş
buzğa derisi - набитая телячья шкура,
которую ставятъ подъ корову,
чтобы она дала себя доить - ein
ausgestopftes Kalbfell, das man
unter die Kuh legt, damit sie sich
melken lasse. {Sang. 27 ämükdäş}

²ämlük: ²ämlük [املوک (Çağ.)]

meyve - какой-то плодъ - eine

Frucht. {?}

¹ämnä-: ¹ämnä (v) [Şor. Leb., < *äm* + *lä*] = *ämlä*.

¹ämnän-: ¹ämnän (v) [Şor. Leb.] = *ämdän*.

¹ämnändir-: ¹ämnändir (v) [Şor. Koyb.] = *ämnändir*.

ämnik: ämnik [Leb. Küer.] = *ämdik*.

ämr: ämr [Krm. Kaz., ħme (Osm. Az.), = Ar. امر krş. *ämîr*]

1) emir, direktif - приказание, повелѣніе, указъ - der Befehl, das Gebot, Decret, die Verfügung; *ämriniz baş üstünä!* (Osm. Kún.) emriniz baş üstüne - слушаюсь! - zu Befehl! *ämr buyurmağ* (Osm.) emretmek - приказать - befehlen; *ämr almak* (Osm.) emir almak - получить приказание - einen Befehl erhalten; *ämr värmäk, ğätirmäk* (Osm.) bir emir ulaştırmak - дать приказание - einen Befehl erlassen; *ämrinizä hazır-ım* (Osm.) emrinizi bekliyorum - я ожидаю ваше приказание - ich erwarte Ihren Befehl; *ämrî âli* (Osm.) sultan buyruğı - императорскій ферманъ - kaiserlicher Ferman; *yoğ ämri* (Osm.) pasaport - паспортъ - der Pass; *ämr ätmäk* emir vermek - приказать - befehlen; *ämr sultânımın-dir* (Osm.) emir sultunımızındır (resmî yazışmalarda kapanış sözüdür) - приказание надлежитъ нашему Султану (конецъ официальныхъ бумагъ) - der Befehl gehört unserem Sultan (Schlussformel offizieller Schriftstücke); *ämr kıldı* (Kaz.) o emretti - онъ приказалъ - er hat

befohlen; *ämr boyunça* (Krm.) emre göre - согласно приказанію - dem Befehle gemäss.

2) (Az. Osm.) olay, şey, durum, mesele - дѣло, обстоятельство, случай - die Sache, der Umstand, Fall; *bu ämrdä o sizä istä'ät äylär* bu durumda o sizin emrinizi dinlemeyecektir - въ этомъ случаѣ онъ не повинуется вамъ - in diesem Falle wird er Ihnen nicht gehorchen; *ävâli ämrdä* ilk seferde, başlangıçta, въ первомъ случаѣ, въ началѣ - beim ersten Falle, im Anfange.

²ämrän-: ²ämrän (v) [امرانمك (Osm. veralt.)]

arzulamak - желать - wünschen.

¹ämsi-: ¹ämsi (v) [Tel.]

sarkmak - повѣситься, висѣть - herabhängen (instr.).

ämsit-: ämsit (v) [Tel., < *ämsi* + *t*]

sarkıtmak - повѣситься - herabhängen lassen; *ärin ämsittî* o dudaklarını sarkıttı - онъ повѣсилъ губу, надулъ губу - er liess die Lippen herabhängen.

ämtsäk: ämtsäk [Kom.] = *ämçäk*.

ämtik: ämtik [Tel.] = *ämirik*.

ämtir: ämtir [Tel., < *ä* + *mä* (*miş*) + *tir*]

şarttır, olmalıdır - есть, навѣрно есть - es ist unbedingt; *Çolışmanın çadının pir üzû ämtir* bu gerçekten Çolışman'ın çıkış kaynaklarından biriydi - это дѣйствительно было одно изъ устьевъ Чолышмана - das war richtig eine der Mündungen des Tscholyschman (P. d. V. I, 149,8);

poş mäjälîk kıymıktap yürdü, kälzä, kıs paṭa ämtir orada bir tümseğin kendiliğinden kımıldadığını gördüler yakına gittiler (ve gördüler) o bir kız çocuğuydu - тамъ двигается холмъ, когда подходили (видѣли), что это дѣвица - ein Hügel bewegt sich dort frei, sie kamen näher (und sahen) es war ein Mädchen; *körünüp yatқан otko kälzäbîz kiji yoқ ämtir* daha önce gördüğümüz ateşin yanına vardığımızda orda artık kimse yoktu - когда мы подъѣхали къ огню, который раньше видѣли, никого не было - als wir zum Feuer, das vorher zu sehen war, kamen, war Niemand da (P. d. V. I, 149,10); *қан ұлузұнпір tutқан - Қазақ пііі küç ämtir* ülkeyi tek başına yöneten Rus Çarı iktidar sahibidir (güçlüdür) - Царь русскій, который управляет одинъ государствомъ, силенъ - der russische Zar, der das Reich allein regiert, ist mächtig (P. d. V. I, 200,17).

ämtirik: ämtipik [Tel.] = *ämtik, ämirik*.

¹ämzä-: ¹ämzä (v) [Kız. Şor., امزمك (Osm.), < *äm + zä*, krş. *ämizä*]

1) (Şor.) tane, hububat galamak (kuşlar için) ot yemek, yolmak (bitki yiyen hayvanlar için) - клевать кормъ (о птицахъ), щинать траву (о животныхъ) - Körner aufpicken (von Vögeln), das Gras rupfen (von Pflanzen fressenden Thieren).

2) Kız.) yemek - ѣсть - essen.

3) (Osm.) emmek - сосать - saugen.

¹ämzäk: ¹ämzäk [Tel. W., < *äm + zäk*] şifa verici, yararlı - лекарственный, полезный - heilbringend, nützlich, officinell.

²ämzäk: ²ämzäk [امزك (Osm.), < *ämzä + k*]

herhangi bir kap boğazı - горлышко посуды - der Hals eines Gefäßes.

ämzîk: ämzîk [امزیک (Osm.), < *äm + zîk*] = *ämçäk* ya da - oder = *ämzäk*

1) emzik, biberon (çocuklar için) - рожокъ, которымъ кормятъ дѣтей - ein Saughorn, eine Saugflasche (für Kinder) (= *çocukların süt içmek için kullandığı alât, bu alâtin başı*, Kún.); *ämziyi sıрмақ* biberonu kırmak - сломать рожокъ - die Saugflasche zerbrechen.

2) düdüğün ağızlık kısmı - мундштукъ у чубука - die Pfeifenspitze.

3) boyun, boğaz, bir kabın boynu - горлышко, носикъ у посуды - der Hals, die Tülle, Schneppe eines Gefäßes; *ibrik ämziyi* id.

ämzikli: ämzikli [امزیکلو (Osm.), < *ämzik + li*]

1) emzikli, biberonla beslenen (çocuklar) - кормленный посредствомъ рожка - mit der Flasche genährt (von Kindern); *ämzikli çocuk* (= *ämziktän ämän çocuk* Kún.).

2) gaga, kap boğazı, boyunlu şey (kap ,şişe) - что имѣть горлышко, носикъ (посуда, бутылка) - was einen Schnabel, eine

Tülle, Schneppe, einen Hals hat (Gefäss, Flasche etc.).

ämzir-: ämzip (v) [Az., امزرمك (Osm.) < ämzä + ir]

1) emzirmek, meme vermek - дать пососать, кормить грудью - die Brust geben, säugen; *çocu ämzirdin-mi?* (Osm. Kún.) çocuğu emzirdin mi? - кормила-ли ты ребенка? - hast du das Kind gestillt?

2) emmek, sömürmek (para, hediye) - высосать, выжать (деньги, подарки) - aussaugen, auspressen (Geld., Geschenke).

ämzū: ämzŷ [Tel. W., < ämzä + ŷ] = ämzäk.

¹än: ¹än [Tel. Leb. Küer. Krm., ان , **hñ**, év (Osm. Az.) ان (Çağ. † → ²en), 𐤀𐤍 (Uyg. † → **ig**)]

1) (östl. Dial.) bir şeyin temel yapısı - главная часть предмета - der Haupttheil, Hauptbestandtheil eines Dinges.

2) (kumaşın) eni - ширина (матерію) - die Breite (eines Stoffes); *kāliñdiñ äni pir arşınğa yätpäs* (Tel.) peluşun eni bir arşından daha azdır - ширина плиса меньше ондого аршина - der Plüsch ist weniger als eine Arschine breit; *bir än* (Osm.) bir en - одна ширина - eine Breite; *äninä boyuna* (Osm.) enine boyuna - по ширинѣ и длинѣ - der Länge und Breite nach; *äni sonu* (Osm.) eni sonu - наконецъ - kurz und gut; *kumaşın äninçä kästî* (Osm.) kumaşı boyuna kesti - онъ разрѣзалъ матерію по длинѣ - er schnitt den Stoff der Länge nach.

3) (östl. Dial.) bir kişiye düşen pay, üleş - часть, получаемая при дѣленіи, пай - Theil, der bei der Theilung auf Jemand fällt, Antheil.

4) (Uyg. † → **ig**; bkz notlar)

³än: ³än [Bar. Kır.] = *iñ, ĩn*.

⁴än: ⁴än [ك , **hñ** (Osm.)] = *äñ*

en, çok ,oldukça - самый, весьма, очень - sehr, äusserst; *än artıñ en iyisi* - самый лучший - der allerbeste; *än son en sonuncusu* - самый послѣдній - der allerletzte; *än yüksäk en yükseği* самый высокій - der allerhöchste; *än güzel en güzeli* - смый карсивый - der schönste.

⁵än: ⁵än [ك , **hñ** (Osm.)] = *äñ*

beniz, ten, renk - цвѣтъ лица, цвѣтъ - die Hautfarbe, der Teint, die Farbe.

⁶än-: ⁶än (v) [Şor. Leb. Küer. Kom., انمك **hñmh**; évμέχ (Osm. Az.), انمك (Çağ. † → ⁷en-), سم (Uyg. † → ⁷en-), 𐤀𐤍𐤏𐤍 (Kar. L. T. Krm.), krş. en, in]

1) (Osm. Krm. Uyg.) inmek - опускаться, спускаться - herabsteigen; *attan ändi aşâyä bindi* (Osm.) attan inip eşeğe bindi - онъ слѣзъ съ лошади и сѣлъ на осла - er ist vom Pferde gestiegen und hat sich auf den Esel gesetzt (Ata.); *kuyaş änäť???* (Kar. L. T.) güneş batıyor - солнце заходитъ - die Sonne geht unter; *alay äniwçü görgä çıkmastı özi özindän böylece mezara inmişler, kendi kendilerine çıkamazlar* - такимъ образомъ сошедшіе въ могилу сами собою не выходярь - so kommen die in's

Grab Gestiegenen nicht von selbst hervor (H. 7, 9).

2) (Osm.) azalmak, yatışmak (rüzgar) - уменьшиться, успокоиться (о вѣтрѣ) - sich vermindern, abnehmen, sich beruhigen (vom Winde).

3) (Osm.) temel tutmak, yerleşmek - остановиться, устроиться - абстеиген, sich festsetzen, Herberge nehmen.

4) (Şor. Leb. Küer.) varmak, ulaşmak - приѣхать, прибыть - ankommen, anlangen. {ED 168a,b én-}

⁹ān: ⁹ān [Kaç.; krş. ägin]

omuz - плечо - die Schulter.

¹⁰ān: ¹⁰ān [Kır.]

ses, melodi - голосъ, напѣвъ - die Stimme, Melodie; *kazak ānı* Kazak melodisi - киргизскій напѣвъ - kirgisische Melodie; *ölöñdñ ānı* müziğin melodisi - напѣвъ пѣсни - die Melodie des Liedes; *ān satdı, ān tarıttı* bir şarkı tutturdı - онъ запѣлъ мелодію - er stimmte eine Melodie an.

¹¹ān: ¹¹ān [Tel. Alt. Leb. Şor. Sag. Koyb. Kaç Küer.]

boşluk, kuru, boş yer - пустой, пустынный - leer, öde, wüst; *ān yār* kuru, boş arazi - *ān yurtñ ān katdı* (Sag.) kahramanlık çadırın boş kaldı - геройская юрта твоя осталась пустою - deine Helden-Jurte ist leer geblieben; *turğan yārın ān satdı* (Alt.) oturduğu yeri kuruttu - онъ опустошилъ его жилище - er verwüstete seinen Wohnort; *ān kördü* (W.) koruması, bakımı altında

tutmak, bakmak - приырѣтъ, обратить вниманіе - unter Obhut haben, beobachten.

¹²ān: ¹²ān [Şor. W.]

ān ağacı kızıl ağaç - ольха - die Erle.

ān'am: ān'am [ñam (Osm.), = Ar. انعام]

lütuf, iyilik, hediye - милость, доброе дѣло, подарокъ - die Gnade, Wohlthat, das Geschenk; *ān'am ātmäk* lütufta, iyilikte bulunmak - оказать милость - Gnade erweisen.

¹ānā: ¹ānā [Tel.]

yüksek bir çalı - высокій кустъ - ein hoher Strauch.

²ānā: ²ānā [Kır.]

1) böyle, bu biçimde - такъ, такимъ образомъ - so, auf solche Weise; *ānā mñā* böyle olsun, öyle böyle - пусть такъ будетъ, такъ и такъ - möge es so sein, so und so; *ānā mñā dedı* boş sözler söyledi - онъ говорилъ пустяки - er machte leere Redensarten.

2) öbür - этот - jener; *ānā cergä* oraya - туда - dorthin; *ānā çaç* öbür taraf - та сторона - jene Seite.

³ānā: ³ānā [Kaz.] = *ānā*

oradaki - тамъ, находящійся тамъ - dort, der dort befindliche.

⁴ānā: ⁴ānā: [Alt. Tel. Şor. Leb., krş. ana]

anne - мать - die Mutter; *kayn ānā* kaynana - теща - die Schwiegermutter; *yān ānā* babaanne - бабушка со стороны отца - die Grossmutter von Vatersseite; *kaz' ānā* (Şor.) kaynana - теща - die Schwiegermutter; *ānā ada* (Tel.)

ebeveyn, anne baba - отецъ и мать, родители - Vater und Mutter, die Eltern; *änä-kān, änä-pī* (Tel.) yöneten imparatoriçe - царствующая императрица - die regierende Kaiserin; *kuçakağan änä, aña otturğan änä* (Tel.) ebe - повивальная бабка - die Hebamme.

⁶änä: **⁶änä** [Tel., krş. *änä, än*]
kızıl ağaç - олъха - die Erle.

⁷änä: **⁷änä** [اكنه *hnh* (Osm.)] = *änäk*
çene - подбородокъ - das Kinn;
änä kāmāyi çene kemiği - нижняя челюсть - der Kinnbackenknochen, Unterkiefer.

⁸änä: **⁸änä (v)** [انهمك *hnhmh*; (Osm.)]
enemek, iğdiş etmek - холостить - castriren, verschneiden.

änäcä: **änäcä** [Leb.] = *änäkä*
ebe - повивальная бабка - die Hebamme.

änägä: **änägä** [Tar., اناكا (Çağ.)]
1) anne, annecik - мать, матушка - Mutter, Mütterchen.
2) kaynana, süt anne, ebe - мачиха, кормилица, повивальная бабка - die Stiefmutter, Amme, Hebamme; اناكا بولغان خاتن (Abg.) ebe - повивальная бабка - die Hebamme (Ş. Sül. والده مقامنده. اوکی. مادر. دايه. حکمدارک الدلغی. مربيه. سوت آنا. ودایهسی). {Sang. 27 änägä}

änähä: **änähä** [Tel. W.] = ³*änäk*.

¹änäk: **¹änäk** [اكنه *hnh*; (Osm.), krş. *enä, aňäk*]
çene - подбородокъ - das Kinn;
änäk ağaçı inatçı atların ağızlarına bağlanan torba veya tahta - намордникъ, который надѣваютъ на непослушныхъ лошадей - ein

Maulkorb, Maulholz, die man widerspenstigen Pferden anlegt; *sapan änäyi* sapan demirine takılan tahta - дерево, къ которому прикрѣпляютъ сошникъ - das Holz, an das man das Pflugeisen befestigt.

²änäk: **²änäk** [انك (Osm.), < *änä + k*]

Enenmiş, iğdiş (genelde ev hayvanları için, ayrıca insan lar için) - холощенный - castrirt, verschnitten (hauptsächlich von Hausthieren, aber auch von Menschen angewendet).

³änäk: **³änäk** [Leb.]

eşik - косякъ двери - der Thürpfosten.

änäk: **änäk** [Tuv.] = ³*änäk*.

¹änäkä: **¹änäkä** [Tel., < *änä + kă*]

1) büyükanne - бабушка - die Grossmutter.

2) annecik (seslenme) - матушка (при обращении) - Mütterchen (Anrede); *ayı änäkäm! änäkäm!* ey anneciğim - о моя матуска! моя матушка! - omein Mütterchen! mein Mütterchen! (P. d. V. I, 201,3).

¹änäl: **¹änäl (v)** [Tel. Kız. Alt., krş. Моғ. *سايلا*]

kendisine eziyet etmek, kendisini yormak, üzölmek - мучиться, скорбѣть, утруждаться, томиться - sich quälen, sich grämen, sich abmühen, sich abhärmen; *enälîp tapқан yöjü?m* benim canla başla elde edilmiş malım - мое имущество, которое я приобрѣтель трудомъ - meine mit Mühe und Arbeit erworbene Habe; *älik palazın tabatbay enälîp yürä küin atğay*

(Tel.) Ren geyiği yavrusunu bulamamaktadır; bu yüzden durmadan üzülmetedir - козуля не может найти своего дѣтеныша, она тоскуетъ по немъ безпрестанно – das Reh kann sein Junges nicht finden, es grämt sich daher ohne Rast (P. d. V. I, 233,27) *enälîp tapқан маһмдаң әртәр күндә нә туза?* ecel geldiğinde tüm gayretimle elde ettiğim malımın ne yarar var? - какую выгаду я имѣю отъ приобрѣтеннаго трудомъ имущества въ день смерти своей? - welchen Vortheil habe ich an meinem Todestage von meiner durch Mühe erworbenen Habe? (P. d. V. I, 288,11).

änälîk: **änälîr** [Leb. Şor.] = *änalik*.

änalik: **änalik** [انالك (Çağ.), < *änä* + *lik*]

anneli - имѣющий мать - der eine Mutter hat. {Li 119, 120 ene}

¹änält-: **¹änält** (v) [Tel. Alt., < *¹änäl* + *t*]

eziyet etmek, rahatsız etmek, işe koymak, kendisini yordurmak - мучить, беспокоит, заставить трудиться - quälen, beunruhigen, zur Arbeit anstellen, sich abmühen lassen.

änälû: **änälÿ** [Alt. Tel.] = *änalik*.

änän-: **änän** (v) [اننمك (Osm.)]

iğdiş edilmek - быть холещенымъ - castrirt werden; änänmiş iğdiş edilmiş, enenmiş - холощенымъ - castrirt.

änäş: **änäsh** [Tel., krş. *änä*]

büyükanne - бабушка - die Grossmutter.

änät-: **änät** (v) [تمكاند (Osm.), < *änä* + *t*]

iğdiş etmek, hadım etmek - холостить - castriren, verschneiden.

änätkä: **änätkä** [سحرک (Uyg.)]

Hintli - индеецъ - der Indier (西天 Uyg. - Çin. Wrt. 46, b). {ED 181b; UW 378a-b; Ligeti 1966, s. 134 *äntkä* „Inde, indien“}

¹änäy: **¹änäi** [Alt., < *änä* + *y* (*äy*)]

annecik, yaşlı kadın, kadın - мать, старуха, женщина - Mütterchen, alte Frau, Frau überhaupt; *aķ inäktîñ täräzinäñ arķıt ätkän änäylär* ineğin beyaz derisinden hortumlar hazırlamış olan kadınlar - женщины, которые сдѣлали торсуки изъ кожи бѣлой коровы - die Frauen, die Schläuche aus dem Leder der weissen Kuh verfertigt haben (P. d. V. I, 228,9).

änäyäk: **änäjäk** [Küer.] yaşlı kadın, yaşlı annecik - старуха - alte Frau, altes Mütterchen.

änayät: **änajät** [تپڑتپڑ (Kar. L. T.)]

tanrının gözü - глазъ Божій - das Auge Gottes; *ķoyasän änayatlarınmı mändä da yoķ boļdumän* gözlerini üzerime diktin ve ben artık yokum - ты обратилъ свои глаза на меня и я погибъ - du hast deine Augen auf mich gerichtet und ich bin nicht mehr (h. 7,8).

änbür: **änbüp** [نبورا (Osm.) = *ämbür*.

änç: **änç** † [سحر, سحر (Uyg.), < *än* + *ç*] → **enç**

äncä: **änçä** [Sag.] = *ança*

encä, encä kün, ür cürgän, kizi toğaspas, kizi körbön nice nice gün, uzun zaman at sürdü, kimseyle

karşılaşmadı, bir tek insan görmedi -
столько дней, долго онъ ѣхалъ,
никого не встрѣтилъ, челоѣка не
видалъ - so und so viel Tage, lange
ritt er, Niemandem begegnete er,
einen Menschen sah er nicht (P. d.
V. II, 170,429).

ānçäk: **ānçäk** [Kumd.]

topuk, ökçe - пятка - die Ferse.

āncäk: **ānçäk** [انچك (Osm.)]

küçük yavru (hayvan için) -
молодое животное - ein junges (von
Thieren); *kādi āncäyilä köpäk āncäyi
värälim* (Osm. N. 137) biz ona kedi
ve köpek yavrusu vermek istiyoruz -
дадимъ ему котенка и щенка - wir
wollen ihm eine junge Katze und
jungen Hund geben.

āncāmānd: **ānçāmānd** [انچمند (Osm.)]

= *āncümān*.

ānçāyn: **ānçāin** [Tara, krş. *ençāyn*]

yoksul, kötü - бѣдный, дурной
- arm, schlecht.

ānçi: **ānçi** [Tel.]

miras, çeyiz - приданое,
наслѣдство - die Mitgift, Erbschaft;
ānçi yār miras olan toprak - родовое
имѣніе - erblicher Landbesitz; *ānçi
ūrū* doğum ağrısı - болѣзнь родовъ
- Geburtsschmerzen; *ānçizîn alar ūl*
miras - наслѣдникъ - der Erbe.

ānci: **ānçi** [Kız.] = *ānçi*.

ānçikū: **ānçikū** [Tel., < *ānçik* + *ū*]

dinlenme - отдыхъ,
спокойствие - das Ausruhen, die
Ruhe.

ānçik: **ānçik** [Şor.] = *ānçik*

ānçik-: **ānçik** (v) [Tel. Leb., krş. *ānç*]

1) dinlenmek, dingin, sakin
olmak, huzur içinde yaşamak, razı

olmak - отдыхать, быть
спокойнымъ, жить въ мирѣ, быть
между собою согласнымъ -
ausruhen, ruhig sein, in Frieden
leben, einverstanden sein; *ānçikpādi*
huzursuzdu - онъ безпокоился - er
war unruhig.

2) alışık olmak - быть
привычнымъ - gewöhnt sein; *pu işkā
ānçikānmîn* bu işe alıştım - я
привыкъ къ этому дѣлу - ich bin an
diese Sache gewöhnt.

āncik: **ānçik** [Şor.] = *ānçik*.

ānçiktîr-: **ānçiktîr** (v) [Tel., < *ānçik*
+ *tîr*]

rahatlatmak, sakinleştirmek,
sükunete erdirmek, huzura
kavuşturmak - успокоить, усмирить
- beruhigen, besänftigen, zur Ruhe
bringen.

ānçilä-: **ānçilä** (v) [Krm. Tel., < *ānçi* +
lā]

1) (Tel.) çeyiz (taşınmaz mal,
değerli eşya, para vs.) vermek, ihsan
etmek, miras bırakmak, vasiyet
bırakmak, ardında bırakmak -
снарядить приданое, дать въ
наслѣдство, завѣщать - eine Mitgift
geben, ausstatten, erben lassen,
vermachen, hinterlassen.

2) (Krm. K.) bir şeyi yalnız
kendine mal etmek - сдѣлать что
либо своею исключительной
собственностью - etwas zu seinem
alleinigen Besitze machen; *o bu
bağrı ānçilādi* O bu bahçeyi yalnız
kendi malı yaptı (bütün ortakları bir
şekilde kendi mülklerinden attı) -
онъ сдѣлалъ этотъ садъ своею
собственностью (онъ темъ или

другимъ путемъ устранилъ
собладѣтелей) - er hat diesen
Garten zu seinem alleinigen Besitze
gemacht (hat alle Mitbesitzer auf
irgend eine Weise aus ihrem Besitze
verdrängt).

änčilän-: äñčilän (v) [Tel., < *änčilä* + *n*]

1) bir şeyiz (taşınmaz mal, para vs.) almak - получить приданое - eine Mitgift erhalten; *yakşı änilängän kıls* iyi bir şeyize - drahoma- sahip kız - дѣвушка, имѣющая хорошее приданое - eine Mädchen mit einer guten Ausstattung.

2) bir şeyiz /drahoma/ dilemek - требовать приданое - sich eine Mitgift erbitten.

3) miras edinmek - наследовать - ererben.

äncir: äñçip [انجير (Osm. Az.) (Çağ. †→ **incir**), سترچين (Uyg.), krş. *incir* (Osm.)]

incir - винная ягода, фига - die Feige; *kuru äncir* (Osm.) kuru incir - сушеные фиги - getrocknete Feigen; *kutu änciri* (Osm.) (birinci sınıf) kutu inciri - фиги въ коробкахъ (лучшій сортъ) - Feigen in Büchsen (beste Sorte); *yaban äncir ağacı* (Osm.) yaban incir ağacı - дикая смоковница - wilder Feigenbaum. {Kıs. En. 12v12 incir}

änçlän-: äñçlän (v) †→ **ençlän-** [سترچين (Uyg.), < *änç* + *lä* + *n*]

änçländür-: äñçländür (v) †→ **ençländür-** [سترچين (Uyg.), < *änçlän* + *dür*]

änçlik: äñçlik †→ **ençlik** [سترچين (Uyg.), < *änçlik*]

(Uyg.), < *änçlik*]

änçrät-: äñçrät (v) † [سترچين (Uyg.), < *änç* + *rä* + *t* bkz. *notlar*] {ED 174b *ençrün-*}

änçsis: äñçic †→ **ençsiz** [سترچين (Uyg.), < *änç* + *sis*]

änçü: äñçü [Tel. Kumd.] = *änçigü*

sükunet, sessizlik, huzur - спокойствие, отдых, тишина - die Ruhe, die Stille, das Ausruhen; *saḡkıntū kündä äñçü yoḡ* rüzgarlı bir günde huzur olmaz - въ бурный день нѣтъ покоя - an einem windigen Tage hat man keine Ruhe (P. d. V. I, 2,12); *amir äñçü yurttap turğanda* huzur ve barışta yaşadıklarında - когда они жили въ мирѣ и спокойствіи - als sie Ruhe und Frieden lebten (P. d. V. I, 113,14).

änçülän-: äñçülän (v) [Tel., < *änçü* + *lä* + *n*]

huzura kavuşmak, dinlenmek - покоиться - sich ausruhen; *çidabazı yoḡtın kölötüzündä äñçülänä-dır* O, kederi olmayanın gölgesinde dinlenmektedir - онъ покоится въ тѣни нестрадающаго - er ruht im Schatten des Leidenslosen (P. d. I, 194,1).

äncümän: äñçümän [Osm., = Far. انجمن]

meclis, toplantı - собрание - die Versammlung; *äncümän-i danış* bilimler akademisi - Академія наукъ - die Akademie der Wissenschaften (in Constantinopel).

1ändä-: 1ändä (v) [Tel., < *än* + *lä*]

birçok şeyi birden tutmak, toplamak - много захватить за

разъ, охватить вмѣстѣ - vieles auf einmal fassen, zusammen fassen; *ölöñ ändän ahp kästî* birçok bitkiyi (demet halinde otu) eline alıp kesti - онъ взялъ въ руку много травы и отрѣзалъ еѣ - er nahm viele Pflanzen (in Bündeln: Gras) in die Hand und schnitt sie ab.

²ändä-: ²ändä (v) [Alt. Tel., < *ān* + *lā*]

genişletmek - распространить, расширить, сдѣлать пространньмъ - erweitern, weit machen; *äki kayın, töñ kayın - ändäp cürhân kıram par* iki kayın, tepe kayınında çifte sürülmüş tarlam var - у двухъ березъ, уберезъ холма находится мое широко распаханное поле - bei zwei Birken, Hügelbirken, ist mein breit gepflügter Acker (P. d. V.I, 212,1).

³ändä-: ³ändä (v) [Alt. Leb. Tel., سنڨر (Uyg. †), krş. *ändä* (yak.), Моғ. سنڨر]

1) (Tel. Alt. Leb.) yanılmak, hata yapmak - ошибиться, сдѣлать ошибку, дать промахъ - sich versehen, einen Fehler machen, fehlen; *ändäp pardım* (Tel.) yanlış yaptım, yanlış oldım - я не вѣрно пошелъ, заблудился - ich ging fehl, ganz vorbei, habe mich verirrt; *ändäp ayttı* hatalı konuştu, dili sürçtü, söylemesi gerekeni söylemedi - онъ проговорился, не говорилъ того, что слѣдовало - er hat sich versprochen, er sagte nicht das, was er zu sagen hatte; *ändäp atқан* ıska geçti - онъ далъ промахъ, не попалъ въ цѣль - er hat fehl geschossen, traf nicht.

2) (Uyg. † bkz. notlar ³*ändä*-)

ändam: **ändam** [ħnrām, ενντάμ (Osm.), = Far. اندام]

1) endam - станъ, постъ - die Gestalt, der Wuchs; *lärzä ändamina düştü* tüm bedenini titreme aldı - дрожъ пробѣжала по всѣмъ членамъ - ein Zittern erfasste seinen ganzen Körper; *ändam aynası* tüm endamı gösteren büyük ayna, boy aynası - большое зеркало, въ которомъ видно весь станъ челоуѣка - ein grosser Spiegel, in dem die ganze Figur des Menschen zu sehen ist, Trumeau.

2) orantılı endam - стройность, пропорціональность - ein guter Wuchs, die richtige Proportion aller Glieder; *bi ändam adam* orantısız vücudu olan kimse, vücuduiyi gelişmemiş kimse - челоуѣкъ, неправильно сложенный, непропорціональнаго роста - ein Mensch, der nicht gut, unproportionirt gewachsen ist.

ändam□a-: äндамла (v) [لامق اندام] *ħnrām□amax* (Osm.), < □ *ändam* + *la*]

düz durmak, dik durmak, endamlı olmak - стать прямо, хорошо держаться, дать себѣ видъ, элегантно держаться - aufrecht stehen, eine gute Haltung haben, sich ein Ansehen geben, eine elegante Figur bilden.

ändamlan-: äндамлан (v) [انداملانمق] (Osm.), < *ändam* + *la* + *n*]

endamlı olmak - быть статнымъ, имѣть, красивый ростъ, хорошо вырасти - eine schöne

Gestalt haben, gut gewachsen sein,
sich gut auswachsen.

ändamlı: **ändamly** [انداملو *hnrāmfw*
(Osm.), < *ändam* + *l*]

ince, orantılı gelişmiş -
статный, стройный,
пропорциональный - schlank, gut
gewachsen, proportionirt.

ändän-: **ändän** (v) [Alt. Tel. Leb., <
³ändä + *n*]

hata etmek, yanlış yapmak -
ошибиться - sich versehen, fehlen.

ändänü: **ändänü** [Tel., < *ändän* + *ü*]

yanlış, hata - ошибка, промах -
das Versehen, der Fehler.

ändärun: **ändärun** [*hnrhēuyn*
(Osm.), = Far. اندرون]

iç - внутренность - das Innere;
ändärun-i hümayun sarayın içi,
sarayın odaları - внутренние покои
дворца - die inneren Gemächer des
Palastes; *ändärun ağaları* sarayın iç
hizmetiyle ilgili görevliler -
офицеры внутренней службы - die
Officiere des inneren Dienstes.

ändazä: **ändazä** [*hnrāgh* (Osm. Az.), =
Far. اندازه]

1) uzunluk ölçüsü, genel olark
ölçü, endaze - мѣра длины, мѣра
вообще - Längenmaass, Maass
überhaupt; *ändazäyā gälär*
ölçülebilir - оно имѣримо - es ist
messbar; *ändazäsini almaq* ölçü
almak - снимать мѣрку - Maass
nehmen.

2) Türk arşın birimi (= 60 cm.) -
турецкій аршинъ - die türkische
Elle (= 60 Centim).

ändäzälä-: **ändäzälä** (v) [اندازلمك
(Osm.), < □ *ändazä* + *lä*]

1) ölçmek - мѣрить - messen.

2) dirsekle ölçmek - мѣрить
аршиномъ - mit der Elle messen.

3) doğrultmak, değerlendirmek,
yargılamak - судить, обсуждать -
richten, beurtheilen.

ändäzälän-: **ändäzälän** (v) [اندازلمك
(Osm.), < □ *ändazä* + *lä* + *n*]

1) ölçülmek - быть
смѣреннымъ - gemessen werden.

2) dirsekle ölçülmek - быть
смѣреннымъ аршиномъ - mit der
Elle gemessen werden.

3) yargılanmak veya
değerlendirilmek, atanmak - быть
оксужденнымъ, определеннымъ -
beurtheilt, bestimmt werden.

ändäzälik: **ändäzälik** [اندازملك
hnrāghfu; (Osm.), < □ *ändazä* + *lik*]

1) bir dirsek (arşın)
uzunluğunda kumaş - имѣющій
аршинъ длины (матерія) - eine Elle
lang (von Stoffen).

2) bir arşınlık kumaşın değeri -
цѣта одного аршина - der preis
einer Elle Zeug.

ändazäsiz: **ändazäciz** [Az. A., < □
ändazä + *siz*]

ölçüsüz, bedelsiz - безъ мѣры,
неприличный - ohne Maass,
ungegebürlich *ändazäsiz söz*
bedelsiz söz - неприличное слово -
ein ungebührliches Wort.

ändazäsizlik: **ändazäcizlik** [Az., < □
ändazäsiz + *lik*]

ücretsizlik, bedelsizlik -
неприличность - die
Undebührlichkeit.

änd-bänd: **änd-bänd** [اندبند (Osm.)]

parça parça - по членамъ, по

кусамъ - Glied für Glied, Stück;
änd-bänd otmağ harättän түмден
 şaşırmış olmak - быть сильно
 пораженнымъ - ganz bestürzt sein.

¹ändi: **¹әнді** [Kir. < *en* + *lî*]

geniş - широкий - breit; *endi manat* geniş, kırmızı bir örtü - широкое красное сукно - ein breites rothes Tuch; *on karış endî kîs* on karış eninde keçe - бойлокъ, шириною десять четвертей - zehn Spannen breiter Filz.

³ändi: **³әнді** [ṯṯṯ (Kar. T. L.)] = *ändi*

şimdi - теперь - jetzt; *sağınğın ändi, ki balçık kibik yarattın māni* şimdi beni balçık gibi yarattığını düşün - подумай теперь, что ты меня сотворилъ какъ глину - denke jetzt daran, dass du mich wie Thon geschaffen hast (H. 10,19).

²ändik: **²әндік** [Şor.] = *endik*.

¹ändir-: **¹әндір (v)** [Kir. Kom., اندر مک ḥnrueṁḥ; (Osm.), ایندیرمک (Çağ. † → *éndür-*), אנדרמך (Kar. L. T.), < *än* + *dir*]

1) indirmek, aşağı almak, indirtmek - опустить внизъ, снести внизъ, заставить спуститься - herablassen, herabbringen, herabsteigen lassen; *ändirdiñ kutqardacımıznı* (Kom. 190,4) sen kutarıcımızı aşağı -yeryüzüne-indirdin - ты ниспослалъ нешего спасителя - du hast unseren Erlöser herabgesandt; *koynunu ändirdi* (Osm. N. 113) koyunu aşağı indirdi - онъ снялъ овцу - er nahm das Schaf herab; *üydän ändirdi anı* (Krm.) onu evden aşağı indirdi - онъ влѣлъ ему спуститься съ дому - er liess

ihn vom Hause herabsteigen; *fränklär öz padişahını tāhtän ändirdilär* (Osm.) Fransızlar krallarını takttan indirdiler - французы низвергли своего короля съ престола - die Franzosen haben ihren König vom Throne gestossen.

2) (Kar. L. T.) sokmak, girdirmek, içeri almak - заставить входить - eintreten lassen; *ändirdi māni körgä* o, kabre girmemi emretti - онъ велѣлъ мнѣ войти въ могилу - er befahl mir in die Gruft einzutreten; *ändirmä anı yiwgä* (Kar. L.) eve girmesine izin verme - не позволяй ему войти въ домъ - erlaube ihm nicht in's Haus einzutreten.

3) (Osm.) saati geri almak - поставить часы назадъ - die Uhr zurückstellen; *sän sa'atı nāçün ändirdiñ?* saati neden geri aldın? - для чего ты поставилъ часы назадъ? - weshalb hast du die Uhr zurückgestellt?

4) (Osm.) bitirmek - окончить - beendigen (*ḥatm ändirmäk* = *tāmatm* *ätmäk*).

ändiril-: **әндіріл (v)** [ṯṯṯ (Kar. L.), < *ändir* + *l*]

indirilmek, aşağıya atılmak - быть брошеннымъ внизъ - herabgeworfen werden; *ändirildi tahtından bīliginin* O sultanlık tahtından indirildi - онъ былъ свергнутъ съ царскаго трона - er wurde herabgestossen von dem Throne seiner Herrschaft (Dan. 5,20).

ändiṣä: **әндішә** [Tar. Çağ. Az., < Far. اندیشه]

1) düşünme, düşünüp taşınma, tefekkür - дума, раздумье, размышление - das Denken, Nachdenken, Nachsinnen.

2) korku, kaygı, hüzn, endişe - страхъ, горе, печаль, забота - die Furcht, der Kummer, die Betrübniß, die Sorge; *hāç ändiṣä kilmedī* hiç endişelenmedi - онъ вобще не боялся, не печалился - er ängstigte sich, grämte sich durchaus nicht; *endiṣä elämäk* (az. A.) endişelenmek - заботиться, беспокоиться - besorgt, unruhig sein. {Steingass110a endiṣe}

ändiṣälän-: **әндішәлән (v)** [اندیشه لانه (Çağ.), < *ändiṣä + lä + n*]

endişelenmek, kaygılanmak - беспокоиться, бояться - sich beunruhigen, sich fürchten. {Steingass110a endiṣe}

***ändiṣälig:** **әндішәлик** [اندیشلیک (Çağ. bkz. **ändiṣälik**), < *ändiṣä + lig*]

endişeli, kaygılı - раздумье - das Nachdenken, Nachsinnen.

ändiṣälik: **әндішәлик** †→ **ändiṣälig** [اندیشلیک (Çağ.), < *ändiṣä + lik*]

ändrā: **әндрә** [Şor., < *ändir + ā*]

aşağı - внизъ - hinab; *arğatık sınnañ ändrā çorttıtar* dağ sırtından aşağı at sürdüler - они отправились внизъ съ горнаго хребта - sie ritten vom Bergrücken abwärts.

ändū: **әндү** [Alt. Tel., < *än + lik*]

geniş, genişliği, eni olmak - широкий, имѣющій ширину - breit, eine Breite habend; *ändū kiliñ* geniş peluş - широкий плюсь - breiter

Plüsch; *kirhân üyüñ ändū potzın!* (Alt.) senin evin geniş, ferah ola - да будетъ домъ твой обширенъ? - möge dein Haus geräumig sein! (P. d. V. I, 219,44); *ändū torķo üç yırtıp - çūçağıñ ädīp saķtayn* enli ipekleri üç şerit halinde parçalayıp sana kundak yaraıym ve bekleyeyim - разрывая широкую шелковую матерію на три части, я хочу сдѣлать тебѣ пеленки и ждать - die breite Seiden drei Streifen reissend, will ich dir die Windeln zurichten und warten (P- d. V. I, 204,7).

änfiyā: **әнфијә** [انفیہ (Osm.), dişil ad - fem. des Ar. انفی]

enfiye - нюхательный табакъ - Schnupftabak; *bir änfiyā, bir çäkım änfiyā* bir çekim enfiye - одна щепотка нюхательнаго табаку - eine Prise Schnupftabak; *änfiyā çäkmäk* enfiye çekmek - нюхать табакъ - Tabak schnupfen; *incä änfiyā* ince enfiye, Halep enfiyesi - нюхательный табакъ въ палочкахъ, Алепскій нюхательный табакъ - Schnupftabak in Stangen, Schnupftabak aus Aleppo.

ängäbä: **әнгәбә** [انگبه (Osm.), < *än + ?*]

inişli, dik eğimli - обрывистый, крутой, обмытный - abschüssig, steil, ausgespült.

ängäbälik: **әнгәбәлик** [انگبەلىك (Osm.), < *ängäbä + lik*]

derin ova - обрывъ, ущеліе - ein tiefes Thal, die Schlucht.

ängäk: **әнгәк** [انگاک (Çağ.)]

yağ - жиръ, сало - Fett, Talg (Calc. Wrt. بيه).

ängäl: **әнгәл** [انگل (Osm. Az.)]

1) engel, güçlük - препятствие, затруднение - das Hinderniss^, die Schwierigkeit; ; *başına ängäl oldu* (Az. A.) başına dert oldu - онъ надоѣлъ мнѣ, навязался мнѣ - er ist mir lästig geworden, hat sich mir aufgedrängt; *aşık maşuk ängäli mutluluğu*, sevinci bozan - потѣха радости - die Störung der Freude; *ängäl otmağ*: 1) asılmış, bağlanmış olmak - быть привѣшаннымъ, привязаннымъ - aufgehängt, angebunden sein; 2) engel teşkil etmek - быть препятствиемъ - ein Hinderniss bilden.

2) rakip - соперникъ - der Rival, Nebenbuhler; *gül çängälsiz mühəbbät ängälsiz otmaz* dikensiz gül; rakipsiz aşk olmaz - нѣтъ розы безъ шиповъ, нѣтъ любви безъ соперника - es giebt keine Rose ohne Dornen, keine Liebe ohne Rival (Ata.).

ängälika: ängälika [انكليفا (Osm.)]

bir bitki - Ангелика (растение) - Angelika (Pflanze).

ängär: ängär [انكار (Osm.)]

ängär sağızı bir tür kauçuk veya reçine - родъ резины или мастики - eine Art Gummi oder Mastik.

ängäräk: ängäräk [انكرهه (Osm.)]

engerek yılanı - змѣя, ехидна - die Viper, Natter; *ängäräk otu* bir tür bitki - какое-то растение - eine Pflanze (Natternkraut).

ängi: ängi [אנגי (Kar. L.)] = *öngü*

bir diğeri - иной, другой - ein anderer; *ängi saharğa* başka bir şehirde - въ другой городъ - in eine

andere Stadt.

ängin: ängin [انگين, انگين (Osm.), < *än* + *gin*]

enli, geniş, engin - широкий, пространный - breit, weit; *ängin sahra* geniş düzlük, engin deniz - широкая степь, открытое море - eine weite Ebene, das offene Meer; *änginä çıkmak* açık denize açılmak - выйти въ открытое море - ein die offene See gehen; *änginä vurmak, satmak, açılmak* açık denizde olmak - держаться въ открытомъ морѣ - sich in offener See halten.

änginar: änginar [انگنار (Osm.), aus dem griech. ἀγγινάρα]

enginar - артишок - die Artischocke; *taza änginar* bir tür narin enginar - нѣжный артишокъ - eine feine, zarte Artischocke; *yaban änginarı* dededikenı, dikenli bitki - кардъ, кардонъ - die Distel; *änginar başı* enginar başı - головка артишока - der kopf der Artischocke; *änginar özüdür* tam bir enginardır; kazancı gizli, tam açık değil (insan için söylenir) - онъ истинный артишокъ, его заслуги скрыты въ немъ - er ist eine wahre Artischocke, seine Verdienste sind verborgen, liegen nicht offen.

änginlä-: änginlä (v) [انگينلامك (Osm.), < *ängin* + *lä*]

açık denize açılmak - выйти въ открытое море - in offene see stechen.

änginlik: änginlik [انگينليك (Osm.), < *ängin* + *lik*]

enginlik, açıklık - обширность - die Weite; *däryänıñ änginliyi* açık

deniz - открытое море - die offene See.

āngül: āngŭl [انگول (Osm.)]

1) yavaş, tembel, fakir; avare - тихій, лѣнивый, бѣдный; брояга - langsam, faul, arm; der Vagabund.

2) Engül, Sirbistan'da bir akarsu - Энгуль, рѣка въ Сербій - Engul, ein Fluss in Serbien.

ānhan: ānhan [انهان (Osm.)]

boğazına düşkün, ağzının tadını bilen kimse - гастрономъ, гурманъ - ein Feinschmecker, Schlemmer (Lh. كول. اوبر).

āni: āni [Bar. Kır., krş. ini, inî]

küçük erkek kardeş - младшій братъ - jüngerer Bruder.

ānicik: āniçik [انچيك (Osm.), < ānik + cik]

genç köpek - щенокъ - ein junger Hund.

ānigū: āniğŭ [Tel., < □ ānik + ū]

istek, güç, özgürlük - воля, власть, свобода - Wille, Macht, Freiheit.

¹ānik-: ¹ānik (v) [Tel. Alt., < ān + k]

1) bir şeyi ele almak, (duruma vs.) el koymak, bir şeye sahip olmak - овладѣть чемъ либо, взять въ свои руки, имѣть претензію на что либо, располагать чѣмъ либо - sich einer Sache bemächtigen, etwas in seine Hand nehmen, auf etwas Anspruch machen, über etwas verfügen.

2) serbest olmak, bağımsız olmak - быть свободнымъ, независимымъ - frei, unabhängig sein; ānihîp yürğän kiji bağımsız kimse - человекъ независимый,

свободный - ein freier, unabhängiger Mensch.

²ānik-: ²ānik (v) [انیکمک (Osm.)]

inlemek, iç çekmek, yakınmak - стонать, плакать, жаловаться - seufzen, wehklagen, jammern.

³ānik: ³ānik (v) [انیک ħnu; (Osm.)]

et yiyen yavru hayvan (köpek, kurt) - молодое хищное животное (собака, волкъ) - ein junges fleischfressendes Thier (Hund, Wolf).

āniklā-: ¹āniklā (v) [انیکلمک (Osm.), < ānik + lā]

yavrlamak (etoburlar için) - родить молодыхъ (о хищныхъ животныхъ) - Junge werfen (von fleischfressenden Thieren).

āni-ķonu: āni-ķonu [انى قونى (Osm.), ānip ķonup yerine, harfiyen: inip konmak - anstatt ānip ķonup wörtlich: herabsteigend und sich niederlassend]

1) rahat, olması gerektiği biçimde - удобно, покойно, въ хорошемъ положеніи - bequem, gemüthlich, bei Wohlbefinden, wie es sich gehört.

2) inatla varlığını sürdüren durum, geciktirme, oyalama - обстоятельно, медленно - ein Zustand, der sich lange hinzieht, lange währt; Aufschub, Hinhalten; āni ķonu māķalāmā ātmāk eni-ķonu konuşmak - обстоятельно обсуждать - lang und breit besprechen.

āniktîr: āniktîr [Tel. Alt.]

birini bir konuda söz sahibi etmek, bir meseleyi birine bırakmak,

ellerine bırakmak - дать кому либо вещь въ руки, дозволить или заставить завладѣть, передать въ полное распоряжение, предоставлять въ полное распоряжение - Jemanden sich einer Sache bemächtigen lassen, eine Sache Jemanden in die Hände geben, zur vollen Verfügung Jemandes stellen.

änir: äniṗ [اكير (Osm.)]

bitki adı - имя растенія - Name einer Pflanze (Galanga).

¹änis: ¹änic [Leb., < än + sis]

dar, ensiz - узкій, тѣсный - eng, schmal (ohne Breite).

äniş: äniş [(Çağ. † → eniş) Krm. Kom., اینیش, اینیش, اینیش ḥnuo (Osm.), سمنده (Uyg. † → eniş), سمنده (Kar. T.), < än + ş, krş. yäniş (Az.)]

1) inme, iniş - схождение внизъ (съ горы) - das Herabsteigen; äniş yokuş (Osm.) iniş yokuş - спускание и поднимание - das Heraufund Herabsteigen. {ED 191a → éniş}

2) (Kar. T) uçurum, düzlük - обрывъ, долина, низменность - Abhang, Absturz, Thal, Niederung (H. 39,10). {ED 191a éniş}

äniştä: äniştä [اینشته ḥnuoşḥ (Osm.)]

enişte (kız kardeşin eşi) - зять, мужъ сестры - der Schwager, der Mann der Schwester.

äniyät: äniyät † → afiyet [سندھیت (Uyg. bkz. notlar)]

Änkäy: Änkäi [Tel.]

Änkäy kân bir tanrıça (halkın annesi) - какое-то божество (мать народа) - eine Gottheit (die Mutter des Volkes).

ään-köp: ään-köp [Sag.]

dümdüz, tamamen bağımsız - совершенно прямо, свободно - ganz grade, schnurgrade, ganz frei.

änlän-: änlän (v) [اکنمک (Osm.), < än + lä + n]

genişlemek - расширяться, сдѣлаться широкимъ - sich erweitern, weiter werden.

änläş-: änläş (v) [اکلشمک (Osm.), < än + lä + ş]

genişletilmiş olmak - быть расширеннымъ - erweitert sein.

änlät-: änlät (v) [اکلتمک (Osm.), < än + lä + t]

genişletmek - расширить - erweitern, weiter machen.

¹änli: ¹änli [اکلو (Osm.), < □ än + li]

enli, geniş - широкій - weit, breit.

²änli: ²änli [اکلو (Osm.), < än (äñ) + lik] = äñli

renkli - имѣющій цвѣтъ - eine Farbe habend; boğday änli buğday benizli, kızıl sarı - ишеничнаго цвѣта, рыжій - waizenfarbig, röthlich gelb.

änlidür: änlidür [اینلیدور (Çağ.), انلیدر (Osm.)]

1) güneşin battığı zaman - время заката солнца - die Zeit des Sonnenunterganges.

2) ikinci namazı, günün beş namazından üçüncüsü - третья изъ пяти ежедневныхъ молитвъ - das dritte der fünf Tagegebete (Calc. Wrt. نماز دیگر).

änlik: änlük [اکلک (Osm.), < än (äñ) + lik] = äñlik

allık - румяны - rothe

Schminke, *anchusa tinctoria* kırmızı boyanın çıkartıldığı bir bitki - (растение, употребляемое для приготовления красной краски - eine Pflanze, die zur Bereitung von rother Farbe gebraucht wird).

ānlilān-: ānlilān (v) [اكلولنك (Osm.), < *ān + li + lā + n*]

genişletilmek, genişlemek - быть расширеннымъ, расширяться - erweitert, breit gemacht werden, sich erweitern.

ānlilāṣ-: ānlilāṣ (v) [اكلولشمك (Osm.), < *ān + li + lā + ṣ*]

genişletilmiş olmak - быть расширеннымъ - erweitert sein.

ānlilāt-: ānlilāt (v) [اكلولتمك (Osm.), < □ *ān + li + lā + t*]

genişletmek - расширит - breiter, weiter machen.

ānlilik: ānlilik [اكلولك (Osm.), < *ān + li + lik*]

uzunluk, genişlik - ширина, обширность - die Länge, Breite, Ausdehnung.

ānmä: ānmä [اينمه ħnmħ (Osm.)]

1) inme, azalma - спуканіе, уменьшение - das Herabsteigen, die Verminderung.

2) inme, felç - апоплектический ударъ - ein apoplektischer Anfall, Schlagfluss.

ānmäçi: ānmäçi [انماجی (Çağ.)]

simsar, komisyoncu - маклеръ - der Makler (Calc. Wrt. دلال).

¹ānnîk: ¹ānnîṭ [Kaç., < *ān (= ägin) + lîk*]

geniş omuzlu - широкоплечій - breitschultrig.

²ānnîk: ²ānnîṭ [Leb. Şor., < *ān + lîk*]

= *āndū*

geniş - широкий - breit; *ānnîk kâliṇ* geniş peluş - широкий плюш - breiter Plüsch.

ānsä: āncä [اكسه ħnṣħ, ένσέ (Osm.)] = *āṇsä*

1) ense - затылокъ - der Nacken; *ānsä kâmiyi* ense kemiği - затылочные позвонки - die Nackenwirbel; *ānsä çukuru* ense çukuru - углубление въ задней части черепа - die Vertiefung im hinteren Theile des Schädels; *sānin yüzünü ānsāmiṇ çukurunu gördiktä göräyim* senin yüzünü ensemin çukurunu gördüğümde göreyim, yani seni bir daha görmesem hiç üzülmem - дай Богъ мнѣ видѣть твое лицо тогда, когда я вижу углубление на твоёмъ затылкѣ, т. е. мнѣ вовсе не будетъ жалъ, если никогда не увижу тебя - gebe Gott, dass ich dann dein Antlitz sehe, wenn ich die Vertiefung deines Nackens erblicke, d. h. ich werde mich nicht grämen, wenn ich dich nie mehr zu sehen bekomme; *ānsäsi kalın adam* ensesi kalın adam, kendi fikrini savunan, inatçı, dik kafalı, ayaklanan kimse - человекъ съ толстымъ затылкомъ, упрямый человекъ, бунтовщикъ - ein Mensch mit dickem Nacken, ein eigensinniger, halsstarriger, widerspenstiger Mensch, Aufständiger; *ānsä saçı* ense saçı - шиньонъ - der Chignon; *ānsäsi takya katıbi* ensesi takke kalıbı olarak işe yarar, onun çok kalın ve şişman bir ensesi var - его затылокъ можетъ служить формою для

чаплашки, у него толстый, жирный затылок - sein Nacken kann als Leisten für ein Käppchen dienen, er hat einen dicken, fetten Hals; *änsäyä binmāk* birinin boynuna binmek, birini avucunun içine almak, birine hükmetmek, birini kendi arzusuna göre yönetmek - сѣсть кому на плеча, взять - Jemand auf den Nacken steigen, Jemanden in seine Hand nehmen, Jemanden beherrschen, ihn nach seinem Willen leiten.

2) arka kısım, arka taraf - задняя часть - der hintere Theil, die hintere Seite; *ävin änsäsindä* evin arkasında - за домом - hinter dem Hause; *änsäsindän gïtmāk* birinin arkasından gitmek - слѣдовать за кѣмъ-либо, идти за кѣмъ-либо - Jemandem folgen, hinter Jemand hergehen; *ruzgar änsädän oldu* rüzgar arkadan esiyor - вѣтер дуетъ сзади - der Wind weht von hinten, im Rücken.

änsæ: **әнсә** [ḱṛṇṣ (Kar. T.)] = *änsä*
ense - затылокъ - der Nacken;
tınç ädim da vattı mäne, tuttu änsæmdæn, tozdurdu mäne ben sakin duruyordum ki beni paramparça etti, beni ensemden tutup mahvetti - я былъ, покойнымъ, но онъ разбилъ меня, схватилъ меня за затылокъ и уничтожилъ меня - ich war ruhig, da zerschmetterte er mich, fasste mich beim Nacken und vernichtete mich (H. 16,12)

änşär: **әншәр** [Şor.]

yabani (hayvanlar için) - дикій (о животныхъ) - wild (von

Thieren).

änşik: **әншік** [Şor.] = *āncik*

topuk - пятка - die Ferse.

¹änsiz: **¹әнсіз** [Krm. Az., انسز, ḥnsug, évсіз (Osm.), < *än* + *siz*]

dar, ensiz - узкій, тѣсный - schmal, eng.

änsizlik: **әнсізлік** [انسزلك ḥnsugfu; (Osm.)]

ensizlik, darlık - узкость, тѣснота - die Schmalheit, Enge.

änts: **әнц** [Kom., krş. *ānç*]

huzur, huzurlu, sakin, gönüllü - спокойствие, спокойный, вольный - die Ruhe, ruhig, freiwillig; *änts köñliñdä* (Kom. 199) gönüllü - добровольно - freiwillig (de libera voluntatetua).

ānt: **āнт** [Kır.] = *ant*

yemin - присяга - der Eid; *ānt iştî* yemin etti - онъ клялся - er hat geschworen.

äntäri: **әнтәрі** [Baş.] = *antari*

bir tür giysi - камзолъ - das Kamisol.

änük: **әнүк** †→**enük** [انوك (Çağ.), krş. *änik*]

änür: **әнүр** [انور (Çağ.)]

demirci maşası - клещи - die Schmiedezange.

änyan: **әнжан** [ḱṛṇṣ (Kar. L.), = İbr. ḱṛṇ]

yönetim, idare - управление - die Verwaltung.

¹äṇ: **¹ән** [Alt.]

ünlem: hm! tamam (olur) - восклицание: гм! хорошо! - Ausruf: hm! nun wohl! *äṇ uḱtu?m* tamam anladım - хорошо! я слышалъ - nun wohl! ich habe es

gehört! (P. d. V. 1, 16,199).

²äḡ: **²äḡ** [Alt. Tel. Leb. Kumd. Şor. Kom., انك (Çağ.), اك (Osm.), 𐰽𐰪 (Krm.) 𐰽𐰪𐰪𐰪 (Uyg.), krş. *än*]

en, oldukça, çok - очень, весьма - sehr, äusserst; *äḡ yān* (Alt.) çok büyük - очень большой - sehr gross; *äḡ küçü* (Alt.) en küçük, en küçüğü - очень маленький - sehr klein, der allerkleinste; *äḡ ozo* (Alt.) en yaşlısı - наидревнѣйший - der allerälteste; *äḡ uçūnda* (Tel.) en önce - на самомъ концѣ - zu allerletzt; *äḡ tūbūnda* (Tel.) en dipte - совсѣмъ на днѣ - ganz am Boden; *paḡdardın äḡ yānı* (Alt.) çocukların en büyüğü - самый старшій изъ дѣтей - das älteste der Kinder; *äḡ burun* (Kom. 64) en erken dönemlerde - въ древнѣйшее время - in den ältesten Zeiten; *äḡ töbängisi* (Kom. 136) içlerinde en aşağıda olan - самый низкій изъ ничь - der allerunterste von ihnen; *tapuğka äḡ aşnu törü bilgü öz* (Uyg.) - görev için en başta yasaları bilmek gerekir - для службы онъ долженъ прежде всего знать законы - für den Dienst muss man zu allererst die Gesetze kennen (K. B. 114,23; A3997); *sāni mān okıdım äḡ aşnuḡı kün* (Uyg.) - seni en baştaki gün çağırdım - тебя я призывалъ въ самый первый день - dich habe ich am allerersten Tage gerufen (K. B. 42,6; A793); *buḡarda äḡ altın bu yaḡçık yarur* (Uyg.) (gezegenlerin) tümünün altında bu ay parlıyordu - ниже всѣхъ (планетъ) свѣтитъ эта луна -

unterhalb aller (Planeten) leuchtet dieser Mond (K. B.16,7; A137). {ED 166a *eḡ*}

⁴äḡ: **⁴äḡ** [اك (Osm.), 𐰽𐰪𐰪𐰪 (Uyg.), krş. *än*]

1) yüz, çehre - лицо - das Gesicht, Antlitz; *bu älgim tarusa sarıḡ kıḡa äḡ el daralıp yüz sarardığında* - если рука моя будетъ узка, лицо пожелтѣетъ - wenn die Hand eng wird, das Antlitz gelb (K. B. 27,10; A477); *āşitgil munı sän aya kır(z)ḡu äḡ!* ey al yüz, sen de işit bunu - слушай ты это, о красное лицо! - höre dies mit an, o du rothes Antlitz! (K. B. 47,22; A1100); *yana äḡ tutar künda käsmāz uzı yüzünü ona (dünyaya) çevirdiḡin gün kimse onun sanatını takdir etmez* - въ тотъ день, когда ты обращаешь къ нему (къ міру) свое лицо, не хвалятъ его искусство - an dem Tage, wo du dich ihr (der Welt) zuwendest, lobt man nicht ihre Kunst (K. B. 101,6; A3541). {ED 166a}

2) (Osm.) beniz, renk, ten - цвѣтъ лица, цвѣтъ - Gesichtsfarbe, Farbe, Teint.

⁵äḡ-: **⁵äḡ (v)** [Tel. Alt. Kom., krş. *āk, ek, äḡ*]

eḡmek, aşağıya eḡmek, bükmek - гнуть, согнуть, сгибать - beugen, herabbeugen, zusammenbiegen; *äḡärmän, äḡiptîr, äḡdim (engermen, engiptir, engdim, Kom. 137)* ben eḡiyorum, o eḡiyor, ben eḡmiştim - я согну, онъ согнетъ, я согнулъ - ich beuge, er beugt, ich beugte.

äḡäk: **äḡäk** [Kom., انك (Çağ.), krş. *änäk*, اك (Osm.)]

çene - подбородокъ - das Kinn
(Ş. Sül. چنه . زنگران چکه).

¹äḡär: **¹äḡär** [Tel., < äḡ- + är(?), krş. äḡir]

alacakaranlık - вечернія
сумерки - die Abenddämmerung;
äḡär çaḡta - akşam vakti - вечеромъ
- zur Abendzeit.

²äḡär: **²äḡär** [Tel.]

av köpeḡi, tavuklar için köpek -
охотничья собака - der Jagdhund,
Hühnerhund; äḡär it aynısı.

äḡärhî: **äḡärhî** [Tel., < □ äḡär + kî]

akşamki - венерній, вечеромъ -
abendlich, abends.

äḡäy-: **äḡäi** (v) [Leb., < □ äḡ + äy]

aşaḡıya eğilmek - согнуться -
sich herabbeugen.

äḡäyîṭ-: **äḡäjîṭ** (v) [Leb., < □ äḡäy + t]

kendini aşağıya eğdirmek,
aşaḡıya eğmek - дозволитъ согнуть
себя, сгибать - sich herabbeugen
lassen, herabbiegen.

äḡbäk: **äḡbäk** [Kır., < eg + mäk, krş. ämgäk]

1) bükülmüş - сгорбленный -
zusammengekrümmt.]

2) emekleme, dört ayak
üzerinde sürünme - ползание на
четверенькахъ - das Kriechen auf
allen Vieren.

3) çaba, çalışma - трудъ, работ
- die Mühe, Arbeit; bu at özümnüñ
eḡbäḡîm bu atı alnımın teriyle
kazandım - эту лошадь я приобрѣлъ
собственными трудами - dieses
Pferd habe ich mit meiner Hände
Arbeit verdient; eḡbäḡîndi eş kıtma
kendini boş yere yorma - не
трудись напрасно - mühe dich nicht

vergeblich ab; eḡbäk etsäḡ emärsîn
çabalarsan emersin - если
потрудишься, пососеши - wenn du
dir Mühe gibst, wirst du saugen
(Ata.).

4) aygık - макушка - der
Scheitel.

äḡçä-: **äḡçä** (v) [Leb., < äḡ + çä]

havada sallamak, oraya buraya
atmak - вѣять, махать въ воздухѣ -
schwenken (in der Luft), hin und her
werfen; kıs kıta tarak pıta arı bəri
äḡçädî kız, pirinç taraḡını oraya
buraya sallıyordu - дѣвушка
помахивала мѣднымъ гребнемъ
туда и сюда - das Mädchen
schwenkte den Messingkamm hin
und her.

äḡçäḡäy: **äḡçäḡäi** [Kır., krş. < äḡçäy]

bükülmüş - сгорбленный -
gekrümmt; äḡçäḡäy boytū bükülmüş
gövdeli - съ сгорбленнымъ тѣломъ
- mit zusammengekrümmten Körper.

äḡçäy-: **äḡçäi** (v) [Tel., < äḡ + çäy]

eğilmek - сгибаться, гнуться -
sich beugen, sich niedebeugen;
äḡçäyîp karadı eğilerek baktı -
наклонившись, онъ смотрѣлъ -
sich niederbeugend schaute er hin.

äḡçäyîṭ-: **äḡçäjîṭ** (v) [Tel., < äḡçäy + t]

eğmek, kendini eğdirtmek,
aşaḡıya eğilmek, kendini eğmek -
сгибать, заставить сгибаться -
niederbeugen, sich niederbeugen
lassen.

¹äḡdä-: **¹äḡdä** (v) [Şor., krş. äḡdä]

eksik olmak, hatalı olmak,
yanlış uarmak - ошибиться, дать
промахъ - fehlen, verfehlen, Fehler

machen.

āṇdān-: āṇdān (v) [Tel., < *āṇdā* + *n*]
= *āṇdā*.

āṇdār-: āṇdār (v) [Tel., krš. *aṇdar*]
dökmek, düşürmek, devirmek,
yurtu (göçebe çadırını) sökmek -
вылить, опрокнуть, разобрать юрту
- ausgiessen, ausschütten, umkippen,
umverfen, eine Jurte auseinander
nehmen; *çanaqtı suğa āṇdirip īgān*
kızıağı yere devirdi - онъ
опрокинулъ сани въ воду - er hat
den Schlitten in den Fluss
umgeworfen; *pā kiji kıtlu kazanın*
āṇdārā tāp-īyälä, kıtızıdaṇ tudūnp
aḥıp yūrā-bārāt o kişi saplı kazanı
ayağıyla düşürüp sapından yakalayıp
kaçtı - этотъ человекъ ногой
опрокинулъ котелъ съ ручкой и,
взявъ его за ручку, убѣжалъ - jener
Mensch stieß den mit einem Henkel
versehenen Kessel mit dem Fusse
um, fasste ihn beim Henkel und lief
davon (P. d. V. I, 152,15).

āṇdārīl-: āṇdārīl (v) [Tel., < *āṇdār* +
īl]

düşmek, devrilmek, çökmek -
повалиться, опрокинуться -
umfallen, umstürzen, einstürzen.

āṇg: āṇg: [Az., krš. āṇ]
alt çenenin yan tarafları - края
нижнѣй челюсти - die Seiten des
Unterkiefers.

āṇgāl: āṇgāl [Krm., krš. *āṇgāl*]
rakip - соперникъ - der Rival,
Nebenbuhler.

āṇgi: āṇgi: [Kır., < *āṇ* + *gi*]
bağırان kimse - крикунъ - der
Schreier, Schreihals; *tas āṇgi boḥadı*
dazlaklar hep bağirtkan olurlar -

плѣшивые бываютъ крикливы -
die Kahlköpfe sind immer
Schreihälse (Ata.).

āṇgil: āṇgil [Krm., krš. *āṇgil*]
yavaş - тихо, медленно -
langsam.

āṇgilā-: āṇgilā (v) [Kır., < □ *āṇgi* + *lā*]
bağırان, gürültü yapmak -
издавать шумъ, крикъ, шумѣть -
schreien, lärmen, ein Geschrei
erheben.

āṇgilān-: āṇgilān (v): [Kır., < *āṇgilā* +
n] = *āṇgilā*.

āṇgimālā-: āṇgimālā (v) [Kır., <
āṇgimālā + *lā*]

masal anlatmak, gerçek olmayan
şeyleri (kurgu) anlatmak - рассказать
сказки, говорить небывалыя вещи
- Märchen erzählen, erdichtete
Thatsachen erzählen; *āṇgimālāmā!*
çındı ayt! masal anlatma, doğruyu
söyle - не рассказывай сказки!
говори правду! - erzähle keine
Märchen! sprich die Wahrheit! *tünŭ*
boyŭ āṇgimālāsip oturdŭ gece boyu
masal anlattı - онъ всю ночь
рассказывалъ - er erzählte die ganze
Nacht hindurch Geschichten.

āṇgimālā: āṇgimālā [Kır.]

sohbet, hikaye - рассказъ,
бесѣда - die Unterhaltung,
Erzählung; *āṇgimā aytsaṇşı!* bize bir
şey anlat - Расскажи что нибудь! -
erzähle uns etwas!

āṇgimālās-: āṇgimālāc (v) [Kır., <
āṇgimālā + *ş*]

anlatmak, zamanı hikaye
anlatarak geçirmek, sohbet etmek -
разговаривать, провести время въ
рассказахъ, бесѣдовать - erzählen,

die Zeit mit Erzählungen verbringen, sich unterhalten; *tün boyûnşa āngimäläsip oturdû* gece boyunca sohbet ettiler - они всю ночь разговаривали - sie unterhielten sich die ganze Nacht.

āṅgir: āḡrip [אָנְגִיר (Kar. T.), krş. *āṅār, āṅir*]

akşam - вечеръ - der Abend.

¹āṅil: ¹āḡil [Tar., krş. *āṅin, egin* (omuz) (Schulter)]

kiyafet - одежда - die Kleidung; *āṅnim* kiyafetim - моя одежда - meine Kleidung; *āṅnīnī saldī* üzerini giyiyordu - онъ одѣвался - er kleidete sich an; *āṅnīnī çäştī* üzerini çıkarıyordu - онъ раздѣвался - er kleidete sich aus; *kiş bolsa bularniñ kâydigän āṅnī yok, yäydäğan eşi yok* kışın giyecek elbiseleri, yazın yiyecek aşıları olamaz - когда зима наступаетъ, у нихъ нѣтъ платья, чтобы одѣваться, нѣтъ пищи, чтобы питаться - im Winter haben sie keine Kleidung zum Anziehen, keine Speise zum Essen (P. d. V. VI, 33,27)

²āṅil: ²āḡil [سَترِج (Uyg.), 肩 (Uyg.-Çin Wrt. 50, b), krş. *āgin, āṅin*]

omuz - плечо - die Schulter.

{Ligeti *engil* 1966, s. 134}

³āṅil: ³āḡil (v) [Tel., < *āṅ + l*]

aşağıya doğru eğik olmak, eğilmek - быть согнутымъ, согнуться - herabgebeugt sein, sich herabbeugen; *arçıyakkniñ boyı āṅıldı* ihtiyarın gövdesi iki bükülmüdü - тѣло старика было согнуто - der Körper des Greises war zusammengekrümmt.

āṅilçäk: āḡilçäk: [Tel., < *□āṅil + çäk*]

kolay bükülebilen - что легко сгибается, гибкій - was sich leicht zusammenbiegen lässt, biegsam.

āṅilīn-: āḡilīn (v) [Tel. W., < *□āṅ + l + n*]

aşağıya eğilmek - приклониться - sich herabbeugen; *payıñ āṅilīnıñ kirär yäri yok yürdü* yaşamaktaydı ve başını koyacak yeri yoktu - онъ жилъ, не имѣя мѣста, гдѣ бы мочъ склонить голову - er lebte und hatte keine Stelle, wo er sein Haupt hinlegen konnte.

āṅilt-: āḡilt (v) [Tel. W., < *□āṅ + l + t*]

¹āṅin: ¹āḡin [Şor.] = *āgin*

omuz - плечо - die Schulter.

²āṅin: ²āḡin [Sag. Koyb. Kaç.] = *āṅin*.

¹āṅir: ¹āḡip [Küer.] = *āṅār*.

²āṅir-: ²āḡip (v) [انكىرماك (Çağ.), (Ş. Sül.) hatalı - fehlerhaft انكىزماك]

çevrili - окружать - umgeben (Ş. Sül. اطرافنى چويرمك. احاطه ايتمك. {ED 113a enir-})

āṅirä-: āḡipä (v) [Şor.]

düzenli olmamak, düzeni bozulmak, düzenden çıkmak - не ладиться, не клеиться, быть въ безпорядкѣ, придти въ упадокъ - nicht in Ordnung sein, in Unordnung gerathen, herunterkommen.

āṅirgī: āḡiprī [Küer.] = *āṅārhlī*.

¹āṅis: ¹āḡic [Alt.] = *āhis*

ikizler - близнецы - Zwillinge.

āṅiş-: āḡiş (v) † → **eniş-, iṅre-** [ايكىشمك (Çağ.)]

āṅiş-yokuş: āḡiş-jokuş [Krm.]

düz olmayan alan, iniş-yokuş -

неровная мѣстность - ein unebener Ort.

äñiz: äñiz [انكيز (Çağ.)]

1) anızlık, hasatı yapılmış tarla - скошенное поле - das Stoppelfeld (Ş. Sül. حاصلاڭى ھنوز بيجلمش تارلا).

2) alçak yer, çukur - низменность, яма - Niederung, Grube; مالك دغار انكز انكز استار ايمدى Malik Dugar, onu her çukurda (delikte) arıyordu - Маликъ Дугаръ искалъ его теперъ но всѣмъ ямамъ - Malik Dugar suchte ihn in allen Vertiefungen قصة يوسق Kasan 1842, pag. 23,5; Zeitschr. d. Deutsch. Morg. gesellsch. XLIII, pag. 80).

äñk: äñk [انك (Kar. T.)] = *äñ*

äñk baştan en başta, en önce - въ сомомъ началъ - zu allererst, ganz zu Anfang.

äñkāk: äñkāk [Kır., < *äñkāy* + *k*]

bükülmüş - согнувшись - zusammengekrümmt.

äñkār: äñkār [Kır.]

istek, arzu - желание, охота - der Wunsch, das Verlangen; *äñkārım kurdū* bunu yarmayı istiyorum - я желалъ это сдѣлать - ich wünschte dies zu thun.

¹äñkāy-: ¹äñkāi [אֵינְכֵי (Kar. L. T.), krş. *äñāy*]

1) eğilmek - сгибаться - sich beugen; *tänri kaytarmaydı açuwun, gäginkä ki äñkâyädilär ärki tibinä botuşuwçular häçlikni* (Kar. L.) tanrının öfkesi gitmez, öyle ki tüm yardımcılar isteğine uyar - Богъ не оставляетъ своего гнѣва, такъ что его волѣ поклоняются всякіе помощники - Gott lässt nicht ab von

seinem Zorn, so dass sich seinem Willen alle Helfer beugen.

2) aşağıya düşmek - свалиться, упасть - herabstürzen; *ki äñkāydi älimgä iwi anın da çähinnämğä izläri anın* (Kar. L.) evi ölümе, yolları da cehenneme düşüyordu - его домъ обрывается въ смерти и его слѣдъ въ адъ - sein Haus stürzt in den Tod und seine Pfade in die Hölle (Ata. 2,18).

äñkāy: äñkāi [Kaz.] = *änäkāy*

annecik - матушка - Mütterchen (Anrede); *äñkāy ni buldı siña?* annecik, sana ne oldu - матушка, что съ тобою случилось? - Mütterchen, was ist dir geschehen?

äñkāyt-: äñkāit (v) [Kır. Kkır., < *äñkāy* + *t*]

aşağıya eğilmek - согнуть, наклонить - herabbeugen, niederbeugen; *basın äñkāyttı başını eğdi* - онъ опустилъ голову - er liess den Kopf herabsinken.

äñlä-: äñlä (v) † [سَيَب (Uyg.) bkz. notlar] → **irklä-** {ED 226b irklä-}

²äñli-: äñli: ²äñli äñli [انكى انكى (Osm.), krş. *äñgil*]

yavaş yavaş, nihayet - постепенно - allmählich.

¹äñli: ¹äñli [Krm., = *äñli*, انكى ¹انكى (Osm.)]

renkli - имеющийъ цвѣтъ - eine Farbe habend; *boğday äñli buğday renkli* - красноватаго, бураго цвѣта - gelblichbraun.

³äñli: ³äñli [אֵלִילי (Kar. T. L.)] = *älli*

elli - пятьдесятъ - fünfzig.

***äñlig : äñli:** [سَيَحِب (Uyg.), < *äñ* + *lig* bkz. ¹äñlik]

yüzlü, çehrelî - имѣющий лицо
- ein Gesicht habend; *näçä kızğu
äñlig yüzi suvluğ är - tişilärdin ötrü
özü boldı yär?* kaç saygıdeğer,
kızarmış yüzlü erkek, kadın
yüzünden toprak oldu? - сколько
почтенныхъ мужей въ землю? -
wie viele geehrte Männer mit rothem
Antlitz wurden der Weiber wegen zu
Erde (KB 129,6; A4524). {ED 185a
enlig}

¹äñlik : **äñlik:** †□ **äñlig** [سەغەدەق
(Uyg.), < äñ+lik]

²äñlik: **²äñlik:** [Tar., < äñ + lik]

kırmızı, makyaj - румяна - rothe
Schminke; *äñlik sürttü* kırmızılık
sürdü - она румянила себѣ лицо -
sie schminkte sich roth.

äñmähän: **äñmähän** [Alt.] = *ämähän*,
Moğ. , bilindiği üzere
Moğolcadan alıntı bir sözcüktür, eski
Türkçede *äñ*'e gelerek bu biçimi
almış - gewiss Fremdwort aus dem
Mongolischen, das im Alt. durch
Anlehnung an *äñ* (согнуться) diese
Form angenommen

1) yaşlı kadın, yaşlı anne -
стеуха, старая бабушка - alte Frau,
altes Mütterchen; *öböhön äñmähän
yädinzîp aldı* yaşlı kadınla yaşlı
adam elele tutuştu - старикъ и
старуха держались за руки - der
Alte und die Alte fassten sich bei der
Hand (P. d. V. I, 107); *äñmähän
sögü* bir bitki (mürver ağacı) -
растение (самбукъ, пищальникъ) -
eine Pflanze (Hollunger).

2) kadına saygıyla hitap
sözcüğü (erkeğe göre, krş. *abaqay*)
почетное названіе жены (въ

разговорѣ съ ея мужемъ) - eine
ehrenvolle Bezeichnung der Frau
(dem Manne gegenüber, krş.
abaqay); *äñmähäniñ üydö yoqpo?*
Karin evde değil mi? - не дома-ли
супруга твоя? - ist deine Frau nicht
zu Hause?

äñnä: **äñnä** [Küer., krş. *ägin, äginä,
äñin*]

omuz - плечо - die Schulter;
äñnäzînä aldı onu omzuna aldı - онъ
взялъ его на свое плечо - er nahm
ihn auf seine Schulter.

äñnälä-: **äñnälä (v)** [Küer., < *äñnä +
lä*]

omuzda taşımak - нести на
плечахъ - auf den Schultern tragen.

äñnälät-: **äñnälät (v)** [Küer., < *äñnä
+ lä + t*]

omuzda taşımak - заставить
нести на плечахъ - auf den
Schultern tragen lassen.

äñnän-: **äñnän (v)** [Şor., < *äñin + län*]

omuzda taşımak - нести на
плечахъ - auf den Schultern tragen.

äñnändir-: **äñnändir (v)** [Şor., <
äñnän + dir]

omuzda taşımak - заставить
нести на плечахъ - auf den
Schultern tragen lassen.

¹äñrä-: **¹äñrä (v)** †→**inğrä-** [اینکرانماک,
انکرانماک (Çağ.), krş. *äñil, äñiş*]

yakınmak, bağırarak - визжать,
кричать, плакать - wimmern,
jammern, schreien (Ş. Sül. حزين حزين
□ غلمق ناله و نوحه ايتمك). {ED 189b
inğre-}

äñrän-: **äñrän (v)** †→**inğrän-** [اینکرانماک
(Çağ.), < *äñrä + n*]

sessizce ağlamak, kendi kendine

(için için) ağlamak - тихо плакать -
leise weinen, bei sich weinen (Ş.S.
{ED 189b inre-} (يتمك اردله كيزليجه آغلمق. ناله

āṇrāš-: āṇrāš (v) †→inrāš- [اینکراشماک] (Çağ.), < āṇrā + š]
= āṇrās. {ED 189b inre-}

¹āṇsā: ¹āṇcā [Krm. Az. Kom. (136),
(Çağ. Osm.)] = ensä
ense - затылокъ - der Nacken;
āṇsāsinā atdı (Krm.) enseye aldı -
онъ взялъ его на затылокъ - er
nahm ihn auf seinen Nacken.

āṇsälä: āṇcälä [Kom., < āṇsā + lā]
enseye vurmak, patlatmak -
ударить но затылку - einen
Nackenstoss geben; āṇsälärmän,
āṇsälädım (Kom. 140) enseye
vuruyorum, enseye vurdım - я
ударяю, ударилъ но затылку - ich
gebe, gab einen Nackenstoss.

āṇsis: āṇcic † [آڭسېس (Uyg.), < āṇ +
sis] → **ārksiz** {ED 226a erksiz}

āṇzä: āṇzä [Kumd., krş. eṇsā, āṇ]
kambur - горбъ - der Buckel.

¹äp: ¹än [Tel. Alt., آپ (Uyg. †), آپ
(Çağ.†), ايب (Osm.)]

1) fazlalık, çokluk - приличіе,
пригодность - die Ziemlichkeit;
pudağı yok yaṇıs ağaşka körörhō äbî
yok (Tel.) dalsız budaksız bir ağaca
bakmak hoş değildir - неприятно
смотрѣть на голое дерево безъ
вѣтвей - einen kahlen Baum ohne
Zweige ist nicht angenehm
anzuschauen (P. d. V. I, 160,28); äbî
bar potzo äpkäl! (Alt.) eğer uygunsu
buraya getir - если годится, то
принеси! - wenn es passend ist, so
bringe es her! äbî yok potdı (Alt.

Tel.) uygunsuz, işe yaramaz - это не
подходить, не годится- das passt
sich nicht, taugt nicht.

2) (Alt. Tel. Leb. (Çağ.†) barş,
geçim, uzlaşma, doğruluk, rahatlık - миръ,
согласіе, правильность, удобство -
der Friede, die Eintracht, Richtigkeit,
Bequemlichkeit; āp-pilān yurttap
yattılar huzur ve barış içinde
yaşadılar - они жили въ мирѣ и
согласіе - sie lebten in Ruhe und
Frieden; pizniṇ arabîzdä äbi potbodı
(Tel.) aramızda barış hüküm sürüyor
- между нами не было согласія -
zwischen uns herrschte kein Frieden.

3) (Çağ. V. †) Tel.) maharet,
beceriklilik - ловкость - die
Geschicklichkeit.

4) (Osm. veraltet) yalnızca bir
iki deyimde geçmektedir, bu
deyimlerden ve eylemin anlamından
yola çıkarak Lh.'nin yazarı *äplämäk*
eylemi için şu anlamları
vermektedir: düşünce, fikir,
düşünme, hatırlama, öğrenme, haber
alma - употребляется только въ
нѣкоторыхъ фразахъ. изъ нихъ и
изъ значенія глагола *äplämäk*
выводить авторъ Lh. значеніе:
мысль, дума, воспоминаніе, опытъ
- kommt nur in einzelnen
Redensarten vor, aus diesen und aus
der Bedeutung des Verbes *äplämäk*
schliesst der Verfasser des Lh. auf
die Bedeutung: Gedanke,
Nachdenken, Erinnerung, Erfahrung
(خاطر فکر ذهن. یاد عبرت).

²äp: ²än [Tel. W.]

bez parçası, paçavra, bez kesiği,
koparılmış bir parça - лоскутокъ,

обломокъ - der Fetzen, Lappen, ein abgebrochenes Stück.

4är: **4än** [Küär., 𐰽𐰪 (Uyg. †→ ²äv), krş. äb, äv, äw, üy, öy, ü]

ev - домъ - das Haus; *pabazın äbinä kığırbadı* babasını evine davet etmedi - отца своего онъ не звалъ въ домъ - seinen Vater lud er nicht in's Haus ein (P. d. V. II, 691,23).

5är: **5än** [Kaz.]

är itmäk öpmek (çocuk sözcüğü) - (дѣтское слово) цѣловать - (ein Kinderwort) küssen.

6är: **6än** [Şor. Leb.] = *äm*

emmek - сосать - saugen.

7är: **7än (v)** [Kaz.]

1) yemek (çocuk sözcüğü) - кушать (дѣтское слово) - pappen, essen (Kinderwort).

2) öpmek (çocuk sözcüğü) - цѣловать (дѣтское слово) - küssen (Kinderwort) = *är itmäk*.

8är: **8än (v)** †→ **ev-** [𐰽𐰪 (Uyg.), krş. äv]

ärä: **änä** [Krm. Kar.] = *apa*

bu sözcük, bir erkekle uzun bir süreli yakınlığı olan ya da bir erkekle hiç akrabalığı olmayan, yaşlı kadınların adlarına bağlanır. - это слово прибавляется къ именамъ пожилыхъ женщинъ, находящихся въ отда ленномъ родствѣ съ мужемъ и даже не имѣющихъ съ нимъ никакого родства - dieses Wort wird an Namen von älteren Frauen gehängt, die mit dem Manne in einer weitläufigen Verwandtschaft stehen, oder auch garnicht verwandt sind. *Miräm-ärä*, *Sar'ärä* Sara hala, Marie hala - тетя Марья, тетя Сара

- Tante Marie, Tante Sara.

1äräy: **1änäi** [Kaz., < ⁷är]

ekmek (çocuk sözcüğü) - хлѣбъ (дѣтское слово) - das Brot (ein Kinderwort).

2äräy: **2änäi** [Osm., < *är* + *äy*]

oldukça iyi - довольно хорошо - ziemlich gut.

äräycä: **änäiçä** [Osm., < *är* + *äyi* + *cä*]

birazcık, yeterli, oldukça çok - немного, достаточно, порядочно много - ein wenig, genug, ziemlich viel; *äräycä rahat ädärdim* biraz rahat ederdim - я не,много отдохнулъ бы - ich würde ein wenig Ruhe haben (N. 106); *äräycä güzäl* (Kún.) oldukça güzel - довольно красивый - ziemlich schön.

ärçäk: **änçäk** [Leb. Tob. W.]

ağaç kabuğundan sandık, kayın ağacından küçük bir kulübe - коробочка изъ древесной коры, кузовъ берестяной - eine Schachtel aus Rinde, eine Birkenbaude.

1ärçi: **1änçi** [Tel. Alt. Leb., 𐰽𐰪𐰾 (Uyg.), < *är* + *çi* (**bkz. notlar**)]

1) (Uyg. Leb.) evli kadın, kadın, ev sahibesi, meyhaneci kadın, ev kadını - женщина, хозяйка - eine verheirathete Frau, Frau, ein Frauenzimmer, eine Wirthin, Hausfrau (女 婦 Çin.-Uyg. Wrt. 34,b). { Ligeti 1966, s. 134}

2) (Alt. Tel.) *ärçi yan* kuzey, sol taraf (aslinda „kadın tarafı „, çünkü yurt denen çadırda yatağın sol tarafı kadına aittir) - лѣвая сторона, сѣверъ (собственно «женская

сторона», потому что на лѣво отъ кровати находится женская сторона юрты) - die linke Seite, der Norden (eigentlich «die Frauenseite», weil in der Jurte links vom Bette die Frauenseite sich befindet).

²äpçî: ²äpçî [Tel. Alt. Leb., < äp + çî] uzlaştırıcı, arabulucu - примиритель - der Versöhner, Friedensstifter; *äldîñ äpçîzî tondîñ tonçızı kürkün düğmesi ne ise halkın uzlaşması da odur* - примиритель у народа тоже, что пуговица у шубы - der Versöhner ist beim Volke was der Knopf am Pelze ist (P. d. V. I, 4,43).

äpçil: äpçil [Leb., < äp + çil] = *äpşil* dostça, sevimli, sevecen - ласковый, привѣтливый - freundlich, liebenswürdig.

äpçilik: äpçilik [Leb. Tob.] evlenmiş (erkeklerden) - женатый - verheirathet (von Männern).

äpî: äpî [Kaz.] = *äpäy*.

äpîp: äpîp [Kır., = Ar. عفيف] muhafazakar, edepli, iffetli - воздержный, цѣломудренный - enthaltsam, keusch.

äpît-: äpît (v) [Kaz., < 7äp + t] yemek için vermek (çocuk sözcüğü) - дать кушать, кормить (дѣтское слово) - zu rappen geben, zu essen geben (Kinderwort).

äpkây: äpkâi [Kaz., krş. *äbî*] büyükanneçik (pohpohlama sözcüğü) - бабушка (ласкательное слово) - Grossmütterchen (Schmeichelwort).

äpkin: äpkin [Tel. W., krş. *äkpîn*]

1) rüzgarın hareketi, yelpazelenme, rüzgar esimi - вѣяніе вѣтра, движеніе воздуха - die Bewegung der Luft, das Fächeln, Wehen des Windes.

2) Erlik'in hizmetçileri, kulları - слуги Эрлика - die Diener des Erlik.

äplä-: änlä (v) [Çağ.†), ايلامك (Osm.), ايلامك (Uyg. †→ **ävla-**)]

1) (Uyg. †→ **ävla- bkz. notlar**)

2) (Çağ. V. †) bir araya getirmek, yoluna koymak, iyi duruma getirmek, yazmak - составить, совершить, исправить, сочинить - zusammenstellen, ausrichten, ausbessern, verfassen.

3) (Osm.) düşünmek, fikir yürütmek, araştırmak, değerlendirmek - размышлять, обдумать, изслѣдовать - denken, bedenken, nachdenken, untersuchen, werthschätzen (Lh. تخطر تذكرايتكم. تمك. ارايوب صنايوب ملاحظه وصيانت ايتكم. صORMUQ. اعتبار ايتكم). Bu kelime eskidiği için çok seyrek kullanılıyor olmalı, bunun için de Lh. kelimenin telaffuzunu tam olarak açıklamıştır; öteki sözlüklerde hiç geçmez - слово это должно быть рѣдко употребляется, такъ какъ Lh. обарщаєть вниманіе на выговоръ; въ другихъ словаряхъ это слово не встрѣчается - dieses Wort muss sehr selten angewendet werden (veraltet sein), da das Lh. seine Aussprache genau bezeichnet; in den übrigen Lexicis fehlt es ganz.

äpli: änlî [Çağ.), ايلو (Uyg. †→ **äp + lî**)

mahir, mükemmel, beceri sahibi, bilgili, deneyimli - ловкій,

совершенный, опытный -
geschickt, vollkommen, erfahren.

¹äplik: ¹änlik † [ايليك (Çağ.), < *äp* + *lik*]

²äplik: ²änlik † → **ävlig** [سوددغ (Uyg), < *äp* + *lik*]

äppä□çi: ännä□chi [Az., < *äppäk* + *çi*]
fırıncı - пекарь - der
Brotbäcker.

äppä□çilik: ännä□chilik [Az., < *äppä□çi* + *lik*]

fırıncılık - пекарня, занятие
пекаря - die Brotbäckerei, das
Bäckerhandwerk.

äppäk: ännäk [Az.] = *äpmäk, ötpäk, ätmäk*

ekmek - хлеб - das Brot.

äpri-: ämpi (v) [اپريمك (Osm.)]

burnundan konuşmak, genizden
konuşmak - въ носъ говорить -
durch die Nase sprechen, nâseln.

äpsäm: äncäm [ابسم (Osm.)]

suskun - молчаливый -
schweigsam; *äpsäm ätmäk*
susturmak - заставить молчать -
zum Schweigen bringen; *äpsäm*
otmak susmak - молчать -
schweigen; *äpsäm otmak çok*
söylämäktän yakşı susmak çok
konuşmaktan iyidir - молчать
лучше чѣмъ много говорить -
besser schweigen als viel zu
sprechen (Ata.).

¹äpsi: ¹änni [Şor.] = *¹äpçi*.

äpsik: äncik [اپسيك (Çağ.)]

küçük, güçsüz, yetersiz, zayıf,
az, azıcık, yavru hayvan, çocuk -
мало, недостаточно, малолѣтній,
молодое животное, дитя - klein,
schwach, mangelhaft, minorenn, ein

junges Thier, Kind (Calc. Wrt. كم
(کمتر و خرد سال و طفل و بچه هر نوع

äpsil: ännil [Şor.] = *äpçil*

canayakın, sevimli, sevecen -
ласковый, пріветливый -
freundlich, liebenswürdig.

¹äpsiz: ¹änciz [ايسز (Çağ.), *hosug*
(Osm.), سوددغ (Uyg. †), < *äp* + *siz*]

uygun olmayan, ölçüsüz -
негодный, неподходящій -
unpassend, nicht angemessen; *äpsiz*
söylämäk (Osm.) ahmakça şeyler
konuşmak - болтать, говорить
глупости - albernes Zeug schwatzen
(Z. I, 141,a). (deyimde *ابسر صابسر*
biçiminde geçen sözcüğün “äpsiz”
veya “ipsiz sapsız” olarak mı
okunması gerektiği konusunda
karara varamıyorum. Lh. “apsiz”
okumuş ve buna uygun (ايب وصايغى)
توتاماغى اولميان لابلالى ايتميان
tercüme etmiştir. Kalan bütün sözlük
yazarları “ipsiz” okumuş ve “ipi
olmayan” olarak açıklamışlardır.) -
Ob in der Redensart *ابسر صابسر* äpsiz
oder ipsiz sapsız zu lesen ist, wage
ich nicht zu entscheiden; Lh. liest
äpsiz und übersetzt demgemäss ; (ايب
(وصايغى ايتميان توتاماغى اولميان لابلالى),
soy ağacı olmayan (soy kütüğü belirsiz) ve *ağacı
tabakadan gelme* - alle übrigen
Lexicographen lesen *ipsiz* und
erklären es durch «ohne Faden»; fig.
connexione ac natalium splendore
carens (Men.), ohne Stammbaum
und von niederer Herkunft - (Z.),
personne d’une extracion basse et
inconnue (Bianchi), *shē iy ohnu*
8]g. sheshēh. mhtciysuyf. aqxał
(Erm. Wrt.), *άνυρωπος περ γέννησις*

ἄγνωστος ὄσημος (Л. Т. Г.). Aynı şekilde Lh.de ايب (=ip) altında yeniden ايبسز صابسز سروبنی وق سرسری burada açıkça bir hata olduğu anlaşıyor. (Kunoş'a göre şimdi İstanbul'da "ipsiz" söylenir, o bunu "yaramaz, terbiyesiz" olarak tercüme eder ve "ipsiz sapsız=herif" kullanımını fark eder. - Ebenso lesen wir im Lh. Unter ايب (=ip) abermals ايبسز صابسز سروبنی وق سرسری ممسكى نامعلوم مجهول الاحوال Es liegt hier also offenbar ein Versehen vor (nach Kúnos wird jetzt in Constantinopel ipsiz gesprochen, er übersetzt es mit «unartig» und bemerkt: *ipsiz sapsız = härif*).

¹äptä: **¹äptä** (v) [Kır., = Far. هفته]

hafta - недѣля - die Woche; *bu äptädä* bu hafta - на этой недѣлѣ - in dieser Woche.

²äptä: **²äptä** (v) [Küär., < ⁴äp + lä]

bir evde ikamet etmek - обитать домъ - ein Haus bewohnen; *äptäp yadır* o ikamet ediyor - онъ живатъ - er wohnt.

³äptä: **³äptä** (v) [Alt. Tel. Leb. Şor., < ¹äp + lä]

uydurmak, uyumlu hale getirmek, uzlaştırmak, bir kavgayı sonlandırmak - приложить, принаравливать, примирить, налаживать - anpassen, passend machen, versöhnen, einen Streit schlichten; *äskinî äptäp kî!* (Tel.) eski giysileri onar ve giy - старое платье починивай и надѣвай! - bessere alte Kleider aus und ziehe sie an! (P. d. V. I, 2,11); *kıs orta yarışp pardı, arşıyaq ot kıstı äptäp satdı*

(Alt.) kız ortadan ayrıldı, fakat yaşlı onu yeniden bitirdi, onu düzeltti - дѣвочка на двое раскололась, а старикъ опять прилалить ee - das Mädchen fiel mitten auseinander, aber der Alte stellte sie wieder her; *ül öböhönün közün atakanı-bıta satdı* (Alt.) delikanlı, avucunun içiyle yaşlı adamın gözlerini yerine yerleştirdi - ыноша приладилъ своею ладонью глаза старика - der Jüngling setzte mit seiner Handfläche die Augen des Alten wieder ein (P. d. V. I, 40,360).

¹äptäl: **¹äptäl** (v) [Tel. Şor. Alt., < *äptä* + l]

bir şeye uymak, bir şeye katılmak, bir şeye dayanmak - принаравливать, пригодиться - sich an etwas anpassen, anschliessen, passen zu etwas, sich an etwas anlehnen.

¹äptäş: **¹äptäş** (v) [Alt. Tel. Leb.] = *eptäs*.

^{äptäştir:} **^{äptäştir}** (v) [Tel., < *äptäş* + *tir*]

kırılmış bir şeyi tekrar bir araya getirmek, yerli yerine koymak, uyumlu hale getirmek, uyum sağlamak, uzlaştırmak - прилаживать изломанное, привести въ порядокъ, примирить - Zerbrochenes wieder zusammen setzen, in Ordnung bringen, versöhnen.

¹äptät: **¹äptät** (v) [Tel. Alt., < *äptä* + t]

1) uymak - принаравливать - anpassen.

2) her zaman uzlaştırmacıya bırakmak - всегда быть примирителемъ - immer den

Versöhner abgeben.

äptsi: äntsī [Kom.] = *äpçi*

eş, kadın, zevce - сунуга - die Gattin.

äptik-: äptik (v) [Tel., < *äp* + *tik*]

1) çekmek (hava akımı) - дуть (о сквозномъ вѣртѣ) - ziehen (vom Zugwinde).

2) uyumlu olmak, ölçülü olmak - принаравливаться, быть въ тактѣ - sich anpassen, im Takte sein.

äptîr: äptîr [Alt. Tob.] = *ämtîr*.

äptû: äptû [Tel. Alt., < *äp* + *lû*]

uygun, mahir, mülayim, münasip, rahat, sakin, itaatkâr, temiz, pak, fazla - удобный, ловкій, угодливый, приличный, подходящий, послушный, опрятный - passend, geschickt, nachgiebig, schicklich, bequem, friedlich, gehorsam, reinlich; *äptû ödük* iyi uyan bir çizme - сапогъ, который хорошо сидитъ - ein gut passender Stiefel; *äptû kör* iyice bak, dikkatini üzerine toplar - сморти хорошенько, обрату внимание на - siehe ordentlich nach, richte deine Aufmerksamkeit darauf.

äp-üntünün: äp-öntönön [Kaz.]

etrafına bakmadan, aceleyle - безъ оглядки, поспѣшно - ohne sich umzusehen, eilig.

äpyüş: änyüş [Tar.]

alaşım, metal karışımı - сплавъ разыхъ металловъ - die Legierung der Metalle.

¹är: ¹äp [Tel. Alt. Şor. Leb. Kumd. Tar.

Tob. Küär. Krm. (Çağ. †→²er) Kom., ار, ایر, ħe, ér (Osm.), (Kar. T. L.), سمن (Uyg.), krş. er, ir,

Moğ. [سن]

1) adam - мижчина - der Mann; *är kiji* (Alt. Tel.), *är kişi* (Tar.) aynısı - id.; *är tiskini uzun, at tuygağı yazı* adamın dizgini uzun, atın tırnağı düz - поводъ у челоуѣка длинный, копито у лошади плоское - der Zügel des Mannes ist lang, der Huf des Pferdes ist flach (Ata.) (P. d. V. I, 2,23); *kıyn işkâ är kiji kârâk* (Tel.) zor işe erkek gerekir - для тяжелой работы нуженъ мужчина - für eine schwere Arbeit braucht man einen Mann; *är pała* (Tel.) oğlan - сынъ, мальчик - rein Sohn, ein Knabe; *iş ärläri* (Osm.) memurlar, resmi bir iş yapan kimseler - чиновники, дѣловые люди - Beamten, Leute, die eine offizielle Thätigkeit haben; *säniñdin adın är yüzin körmädük* (Uyg.) (bir kadın) senin yüzünden başka hiçbir erkeğin yüzünü görmemiş olan (kadın) - (женщина) которая не видала лица другаго мужчины, кромѣ твоего - (eine Frau) die keines anderen Mannes Antlitz geschaut hat, als das deinige (K. B. 128,1; A4477); *uquş bota arkâ kör asğı üküş* eğer bir erkek akıllı olursa bundan yararı büyük olur - если у мужчины есть умъ, онъ имѣтъ великую пользу - wenn der Mann Verstand hat, hat er viel Vortheil davon (K. B. 16,30; A160); *är täni* (Tel.), *tämi* (Leb.), *täbi* (Şor.) erkeklik yaşı, çağı - возрастъ мужчины - das Mannesalter; *är täninä yätkinçä* (Tel.) ben yetişkin bir erkeğin yaşına ulaşınca kadar - до того времени какъ я выросъ -

bis ich zum Manne erwachsen war (P. d. V. I, 123); *söz avratların-dir iş ärlärin-dir* (Osm.) söz kadınların; iş erkeğindir - женщинамъ принадлежатъ слова, дѣйствию мужчинамъ - den Frauen gehört das Wort, den Männern die That (Ata.); *är at* (Uyg.) ordu, takım [aslında piyade, süvari] - войско, солдаты (собств. пѣхота [*är*] и конница [*at*] - das Heer, die Mannschaft (eigentl. Fussoldaten [*är*] und Reiterei [*at*]); *yimä bu çärig sü är at ma kamuğ* (Uyg.) ordunun tümü, bütün takım, birlik - все это войско, эти воины - das ganze Heer, die Mannschaft insgesamt (K. B. 6,9; A38); *kapuğda är at bilä nägü täg yaraşğusun ayur* (Uyg.) kapıda (yani hakanın hizmetinde bulunan) takımla birlikte nasıl uzlaşacağını söyler (bu bölüm) - она (глава) говорит, какъ надо жить въ согласіи съ войскомъ, находящимся у двери (т. е. на службѣ у Хана) - es (das Capitel) sagt, wie man mit den Mannschaften bei der Thür (d. h. im Dienste des Chan's) sich vertragen muss (K. B. 9,23; A55.bab).

2) güçlü bir adam, bir kahraman - сильный мужъ, герой - ein starker Mann, ein Held; *toña atp är ärdi atı bālgülüg* (Uyg.) adı bilinen büyük kahramanlar vardı - жили великіе герои, ихъ имена извѣстны - es gab grosse Helden, ihre Namen sind bekannt (K. B. 19,28; A277); *bu işkâ idi kurç katığ är kārāk* (Uyg.) savaşmak için çok güçlü, cesur kahramana bir ihtiyaç vardır - для

этого (военного) дѣла надо очень сильного, храбраго героя - für das (Kriegs-) Wesen braucht man einen sehr starken, tapferen Helden (K. B. 81,11; A2271); *sü başçısı är* (Uyg.) ordu komutanı - предводитель войска - der Heerführer (K. B. 9,7; A34. bab); *ärdäñ är* (Tel.) kahraman - храбрѣйшій герой - der Held; *är ölür adı kahr* (Osm.) yiğit ölür adı kalır [yiğit ölür şan kalır] - герой умираетъ, его имя остается - der Held stirbt, sein Name bleibt nach (Ata.); *är oğlu* (Osm.) cesur, yiğit - храбрый - der Tapfere; *söz ärlädi* (Osm.) doğru konuşmayı bilen kimseler (sözün kahramanları) - люди, которые умѣютъ говорить - Leu te, die gut zu sprechen verstehen (die Helden des Wortes); *cänk ärläri* (Osm.) yiğitler, kahramanlar, savaşçılar - храбрые, герои - die Tapferen, die Helden, die Streiter.

3) koca, kadının eşi - мужъ, сунругъ - der Ehemann, der gatte; *ağgan är* (Tel. Alt.) aynısı - id.; *ärim üydä yoğ* (Alt.), *ärim ävdä dākül* (Az. A.) kocam evde değıl - моего мужа дома нѣтъ - mein Mann ist nicht zu Hause; *ärgä pardı* (Tel.), *ärä gätti* (Az.), *ärä gitti* (Osm.) evlendi, kocaya vardı - она вышла замужъ - sie hat sich verheirathet; *är qadit poñp turduñtar* (Tel.) kağı koca olarak yaşadılar - они жили какъ муж съ женою - sie lebten als Mann und Frau; *ärdä oñmak* (Osm.) evli olmak (kadınlar için) - быть замужемъ - verheirathet sein (von Frauen); *ärä värmäk* (Osm.) kızını

evlendirmek - выдать замужъ - seine Tochter verheirathen. {ED 192a; UW 389a-391b er}

3är-: 3äp (v) [سۈن (Uyg.) Çağataycanın yazı dilinde bu eylemin yalnızca bir iki biçimi varlığını sürdürebildi: ایردیلا, ایردوک, ایردی, ایردینک, ایردیم nadiren ایرور ve ایرمس, daha az görülen ایرکان. Soy.'da *ärgän* sözcüğüyle karşılaştım; buna karşılık Uygurcada tüm eylem biçimleri görülmektedir. krş. ä, i] - In der dschagataischen Schriftsprache haben sich Zeitworts durchgängig erhalten: ایردوک, ایردی, ایردینک, ایردیم, ایردیلا, selten ایرور und ایرمس noch seltener ایرکان. Im Soj. ist mir *ärgän* aufgestossen; im Uigurischen hingegen treten alle Verbalformen auf. krş. ä, i]

olmak - быть - sein; *üçünçi akit ukuş ärür*; üçüncüsü akıldır - третий есть разумъ - der Dritte ist der Verstand (K. B.4,1; A30); *nä ärsädin ärmäs säniñ birligñ* senin birliğin (değer) para etmez - твое единство не состоитъ изъ вещества - deine Einheit besteht aus keinem Stoffe (K. B.11,3; A13); *qarañqu ärdim (män) yaruttı tünüm* karanlıktım, gecemi aydınlattı - я былъ темнымъ, онъ освѣтилъ мою ночь - ich war dunkel, er hat meine Nacht erleuchtet (K. B. 23,14; A383); *sävüg candın ärdi sävügräk maña* bu, benim için sevgili, tatlı yaşamdan yeğdi - оно было мнѣ милѣе жизни - es war mir lieber als das liebe Leben (K.B. 12,16; Arat dipnot sf.21); *hünärlig är ärmış*

kişilär başı hünerli kişi insanların başıydı - искусный человекъ быкъ главою людей - ein kunstreicher Mann war das Haupt der Menschen (K. B.7,4; A54); *tağı ma nägü ärsä arzu tiläk* - Bayattın yädilsü aña kut yüläk arzuları ve istekleri ne olursa olsun; bunlar tanrıdan mutluluk ve yardım olsun - какія бы ни были его просьбы и желанія, да постигнуть отъ Бога стастіе и помощь - was auch sein Begehren und seine Wünsche sein mögen, möge ihm von Gott Glück und hülfe werden (K. B.15,23; A122); *udır ärdiñ ärsä, tur, aç miñ köz!* eğer uyuduysan uyan ve bin göz aç! - если ты спалъ, цстанъ и открой тысячу глазъ! - wenn du geschlafen hast, steh auf und öffne tausend Augen! (K. B.14,17; A83); *säni ärdükün tæg ögümäz özüm* sana yakıştığı kadar seni övemiyorum - я не могу выхвалить тебя по достоинству - ich vermag dich nicht zu loben wie es dir zukommt (K. B. 12,1; A33); *kiçig ärkän ögrät oğulğa bilig* yaşı küçük olduğu müddetçe oğula bilimi öğret - учи сына знаниямъ, пока онъ малъ - lehre dem Sohne die Wissenschaft, solange er klein ist (K.B. 60,12; A1493) {ED 193b er-}.

4är: 4äp [اړ (Osm. (Çağ. †→¹⁴er)] = *ärkän*

sabah erken - рано утромъ, рано - am frühen Morgen, frühzeitig.

5är: 5äp [Bar., = Far. هر]

herhangi - кто либо - irgend wer; *är bir* her biri - всякій - ein

jeder; *är kim* aynısı - id.

6är: **6äp** [Kır., = Far. هر krş. ⁵är]

herkes, her biri - всякій,
каждый - jeder, ein jeder; *är bir
kiminî körmödüm* hiç kimseyi
görmedim - я никого не видалъ -
ich habe Niemanden gesehen.

7är: **7äp** [Kaz., = Ar. عار]

utanma, utanç - стыдъ - die
Schande, Scham.

9är: **9äp** [Tel. Alt. Leb.] = ⁸er, *äyär*,

ägär, ezär eyer - сѣдло - der Sattel;
atka är satdı (Tel.) ata eyer vurdu -
онъ осѣдлалъ лошадь - er hat das
Pferd gesattelt; *är tokum* eyer takımı
- сбруя - das Sattelzeug; *är çäştî*
(Tel.) eyer çıkardı - онъ снялъ
сѣдло - er hat den Sattel
abgenommen; *çimä ätkän är* renkli
kakmalı eyer - пестрое сѣдло съ
инкрустациями - ein bunter
ausgelegter Sattel; *är soy! är atıb-î!*
eyer çıkar -ними сѣдло! - nimm
den Sattel ab!

10är: **10äp** [Leb.] = *äñär* akşam,
alacakaranlık - вечернія сумерки -
die Abenddämmerung.

11är: **11äp** [Soy.] = *ägär, ägri*

eğri, eğrilmiş - кривой, косой -
krumm, schief.

12är-: **12äp** (v) [ایرمنک *hemh*;, έρμέχ
(Osm.)]

varmak, erişmek - достигнуть,
получить - erreichen, erlangen; *şu
māradına är!* şu muraduna er!
достигни своего желанья! -
erreiche diesen deinen Wunsch! *äl
ärdî* fırsat yakaladı - онъ нашель
случай - er fand Gelegenheit; *aķıt
ärmäk* akıl ermek, anlamak -

достигнуть уdomъ, понимать - mit
dem Verstande fassen, erreichen;
aķıtım ärmiyor aklım ermiyor - я не
понимаю - ich kann nicht verstehen;
aķıt ärir şey dāyil akıl erir şey değil -
это совершенно непонятно дѣло -
das ist eine ganz unverständliche
Sache.

13är-: **13äp** (v) [Soy.] = *äbir*

dönmek - вертѣться - sich
drehen.

1ärä-: **1äpä** (v) [Alt. Küär. Tel.]

vidalamak - винтить,
ввинчивать - schrauben,
einschrauben; *äräp suradı* ricasında
ısrar etti; isteğine sürekli rica
etmekle kavuştu - онъ настойчиво
просиль, выпросиль у меня - er hat
auf seine Bitte bestanden, hat seine
Sache durch häufiges Bitten erlangt,
herausgebettelt.

2ärä-: **2äpä** (v) [Şor. W., < *är* + *ä*]

büyümek, erkeklik çağına
gelmek - возмужать, достигнуть
мужескаго возраста - zum Manne
erwachsen.

5äræn: **5äræn** [ἄρην (Kar. T.)] = *4ärän*.

***äräj:** **äräj** [(Uyg.) bkz. *ärîç*]

ruhta sakinlik bulunması huzur,
umut - спокойное расположение
духа, спокойствіе, надежда - die
ruhige Stimmung, Ruhe Hoffnung;
äräj, arzu, nimet, küvençin avınç
sükunet, istek, zevk, güven ve
hoşnutluk - спокойствіе, желаніе,
наслажденіе, довѣріе и
удовольствіе - Ruhe, Wunsch,
Genuss, Vertrauen und Behagen (K.
B. 38,3; A937) *äräjlärkä avnıp usať
boťguçı* kayıtsız kimse kolaylıkla

umuda kapılır - небрежный скоро
 предается надеждамъ - der
 Fahrlässige giebt sich schnell
 Hoffnungen hin (K. B. 48,28,
 A1142); *äräjkä yakın tut yırak kıt*
bilä приблизь onun yakınına
 (gerçek) huzuru getir; ondan
 (dünyevi) talihi uzaklaştır - его
 (истинному) миру, удали его отъ
 счастья (этого мира) - bringe ihn
 dem (wahren) Friden nahe, entferne
 von ihm das Glück (dieser Welt) (K.
 B. 52,21; A1263); *äräjkä tægürdi*
mäni bu ölüm bu ölüm beni huzura
 götürdü -эта смерть дала мнѣ
 спокойствіе - dieser Tod brachte
 mich zur Ruhe (K. B. 62,1; A1544);
kärişi tälimrāk äräji az oł direnci
 fazla, huzuru azdı - больше было
 сопротивленія, мало спокойствія -
 grösser war sein Widerstand, gering
 seine Ruhe (K. B. 85,32; A2150);
äräj birlä miñ yıł tirilsä kutun mutlu
 bir şekilde huzurla bin yıl yaşasın -
 пусть онъ въ спокойствіи
 счастливо живетъ тысячу лѣтъ -
 möge er in Frieden tausend Jahre
 glücklich leben (K. B. 101,34;
 A3569); *iki köñli ärtär äräjkä bolup*
 huzura erdiklerinde her ikisinin
 (zengin ve fakirin) düşünceleri yok
 olur - мысли обоихъ (богатыхъ и
 бѣдныхъ) пропадутъ, когда они
 достигли спокойствія - die
 Gekanden beider (der Reichen und
 Armen) gehen zu Grunde, wenn sie
 zur Ruhe kommen (K. B. 103,11;
 A3618); *uçup kir sarayğa äräjin*
satın cennete uç ve oraya huzurla
 yerleş - fliege in's Paradies und lasse

dich in Frieden nieder (K. B. 105,6;
 A3672); *tünäktä äräj qolma*
 zindanda rahatlık arama - не ищи
 спокойствія въ темницѣ - verlange
 im Gefängnisse keine Behaglichkeit
 (K. B. 136,1; A4809). {ED 200a-b;
 DTS 176 *erej*}

***äräjlän-: äpäjläñ (v)** [(Uyg.), < *äräj*
 + *lä* + *n*, bkz. *äriçlä*]
 sakinleştirmek - успокоить -
 beruhigen; *äräjlänsü élkä yätürsü*
elig halkı sakinleştire ve ona yardım
 ede - пусть онъ успокоить и дать
 помощь народу - möge er das Volk
 beruhigen und ihm helfen (K. B.
 167,31; A5894). {ED 200b *erejlen-*;
 DTS 176 *erejlen-*}

äräk: äpäk [Tar., krş. *ärägär* (Yak.)]

hepsi, bütün - все, всѣ - Alles,
 Alle; *äräk kildī* hepsini yaptı - онъ
 сдѣлалъ все - er hat Alles gethan;
aytқан söz äräk lazim boldī sözünü
 tümüyle olması gereken biçimde
 söyledi - что онъ говорилъ, было
 совсѣмъ какъ слѣдуетъ - was er
 sprach, war ganz wie es sich gehörte.

äräkän: äpäkän [Tel.]

abak, sayı boncuğu - счеты - das
 Rechenbrett.

ärällik: äpällik [Tar.] = *äränlik*.

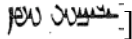
¹äräm: ¹äpäm [Kaz. Miş.; belki de
äräm sözcüğü Ar. حرام'dan geliyor,
 o zaman bu sözcük Kazak
 diyalektine iki yolla girmiş olmalı;
 yazı dilindeki haram sözcüğünün
 bulunması ve burada verilmiş olan
 biçimin kullanılmasıyla. *haram* ve
äräm arasındaki bağlantı tümüyle
 yok olmuştur. - vielleicht ist dieses
 äräm ebenfalls aus dem Ar. حرام

entstanden, dann wäre dieses Wort in zwei Formen in den Kaz. Dialect eingedrungen, durch Vermittlung der Schriftsprache als *haram* und durch den Verkehr in der hier angegebenen Form. Der Zusammenhang zwischen *äräm* und *haram* ist vollkommen verwischt]

1) bir şey için fazlasıyla iyi, fazlasıyla güzel, yazık - слишком хороший - zu gut, zu schade; *bu yakıştım, şimdi äräm* bu elbise senin için fazla güzel, elbiseye yazık - это хорошее платье, оно слишком хорошо для тебя - dies ist ein schönes Kleid, das ist zu schön (schade) für dich.

2) *haram* - растрата - die Vergeudung; *äräm itmäk* *haram* etmek - растратить - vergeuden, verschleudern; *äräm tamaq* otlakçı, bedavacı, asalak - приживалка - der schmarotzer; *äräm butmaq* kaybolmak, yok olmak, ortadan kalkmak - теряться - verloren gehen.

3) (Miş.) (şer) kötü dilli - элоръчивый - eine böse Zunge habend; *äräm tilli* aynısı - id.

²*äräm*: ²*äpäm* [Tel., = Моғ.

1) kısır, verimsiz - яловый - gelt; *äräm uy* henüz yavrulamamış inek, kısır inek - корова, которая еще не телилась, яловая корова - eine Kuh, die noch kein Kalb gehabt hat, eine gelte kuh; *äräm bā* kısır kısarak - яловая кобыла - eine gelte Stute.

2) (W.) hızlı gelişen buzağı veya tay - скоро растущий теленок или жеребенок - ein

schnellwachsendes Kalb oder Füllen; *äräm paṭa* güçlü, büyük çocuk - полный ребенок - ein starkes, grosses Kind.

ärämä: äpämä [Kaz.]

kısa, küçük ve sık çalılık - мелкий и частый кустарник, густым кустарником - eine mit dichtem, niedrigem Gestrüpp.

ärämälük: äpämälük [Kaz., < *ärämä* + *lik*]

kısa ve gür çalılık yer - место, обросшее низким, густым кустарником - eine mit dichtem, niedrigem Gestrüppe bewachsene Stelle.

ärämçän: äpämçän [Kaz., < *äräm* + *çän*]

dolandırıcılıkla, hileli oynayarak - обманывающий, фальшиво играющий - betrügerisch, falsch spielend.

ärämçi: äpämçi [Kaz., < *äräm* + *çi*]

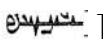
hilekar, dolandırıcı, sahtekar - шулер, обманщик - falscher Spieler, Betrüger.

ärämçilä: äpämçilä (v) [Kaz., < *äräm* + *çi* + *lä*]

- kandırmak - обманывать - betrügen.

ärämik: äpämik [Tel., < *äräm* + *k*]

verimsiz, kısır - бесплодный - unfruchtbar.

ärämji: äpämжі (v) [Tel., krş. Моғ.

kötü bir huy edinmek, şımartılmak - принять дурную привычку - sich etwas Schlechtes angewöhnen, verwöhnt werden.

ärämjidū: äpämжідў [Tel., < *ärämjit*

+ *ū*]

hoşgörülülük, ebeveynlerin çocuklara karşı güçsüzlükleri - вотворство, баловство - die Nachsicht, die schwachheit der Eltern gegen ihre Kinder.

ärämjit-: äpämjit (v) [Tel., < *ärämji* + *t*]

şımartmak, birini hoş görmek - баловать, потворствовать - Jemanden verwöhnen, mit Jemanden Nachsicht haben.

ärämjū: äpämjū [Tel.]

kötü huy, haylazlık, şımartılmış olmak - дурная привычка, капризь (дѣтей) - die böse Angewohnheit, die Unart, das Verwöhntsein.

ärämlä-: äpämlä (v) [Kaz., < *äräm* + *lä*]

doğru yapmamak, hata yapmak, yanlış oynamak - невѣрно сдѣлать, фалшиво играть - nicht richtig machen, falsch spielen.

¹ärän: ¹äpän [Kaz.]

1) = *aran*.

2) (Kar.) = *ärän*.

³ärän: ³äpän [Şor.]

can sıkıcı, neşesiz, dayanılmaz - скучный, невыносимый, скучающий - langweilig, unerträglich, sehnsüchtig.

⁴ärän: ⁴äpän [ایران (Çağ. †→⁶erän), ایرن *hehn* (Osm.), *سب* (Uyg.) *سب* (Kar. L.), < *är* + ?]

1) iyi insan, iyi eğitimli insan, güçlü cesur insan, kibar insan - хороший человек, человек хорошаго образования, сильный, храбрый человек, джентельмен - ein tüchtiger Mann, ein Mann von

guter Bildung, ein tapferer Mann, ein gentleman; *äränlärdä söz bir bohur* (Osm.) erenler daima sözünü tutar - хороший человек всегда сдержитъ свое слово - ein tüchtiger Mann hat nur ein Wort (Ata.); *äränlärin sağı sołu otmaz* (Osm.) erenler sağa sola bakmaz, daima iyilik yaparlar - хорошие люди не смотрятъ ни на право, ни на лѣво, дѣлаютъ всегда добро - die tüchtigen Leute sehen nicht nach rechts und nach links, handeln stets wie es sich gehört, thun überall das Richtige; *äränlär!* (Osm.) erenler! - господа! добрые люди! молодцы! - meine Herren! liebe Leute ihr Tapferen! *yimä tägmä biringä bir ögün äränlär adın adanış turur* (Uyg.) yine her birine bir öğün erenler adını vermişler - каждого изъ нихъ онъ извалъ именемъ какого либо героя - Jedem von ihnen gab er einen verschiedenen Namen guter Männer (K. B. 4,2); *acunda nä yanğığ ärän toğdı kör!* (Uyg.) dünyada ne türlü eren doğdu bak! - какихъ мужей не родилось на этомъ свѣтѣ! - was für Männer sind nicht in dieser Welt geboren! (K. B. 18,14; A234).

2) (Kar. L. T. Uyg.) (Çağ.†→⁶erän) erkek - мужчина - der Mann (überhaupt) (H. 32,5)

3) (Osm) simyacı, ilim veya mezhebin sırlarını iyi bilen iyi eğitim görmüş kişi - Адепт - ein Adept, ein Eingeweihter, ein Anlangender, einer der zur Kenntniss der Wahrheit gelangt ist (nach Zenker, der es < *är*

+ *än* ableitet [?]. {ED 232b; UW 409b-411a}

äräñ: **äpäñ** [Kır., krş. *aray*]

hemen hemen, güç bela, azıcık -
едва - kaum, fast nicht; *äräñsudan*
şıktım neredeyse sudan
çıkamıyordum - я едва вышелъ изъ
воды - ich konnte kaum aus dem
Wasser kommen; *äräñ üygö cettim*
neredeyse eve gelemiyordum - едва
я могъ дойти до дому - ich konnte
fast nicht nach Hause Kommen.

äräñgi: **äpäñgi** [Kaz. Bar.]

şalgam lahanası, yer lahanası
(Budg. alabaş, kıvrıcık lahana) -
бркюкба - die Kohlrübe (Budg.
кольрабы - die Kohlrabi).

äräñis: **äpäñic** [Tel. Leb. Alt.]

belirsiz, şüpheli, ikircimli -
неопредѣленный, неизъяснимый -
unbestimmt, ungewiss, schwankend;
ağaştā ämäs taştā ämäs, äräñis
połdım (Tel.) ağaç mı yoksa taş mı
olduğunu ayırt edemiyordum - было
ли это дерево или камень, я не
могъ различить - ob das Holz oder
Stein war, ich vermochte es nicht zu
unterscheiden; *kızılt ämäs nāmā ämäs*
äräñis kızıl değil, başka bir renk
değil, kestirmek imkansız - это не
красного и ни другого цвета,
нельзя опредѣлить - es ist nicht
roth, nicht andersfarbig, es ist
unbestimmt; *körzö tonı da par, tonı*
da yok, äräñis parğan oraya
baktığında onun kürkle mi yoksa
kürksüz mü geldiği anlaşılmazdı -
когда онъ взглянулъ, нельзя было
опредѣлить, пришелъ ли онъ въ
шубѣ безъ шубы - als er hinsah,

war es ungewiss, ob er mit einem
Pelze gekommen war oder ob er
ohne Pelz gekommen war (P. d. V. I,
58,24).

äräñistän-: **äpäñictän** [Tel. W., <
äräñis + *län*]

kararsız kalmak, tarafsız olmak,
dalgalanmak - ни на что не
рѣшиться, быть въ раздумѣ - sich
zu nichts entschieden, unentschieden
sein, schwanken.

äränlik: **äpäñlik** †→ **eränlik** [ایرانلیک
(Çağ.), < ⁴*ärän* + *lik*]

äräts: **äpäu** [Küär., < *ärä* + *ç*]

vida - винтъ - die Schraube.

ärävl: **äpäyl** [ایرول, هرول, يرول (Çağ.)]

öncü, ileri, lider - аванпосты,
авангардъ - der Vorposten, die
Vorhut.

äräzin: **äpäzin** [Alt., < ¹*ärä* + *sin*]

vida, pervane - винтъ - die
Schraube.

äräzindä-: **äpäzindä (v)** [Alt., < *äräzin*
+ *lā*]

1) vidalamak - винтъ,
ввинчивать - Schrauben,
einschrauben.

2) vidayla tutturmak -
прикрѣпить винтами - mit
Schrauben befestigen.

äräzindäl-: **äpäzindäl (v)** [Alt., <
äräzindä + *l*]

vidayla tutturulmak - быть
привинчениымъ, прикрѣпленнымъ
винтами - eingeschraubt, mit
schrauben befestigt werden.

ärbä: **äpbä** [Kaz.]

1) başak samanı (tahılın
harmanlanmasından art akalan
kabuk) - мякина, охвостье - die

Spreu, Hülsen (die nach dem Dreschen übrig bleiben).

2) en küçük başaklar - самые мелкие колосья - die allerkleinsten Aehren.

ärbäk: **äpбäк** [Leb. Şor.] = *ärmäk*.

ärbäktä-: **äpбäктä (v)** [Leb. Şor., < *erbäk* + *lä*] = *ärmäktä*.

ärbäktäş: **äpбäтäш** [Leb. Şor., < *erbäktä* + *ş*] = *ärmäktäş*.

ärbälî: **äpбälî** [Kaz., < *ärbälî*]

tahıl kabuklarıyla harmanlanmış - смѣшанный съ мякиною, съ охвостьемъ - mit Spreu gemischt.

ärbälîk: **äpбälîк** [Kaz., < *ärbä* + *lîk*]

1) tahıl kabuklarının savrulduğu yer - мѣсто, гдѣ собирають охвостье - Stelle, wo man Spreu aufhäuft.

2) döşeme tahtası - полъ, половица - die Diele, das Dielenbrett.

¹ärcä: **¹äpдä** [ارجہ *hetĥ* (Osm.), < *är* + *çä*, krş. *är*, *ärkän*]

erken, sabah erken - рано, рано утромъ - früh, früh am Morgen.

²ärcä: **²äpдä** [Kaz.]

sepet, küçük kulübe, kutu, sandık - корзина, ящикъ - der Korb, die Baude, die schachtel, der Kasten.

ärcäçî: **äpдäчи** [Kaz., < *ärcä* + *çî*]

sepetçi, kutucu, sepet yapan - корзинщикъ - der Korbmacher, Schachtelmacher.

ärçän: **äpчän** [Kaz., < *är* + *çän*] = *ärçil*.

ärçi-: **äpчи (v)** [Kaz., krş. *arçı*]

temizlemek, kabuğunu soymak, seçmek, ayıklamak - чистить, вычистить, выбирать - reinigen,

abkratzen, aussuchen; *kîm ärçigän* giysileri temizledi - онъ вычистилъ платье - er hat die Kleider gereinigt.

ärçil: **äpçil** [Kaz., < *är* + *çil*] = *ärçän*

utangaç, sıkılgan, titiz, temkinli, dikkatli - стыдливый, разборчивый, осторожный, внимательный - schamhaft, wählerisch, vorsichtig, aufmerksam.

ärçin-: **äpчин (v)** [Kaz. < *ärçi* + *n*]

temizlenmek, kendini temizlemek - чистить себя - sich reinigen.

ärçit-: **äpчит (v)** [Kaz., < *ärçä* + *t*]

temizletmek - заставить чистить - reinigen lassen.

¹ärdä-: **¹äpдä (v)** [Kumd.] = *ärtä*.

²ärdä: **²äpдä** † [اړدä (Uyg.) → ⁴ärtä] = ⁴ärtä

ärdägi: **äpдägi** [Leb. Tob., سەردەگى (Uyg. †→*ärtäki*), 古昔 (Çin.-Uyg. Wrt. 14, b)]

uzun zaman önce, bir zamanlar - давно тому назадъ - vor langer Zeit, einst. {Ligeti 1966, s. 135 *ärtä-ki*}

ärdäk: **äpдäk** [אֶרְדֵּק (Kar. L.)] = *ördäk*

ördek - утка - die Ente.

ärdälä: **äpдälä** [ردەلە (Osm.)]

katkı, ek - прибавление, дополнение - die Zugabe, Beigabe, das Supplement.

ärdäm: **äpдäm** [Kom., سەدەم (Uyg.)]

zanaat, sanat, el becerisi, erdem - ремесло, искусство, ловкость, заслуга, добродѣтель - das Handwerk, die Kunst, Geschicklichkeit, das Verdienst, die Tugend; *ärdäm äksik potmadı* (Kom. 207,8) erdemi eksilmedi - его

добродѣтель не уменьшалась - seine Tugend nahm nicht ab; *añar berdi ärdäm, bilig ög, uğuğ* (Uyg.) ona beceri, bilgi, akıl ve bilgelik verdi - онъ далъ ему ловкость, знание, разумъ и ученость - er gab ihm Geschicklichkeit, Wissen, Verstand und Gelehrsamkeit (K. B. 16,18; A148); *til ärdämin münin asıgın yasın ayur* dilin edinilen becerisinden, yararından ve zararından söz eder - (эта глава) говорить о ловкости языка, о выгодѣ и вредѣ, происходящихъ отъ него - es spricht von der Fertigkeit der Zunge, von ihrem Nutzen und Schaden (K. B. 17,2;); *bädük bilgi birlä üküş ärdämi* yüksek bilgisi ve sayısız becerileri - его высокое знание и много его ловкостей - sein hohes Wissen und seine zahlreichen Fertigkeiten (K. B. 19,26; A278); *miñ ärdäm kārāk bu çığan tutğuğa* bu dünyayı yönetmek için bin beceri gerekmektedir - понадобятся тысячи ловкостей, чтобы владеть этимъ міромъ - man braucht tausend Geschicklichkeiten, um diese Welt zu regieren (K. B. 20,2; A284); *qamuğ türlüg ärdäm tükel ögränip - yorır ärdi ärdäm äligkä ahp* türlü becerileri tümünden ele alarak, kullanarak yaşadı - выполнѣ изучивъ всевозможныя ловкости - alle verschiedenen Fertigkeiten anwendend (in die Hand nehmend) (K. B. 26,22; A465). {ED 206b-207a; UW 411a-415b *ärdäm*}

ärdämli: ärdämli [Kom., < *ärdäm* + *li*] erdemli - добродѣтельный -

tugendhaft.

***ärdämliq: ärdämliq** [𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤𐰠𐰪𐰆𐰏𐰤𐰠 (Uyg.), < *ärdäm* + *liq* bkz. *ärdämlik*] yararlı, becerikli - заслуженный, ловкій - verdienstvoll, geschickt; *tiläsä buður barça arzısı bāğ - tiläsä kişî bulmaz ärdämliq yeg (?)* (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤𐰠𐰪𐰆𐰏𐰤𐰠) bey aradığında, tüm arzuladığını bulur; ancak insan arasa hak ettiğini bulamaz - если князь ищетъ, онъ находитъ всѣ свои желанія, если онъ ищетъ людей, онъ не находитъ ни одного заслуженнаго - wenn der Fürst sucht, findet er alle seine Wünsche, sucht er aber Menschen, findet er nicht einen verdienstvollen (K. B. 63,39; A1617). {ED 212a; UW 415b-417b; DTS 176 *ärdämliq*}

ärdämlik: ärdämlik †→ **ärdämliq** [𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤𐰠𐰪𐰆𐰏𐰤𐰠 (Uyg.), < *ärdäm* + *lik*]

ärdzän: äpzän [Bar.] = *arzan* ucuz - дешевый - billig.

ärdäñ: ärdäñ [Kom., < *är* + *däñ*]

bakire - дѣвица, дѣва - die Jungfrau; *ärdäñ türdatsı* bakire olarak doğurduğun - ты родившая дѣвицею - die du als Jungfrau geboren hast (Kom. 199,4); *ärdäñ ana* bakire anne - мать-дѣвица - jungfräuliche Mutter.

ärdäni: ärdäni †→ **ärdini** [𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤𐰠𐰪𐰆𐰏𐰤𐰠 (Uyg.), krş. Моғ. 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤𐰠]

ärdäñlik: ärdäñlik [Kom., < *ärdäñ* + *lik*]

bakirelik - дѣвственность - die Jungfrauenschaft; *ärdäñligiñ ärür kärmän* bekaret bir kaledir - твоя

дѣвственность есть крѣпость -
deine jungfrauenschaft ist eine
Festung (Kom. 197,8).

ärdzi-: äpzi (v) [Bar.] = *ärçi*

pullarını temizlemek - очищать
отъ чешуи - abschuppen (Fische).

¹ärdinā: ¹äpdiñä [Tel.] = *ärdäni*

değerlilik - драгоценность - die
Kostbarkeit.

²ärdinā: ²äpdiñä [Kaz.]

düzenlenmiş odun, istiflenmiş
odun, düz bir sıraya dizilmiş odun
(sırada) - поставленные (въ ряды)
дрова, сажень дровъ - ein
aufgestellter Holzstoss, ein Faden
Holz.

ärdinälî: äpdiñälî [Kaz., < *ärdinā* +
lî]

sıraya dizimli (odun için) -
поставленный въ ряды (о дровахъ)
- in Reihen aufgestellt (von
Brennholz).

***ärdini: äpdiñi** [(Uyg.), krş. Moğ.
دردین bkz. *ärdäni*]

değerli taş - драгоценный
камень - der Edelstein. {ED 212a
ärdini; UW 418a-424b *ärdini*}

¹ärgä: ¹äpgrä [Soy, krş. *ärgä* (Yak.)] =
ergi

eski (nesne için) - старый
(овещяхъ) - alt (von Sachen).

³ärgä-: ³äpgrä (v) †→ **irk-** [ايركماک,
ايركماک (Çağ.)] {ED 221a *irk-*}

¹ärgäk: ¹äpgräk [Şor. Leb. Küär.,
(ايركماک Uyg. † → ²**erkäk**)] = *ärkāk*
pırzaq ärgäri (Şor.) erkek kedi -
котъ - der Kater.

¹ärgän-: ¹äpgrän (v) †→ **irkin-** [
ايركانماک (Çağ.)]

toplanmak, katılmak -

собираются, присоединяться - sich
versammeln, sich anschliessen. {ED
227a *irkin-*}

²ärgän: ²äpgrän [اركان ههههه (Osm.
Çağ.)] = *ärgin*

evlenmemiş, bekar, yaşı geçkin
bekar - холостой, неженатый -
unverheirathet, Junggesell,
Hagestolz. {ED 235a *ergen*, Sang.
18}

ärgänlik: äpgränlik [اركانليك هههههه; (Osm. Çağ.)]

1) bekarlık - состояние
холостака - das Ledigsein.

2) yüzde oluşan sivilceler
прыщники на лица у неженатыхъ -
Pickeln, die Gesichte bilden. {ED
235a *ergen*, Sang. 18}

ärgäş-: äpgräş (v) [Tar. ايركاشمك (Çağ.
†→**eriş-**), < ³*ärgä* + *ş*]

uğurlamak, yanında bulunmak,
katılmak - сопровождать,
слѣдовать, соединяться съ кѣмъ -
begleiten, folgen, sich an Jemand
anschliessen.

ärgäştür-: äpgräştürp (v) †→ **eriştür-**
[اركشتورماک (Çağ.), < *ärgäş* + *tür*]

²ärgi: ²äpgrä [Şor., krş. *ägrä*] = ³*egri*.

¹ärgilän-: ¹äpgrilän (v) [Şor., < *ärgi* +
lä + *n*]

yaşlanmak, eskimek, zamanla
kötülemek, kullanılmak, yıpranmak -
старѣть, ветшать, тлѣть,
износиться - alt werden, veralten,
mit der Zeit schlecht werden,
verbraucht werden.

¹ärgim: ¹äpgrim [Kır., < *kim*]

her kim, kim olsa - кто либо,
всякій знаетъ - wer es auch sei, ein
jeder; *ärgim bilädi* herkes bunu bilir

- всякій знаетъ - jeder weiss es;
ärgimdî körmödüm kimseyi
 görmedim - я никого не видѣлъ -
 ich habe Niemand gesehen.

²**ärgim:** ²**äpgrim** [سەردەر (Uyg.)] =
ärgim.

¹**ärgin:** ¹**äpgrin** [هەقۇن (Osm.),
 krş. *ärkin, ärgin*]

ergin, evlenecek çağda, yetişmiş
 - зрѣлый, возмужалый - reif,
 gereift, mannbar.

²**ärgin:** ²**äpgrin** † [سەردەر (Uyg.), < *ärk*
 + *n* bkz. **notlar**]

fazlasıyla bol, zengin biçimde,
 zengin - въ изобилій, въ
 значительномъ количествѣ - in
 reichem Maasse, reichlich.

ärgir-: **äprip (v)** [ارکیرمک (Osm.)] =
ärdir.

¹**ärgis:** ¹**äprie** † → **härgiz** [Kom.,
 سەردەر (Uyg.), = Far. هرگز]

hiçbir zaman - никогда -
 niemals; *bu kitabdın yakşırak härgiz
 kim ärsä tasnif kıtmay-turur* hiçbir
 zaman kim olursa olsun bundan daha
 iyi bir kitap yazılamayacak -
 нокпгда кто-либо не можетъ
 сочинить книгу лугше этой -
 Niemals wird, wer es auch sei, ein
 besseres Buch verfassen als dieses
 (K. B. 3,2; A 15).

²**ärgis:** ²**äprie** [Kır.] = *ärgis*

¹**äri:** ¹**äpi** [Şor.] = *ärü*.

²**äri:** ²**äpi** [Bar., krş. ²*ärık 2*]

iri, büyük taneli - крупный,
 крупнозернистый - grosskörnig,
 grobkörnig.

³**äri-:** ³**äpi (v)** [Alt. Tel. Leb. Bar. Tar.
 Krm., ایریمک (Çağ. † → ⁴**eri-**), ایریمک
 हेमह;; έριμέχ (Osm.Az.)]

1) erimek, ergimek (tuzun suda
 erimesi gibi) - таять, расплавиться,
 разтворяться (какъ соль въ водѣ) -
 aufthauen, schmelzen, sich auflösen;
yaskıda kar ärip-yat (Alt.) -
 ilkbaharda kar erir - весной таетъ
 снѣгъ - im Frühling thaut der
 Schnee; *yağım äridi* (Osm.) yağım
 eridi, heyecanlandım, zayıfladım
 (yorgunluktan) - мое сало растаяло,
 я измученъ, возбужденъ, я
 похудѣлъ отъ страданія - mein Fett
 ist geschmolzen, ich bin erregt,
 aufgebracht, ich bin ganz ermattet,
 abgemagert (vor Anstrengung);
yürägimniñ yağı äridi (Krm. K.)
 aynısı, yüreğimin yağı eridi - id.
 (слов.: стаялъ жиръ моего сердца -
 wörtl.: das Fett meines Herzens ist
 geschmolzen); *yürägi gorhudan
 äridi* (Az.) yüreği korkudan eridi -
 онъ совсѣмъ растерялся, онъ
 испугался - er ist ganz verwirrt, hat
 sich erschreckt; *yüzüm äridi
 utanmaqtan* (Az.) utançtan yüzüm
 eridi - мнѣ стало очень стыдно -
 ich war ganz beschämt (A.); *tūlarnıñ
 pajındağı qartarı küskä yätträ onçozi
 äribäs* (Tel.) dağın tepesindeki kar,
 sonbahara kadar tümüyle erimez -
 весь снѣгъ на вершинахъ горъ до
 осени не таетъ - der Schnee der
 Berggipfel thaut bis zum Herbst
 nicht gänzlich auf (P. d. V. I,
 147,29).

2) (Bar.) pıhtılaşmak,
 koyulaşmak - свертывающая -
 gerinnen.

3) (Krm.) birbirinden ayrılmak,
 liflerine ayrılmak - рваться -

auseinandergehen, sich fasern, sich schleissen.

4) (Çağ. †→⁴eri-)

⁵äri: ⁵äpi [Soj.] = *ägri*

eğri, eğilmiş - кривой - krumm;
äri oruq dolambaçlı yol - околесица,
объѣздъ - ein Umweg (wörtlich: ein
krummer weg.).

äri-beri: äpi-beri [Kır.] = *arı-bäri*

oraya buraya - туда и сюда -
hierhin und dorthin; *at avnadı äri-beri ottadı* at, orayı burayı dolaşır
biraz otladı - лошадь валялась и
щипала тамъ и сямъ траву - das
Pferd wälzte sich und frass hier und
dort ein wenig Gras (P. d. V. III,
313,26).

äriç: äpiç †→ *äräj* [سەرچەر] (Uyg.) =
äriñç

{ED 200a-b; DTS 176 *erej*}

äriçlä-: äpiçlä (v) †→ *äräjlän-*
[سەرچەرلەن] (Uyg.), < *äriç* + *lä*, krş.
äriñçlän

äriçlik: äpiçlik † → *äriñjlig*
[سەرچەرلىك] (Uyg.), < *äriç* + *lik*

äridici: äpidiçi [اريدىچى] *heurutu*
(Osm.), < *ärit* + *i* + *çi*

1) *dökümcü* - плавильщикъ -
der Schmelzer.

2) *diğer maddeyi eriten madde*
(çözücü) - вещество, въ которомъ
другое вещество растворяется - ein
Stoff, in dem ein anderer stoff sich
auflöst.

ärikü: äpiçü [Tel., < ⁵*ärik* + *ü*]

can sıkıntısı, bıkkıntı, usanç,
güçlü istek, özlem - скука, сильное
желание - Langeweile, Ueberdruss,
Sehnsucht.

¹ärik: ¹äpik [Kom., اريك] (Çağ. †→

ärük) (Osm. Az.)] = *örük*

1) (Osm.) *erik* - слива - die
Pflaume; *ärik kurusu, kuru ärik*
(Osm.) *erik kurusu, kuru erik* -
черносливъ - getrocknete Pflaumen;
dağ äriyi, yaban äriyi dağ eriği,
yaban eriği - дикая слива - wilde
pflaume. Diğer *erik çeşitleri* -
Различные сорта сливъ: - *Amasiya*
äriyi, bardağ äriyi, türbä äriyi, can
äriyi, çaķal äriyi, ayn baķar äriyi,
firānk äriyi, murdum äriyi, Hind
äriyi (B. d. M.).

2) (Çağ. †→ *ärük*)

²ärik: ²äpik †→ *irig* [ايريك] (Çağ.), krş.
²äri] {ED 222a *irig*}

³ärik: ³äpik [Tar. Alt. Tel. Şor. Kom.,
ايريك] (Çağ. †→ *erk*), († Uyg. → *irig,*
er)

1) *güç, kudret* - могущество,
сила - die kraft, Gewalt; *nä istäsädä*
ärik bar ne isterse onu yapabilir -
онъ можетъ все дѣлать, что онъ
хочетъ - er kann Alles thun, was er
will; *erik kälmedi* (Çağ.) (buna) *gücü*
yok - онъ не имѣетъ силы на это -
er hat dazu keine Kraft; *erkim*
yätmedi (Çağ.) *gücüm yetmedi* - у
меня силы не доставало - meine
Kraft reichte nicht aus.

2) † (Uyg. → *irig*)

3) (Çağ. † **bkz. notlar**) *istek,*
dilek, fikir, huy воля, желание,
мнѣніе, капризь - der Wille, der
Wunsch, die Meinung, die Laune;
ķamşı kattı pođdı, ät nimjaķ pođdı
ärik çokta çür-çarbıs (Şor.) *ķamçı*
serttir, et yumuşak; bu yüzden kendi
isteğimizle *ķoşmuyoruz* - плеть
жестка, -мясо мягко, поневолѣ

бѣжишь - die Knute ist hart, das Fleisch ist weich, so laufen wir nicht freiwillig.

⁵ärik-: ⁵äpik (v) [Alt. Tel. Leb. Şor. Küär. Kom., ايريك (Çağ. †→ **irik-**), (Uyg. †→ **irik-**), krş. *erän*]

1) canı sıkılmak, içinde bir boşluk hissetmek, özlemek, sıkıntı ve yetersizlik hissetmek - скучать, чувствовать недотатокъ - sich langweilen, eine Leere in sich fühlen, sich sehnen; *änädän ärikpä!* (Alt.) anneni özleme - не скучай о матери! - sehne dich nicht nach deiner Mutter!

2) kendini eziyet altında hissetmek, memnuniyetsiz olmak, baskı altında kalmak, bıkmış olmak, iğrenmek - считать тягостнымъ, быть недовольнымъ, считать противнымъ, неприятнымъ, пренебрегать, ненавидѣть - sich belästigt fühlen, nicht zufrieden sein, überdrüssig sein, Ekel empfinden, verabscheuen. {ED 226a irik- (?ërik-)}

ärik: äpîr [Şor.] = *ärü*.

ärikçân: äpikçân [Tel., < ⁵ärik + çân]

can sıkıcı, can sıkıntısı duyma; tiksinti, nefret duyma - скучный, чувствующий скуку, отвращение - langweilig, Langeweile empfindend, Ekel, Widerwillen empfindend.

ärikçil: äpikçil [Leb., < ⁵ärik + çil] = *ärikçân*.

¹äriklä-: ¹äpiklä (v) [Kom.]

deri sepilemek, tabaklamak - дубить кожу - Leder gerben; *äriklägän täre* sepilene deri - дубленая кожа - gegerbtes Leder

Kom. 132 = gegerwit leder).

²äriklä-: ²äpiklä (v) †→ **iriklä-** [ايرىكلامك (Çağ. V.), krş. *äliklä*]

rahatsız etmek, alay etmek - дразнить, насмѣчаться - necken, verspotten; *bir kimsädän äriklädi* aynısı - id. {ED 226a irik-?}

äriklän-: äpiklän (v) †→ **iriglän-** [ايرىگلانمك (Uyg.), < ³ärik + lä + n] {ED 228b iriglän-}

ärikli: äpikli [Kom., < ³ärik + li]

güçlü, birşey yapmaya yetenekli, muktedir - могущественный, имѣющий возможность что нибудь сдѣлать - mächtig, fähig etwas zu thun.

¹äriklik: ¹äpiklik [ايرىكلىك (Osm.), < ¹ärik + lik]

eriklik, erik bahçesi - садъ сливъ - ein Pflaumengarten.

²äriklik: ²äpiklik [ايرىكلىك (Çağ. †→ **ärklik**), (Uyg. †→ **iriglik**), < ³ärik + lik]

1) (Çağ. †→ ***ärklik** 2) kendi isteğiyle, özgür iradesiyle sahip olduğu şey - свободная воля, свободное расположение, распоряжение - freier Wille, freie Verfügung, freier Besitz.

2) († Uyg. → **iriglik**) şiddet, sertlik - вспыльчивость - die Heftigkeit; *irig sözlämägil kişikä tilin* - *iriglik ot ot bir küyär-täg bilin* insanlara karşı sert konuşma; sertlik ateş gibidir hemen alev alır, bunu bil - не говори вспыльчивость огонь, она какъ будто жжетъ - sprich nicht zu den Menschen heftig, die Heftigkeit ist wie Feuer, sie brennt gleichsam, das wisse (K. B. 58,3;

A1415). {ED 222a irig}

3) († Çağ. → ***ärklig** 1) güçlü,
her şeye kadir - могущественный,
всемогущий - mächtig, allmächtig.
{ED 224a; UW 436b-440b; DTS 180
erklig}

ärikmān: äpikmān [Kaz.]

dul avrat otu - лапушникъ - die
Klette.

äriktsän: äpikuān [Bar.] = *ärikçān*.

¹äriktir-: ¹äpiktip (v) [Tel. Leb. Şor.
Küär., اريكتيرمك (Çağ. †→ **iriktir-**), <
⁵*ärik* + *tir*]

1) can sıkmak, can sıkıntısına
neden olmak, güçlü istek
uyandırmak, özlem uyandırmak -
причинять скуку, возбуждать
сильное желание - langweilen,
Langeweile verursachen Sehnsucht
erregen.

2) karşı koyma, direnç
uyandırmak; iğrenme, tiksinti;
bıkmak, nefret uyandırmak -
возбуждать сопротивление,
отвращение, надождать,
возбуждать ненависть -
Widerwillen, Abscheu, Ueberdruss
erregen, anekeln.

ärilä-: äpilä (v) [Şor., < ¹*äri* + *lä*]

birine acı çektirmek - мучить -
quälen, martern.

ärilän-: äpilän (v) [Şor., < ¹*äri* + *lä* +
n]

acı çekmek - мучиться,
страдать - sich quälen, leiden.

¹ärim: ¹äpim [Kaz. Bdg.]

pelin - полынь - Wermuth.

²ärim: ²äpim [Tar., اريم *heum* (Osm.),
ايريم (Çağ.), krş. *äriñç*, *äriç*, Моғ.
[عسپنچ]]

1) umut, beklenti, batıl inanç,
hayal gücü - надежда, ожидание,
суевѣрие, воображение - die
Hoffnung, die Erwartung, der
Aberglaube, die Einbildung; *hotun
ärimi dir* (Tar.) bu, kadınların batıl
bir inancıdır - это женское суевѣрие
- das ist ein Aberglaube der Frauen.

2) (Osm.) istişare yoluyla
Kuran'a baş vurulduğunda)
geleceğin önceden öğrenilmesi,
kehanet - гадание черезъ истихаре -
das Erfahren des Zukünftigen durch
die Istichare (Befragung des
Korans).

ärimçäk: äpimçäk [اريمچك (Çağ.), <
ärim + *çäk*]

umut - надежда - die Hoffnung.

¹ärin: ¹äpın [Alt. Tel. Leb. Şor. Soy.
Kom. Küär., ارين (Çağ. †→ ³**erın**),
ايرن (Osm.), אֵרִין (Kar. L. T.)]

1) dudak - губа - die Lippe;
ärnim (Alt. Tel.) dudağım - моя губа
- meine Lippe; *altı ärin* (Alt.) alt
dudak - нижняя губа - die
Unterlippe; *üstü ärin* (Alt.) üst dudak
- верхняя губа - die Oberlippe; *ül
kadū aḥp altı ärdîn yärhâ yapşıra,
altı ärdîn kadūbıta kadadı. Ül kadū
aḥp üstü ärdîn tănārā yapşıra* (Alt.)
delikanlı bir çivi alıp alt dudağını
yere, üst dudağını da göğşe mıhladı -
юноша взял гвоздь и
приколотил гвоздем нижнюю
губу къ землѣ и верхнюю губу къ
небу - der Jüngling nahm einen
Nagel und heftete die Unterlippe an
die Erde und die Oberlippe an den
Himmel (P. d. V. I, 38,284).

2) (Osm.) alt dudak - нижняя

губа - die Unterlippe. {ED 232b erin}

3) kap kacak kenarı - край посуды - der Rand eines Gefäßes; *ayaqtıñ ärdi* (Alt.) çanak kenarı - край чашки - der Rand des Napfes.

²ärin: **²äpın** [Bar.] = *ärin*

altı ärnı (onun) alt dudağı - его нижняя губа - seine Unterlippe; *üstü ärnı* (onun) üst dudağı - его верхняя губа - seine Oberlippe.

⁴ärin: **⁴äpın** [Arık] *ḥeun*, *ériv* (Osm.) = *ärin*.

⁵ärin-: **⁵äpın (v)** [Az., < *äri* + *n*] = *äri*
erimek - таять, расплавяться -
thauen, schmelzen.

⁶ärin-: **⁶äpın (v)** [Şor., *مەدەت* (Uyg. $\dagger \rightarrow$ **irik-**), ایرینماک (Çağ.) ایرینماک *ḥeuntḥ*; (Osm.), krş. *ärän*, *ärik*]

1) (Uyg. $\dagger \rightarrow$ **irik-**) {ED 226a irik-}

2) (Osm. Tar.) tembel olmak - быть лѣнивымъ - faul sein, faulenz.

3) (Şor.) canı sıkılmak, özlemek - скучать, сильно желать - sich langweilen, Langeweile haben, sich sehnen. {ED 235a erin-}

⁸ärin: **⁸äpın** $\dagger$ [آرىن (Uyg.), belki de ³*ärik* biçimi için hatalı bir yazım - vielleicht ein Versehen des Abschreibers für ³*ärik*, krş. dass] $\rightarrow$ **irig**

{ED 222a,b irig}

ärinḡ: **äpıḡ** $\dagger \rightarrow$ **irıḡ** [Arık] (Çağ. Osm.)]

irin, iltihap - матерія, гной - der Eiter; *ärin tutti, tökti* yara iltihaplandı - рана гноилась - die Wunde eiterte. {ED 233a irin}

***ärinḡ:** **äpınḡ** [سەدەتەر, سەدەتەر (Uyg.), < *är* + *inḡ*, krş. bkz. *ärinḡ*]

muhtemelen, belki, galiba - усилительная частица - wahrscheinlich, vermutlich. {ED 234a erinḡ}

ärinḡ: **äpınḡ** $\dagger \rightarrow$ ***ärinḡ, ärinj** [سەدەتەر, سەدەتەر (Uyg.), < *ärin* + *ḡ*, krş. *äriniḡ* bkz. **notlar.**]

{ED 234a erinḡ; DTS bkz. erinḡ, erinj 178, 179}

ärinḡæk: **äpınḡæk** [Kar. T.] = *ärinḡæk*.

ärinḡäk [Tar., ایرینچاک (Çağ)] = *erin?äk*.

ärinḡäk: **äpınḡäk** [Şor., ایرینچاک *ḥeuntḡ*; (Osm.)] = *ärinḡæk*.

ärinḡik: **äpınḡik** $\dagger \rightarrow$ **irinḡig** [سەدەتەر (Uyg.), < *ärin* + *cik*] {OTWF 366 irinḡig; ED 236b-237a érinḡig; DTS 178}

ärinḡlän-: **äpınḡlän (v)** $\dagger \rightarrow$ **ärinḡlän-** [سەدەتەر (Uyg.), < *ärinḡ* + *lä* + *n*]

ärinḡlik: **äpınḡlik** $\dagger \rightarrow$ **ärinḡlig** [سەدەتەر (Uyg.), < *ärinḡ* + *lik*, krş. *äriḡ*]

ärinḡzäk: **äpınḡzäk** [Bar.] = *ärinḡzäk*.

ärini: **äpini** [Kır., < *är* + ?]

her şekilde, mutlaka - во всякомъ случаѣ, непременно - in jedem Falle, unbedingt; *ärini istägäniḡ caqsı* her şekilde arıyor olman iyidir - во всякомъ случаѣ хорошо, что ты ищешь - es ist in jedem Falle gut, dass du suchst.

äriniḡ: **äpiniḡ** [Şor., < *ärin* + *ḡ*]

kara sevdā, aşk, özlem - тоска, грусть, горе - der Kummer, der gram, die Sehnsucht.

***ärinj:** **äpınḡ** [سەدەتەر, سەدەتەر (Uyg.), bkz. *ärinḡ*]

sükunet, haz, memnuniyet, huzur - спокойствие, удовольствие - das Behagen, die Ruhe; *erinjkä avınma, sän içmä süçig* huzura kendini bırakma, tatlı bir şeyin tadına varma - не предавайся спокойствию не упивайся сладкимъ - überlasse dich nicht der Ruhe, genieße nichts Süßes (K. B. 147,19; A5208). {ED 234a erej; DTS bkz. *erinç, erinj* 178, 179}

***äriñjlän-: äriñjlän (v)** [ئەرىنچىلەن] (Uyg.), < *erinj* + *lä* + *n*, bkz. *äriñçlän*]

kendini iyi hissetmek - чувствовать себя хорошо - sich behaglich fühlen; *näçä mä äriñjlänsä esiz bu kün - ökünç birlä ämgär yarınkı (yarıtqay fehlerhaft) küniün* kötü (huylu) kimse bugün ne kadar kendini huzurlu hissetse yarın yine de acı çekecektir - какъ бы хорошо ни чувствовалъ себя сегодня злой, завтра онъ будетъ испытывать муки - wie behaglich sich auch heute der Böse fühlt, morgen wird er wieder Leiden empfinden (K. B. 37, A918). {ED 200b; DTS 179 ériñjlen-}

***äriñjlig: äriñjlig** [ئەرىنچىلىك] (Uyg.), < *erinj* + *lig*, bkz. *äriçlik*]

durgun, sakin, hoş - спокойный, приятный - ruhig, behaglich; *törü ber budunka äriñjlig sunı!* halka kanunlar ver ve görkem sun! - дай народу законы и спокойный блескъ! - gieb dem Volke Gesetze und ruhigen Glanz! (K. B. 156,11; A5491) {DTS 179 *eriñjlig*}

äriñlä-: äriñlä (v) †→ **iriñlä-**

[ارينكلاماك (Çağ.), ارىكلمك (Osm.), < *äriñ* + *lä*]

iltihaplanmak - гноиться - eiteren. {ED 233a *iriñ*}

äriñlä-: äriñlä (v) †→ **iriñlä-** [ارينكلانماك (Çağ. Osm.), < *äriñ* + *lä* + *n*] = *äriñlä*. {ED 233a *iriñ*}

äriñli: äriñli [ارىنلى (Osm.), < *äriñ* + *li*] irinli - гнойный - eiternd.

äriñlik: äriñlik †→ **iriñlik** [ارينكلىك (Çağ.), < *äriñ* + *lik*] = *äriñli*. {ED 233a *iriñ*}

ärintsäk: äriñçäk [Kom., ئېرىنچەك (Kar. L.)] = *äriñçäk*

barğın qumurstğağa äy äriñcäk, körgün yoŋların anın da uşayğın ey tembel, karıncaya git, onların davranışlarına bak ve onlara öykün - ступай, ты лѣнивый, къ муравью, смотри на ихъ жизнь и подражай имъ - gehe zur Ameise, o du Fauler, schaue ihren Wandel und ahme ihnen nach (Ata. 6,6).

¹ärip: ¹äpin † [Uyg.), = Ar. حرب] → ***härif***

arkadaş, yoldaş - товарищ - der Gefährte; *(h)äriñläri andın ıtır ärsä käd* arkadaşları onun için daha fazla endişelensin - пусть товарищи больше заботятся о немъ - mögen die Freunde sich mehr um ihn bekümmern (K. B. 96,13; A2634).

²ärip: ²äpin [Kaz., = Ar. حرف]

ağız kavgası, tartışma, kavga - ссора, споръ - der Zank, Streit.

³ärip: ³äpin [Kır., = Ar. حرف]

harf - буква - der Buchstabe.

äriplä-: äpinlä (v) [Kaz., < *ärip* + *lä*]

küfretmek, azarlamak, çıkışmak - выругать, бранить - auszanken,

heruntermachen, schelten.

āriplāṣ-: āpinlām (v) [Kaz., < *āriplā* + *ṣ*]

birbiriyle tartışmak, şiddetli atışmak - ссориться, противоречить другъ другу - sich zanken, einander widersprechen, heftig mit Worten streiten.

āriplāt-: āpinlār (v) [Kaz., < *ārip* + *lā* + *t*]

küfrettirmek - заставить бранить - auszanken, schelten lassen.

āriptās: āpirtāc [Kır., < *ārip* + *tās*]

birlikte okuyan, okul arkadaşı - вмѣстѣ съ кѣмъ учащійся, соученикъ - zusammen bei einem Lehrer lesend, Mitschüler.

¹āriṣ: ¹āpiṣ [Az., اريش (Osm. Çağ. †→*ariṣ*, ⁵*eriṣ*), krş. *ariṣ*]

dokumanın çözgüsü - основа ткани - der Aufzug des Gewebes.

³āriṣ-: ³āpiṣ [Kom. Krm., اريشمك *ḥeuomḥ*; (Osm. Az.), < *ār* + *ṣ*]

1) ulaşmak, varmak, ulaşmak, yetişmek - достигнуть, приѣхать, догнать - erreichen, gelangen, ankommen, einholen.

2) değmek, yakalamak - дотронуться, схватить - berühren, anfassen.

3) olgunluğa erişmek, olgunlaşmak - достигнуть зрѣлости, созрѣть - zur Reife gelangen, reif werden, reifen.

4) (Osm.) (süt için) kesilmek - свернуться (о молокѣ) - gerinnen (von Milch).

5) (Krm. K.) şaka yapmak için birine dokunmak - затрогивать

кого, шитить съ кѣмъ - Jemanden anrühren, ihn necken, zum Besten haben; *sān baṇa āriṣmā!* bana dokunma, bana şaka yapma, bana ilişme - ты не затрогивай меня, не шути со мною! - du rühre mich nicht an, scherze nicht mit mir, nahe mir nicht!

6) (Krm. K.) kapis yapmak, inat etmek - капризничать, артачиться - launisch sein, Launen haben, unartig sein.

⁴āriṣ: ⁴āpiṣ [Krm. K., < *ār* + *ṣ*]

kapisli - капризный - launisch unartig; *āriṣ baṭa* kapisli çocuk - капризный ребенокъ - ein unartiges Kind.

āriṣīk: āpiṣīr [Kaç.] = *āristīk*.

āriṣtā: āpiṣtā [اريشته *ḥeuoḥ* (Osm.)]

erişte, tel şehriye, makarna - лапша, вермишель, макароны - Nudeln, eine Art Makaroni.

āriṣtir-: āpiṣtir (v) [اريشترمك *ḥeuoḥuemḥ*; (Osm.), < *āriṣ* + *tir*]

1) olgunluğa imkan vermek, yetişmek, yetiştirmek; bildirmek, bilgi vermek - дать возможность достигнуть, догнать, приказать догнать, объявить, дать знать - erreichen, erlangen, einholen lassen, anzeigen, benachrichtigen, wissen lassen.

2) (Krm. K.) şaka yoluyla kızdırmak - дразнить - necken.

āriṣtūr-: āpiṣtūr (v) [ايريشتور (Çağ.) bkz. notlar.]

1) birbirine yer vermek - дать другъ другу мѣсто - einander Platz machen.

2) = *āriṣtir-*.

¹ärit-: ¹äpīr (v) [Alt. Tel. Leb. Küär., اريتكم *ḥeyūmḥ*; ἐριτμέχ (Osm. Az.) (Çağ. †→ ²erit-), /آريتم- (Uyg.), < *äri* + *t*]

bir şeyi eritmek, eritmek - сдѣлать, чтобы что-нибудь растаяло, расплавилось, плавить, растовить - machen, dass etwas thauet, schmelze, schmelzen (tr.); *yolū satkın qardı äridip-yat* (Alt.) sıcak rüzgar karı eritir - теплый вѣтеръ служить причиною того, что снѣгъ таетъ - der warme Wind bringt den Schnee zum Schmelzen. {ED 207b erit-}

äritkā: äpīrkä [Mad. W.]

bir tür süzme yoğurt - творогъ - der Quark.

ärk: äpk [Krm., (Uyg.), ارک (Çağ. †→ **erk**), کرک (Kar. L.), krş. *ärik*]

1) (Uyg. Kar. L.) güç, kuvvet - сила, могущество - die Macht, Kraft, Gewalt; *bu söz işkâ tutğıt aya ärdä ärk!* bu sözü davranışlarında kullan erkeklerin içinde güç sahibi olan ey sen! - это слово употребляй къ дѣлу, о, ты сила между мужами! - dieses Wort wende beim handeln an, o, du Kraft unter den Männern (K. B. 21,21; A333); *bar ärsä yazuqum kına ärk saña* eğer suçluysam cezalandır (beni), güç sende! - если я виновенъ, то накажи (меня), у тебя власть - wenn ich schuldig bin, strafe (mich), du hast die Gewalt (K. B. 32,26; A639); *acun ärkî boıduñ uzun boıdı yaş dünyevi güce ulaştın*, yaşamın uzun (olacak) - ты достигъ мірскаго могущества, долга твоя

жизнь - du hast weltliche Macht erlangt, lang ist dein Leben (K. B. 38,6; A940); *bilig bärđin ilkä elig bärđin ärk* halka bilgiyi; beye gücü verdin - народу ты далъ знание, силу князю - dem Volke gabst du Wissen, Macht dem Fürsten (K. B. 68,31; A1784); *ikinci havağa ukuş kıtsa ärk* ikinci olarak akla, tutkuyu bastırarak gücü versin - во вторыхъ онъ долженъ превратить разумъ въ силу надъ страстями - zum zweiten soll er dem Verstande Macht über die Leidenschaft geben (K. B. 92,27; A2504); *änkäyädilär ärkî tibinä boşuçuıtar häçlikni* (Kar. L.) yararsız yardımcılar (boş gurura yol açanlar) onun gücüne tabidirler - его силѣ подчиняются даже бесполезные помощники (помощники въ пустякахъ) - seiner Macht unterliegen die unnützen Helfer (die die Eitelkeit Befördernden) (H. 9,13). {ED220b; UW 431a-432a}

2) (Çağ. †→ **erk**)

¹ärkä: ¹äpkä [Alt. Tel. Leb. Tar., ارکه (Çağ)]

1) fazla şefkatli, zarif davranış, nazlı, şımartılmış - излишнее ласковое, нѣжное обращение, баловство; изнѣженный - die Verzärtelung, Verweichlichung; verweichlicht, verzärtelt, verzogen (Ş. Sül. متریب ايله استغنا. استغالی. ناز اولمش); *ärkä bala* (Tar.) şımartılmış çocuk - изнѣженный ребенокъ - ein verzärteltes Kind.

2) sevgili, gözde -любимецъ - der Liebling; *kas paıazı kaska ärkä* -

ķayrığajı mā ārkā (Tel.) kazın sevgilisi kazıktır; benim için sevgili olan eğiktir - гусенокъ милъ гусю, кривое для меня мило - das Gänschen ist lieb der Gans, mir ist das Gebogene lieb (P. d. V. I, 225,1); *ānā ārkāzīnān ayrıtar* (Tel.) ane, sevgililerinden (çocuklarından) ayrılacaktır - мать разлучится со своимъ любимцемъ (ребенкомъ) - die Mutter wird sich von ihrem Lieblinge (Kinde) trennen (P. d. V. I, 169,45).

3) (Çağ.) cilve - кокетство - die Koketterie.

ārkā□: ārkā□ [Az.] = *ārkāk*.

ārkā□lik: ārkā□lik [Az.] = *ārkāklik*.

ārkāç: ārkāç † → **еркāч** [ارکآچ (Çağ.)]

ārkāc: ārkāc [Az., ارکج ħe;ħt (Osm.)] = *ārkāç*.

¹ārkāk: ¹ārkāk [Alt. Tel. Leb. Tar. Krm. Kom., ارکک (Çağ. † → ²erkāk), ایرکک ħe;ħ; (Osm.), < *ār + kāk*]

1) erkek cinsi, erkek (hayvanlar için) - мужескаго пола, самецъ - männliches Wesen, das Männchen (von Thieren); *ārkāk paṭa* (Alt.) erkek çocuk - мальчикъ - der Knabe; *ārkākpā tijibā?* (Alt.) erkek mi dişî mi? - самецъ ли это или самка? - ist das ein Männchen oder ein Weibchen? *ārkāk tülkü* (Alt.) erkek tilki - лисица-самецъ - ein männlicher Fuchs; *ārkāk tauḳ* (Tar.) *ķuštūṇ ārkāhī* (Tel.) horoz - пѣтухъ - der Hahn; *my ārkāhī* (Tel.) erkek kedi - котъ - der Kater; *ārkāk çoçço* (Tel.) erkek domuz - боровъ - der Eber; *attıṇ ārkāhī aygır tāhān* (Tel.) erkek atın adı aygırdır - самецъ

лошади называется жеребцомъ - ein männliches Pferd heisst Hengst; *iki ağaç ārkāk tişi kılip* (Tar.) kertikte iki tahta işleyerek - соединяя двѣ доски замкомъ - zwei Hölzer in Fugen arbeitend; *özāmdin bölāk ḥotunumniṇ ķeşida ārkāk çibin yok* (Tar.) benim dışımda karımın yanında erkek sinek dahi bulunmaz - кромѣ меня самого у моей жены и мужской мухи нѣтъ - ausser mir selbst ist bei meiner Frau auch keine männliche Fliege (P.d. V. VI, 142,25); *ārkāk öküz altında yawru arar* (Osm.) erkek öküz altında yavru arar (öküz altında buzağı aramak) - онъ ищетъ теленка подъ быкомъ - er sucht das Kalb unter dem Ochsen (Ata.)

2) (Alt. Tel. = Moğ. بشتون, Burāt. *ārkā*, Yak. *ārbāk*) baş parmak - большой палець - der Daumen.

ārkākkāy: ārkākkāi [Alt. Tel., < *ārkāk*]

başparmağın eni (ölçü olarak) - ширина большого пальца (какъ мѣра) - die Breite des Daumens (als Maass).

ārkāklī: ārkāklī [ارککلو ħe;ħ;f (Osm.), < *ārkāk + lī*]

erkekli - имѣющій самца - ein Männchen habend; *ārkāklī dijilī* çift, erkekli dişili - пара, самецъ съ самкою - ein Paar, ein Männchen und ein Weibchen.

ārkāklik: ārkāklik [ارککلك ħe;ħ;fu; (Osm.), < *ārkāk + lik*]

erkeklik, erinlik - возмужалость, мужественность - die Mannbarkeit, Mannheit; *ārkāklik*

göstermāk erkeklik, yiğitlik
göstermek - показать мужество -
Tapferkeit zeigen.

ärkäksi: **äpkäksi** [ارکسی *ḥe;ḥ;su*
(Osm.)]

erkeksi adetleri olan kadın -
женщина, имѣющая мужскія
привички - ein Weib, das männliche
Angewohnheiten hat.

ärkäksîs: **äpkäkcîc** [Alt. Tel., < *erkäk*
+ *sîs*]

erkeksiz - безъ мужины - ohne
männliches Wesen; *aytîbis ärkäksîs*
połdı çadırımız erkeksizdi - въ
нашей юртѣ не были мужины - in
unserer Jurte war kein männliches
Wesen.

ärkäktişi: **äpkäktişi** [Tar., < *ärkāk* +
tişi]

çift cinsiyetli, erkeksi kadın -
гермафродитъ - Hermaphrodit, ein
Mannweib; *ärkäktişi kişi* aynısı - id.

ärkäktü: **äpkäktü** [Alt. Tel.] =
ärkākli.

¹ärkälä-: **¹äpkälä (v)** [Tar. Tel. Alt.
ارکهلاماک (Çağ.), < *ärkälä* + *lä*]

1) (Alt. Tel.) fazlasıyla şefkatli
davranmak, koltuklamak, avutmak,
dandinlemek - ласкат, нѣжить,
утѣшать, убаюкать - verzärteln,
schmeicheln, schön thun, trösten.

2) (Çağ. Tar.) nazlandırmak,
şımartmış olmak, ebeveyne eziyet
etmek - быть изнѣженнымъ,
безпокоить родителей - verzogen,
verzärtelt sein, die Eltern quälen,
belästigen. {Lessing 329b erkele-}

²ärkälä-: **²äpkälä (v)** [Kır.]
şımartılmak, sevmek - ласкаться,
быть ласкаемымъ, быть

любимымъ - verzärtelt werden,
geliebt sein; *batası âkâsin erkälâydi*
çocuğu babası şımartmış - мальчикъ
ласкается къ отцу - das Kind ist
verzogen.

ärkälän-: **äpkälän (v)** [Alt. Tel., <
ärkälä + *n*]

çocuğu şımartmak - изнѣжить
ребенка - ein Kind verziehen,
verzärteln.

ärkälâş-: **äpkälâş (v)** [Tel., < *ärkälä*
+ *ş*]

birbirini nazlandırmak, birbirini
sevmek, cilveleşmek, birbirini
şımartmak - изнѣжить другъ друга,
ласкать другъ друга - mit einander
schön thun, einander verzärteln.

¹ärkälât-: **¹äpkälât (v)** [Tar., *که لاتماک*
(Çağ.), < *ärkälä* + *t*]

çocuğu nazlandırmak -
изнѣжить ребенка - ein Kind
verziehen, verzärteln. {Lessing 329b
erkele-}

²ärkân-: **²äpkân** [כִּירְאֵי (Kar. L.)] =
örkân

ip, urgan - веревка, чумбуръ -
der Strick, das Leitseil.

ärkâncä: **äpkânçä** [اركانجه *ḥe;ḥntḥ*
(Osm.), < *ärkân* + *cä*]

oldukça erken, daha erkenden -
довольно рано, пораньше -
ziemlich früh, früher.

ärkânci: **äpkânçi** [اركانجی *ḥe;ḥntu*
(Osm.), < *ärkân* + *çi*]

erken kalkan - кто рано
встаетъ, рано встающий - wer früh
aufsteht, ein Frühaufsteher.

ärkânlä-: **äpkânlä (v)** [اركانلماک *ḥe;ḥnlḥmḥ*;
(Osm.), < *ärkân* + *lä*]

erken gelmek, bir şeyi erken

yarmak - рано утромъ приходитъ,
что-нибудь рано дѣлать - früh
kommen, etwas früh thun.

¹ärkäs: ¹ärkäš [Tel. W.]

kıl, domuz kılı - щетина - die
Borsten.

³ärkäs: ³ärkäš [Çağ.]

dalga - волна - die Welle (Ş.
Sül. طالعہ موج. طلاطم). {bkz. notlar;
Lessing 323 ergi-}

⁴ärkäs: ⁴ärkäš (v) [Çağ.,
krş. *ärkâ*]

okşamak, sevmek, latife yapmak
- ласкать, шутить - liebkosen,
spassen. {bkz. notlar; Lessing 329b
erkele-}

Ärkä-Şüdün: Ärkä-Шүдүн [Tel. W.]

Ülgen'in kahramanı olan Murun
Mızılay'ın annesi - мать Ульгенева
богатыря Юрунь-Музыкай - die
Mutter des Jurun-Musykai, eines
Helden des Uelgän.

ärkil-: ärkil (v) †→ irkil- [arkilmaк
(Çağ.)] {bkz. notlar; ED 226a irik-}

¹ärkin: ¹ärkin [Tel. W. arkış (Çağ.
†→³erkin)]

serbest, bağımsız, bir şeye
bağımlı olmayan - свободный,
вольный - frei, ungebunden.

²ärkin-: ²ärkin (v) [arkinmaк (Çağ.),
krş. *ärik*]

bir şeye eğilimi olmak - быть
склоннымъ - geneigt sein; *külmäkkä
ärkinür* o, gülmeye eğilimlidir -
онъсклоненъ смѣяться - er ist
geneigt zu lachen (Ş. Sül. طرفه بر
اغر يوكينك و ترازو ايتمك تمايل اغمق
طرافى).

ärkinä: ärkinä †→ irkänä [arkine
(Çağ.)] {bkz. notlar; Sang. 70

irkänä}

ärklän-: ärkłän (v) [arklän (Kar.
L.)] = *ärklän*.

ärklän-: ärkłän (v) [arklän (Kar.
L.)]

muktedir olmak, güce sahip
olmak - имѣть силу - Gewalt haben;
ärklänmäk da qorqūw birgäsina güç
ve korku vericilik onundur - сила и
страхъ у него одного - Gewalt und
Schrecken ist nur bei ihm.

ärkländir-: ärkłändip (v) [arklän (Kar.
L.), < *ärklän* + *dir*]

zorlamak, güç vermek - сдѣлать
могучимъ, дать власть - gewaltig
machen, Macht geben; *da
ärkländirdi anı bar watayati üstünä
Babälnin* O, ona bütün Babil'e
egemen olacak gücü, egemenliği
verdi - и онъ далъ ему власть надъ
всѣмъ Вавилонскимъ царствомъ -
und er gab ihm Macht über das
ganze Babylonische Reich (D. 2,48).

ärkläniwtsi: ärkłäniwci [arklän (Kar.
L.), < *ärklän* + *i* + *çi*]

egemen, hakim, efendi -
повелитель - der Gebieter; *ki yohtu
anar ağarağ anı tayağtsı anı
ärkläniwtsi* ki onun efendisi,
yardımcısı ve egemeni yoktur - она,
у которой нѣтъ владѣтеля,
помощника и повелителя - sie, die
keinen Herrn, Helfer und Gebieter
hat.

ärkli: ärkli [Kom., arklä (Kar. L. T.)]

1) güçlü, güç sahibi,
güçlendirilmiş - сильный, могучий,
уполномоченный - Macht habend,
mächtig, ermächtigt; *bu bas yasağı
yasağ da barmä ärkli botmasın*

salınma aılar üstünä onlar, onları haraca ya da baş vergisine bağlayacak kadar güçlendirilmemelidir - то они не будут уполномоченными паложить на них подушную подать и налоги - sie sollen nicht ermächtigt sein, ihnen Kopfzins oder Abgaben aufzuerlegen (D. 2,48); *bir ärkli yarhıgantsı tñri aypsız* tek kudret sahibi ve rahim tanrı kusursuzdur - всемогущий, милостивый Богъ одинъ безгрѣшенъ - allein der mächtige, gnädige Gott ist sündlos (Kom. 219,15).

2) (Kom.) gönüllü, isteyerek, kendi arzusuyla - добровольный - freiwillig; *ärkli ärsiz tamuqqa bargaysız* istesenez de istemesenez de cehennemeye gideceksiniz - волей неволей вы пойдете въ адъ - ob ihr wollet oder nicht, ihr werdet zur Hölle fahren (Kom. 167,2); *ölümdän yana ärkli çıgıp kökkä bardı* ve kendi iradesiyle (gönüllü olarak ölümden) yeniden dirilip göğe çıktı - и добровольно воскреснувъ изъ смерти, вознесся къ небу - und freiwillig vom Tode auferstehend stieg er gen Himmel (Kom. 219,18).

***ärklig: äpkir** [ايركليک (Çağ.), (Uyg.) bkz. *ärklik*, *2äriklik*]

1) güçlü, kuvvetli, kudretli - сильный, могучий - stark, mächtig; *ay ärklig uğan, mññü muñsuz bayat!* Ey sen kadir tanrı, ebedi sorunsuz efendi! - о ты могучий Богъ, ты вѣчно безпечальный (блаженный) Господь! - o, du mächtiger Gott, du

ewig leidensloser Herr! (K. B. 10,25; A6); *biliglig yimä yıḡa ärklig kārāk* arif olanların hepsi ırmak gibidir, onlar güçlü olmak zorundadır - знающие суть всѣ какъ рѣки, они должны быть сильны - die Wissenden sind alle wie Flüsse, sie müssen mächtig sein (K. B. 43,23; A971); فرشته ايركليک ييلکا (Rbg. 60,1) rüzgara hükmeden melekler - ангелъ, имѣющий власть надъ вѣтрами - die Engel, die über die Winde Macht haben; معلوم فرشته لارکا ايرديم اوچمخقه ايرديم (Rbg. 22,4) meleklerin eğitmeniydim ve cennette egemendim - я былъ учителемъ ангеловъ и имелъ силу надъ раем - ich war Lehrer der Engel und hatte Gewalt über das Paradies.

2) gönüllü, serbest - добровольный - freiwillig, frei. (bkz. notlar.) {ED 224a; UW 436b-440b; DTS 180}

***ärkliglik: äpkirlik** [ايركليک سايلىق (Uyg.), < *ärk* + *lig* + *lik* bkz. *ärkliklik*]

güçlü olma, güç alanı - могущество, объемъ власти - das Mächtigsein; die Machtsphäre; *tözü ikigä yattı ärkliglikin* gücün her şeyin üzerine, her iki yana yayılıyordu - на все, къ обѣимъ сторонамъ распространялась твоя власть - deine Macht breitete sich über Alles, nach beiden Seiten aus (K. B. 10, 28; A9). {ED 228a; UW 440b-441a}

ärklik: äpkirlik †→ **ärklig** [ايركليک (Çağ.), (Uyg.)] {ED 224a; UW 436b-440b; DTS 180}

ärkliklik: äpkirliklik †→ **ärkliklik**

[سەركەشلىك] (Uyg.), < *ärk* + *lik* + *lik*]

ärksin-: äpkcin (v) [Kom.]

birinin üzerinde güç sahibi olmak - имѣть силу надъ кѣмъ-либо, владѣть - Gewalt haben über Jemand, besitzen; *barçaatarnı ärkündäçi* her şeyin sahibi oldu - владѣтель надъ всѣмъ - der Besitzer von Allem (Kom. 188,4).

ärksis: äpkcic † → **ärksiz** [سەركەسەز] (Uyg.), < *ärk* + *sis*]

ärksislik: äpkciclik † → **ärksizlik** [سەركەسەزلىك] (Uyg.), < *ärksis* + *lik*]

ärksiz: äpkciz [Kom., קס'ר'ק (Kar. L. T) (Uyg. bkz. *ärksis*)] = *ärksis*

1) güçsüz, zayıf - безсильный - kraftlos, schwach; *şaytannı ärkis atkän* (Kom. 197,1) şeytanı güçsüz yaran sen - ты, которая сдѣлала дьявола базильнымъ - die du den Teufel machtlos gemacht hast. *äsiz kıtsa badi (büyi) añar ärkiszin* kötü davranırsan (onlara karşı), onlar güçsüz bir şekilde düşerler - если ты будешь дурно поступать (противъ нихъ), они безсильно погибнуть - handelst du schlecht (gegensie), so gehen sie kraftlos unter (K. B. 130,14; A4564); **közi suq kişi özgä ärkisiz boıur* hırslı insan her zaman güçsüz olur - человекъ всегда бесильный - der gierige Mensch ist stets kraftlos (K. B. 95,27; A2611) {bkz. *äñsis* }. {ED 226a; UW 444a erksiz}

2) isteğe karşı - противъ воли - gegen den Willen (vergl. *ärkli ärkis*, Kom. 167,2).

***ärksizlik: äpkcizlik** [سەركەسەزلىك] (Uyg.), < *ärksis* + *lik* bkz. *ärksislik*]

güçsüzlük, zayıflık - безсилье, слабость - die Kraftlosigkeit, die Schwachheit; *körü-bärsä yatıuq bu ärkisizligin* insanlar zayıflığını gördüğünde - если человекъ увидеть своебезсилье - wenn der Mensch seine Schwachheit sieht (K. B. 61,21; A1534). {ED 228a erksizlik}

ärksizlik: äpkcizlik [קס'ר'ק'ל'ק] (Kar. L. T.) = *ärksislik* (H. 34,24).

ärküncäk: äpkünçäk [اركونچاك] (Çağ.) salıncak biçiminde beşik - люлька въ формѣ качели - eine Wiege in Form einer Schaukel. {bkz. notlar; ED 226 irk-}

¹ärlä: ¹äplä [Kumd. W.]

sırık - шесть - die Stange.

²ärlä-: ²äplä (v) [Kaz., < *är* (□□□) + *lä*]

utandırmak, aşağılamak, gururunu kırmak, hakaret etmek - стыдить, обижать, обезчестить, оскорблять - beschämen, beschimpfen, entehren, beleidigen.

³ärlä-: ³äplä (v) [Tuv., < *är* + *lä*] = *ärtä*.

¹ärlän-: ¹äplän (v) [Kaz., < *ärlä* + *n*]

utanmak, kendine kızmak, kendini kötü hissetmek, rahatsız olmak, gücendirilmek - стыдиться, обижаться, сердиться, чувствовать себя оскорбленнымъ, быть оскорбленнымъ - beschämt sein, sich ärgern, sich beleidigt, gekränkt fühlen, beleidigt werden.

²ärlän: ²äplän [Tel. Alt. Şor. Leb. Kaz.]

1) (Alt. Tel.) harman sıçanı, cardon - хомякъ - der Hamster.

2) (Kaz.) köstebek - кротъ - der Maulwurf.

ärländir-: äpländip (v) [Kaz., < ärlän + dir]

rahatsız etmek, gücendirmek - обижать, смущать - beleidigen, aufreizen.

¹ärläş-: ¹äpläm (v) [Kaz., < ärlä + ş]

birbirlerini utandırmak, rahatsız etmek - другъ друга обижать, стыдить - einander beschämen, beleidigen.

ärlät-: äplär (v) [Kaz., < ärlä + t]

birbirlerini mahcup etmek, rahatsız etmek, gücendirmek - стыдить, оскорблять, обижать - einander beschämen, beleidigen.

ärlävçän: äplävçän [Kaz., < ärlä + v + çän]

başkasını taciz eden, tacizkar kimse, hakaret eden kimse - человекъ, который другого оскорбляетъ, любить оскорблять - Jemand, der einen Anderen beleidigt, zu beleidigen liebt.

ärlī: äplī [Krm., ارلو (Osm.), < är + lī]

evli kadın, erkeği olan kimse, erli - имѣющій мужа - einen Mann habend; ärlī qarış (Krm.) karılı kocalı - мужъ съ женою - Mann und Frau.

¹ärlīk: ¹äplik [Tar. Kom., ایرلیک (Çağ. †→⁶erlik), ارلك (Osm.), < är + lik]

erkeklik gücü, erkeklik - мужество, мужская сила - männliche Kraft, die Mannhaftigkeit; ärlīk suyu (Osm.) meni, döl suyu - мужское сѣмя - der männliche Same.

²ärlīk: ²äplik [Tar., ایرلیک (Çağ. †→

⁷erlik), < är + lik (= lī) = ärli

erli, bir kocası olmak, evli kadın - имѣющая мужа - einen Mann habend; ärlīk hotun (Tar.) evli kadın - женщина, имѣющая мужа - eine Frau, die einen Mann hat.

⁴Ärlīk: ⁴Äplik [Tel. Alt. Leb., = Moğ.

yeraltı dünyasına hükmeden, kötü prens, kötü ruh, şeytan - владѣтель подземнаго міра, злой духъ, чертъ - der Herrscher der Unterwelt, das böse Prinzip, ein böser Geist, der Teufel; Ärlīk Qān, Ärlīk ada id.

ärlīk: äplīr [Şor.] = ärli

kocası olan, evli kadın - имѣющая мужа - einen Mann habend; ärlīk kattıq karı koca - мужъ съ женою - Mann und Frau.

²ärlū: ²äplū [Alt. Tel., < är + lū]

eyerli - осѣдланый, снабженный сѣдломъ - gesattelt, mit einem Sattel versehen; altın ärlū altın ühōndū tāmīr poro at pūlap koygon (Alt.) buz grisi bir at, altın eyer ve altın gemle bağılydı - съ золотымъ сѣдломъ, съ золотой уздою, желѣзо-сѣрая лошадь была привязана - mit goldenem Sattel, mit goldenem Zaume, ein eisengraues Pferd war angebunden (P. d. V. I, 35, 173).

ärlū: äplū [Tel. Alt.] = ärli, ärlīk.

ärmäç: ärmäç [Kür. Tara]

gam, keder, endişe - горе, забота - die Sorge, der Kummer.

ärmäçinä: ärmäçinä [Kaz., aus dem Rus. армячина, krş. ³ärmäk]

deve yününden yapılmış, Kırgız

kumaşı - киргизское сукно изъ верблюжьей шерсти - kirgisches Zeug aus Kamelgarn.

¹ärmäk: **¹ärmäk** [Tel. Alt., (Çağ.)]

söz, konuşma, söylenti - бесѣда, разговоръ - die Rede, das Gespräch, das Gerücht; *ärmäkkä kirdi* milletin diline düştü - о немъ говарять - er ist in den Mund der Leute gekommen; *ärmäk püdärdilär* anlaşmaya vardılar - они уговаривались, условились - sie sind übereingekommen, haben ein Abkommen getroffen.

³ärmäk: **³ärmäk** [Kaz., ¹.Çağ(رَمَك)
†→**örmäk**), krş. *örmök*]

deve yününden bir etek, giysi - одежда изъ верблюжьей шерсти, армякъ - ein Rock aus Kameelgarn (Calc. Wrt. بَشْمِيْنَه , Ş. Sül. (قَبَا . قَالِيْن بَز) {ED 231b örmek}

ärmäkçi: **ärmäkçi** [Tel. W., < *ärmäk* + *çi*]

konuşkan - разговорчивый - gesprächig.

ärmäkläş- : **ärmäkläş (v)** [رمكلاشماك¹]
(Çağ.), < ¹*ärmäk* + *lä* + *ş*]

çene çalmak, çok konuşmak - болтать - schwatzen.

ärmäktä-: **ärmäktä (v)** [Tel. Alt., < ¹*ärmäk* + *lä*]

konuşmak - рассказывать, говорить - reden, sprechen; *kiji kälinçähîn ärmäktähâr!* (Tel. Miss.) başkalarının günahları hakkında konuşmayın - чужихъ грѣховъ не рассказывайте! - redet nicht über fremde Sünden!

ärmäktän-: **ärmäktän (v)** [Tel. Alt., < *ärmäk* + *lä* + *n*]

1) konuşmak, tartışmak, çene çalmak, söylenmek - говорить, наговорить, болтать, ворчать - sprechen, besprechen, schwatzen, murmeln.

2) hayal kurmak - бредить - phantasieren.

ärmäktäş-: **ärmäktäş (v)** [Tel. Alt., < *ärmäk* + *lä* + *ş*]

sohbet etmek, danışmak, kararlaştırmak, tartışmak - бесѣдовать, совѣщаться, уговориться - sich unterhalten, berathen, verabreden, bereden; *yüs akçadan ärmäktäşkän ämäsp' ädän!* Yüz akçeye benimle anlaşmamış mıydın? - не за рубль ли ты уговорился со мной! - hattest du dich nicht für einen Rubel mit mir geeinigt! *ärmäktäşip otturdular* oturmuş sohbet ediyorlardı - они сидѣли и разговаривали - sie saßen und unterhielten sich.

ärmäktü: **ärmäktü** [Tel. W., < *ärmäk* + *lū*]

konuşkan - разговорчивый - gesprächig; *köbräk ärmäktü* geveze, boşboğaz - болтливый - schwatzhaft.

ärmänī: **ärmänī** [Krm. Osm., = Far. رمنی¹]

Ermeni, Ermenice, Ermeniyle ilgili - Армянинъ, армянскій - der Armenier, armenisch; *ärmänī patriki* Ermeni Patriği - армянскій патриархъ - der armenische Patriarch; *ärmänī milläti* Ermeni ulusu - армянскіе народъ - die armenische Nation; *ärmänī ğälini ğibi çatınmağ* Ermeni gelini gibi

nazlanmak - чваниться какъ
армянская невѣста - sich zieren wie
eine armenische Braut.

Ärmänistan: Ärmänistān [Osm., =
Far. ارمنستان]

Ermenistan - Арменія -
Armenien.

ärmäṣ: ärmāṣ [Kır., innere Horde,
Bdg., krş. *ärmäç*]

güçlü istek - сильное желание -
heftiger Wunsch.

ärnä: äpnä [Kaz., < *här*(□□) + *nä*]

olgu içinde, reel, iyi olabilir,
gerçekten - въ самомъ дѣлѣ,
хорошо бы было - in der That,
wahrhaftig, das wäre gut; *ärnä kana*
aynısı - id.

ärnäk: äpnäk [Çağ. (ناک ایر)] = *irnäv*

1) kenar, yan - край - der Rand,
die Kante (Ş. Sül. حواله. چیت. محوطه.
(حلقه ایرکنک).

2) A.B elyazmasında şu cümle
yer alır - in der Handschrift A. B. ist
der Satz: (Rbg. 13,11) اولقى تیریسى نینک
نشانی برماغلاری اوچنده قالدی
vasıtasıyla tekrarlanmış -
wiedergegeben durch اولقى تیریسى نینک
اولقى بیلکوسی ارناکلار اوچندا قالدی
ärnäk şu anlama gelir: asıl olarak
'kadar çok' - darnach hiesse *ärnäk*
ursprünglich soviel, wie: - parmaklar
- конечности - die Extremitäten
(krş. Ş. Sül. ماقلرك اوچى پر. {Kıs.
En.7r2 ernek}

ärpây-: äpnäi (v) [פיימיכרעאי (Kar. L.)],
< *örpây*

ürpermek, dik olmak - дыбомъ
стать - sich sträuben.

ärpây-: äpnäit (v) [פייטמיכרעאי (Kar.
L.), = *ärpây* + *t*] = *örpây*

ürpertmek, dikleştirmek -
заставить стать дыбомъ, поднять
дыбомъ - sich sträuben machen; *da*
yäl yüzlärım asıra astı da ärpâytti
tsatsın gufumnun ve rüzgar
yüzümden geçti ve vücudumun
tüylerini ürperti - и вѣтеръ
прошелъ мимо моего лица и
поднялъ волосы моего тѣла - und
der Wind zog bei meinem Antlitze
vorüber und machte stehen die Haare
meines Körpers.

ärrä: äppä [Osm. Tob., = Far. اره]

testere - пила - die Säge; *ärrä-*
hanä testere talaşı - лѣсопиля - die
Sägemühle.

ärrik: äppik [Az. (Tebriz, Hamadan)]
= *ärlik*

erişkin, ergin, evlilik çağında -
возмужалый, взрослый, кто
можетъ жениться или замужъ
выходить - ausgewachsen,
erwachsen, heirathsfähig.

ärsäk: äpcäk [Kom., < *är* + *säk*, krş.
ärzäk]

erkek düşkün, evlilik yıkan
(eşini aldatan), taşkın, edepsiz, fahişe
- блудный, женщина вольного
обращенія, блудница - männertoll,
ehebrecherisch, ausschweifend,
Hure; *ärsäk botmağıt* (Kom 185)
eşini aldatmamalısın - ты не должна
быть блудной! - du sollst nicht
ehebrechen!

ärsäklik: äpcäklik [Kom., < *ärsäk* +
lik]

şehvet düşkünlüğü, şehvetlilik -
сладострастіе, похотливость - die
Ueppigkeit, Wollust.

ärsäksiz: äpcäksiz [Kom., < *ärsäk* +

siz]

bakir - цѣломудренный - keusch.

ärsäktŕi: äpcäkŕi [Kom., < ärsäk + çî]

başiboş, çapkın, taşkın - блудный, развратный - ausschweifend.

***ärsig: äpcir** [ـەرسى (Uyg.), < ärsi + g bkz. *ärzik*]

bir kimsenin saygın özelliğidir, örneğin “soylu” - какое-то почетное качество человека, может быть «благородный» - eine ehrende Eigenschaft eines Menschen, etwa «edel»; *usallıg kıta öldi ersig tümän mükemmel insanların çoğu aygıca dikkatsizlik yaptıkları için öldüler* - надѣлавъ нерадѣнія, умерло множество (даже) прекрасныхъ людей - die Menge der trefflichen Leute ist gestorben, nachdem sie (auch) Fahrlässigkeiten begangen (K. B. 25,23; A442); *sözüm işkä tutğıt ay ersig toña!* Ey soylu, büyük insan, sözlerimi uygula - примѣняй мои слова къ дѣлу, о ты благородный вельможа! - wende mein Wort an, o du, edler Grosser! (K. B. 56,9; A1360); *kör ersig atandı yoritur küçi* gör ki ona “mükemmel kişi” dendi ve her zaman gücünü, iktidarını kullanıyor - смотри, онъ былъ названъ «прекраснымъ» и всегда дѣйствуетъ силою - siehe, er wurde «der Treffliche» genannt und übt stets seine gewalt aus (K. B. 182,28; A6454). {ED 238a *ersi->ersig}

ärsis: äpcic [Alt. Tel.] = *ärsiz*.

¹ärsiz: ¹äpciz [اەرسىز *hesug*, ἐρσιζ

(Osm.), < *är* + *siz*]

kocasız, dul, kocasını terk etmiş kadın - безъ мужа, вдова, женщина, которую мужъ бросилъ - ohne Mann, Wittwe, eine Frau, die ihr Mann verlassen hat; *ärsiz qarı* aynısı - id.

²ärsiz: ²äpciz [Kaz., < *är* + *siz*]

1) utanmaz, ärsiz, düzensiz (kıyafette), saygısız - безстыдный, наглый, неопрятный (въ отношеній одежды), невѣжливый - schamlos, unverschämt, unordentlich (in der Kleidung), unhöflich; *ärsiz kım düzensiz kıyafet, iş giysisi* - неопрятное платье, рабоче платье - unordentliche Kleidung, Arbeitskostüm.

2) *ärsiz kişî* utanmadan her türlü kaba işi üstlenen kimse - человекъ, который охотно беретъ на себя всякую черную работу, нисколько не стыдясъ - ein Mensch, der, ohne sich zu schämen, jede grobe Arbeit übernimmt.

ärsizlän-: äpcizlän (v) [Kaz., < *ärsiz* + *lä* + *n*]

utanmaz, saygısız, düzensiz olmak, seçici olmamak - быть безстыднымъ, невѣжливымъ, неопрятнымъ, неразборчивымъ - unverschämt, unhöflich, unordentlich, nicht wählerisch sein oder werden.

ärsizlik-: äpcizlik [Kaz., < *ärsiz* + *lik*]

utanmazlık, saygısızlık, kirlilik - безстыдство, наглость, невѣжливость, неопрятность - die Unverschämtheit, Unhöflichkeit,

Unsauberkeit.

¹ärt-: ¹äpt (v) [Tel. Alt. Leb. Şor. Küär. Lrm. Kom.]

geçmek, akıp gitmek - проходить, проходить мимо, протекать - vorübergehen, vorbeiziehen, vorbeifliessen, vergehen; *ätkän yıl* (Tel.) geçen yıl - прошлый годъ - das vergangene Jahr; *tuyğaq tabıjı ätkäläkkä at yät-käldi* (Alt.) at çoktan gelmişken toynağının gürültüsü henüz geçmemişti - не успѣлъ пройти звукъ конскихъ копытъ, какъ явился и конь самъ - das Geräusch der Hufe war noch nicht vorüber, als das Pferd sich schon einfand; *änädän tuğala törtön yıl ärtti* (Tel.) ben annemden doğalı 40 yıl akıp gitti - съ тѣхъ поръ, что я родился отъ матери, прошло сорокъ лѣтъ - seit ich von der Mutter geboren, sind vierzig Jahre verflossen (P. d. V. I, 113,7); *ay ätkänin pilbäs poıdı, yıl ätkänin pilbäs poıdı* (Alt.) o ayların yılların nasıl geçtiğini farketmedi - онъ не замѣтилъ, какъ мѣсяцы прошли, и не замѣтилъ, какъ годы прошли - er bemerkte nicht, wie die Monate vergingen, bemerkte nicht, wie die Jahre vergingen; *üyümdän ärtip pardı* (Tel.) o, evimin yanından atla geçti - онъ проѣхалъ мимо моего дома - er ritt bei meinem Hause vorbei; *su ärtip ağıp-yat* (Alt.) su akıp geçiyor - вода мимо протекаетъ - das Wasser fließt vorüber; *küs ärtip kış poıdı* (Alt.) güz geçti, kış geldi - осень прошла и зима настала - der Herbst ist vorbei

und es ist Winter geworden; *küştän ärtti* (Tel.) o, gücünü yitirmişti - онъ выбился изъ силъ - er verlor seine Kraft.

²ärt?æn: ²äpt?ән [ᠠᠷᠲᠠᠨ (Kar. T.)] = *ärtän*.

ertän turdu bata ertesi sabah genç adam kalktı - на слѣдующій день, утромъ, всталъ молодой человекъ - am folgenden Morgen stand der junge Mensch auf (P. d. V. III, 297,1).

⁶ärtçæ: ⁶äptçэ [ᠠᠷᠲᠠᠨ (Kar. T.)] = *⁴ärtä*

ärtçæ kaç öğleden sonra - послѣ полудня - der Nachmittag.

¹ärtä: ¹äptä [Kaz.]

balık avlamak için ağ - морда для ловли рыбъ - Kescher, Handnetz zum Fangen der Fische.

³ärtä-: ³äptä (v) [Alt. Tel. Leb.] = *ärlä*

eyerlemek - сѣдлать - satteln; *ağ poronı tutup aldı, altın ārin ārtāp satdı* kır atını tutup altın eyerle eyerledi - онъ поймалъ бѣлосѣраго коня и осѣдлалъ его золотымъ сѣдломъ - er fang den Grauschimmel ein und sattelte ihn mit goldenem Sattel.

⁴ärtä: ⁴äptä [Alt. Tel. Leb. Tar. Soy. Krm. Kom., ایرتا (Çağ. †→ ⁵ertä), ارته هجھ (Osm.), טיארט (Kar. L.), ktş. Moğ. اردا, *ärdä* (Yak.) (Çin-Uyg. bcz. ²ärdä)]

1) erken, sabah erken - рано, рано утромъ - früh, früh am Morgen; *ärtän ärtä* (Alt.) çok erken - весьма рано - sehr früh. bcz. ²ärdä→ *tän ärtä (Çin.-Uyg. Wrt. 4,b) tan vakti - der Tagesanbruch;

ärtä (Çin. Uyg. Wrt. 13,b) erken - рано - früh; *tapuğқа қыылмады ärtä turu* görevini ihmal etmedi, erken kalktı - свою службу онъ не оставилъ всталъ рано - seinen Dienst vernachlässigte er nicht, stand früh auf (K. B. 31,24; A607). {Ligeti 1966, s. 135 *ärtä* „morgens, früh“; *tang ärtä* „le point du jour“}

2) (Osm.) ertesi gün, sabah - завтра, слѣдующій день - morgen, der folgende Tag; *cumğa ärtä* cumadan sonra, cumartesi - день послѣ пятницы суббота - der Tag nach dem Freitag, der Sonnabend; *ärtäsi gün* ertesi gün - слѣдующій день - der folgende Tag.

3) (Osm. Krm.) eskiden, bir defalık - прежде, однажды - früher, einstmals; *ärtä çaқта* eski zamanda - въ прежнее время - in früherer Zeit.

⁷*ärtä*:- ⁷*äprä* (v) [אימיכרָא (Kar. L.)] = *örttö*

yakmak, ateşlemek - зажеть - anzünden; *da ot ärtär çatırların şohad ahūwçılardın* ateş canilerin çadırlarını yakıyor - огонь уничтожаетъ палатки злодѣевъ - das Feuer verbrennt die Zelte der Uebelthäter (H. 15,34).

ärtsä: *äpçä* [Tüm.]

sedye, tahtirevan - носилки - die Bahre.

ärtägän: *äptärgän* [Tara, < *ertä* + *kän*] sabah - утро - der Morgen.

¹*ärtägi*: ¹*äptägi* [Kom. Krm., ایرتَگی (Çağ. †→ *ertäki*)] = *ärtähî*.

²*ärtägi*: ²*äptägi* †→ *ertäki* [ایرتَگی (Çağ.), < ⁴*ärtä* + *gi*] = *ärtäk*

ärtähî: *äptähî* [Tel.]

1) sabaha ait, erken - относящийся до утра, утренний - auf den Morgen bezüglich, früh (Adj.).

2) önceden, önceki - дверній, прежній - früher, vormalig; *ärtähî çaқ* (Tel.) geçmiş zamanda - въ минувшее время - in früherer Zeit; *ärtähîän yaқsı* (Tel.) eskisinden iyi - лучше прежняго - besser als früher; *äski tonıñ yaқası ärtähîdän қаған kärezim* (Tel.) eski kürkümün yakası eskilerden mirastır - воротникъ старой шубы есть доставшееся отъ древнихъ достояніе мое - der Kragen des alten Pelzes ist mein Vermächtniss der Früheren (P. d. V. I, 4,42).

**ärtäki*: *äptäki* [(Çin.-Uyg. Wrt. 14, b) bkz. *ärdägi*]

uzun zaman önce, bir zamanlar - давно тому назадъ - vor langer Zeit, einst. {Ligeti 1966, s. 135 *ärtä-ki*}

ärtälä:- *äptälä* (v) [ایرتالَمکْ *hejħħħmħ*; (Osm.)]

yarına ertelemek, ertesi günü beklemek - отложить на завтра, ложидаться слѣдующаго дня, пріѣхать на слѣдующій день - auf morgen verschieben, den nächsten Tag erwarten, den folgenden Tag ankommen.

ärtsälä:- *äptälä* (v) [Tob.]

ayırmak (kavga edenleri) - разнимать (спорящихъ) - auseinanderbringen (Streitende).

¹*ärtäñ*: ¹*äptäñ* †→ *er tañ* [ایرتانکْ (Çağ.)]

¹*ärtän*: ¹*äptän* [Tel. Alt. Küär.]

1) sabah erken - рано утромъ -

früh am Morgen.

2) yarın, erkenden - завтра - morgen, morgen früh; *ärtän adam kälzân! tādî* (Alt.) babam yarın erken gelsin, dedi - мой отецъ сказалъ: пусть завтра утромъ она прійдетъ! - mein Vater hat gesagt: möge sie morgen früh kommen! (P. d. V. I, 9,20); *ärtän kân abazın kıçırdı* ertesi sabah Han, babasını çağırды - на слѣдующій день Ханя призвалъ своего отца - am folgenden Morgen rief der Chan seinen Vater (P. d. V. I, 187,24).

ärtänhî: äprtânġi [Alt. Tel., < *ärtän* + *gi*]

1) erkenden - утренній, ранній - frühzeitig.

2) yarınki, yarının - завтрашній - der morgende; *ärtänhîzi kün pağa ayttı* ertesi sabah kurbağa söyledi - на слѣдующій день говорила лягушка - am anderen Morgen sprach der Frosch (P. d. V. I, 9,30); *ärtänhîdân äkki artık potdı* (Alt.) sabaha göre iki kat daha iyiydi - въ двое лучше былъ онъ, чѣмъ утромъ - zweimal besser war er, als am Morgen.

ärtim: äptim [Tel., < *ärt* + *m*]

önünden geçmek, geçme, geçiş - прохождение мимо, проходъ - das Vorübergehen, die Passage.

ärtimdū: äptimdŭ [Tel., < *ärtim* + *lū*]

geçilebilen yer, geçişli - гдѣ можно пройти, имѣющий проходъ - wo man durchgehen kann, mit einem Durchgange versehen.

ärtizä: äptizä [Mad. W.]

çok, çokça, gayet - весьма -

sehr.

ärtmän: äptmän [Tob.]

dulavrat otu - репейникъ - die Klette.

1ärttîr-: 1äptîp (v) [Tel. Leb. Şor. Küär., < *ärt* + *tîr*]

1) geçirmek, zaman geçirmek - дозволить проходить мимо, пропускать, провести время - vorübergehen lassen, hindurchgehen lassen, die Zeit verbringen; *kün ärttirdî* (Tel.) günlerini geçirdi - онъ провелъ свои дни - er hat seine Tage verbracht; *mäni ayıldan ärttirdî* beni çadırdan geçirdi - онъ меня провелъ мимо юрты - er hat mich bei dem Zelte vorbei gebracht.

2) bağışlamak, azarlamamak - извинить, оставить безъ порицанія - verzeihen, ungerügt lassen; *pir obahımnı ärttirmädî* o, hiçbir hatamı bağışlamazdı, azarsız bırakmazdı - онъ не оставилъ ни одного изъ моихъ грѣховъ, не порицая его - er liess keines meiner Vergehen ungerügt.

1ärū: 1äpū [Tel., < *ärä* + *ū*]

rica, yalvarma - просьба, мольба - die Bitte, das Anflehen.

3ärū: 3äpū [Kom., krş. *ärik*, *ärk* (Budenz 'e göre C.C'da *eruv*'un hatalı yazımıdır - Budenz meint, dass *eruv* im Cod.-Com. nur ein Fehler für *eruc* ist)]

güç, kuvvet - сила - die Kraft (Kom. 142 = *eruv*).

4ärū: 4äpū [Tel., < *äri* + *ū*]

erimiş, donu çözülmüş, zayıf düşmüş - расплавленный, растаявший, ослабленный -

geschmolzen, aufgethaut, ermattet;
yār ārū potdı yer yumuşadı,
 topraktaki don çözüldü - земля
 оттаяла - die Erde ist aufgethaut;
ārū çıraylanıp ayttı o, tatlılıkla ve
 güleryüzle konuştu - онъ ласково и
 привѣтливо говорилъ - er sprach
 freundlich und liebenswürdig.

5ärü: **5äpū** [Tel., = Moğ. , krş.
¹äri]

azap, sıkıntı, eziyet, zorluk -
 мука, мучение, трудъ - die Qual,
 Mühe; *ārūçā kałdı* onun gönül yarası
 var - онъ душевно страдаетъ - er
 hat ein Gemüthsleiden.

ärük: **äpük** [(Uyg.), (Çağ. bkz.
¹ärik) krş. ¹ärik, örük]

1) erik - априкосъ - die
 Aprikose (Çin.-Uyg. Wrt. 20,a].

2) henüz olmamış kayısı
 (zerdali) - аморелла - die arikose.
 (Ş. S. هنوز اولمامش زردآلو {Ligeti 1966,
 s. 135; ED 222a = *ärük*})

äruqa: **äpyka** [اروقه (Osm.), Hindoglu,
 B. d. M.]

bahçe teresi (bitki) - садовый
 кресъ - die Gartenkresse; *yaban*
äruqası yaban teresi - полевой
 кресъ - die wilde Kresse.

ärüksün: **äpükçün** [اروکسون (Çağ.),
 krş. *erū*]

1) ordunun kamp yeri -
 лагерное мѣсто арміи - der
 Lagerplatz einer Armee (Ş. Sül. محل
 عسكرى واردونك قونديغى).

2) bir erik türü - родъ сливъ -
 eine Art Pflaumen (Ş. Sül. نوع بر
 اريك).

ärül: **äpül** [Tel., krş. Moğ.] = *älür*
 ayık, çok içmemiş, içki

kullanmada ılımlı - трезвый,
 умѣренный въ употребленіи
 напитоковъ - nüchtern, mässig im
 Trinken.

ärülä-: **äpülä (v)** [Tel., < *ärü* + *lä*]

yalvarmak, çok içten istemek -
 умолять, сильно просить -
 anflehen, inständig bitten.

ärülät-: **äpülär (v)** [Tel., < *ärülä* + *t*]

yalvartmak - заставить просить
 - bitten lassen.

ärüs: **äpüc** [Tel. W.]

et suyu, sıvı - бульонъ,
 жидкость - die Brühe, Flüssigkeit.

ärväl: **äpväl** [Tar.]

güç, sabır - сила, терпѣние - die
 Kraft, Stärke, Geduld; *kerip arvālī*
kałmedī yaşlandı ve güçsüzleşti -
 онъ постарѣлъ и ослабѣлъ - er ist
 alt und schwach geworden.

äryä: **äpjä** [الري (Çağ.)]

nehir yatağı - русло рѣки - ein
 Flussbett (Calc. Wrt. آب راه).

äryinä: **äpjinä** [Tel. W.] = *ärdinä*

değerlilik - драгоценность - die
 Kostbarkeit.

ärz: **äpз** [Tar., = Ar. عرض]

rica, as olan bir kimsenin üssüne
 bildirisi, konuşma - просьба,
 представление, отчетъ младшаго
 старшимъ, рѣчь - die Bitte, das
 Ansuchen, die Eingabe, der Bericht
 eines Niederen an einen
 Höhergestellten, die Rede; *ärz kildī*
arz etti - онъ просилъ - er hat
 gebeten; *māniñ ärzimä yätkändin kīn*
saṇa ḥizmāt kīlay arzıhalime olumlu
bir karar alınırса sana bir hizmette
bulunmak isterim (sana bir şey
hediye etmek isterim) - послѣ того,

какъ мое прошеніе уважено, и я тебѣ хочу услужить - wenn meine Bittschrift günstig entschieden ist, will ich auch dir einen Dienst erweisen (dir etwas schenken) (P. d. V. VI, 40,6).

ärzä: **äpzä** [Tel.]

azap, sıkıntı, yazgı - старание
судьба - das Leiden, Schicksal.

¹ärzäk: **¹äpzäk** [Tel. Alt. Leb., < *är* + *zäk*, krş. *ärsäk*]

erkek delisi bir kadın -
женщина, гоняющаяся за
мужчинами - ein mannstolles
Frauenzimmer.

ärzäl: **äpzäl** † → **ersäl** [سەر سە (Uyg.),
= Ar. أرذل: Osmanlıcada da kullanılır
- auch im Osm. im Gebrauch, krş.
Zenker I, 27,8]

haksız, kötü, alçak - низкій, гадкій -
gemein, schlecht, niedrig.

ärzällik: **äpzällik** † → **ersällik**
[سەر سە (Uyg.), < *ärzäl* + *lik*]

ärzdar: **äpzdar** [Tar., = Far. اعرضد ر]

arzıhal yazan kimse - податель
прошения, подающий донесение -
der Bittsteller, Berichterstatter.

ärzdaş: **äpzdaş** [Tar., =Far. اعرضد ش] = *ärz*.

ärzi: **äpzı** [سەر سە (Uyg.), krş. Moğ.
سەزەن, aus dem Sanskrit]

kutsal bir kimse - святой - ein
Heilliger (仙人 Uyg.-Çin. Wrt.
40,b).

ärzik: **äpzık** † → **ärsig** [سەر سە (Uyg.), < *är* + *zik*]

¹äs: **¹äš** [Tel. Kumd. Şor. Kom. Soy.,
شا (Osm.), يشا (Çağ. D.T. † → ¹⁰eş),
سەر سە (Uyg. † → ¹⁰eş)]

1) yoldaş, arkadaş (yol

arkadaşı) - спутникъ, товариш - der
Gnosse, gefährte; *äšim* (Kom.)
yoldaşım - мой товарищъ - mein
Gefährte; *äş dost* (Osm.) eş dost, çok
yakın bir dost - близкій другъ - ein
intimer Freund; *yapama dädım ä
äšim* (Osm.) yapma dedim, ey
dostum - не сдѣлай этого, мой
другъ, говорилъ я - ich sagte: thue
es nicht, o, mein Freund! *äšimdän
ayrılmış kumru gibi* (Osm.) eşinden
(yarinden) ayrılmış bir kumru gibi -
какъ голубь, разставшійся отъ
своего любимца - wie eine Taube,
die sich von ihrem Geliebten
getrennt hat; *äş otmağ* (Osm. Kún.)
bir dost, arkadaş olmak - быть
другомъ - ein Freund sein; *bir biri
nä äş ota bilir-mi?* (Osm. Kún.)
birbirinize arkadaş olabilir misiniz? -
могутъ они между собою
дружиться? - können sie sich
miteinander befreunden? *كلمش نالرا
ولمشدى يشا يسوفه* gelip İsa'ya yoldaş
oldular - они пришли и были
товарищи Юсуфу - sie kamen und
waren Gefährten dem Jusuf (Yus.);
dut äşi (Osm.) döl eşi - послѣродъ -
die Nachgeburt.

2) (Osm. (Uyg. † → ¹⁰eş) eş(li),
yaşıt, karşılık(lı) - подходящий,
соотвѣтствующій, панданъ -
paarig, gleichartih, Pendant; *anın äşi
yok* (Osm.) onun eşi benzeri yok -
нѣтъ ему подобнаго - es ist ihm
Nichts vergleichbar; *sän o güzäli
näylärsin? onun dünyada äşi yok*
(Osm.) bu güzelle ne yapıyorsun?
Onun bu dünyada bir eşi yok - что
ты дѣлаешь съсвѣтъ - was machts

du mit dieser Schönen? Niemand in dieser Welt ist ihr gleich; *bizim kanaryäyü äş bulamadım* bizim kanaryaya eş bulamadım - для нашей канарейки я не нашелъ подходящей - für unseren Canarienvogel habe ich keinen entsprechenden gefunden; *äş ätmäk* (Osm.) eşleştirmek, eşit olanları bir yere koymak, türlerine ayırmak - разсортировать - das Gleiche zusammenlegen, sortieren.

3) (Kumd.) kadın - жена - die Frau.

4) (Şor.) dişi hayvan - самка - das Weibchen (der Thiere).

5) (Leb.) kuzu - молодая овца, ярка - ein junges Schaf.

¹äs: ¹äc [Tel. Alt. Leb. Küär. Krm. Kom., ايس (Çağ. †→¹²es) (D.T.), ٲٲ (Uyg. † bkz. **notlar**), ٲٲ (Kar. T. L.)]

akıl, bellek - умъ, разумъ, память, сознание - der Verstand, der Sinn, das Gedächtniss, die Besinnung; *äzinä kirdi* (Alt.) aklına geldi - ему пришло на умъ - es ist ihm in den Sinn gekommen; *äzinä kirdirdi* (Tel.) bir şeyi aklına getirdi - онъ вспомнилъ о чемъ-то - er hat sich etwas in's Gedächtniss gerufen; *äzi yoğaldı* (Tel.) aklını yitirdi - онъ потерялъ память - er hat die Besinnung verloren; *äzimmän çıktı* (Tel.) aklımdan çıktı - я забылъ - es ist mir aus dem Gedächtniss gekommen; *äziñä satınıp yür!* (Tel.) bunu düşün - помни это! - denke daran! *äzi yoğıt* (Tel.) akli yok - у него ума нѣтъ - er hat keinen

Verstand; *äzi yağıldı* (Tel.) hayal kuruyordu, aklını yitirdi - онъ бредилъ, сошелъ съ ума - er phantasirte, hat den Verstand verloren; *äzimä kirbäyt* (Tel.) aklımdan çıktı - не помню - es ist mir entfallen; *äskä sat!* (Tel.) aklında tut - помни! - behalte im Sinn! *äskä tüşürdü* (Tel.) aklına geldi - онъ вспомнилъ - es fiel ihm ein; *äzinä urbas kiji* (Tel. W.) akılsız insan - беззаботный человекъ - ein leichtsinniger Mensch; *äsinni koyasın* (Kar. L.) aklını topluyorsun - ты обратишь свое внимание на - du richtes deine Aufmerksamkeit auf - (H. 7,14): *äsimä gäldi* (Krm. K.) aklıma geldi, hatırladım - я вспомнилъ, припомнилъ - ich erinnerte mich, es ist mir eingefallen; *äsimdän çıktı* (Krm. K.) aklımdan çıkmış - я забылъ - es ist mir entfallen; *äsimni coydum, äsimni gayb ättim* (Krm.) aklımı yitirdim, bayıldım - я потерялъ сознание, впалъ въ обморокъ - ich verlor die Besinnung, bin in Ohnmacht gefallen; *äsimdä* aklımda (Karayimlerde lades oyununda söylenir) - въ моей памяти, я помню (у Каранимовъ условное слово въ известной игрѣ, когда ломаютъ душики) - es ist in meinem Gedächtnisse, ich denke daran (bei den Karaimen die gebräuchliche Redensart beim Vielliebchen-Spiel).

²äş: ²äñ [Tel. Kumd. = Far. هیچ]

(olumsuzlukla birlikte) hiçbir şey - съ отрицаниемъ) ровно ничего - (mit Negation) durchaus

nichts; *âş nāmā pilbās* (Tel.) hiçbir şey bilmez - онъ совершенно ничего не знаетъ - er weiss gar nichts; *âş yoğında* (Tel.) en azından - по крайней мѣрѣ - wenigstens; *âş kiji yoğ* (Tel.) hiçkimse yok - никого нѣтъ - Niemand ist da.

³äs: ³äc [Tuv. Tel. krş. *ädis, egis*]

yüksek, yüce, ulu - высокій, великій - hoch, erhaben; *äs tuğlar* yüksek dağlar - высокія горы - die hohen Berge.

⁴äs: ⁴äıı (v) [Tel. Alt. Küär]

takip etmek, ardından gelmek, yoldaş olmak - идти за кѣмъ, слѣдовать, сопровождать - folgen, nachfolgen, hinter Jemand hergehen, begleiten; *sāni āştībīs* (Tel.) senin ardından geliyorduk, seni takip ediyorduk - мы слѣдовали за товой - wir folgten dir; *ağ yılanın kinnān ułçağ äjä yorttı* (Alt.) oğlan beyaz yılanı takip ediyordu - мальчикъ шелъ вслѣдъ за бѣлой змѣею - der Knabe folgte der weissen Schlange (P. d. V. I, 87,62); *suskas paştan ahp uçıp-oğ idī* (Tel.) ördek önden uçtu, tavuk (ise) ardından uçtu - утка полетѣла впередъ, а вслѣдъ за ней полетѣла курица - die Ente flog voraus und das Huhn flog hinterher (P. d. V. I, 196,24).

⁴äs: ⁴äc [Şor. W., krş. *ät*]

süs (kadınlarda küpe, yazma vs.) - нарядъ, украшеніе (женское, какъ серьги, привязки къ косамъ и. т. д.) - der Schmuck (der Frauen, wie Ohringe, Kopfbehang u. s. w.).

⁵äs: ⁵äıı (v) [Tel. Alt. Kom. Krm. Soy. Küär., اشمك (Osm. Az.) (Çağ.

†→¹¹eş-)]

1) (Çağ. †→¹¹eş-)

2) (Çağ. †→¹¹eş-) Osm. Az.) eşmek, tırmalamak, tırmıklamak, kazımak, deşmek (tavuklar için) - рыть, шариться - kratzen, scharren, graben (von Hühnern); *māzar āşmāk* (Osm.) toprak mezarı açmak (kazımak) - выкопать могилу - ein Grab aus der Erde aufgraben; *topra'ı āştı* (Osm. Kún.) toprağı eştı - онъ вырылъ землю - er hat die Erde aufgegraben; *yäri āşıp durma!* (Osm. Kún.) toprağı eşleyip durma - не ройся въ землѣ! - grabe nicht in der Erde herum!

3) (Osm.) eşkin, rahvan gitmek, büyük adımlarla ilerlemek - идти инохдью, дѣлать большіе шаги - im Passgang gehen, gut ausschreiten.

4) (Osm.) gayretle görevini yürütmek, tüm gücünü kullanmak - съ стараніемъ исполнить задачу, употребить всѣ свои силы - mit Eifer seine Aufgabe ausführen, alle seine Kräfte anwenden.

5) (Krm. Tar. Çağ. Kom.) dolamak, hızlı bir şekilde döndürmek - сучить, прясть, ввить - zusammendrehen, drillen; *yip āşmāk* ip (hızlı bir biçimde) dolamak - свить нитку - einen Faden drillen.

6) (Osm.) kaşınmak - чувствовать зудъ - ein Jucken empfinden.

⁵äs: ⁵äc [ᵛᵛᵛ (Kar. L.), şart kipi *äsä*'den - entstanden aus dem Conditional *äsä*]

herhangi - либо - irgend; *nāndi*

äs (*nän'däs*) herhangi bir şekilde -
какъ-нибудь - irgend wie; *kim äs*
herhangi birisi - кто-либо - irgend
wer.

7äs-: 7äm (v) [Küär.] = *äšit*

işitmek - слышать - hören; *äštíp*
işıtip - слыша - hörend.

7äs-: 7äc (v) [Tel. Leb. Küär., اسمك
(Osm. Bosn.) (Çağ. †→¹³es-) (Az.),
اُز (Uyg.) krş. *üz*]

1) ayıklamak, savurmak (tahıl) -
чистить, вѣять (хлѣбъ) - sichten,
worfeln (Getreide); *äsip savurmak*
(Osm.) çok saçma konuşmak -
много глупостей говорить - viel
Unsinn sprechen (= *yañan, yanış*
söylämäk, Kún.); *äsip savurmak*
(Krm. K.) savurgan olmak -
распустить по вѣрту, быть
расточительнымъ, мотать
имущество - verschwenderisch sein,
in alle Winde ausstreuen.

2) esmek, üfürmek - дуть -
wehen, blasen; *köşkün yärindä yällär*
äsiyor (Osm. N. 84) köşkün yerinde
yeller esiyordu - на мѣстѣ
павильона вѣтры дули, павильонъ
исчезъ - an der Stelle des Pavillons
wehten die Winde, der Pavillon war
verschwunden; *här baştan bir yäl*
äsir (Az. A.) ne kadar baş, o kadar
akıl; her kafadan bir ses çıkar -
сколько головъ, столько мнѣній -
wie viel Köpfe, so viel Sinne; *oñ*
sañtanatın yärindä yällär äsär şimdi
(Osm. Kún.) o saltanatın yerinde
yeller esiyor şimdi - его владѣние
теперь исчезло - seine Herrschaft
war jetzt verschwunden; *toğardın*
äsä kaldi öñdün yeli (Uyg.) doğudan

ilkbahar yeli esiyor - отъ востока
дулъ весенній вѣтеръ - vom Osten
her wehte ein Frühlingswind (K. B.
13,17; A63). {ED 240b es-}

11äs-: 11äc (v) [כִּימָרָא (Kar. L.)] = *ös*

büyümek, yetişmek - расти -
wachsen; *yämäsä äsämodu kamus*
sularsız? kamış yoksa susuz mu
yetiştiriyor? - или растеть-ли камышъ
безъ воды? - wächst etwa das Schilf
ohne Wasser?(H. 8,11).

äş?æk: äm?ək [כִּימָרָא (Kar. T.)] = *äšäk*.

äsa: äca [Az., < Ar. عَصَا]

asa, sopa, değnek - посохъ,
палка - der Stab, Stock.

äšä□ci: ämā□ci [Az.] = *äšäkçi*.

äšä□lik: ämā□lik [Az.] = *äšäklik*.

äšäcık: ämāpık [Az. A., < *äšäk + cik*]

eşek yavrusu - маленькій
осель, осленокъ - ein Eselsfüllen.

1äsäk: 1äcäk [כִּימָרָא (Kar. L.)] = *äšäk*

eşek - осель - der Esel.

äšäk: ämāk [Tar. Kom., اشك ḥoḥ;
(Osm.), ايشاك (Çağ. †→*eşäk*) (D. T.
Az.) krş. *işäk, äjäk, esäk*]

1) eşek - осель - der Esel; *mısır*
äšäyi (Osm.) Mısır eşeği -
египетскій осель - der ägyptische
Esel; *acäm äšäyi gibi nâ zırtlayıp*
duriyorsun! (Osm. Kún.) Acem eşeği
gibi ne bağarıyorsun (deyim) - что
ты кричишь какъ персидскій
осель! - was schreist du wie ein
persischer Esel! (Spr.); *äšäk anırmak*
anırmak (eşek) - кричать (объ
ослѣ) - schreien (vom Esel); *serik*
äšäk (Tar.) zehirli bir örümcek türü -
фаланга (родъ ядовитаго паука) -
die Phalange (eine giftige
Spinnenart); *äšäk kulağı* (Osm.)

ıspanak - (ослиное ухо) шпинатъ - (das Eselsohr) der Spinat; *âşâk şur* (Osm.) bir bitki adı - название растения - Benennung einer Pflanze; *yâr âşâyî, âşâk kûrdu* (Osm.) tespihböceği - сорокопужка - die Kellersassel; *âşâk arısı* (Osm.) eşekarısı - шмель - die Hornisse; *âşâk bahğı* (Osm.) bir balık türü - название рыбы - eine Fichart; *âşâk dikâni* (Osm.) devedikeni, kengel - чертополохъ - die Distel; *uzun âşâk oyunu* (Osm.) uzun eşek, bir oyun türü - игра - ein Spiel.

2) (Osm.) keman köprüsü - кобылка на скрипкѣ - der Violinensteg.

3) (Osm. K.) üzerinde şekerleme satılan üçgen biçiminde bir tahta - треугольная доска, на которой продаютъ сладости - ein dreieckiges Brett, auf dem man Süßigkeiten verkauft; *tabtayî âşâyîn üstünâ koy!*

âşâkçi: âşâkçi < ,).Osm(اشكى [âşâk + çî]

eşekçi - погонщикъ ословъ - der Eseltreiber; *âşâkçi başı* (Osm. Kún.) eşekçi başı - главный погонщикъ ословъ - der Ober-Eseltreiber: *âşâyîniñ kurduğı başka, âşâkçiniñki başka* eşeğin isteği başka, eşekçinin isteği başka - другое, чего желаетъ оселъ, другое, чего погонщикъ осла - etwas Anderes will der Esel, etwas Anderes der Eseltreiber (Ata.).

âşâkçik: âşâkçik < ,).Osm(اشكك [âşâk + çik]

küçük bir eşek - маленький оселъ - ein kleiner Esel.

âşâkî: âşâkî [Kaz.]

kötü, işe yaramaz, çirkin - худой, плохой, негодный, гадкий - schlecht, untauglich, unbrauchbar, böse, hässlich, unansehnlich; *âşâkî kişî ikân* o, kötü bir insandır - онъ дурной человекъ - er ist ein schlechter Mensch; *âşâkî ürdâk* çirkin ördek - некрасивая утка - eine hässliche Ente; *pu âşâkî pârşâ* bu çirkin bir şey - это гадкая вещь - das ist ein hässliches unansehnliches Ding.

âşâkîlâ-: âşâkîlâ (v) [Kaz., < âşâkî + lâ]

kötüleştirmek, bozmak - сдѣлать дурнымъ - schlecht machen, verderben.

âşâkîlân-: âşâkîlân (v) [Kaz., < âşâkî + lâ + n]

kötüleşmek, bozulmak, çirkinleşmek - сдѣлаться дурнымъ - schlecht werden, hässlich werden.

âşâkîlâş-: âşâkîlâş (v) [Kaz., < âşâkî + lâ + ş]

birbirini kötölemek - другъ друга оклеветать - sich gegenseitig verleumden.

âşâkîlât-: âşâkîlât (v) [Kaz., < âşâkî + lâ + t]

kötüleştirmek (üçüncü biri tarafından) - заставить сдѣлать дурнымъ - schlecht machen lassen.

âşâkîlik: âşâkîlik [Kaz., < âşâkî + lik]

kötülük, yetersizlik, işe yaramazlık, çirkinlik - гадость, негадность, злость - die Schlechtigkeit, Untauglichkeit, Bosheit, Hässlichkeit.

âşâklân-: âşâklân (v) اشكلنك [

ḥoḥ;lhnmḥ (Osm.), < *āṣāk + lā + n*]

1) eşek üzerinde gitmek - ѣздить на ослѣ - auf einem Esel reiten.

2) bir eşek kadar inatçı olmak - быть упрямымъ какъ есель - eigensinnig wie ein Esel sein.

3) akılsızlık yapmak, saçmalıklar yapmak - сдѣлать глупости - Dummheiten begehen (= *aqmaklık atmak*, Kún.); *āṣāklānıp durma!* eşeklik edip durma - не дѣлай глупостей! - mache keine Dummheiten!

āṣāklık: āmāklık [Krm., اشكلك ḥoḥ;fu; (Osm.)]

eşeklik, aptallık - глупость - die Eselei, Dummheit; *āṣāklık atāsın* (Krm.) eşeklik yapıyorsun - ты дѣлаешь глупости - du begehst Eseleien.

āṣālā-: āmālā (v) اشعلمك[ḥoḥ;lhnmḥ; (Osm.), < *āṣ + kā + lā*]

1) eşelemek, kazmak, ateşi eşelemek - разгрести, копать - scharren, graben, das Feuer auseinander scharren; *kādi süprüntüyü āṣālāmiş* (Osm. Kún.) kedi süprüntü çöpünü eşeledi - кошка разгребла соръ - die Katze hat den Kehricht auseinandegescharrt; *ot āṣālāyıp ülçürmək* çabuk yanması için ateşi üflemek - раздувать огонь - das Feuer anblasen, dass es schnell brennt; *işi āṣālāmāk* (Osm. Kún.) bir mesele üzerinde dönüp dolaşmak - долго копаться въ дѣлѣ - an einer Sache lange herumkrabbeln; *canım o işi āṣālācāk ohursan daha nālār*

çıkar (Osm. Kún.) dostum, ne kadar kendini bu meselede yorsan da, bundan birşey çıkmaz - другъ мой, какъ долго ты и копаешься въ этомъ дѣлѣ, ничего не выходитъ - mein Freund, wie lange du dich auch bei dieser Sache abmühst, da kommt nichts heraus; *bilmāk için āṣālāyıp iç yüzini araştırdı* doğruya ulaşmak için meseleyi önlü arkalı inceliyor - онъ излѣдовалъ дѣло внутри и снаружи, чтобы открыть истину - er untersuchte die Sache von innen und von aussen, um auf die Wahrheit zu kommen.

2) atı rahvan gitmesi için haydalıyor - заставить бѣжать иноходью - ein Pferd zum Passgange antreiben.

āsām: ācām [Kır.]

züppe, züppece, şık, güzel, güzel etki bırakan, yapmacık - щеголь, франтъ, красивый, важный - ein Stutzer, stutzerhaft, stattlich, schön, einen bedeutenden Eindruck machend, geziert.

āsāmā: ācamā [Osm., = اسامه] = āsāmi

içine, ücret alan askerlerin adı ve alınan miktarın yazılı olduğu risale - реэстръ, въ который записываются имена получившихъ жалованье солдатъ и выданное жалованіе - ein Register, in das die Namen der Sold empfangenden Soldaten und die Soldquoten eingetragen werden; *āsāmāsi okunmaz* (Osm.) esamesi okunmaz; önemli değil - это безъ значенія - das ist ohne Wichtigkeit

āsāmāli: ācamāli [اسامعلو (Osm.), < اسامه + tı]

1) listede kayıtlı asker -
записанный въ реэстръ солдатъ -
der in das Register eingetragene
Soldat.

2) önemli - важный - wichtig.

äsämdän-: äcämдән (v) [Kır., < *äsäm*
+ *lä* + *n*]

züppece davranmak - франтить,
важничать - den Stutzer spielen,
prahlen.

äsami: äcamî [Osm.] = *äsamä*.

äsämsä-: äcämсә (v) [Kır., < *äsäm* +
sä]

naz yapmak, yapmacık
davranmak - кокетничать,
важничать - kokettiren, geziert sein;
kız katın äsämsäp cürälär kızlar,
kadınlar nazlı yürürler - дѣвицы и
женщины ходятъ грациозно -
Mädchen und Frauen gehen zierlich,
kokett.

äsämsäv: äcämсәв [Kır., < *äsämsä* +
v]

züppece, yapmacık, nazlı -
щегольскій - stutzerhaft, geziert,
kokett.

¹äsän: ¹äcän [اسن *ḥṣḥn*, ἐσέν (Osm.),
اسان, ايسن (Çağ. D.T.), krş. *isän, äzän,*
ezän, esän]

1) esen, sağlıklı, afiyetli -
здоровый - gesund, wohl; *äsän*
aman-mı sän? sağlığın nasıl; iyi
misin? - здоровъ-ли ты? - bist du
gesund? wie ist dein Befinden?

2) (Çağ.) bozulmamış,
sakatlanmamış, gerçek, güvenilir -
нетронутый, вѣрный - unverletzt,
wahr, autentic. {ED 248a esen}

²äsän-: ²äcän (v) [اسنمك *ḥṣḥnmḥ*;
(Osm. nach Kún.?), krş. ¹*äsän*]

esenli olmak - находиться въ
добромъ здоровьѣ - bei guter
Gesundheit sein, wohl sein.

⁴äsän: ⁴äcän [Tar.]

gelecek yıl - будущій годъ,
слѣдующій годъ - das nächste Jahr,
das künftige Jahr; *äsängä* gelecek
yillarda - въ слѣдующемъ году - im
künftigen Jahre; *andin äsängä* iki yıl
sonra, üçüncü yılda - черезъ два года
- über zwei Jahre; im dritten Jahre.

⁵äsän-: ⁵äcän (v) [Bosn.] = *äsnä*

esnemek - зѣвать - gähnen.

***äsän: äcän** [آسان (Uyg. bkz. ¹*äzän*)]

1) sağlıklı - здоровый - gesund;
äsän bol! yana bolgay altun kümüş
(Uyg.) sen sağlıklı kal da altın ve
gümüşü yeniden elde erdersin - будь
только здоровъ и ты опять
найдеши золото и серебро - bleibe
nur gesund und du wirst wieder Gold
und Silber erwerben (K. B. 50,8;
A1190); *äsän enç tirilgil!* (Uyg.)
sağlıklı ve huzur içinde yaşa! - живи
здорово и спокойно! - lebe gesund
und in Frieden! (K. B. 75,6; A1948)

2) iyi bir halde, olması gerektiği gibi
- въ хорошемъ положеніе, какъ слѣ
дуетъ - in gutem Zustande, wie es
sich gehört; *sävärin* دست (*äsän tut,*
yağısın kötür! (Uyg.) onun
arkadaşlarını yakışık aldığı gibi
müdafaa et ve düşmanlarını
uzaklaştır - обходишь какъ
слѣдуетъ съ его друзьями удали
его враговъ! - halte seine Freunde
wie es sich gehört und entferne seine
Feinde! (K. B. 15,18; A117). {ED
248a esen}

***äsänin: äcänin** [آسانين (Uyg. bkz.

üzänin), < *äsän* + *in*]

sağlıklı - здорово - gesund, in Gesundheit; *äsänin tirilgil üküş yıt yaşa!* esenlikle daha nice yıllar yaşa! - здорово живи многія лѣта! - lebe in Gesundheit noch viele Jahre! (K. B. 59,33; A1480). {ED 248a esenin}

äsänlä-: äcänlä (v) [اسنلماك (Osm.), ايسنلاماك (Çağ.), < *äsän* + *lä*]

esenlemek, vedalaşmak - прощаться - sich empfehlen, Adieu sagen. {ED 249a esenle-}

***äsänläş-: äcänläş (v)** [اسنللاش (Uyg. bkz. *üzänläş-*), < *äsän* + *lä* + *ş*, krş. *ezännäş*, *äzändäş*]

selamlaşmak, vedalaşmak - кланяться, прощаться - sich begrüßen, sich verabschieden; *äsänläşti elig bilä ot körä İlik'e* bakarak onunla vedalaştı - смотря на него, онъ простился съ Эликомъ - hinschauend verabschiedete er sich von Elik (K. B. 154,32; A5445); *äsänläşti, at mindi, kaldi bärü* vedalaştı, ata binip geri geldi - онъ простился, сѣла на лошадь и пріѣхалъ назадъ - er verabschiedete sich, stieg zu Pferde und kam zurück (K. B. 165,23; A5822). {ED 250a esenleş-}

äsänläş: äcänläş (v) [اسنللاشمك (Osm.), ايسنللاشماك (Çağ. D. T.), < *äsänlä* + *ş*]

vedalaşmak - прощаться (другъ съ другомъ) - von einander Abschied nehmen. {ED 250b esenleş-}

***äsänlik: äcänlik** [اسنللىك (Uyg. bkz. *üzänlik*), < *äsän* + *lik*]

esenlik, sağlık -здоровье - die

Gesundheit; *äsänlik tiläsä säniñ bu özüñ* kendine esenlik dilediğinde - если ты самому себѣ желаешь здоровья - wenn du dir selbst Gesundheit wünschest (K. B. 17,17; A169). {ED 249b esenlik}

äsänlik: äcänlik [اسنلك (Osm.), ايسنلىك (Çağ. D. T.), < *äsän* + *lik*]

esenlik, sağlık, mutluluk, iyi durumda olma - здоровье, счастье - die Gesundheit; das Wohlsein, Glück. {ED 249b esenlik}

³äsär-: ³äcär (v) [ايسارماك (D. T.)] = *esir*

içip sarhoş olmak - напиться, опьянѣть - sich betrinken, trunken werden.

äsär: äcär [Osm., = Ar. اثر çoğ. آثار]

iz, im, olay, eylem - слѣдъ, знакъ, дѣйствие - die Spur, das Zeichen, die Handlung (= *tä'äsir*, Kún.); *märhum Şinaziniñ äsäri kalämi* merhum Şinasi'nin bir yapıtı - сочинение умершаго линази - ein Werk des verstorbenen Schinasi; *äsär ätmäk* davranmak, tesir etmek, iz bırakmak - дѣйствовать, имѣть бляние - handeln, Einfluss haben; *äsäri katmamış* (Osm. Kún.) hiçbir iz kalmadı - слѣда не осталось - keine Spur ist geblieben.

äsärli: äcärli [اثرلو (Osm.), Kún.'a göre yalnızca *tä'äsirli* biçiminde görülür - nach Kún. nur *tä'äsirli* im Gebrauch]

izli, imli, işaretli - со знакомъ, имѣющий на себѣ слѣдъ - ein Zeichen, eine Spur an sich habend.

äsärsiz: äcärsiz [اثرسىز (Osm.)]

izsiz - безъ слѣда - spurlos.

äsärük: äcärük [اساروك (O. T.), < *äsär*

+ *ük*]

sarhoş - пьяный - betrunken,
berauscht.

äsät: äcär [Tob., = Ar. اسد]

temmuz ayı, aslan burcu -
мѣсяць Іюль, знакіальны знак
льва - der Monat Juli, das Sternbild
des Löwen.

äşawlän-: äşawlän (v) [אֵשְׁוֹלָן (Kar. L.)]

dinlendirmek, rahatlatmak,
dindirmek - успокоить - beruhigen;
bärmädi mana äşawlänmä canımnı
ruhumu dinlendirmeme izin
vermiyor - онъ мнѣне далъ
успокоить мою душу - er erlaubte
mir nicht meine Seele zu beruhigen
(H. 9, 18).

äşäyn: äşäin [Kır.] = *äşin*

öylese, öylesine - такъ себѣ,
такъ, безъ причины - so, so nur,
ohne Zweck; *äşäyn keldim* öylesine,
nedensiz geldim - я пришелъ безъ
цѣли - ich bin nur so, ohne Zweck
gekommen.

***äsbab: äcbab** [سبب (Uyg. bkz.
²*äspap*), < Ar. سباب]

sebepler - причины - die
Gründe.

äsbab: äcbab [Az.] = *äspap* (Osm.).

äşçı: äşçı [Tel., < *äş* + *çı*]

kürekçi - гребецъ - der
Ruderer.

***äşgäk: äşgäk** [كاشاك (Çağ. OT.), <
äş+*gäk*]

kürek, dümen - весло - das
Ruder. {ED 742b eşgek, Sang. 19
aşgäk}

äsi: äci [Selç., اسی (Osm. veralt), krş.
yäsi (Kar.), aus *äs* + *i?* oder *ä* + *sä?*]

sahip - его владѣтель, хозяинъ,
господинъ - der Besitzer, Wirth,
Herr; *äsi yämäs inciri* sahip,
üzümlerini yemez - хозяинъ не ѣстъ
своихъ винныхъ ягодъ - der
Besitzer isst nicht seine Trauben
(Ata.); *it äsini bilir* it sahibini tanır -
собака знаетъ своего господина -
der Hund kennt seinen Herrn; انى
دوتلر جهان اسی الر (Selç.67, a) onu
tutanlar dünyanın sahipleri olacaklar
- держащие его будутъ господами
міра - die ihn halten werden die
Herren der Welt sein.

¹äşik: ¹äşik [Tar. Krm. Kom. Az., اشیک
(Osm.) اشیک (Çağ. †→²*eşik*) (D. T.),
אשק (Kar. T.), krş. *äjik, eşik, işik,*
esik, ezik]

1) (Krm. Tar. Kom. Kar. T.)
kapı - дверь - die Thür; *äşik ağacı*
(Kom.) kapıyı sürgülemekte
kullanılan tahta - палка, которой
запирають дверь - ein Querholz,
durch das man die Thür schliesst;
äşikni aç! (Kom.) kapıyı aç - открой
дверь! - mache die Thür auf! //

2) (Osm.) eşik - порогъ - die
Schwelle; *üst äşiyi* kapının üst
kısını oluşturur kenar - верхній
поперечникъ двери - die obere
Lage der Thür; *alt äşiyi* eşik -
порогъ - die Schwelle; *äşiyä oturma*
iftiraya urarsın (Osm. Kún.) eşige
oturma iftiraya uğrarsın - не садись
на порогъ, оклеветаютъ тебѣ - setze
dich nicht auf die Schwelle, man
wird dich verleumden (Ata.).

3) (Osm.) giriş - входъ - der
Eingang.

4) (Osm.) evin dış tarafı -

внѣшняя, наружная часть дома - die äussere Seite des Hauses; *äşiyä çıkmak* evden dışarı çıkmak - выходить изъ до а - aus dem Hause herausgehen.

5) *kapı, divan* - Порта, Диванъ - die Pforte, der Diwan.

6) (Az.) *yabancı* - чужой - fremd; *män han ilän danışanda äşiktän adam-madam yoḥ ädi hanla konuştuğum sırada huzurda (etrafta) hiçbir yabancı yoktu* - когда я говорилъ съ Ханомъ, посторонняго (чужаго) никого не было - als ich mit dem Chan sprach, war kein Fremder zugegen.

äşik: **äcık** [כִּיקָ (Kar. L.)] = *äşik*

kapı - дверь - die Thür.

äşikät: **äcikat** [Az. = A. الثقة]

inanç, iman - довѣріе, вѣра - das Zutrauen, der Glaube.

äşikattu: **äcikatṭı** [Ad. < *äşikät* + *tı*]

inançlı, sadık - вѣрный, вѣрующій - treu, gläubig.

äşiklik: **äşiklik** [Çağ. *ایشیک* (lik) *†→eşiklik* (Osm.), < *äşik* + *lik*]

eşiklik, kapının bulunduğu yer - мѣсто, гдѣ находится дверь - die Stelle, wo sich die Thür befindet (= *äşiyin oldu yär, Kún.*); *sürürgäyip äşikliyä attı* (Osm.) *süprülmüş çöpü kapıya doğru itiyordu* - онъ мель соръ къ двери - er schob den Kehricht zur Thür.

¹äşil-: **¹ämil** (v) [اشلمك *houlmḥ*; (Osm.), *لمك يشي* (D.T.), < *äş* + *l*]

kazınmak, eşilmek - быть выкопаемымъ - ausgegraben, ausgekratzt, ausgehöhlt werden; *toprak äşilmiş toprak eşildi* - земля

раскопана - die Erde ist durchwühlt.

³äşil-: **³ämil** (v) [لمك يشي (D.T.)] = *äştil*.

³äsil: **³äcil** [Az., = Ar., krş. *asıl*]

mükemmel, pahalı, değerli, sahte olmayan, gerçek - прекрасный, дорогой, драгоценный, неподдѣльный - vortrefflich, theuer, kostbar, unverfälscht, echt; *äsil taş* değerli bir taş - драгоценный камень - ein Edelstein; *äsil at* (Az. A.) iyi, soylu bir at - лошадь лучшей породы - ein Pferd von guter Raçe.

äsilä-: **äcilä** (v) [ايسيلمك (Osm.), < *äs* + *lä*]

dinlemek, itaat etmek, uymak - слушаться, исполнять приказанія (говорится о невольникахъ въ отношеніи ихъ господъ) - gehorchen, die Befehle ausführen (wird von Sklaven in Bezug auf ihre Herren gesagt).

äsilli: **äcilli** [Az., krş. *äsli*]

büyük, yetişkin, on yaşından büyük - взрослый, большой, старше десяти лѣтъ - gross, erwachsen, älter als zehn Jahr.

äşim: **äşim** [Tara, < *¹äş* + *m*]

äşim tsats saç örgüsü - коса - die Haarflechte.

¹äşin-: **¹äşin** (v) [(Çağ. *†→aşın-*), *اشنمك* *hounmḥ*; (Osm.), < *äş* + *n*]

1) (Çağ. *†→aşın-*)

2) (Osm.) *kazımak* - царапаться когтями, копать землю - kratzen, den Boden scharren; *kādi äşinip duruyor* (Kún.) *kedi tırmalıyordu* - кошка царапается - die Katze kratzt. {Sang. 19 *aşın-*}

***äsin:** **äcin** [سند (Uyg. bkz. *¹üzin* bkz.

notlar), *äzin botdı* 細風 (Uyg.-Çin. Wrt. 5, b), < *äs* + *n*]

yel, hava akımı, esinti - вѣтеръ, движение воздуха - der Wind, Luftzug. {ED 248a esin; Ligeti 1966, s. 135 *äsin*}

¹äsir: **¹äcip** [ħsue (Osm. Az.), = Ar. اسير, krş. *yäsir*]

1) tutsak, savaş tutsağı - плѣнникъ, военноплѣнникъ - der Gefangene, Kriegsgefangene; *gönlümü äsir ätti* aklımı esir aldı - онъ плѣнилъ мой умъ - er hat meinen Sinn ganz eingenommen.

2) köle - невольникъ, рабъ - der Sklave; *äsir atmak* (Osm.) köle yapmak - сдѣлать рабами - zu Sklaven machen; *äsir (yäsir) atmaca* (Kún.) bir çocuk oyunu - дѣтская игра - ein Kinderspiel; *äsir pazarı* köle pazarı - рынокъ для невольниковъ - der Sklavenmarkt.

²äsir-: **²äcip** (v) [Kom.] 1) sarhoş olmak - опьянѣть, напиться - betrunken werden. 2) (Az., krş. Far. مست شدن) kudurmak, çıldırmak (sevgililer için söylenir) - одурѣть, съ ума сойти (говорится только о любовникахъ) - toll werden, wahnsinnig werden (wird nur von Verliebten gesagt).

äsirä: **äcipä** [Kır.]

1) en ince çelik - лучшая сталь - der feinste Stahl.

2) kılınç (şarkılarda, türkülerde) - мечъ - das Schwert (in Liedern).

äsirci: **äcipçi** [اسیرچی ħsuetu (Osm.), < ¹äsir + çi]

köle taciri - торговецъ невольниками - ein Sklavenhändler;

äsircilär k?ayası (کیاسی) köle pazarının bekçisi - смотритель на базарѣ невольниковъ - der Aufseher des Sklavenmarktes; *äsirciyä kız bâyändirmäk gibi güç* köle tacirine cariyе beyendirmek kadar güç (deyim) - трудно, какъ наидти рабыню, которая понравилась бы торговцу - schwer, wie das Auffinden einer Sklavin, die dem Sklavenhändler gefällt (Spr.).

äsirgä-: **äciprä** (v) Kom., (Osm.), اسیرکاماک (Çağ. †→**esirgä-**) (Az.) (Uyg. bkz. *üzirgä-*)

1) (Osm. Kom.) esirgemek - быть сострадательнымъ, сожалѣть - mitleidig sein, bemitleiden.

2) (Çağ. †→**esirgä-**) (Osm. †→ 1), 3) bkz. **notlar**)

3) (Çağ. †→**esirgä-**) (Osm.) (Uyg. bkz. *üzirgä-*)

esirgemek (kötülüklerden vs.) korumak - быть милостивымъ, защищать, сохранить - gnädig sein, in Schutznehmen, bewahren gegen Feinde oder widrige Verhältnisse helfen; *äsirgä tiriglik, yava kıtma yaş!* yaşamını koru, yıllarını heba etme! - сохрани свою жизнь, не проводи даромъ свои года! - behüte dein Leben, vergeude nicht deine Jahre (K. B. 173, 29; A6087). *aḷlah äsirgäsin!* (Osm. Kún.) Allah esirgesin! - сохрани Богъ! - Gott behüte! *mävḷa äsirgäsin!* sizi Allah esirgesin! - Боже сохрани! - möge Gott euch beschützen! *söz äsirgämäk* (Osm.) sözlerine dikkat etmek - быть осторожнымъ въ словахъ - in Worten vorsichtig sein. {ED 252b

esirge-, ésirge- }

4) (Az. A.) isteyerek vermemek, esirgemek - жалѣть, щадить - nicht gern geben, vorenthalten; *dostum atını-da mändän äsirgämäz* dostum, atını bile benden esirgemez - мой другъ не пожалѣть даже дать мнѣ свою лошадь - mein Freund wird mir selbst sein Pferd nicht vorenthalten.

äsirgän-: äciprān (v) [اسيركانمك (Osm.), < *äsirgä* + *n*]

korunmak, esirgenmek - быть защищеннымъ, охраненнымъ - geschützt, bewahrt werden.

äsirgäyici: äcipräjiçi [اسيركايچي (Osm.), < *äsirgä* + *ici*]

acıyan, esirgeyen - сострадательный - mitleidig; *äsirgäyici tanrım!* esirgeyici Tanrım! - о милосердый Богъ! - auch du gütiger Gott!

¹äsirik: ¹äcipik [אסייריק (Kar. T.), < *äsir* + *k*]

sarhoş - пьяный - betrunken.

äsirt-: äcipr (v) [Krm.]

1) sarhoş etmek - сдѣлать пьянымъ - betrunken machen.

2) içki vermek, içirtmek - дать пить, напоить - zu trinken geben, tränken; *susun canını kim äsirtir* (Kom. 194, 11) sen ki benim susuz ruhumu içirttin - которая напоила жаждущую мою душу - die du meine durstige Seele getränkt hast; *ulu tamı köp sävmäktän äsirttin* (Kom. 214,2) sonsuz aşkla beni içirttin - безконечной любовью ты меня напоилъ - mit unendlicher Liebe hast du mich getränkt.

äsirtä: äcipträ [Kır.]

toplantı - собрание - die Versammlung.

äşit-: ämir (v) [Krm., تمكيشيا (Çağ. †→*eşit*-) (D. T. Az.), אשיטמיכ (Kar. T. L.), krş. *işit, esit, aş, es äjit*]

1) duymak, işitmek - слышать, услыхать - hören; *kulağın bolsa äşit* (Krm.) kulağın varsa dinle! - если у тебя есть уши, то слушай - wenn du Ohren hast, so höre; *bu söznü äşitmädim* (Krm.) bu sözü duymadım - этого слова я не разслышалъ - dieses Wort habe ich nicht gehört; *kim äygi köñül bilä äşitsä* (Kom.) gönülden dinleyen kimse - кто слышитъ съ добрымъ расположениемъ - der mit empfänglichem Gemüthe hört.

2) (söz) dinlemek - слушать - gehorchen.

äşitil-: ämiril (v) [אשיטילמיק (Kar. T. L.), < *äşit* + *l*]

işitilmek - быть слышаннымъ - gehört werden.

äşitiw: ämiriw [אשיטיו (Kar. T. L.)]

işitme - слышание, слухъ - das Hören, das Gehör; *qayırma usқа äşitivinni qayırğışını aqtığa işitmeni* (kulağını) bilgeliğe yöneltebilmen için, ruhunu akla yönlendir - чтобы ты обратилъ свой слухъ къ мудрости, обрати умъ къ разуму - damit du wendest dein Gehör zur Weisheit, wende deinen Geist dem Verstande zu (Ata. 2,2).

äşittir-: ämirtip (v) [Az. Krm. Kom., < *äşit* + *tir*]

işittirmek, duyurmak, dinletmek - заставить слышать, дать знать,

заставить повиноваться - hören lassen, mittheilen, sich fügen, gehorchen lassen.

äšittür-: äšittür (v) [كأندوميشيا (Çağ. †→ešittür-) (Sart.) = *äšittir*].

äsiyät: äcijär [Kır. östl., = Ar. وصية]

uyarı - увѣщание - die Ermahnung; *äsiyät kıt! äsiyät ber!* onu uyar! - увѣщевай его! - ermahne ihn!

äškäk: äškäk †→**äšgäk** [كاشك (Çağ. OT.), < *äš+käk*]

äškäl: äškäl [Krm. = Ar. اشكل, çoğ. < شکل = *iškäl*] şüphe, zan - сомнѣние, подозрѣние, предположение - der Zweifel, Verdacht, die Conjectur; *äškälä varmak* şüphelenmeye başlamak, zana varmak - надать въ подозрѣние, сомнѣние - Verdacht zu hegen beginnen, in Zweifel gerthen.

äškällän- : äškällän (v) [اشكلنمك (Krm.), < *äškäl + lä + n*] = *iškillän* şüphelenmek - имѣть сомнѣні подозрѣние - zweifeln, einen Verdacht haben.

äškälländir-: äškälländip (v) [اشكلندرمك (Osm.), < *äškällän + dir*] şüphe ettirmek - возбудить сомнѣние, подозрѣние - Zweifel, Verdacht erregen.

äškällik: äškällik [اشكللك (Osm.), = *iškäl+lik*] = *äškäl*.

²äskär-: ²äskär (v) [ايسكارماك (Çağ.) = *eskär*

1) (Ş. Sül. خیالنه كتورماك عقل (وهوشنه كتورماك)

2) kabul etmek, düşünmek, dikkate almak - согласиться, обдумать, принять въ разсчёт - einwilligen, bedenken, in Betracht

ziehen (Ş. Sül. قبول ايتمك. داخل خساب. ايتمك. تخطر. {?})

³äskär: ³äskär [Kır. Az. Osm., = Ar. عسكر]

1) ordu - войско - das Heer; *äskär bası* ordu lideri - командующий войсками - der Heerführer.

2) savaşı, asker - воинъ, солдатъ - ein Krieger, Soldat.

äškärä: eškärä [Kaz. Tob. Az., = Far. رالاشك, krş. *aškärä*]

1) açık, aleni - открыто - öffentlich, offenbar; *aškärä çıkartmak* (Az. A.) açığa çıkarmak, gün yüzüne çıkarmak - вывести на свѣтъ - an's Licht bringen, offenkundig machen.

2) (Tob.) çok, oldukça - очень - sehr.

äškärälä: äškärälä [Kaz. < *äškärä+lä*]

açmak, (dükkan vs.) açılış yapmak - открыть - eröffnen.

¹äski: ¹äcki [Tar. Alt. Tel. Leb. Şor. Küär. Kom., ايسكى (Çağ. D.T.†→²eski), اسكى ḥṣ;u, ἐσχί (Osm. Az.), سەمەرد (Uyg.)]

eski, kullanılmış - старый, древний, ношенный - alt, verbraucht; *aydın äskisi* (Tel.), *äski ay* küçülen ay - убывающая луна - der abnehmende Mond; *äski zaman* (Osm.) eski zaman, güzel olan eski zaman - старое время, старое доброе время - die alte Zeit, die gute alte Zeit; *äski zamanda* (Tar.) eski zamanlarda, çok yıllar önce - давно - vor langen Jahren; *äskidän* (Osm.) eskiden beri - съ давнихъ

время - seit alter Zeit; *äski dârdi tüzälämä!* (Osm. Kün.) eski acıları tazeleme - не ожибляй старойскорои! - frische altes Leid nicht wieder auf! *äski adamtar, äski zamanın adamtarı* (Osm.) eski insanlar - прежние - die früheren Menschen; *äski dost düşman otmaz* (Krm.) eski dost düşman olmaz - старый друг не сдѣляется врагом - ein alter Freund wird nicht zum Feinde (Ata. K.); *äski samantarı karıştırma!* (Osm.) eski samanları karıştırma - не перебирай старой соломой! - rühre nicht altes Stroh auf! (Ata.); *yağını yazap ki! äskini äptäp ki!* (Alt.) yeni giy ve süslen, eskiyi onar ve üzerine giy - новое надѣвай для наряда, старое почини и надѣвай! - Neues ziehe an und schmücke dich, Altes bessere aus und ziehe es an! (P. d. V. I, 2, 11); *äski-püskü şäylär, äski biski* (Osm.) eski püskü (*äski püskü* Az. старая вещи - altes Gerümpel (*äski püskü* Az.de de kullanılıyor; fakat Azerbaycanda bunun dışında *äski* kullanılmaz - ist auch im Ad. im Gebrauch, aber sonst wird *äski* im Aderbedshanischen nicht angewendet [A.]); *äskilär ataym!* (Osm.) eskiler alırım! (diye bağırır eskici) - старье покупаемъ! (крик торговцевъ старыми вещами) - ich kaufe alte sachen! (Ruf der Trödler); *äski kurt* (Osm.) eski kurt, kurnaz insan - старый волкъ, хитрый человекъ - ein alter Wolf, ein geriebener Mensch; *äski yaŋ* (Tel.) eski inanış (vaftiz olmuşlar

şamanizme böyle derler) - старая вѣра (такъ называютъ крещенные шаманство) - der alte Glaube (so nennen die Getaufte den Schamanismus); *ķamuğ äski nänlär irinçig boțur* eski olan her şey sıkıcıdır - всѣ старыя дѣла скучны - alle alten Dinge sind langweilig (K. B. 34,8; A687). {ED 246b eski}

²äškí: **²ämkí** [Şor. Küär. Leb. Kumd., < *äş + kî*]

kürek, dümen - весло - das Ruder.

³äski-: **³äcki (v)** [اسکیمک *ḥs;umḥ*; (Osm.), krş. ¹*äski*]

eski, kullanılmış olmak - быть старымъ, изношеннымъ - alt sein, verbraucht sein; *gömäklärin äskidi* (Osm. N. 170) gömleklerin eskimiş - твои рубахи изнасились - deine Hemden sind vertragen.

äşkıcî: **ämkîcî** [Şor., < *äşkı + cî*]

kürekçi, kürek çeken - гребець - der Ruderer.

äskici: **äckiçi** [اسکچیOsm.), < *äski + cî*]

eskici, eskileri alıp satan - торговецъ старыми вещами - ein Trödler, Jemand, der mit alten Sachen handelt.

äşkík: **ämkík** [Tel. Alt. Kom., < *äş + kík*, krş. *äşkäk*, ¹*äşkı*] = *äşkäk*.

äskik: **äckiik** [Az.] = *äksik*

1) eksik, yetersiz - недостаточный, недостающий - mangelnd, fehlend, ungenügend.

2) az - незначительное число - wenige.

3) düşük değerli - незначительной цѣны - von

untergeordnetem Werthe; *bu mal ondan äskik-tir* bu mal daha düşük kalitede - щтотъ товаръ хуже того - diese Waare ist von schlechterer Qualität als jene (A.).

äskiklik: äskiklik [Az.]

eksiklik, yetersizlik - недостатокъ; вещи, которыхъ не достаётъ - der Mangel, das Deficit.

¹äskil-: ¹äskil (v) [Az.] = *äskil*

azalmak - уменьшаться, убавляться - weniger werden, sich verringern.

²äskil-: ²äskil (v) [Az., < ¹äski + l] = *äski*

eskimek, tüketilmek - старѣть, износиться - alt werden, verbraucht werden.

äskilän-: äskilän (v) [اسکیلانک] (*hş;uʃhnmh*; (Osm.), < *äski + lä + n*)

eskimek, tüketilmek (kullanılmak) - старѣть, износиться - alt werden, verbraucht werden.

¹äskilt-: ¹äskilt (v) [Az., < ¹äskil + t] = *äskilt*

azaltmak - уменьшать - verringern.

²äskilt-: ²äskilt (v) [Az., < *äskil + t*] = *äskit*.

äşkin: äşkin [نیاشک] (*hş;un* (Osm.), < *äş + kin*)

1) rahvan - иноходъ - der Passgang; *çapқан äşkini* rahvan ve tırıs arasında bir at yürüyüşü - ходъ лошади между иноходью и галопомъ - die Gangart der Pferde zwischen Passang und Galopp; *äşkin hayvan* yürüyüşü güzel hayvan - животное, имѣющее сильный ходъ - tein Thier, das einen guten Gang

hat.

2) coşkun, taşkın, yaramak - гордый - übermüthig; *äşkin zorkun ha!* (Kún.) aman, ne kadar da haşarı (utanmaz) - вотъ, какой онъ наглый! - ei, wie unverschämt ist er!

äşkin: äşkin [Tel. Leb., < *äs + kin*]

harmanlamada kullanılan bir kap - вѣялка - ein Gefäß zum Worfeln des Getreides.

äşkinci: äşkinçi [نجی‌باشک] (Osm.), < *äşkin + ci*

Orduda seçkin suvari sınıfı - избранная кавалерія - die Elite-Kavallerie.

äşkinli: äşkinli [نلویاشک] (Osm.), < *äşkin + li*

rahvan giden - иноходецъ - der Passgänger.

äşkinsiz: äşkinçiz [نسزیاشک] (Osm.), < *äşkin + siz*

rahvan gitmeyen at, tembel at, yavaş yürüyen at - лошадь, не имѣющая иноходи, лѣнивая лошадь, лошадь, имѣющая иноходи, лѣнивая лошадь, лошадь, имѣющая тихій ходъ - ein Pferd, das nicht im Passgang geht, ein faules Pferd, ein Pferd, das einen langsamen Gang hat.

¹äskir-: ¹äskir (v) [Tel. Krm., اسکیرماک] (*Çağ. † → ³eskir-*), < *äski + r, krş. ³äski*]

eskimek - старѣть, ветшать, износиться, тлѣть - alt werden, sich abnutzen, verbraucht werden, vermodern.

äskirt-: äskirt (v) [Krm.Kar.] = *äskit*.

äskit-: äskit (v) [اسکیتماک] (*hş;uʃm*; (Osm.), < *äski + t*)

kullanmak, giyerek eskitmek -
износить - verbrauchen, abtragen;
Istambuhun kaldırımını äskidiyorsun
İstanbul'un kaldırımlarını
eskitiyorsun, sokaklarda sürtüyorsun
(Ata.) - ты портишь
Истамбульскую мостовую, ты все
шатаешься по улицамъ - du
verdirbst das Pflaster von
Constantinopel, du treibst dich
immer auf den Strassen-umher
(Ata.).

äskün: **äskŷn** [Küär.] = *äskin*.

¹äslä: **¹äclä** [Tar., = Ar. صلاح]]

onarım, iyileştirme, teskin
bulma, huzur, rahat -
возстановление, успокоение, миръ -
die Wiederherstellung, Beruhigung,
der Frieden.

²äslä-: **²äclä** (v) [ا سلامك ḥsłḥmḥ;,
έσλεμέχ (Osm.), ¹ Çağ(يسلامك †→
³eslā-), < *äs* + *lä*]

dikkate almak, göz önünde
bulundurmak - взять на умъ,
обратить внимание - in den Sinn
nehmen, beachten; *söz äslämäk*
(Osm.) birinin sözlerini dinlemek,
fikrini öğrenmek - слышать слова,
мнѣніе чье-либо - die Worte,
Meinung Jemandes vernehmen (= *söz dinlāmäk*, Kún.).

äslähä: **äclähä** [Az., = Ar. سلى]]

silahlar, aletler - оружіе, утварь
- die Waffen, Geräthe.

¹äslām: **¹äclām** [¹]. Çağ. Bdg(سلم)

peçe, örtü - вуаль, покрывало -
der Schleier, Ueberwurf (Calc. Wrt.
ستور).

²äslām: **²äclām** [¹]. Çağ(سلم)

yük hayvanı - вьючное

животное - das Lasthier (Ş. Sül. آت
بأودو).

²äslän-: **²ämlän** (v) [اشلنمك ḥoḥnmḥ;
(Osm.), < *äṣ* + *län*]

eşleşmek, eş bulmak -
образовать пару - sich paaren (= *äṣ*
bulmaq, äṣi otmaq, Kún.).

¹äslät-: **¹ämlät** (v) [اشلتمك ḥoḥḥmḥ;
(Osm.), < *äṣ* + *lä* + *t*]

çiftleştirmek - сдѣлать пару -
paaren.

¹äslī: **¹äclī** [Krm. Kar., سلى (Çağ. DT.),
krş. *äsilli*]

1) (Çağ.) büyük, güçlü -
большой, сильный - gross, stark.

2) (Krm. Kar.) yetişkin -
взрослый - erwachsen; *äslī baḥa*
yetişkin çocuk - взрослые мальчики
или дѣвочки (невъ первомъ
дѣтствѣ) - erwachsene Kinder; *äslī*
kişi yetişkin bir kimse, yıllarını
geçirmiş kimse - взрослый
человѣкъ, человѣкъ преклонныхъ
лѣтъ - ein erwachsener Mensch, ein
bejahrter Mensch (K.).

²äslī: **²äclī** [Krm., < *äs* + *lä*]

zeki, akıllı - разумный - klug.

äşlik: **ämlīk** [Krm., < *äṣ* + *lik*]

meslek kuruluşu, toplum,
dernek, birlik - общество,
товарищество - die Genossenschaft,
Gesellschaft; *aṇa ḥizmät?arḥkka*
wä äşlikkä bir kız wärdi ona, hizmet
etmesi için ve toplum için bir kız
verdi - онъ далъ ей для услуженія
и общества дѣвицу - er hatte ihr zur
Dienstleistung und zur Gesellschaft
ein Mädchen gegeben.

äslīk: **äclīk** †→ **eslik** [¹], Çağ. DT(يسليك
< *äs* + *lik*)

äslilik: äclilik [ʼ]. Çağ(سليلىك)

büyüklik, boy, yükseklik,

azamet - высота - die Grösse, Höhe.

äšmä: äšmä [اشمه (Osm.), < äš + mä]

kum çölü içinde kuyu, çölde su
каунағи - колодезь, вырытый въ
песчаномъ мѣстѣ, источникъ въ
пустынѣ - ein Brunnen, der in einer
Sandwüste ausgegraben ist, eine
Quelle in der Wüste (*äšmä* nom.
verbale vo *äšmäk*, Kún.).

äsmili: äcmili [Osm.] = *äsamäli*.

1äsnä-: 1äcnä (v) [Tar. Kom. Krm.,
اسنهمك (Osm.), اسنهماك (Çağ.
†→²esnä-) (Az.)]

1) esnemek - зѣвать - gähnen;
aç äsnär aşı gärinir (Osm. Kún.) aç
olan esner; aşık olan ise gerilir -
голодный зѣваетъ, влюбленный
потягивается - der Hungrige gähnt,
der Verliebte streckt sich (Ata.).

2) elastik olmak, esnek olmak,
esnemek - быть растяжимымъ,
эластичнымъ - elastisch sein, sich
dehnen.

äsnäk: äcnäk [Tar., < *äsnä* + k]

esneme - зѣвота - das Gähnen;
äsnäk tutti esnemesi gelmişti - онъ
зѣвать началъ - er bekam das
Gähnen.

äsnälik: äcnälik [ʼ]. Osm(سنمليك)

yular - уздечка - die Trense.

äsnäş: äcnäş [ʼ. Osm.), krş(سنش
äsnäyiş]

esneyiş, esneme - зѣвота - das
Gähnen.

äsnät-: äcnät (v) [Tar.]

1) esnemesine neden olmak,
bıktırmak, sıkmak - причинить
зѣвоту, наскучить - Gähnen

verursachen, langweilen.

2) esnetmek, çekiştirmek -
растянуть - ausdehnen,
auseinanderziehen.

äsnik: äcnik [ʼ]. Osm. Z(سنيك)

ağızlık (anneden süt emmesini
engellemek için yavruların ağzına
takılır) - намордникъ (который
надѣвается на молодой скоть,
чтобыпрепятствовать сосать
матку) - ein Maulkorb (der dem
jungen Vieh angelegt wird, um es am
Saugen an der Mutter zu
verhindern).

äspä: äpnä [اشبه (Osm.)]

büyük laflar eden, palavracı,
övängen - крикунъ, хвастунъ - das
Grossmaul, der Schreihals,
Prahlsch.

1äspap: 1äcnap [έσπάμ (Osm.), B. d.
M. prononc. vulg. de *äsvap* qui
parait venir d'une confusion avec...
[سياب]

kıyafet, giyim, eşya - платье,
утварь - Kleider, Effecten; *äspap
yaptırmağ* (Osm.) giyim yaptırmak -
заказать платье - sich Kleider
machen lassen.

2äspap: 2äcnap [سباب (Uyg.
†→*äsbab* bkz. *notlar*), < Ar. سباب]

äspapçı: äcnapçı [Osm.] = *äsvapçı*

äsvapçı başı sarayda bir rütbe
sahibi - сановникъ во Дворцѣ - ein
Würdenträger im Palais (Kún.).

äspi: äcni [Tar., = Far. سبا]

satranç oyunundaki at - конь въ
шахматной игрѣ - der Springer
beim Schachspiel.

1äsrä: 1äcpä [ماكاسرا (Çağ. V.)]

obur, pisboğaz açgözlü olmak -

быть обжорливымъ - gefräßig sein.

²äsrä: ²äcpä [سرہ (Osm.)]

esre, kesre sesli harf sembolü -
знакъ гласнаго звука «кесре» - das
Vokalzeichen «Kesre»; *eki äsrä* iki
esre - двойное кесре - ein doppeltes
Kesre.

äsri-: äcpi (v) [يَمَكْسِرَا *ḥseumḥ*; (Osm.),
< *äs* + *ri*, krş. *äsir*]

öfkeli, kızgın, heyecanlı, taşkın
olmak (sarhoşluk ve öfke sebebiyle
sinirli olmak) - быть
возбужденнымъ, разъяреннымъ
(отъ пьянства и гнѣва) - erregt,
wüthend sein (von Trunkenheit und
Zorn).

äsrik: äcpik [سَرِيكَا *ḥseu*; (Osm.) < *äsri*
+ *k*, krş. *äsirik*]

sinirli - возбужденный,
разъяренный (отъ пьяства или
гнѣва) - erregt, wüthend sein (von
Zorn oder Trunkenheit); *äsrik dävä*
öfkeli bir deve - разъяренный
верблюды - ein wüthendes Kameel.

äsrikti: äcpikri [Kom., < *äsrik* + *çi*]

ayyaş - пьяница - der
Trunkenbold.

äsrü-: äcpü (v) [سَرومَكا (Çağ.)] = *äsri*.
{ED 251a esrü-}

***äsrük: äcpŷk** [سَرُوكَا (Uyg. bkz.
äzrük)] = *äzürük*

sarhoş - пьяный - betrunken; *ya
äsrük tütüş kılğa aḥsumtağa* - *aşın
sinmägä, ma köñül ağırğa* içkililerle
oturur ve kötü davranışlarda
bulunursan yediğin yaramaz ve
fikrin hasta olur - если ты бываешь
съ пьяными и безобразничаешь,
то пища твоя не будетъ тебѣ
выпрокьи твоя душа хвораетъ -

wenn du dich mit Betrunkenen
abgiebst und Unfug treibst, ist deine
Speise dir nicht zuträglich und dein
Sinn erkrankt (K. B. 130,38; A4586).
{ED 250b esrük}

äsrük: äcpük† → üsrük [سَروُكا (Çağ.)]
= *äsrik* (Ş. Sül. سرخوش مست. مخوش).
{ED 250b üsrük}

äşsiz: änciz [اشسز *ḥosuḡ* (Osm.), < *äş*
+ *siz*]

eşsiz, benzeri olmayan, türünün
tek örneği - безъ товарища, не
имѣющий себѣ подобнаго,
единственный - ohne Gefährten,
nicht etwas sich Gleiches habend,
einzig in seiner Art (= *äşi yok*,
ämsäli yok, Kún.)

ässiz: äcciz [سزا (Osm.), < *äsi* + *siz*]

1) sahipsiz, ıssız, meskun
olmayan, boş - безъ господина,
необитаемый, пустой - ohne Herrn,
herrenlos, unbewohnt, leer; *äsisz yär*
ıssız, meskun olmayan yer - пустая,
необитаемая страна - ein leeres,
unbewohntes Land; *ässiz da'da* boş
bir dağın üstünde - на безлюдной
горѣ - auf einem unbewohnten
Gebirge.

2) denizin karaya vurduğu
şeyler - морскія выкидки - was das
Meer an's Land spühlt, Strandgut.

ässizlik: äccizlik [يسزللك (Osm.), < *ässiz*
+ *lik*]

ekonomik faaliyet olmayan yer;
orada oturanlarca terkedilmiş yer,
boşaltılmış şehir - мѣсто безъ
хозяйства; городъ, брошенный
жителями - ein Ort, wo sich keine
Wirtschaft befindet; eine Stadt, die
von ihren Einwohnern verlassen ist.

äş-şōlu: **äш-шōлу** [Osm., < *äşäk* + *ōlu*]

äş-şōlu äşäk! eşek oğlu!

такой осель! - so ein Esel! (N.

128).

¹ästä-: **¹äcrä (v)** [Alt. Leb. Küär.] = *äsnä*

esnemek - позѣвать - gähnen.

³ästä: **³äcrä** [Tuv., krş. *¹äslī*]

daha çok, daha fazla - больше -

mehr; *ästäräk* aynısı - id.

äştäk: **äштāk** [Tel. Şor.] = *äşäk*

eşek - осель - der Esel.

¹ästän-: **¹äcrän (v)** [Tel., < *äs* + *lä* + *n*]

äkki äständi o, çıldırdı - онъ съ

ума сешель - er ist verrückt geworden.

äştän-: **äштән (v)** [Şor., < *äş* + *lä* + *n*]

kendini rahat hissetmek, rahat olmak, mutlu olmak, huzur içinde yaşamak - привыкать, успокоиться, наслаждаться спокойствием - sich behaglich fühlen, zufrieden und ruhig leben.

ästançıya: **äстанчія** [кҕҕҕҕҕҕҕҕ (Kar. L.), aus dem Polnischen]

oda - комната - das Zimmer.

äständir-: **äcтәндip (v)** [Tel., < *äs* + *lä* + *n* + *dir*]

äkki äständirdi onu çıldırttı -

онъ его свель съ ума - er hat ihn verrückt gemacht.

ästar: **äcräp** [Tar., krş. *astar*]

astar - подкладъ - das Futter des Rockes.

ästarlä-: **äcräplä (v)** [Tar., < *ästar* + *lä*]

astarlamak, giysiye astar dikmek - подшить - einen Rock füttern.

ästarlik: **äcräplik** [Tar., < *ästar* + *lik*]

astarlı (giyim için) - съ

подкладомъ - gefüttert (von Kleidern).

ästät-: **äcrär (v)** [Tel., < *ästä* + *t*]

esnetmek, can sıkıntısına yol

açmak - заставить зѣвать, надоѣвать - gähnen machen, langweilen.

äşti: **äurri** [Alt.]

kağıt oyununda bir kart (maça) -

пики въ карточной игрѣ - Pique im Kartenspiel.

¹ästik: **¹äcrık** [Leb.] = *ästü, estı*.

äştık: **äurir** [Şor. W., < *äş* + *lik*]

memnun, rahat - довальный, спокойный - zufrieden, ruhig.

äştıl-: **äurıl (v)** † → **eştıl-** [ایشیتلمک (Çağ.), ایشیتلمک (Uyg.), < *äştı* + *l*, krş. *äşıl*]

¹äştır-: **¹äurırp (v)** [Tel., < *äş* + *tır*]

takip ettirmek, takip etmeyi emretmek - заставить, слѣдовать за кѣмъ, приказать слѣдовать - folgen lassen, befehlen, dass man folge.

²äştır-: **²äurırp (v)** [Tel. Şor. Soy. Küär., اشدرمك (Osm.), < *äş* + *dir*]

1) (Doğu diyalektleri - östl Dial.) kürek çektiirmek, bir kayığın içinde götürmek - заставить грести - rudern lassen, in einem Kahne befördern.

2) (Osm.) rahvan yürütmek, koşturtmak - заставить идти иноходью, заставить идти скорымъ шагомъ, подгонять - im Passgang gehen lassen, schnellen Gänge antreiben.

³äştır-: **³äurırp (v)** [Küär., < *äş* (*äşt*) + *tır*]

işittirmek, duyurmak -

заставить слушать, сообщить -
hören lassen, mittheilen.

ästir: **äcṛip** [כרפסירמכ (Kar. L.), < *es* + *tir*] = *östür*

bakmak, büyütmek, yetiştirmek
- заботиться о комъ-либо,
воспитывать - pflegen, auferziehen;
da ästirmä it yıllar ve onlara üç yıl
boyunca bakmak için - и
воспитывать ихъ три года - und sie
drei Jahre lang zu pflegen (D. 1,5).

¹ästü: **¹äcṛy** [Tel. Alt., < *äs* + *li*, krş.
äslī, äslik, estik]

akıllı, anlayışlı, iyi bir hafızası
olan - умный, разумный, имѣющий
хорошую память - klug, verständig,
der ein gutes Gedächtniss hat.

²ästü: **²äcṛy** [Tel. W.] = *ästä*

çok, daha - больше - mehr.

äštü: **äṣṛy** [Tel., < *äṣ* + *lū*]

insanın alışmış olduğu şey - то,
къ чему челоуѣкъ привыкъ - an
was sich ein Mensch gewöhnt hat.

¹äštür-: **¹äṣṛyṣ (v)** [Tar., < *äṣ* + *tür*]

bir ipi bir halatı döndürmek -
заставить свить шнурокъ, нитку -
eine Schnur, einen Faden drehen
lassen.

²äštür-: **²äṣṛyṣ (v)** † → **eşidür-**
[سیدمن (Uyg.), < *äjit* + *tür*]

***äsür-:** **äsṣyṣ (v)** [سح (Uyg. bkz.
²äzir-)] = *äzär, äsir*

sarhoş olmak ya da olacak kadar
çok içmek - опьянѣть - sich
betrinken, betrunken sein; *uğuṭuḳḳa
äsrüp kim aḥsumṭasa* (Uyg.) her kim
ki azametten başını döndürterek kötü
olursa - кто испортится опьянѣши
отъ величія - wer an der Grösse sich
berauschend schlecht wird (K. B.

175,13; A6140). {ED 251a esür-}

äṣṣvātli: **äṣṣvātli** [Tara, Kūr.]

iyi, güzel - добрый - gut.

äsvap: **äcvaṣ** [Osm., = Ar. باثوا pl. v.
ثوب]

kıyafet, giyim, menkul
kıymetler, eşya - платья, утварь -
Kleider, Effecten.

äsvapçı: **äcvaṣçı** [بجی اثوا (Osm.), <
äsvapçı]

saray vestiyesinin bekçisi -
смотритель за одеждою и
платьями дворца - der Aufseher
über die Garderobe des Palastes (
'äsvap başı'da denilir - er heisst
auch äsvap başı).

äşya: **äṣja** [Osm., = Ar. ایش, çoğ. < شی]

mobilya, eşya - мебель,
меблировка - das Ameublement, die
Einrichtung des Hauses; *äşyatları
kaldırmaḳ* eşyaları kaldırmak,
taşınmak - переѣхать на новую
квартиру - überziehen, umziehen.

¹ät: **¹är** † [س (Uyg.), krş. *äs*,
Moğ. 𐰽 (ticari mallar, hazineler -
Güter, Schätze, Waaren) → **äd**]

¹äts: **¹äu** [Kom., = Far. هیچ] = *äç, äş,
häç*.

²ät: **²är** [Alt. Tel. Leb. Şor. Küer. Krm.
Kom., ات ḥ; , έτ (Osm. (Çağ. † → **³et**)
Az.), 𐰽 (Kar. L. T.), س (Uyg.),
ات (Rbg.), س = 肉 (Çin.-Uyg. Wrt.
51,69,b), krş. *et, it*1) **et** - мясо,
говядина - das Fleisch; *maṭ ädi*
(Alt.) at eti - конина - das
Pferdefleisch; *pir poṭçoḳ ät* (Tel.) bir
parça et - кусокъ мяса - ein Stück
Fleisch; *ḳaba ät* (Osm.) (= *бүд* Kún.)
kaşça, uyluk, baldır, kaba et - холка
- der Schenkel; *ät toḳması* (Osm.) bir

parça et - кусокъ мяса - ein Stück Fleisch; *ät suyu* (Osm.) et suyu, *çorba* - бульонъ, супъ - die Fleischbrühe, Suppe; *diş äti* (Osm.) dişeti - десна - das Zahnfleisch; *ğara ät, basık ät* (Osm.) kas - мускулъ - der Muskel; *ğaraca äti* geyik eti - мясо олене - das Hirschfleisch; *aw äti* (Osm. Krm.) av eti - мясо дичи - das Wildfleisch; *ät mäydanı* (Osm.) İstanbul'da bir meydan - площадь въ Константинополѣ - ein Platz in Constantinopel (B. d. M.); *sıgır äti* dana eti - говядина - das Rindfleisch; *ät käsmi yortusu* (Osm.) at kesme yortusu, at kesimi - масляница - der Carneval; *ät bâzi salgı bezi* - гланды - die Drüse; *ät bâni* (Osm.) et beni - нарость изъ мяса, родинка - das Fleischgewächs, Muttermal, der Schönheitsfleck; *ät yaran* (Osm.) tırnakta dolama - нарывъ у ногтей - das Nagelgeschwür; *ät kanat* büyük bir yarasa türü - большая летучая мышь - eine grosse Fledermaus; *ät turnaktan ayrılmaz* (Osm.) et tırnaktan ayrılmaz, ailevi bağlardan vazgeçilmez (Ata.) - мясо не отдѣляется отъ ногтей, не надо разрывать родственныя связи - das Fleisch trennt sich nicht von den Nägeln, man muss nicht verwandtschaftliche Beziehungen aufgeben (Ata.); *ät sāniñ, ğämik bānim* (Osm.) eti senin kemiği benim (Ata.) - мясо твое, кости мои - das Fleisch sei dein, die Knochen mein (Ata.) (pedagojik kural: öyle vur ki, kemiklerini kırma; ama eti hissetsin -

это педагогическое правило: бей такъ, чтобы лишь кости не ломать, а мясо спустить [Ильм] - eine pädagogische Regel: schlage so, dass du die Knochen nicht zerbrichst, dass das Fleisch es aber fühlt [Ilm.]).

2) (Osm. Tel. Uyg.) vücut - тѣло - der Körper. {Ligeti 1966, s. 136 et}

⁴ät: ⁴är [ʔʔ (Kar. L.)] = öt

öt, safra - желѣ - die Galle; *da çığarır kıltısın kınından da başkūwu ätinä ötür* ve kılıcını kınından çekiyor ve parlaklığı ödü yapıyor - и онъ вынимаетъ изъ ноженъ мечъ и блескъ его проникаетъ сквозь желчь его - und er zieht das Schwert aus der Scheide und sein Glanz dringt durch seine Galle (H. 20,25).

⁵ät-: ⁵är (v) [Tel. Alt. Leb. Şor. Tar. Krm. Kom., ايتمك, ايتمك *hýmĥ*; ἐτμέχ (Osm.), ايتماك, ايتماك (Çağ. † → *¹¹et-), سى (Uyg. † → ¹¹et-), ʔʔʔʔ (Kar. L. T.), krş. et, it, äd]

1) yapmak, etmek, işlemek, hazırlamak - дѣлать, сдѣлать, совершить - machen, thun, verfertigen; *ätmä, yapma bałam!* (Osm. Krm.) bunu sakın yapma çocuğum! - не дѣлай этого, моедитя! - thue das ja nicht, mein Kind! *aytқан sözüm-bilä ädip satdınba?* (Alt.) dediğim gibi yaptın mı? - онъ сдѣлалъ-ли ты это, какъ я говорилъ? - hast du es meinen Worten gemäss ausgeführt? *ağastan ätkän* (Şor.) tahtadan yapılmış - сдѣланный изъ дерева - aus Holz verfertigt; *tura ätti* (Alt.) ev yaptı - онъ построилъ домъ - er hat

ein Haus gebaut (P. d. V. I, 8,6); *ууа ätti* (Tel.) yuva yaptı - онъ свиль гнѣздо - er hat ein Nest gebaut; *ot ätti* (Tel.) ateş yaktı - онъ развелъ огонь - er hat Feuer angemacht; *komıdaŭ ätti* (Tel.) baskı yaptı - онъ притѣсчялъ - er bedrückte; *kilinçäk ätti* (Tel.) günah işledi - онъ согрѣшилъ - er hat gesündigt; *çimä ätkän ār* (Tel.) oymacılık işiyle süslü eyer - украшенное рѣзьбой сдѣло - ein mit Schnitzwerk verzierter Sattel; *uydū, maŭdı, aqçanı onço öläñ kō ädīp saŭatdı! pu yañıs paŭabıstı poro kuçıuyak ädīp saŭatı!* mal (hayvan) ve para hepsi bizi toz toprak (ot ve kül) yapacak! biricik kızımız bizi gri bir kuşa dönüştürecek - скотъ и денѣгинаши, все мы желаемъ превратитъ въ траву и золу! нашу един-ственную дочь мы желаемъ превратить въ сѣрую птичку! - Vieh und Geld, Alles lasst uns in Kraut und Asche verwandeln! unsere einzige Tochter lasst uns in eingraues Vögelchen verwandeln! (P. d. V. I, 49, 669); *yargı ätti* (Tel.) hüküm verdi - онъ судилъ - er hat gerichtet; *kōt ätti* (Tel.) avuttu - онъ утѣшилъ - er hat getröstet; *ÿog - ätti* (Tel.) kaybetti - онъ потерялъ - er hat verloren; *yoŭtan bar ätti* (Kar. T.) yoktan var etti - онъ изъ ничего сотворил - er hat (aus Nichts) geschaffen; *toy ätti* (Tel.) düğün yaptı - онъ устроилъ пиръ - er richtete die Hochzeit aus; *iştäp ätti* (Tel.) onu çalıştı, işledi - онъ работалъ - er hat es gearbeitet; *äkki yān ūlu?n maŭçı ätti äkki yān kälđin*

qazançı ätti (Alt.) iki büyük oğlunu çoban; büyük gelinlerini mutfak çalışanı yaptı - старшихъ своихъ двухъ сыновей онъ опредѣлилъ въ пастухи, старшихъ невѣстокъ своихъ въстряпки - seine beiden älteren Söhne machte er zu Hirten und seine älteren Schwiegertöchter zu Küchenmägden (P. d. V. I, 10, 14); *qadıŭ ädīp pār!* (Alt.) kızını evlendir - выдай замужъ! - verheirathe (deine Tochter); *oŭ anı qadıŭ ädīp aldı* (Alt.) onunla evlendi - онъ женился на ней - er hat sie geheirathet; *yoŭ ätmäk* (Osm.) yok etmek - уничтожить - vernichten; *allāh sāni yoŭ ätsin!* (Osm.) Allah seni yok etsin - пусть Богъ тебя уничтожаетъ! - möge Gott dich vernichten! *yoŭtan var ädān allāh* (Osm.) Tanrı her şeyi yarattı - Богъ все сотворилъ - Gott hat Alles geschaffen; *uluŭ ätti* (Leb.), *yān ätti* (Tel.) büyüttü - онъ увеличилъ - er vergrößerte; *yaŭbaŭ ätti* (Leb.) genişletti - онъ распространилъ - er erweiterte; *biyik ätti* (Tel.), *mözük ätti* (Şor.) yükseltti - онъ возвысилъ - er erhöhte; *artıŭ ätti* (Tel.) iyileştirdi, düzeltti - онъ улучшилъ - er verbesserte; *tāñ ätti* (Tel.) dengeledi, eşitledi - онъ уравнилъ - er glich aus, machte gleich; *yoboş ätti* (Tel.) evcilleştirdi - онъ укротилъ - er machte zahm; *tūdī yabıs ädīp, tārāñ sūdū tayğıs ädīp* (Tel.) yüksek dağlar onun için alçak; derin sular onun için sığdı - высокія горы были низки для него,

глубокія воды мелки для него - die hohen Berge galten ihm für niedrig, die tiefen Wasser galten ihm für seicht; *ölgön pozımnı kayzı çaķşı ätti?* (Şor.) ölü olan beni kim diriltti? - кто оживилъ меня, мертваго? - wer hat mich, den Todten, lebendig gemacht? *gändi sözünü ätmäk* (Krm. K.) söyledigini yapmak, sözünde durmak - исполнить свое слово, настоять на своемъ - sein Wort erfüllen, auf seiner Meinung bestehen; *gändi bildigini ätmäk* (Krm. K.) iyi tavsiyeleri dinlemeksizin kendi bildigini yapmak, istediğine göre davranmak - поступать, дѣйствовать по своему произволу, капризу, не слушаясь разумаго совѣта - nach seinem Gutdünken, seinen Launen verfahren, handeln, ohne auf guten Rath zu hören; *kändi ätti, ättiğini buldu* (Osm.) kendi etti; kendi buldu - онъ самъ сдѣлалъ и получилъ должное наказаніе - er hat es selbst gethan und hat nun auch seine Strafe erhalten (Ata.); *tilki pustundan kürk ädärlär* (Osm.) tilkinin postundan kürk yapılır - изъ шкуры лисицы дѣлають шубы - aus den Fellen der Füchse macht man Pelze (Spr.) *ädä bilmädi* (Osm.) yapamadı - онъ не могъ дѣлать - er konnte es nicht machen; *ädä yazdı* (Tel.) yapmaya kalkıştı - онъ только что хотѣлъ сдѣлать - er war im Begriffe es zu thun; *para, aķça ätmäk* (Krm. K.) değer etmek, değeri olmak - стоить - kosten, werth sein; *ätsä bir gurus ädär* (Osm.) bir kuruştan fazla etmez

- онъ не стоить болѣе одного піастра - er ist nicht mehr als einen Piaster werth (Kún.); *ätsä, ätsä yirmi gurus ädär* (Osm.) etse etse yirmi kuruş eder - во всякомъ случаѣ онъ не стоить болѣе чѣмъ двадцать піастровъ - in jedem Falle ist er höchstens zwanzig Piaster werth; *fodulluk para ätmaz* (Krm.) (cüssesi) fodulluk para etmez - надменность ни гроша не стоить - die Ueberhebung ist keinen Piaster werth (K.); *burda dostluk para ätmaz* burada dostluk para etmez - тутъ дружба не принимается во вниманіе - dabei hat man nicht auf Freundschaft Rücksicht zu nehmen; *şın şın ädîp yat* (Alt.) şingirdiyor, gıcırdıyor - бречить - es klirrt, klappert; *şirt ätkän* (Tel.) büyük bir gürültüyle patladı - оно лопнуло съ трескомъ - es ist mit einem Knalle geplatzt, gesprungen; *şok ätkän* (Tel.) can sıkı - онъ досадилъ - er hat gelangweilt; *tırs ätkän* (Tel.) patladı - оно треснуло - es ist geplatzt; *tür ätti* (Tel.) fırlayarak havaya yükseldi - онъ вспорхнулъ - er schwirrte empor; *paṭa kayda ädäziñ?* (Leb.) çocuğu nereye koydun - куда ты дѣвалъ ребенка? - wo hast du das Kind hingethan? *arı ätti, kädärä ätti* (Tel.) uzaklaştırdı, kenara koydu - онъ удалилъ, отвелъ въ сторону - er hat entfernt, auf die Seite gebracht; *koṭdarıñdı päri ät!* (Tel.) ellerini buraya uzat - подай сюда свои руки! - reiche deine Hände her! *iştän ätti!* (Osm.) beni çalışırken engelledi - онъ мѣшалъ

мнѣ работать - er hat mich am Arbeiten gehindert.

2) (doğu diyalektleri - östl. Dial.) niyetinde olmak, hazırlanmak - имѣть намѣреніе, приготовиться - die Absicht haben, sich vorbereiten; *nanarğa ätti* (Şor.) dönmeyi düşünüyordu - онѣ намѣревался возвратиться - er beabsichtigte zurückzukehren; *çabarğa ätti* (Alt.) elini vurmak için kaldırdı - онѣ поднялъ руку, чтобы ударить - er erhob die Hand zum Schlage; *taı aıınap pararğa äz-çār* (Şor.) amcası ava gitmek istiyor - его дядя собирается на промысел - sein Onkel will auf die Jagd gehen.

3) (Osm. Çağ.†→ *¹¹et-) yazı dilinde, Müslümanlarda konuşma dilinde de yardımcı eylem *ät*'in eklenmesiyle yabancı (Ar. Ve Far.) temel sözcüklerden eylem yapılmaktadır, örneğin: въ письменномъ языкѣ и вообще у магометанъ прибавляется вспомогательный глаголѣ *ät* къ иностраннымъ (арабскимъ и персидскимъ) именамъ существительнымъ для образования глаголовъ - in der Schriftsprache und auch bei den Muhammedanern in der gesprochenen Sprache werden durch Hinzufügung des Hilfsverbs *ät* aus fremden (arabischen und persischen) Hauptwörtern Verba gebildet, z. B. *rahmät ätmäk* teşekkür etmek - благодарить - sich bedanken; *işarät ätmäk* işaret etmek - подать знакъ - ein Zeichen geben; *bär bad*

(□□□□□) *ätmäk* berbat etmek, yok etmek - уничтожить, разорять - vernichten, zerstören; *du'a ätmäk* dua etmek - молиться - beten etc. Kazanlar, Kırım Tatarları ve Karaimler *ät*'i Rusça mastarlara da ekleyerek Tatarca eylemler yapmaktadırlar: - Казанские, Крымские Татары и Караимы прибавляютъ *ät* и къ русскимъ неокончательнымъ наклоненіямъ для образованія татарскихъ глаголовъ - die Kasaner, Krymschen Tataren und Karaimen fügen *ät* auch an russische Infinitive zur Bildung von tatarischen Verben: *gułat ätti*, *rışat ätti* yürüyüşe çıktı, karar verdi - онѣ гулялъ, онѣ рѣшилъ - er ist spazieren gegangen, hat entschieden; *vikoränç ätti* (Kar. L.) kökünden söktü - онѣ вырвалъ съ корнемъ - er entwurzelte; *karat? ätti* (Kar. T.) cezalandırdı - онѣ наказалъ - er bestrafte; *män bugün on rubäl viruçit ättim* (Krm.) ben bugün on ruble aldım - я сегодня выручилъ десять рублей - ich habe heute zehn Rubel eingenommen; *män andan vzişkat ätärım* ben ondan alırım - я взыщу съ него - ich werde es von ihm eintreiben. Lutsk'taki Karaimlerde tam bir kaynaşma görülür - У Луцкихъ Караимовъ при этомъ образуется полное слитіе - bei den Karaimen von Lutsk tritt häufig eine volle Verschmelzung ein: *kartt?i*, *vikoränç?t?i*.

⁷ät: ⁷ät † → ^{ad} [𐤀𐤁 (Uyg.)] = *adi* {ED 33a ed}

⁸ät-: ⁸ät (v) [𐤀𐤁𐤅 (Kar. L.)] = *öt*.

⁹ **ät**: ⁹ **ät** [Bar.] = *it, it*

köpek - собака - der Hund.

¹⁰ **ät**: ¹⁰ **ät** (v) [Bar.] = *it*

itmek (öne doğru, uzağa) -

отодвинуть - fortstossen.

ätä: **ärä** [Kaz.]

babacık (çocuklar der) -

бабушка (дѣтское слово) -

Väterchen (ein Kinderwort).

ätäç: **äräç** [Kaz.]

horoz - пѣтухъ - der Hahn.

ätägä: **ätägä** [اٲگه (Çağ.), krş. *ätäkä*]

amca, dayı, eğitimci - дядя,

воспитатель - der Oheim, Erzieher.

{bkz. notlar. Sang. 14 *ätägä*, Li 124

abaga}

¹**ätäk**: ¹**ätäk** [Tar. Kom. Krm., ایتک

(Çağ. Az. †→²**etäk**), اٲگه *hjh*; étéç

(Osm.), اٲگه (Selç. Bosn.) (Uyg. bkz.

¹**ädäk**]

etek, giysinin alt ucu - подолъ

платъя, край платъя - der

Rockschooss, der untere Saum des

Kleides; * *usı uçtı kıptı adakın örü* -

kara tün kötürmiş ätäkin kârü

uykusu kaçtı ve ayakları üzerine

kalktı, kara gece eteğini kaldırdı -

сонъ его исчезъ, онъ встала на

ноги, черная ночь подняла назадъ

свое покрывало - sein Schlaf

entfloh und er stellte sich auf seine

Füsse, die schwarze Nacht hob ihren

Saum zurück (K. B. 113,7; A3952).

çadır ätäyi (Osm.) çadırın alt kenarı

- нижній край палатки - der untere

Rand des Zeltes; *dağ ätäyi* (Osm.

Az.) dağ eteği - подошва горы - der

Fuss des Berges; *äl bänim ätäk sänin*

(Osm.) sen koruyucusun; ben

bağımlıyım (deyim) - ты

покровитель, а я зависящій - du

bist der Beschützer und ich bin der

Abhängige (Spr.); eteğini kaldır,

acele et! - подними подолъ

поторопись! - stecke den

Rockschooss auf! beeile dich! *ätäk*

bäzi (Osm.) etek bezi (kundak bezi) -

пеленки для маленькихъ дѣтей -

Wickelzeug für kleine Kinder; *ätäk*

bağı (ba'ı) (Osm.) eteğin kıvrılarak

tutturulduğu toka - пряжка, аграфъ,

посредствомъ которыхъ

подымають подолъ платъя - eine

Schnalle oder Agraffe, mit denen

man den Saum des Kleides aufsteckt;

ätäk tahtası (Osm.) basamakta destek

- дощечка для опоры въ нужникъ -

ein Stützbrett im Abtritt; *ätäk öpmäk*

(Krm. Osm.) eteğini öpmek, saygı

göstermek - цѣловать подолъ,

оказать почеть - den Saum küssen,

Ehrerbietung zeigen; *mahsus*

ätklärinin öpärin (Osm.) sizi

saygıyla selamlarım - я почительно

Вамъ кланяюсь - ich grüsse Sie

ergebenst; *ätäk yapışmak* aynısı - id.;

ätäk silkmäk (Osm.) sırt çevirmek,

ilişkiyi bitirmek - отклонить,

прервать сношенія - sich

abwenden, die Beziehungen zu

Jemand aufgeben; *birinin ätäginin*

başına ätmäk, yapmak (Krm.K.)

birinin eteğini başına etmek,

azarlamak, hakaret etmek, gururunu

incitecek suçlamalarla utandırmak,

bununla da genelde *art ätäk*

kastedilir - комунибудь на голову

перевернуть подолъ, сильно

обругать кого-нибудь, опозорить

кого-нибудь грубыми

выраженіями, сильнымъ
обличеніемъ - Jemandes Kopf in
seinen Rockschooss hüllen, ihn
beschimpfen, auszanken, mit groben
Redensarten überschütten, durch
ehrenrührige Beschuldigungen
beschämen (dabei sagt man oft *art
ätäk* hinterer Rockschooss); *ätäk
altından* (Krm. K.) gizlice - тайно,
секретно - heimlich; *ätäk altından
värmäk* (Krm. K.) gizlice vermek -
давать секретно - heimlich geben;
ätäk altından yardım ätmäk (Krm.
K.) gizlice yardım etmek - помогать
тайно - heimlich helfen. {ED 50a
etek}

ätäklä-: äträklä (v) [ایتاکلاماک (Çağ.
†→**etäklä-**) (Osm.), < *ätäk* + *lä*]

1) eteğine toplamak - брать,
собирать въ подолъ - in den
Rockschooss nehmen, sammeln.

2) ceplerini oldurmak -
набивать себѣ карманы - sich die
Taschen voll stopfen.

3) eteğiyle yellenmek - махать
подоломъ, чтобы прохладиться -
sich mit dem Rockschoosse Kühlung
zufächeln.

4) saygıyla selamlamak -
почтительно поклониться -
ehrfurchtsvoll, demüthig grüssen.

5) (Osm.) eteğini öpmek -
цѣловать подолъ - den Saum des
Kleides küssen (*et?äyini öpmäk*,
Kún.).

ätäkli: äträkli [Krm., ایتاکلی ħjĥ;fu, ἐτέχλί
(Osm.), < *ätäk* + *li*]

uzun kuyruğu olmak (giysi için)
- съ длиннымъ шлейфомъ,
подоломъ (платье) - mit einer

langen Schleppe versehen (Kleid).

ätäklik: äträklik [Krm., ایتاکلی ħjĥ;fu;
(Osm.), < *ätäk* + *lik*]

1) (Krm) gerekenden fazla
kumaş - (giysi için) - столько
йматеріи, сколько нужно на
подолъ платья - so viel Zeug, als zu
einem Rockschoosse nöthig ist.

2) (Osm.) uzun kuyruklu elbise
- платье съ длиннымъ подоломъ,
шлейфомъ - ein mit einer langen
Schleppe versehenes Kleid,
Schleppkleid (Kún. açıklıyor: -
erklärt: = *fistanın altına yapılan
yarım fistan* alt giysi - das
Unterkleid).

ätäl: äträl [آترال (Kar. L.)] = *ötäl*

öksürük - кашель - der Husten.

ätäm: äträṁ [آترام (Osm. B. d. M.)]

1) duraklama, teyir, aksama -
остановка, замедление,
откладывание - der Aufenthalt,
Aufschub, die Verzögerung.

2) zayıflık, cesaretsizlik -
слабость, недостатокъ въ
мужествѣ - die Schwäche,
Muthlosigkeit.

ätän: äträṇ [Tob. Bdg.]

kırmızı pamuklu kumaş -
кумачъ - ein rothes
Baumwollenzeug.

ätī: ätrī [Kaz., < *ata* + *i*]

babacık - батышка - Väterchen.

ätibar: äriḅap [Az., = Ar. اعتبار] =
ätivar

1) yüksek saygı, değerli(lik) -
уваженіе, цвенность - die
Hochachtung, Kostbarkeit.

2) (Krm.) güven, dikkat, riayet -
довѣріе, вниманіе - das Vertrauen,

die Aufmerksamkeit.

ätibarrı: ätibarры [Az. Hamadan, < *ätibar* + *lı*]

saygı değer, değerli, saygılı -
драгоценный, достойный почтения
- hochachtungswerth, kostbar,
hochgeschätzt.

ätibarsız: ätibarсыз [Az., < *ätibar* + *sız*]

1) itibarsız, saygisız, değersiz -
безъ почтения, неимѣющий цѣты -
ohne Ehrerbietung, werthlos.

2) dikkatsiz, riayetsiz - безъ
вниманія, невнимательный - ohne
Aufmerksamkeit, unaufmerksam.

¹ätik: ¹ätik [Kom. Bar., krş. *ödük, itik*]
çizme - сапогъ - der Stiefel.

ätsik: äucik [*ezis* (Kom. 135)]
tembel, uyusuk - лѣнивый -
träge.

ätikat: ätikar [Az., = Ar. اعتقاد]
inanç, güven - вѣра, довѣрие -
der Glaube, das Vertrauen.

ätikşi: ätikşi [Kır.] = *ätikşi*.

ätiktsi: ätikci [Bar. Kom., < *ätik* + *çi*]
ayakkabıcı - сапожникъ - der
Schuster.

¹Ätil [اتیل (Çağ.)] = *Ädil*
Volga Nehri - рѣка Волга - die
Wolga. {Sang. 14 ätil}

²ätıl-: ²ätil (v) [Kom., ایتماک (Çağ.
†→*etil*-)] = *ädil*

yapılmak, edilmek - быть
сдѣланнымъ - gemacht werden;
ätilmäy atadan täñdäs tūp turur
(Kom. 211,7) yaratılmamış olup
babasına eşit doğan kimse - который
не былъ сотворенъ, а родился на
равнѣ съ отцомъ - der nicht
geschaffen ist und dem Vater gleich

geboren wurde.

ätılä-: ätilä (v) [Kız.]

konuşmak (edeb.) - говорить
(поэтич.) - sprechen (poetisch).

ätin-: ätin (v) †→*etin-* [ایتینماک (Çağ.),
< *ät* + *n*] = *ädin*.

ätiş-: äriş (v) †→*etiş-* [ایتیشماک (Çağ.),
< *ät* + *ş*]

ätişlā-: ärişlā (v) †→*etişlā-* [ایتیشلاماک
(Çağ. V.)]

ätivar: ätirap [Tar., = Ar.]

(yüksek) saygı, değerlilik, değer
verme - уваженіе, драгоценность -
die Hochachtung, Kostbarkeit,
Werthschätzung; *ätivar kıldı ona*
büyük saygı gösteriyordu - онъ его
высоко почиталъ - er hielt ihn hoch
in Ehren, erwies ihm grosse
Hochachtung.

ätivarlık: ätirarlık [Tar., < *ätivar* +
lık]

çok değerli, saygılı -
высокопочтенный, почитаемый,
драгоценный, дорогой -
hochgeschätzt, werthvoll, kostbar,
theuer.

¹ätiz: ¹ätiz [Kom., krş. *ädiz*]

yüksek, yüce - высокий - hoch,
erhaben; *söz ätiz bolup turur arı kız*
Maryamdan säünts bizgä bolup turur
(Kom. 207,4) söz yücedir, saf
bakireden bize sevinç oldu - высоко
стоитъ это слово, оно дошло до
насъ отъ чистой дѣвы Маріи -
hocherhaben ist das Wort, von der
reinen Jungfrau ist es uns zur Freude
geworden.

²ätiz: ²ätiz [Tar.]

tarla - пашня, пахатная земля -
der Acker, das Ackerland; *ätizgä*

bardım tarlada at sürdüm - я поѣхалъ на пашню - ich bin auf den Acker geritten; *sän ätiziñdin nämä çıķkan bolsa* tarlanda yetişmiş olan her şey - все, что выросло на твоей пашнѣ - Alles, was auf deinem Acker gewachsen ist (P. d. V. VI, 156,3).

ätkä: ätkä [Kaz., < ata + kä]

babacık - батюшка - Väterchen.

ätkär-: ätkär (v) [מִכְרָאִיטִי (Kar. L.)] = ättir.

ätkäy: ätkäi [Kaz. < ata + kä + y] = ätkä.

ätski: äcki [Kom., אֵצֶק (Kar. L.)] = äčki.

ätkirik: ätkiripik [מִכְרָאִיטִי (Kar. L.)]

tükürük, salya - слюна, мокрота - der Speichel, Schleim.

ätkü: ätkü † → ädgü [سەڭگۈ, سەڭگۈ (Uyg.), ايدكو (Rbg.), < ät + kü, krş. äygü, äzgü, äydi, äyü, äyi, äy]

ätküläş: ätküläş † [سەڭگۈلەش (Uyg.), < ätkü + lä + ş] → ädgüläş-

ätkülük: ätkülük † [سەڭگۈلۈك (Uyg.), < ätkü + lik, krş. äygilik] → ädgülük

ätkün: ätkün † → ädgü [سەڭگۈن (Uyg.), < ätkü + n]

iyi, güzel - хорошо - gut (Adv.); *sürä ıdtım ädgün bu bāglik işi* Beylerin işlerini güzel yerine getirdim - я хорошо исполнилъ эти дѣла князей - ich habe die Geschäfte der Fürsten gut ausgeführt (K. B. 49,6; A1156).

ätkür-: ätkür (v) † → etkür- [ايتكورماك (Çağ.), < ät + kür] = ättir.

ätküz-: ätküz (v) † → etküz- [ايتكوزماك (Çağ.), < ät + küz] = ättir.

ätli: ätlî [Krm. اتلئ (Osm.)]

etli, şişman - мясистый, имѣющій мясо, толстый - fleischig, Fleisch habend, dick; *ätli adam* (Osm.) etli adam, oldukça şişman, iyi beslenmiş bir insan - довольно полный человекъ - ein ziemlich dicker Mensch, wohlgenährter Mensch (= sāmiz, nā şişman nā za'if, Kün.); *batık ätlî kız* (Osm.) oldukça şişman bir kız - довольно толстая дѣвица - ein ziemlich dickes Mädchen; *ätli canlı* güçlü - сильный - kräftig (*kuvätli*, Kün.); *ätli şaptah* (Osm.) etli şeftali - большой персикъ - ein grosser Pfirsich.

ätmäcä: ätmäcä [اتمه (Osm.)]

bir tür ala doğan, atmaca - ястребъ, копчикъ - eine Art Habicht.

ätmäk: ätmäk [Kom. Krm., اتمك (hýmḥ), έτμέχ (Osm.), אִתְמַךְ (Kar. L.), krş. äkmäk, ötmäk, ötnök, ikmäk]

1) ekmek - хлѣбъ - das Brot; *pitlobay ätmäk* (Kar. L.) beyaz ekmek - бѣлый хлѣбъ - das Weissbrot; *tuzı ätmäki kân, aşu kân kârak* - atı, ton tohumu ahar tân kârak bolca tuz, ekmek ve bolca yiyeceğe ihtiyacı var; aynı şekilde çok ata, giysilere ve silahlara ihtiyacı var - ему необходимо много соли и хлѣба и много пици, столько же ему необходимо лошадей, платья и оружія - er braucht reichlich Salz und Brot und reichlich Speise, ebenso viel Pferde, Kleider und Waffen braucht er (K. B. 86,30; A2317); *tazä ätmäk* (Osm.) taze ekmek - свѣжій хлѣбъ - frisches

Brot; *bayat ätmäk* (Osm.) bayat ekmek - черствый хлѣбъ - altes Brot; *ätmäk torbası* (Osm.Krm.) ekmek torbası - мѣшокъ для хлѣба - der Brotsack; *ätmäk kabıgı* (*kabu'u*) (Osm.) ekmek kenarı - коркахлѣба - die Brotrinde; *ätmäk içi* (Osm.) ekmek içi - мякоть - das Weiche des Brotes; *ätmäk kırağı* (Osm.) ekmek kırıntısı - крошка хлѣба - Brotkrümel *has ätmäk* (Osm.) sarayda sultana pişirilen ekmek - хлѣбъ, приготоуиленный въ Сералѣ для султана - das im Serail für den Sultan gebackene Brot; *biyaz ätmäk* (Osm.) beyaz ekmek - бѣлый хлѣбъ - das Weissbrot; *äsmär ätmäk* (Osm. Kún.) esmer ekmek - не совсѣмъ бѣлый хлѣбъ - nicht ganz weisse Brot; *äv ätmäyi* (Osm.) ev ekmeğı - домашній хлѣбъ - hausbackenes Brot; *çarşı ätmäyi* (Osm. Kún.) sokaktan alınmış ekmek - хлѣбъ, продаваемый на улицахъ auf den Strassen verkaufte Brot; *ätmäk ilä töpälämäk, urmak* (Krm. K.) ekmekle vurmak, kötülüğe iyilikle karşılık vermek - битъ кого-нибудь хлѣбомъ, платить за зло добромъ - mit Brot schlagen, Böses mit Gutem vergalten.

2) (Osm.) gıda maddeleri, erzak - средство для жизни - die Lebensmittel. {ED 60a ätmäk}

ätmäkçi: ätmäkçi [Krm., اتمکچی *hýmḥ;tu* (Osm.) < *ätmäk* + *çi*]

ekmekçi, fırıncı - булочникъ - der Brotbäcker, Bäcker.

ätmäkçilik: ätmäkçilik [اتمکچیلیک]

hýmḥ;tuḥ; (Osm.) < *ätmäkçi* + *lik*]

ekmekçilik, fırıncılık - булочная - die Bäckerei, das Bäckerhandwerk.

ätmäktsi: ätmäkçi [Kom.] = *ätmäkçi*.

ätmässizlik: ätmäccizlik [اتمئسزلیک (Kar. L.), < *ätmäs* + *siz* + *lik*]

yapmama, etmeme (birleşik sözcüklerde ikinci sözcük olarak kullanılır - недѣланіе - das Nichtthun (wird als zweites Wort in Compositis gebraucht); *ot älädi kabut ärmässizligi ütsün* ölüyor; çünkü kesinlikle hiçbir şeyi kabul etmedi - онъ умретъ, потому что не принялъ ничего - er stirbt, weil er durchaus Nichts annahm (Spr. S. 5,23).

ätraf: äтраф [Kaz., hъea1 (Osm.), = Ar. اطراف çoğ. t. طرف]

1) çevre, civar, mahal - окружность, мѣсто - die Umgegend, Gegend, der Ort; *saḥa ätrafinda* (Kaz.) köyün yakınında - вблизи деревни - in der Nähe des Dorfes; *ätrafımı aldılar* (Osm.Kún.) beni her yandan sardılar - они маня окружили со всѣхъ сторонъ - sie haben mich von allen Seiten umringt.

2) akraba çevresi - кругъ родственниковъ - die Verwandtschaft, der Kreis der Verwandten; *anıñ ätrafı zäñgin dir* (Krm. K.) zengin akrabaları var - онъ имѣетъ богатыхъ родственниковъ - der hat reiche Verwandte.

ätraflı: äтрафлы [hъea1fı (Osm.), < *атраф* + *tl*]

tam, aygıntılı - вполнѣ, точно -

vollständig, detailliert, genau.

ätsäk: ärcäk [Tel. Leb. Alt., < ät + säk]

etçi (eti seven) - любящий мясо, любитель мяса - fleischliebend, der Fleischliebhaber.

ätsis: ärcic † [Uyg.], اتسز (Osm.), < ät + sis] → **ätsiz**

***ätsiz:** ärciz [Uyg.], اتسز (Osm.), < ät + siz bkz. **ätsis**]

1) etsiz - безъ мяса - fleischlos, ohne Fleisch; *uvutsuz yüzi körsä ätsis süñük* utanmazın yüzüne baksan, etsiz kemiktir - если ты смотришь на лицо безстыдного, онопредставляется тебя костями безъ мяса - schaut du des Schamlosen Antlitz, es sind fleischlose Knochen (K. B. 79,6; A2206).

2) (Osm.) güçsüz - слабый - schwach (= *za'if* Kún.). {ED 71a ätsiz}

ättik: ärrir [Leb. Şor. Küer.] = *ätli*.

ättir-: ärrip (v) [Alt. Leb. Tel. Şor., ايتيرماك (Osm.), מִכְרִיץ (Kar. L. T.), < ät + tir]

yaptırmak, yaptırtmak - заставить, приказать сдѣлать - machen lassen; *tura ättirdi* (Alt.) kendisine ev yaptırdı - онъ велѣлъ себѣ построить домъ - er liess sich ein Haus beuen; *du'a ättirdi* (Osm.) dua ettirdi - онъ заставилъ его молиться - er liess ihn beten.

ättü: ärtü [Tel. Alt., < ät + lî] = *ätli*

etli - имѣющій мясо, мясистый - Fleisch habend, fleischig; *kaşş kurtu kara ättü* (Tel.) deri kemerli ve kara etliler (Oyrotların sıfatı) -

имѣющие кожаные кушаки и черное мясо (эпитетъ Ойротовъ) - die lederne Gürtel und schwarzes Fleisch Habenden (Epitheton der Oirot).

ätük: äruk † → **ötük** [Çağ.] = *ätik*

çizme - сапогъ - der Stiefel. {ED 50b ötü}

äyä: äjä [Tel.] = *äyä*.

äyäk: äjäk [Koyb. Soy.] = *äyäk*

topuk - пятка, каблукъ - die Ferse, der Hacken, der Absatz.

Äyi: Äji [Alt. Tel.]

ilk insanın karısının adı - имя жены перваго челоука - Name der Frau des ersten Menschen; *Töröñö tähän kiji bilä kış kiji çojo yürhän ot kıstıñ adı Äyi połğon* Töröngö adlı bir adamla birlikte bir kız yaşardı onun adı Edei'ydı - вмѣстѣ съ челоукомъ, по имени Теренге, жила дѣвица, имя ея было Эди - zusammen mit dem Töröngö genannten Manne lebte ein Mädchen, dessen Name war Ädji (P. d. V. I, 161,30).

äyik: äjik [Soy., krş. *äjik, äşik, eşik, ezik, esik, işik*]

kapı - дверь - die Thür.

2äv: 2äv [(Uyg., büyük ihtimalle “ep” için KB'deki modern biçim olmalı - gewiss moderne Form im K. B. für *äp*), او (Osm.), او (Çağ. † → *üy*), krş. *äp, äb, üy, öy, üg* (bkz ⁴*äp*)]

ev - домъ - das Haus; *bułardın äñ üstün säkántir yorır - iki yılt säkiz ay bir ävdä kaçır* bu gezegenlerin en yüksekî Satürn'dür, o her evde (yıldız kümesinde) iki yıl sekiz ay

kalır - выше всѣхъ (планетъ) идетъ Сатурнъ, онъ остается въ каждомъ домѣ (созвѣздіи) два года восемь мѣсяцевъ - der höchste dieser Planeten ist der Saturn, er bleibt in jedem Hause (Sternbilde) zwei Jahre und acht Monate (K. B. 16,1; A131); *ävingä kälip tüştî, yattı tınıp* (Uyg.) *atla eve geldi, attan indi ve dinlenip yattı (uzandı)* - онъ приѣхалъ домой, слѣзъ (съ лошади) и легъ отдыхая - er ritt nach Hause, stieg ab und legte sich ausruhend nieder (K. B. 110,1; A3835); *äv hayvanatı* (Osm.) evcil hayvanlar - домашнія животныя - die Hausthiere; *ävim barkım* (Osm.) evim barkım, evimin içinde bulunan her şey (aile, hayvan ve mal-mülk) - все что находится въ моемъ домѣ (семейство, скоть и вещи) - Alles was sich in meinem Hause befindet (Familie, Vieh und Habe) (= *çotūm, çocūm aşıya*, Kün.); *äv sahibi* (Osm.) ev sahibi - хозяинъ дома - der Hausherr; *äv kadını* (Osm.) ev kadını - хозяйка - die Hausfrau; *ävin büyüyü* evin yaşlısı - старшій въ домѣ - der Aelteste im Hause; *äv uşağı* (Osm.), *äv adayı* (Az.) evde yardımcı - домашніе - die Hausgenossen; *dünya ävi* (Osm.) dünya hayatı - земная жизнь - das irdische Leben; *aḥrāt ävi* (Osm.) gelecekteki dünya - будущій міръ - die zukünftige Welt; *aş ävi* (Osm.) aşevi, mutfak - кухня - die Küche; *aḥ äv* (Osm.) ak yurt, göçebe kabilelerin adlandırılışı - бѣлая юрта, название кочующихъ племень - die weisse Jurte, eine

Benennung der Nomaden-Stämme; *ḡara äv* (Osm.) kara yurt: keçeden çadır biçiminde ev; belirli bir alanda yaşayan göçebe kabilelerin bir adlandırılışı - черная юрта, название кочующихъ племень, живущихъ въ опредѣленныхъ мѣстахъ - die schwarze Jurte, eine Benennung von Nomaden-Stämmen, die in bestimmten Districten leben. {ED 3a ev, üy; Sang. 61 öy}

³äv: ³äb [ا (Osm.)] = ävi.

⁴äv-: ⁴äv (v) [Krm., *اوومك ḡqmḡ*; *ἐβμέχ* (Osm.), *ع-* (Uyg., “ep” için KB için modern bir biçim olmalı - gewiss moderne Form im K. B. für *äp*), krş. *äp, ip* (Uyg.†→ **ev-**)

ävmäyilä yoḡ atınmaz (Osm.) aceleyle yol bulunmaz - поспѣша не найдешь дорогу - mit Eilen findet man nicht den Weg (Ata.); *yälip ävmäk* (Osm.) büyük adımlar atmak, çevik olmak - дѣ лать большіе шаги, быть проворнымъ - grosse Schritte machen, flink sein.

äv: äṽ [Tara, Kūr. Kom., krş. *äv, äb, äw, öy, üy, ū, üg*]

ev - домъ - das Haus; *bir yuan äv buldı anda* (Kūr.) orada büyük bir ev vardı - тамъ былъ большой домъ - da war ein grosses Haus (P. d. V. VI, 148,8); *Kübäk ävdä yoḡ* (Kūr.) Kübek evde değil - Кубека дома нѣтъ - Kübäk ist nicht zu Hause (P. d. V. IV, 150); *aş bişîrgän äv* (Kom.) mutfak - кухня - die Küche.

äv‘ä: äṽ‘ä [Bar., = Far. *اهو*, krş. *ävö*]

hava - воздухъ - die Luft.

äv‘äl: äṽ‘äl [Kaz. Kır., = Ar. *اول*]

birinci, ilk, ilkin - первый, во

первыхъ, сначала - der erste, zuerst, vorerst; *äv'al kildim* (Kaz.) herkesten önce geldim - я пришелъ раньше всѣхъ - ich bin früher, als alle anderen gekommen; *äv'al burungû zamanda* (Kır.) çok eski zamanlarda (fî tarihinde) - въ самое древнее время - in uralter Zeit; *äv'alî-dä Muḳambät aḳırı-da Muḳambät* (Kır.) ilki Muhammet'tir ve sonuncusu da Muhammet'tir - первый Мухаммедъ и послѣдній Мухаммедъ - der erste ist Mohammed und der letzte ist Mohammed (P. d. V. III, 428,90).

äv'älgî: äy'älri [Kaz. Kır., < *äv'al + gi*]

ilki, başta bulunan, öncesinden - первый, начальный, первоначальный - der erste, der am Anfang befindliche, anfänglich; *äv'älgî zaman ilk zaman* - самое первое время - die allererste Zeit; *äv'älgî kün üydä yattım suḡ çıktım* ilk gün evde yatıyordum; ancak daha sonra dışarıya çıktım - первый день я лежалъ въ домѣ, потомъ вышелъ - den ersten Tag lag ich zu Hause, dann aber ging ich aus.

äv'ärä: äy'äpä [Tob., = Far. □ اروا]

korku, zor durumda bulunma - находящийся въ нуждѣ, въ горѣ - in Angst, in Noth befindlich.

äv'äs: äy'äm [Tel., = *ähühäş*]

yüzük - кольцо - der Ring.

äv'äs: äy'äc: [Tara., = Far. □ زاو]

melodi - голосъ□, напѣвъ - die Melodie; *süzlärni bilämin äv'äsni bilmäymîn* (bu şarkının) sözlerini biliyorum; ama melodisini

bilmiyorum - слова (этой пѣсни) я знаю, анапѣва не знаю - die Worte (dieses Liedes) kenne ich, aber die Melodie ist mir unbekannt.

ävä: ävä [Osm. Z.] = ⁴äv

äväk: äväk † → **eväk** [Uyg., *ebek* için KB'te modern bir biçim olmalı - gewiss moderne Form im K. B. für *äbäk*], < *äv + äk*] = *äbäk*

äväl: äväl [Osm., = Ar. اول]

evvel, ilk - первый - der erste; *äväl bâhar* ilkbahar - весна - der Frühling; *äväl vâ ahîr* ilk ve son - первый и послѣдній - der erste und letzte; *äväldän ahîra kadar* başlangıçtan sona kadar - отъ начала до конца - von Anfang bis zu Ende; *äväldän o öylä idi* hep öyleydi - это было всегда такъ - das war immer so.

ävär-: äväp (v) [Osm. Bdg. veraltet], < *ärä + vār*]

evlendirmek, evermek - выдать замужъ, женить - verheirathen; *bizim çocu'u ävârdik* bizim çocuğu evlendirdik - мы женили, мы выдали наше дитя - wir haben unser Kind verheirathet (Kún.).

ävärt-: ävärt (v) [Tar., krş. *ävär*] = *yibär*

göndermek, yollamak - посылать - schicken; *andin kîn yana bir munça galdaylar, hambînnîñ işi yahşi bilä-diğan Hitaylarnî ävärtti* bunun üzerine Hambing ve Çinlilerin yüksek rütbeli memurları olan birkaç Galday gönderdi, ki bunlar kanal tesisinde deneyimli kimselerdi - потомъ онъ послалъ нѣкоторыхъ Галдаевъ, высокихъ чиновниковъ Хамбиновъ и Китайцевъ, хорошо

знакомыхъ съ проведеніемъ
каналовъ - darauf schickte er einige
Galdai, einige hohe Beamte der
Chambling und Chinesen, die mit den
Anlagen von Kanälen vertraut waren
(P. d. V. VI, 24,33).

¹ävät: **¹ävät** [Kom., *اوت ھقھج* (Osm.)]

evet! - да! - ja! *ävät äfändim*,
säpät äfändim! (Osm. N. 121) evet
efendim, bu doğru! - такъ, сударь,
это правно! - ja, Herr, das ist
richtig!

²ävät-: **²ävät (v)** [Tar.] = *ävärt*

göndermek, yollamak -
посылать - schicken; *Hitay kişini*
ävätip Şanmozini tutup kaldi Çinli
kişiyi gönderip Şanmozi'yi yakaladı
- онъ послалъ Китайцевъ и
привелъ Шанмозия - er schickte
Chinesen ab und fing den
Schangmosi ab (P. d. V. VI, 9,20);
andim Hakim Şağığa kişi ävätti
bunun üzerine o Kekim ve Schaga
üzerine adam gönderdi - потому
онъ послалъ людей къ Гекиму и
Шагъ - darauf schickte er Leute zum
Käkim und Schaga (P. d. V. VI,
9,21).

ävätlä-: **ävätlä (v)** [*اوتلك* (Osm.), *ävä +*
t + lä]

acele etmek - спѣшить - sich
beeilen.

äväyän: **äväjän** [*اوان, ايومن, ايوكن*
(Osm.), < *äv* (*ävä*, krş. Zenk.) + *gän*,
krş. *ävä + t + lä*]

çabuk, her zaman acelesi olmak
- торопливый - schnell, der stets
Eile hat.

ävçäz: **ävçäz** [Osm., < *äv + cäz*]

evceğiz, küçük ev - домикъ,

маленькій домъ - ein Häuschen, ein
kleines Häuschen.

ävgar: **ävgar** [*اوکار* (Osm.), = Far.
كارفا molestin affecty, afflictu]

sarhoş - пьяный - betrunken.

ävgarlıq: **ävgarlıq** [*يقاوارلىق* (Osm.)]

ayyaşlık, içkiye bağımlılık -
пьянство - die Trunksucht.

ävi: **ävi** [*اوى* (Osm.), < *äv + i*]

acele - поспѣшность - die Eile.

***ävün:** **ävün** [(Uyg.) bkz. ¹*ägin*] ekin,
çift sürme, tarla - пахачіе, пашня,
посѣвъ - das Ackern, das Ackerfeld,
die Saat; *yağız yer üzälä ünüklü ävin*
(Uyg.) kara toprakta ekin yetişir - на
черной землѣ растутъ хлѣбъ - auf
der schwarzen erde wächst das
Getreide (die saat) (K.B. 152, 14;
A5365); {ED 109,a; Räsänän 52,b}

ävır-: **ävır (v)** [*ھقھمھ* (Osm.)
(Çağ. †→*evür-*), krş. *äbir*]

çevirmek - вертѣть,
оборачивать - umdrehen, wenden;
ävırıp çävırıp (N. 271) evirip çevirip
- переворачивая во всѣ стороны -
nach allen Seiten herumdrehend.

ävl: **ävl** [Tara, Kūr., krş. *ağıl, avl, awl*,
ayl]

köy, yerleşim - деревня - das
Dorf, die Ansiedlung; *ävlmî çävlmî?*
tigänî, ävlgä kınak kilädî ävlgä
kınak kilmädî o, 'bu bir köy mü
yoksa çalıllık mı?' diye söylediğinde
(ki bununla şöyle söylemek istiyor:)
bir köye konuk gelir; çalıllığa gelmez
- если онъ говорить: деревня ли это
или кусты? (то этимъ онъ хочеть
сказать:) въ деревню приходятъ
гости, въ кусты гости не
приходятъ - wenn er sagt: ist das ein

Dorf oder ein Gebüsch? (so will er damit sagen :) in ein Dorf kommen Gäste, zum Gebüsch kommen keine Gäste (P. d. V. IV, 161,12).

¹ävlad: **¹авлад** [ḥqṣar (Osm.), = Ar. لا-او]

çocuk - дитя - das Kind; *ävlatı var bir çocuğu var* - онъ имѣть дитя - er hat ein Kind; *vatan ävlatı vatanın çocukları* - дѣти отечества - die Kinder des Vaterlandes (*vatan çocukları*, Kún.).

²ävlad: **²авлад** [Krm.] = *ävlat*.

ävladcāz: **ävладџāz** [Osm., < *ävlat* + *cığaz*]

küçük çocuk, çocukcağız - маленькое дитя - ein kleines Kind, Kindchen.

ävladsız: **ävладсыз** [Az. اولادсыز (Osm.), < *ävlat* + *siz*]

çocuksuz - бездѣтный - kinderlos.

ävläk: **ävläk** [اولاک ḥqṣḥ; (Osm.)]

1) kırışık, evlek, çatlak, saban izi - борозда - die Furche; *arpaṭar ävläk ävläk- dadandı qara läyläk* (Kún.) aynısı - id.

2) ölçü, uzunluk ölçüsü - мѣра - ein Maass; *bāş ävläk* (Kún.) aynısı - id.

¹ävlän-: **¹ävlän (v)** [Krm. Az., اولانمك ḥqṣḥmḥ; (Osm.), < *äv* + *lä* + *n*, krş. üylän]

ev sahibi olmak, evlenmek, ev kurmak - обзавестись домомъ, жениться - sich häuslich niederlassen, sich verheirathen (vom Manne).

²ävlän-: **²äwlän (v)** [איכלנמכ (Krm.)] = *ävlän*.

ävlän: **ävlän** [Az.] = *älvan*

çeşitli renklerde, rengarenk - разноцвѣтный - verschiedenfarbig.

¹ävli: **¹ävli** [اولى ḥqṣu (Osm.), < *äv* + *li*]

evli (erkeklerden) - женатый - verheirathet (von Männern); *ävli barklı adam* evli barklı adam - человекъ женатый, который имѣть состояние - ein verheiratheter Mann, der ein Geschäft, Vermögen hat; *iki ävli* iki karısı olan - имѣющій двухъ женъ - ein Mensch, der zwei Frauen hat.

***ävlig:** **ävlig** [(Uyg), < *äp* + *lik* bkz. ²äplik]

1) bir evi, bir ikametgahı olmak - имѣющій домъ, жилище - ein Haus, eine Wohnung habend; *on iki (بىككىن) ükāk äv butar miñ adın - qayu iki ävlig qayu birkä en* On iki yıldız kümesi binlerce farklı kümeler - evler- oluşturur, kiminin iki evi var, kimisi ise biri için bir mağaradır - двѣнадцать зодіакальных знаковъ образуютъ тысячу различныхъ домовъ, иной имѣть два дома, иной нору для одного - die zwölf Zodiakbilder bilden tausend verschiedene Häuser, manches hat zwei Häuser, manches ist eine Höhle für einen (K. B. 16,8; A138).

2) (Uyg.) kadın - жена - die Frau; *ävlig kişi nāgü tæg atğusun ayur* kadının nasıl alınması gerektiğini söyler - она говорить, какъ надо взять жену - es sagt, wie man eine Frau nehmen soll (K. B. 127,42; ALXI); *kim ävlig atayın tesä törttä (چۆر تۆت) taş* evlenmek isteyen

kişi kendisini dört şeyden korumalıdır - кто хочет жениться, избѣгай четырехъ - wer sich verheirathen will, der hüte sich vor vier Dingen (K. B. 128,7; A4486).

3) (Uyg.) ev sakini, evin oturanı - домашний - der Hausbewohner; *til arslan turur, kör, eşiktä yatur - aya ävlig er saķ başıñnı yeyür! dil, kapıda uzanmış bir arslandır, ey çok konuşan ev sakini başını yitireceksin!* - языкъ есть левъ, онъ лежитъ у двери, о ты болтливый житель дома, ты потеряешь свою головы! - die Zunge ist ein Löwe, sie liegt bei der Thür, o du gesprächiger Hausbewohner, du verlierst dein Haupt! (K. B. 17,5; A164). {ED 10a evlig}

ävlik: äblik [اوليك(Çağ.), < äv + lik] = äwli.

ävlya: äylia [Kır., = Ar. وليا çoğul < ولي krş. *avliya*]

evliya, kutsal - святой, божій угодникъ - der Heilige, Gottgefällige; *ävliyämîsîn nâ üçün iskä kirmäysîn?* sen evliya mısın da işe katılmıyorsun - развѣ ты святой, что не принимаешь участие въ работѣ? - bist du etwa ein Heiliger, das du dich bei der Arbeit nicht betheiligst? *ävliyälär* евлиялар - святые - die Heiligen.

ävö: äyö [Kır., = Far. اهو, krş. *äv'ä*]

1) gökyüzü - небо - der Himmel; *ävö aşık boldû* gökyüzü açık - небо ячно - der Himmel ist heiter; *ävö tutûldû* gökyüzü bulutlu - небо покрыто облаками - der Himmel ist mit Wolken bedeckt; *ävö aşılsa kün caksı* gökyüzü açıldığında

hava güzel olur - если небо прояснится, будетъ хорошая погода - wenn der Himmel sich klärt, so wird schönes Wetter.

2) hava - воздухъ - die Luft; *ävödö ızıldaydı casıl sōna* havada yeşil bir sinek vızıldıyor - въ воздухѣ жужить зеленая муха - in der Luft summt eine grüne Fliege (P. d. V. III, 57,1).

3) hava, iklim - климатъ - das Klima; *cayda, da tavlardıñ ävösü sōķ ekân* dağ iklimi yazın da soğuktur - горный климатъ и лѣтомъ холоденъ - das Klima der Berge ist auch im Sommer kalt; *bizdîñ ävömûz sav emäs* bizim iklimimiz sağlıksız - нашъ климатъ не здоровъ - unser Klima ist ungesund.

ävöl: äyöl [Kır., = Ar. اول = *äväl*]

birinci, ilk, ilkin, önce - первый, впервыхъ - der erste, zuerst; *ävölû kûdayım kök casağan* tanrı ilk önce gökyüzünü yarattı - сначала Богъ сотворилъ небо - zuerst hat Gott den Himmel geschaffen (P. d. V. III, 46,1).

ävös: äyöc [Kır.]

bilindik modern, rahat - известный, модный, пріятный - bekannt, modisch, angenehm; *bu kıtap oğlumun hoşuna gitti* - эта книга понравилась моему сыну - dieses Buch hat meinem Sohne gefallen.

1ävr: 1äyp [Tara, Kūr., = *ür, ögür*]

yığın, alay, sürü, bütün - толпа, стадо, множество - der Haufen, die Schaar, die Heerde, die Menge;

yulda bir ävr kıslarğa uçarğan
yolda bir grup kıza rastladı -
 подорогѣ онъ встрѣтилъ полту
 дѣвиць - auf dem Wege begegnete
 er einer Schaar Mädchen (P. d. V.
 IV, 159,8).

²ävr: **²äyp** [Tara, Kūr., krş. *ağır, eğir,*
avır, ūr, ār]

ağır, zor - тяжелый, трудный -
 schwer; *bu sabak ävrmî?* bu görev
 zor mu? - трудень ли этотъ урокъ?
 - ist diese Aufgabe schwer? *altın*
timirdän ävr altın, demirden ağırdır -
 золото тяжелѣе желѣза - das Gold
 ist schwerer, als das Eisen.

³ävr-: **³äyp (v)** [Tara, Kūr., krş. *ağrı,*
avrı, ūrı]

ağrısı olmak, hasta olmak -
 болѣть, имѣть - schmerz haben,
 krank sein *ir kişinîñ bilî*
ävrädiğänmi? erkek kişinin doğum
 sancısı olabilir mi hiç? - развѣ у
 мужчинъ можетъ болеть поясница
 (боль въ родахъ)? - kann wohl ein
 Mann Geburtswegen haben? (P. d.
 V. IV, 164,19).

ävrä: **äypä** [Kır., = Far. $\square$ رواو] = *ävrö*.

ävrä-: **ävpä (v)** [اورمك (Osm. veralt.
 Bdg.), < *ävär* + *ä*]

bir kadın almak, evlenmek -
 жениться - eine Frau nehmen.

***ävrä:** **ävpä** [(Uyg. bkz. *äbrä*), < *ävir*
 + *ä* (ulaç - Gerundium)]

(Uyg.) yeniden, tekrar, bir daha,
 gerisin geriye - снова, опять,
 обратно - von neuem, wiederum,
 zurück; *ayu-bersü ävrä äşitsü*
sözüm! o anlatsa ve sonra tekrar
 benim sözümü dinlese - пусть онъ
 говорить и потомъ опять слышитъ

мое слово! - möge er reden und
 dann wieder mein Wort hören! (K.
 B. 32,25; A638). {ED 13a evir-e>
 evre}

ävrän-: **äypän (v)** [Tara, Kūr. Kom., =
ögrän, ügrän, üyrän, äwrän]

öğrenmek. - учиться - lernen.
ävränîrmän (Kom.) öğreniyorum - я
 учусь - ich lerne: *tänri maña bersin*
andî köñül, kim män tîşcä dağı yaqşı
til ävrängäy män (Kom. 150,17)
 tanrı bana öyle bir akıl versin ki
 (sizin) dilinizi öğreneyim - пусть
 Богъ мнѣ даетъ такой умъ, чтобы
 я хорошо выучился (вашему)
 языку - möge Gott mir einen solchen
 Sinn geben, dass ich (eure) Sprache
 gut erlernen kann.

***ävrän:** **ävpän** [(Uyg.), < *ävir* + *n*,
 krş. Far. گردون bkz. *äbrän*]

dönen gökyüzü, talih -
 обращающееся небо, судьба - der
 sich drehende Himmel, das
 Schicksal; *botur botsa ävrän* ($\square\square\square$)
tuçı ävrilür gökyüzü sürekli
 dairesinde döner - такъ небо
 непрестанно вращается - so dreht
 sich der Himmel stets in die Runde
 (K. B. 15,20; 119); *yarattı kör ävrän*
tuçı ävrilür sürekli dönen göğü
 yarattı - онъ создалъ небо, которое
 все вертится - er erschuf den sich
 stets drehenden Himmel (K. B.
 15,28; A126); *açındı* (أحمدى) *Älig,*
kör, kötürdü örü - *bołup erdi ävrän*
yumıttı naru o, Elik'e acıdı, onu
 yüceltti onun talihi olup onu ilerletti
 - сжалился Эликъ, поднялъ его,
 онъ сдѣлался его судьбою и вель
 его впередъ - es erbarmte sich Elik,

erhob ihn hoch, er wurde sein Schicksal und brachte ihn vorwärts (K. B. 64,25; A1642). {ED 13b evren}

ävrät-: äypät (v) [Tar. Kūr. Kom., krş. *ögrät, ügrät, äyrät*]

öğretmek - учить - lehren; *us ävrätmiş tənri tūrgan söz* (Kom. 203,14) tanrıdan doğmuş söz (bize) bilgeliği öğretti - Богомъ рожденное слово научило (насъ) мудрости - das von Gott geborene Wort hat (uns) Weisheit gelehrt.

ävrät: ävpät [Tar., = Ar. شرع] = *äbrät*.

ävräy-: äypäi (v) [Tara, Kūr.] = *avray*.

ävrık: ävpık [كبريا (Çağ.), äv + rik]

ävrıl-: äypıl (v) [Tara, Kūr., krş. *äbirıl, äbürıl, ävrıl*]

dönüşmek, evrilmek - перемѣниться, переобразоваться - sich verwandeln, sich umbilden.

ävrıl-: ävpıl (v) [يلاور (Çağ. †→*evrül*), (Uyg.) < *ävir* + *l* bkz. *äbril*-]

dönmek - вертѣться - sich drehen; *ävrän tuçı ävrilür* gökyüzü sürekli döner - небо всегда оборачивается - der Himmel dreht sich stets (K. B. 15,20; A119). {ED 14b evril-}

ävrlä-: äyplä (v) [Tara, Kūr., < *ävr*+*lä*, krş. *avrla, ağırla*]

saygı göstermek - почитать - ehren.

ävrnä: äypnä [Kaz., < *äbir*, = *ävr*]

makara - мотушка - die Garnwinde; *ävrnä kaşığı* makaradaki çengel - крючекъ у мотушки - der Haken an der Garnwinde.

ävrö: äypö [Kır. östl. Dial., = Far.

كراو krş. *ävrä, äv'ärä*]

dalgalanmalı, karmakarışık, kararsız, karara bağlanmamış, aptalca - колеблющийся, нерѣшительный, запутанный, гулпый - schwankend, verworren, unentschlossen, unentschieden, thöricht; *ävrö etpā menī* beni rahatsız etme, bana dokunma - ты не безпокой меня, не трогай меня - beunruhige mich nicht, rühre mich nicht an.

ävröt: äypöt [Kır.]

rica - просьба - die Bitte.

ävür-: ävŷp (v) [سشم (Uyg., KB'de modern bir biçim olmalı - gewiss moderne Form im K. B.) bkz. *äbür*] = *äbür*

çevirmek - вертѣть, отворачивать - drehen, fortwenden; *köñülkä atıngıl ävürmä özün! bunu aklınasok vebundandönme* - обрати на это внимание, не отворачивайся! - nimm dies in den Sinn, wende dich nicht davon ab! (K. B. 175,20; A6147); *nälük yüz ävürdün ayu-ber maṇa?* söyle bana neden yüzünü benden çevirdin - зачѣ мѣ ты отворотилъ лицо? скажи мнѣ! - weshalb hast du das Gesicht abgewendet? das sage mir! (K. B. 33,2; A649); *muğazım otaçıka ävrer yüzün* büyücü yüzünü doktora çevirdi - колдунъ обратилъ лицо къ врачу - der Zauberer wendete sein Antlitz dem Arzte zu (K. B. 125,11; A4364); *ara körmädük tæg yüz ävrer özün* bazan görmüyor gibi yüzünü çevirirsin - иногда ты отворачиваешь лицо, какъ будто не видѣлъ - manchmal wendest du

das Gesicht fort, als ob du nicht sähest (K. B. 39,19; A718); *könül berdiñ ärsä yüz ävrür barır* eğer gönlünü dünyaya çevirirsen, o yüzünü senden çevirir gider - если ты обращаешь умъ къ міру, то онъ отворачиваетъ отъ тебя свое лицо и уходитъ - wenn du den Sinn der Welt zuwendest, so wendet sie ihr Antlitz von dir und geht (K. B. 148,9; A5232); *bu Aytoldı yärgä ävürdi yüzün* bu Aytoldı yüzünü yere çevirdi - этотъ Айдожды обратилъ лицо къ землѣ - dieser Aidoldy wendete das Gesicht zur Erde (K. B. 32,15; A628); *yağığ dünyä mändin ävürdi yüzün* alçak dünya ona yüzünü çevirdi - низкій этотъ міръ отворотилъ лицо отъ него - diese niedrige Welt hat von ihm ihr Antlitz gewendet (K. B. 46,28; A1073). {ED 14a evir-}

ävz: äyз [Tara, Kūr., krş. *ağz, avz, az, ūs*]

ağız - ротъ - der Mund; *birär ävz süz bar-ay* sana bir çift sözüm var - я долженъ сказать тебѣ нѣсколько словъ - ich muss dir einige Worte sagen (P. d. v. IV, 146).

5äw-: 5äw (v) [Krm.] = ⁴äv.

1äw: äw [Krm.] = ⁴äv.

äwlä: äwlä [Krm., krş. *öylä, äylä*]

öyle, bu şekilde - такъ, такимъ образомъ - so, auf solche Weise.

2äwländir-: 1äwländip (v) [Krm.] = *ävländir*.

1äwländir-: 1äwländip (v) [Az. *اولندرمك* *hqlhnruemh*; (Osm.) < *ävlän+dir*, krş. *öylöndir*-]

evlendirmek - женить (сына) - (einen Sohn) verheirathen.

2äwli: 2äwli [Krm.]

evi olan, ev sahibi - имѣющій домъ - ein Haus habend.

1äy: 1äi [Tel. Kaz. Şor. Leb. Alt. Krm.,] □ (Osm.), *سنى* (Uyg.)]

hey sen! - o! ge! - he! heda! o! *äy yaxşı kişi!* (Uyg.) ey sen! iyi insan! - o ты добрый челобѣкъ! - o du guter Mensch! *äy pilgä päk* (Uyg.) ey bilge bey! - o ты мудрый князь! - du weiser Fürst! *äy palam uqtunba?* (Tel.) ey çocuğum duydun mu? - o дитя мое, слышало ты? - o mein Kind, hast du gehört?

2äy: 2äi [Leb. Kom., krş. *ätkü, äygi, äygü, äyi*]

uygun, yeterli - втору, въ самый разъ - passend, genügend; *äy bilä* (Kom.) iyilikle - добромъ - im Guten.

3äy-: 3äi (v) [Az., □ □ , *h8mħx* (Osm.), krş. *äk, äh, aḡ*]

1) eymek, aşağı doğru eymek - гнуть, согнуть - biegen, herabbiegen, beugen; *ağız äymäk* (Osm.) birine takılmak, alay etmek, ağzını bükme - дразнить, насмѣхаться (гнуть ротъ) - necken, verspotten (den Mund biegen); *baş äymäk* (Osm.) baş eymek, eyilmek, utanmak, aklı karışık olmak - наклонить голову, согнуться, стыдиться - den kopf herabbeugen, sich herabbeugen, sich schämen, verwirt sein; *boyun äymäk* (Osm.) boyun eymek, tabi olmak - гнуть шею, подчиниться, покориться - den Hals beugen, sich unterwerfen,

sich fügen; *bäl äymäk* (Osm.) belini bükme, güçsüz olmak - гнуть поясицу, быть слабымъ, хилымъ - das Kreuz beugen, schwach sein hinfällig sein; *yüz äymäk* (Osm.) yüzünü buruşturmak, kızgın olmak - морщить лицо, быть возбужденнымъ, седитымъ - das Gesicht verzerren, erregt, zornig sein; *çähräsini äymäk* (Osm.) alnını kırıştırmak - сморщить лобъ - die Stirn runzeln; *kaş äymäk* (Osm.) kaş çatmak - нахмурить брови - die Augenbrauen zusammenziehen; *hakki äymäk* (Az. A.)

2) birini razı etmek, birinin razı olmasını sağlamak - заставлять согласиться, удовлетворить кого либо - Jamenden veranlassen einzuwilligen, Jamenden zufriedenstellen.

¹**äyä:** ¹**äjä** [Alt. Şor. Tel., krş. *icä, ägäçä, äñäçä*]

teyze, hala, abla, kadın akraba; amca, teyze vs. çocuğu - сестра отца или матери, тетка, старшая сестра - Vaters - oder Mutter - Schwester, Tante, ältere Schwester, ältere Base; *kayn äyä* (Tel.) kaynananın kızkardeşi - сестра тещи - die Schwester der Schwiegermutter.

²**äyä:** ²**äjä** [Krm., کە ھەھ, éyíé(Osm.)]

Eye, törpü - подпилочъ, терпугъ - die Feile, Raspel; *dämir äyälä kásiyor* demiri eyeyle kesiyor - онъ рѣжетъ желѣзо пилою - er schneidet das Eisen mit einer Feile; *altın buğagudan dämir äyä yäktir* (Osm.) demir eye altın zincirden yeğdir - желѣзная пила лучше

чѣмъ золотая цѣпь - eine eiserne Feile ist besser als eine goldene Kette (Ata.); *ömrü äyä'lä gäçär* ömrü törpüleniyor, yaşam çalışmakla geçiyor - жизнь его проходитъ съ подпилкомъ, онъ ведетъ трудовую жизнь - sein Leben geht mit der Feile dahin, er führt ein Leben voll Arbeit und Mühe.

äyägä: **äjärä** † → **änägä?** [ياکالا (Çağ.)]

süt anne - кормилица - die Amme (Ş. Sül. ناکه انا. انا سوت ارضعی).

äyägü: **äjärŷ** [ياکوايکو، ايهکو، (Çağ. Uyg. Osm.)]

kaburga - ребро - die Rippe (Ş. Sül. قېورغه. كېكلرى); *äyägü kāmāyi* (Osm.) aynısı - id. ; *yılan äyägüsi* (Osm.) yılan kaburgası, kıvrımlı şerit - пербо змѣи, кривая полоца - Schlangenrippe, krummer Streifen; (Rbg.) اياکوسی اغريغای kaburgası ağrımış - его ребро заболѣло-бы - seine Rippe würde geschmerzt haben. {ED 272a}

äyäk: **äjäk** [Kız.]

ayağın arkası, topuk - задняя часть ноги, пятка, каблукъ - der hintere Theil des Fusses, die Ferse, der Hacken.

äyäl: **äjäl** [Kır., = *ayal*, Ar. عيال]

bekar kadın, dişi - незамужняя женщина, женскій - ein unverheirathetes Frauenzimmer, weiblich; *äyäl taptıma?* kız mı doğurdu? - родила-ли она дѣвочку? - hat sie eine Tochter geboren? *äyälmä erkäkmä?* kız mı erkek mi? - дѣвочка-ли это или мальчикъ? - ist es ein Mädchen oder

ein Knabe?

äyälä-: äjälä (v) [اكملمك ḥṣḥḥmḥ;
(Osm. Az.), < äyā + lā]

1) törpülemek, eyelemek,
parlatmak - пилить, точить,
полировать - feilen, schleifen,
poliren.

2) (Az. A.) eğitmek, ders
vermek - воспитывать, образовать -
erziehen, unterrichten; *bir bir*
äyälänmämış adam eğitimsiz insan -
необразованный человек - ein
ungebildeter Mensch.

äyalät: äjälät [ḥṣḥḥj (Osm.), = Ar
يالتا]

il, eyalet - губерния, провинция
- Gouvernement, Provinz; *äyaläti*
mumtazä Türkiye'ye bağlı ülkeler -
государства, зависимые от
Турции - die von der Türkei
abhängigen Staaten; *äyalät mudiri*
eyalet başkanı - начальник
провинции, губернатор - der
Befehlshaber einer Provinz,
Gouverneur; *äyalät mudirliyi* eyalet
başkanlığı - начальство надъ
губернією - der Oberbefehl über
eine Provinz.

äyändi: äjändi [اكدی ḥṣḥnru (Osm.)]
= äyānti.

äyānti: äjānti [اكنتی (Osm.)]

(eyelemekten oluşan) talaş -
опилки - Feilspähne.

¹äyär: ¹äjäp [Krm. Az. Kom., ḥṣḥe,
éyéip (Osm.), krş. yähär, ägär, iyär,
äzär, iär, är, er]

eyer - сѣдло - der Sattel;
äyärniñ ağaçı (Krm.) eyer tahtası -
деревяшка сѣдла - das Holz des
Sattels; *äyär yabūwı* (Kom. 121)

eyer örtüsü - покрывало сѣдла – die
Satteldecke; *äyär kaşı* (Osm.) eyer
kenarı - край сѣдла - der Sattelrand;
äyär karpuzu eyerin tutulacağı yer -
сѣдельная шишка - der Sattelknopf;
äyär kattağı (Osm.) tahta eyer -
деревяшка - Holzsattel; *onun äyäri*
kuru kaldı (Osm.) onun eyeri kuru
kaldı (binici attan indiğinde söylenir)
- его сѣдло осталось сухимъ
(говориться, когда ѣздокъ слѣзъ
съ лошади) - sein Sattel ist trocken
geblieben (wird gesagt, wenn der
Reiter vom Pferde gestiegen ist);
äyär boşaltmak (Osm.) eyeri
boşaltmak (cirit oyununda, vuruştan
kurtulmak için kendini atın yanına
düşüren sürücüye denir) - опростать
сѣдло (говотится при игрѣ
джеридъ, если ѣздокъ бросается
къ боку лошади, чтобы избѣжать
удара) - den Sattel leer machen
(wird vom Reiter gesagt, der beim
Dsherid-Spiele sich zur Seite des
Pferdes herablässt, um dem Schlage
auszuweichen); *ķırım äyäri* (Osm.)
Kırım eyeri, Tatar eyeri - крымское
сѣдло, татарское сѣдло - ein
Krymsattel, Tatarensattel; *macar*
äyäri (Osm.) Macar eyeri -
венгерское сѣдло - ein ungarischer
Sattel.

²äyär: ²äjäp [ḥṣḥe, éyéip (Osm.), = Far.
اكر, ägär]

eğer (bildirme ve şart kipiyle
kullanılır) - если (ставится съ
изъявительнымъ или съ
условнымъ наклоненіями) - wenn
(wird mit dem Indicativ oder dem
Conditional gebraucht); *äyär bir*

mäktub yazdı eğer mektubu yazdıysa - если онъ написалъ письмо - wenn er den Brief geschrieben hat; *äyär ävimä ğäliyorsun* eğer evime gelirsən - если ты приходишь ко мнѣ - wenn du in mein Haus kommst; *äyär qardaşımı görecekse*n - если ты увидишь моего брата - wenn du meinen Bruder sehen wirst; *äyär istärisäniz* eğer isterseniz - если вы желаете - wenn Sie es wünschen sollten; *äyär ävimä ğälsän, bāni bulursun* eğer evime gelirsən beni bulursun - если ты придешь въ мой домъ, то найдешь меня - wenn du in mein Haus kommst, findest du mich.

äyärçi: äjärçi [اكرچى ḥṣḥetu (Osm.), < äyär + çî]

1) eyerci, eyer yapan - шорникъ, сѣдельныхъ дѣлъ мастеръ - Sattler, Sattelmacher.

2) eyerci (sarayda eyerlere bakan) смотритель за сѣдлами императорскихъ конюшенъ - der Aufseher über die Sättel in den kaiserlichen Marställen.

äyärlä-: äjäplä (v) [Krm., اكرلەمەك ḥṣḥelḥmḥ; (Osm.), < äyär + lä]

eyerlemek - осѣдлать - satteln.

äyärlän-: äjäplän (v) [Krm., اكرلەنمەك ḥṣḥelḥnmḥ; (Osm.), < äyärlä + l]

eyerlenmek - быть осѣдланнымъ - gesattelt werden; *at äyärlänsin!* atlar eyerlensin! - пусть осѣдлаютъ коней! - man muss die Pferde satteln! *äyärlänmiş at* eyerlenmiş at - осѣдланная лошадь - ein gesattelttes Pferd.

äyärli: äjäpli [اكرلو ḥṣḥeflu (Osm.), < äyär + li]

eyerli - осѣдланный - mit einem Sattel versehen, gesattelt; *at tär̄s äyärli ğäldi* (Osm.) at, ters eyerle eve döndü (atın sahibi yolda öldüyse) - лошадь возвратилась съ обратно перевернутымъ сѣдломъ (если хозяинъ умеръ на дорогѣ) - das Pferd ist mit einem umgekehrten Sattel nach Hause gekommen (wenn der Herr des Pferdes auf dem Wege umgekommen ist).

äyärtsi: äjärçi [Kom., < äyär + çî] = *äyärçi*

eyerci - сѣдельный мастеръ - der Sattelmacher.

äyāw: äjāw [Krm.] = *ägäv, ägāk, äyā*

eye, törpü - подпилокъ - die Feile.

äyāwlä: äjāwlä [Krm.] = *äyälä*.

äybät: äibär [Kaz. Bar., krş. *aybat, käybät*, < Ar. هيبت]

güzel, mükemmel - хороший, прекрасный - schön, vortrefflich; *bu iş bik äybät ikän* bu mükemmel bir şeydir - это прекрасное дѣло - das ist eine vortreffliche Sache.

äydä: äidä: [Kaz., krş. *ayda*]

dinle!, daha hızlı!, hadi! (buyurma ünlemi) - слышай! скорѣе! (восклицание возбуждающее) - höre! schneller! nur zu! (Ausruf der Aufforderung); *äydä kit!* haydi git işine! (yok ol) - ступай скорѣе! - mach, dass du schneller fort kommst! *äydä dustım!* *süzüm bar* dinle dostum! sana bir diyeseğim var - слушай любезный! мнѣ есть тебѣ кое-что сказать -

höre, Freund! ich habe dir etwas zu sagen.

äydi: äidi: [کدی (Osm.)]

parazit, ağız tadına düşkün -
паразитъ, гастронѡмъ - Parasit,
Feinschmecker; *äydiyä borçlu olma*
ya düğündä ister ya bayramda (Ata.)
zevkine düşkün olana borçlu olma,
ya düğünde ya bayramda ister (Ata.)
- не будь должникомъ гастронома,
онъ потребуеъ свой долгъ на
свабѣ или на праздникѣ - sei nicht
der Schuldner eines Feinschmeckers,
der treibt seine Schuld bei der
Hochzeit oder an Freiertagen ein
(Spr.)

äydic: äidiç [یچدکا (Osm.)]

iğdiş edilmiş yük hayvanı -
слегченное выючное животное -
ein verschnittenes Lastthier.

äyilik: äidilik [کيلدکا ḥṣruḥux (Osm.),
< äydä+lik]

ağız tadını bilme işi, parazit
olma durumu - гастронѡмѡя,
паразитство - die Feinschmeckerei,
das Parasitenthum.

äydir-: äidip (v) [کرمدکا ḥṣruemḥx
(Osm. Az.), < äy+dir]

1) (Osm. Az.) eğmek, eğdirmek
- заставить согнуть - biegen
machen, zusammen biegen lassen.

2) (Osm.) kulağının üstüne
şarkayı eğri oturtmak - надѣтъ
шапку на бокъ - die Mutze schief
auf's Ohr setzen.

3) (Osm. Az.) neşeli olmak,
neşesini göstermek, mutlu olmak -
быт веселымъ - fröhlich sein, sich
fröhlich zeigen, seine Freude
offenbaren, glücklich sein.

äydiş: äidim [یشدکا (Osm.)] = *äydiç*.

äydişlâ-: äidimlâ (v) [کیشلمدکا (Osm.)]

bir atı iğdiş etmek - холостить
лошадь - ein Pferd castriren.

***äygän-: äyğän (v)** [ایکائمک (Çağ. bkz.
ägän)]

eğilimi olmak - имѣтъ
наклонность - eine Neigung haben,
geneigt sein (Ş. Sül. ایتیمک تمیل شیه بر.
{Abş. 62, 650 eygen-})

äygi: äiri [Kom., krş. ätkü, äyi, ägi,
äy]

güzel, iyi, çok güzel, mükemmel
- хороший, добрый, прекрасный -
gut, vortrefflich; *äygi köñül bilä*
severek - охотчо - gern; *ägiräk*
ätärmän düzeltiyorum - я улучшаю
- ich verbessere.

äyi: äji [Krm., ایو, ḥṣu, éi (Osm. bkz.),
krş. ätkü, äskü, izgi, äygi]

iyi, güzel - хороший, красивый,
добрый - gut, schön; *äyilär* (Osm.)
iyi insanlar - добрые люди - gute
Leute; *päk äyi* (Krm.) pek iyi -
очень хорошо - sehr gut; *bin kat*
äyidir (Osm.) bu bin kat daha iyi -
это въ тысячу разъ лучше - das ist
tausendmal besser; *äyilär*
hoştarmısız (éülér хошлармисиз)? iyi
misiniz? - поживаете-ли вы
хорошо? - befinden Sie sich wohl
äyi dirlikli adam (éi утрлиχλι) iyi
yaşayan kimse - человекъ, который
хорошо живетъ - ein Menschen der
gut lebt; *äyisi fânası* (Osm.) iyisi ve
kötüsü - добро и зло - das Gute und
Böse; *äyi äwlad babasına rahât*
âñdırır (Krm.) iyi oğul babasına
minnetini gösterir - добрый сынъ
оказываетъ отцу благодарность -

ein guter Sohn zeigt dem Vater seine Dankbarkeit; *äyi dost kara gündä bälli otur* (Osm.) iyi dost kara günde belli olur - хороший другъ узнается въ черный день - ein guter Freund zeigt sich am Tage des Unglück's (Ata.) {ED 51b}

äyil-: äjil (v) [اكيلمك *ḥṣuḥ*; (Osm. Az.), krş. *ägil*]

eğik olmak, eğilmek, eğri olmak - согнуться, быть кривымъ - verbogen sein, sich verbiegen, schief, krumm sein; *ağac äyildi* ağaç eğrilmiş - дерево согнулось - der Baum ist krumm gewachsen; *äyilmiş äv* yana yatmış, eğilmiş ev - скосившийся домъ - ein Haus, das sich auf die Seite gesenkt hat.

äyilän-: äjilän (v) [Krm., ايلنمك *ḥṣuḥnrmḥ*; (Osm.), < *äyi + lä + n*]

daha iyi olmak, iyileşmek - дѣлаться лучше, улучшаться, выздравливать - besser werden, sich verbessern, gesund werden; *üç gün yattım hazır äyiländim* (Krm.) üç gün ayttım; şimdi daha iyiyim - я лежалъ три дня, теперь мнѣ стало лучше - ich habe drei Tage gelegen, jetzt ist mir besser.

äyiländir-: äjiländip (v) [Krm., ايلندرما *ḥṣuḥnruemḥ*; (Osm.), < *äyilän + dir*]

iyi yapmak, iyileştirmek, düzeltmek - улучшать - gut machen, besser machen, verbessern.

äyiläş-: äjiläṣ (v) [ايلشمك *ḥṣuḥṣomḥ*; (Osm.)]

iyileşmek, kendni düzeltmek, gelişme göstermek - улучшаться, выздравливать, успѣвать - sich

verbessern, gesund werden, Fortschritte machen.

äyiliç: äjiliç [اكيلچ (Osm.), < *ägil + ç*]

üzüm veya benzeri bitkiler üzerine sarınmış asalak bir bitki - растение, вьющееся вокруг винограда и другихъ растений - eine um Wein und andere Pflanzen sich windende Schmarotzerpflanze.

äyilik: äjilik [Krm., ايلك *ḥṣufu*; (Osm.), < *äyi + lik*]

iyilik, ihsan - доброта, благодѣяніе - die Güte, das Gute, die Wohlthat; *äyilik bilmäk* (Osm.) iyilik bilmek - признавать благодѣянія - Wohlthaten erkennen, dankbar sein; *äyilik ilä otur zor ilä otmaz* (Osm.) iyilikle elde edilebilir; zorla değil - добротою можно этого достигнуть, но не силою - im Guten kann man es erlangen, aber nicht mit Gewalt; *äyilik äyiliyä otlay-di koca öküzä bıcağ otmazdı* (Osm.) iyilik, iyilik görseydi yaşlı öküzä bıcağ değmezdi - если бы добро отплачивалось всегда добромъ, старого быка не достигъ бы ножъ - würde Gutes immer mit Gutem vergolten, so würde den alten Ochsen nicht das Messer treffen; *äyilikkä äyilik ätmäk här adamın işi dir, kämlikkä äyilik ätmäk är adamın işi dir* (Krm.) iyiliğe iyilikle karşılık vermek herkesin işidir; ancak kötülüğe iyilikle karşılık vermek doğru insanın işidir - добро отплатить добромъ, это всякій можетъ, но зло отплатить добромъ, это дѣло настоящего мужа - Gutes mit Gutem vergelten

kann ein Jeder, aber Böses mit Gutem vergelten, das ist die Sache eines richtigen Mannes.

äyilt-: äjilt (v) [اڭيلىتمك ḥṣuṣmḥ; (Osm.), < äyil + t]

eğmek - согнуть - krumm biegen.

äyin: äjin [اڭين ḥṣun (Osm.), krş. ägin, äñin]

sırt, omuz - спина, плечо - der Rücken, die Schulter; *birinin äyininä binmək* birinin sırtına binmek, biri üzerinde hakimiyeti olmak - стать на спинѣ кого либо, завладѣть кѣмъ либо - auf Jemandes Rücken steigen, Jamend beherrschen; *äyinä libas atmaq* üzerine elbise giymek - надѣвать платье - ein Kleid anlegen.

äyindrik: äjindrik [اڭيندريك (Osm.), < äyin + rik]

kadın elbisesinin yakası - воротникъ женскаго платья - der Kragen der Frauenkleider.

¹äyir: ¹äjp [اڭير ḥṣue (Osm.)]

balmumu - пчелиная смазка - Stopfwachs, Bienenharz; *azaḥ äyiri aynısı* - id.

²äyir-: ²äjp (v) [اڭيرمك ḥṣuemḥ; (Osm.), krş. ägiri, ĩr]

eğirmek - прясть - spinnen.

äyiräk: äjiräk [اڭيرك (Osm.), krş. ayrık]

çukur - ровъ, канава - der Graben.

äyirici: äjiriçi [اڭيريچى ḥṣueutu (Osm.)]

eğiren kimse, eğirici - прядильщикъ, прядильщица, пряха - der Spinner, die Spinnerin.

äyirt-: äjirt (v) [اڭيرتمك (Osm.), < äyir + t]

eğirtmek - заставить прясть - spinnen lassen.

äyiş: äjim [اڭيش (Osm.), krş. äyü, ägäv]

1) eye, törpü - подпилокъ, терпугъ - die Feile; *aḳḳā can äyişidir para*, ruhun törpüsüdür - деньги подпилокъ души - das Geld ist die Feile der Seele (Ata.).

2) balı bal tenekelerinden kazımaya yarayan araç - орудіе, которымъ вырѣзываютъ медъ изъ ульевъ - ein Instrument, mit dem man den Honig aus den Bienenkörben schneidet (= Ar. مشوار Kam.).

äykär: äikäp [Tob.]

panzer, tank - панцырь - der Panzer.

äyl-: äil (v) [Az.]

emzirmek - кормить грудью - säugen.

¹äylä-: ¹äilä (v) [Çağ. Kaz. (nadiren görülür), ميلا مك, مكيلا ḥṣmḥmḥx (Osm. Selç. Az.), ايللا (Krm.)]

1) yapmak, hazırlamak, gerçekleştirmek - сдѣлать, приготовить, совершить - machen, verfertigen, ausführen; *ätmä, äylämä oğlum* (Krm.) etme, eyleme ğlum - такъ не дѣйствуй, мой сынъ - handle durchaus nicht so, mein Sohn; *bu ana nā äyläsîn!* (Osm.) bu onu neden ilgilendirsin - что ему до этого! - was kümmert er sich darum!

2) äylä- eylemi, ät- eylemi gibi Arapça adlarla birleştirilip eylem yapılır. Örneğin: *irsal äylämäk* göndermek -äylä- соединяется какъ

ät- съ арабскими именами для образования глаголов напр.: *-äylä-* wird wie *ät-* mit arabischen Substantiven verbunden, um Verba zu bilden, z. B. *irsal äylämäk* посылать - schicken. {ED 57a eyle- }

²äylä-: ²äilä (v) [مكلا مك, مكلا مك h8lſhmſx (Osm.), krş. *äglä*]

1) geciktirmek, alıkoymak - задерживать - verzögern, aufhalten.

2) eylendirmek - сдѣлать удовольствіе - ergötzen, unterhalten.

³äylä: ³äilä [□□□□ (Selç.), = *öylä*]

öyle, şöyle - такъ - so; وزايد مك ديلا (Selç. 78) öyle ki kötülük yaran iyilik bulmaz - такъ что тотъ, который сдѣлалъ зло, не находить добро - so dass, der das Böse thut, das Gute nicht findet.

⁴äylä-: ⁴äilä (v) [Tar., krş. *ilä*]

1) deriyi tabaklamak, asitlendirmek - васить кожу, дубить - das Leder säuern, gerben.

2) yoğurmak - мѣсить - kneten.

äyläk: äiläk [Tar. < *äylä+k*]

tabaklama - дубление - das Säuern des Leders, das Gerben.

äyläksiz: äiläkciz [Tar. < *äyläk+siz*]

asitlendirilmemiş, sert, çığ (deri için) неквашенный, твердый, жесткій (о кожѣ) - ungesäuert, hart roh (vom Leder).

¹äylän-: ¹äilän (v): [Kaz. krş. *aylan*]

dönmek - вертѣться, обращаться - sich drehen, sich wenden; *kala tiräli äyländi* şehrin etrafında dolaştı - онъ обещелъ вокругъ города - er ist um die Stadt

herumgegangen; *miñä äylän!* bana dön - обратись ко мнѣ! - wende dich zu mir!

²äylän-: ²äilän (v) [نمكلا (Osm. Az.), < *äylä+n* krş. *äglän*]

1) durmak, eğlenmek (bir yerde) - стоять, остановиться - stehen, anhalten, sich aufhalten; *äylänän su* durgun su - стоячая вода - stehendes Wasser; *äylän bir par(ç?)a!* bekle biraz! - подожди немного! - warte ein wenig!

2) geç kalmak - опоздать - sich verspäten; *äylänin gâcikti* geç kaldı - онъ опоздалъ - er hat sich verspätet.

3) eğlenmek, zamanını neşeyle geçirmek - имѣть удовольствіе, провести весело свое время - sich amüsiren, sichunterhalten.

4) eğlenmek, dalga geçmek - дразнить, осмѣять - necken, auslachen, verspotten; *sän bänimlämi äyläniyorsun?* sen benimle dalga mı geçiyorsun? - шутишь ли ты со мной? - machst du dich über mich lustig?

äylänä: äilänä [Kaz., < ¹*äylän+ä*]

çevre, şehrin çevresi - окружность, мѣсто, лежащее вокругъ чего - der Umgebung, das Weichbild, *äylänäsindä* bir şeyin yakınında - булизи чего - in der Nähe von; *sala äylänäsindä alpaut yūrtü* çiftlik, köyün çevresindedir - вблизи деревни помѣщичій домъ in der Nähe des Dorfes ist das Gutshaus.

äylänäli: äilänäli [Kaz., < *äylänä+li*]

çevresi olan, dört bir yanibirşeyle sarılmış olan - что

имѣть окружено чѣмъ либо со
всѣхъ сторонъ - was einen Umkreis
hat, was von allen Seiten mit etwas
umgeben ist.

äylāncä: äilānčä [كلنجہ (Osm.), <
²äylān+cä]

eğlence, gönül şenliği, oyalanma
- удовольствие, развлечение,
веселье - das Vergnügen,
Amusement, die Zerstreuung, der
Zeitvertreib; *köñül äylāncäsi* gönül
eğlencesi - любимица сердца,
любимица - die Geliebte des
Herzens.

äylāncäli: äilānčäli [كلنجہلوا (Osm.) <
²äylān+cä+li]

eğlenceli - увеселительный,
потѣшащій - Vergnügen
gewährend, ergötzlich; *äylāncäli yār*
eğlence yeri - увеселительное
мѣсто - ein Vergnügungsort;
äylāncäli mämläkät eğlence dünyası
- царство удовольствій - das Reich
der Vergnügungen; *äylāncäli adam*
eğlenceli bir adam - приятный,
веселый человекъ - ein
angenehmer, amüsanter Mensch.

äylānçik: äilānčik [Kaz. Krm., <
¹äylān+çik]

(Krm. K.) yamuk, kıvrılmış -
извилистый - krumm, geschlängelt;
äylānçik sokaq yamuk sokak -
извилистая улица - eine krumme
Strasse; *äylānçik aurū* (Kaz.)
salıncak illeti, delibaş (koyunlarda) -
болѣзнь овецъ - die Drehkrankheit
der Schafe.

¹äylāndir-: ¹äilāndip (v) [لرمدكلنا (Osm.), <
²äylān+dir, krş.]

1) durdur(t)mak - сдѣлать,
чтобы кто нибудь стоялъ - machen,
dass Jemand stehe.

2) alıkoymak, geciktirmek,
oyalamak - задержать, заставить
опоздать - zurückhalten, verspäten
lassen. sich aufhalten lassen; *bān*
sāni çok äylāndirmām seni fazla
oyalamayacağım - я тебя не долго
задержу - ich halte dich nicht lange
auf.

3) eğlendirmek, dağıtmak -
веселить, развлечь - amüsiren,
zerstreuen, belustigen.

²äylāndir-: ²äilāndip (v) [Kaz., <
¹äylāndir]

çevirmek, diğer yöne çevirmek -
вертѣть, обратить, вывернуть на
другую сторону - wenden, drehen,
umwenden auf die andere Seite,
umdrehen; *kültä äylāndir!* döveni
çevir! - обрати цѣнь! - drehe den
Dreschflegel um! *anam kīmīndi*
äylāndirdi annem elbisemi çevirdi -
мать моя выворотила мое платье -
meine Mutter hat mein Kleid
gewendet; *çığanı äylāndirirgā kirāk*
çuhayı çevirmek gerek - надо
выворотить сукно - man muss das
Tuch wenden.

äylāndiril-: äilāndipil (v) [Kaz., <
²äylāndir+il]

döndürülmek, çevrilmek - быть
обращену, выворочену -
umgedreht, umgewendet werden.

äylānici: äilāniçi [كلنجی (Osm.), <
²äylān+i+ci]

oyalatılmış, gecikmiş, yavaş -
задержанный, опоздалый,
медленный - zurückgehalten,

verspätet, langsam.

äyläniş-: äiläniş (v) [Kaz. < ¹äylän+ş]

bir şeyin etrafına dolanmak -
вертѣться вмѣстѣ вокругъ чего
либо - sich um etwas zusammen
herumdrehen.

äylänmä: äilänmä [Kaz., < ¹äylän+mä]

1) = *äylänçik*.

2) çevirme (döndürme) -
выворачивание - das Umdrehen.

äylänmäli: äilänmäli [Kaz. <
äylänmä+li]

çevrilen (döndürülen) her şey -
все что выворачивается - Alles was
umgedreht wird; *äylänmäli yağa*
kıvrık yağa - лежащий воротникъ -
ein Umlegekragen, Shawlkragen.

äylänü: äilänü [Kaz., < *äylän+ü*]

dönme, dönüş - кружение - das
Drehen; *baş äylänü* (*äylänüwü*) baş
dönmesi - головокружение -
Schwindel im Kopfe.

äylänüçän: äilänüçän [Kaz., <
äylänü+çän]

dönen her şey - все что
вертится - was sich dreht; *baş*
äylänüçän başı dönen kimse -
человѣкъ, страдающій
головокружениемъ - wer an
Schwindel leidet.

äyläş-: äiläş (v) [ككلاشما ḥṣḥ, mḥx
(Osm. Az.) < ²äylä+ş, krş. *ägläş*]

1) birlikte durmak, birlikte
oyalanmak, birlikte vaktini
geçirmek, birlikte eğlenmek - стоять
вмѣстѣ, вмѣстѣ остановиться,
бесѣдовать - zusammen stehen, sich
zusammen aufhalten, zusammen
seine Zeit verbringen, sich amüsiren,
sich unterhalten.

2) (Az. A) nezaketle söylenmiş
,otur' biçimi - вѣжливое слово для
понятія: сидѣть - ein höfliches Wort
für "sitzen".

äyläştir-: äiläştirip (v) [كردكلاشا
(Osm.), < *äyläş+tir*, krş. *ägläştir*]

birlikte vakit geçirtmek, bir
topluluğu eğlendirmek - заставить
вмѣстѣ провести время, увеселять
- zusammen die Zeit verbringen
lassen, eine Gesellschaft amüsiren,
unterhalten.

äyldir-: äildip (v) [Az., < *äyl+dir*]

asmak - повеѣсить aufhängen.

äylik: äilik [ḥṣḥux (Osm. Selç. Krm.),
= *äyilik*]

iyilik, hayırlı iş - доброта,
доброе дѣло, благодѣяние - die
Güte, die gute That, die Wohlthat;
äylik bilän iyilik bilen, iyiliği takdir
eden - кто знаетъ благодѣяние,
благодарный - der Wohlthaten
anerkennt, dankbar; *äylik bilmäyän*
adam iyilik bilmez, nankör insan -
неблагодарный человекъ - ein
undankbarer Mensch; *äyliklä olur*
iyilikle halledilir - добромъ можно
достигнуть - mit Güte kann man es
erlangen; *äylik äylä dostuğa*, *äylik*
kälsin başına (Krm.) dostuna iyilik
yap ki başına iyilik gelsin - окажи
благодѣяние твоему другу, чтобы
твоей головѣ досталось добро -
thue Gutes deinem Freunde, damit
das Gute auch auf dein Haupt
komme (Ata.).

äymän-: äimän (v) [Tar., krş. *ayman*]

utanmak, mahsurlu bulma -
стыдиться, считать чтонибудь не
удобнымъ - sich schämen, Anstoss

an etwas nehmen.

äymändir-: äimändip (v) [Tar., < *äymän+dir*]

(birini) utandırmak - стыдить
кого либо - Jamenden beschämen.

äyn: äin [Az.]

vücut, beden, kendi - тало, самъ
- die Selbstheit, der Körper; *äyniñ paltarıñ käy* kendi elbiselerini giy -
наданъ свое собственное платье -
ziehe deine eigenen Kleider an.

²Äynä: ²Äinä [□□□□ (Osm.), bilindiğ
üzere - gewiss = *ayna, äynä* (cuma)
(Freitag)]

yer adlarında görülür -
встрѣчается въ собственныхъ
именахъ мѣстностей - findet sich in
Eigennamen von Oertlichkeiten.
Äynä-abad, Äynä-bazarı yer adı -
названія мѣстностей – Ortsnamen.

¹äynä: ¹äinä [ⲁⲓⲛⲁ (Kar. L.), krş.
ayna, azna, atna]

Cuma - пятница - der Freitag;
äynä kin ayınısı.

¹äynäk: ¹äinäk [Kom.]

biricik, tek, yalnız - одинъ,
единственный, одинъ только -
einig, allein, ganz allein; *äynäk
utucımız bizim tek ümidimiz* - наша
единственная надежда - unsere
einzige Hoffnung.

²äynäk: ²äinäk [Bar. Tob. Tara, krş.
aynäk]

1) (Bar.) gözlük - очки - die
Brille.

2) (Tob.) pencere - окно -das
Fenster; *äynäk ats!* pencereyi aç -
открой окно! - öffne das Fenster!
äynäktän qaradı o, pencereden baktı
- онъ смотралъ нзъ окна - er sah

aus dem Fenster.

äyr-: äip (v): [مكرا ḥsemḥx (Osm.
Az.), krş. *ığ*]

eğirmek - прясть - spinnen; *ip
äyrdi* ip eğirdi - онъ пряль нитки -
er spann Fäden.

äyrä: äipä [مكرا ḥseḥ (Osm.), krş.
äyrim]

eyerin üzerindeki yastık -
тороки, подушка на сáдлá - Riemen
hinter dem Sattel, Sattelkissen.

äyräk: äipäk [مكرا ḥseḥx (O sm.), krş.
ägräk, ayrık, arık]

tarlaların verimi için (açılan)
küçük kanal, ark - маленькая канава
для орошенія полей - ein kleiner
Graben zum Bewässern der Felder.

äyrän: äipän [Kaz., krş. *ayran*]

ekşi süttten içecek, ayran - питье
изъкислаго молока - ein Getränk
aus saurer Milch

äyränli: äipänli [Kaz., < *äyrän+li*]

ayran içeren, ayranla
karıştırılmış - имѣющій айранъ,
смѣшанный съ айраномъ - Airan
habend, mit Airan gemischt; *äyränli
aş* ayranlı yemek - пища съ
айраномъ - Speise aus Airan.

äyränlik: äipänlik [Kaz., < *äyrän+lik*]

ayranlı, ayrandan yapılan yemek
- пища изъ айрана - aus Airan
bereitete Speise.

äyräti: äipäti [مکرتا, یرتا ḥseḥju
(Osm. Az. Krm.), aus dem Ar. تریع
یرتعا]

1) sahte, taklit, eğreti -
фальшивый, поддѣльный - unecht,
falsch, nachgemacht; *äyräti saç*
sahte saç - фальшивые волосы -
falsche Haare; *äyräti kapu* eğreti

kapı - глухая дверь - eine blinde, falsche Thür.

2) eğreti (geri verilme üzere bir süreliğine ödünç alınmış eşya) - взятый на пользование временно, съ обязательством опять (овещахъ, не о деньгахъ) - entliehen, geborgt (von Sachen, die man auf einige Zeit nimmt, mit der Verpflichtung, sie wieder zurück zu erstatten) *äyrätüyä almak* geçici olarak kullanmak için bir şey almak - взять что нибудь на временное пользование - etwas zur zeitweisen Benutzung nehmen; *äyräti värmäk* - geçici olarak bir şey vermek, ödünç vermek дать что нибудь для временного пользования - eine Sache zur zeitweisen Benutzung verleihen.

3) (Krm. K.) temelsiz, asılsız, kayda değer olmayan - не имѣющий основанія, неосновательный, непочный - keinen festen Grund habend, auf schwachen Füßen, oberflächlich; *äyräti divar* temelsiz duvar, tahta perde - стѣна безъ основанія, перегородка - eine Wand ohne Grundlage, eine Bretterwand; *bu bala mäktäptä äyrätidän otura* bu çocuk okulda eğreti oturuyor - этому мальчику не сидится въ школѣ - dieses Kind sitzt in der Schule unruhig (denkt nur daran, wie es wieder fortkommt).

¹*äyri*: ¹*äipi*: [اكرى ḥṣeu (Osm. Az.), < äg+ri, krş. ägri]

1) eğri - косою, кривой - schief, krumm; *äyri mäyri* (Osm.) eğri büğrü, çarpaz - понерекъ - quer, in

die Quere; *äyri bakmak* birine yan bakmak, aşağılayarak bakmak - косо, презрительно смотрѣть на кого либо - Jemand schief ansehen, mit Verachtung betrachten; *äyri otur doğru söylä* (Osm.) eğri otur, doğru konuş - садись криво и говори прямо - setze dich schief und rede grade (Ata.); *äyri äyic* (Osm.) balı kovandan çıkarmakta kullanılan bir tür eğri alet - крюкъ, кривой ножъ, посредствомъ котораго вырѣзають медь - ein krummes Instrument, mit dem man den hoing aus den Stöcken schneidet.

2) karşıt, nahoş, kötü; haksızlık противный, непріятный, дурной, несправедливый - entgegengesetzt, unangenehm, schlecht, unrecht; *äyri böyrü* (Osm.) eğri büğrü, eşit olmayan, düzensiz - неровно, неправильно - unegal, unregelmässig; *äyrä çährä* tehditvari - угрожающій - drohend; *äyrä gitmäk* yolsuz bir hayat geçirmek - вести дурную безнудную жизнь - einen schlechten, lüderlichen Lebenswandel führen; *çährä äyrisi adam* (Osm.) çok kızgın adam - очень сердитый человекъ - ein sehr zorniger Mensch; *boyunu äyri* (Osm.): 1) eğrilmiş, zavallı, bastırılmış - кривошейный, жалкій, угнетенный - krummhalsig, elend, unterdrückt; 2) çiçek adı -название цвѣтка - eine Art Blume.

3) inşaat tahtası, diz, kırık tahta - строительный лѣсъ, колѣсно - Bauholz, Kniestück, gebrochenes Holz.

4) yer adlarında geçer -
встрѣчается въ собственный
именахъ мѣстностей - findet sich in
Eigennamen von Oertlichkeiten. *Äyri*
dağ Ağrı Dağı - гора Арапатъ - der
Berg Ararat; *Äyri bucağ* bir şehir adı
- название города - Name einer
Stadt; *Äyri dārā* aynısı; *Äyri göz* bir
kale adı - название крепости -
Name einer Festung.

²äyri-: ²äipi (v): [Osm. krş. *irk*]

durgun olmak (su için) - стоять
(о водѣ) - stehen (vom Wasser).

äyricä: äipiçä: [کریجا (Osm.), <
äyri+cä]

1) diz ve üst bacakta bulunan
sinir - колѣнная, бедренная жила -
Kniesehne, Sehne im Schenkel;
äyricä otu bir bitki adı - название
растения - Name einer Pflanze.

2) büyük mavi sinek - большая
синяя муха - eine grosse blaue
Fliege.

äyrici: äipiçi [کریجا (Osm.), <
äyr+i+ci]

eyirici - прядильщикъ - der
Spinner.

¹äyri-: ¹äipil (v) [لمکریا ḥṣeufmḥx
(Osm.), < *äyr+l*]

eğilmek - быть прядену -
gesponnen werden.

²äyri-: ²äipil (v) [لمکریا (Osm.) <
äyri+l, krş. ²*äyri*]

durgun olmak (su için) - стоят
(о водѣ) - stehen (vom Wasser)

äyri-: äipilä (v): [لمکریا, لمکریا
(Osm.), < *äyri+lä*]

eğilmek, kıvrak olmak;
eğdirilmek, гнуться, быть гибкимъ,
быть согнутымъ - sich biegen,

biegsam sein, gebogen werden.

äyri-: äipilät (v) [مکریلتا (Osm.), <
äyri-lä+t]

bükme, yığmak, katlamak,
kıvrırmak - согнуть, сложить,
складывать, сдѣлать складками -
biegen, zusammenbiegen,
zusammenlegen, zusammenfalten.

äyri-: äipilik: [کریلا ḥṣeufux (Osm.
Az.), < *äyri+lik*]

1) eğrilik, yamukluk - кривизна
- die Schiefheit, Krummheit.

2) bozukluk, çirkeflik, kötülük,
ahlaksızlık - испорченность,
гадость, безнравственность - die
Schlechtigkeit, Bosheit,
Verderbtheit; *mizacın egriligi* (Osm.)
kızgın, çirkef karakter - сердитый,
вздорный характеръ - heftiges,
streitsüchtiges Wesen.

äyri-: äipilti [کریلتا (Osm.), <
äyri+?]

eğrelti otu - папоротникъ - das
Farrenkraut; *äyri- otu* aynısı; *taş*
äyri- tici yosun - мохъ - das Moos.

***äyrim: äipim** [(Çağ. bkz. *egrim*)]

eyerin altına konan keçe -
войлокъ, который кладется подъ
сѣдло - Filz, der unter den Sattel
gelegt wird. {ED 66a eyrim, Sang.
32 äyrim}

äyrim: äipim [میریا, مکیا ḥṣeum
(Osm.), krş. *äyri-lä*]

1) eyer altına konan keçe
paçacıkları - подсѣдельникъ,
войлокъ, подложенный подъ
сѣдло - Filzstücke, die unter den
Sattel gelegt werden.

2) burgaç, girdap - водоворотъ
- der Wasserwirbel.

äyrit-: äipir (v) [مكړيتا ḥṣeujmḥx (Osm.), < *äyri* + *ät*]

eğmek, bükme - гнуть,
сдѣлать кривымъ - biegen,
verbiegen; *çährä äyritmäk* yüzünü
kızgınlaştırmak - сдѣлать сердитое
лицо - ein zorniges, finsternes Gesicht
machen.

äyşäyn: äişäin [Kır.] = *eyşäyn*.

¹äyt-: ¹äir (v) [Kaz. Baş. Bar. Tara. krş.
ay, ayt]

söylemek, konuşmak - говорить
- sprechen, sagen; *äytkän süz* (Kaz.)
söylenmiş söz, söz - сказанное
слово, обѣщание - das gesagte Wort,
das Versprechen; *anıñ äytiri bar,*
kaytırı bar (Kaz.) (söylediği söze ters
düşüyor) sözünü tutmuyor, kararsız
(Ata.) - (у чего есть слово, у него и
есть измѣна слова) онъ
непостояненъ - (er spricht und
widerspricht sich) er hält seine
Versprechungen nicht, er ist
unbeständig (Spr.); *bu aş tāmı äytä*
bu yiyeceğin kendine özgü tadı var -
вкусъ этой пищи показываетъ что-
то особое - diese Speise hat einen
eigenthümlichen Beigeschmack; *bu*
su tūğül arağı ikānın tāmı äytä
(Kaz.) *bu, su değil; bunun içki*
olduğu hemen anlaşıyor - по вкусу
сейчасъ замѣтно, что это не вода,
а водка - das ist kein Wasser, man
schmeckt es gleich, dass es
Branntwein ist; *bu iş turısında süz*
äytmäskä kiräk (Kaz.) *bu iş hakkında*
konusulamaz - объ этомъ дѣлѣ не
надо говорить ни слова - über diese
Angelegenheit darf man nicht
sprechen; *äytsäm äytäyn* (Kaz.)

tamam, sana söyleyeceğim -
пожалый я скажу тебѣ это - schön,
ich will es dir sagen.

²äyt-: ²äir (v) [Tar.]

silmek, ovmak, (tozunu) vurarak
çıgırmak - вытереть, вычистить,
выколотить - abwischen, abreiben,
abklopfen, den Staub abklopfen.

äytä-: äirä (v) [Tara, Kür., krş. *ayda*]

sürmek, avlamak;
mahmuzlamak, dürtmek - гнать,
пригонять - treiben, jagen,
anspornen.

äytäv: äiräy [Tara, Kür.]

at sürüsü, sürü - табунъ, стадо -
Pferdeheerde, Heerde.

äyti: äiri [كتى ḥṣju (Osm.)]

1) acı, ekşi - горкій, кислый -
herb, sauer.

2) acı, zehirli, kaba, sert -
острый, жоланный, угрюмый -
scharf, giftig, rau; *äyti adam* kaba
adam - угрюмый человекъ ein
rauhher Mensch; *äyti söz* sert, kırıcı
sözler - оскорбительное слово -
scharfe, beissende, verletzende
Worte.

äyтікәт: äirikat [Az., = Ar. اعتقاد]

kanaat, güven, inanç -
убѣждение, вѣра - Überzeugung,
Vertrauen, Glaube.

äyтікәtsiz: äirikatсыз [Az., < اعتقادا
+sız]

itikatsız, safdil olmayan, zor
inandırılabilen - кто не легко
вѣрить, кого трудно убѣдить -
nicht leichtgläubig, wer schwer zu
überzeugen ist; *äyтікәtsiz adam äkän*
bu insan zor inandırılır - этого
человѣка че легко убѣдить - dieser

Mensch ist schwer zu überzuegen.

äytıl-: äitıl (v) [Kaz. Baş. Tob., <
äyti+l, krs. *aytıl*, *aydııl*]

söylenmek - быть сказану -
gesagt werden.

äytilik: **äitilik** [ايتيلىك] (Osm.), <□
äyti+lik]

acılık, can sıkıcılık, kabalık,
sertlik - горечь, грубость,
угрюмость - Bitterkeit,
Verdriesslichkeit, Grobheit,
Rauhheit.

¹äytĩ□: ¹äitĩш [Kaz., < äyt+ş]

söz söyleme, konuşma - рѣчь, разговоръ - das Reden, das Sprechen; *âyetişindân bilgî* bu onun sözlerinden çıkarılabiliyordu - это можно было узнать изъ его словъ - das konnte man aus seinen Worten erkennen.

2äyti□-: 2äitřm (v) [Kaz., < □^läyt+ş]

birbirine söylemek, birlikte konuşmak, kendinden söz etmek, konuşurken zıtlaşmak - говорить другъ другу, говорить вмѣстѣ, уговариваться, противорѣчить другъ другу - zu einander sagen, zusammen sprechen, sich besprechen, einander widersprechen; *äytişmäyik* sana karşı gelmek istemiyoruz; seninle konuşmak istemiyoruz - мы че желаемъ тебѣ противорѣчить, мы не желаемъ пускаться съ тобою въ разговоръ - wir wollen dir nicht widersprechen, wir wollen uns nicht mit dir in ein Gespräch, einlassen; *miña kilîrgä äytişkânsîzmî?* bana gelmek üzere sözleştiniz mi? - уговорились ли вы придти ко мнѣ? - habt ihr euch

besprochen, zu mir zu kommen? *nik
äytıştilär?* neden kavga ettiler? -
почему они бранились? - warum
haben sie sich gezankt?

äytıştir-: äirũũřip (v) [Kaz., <
²äytış+tir]

ağız dalaşı yapmak - заставить
браниться - in ein Wortgefecht
verwickeln.

äytkälä-: äitkälä (v) [Kaz., <
^läyt+kälä]

çok konuşup az söylemek -
только namного, иногда говорить,
поговоривать nur wenig sprechen,
öfters reden.

äyttir-: äittir̥ (v) [Kaz. Bar., <
^läyt+tir̥]

konuşturmak - заставлять,
принуждать говорить - sprechen
lassen, zum Reden bringen.

äyttür-: äittýp (v) [Tar., < ²*äyt+tir*]

silmek, vurarak temizlemek,
vurarak temizletmek - заставлять
вычистить, вытереть, выколотить -
abwischen, abklopfen, ausklopfen
lassen.

äytüçän: eı̯t̪y̯ çän [Kaz., <
^läyt+ǖ+çän]

konuşkan, çok ve sık konuşan kimse, konuşmayı seven - разговорчивый, кто много и часто говорит - *gesprächig*, ein Mensch, der viel und oft spricht, zu sprechen liebt; *çin äyüñçän* her zaman doğruyu söyleyen kimse - кто всегда правду говорит - wer stets die Wahrheit spricht; *küp äyüñçän* çok konuşan - говорунь - ein Vielsprecher; *yalğan äyüñçän* yalancı, palavracı - кто безпрестанно врет, лгунь - ein

Lügner, Aufschneider.

äyü: äjü [ايو (Çağ.)] = *äyi*. {ED 51b}

äyva: äiva [ايوا (Osm.)]

eyvah! (ünlem) - o! ахъ!

(восклицание) - o! ach! (Ausruf).

¹äz-: ¹äz (v) [Tar. (Çağ. †→ ⁴ez-) DT. Az., زمكا *hgmü*; (Osm.)]

1) ovalamak, ezmek, toz haline getirmek, çözmek - растереть, развести - zerreiben, reiben, auflösen; *siyeni äzdim* (Tar.) mürekkebi içine karıştırdım - я растеръ чернила - ich habe die Tinte eingerührt; *boya äzmäk* (Osm.) boyaları ezmek - краски растереть - Farben reiben; *takırdık äzip büzmäk* (Osm.) уармасık, çalımlı konuşmak - говорить съаффектацію - affectiert reden; *bäynini äzärim!* (Osm.) kafanı kırarım! - я тебъ разобью мозгъ! - ich zerschlage dir den Kopf!

2) (Çağ. †→ ⁴ez-) (Osm.) ezmek, toz haline getirmek, ayağı altında ezmek, havanda dövmek, ezmek, çiğnemek, öğütmek - разбить, растолочь - zerstoßen, zerstampfen, zermalmen.

3) ıslatmak - намочить, сдѣлать сырымъ - einweichen, nass machen.

4) sıkmak, basmak, ezmek, sıkarak içine sokmak, ezmek, maden kaplara yumruluklar yapmak - давить, раздавить - drücken, eindrücken, Beulen in Metallgefäße machen.

5) yenmek, ezmek, - побѣдить, подавить - besiegen, unterdrücken; *başını äzmäk* birini mahvetmek -

разбить кого-либо - Jemanden vernichten.

6) (Osm.) sıkça tekrarlarla canını sıkmak, taciz etmek - частымъ повторениемъ надоѣ дать - durch oftес Wiederholen langweilen, belästigen.

7) (Az. A.) vurmak, dövmek - побить, колотить - schlagen.

³äz: ³äz [r̥ʁ (Kar. L.)] = *öz*

kendi - самъ - selbst; *äjim* ben kendim - я самъ - ich selbst; *äjin* sen kendin - ты самъ - du selbst; *äji* o kendisi - онъ самъ - er selbst.

¹äza-: ¹äza (v) [Tel. Kumd., < *äs* + *ä*]

anımsamak, hatırlamak - вспомнить, припомнить - gedenken, sich erinnern; *äzäp at!* hatırla! - припомни! - gedenke! *onço tuganım äzäzäm bütün akrabaları düşününce* - если я вспомню всѣхъ родственниковъ - wenn ich an alle Verwandten denke (P. d. V. I, 237,32).

¹äza: ¹äza [Osm.] = *äcza*.

²äza: ²äza [Az., = Ar. ¹ vücudun (عضا) uzuvları - die Glieder des Körpers)]
vücut - тѣло - der Körper.

²äzä: ²äzä [Şor.]

eskiden, önce - прежде - früher.

³äzä-: ³äzä (v) [Şor, Küär.]

esnemek - позѣвать - gähnen; *ulu äzädi* (Küär.) онъ зѣвнулъ - er gähnte.

⁵äzä: ⁵äzä [Şor.]

onay ünlemi: evet öyle! - восклицание согласія: такъ! да! - Ausruf der Zustimmung: ja! so!

äzacı: äzaçı [Osm., < *äza* + *cı*] = *äczacı*

eczacı, itriyatçı - торговец
москательными товарами,
аптекарь - der Droguenhändler,
Apokeker.

äzä-küzä: äzä-krǵzä [Şor.]

aşırı derece, çok - чрезмерно,
очень - über's Maass, sehr; *äzä-küzä
küş* son derece güçlü -
замѣчательно сильный - überaus
stark.

¹äzäl: ¹äzäl [Uyg. (Uyg.), = Ar. ʾāzāl]

ezel, sonsuzluk - вѣчность - die
Ewigkeit; *kañ bermäz ärsä yätilsä
äcäl - bitilmiş boñur bu äcälkä äzäl*
vermezse eğer ecel gelir, ölümün
ardından sonsuzluk gelir - если онъ
недаётъ, слѣдуетъ смерть, послѣ
же смерти слѣдуетъ вѣчность -
giebt er nicht, so kommt der Tod, auf
den Tod folgt die Ewigkeit (K. B.
51,18; A1232). {Steingass 44b ezel}

²äzäl: ²äzäl [Kır., krş. *äzil*, Ar. ʾāzāl]

1) güldürücü, eğlendirici, şakacı
- шуточный - scherzhaft; *äzäl söz*
komik bir söz - шуточное слово -
ein scherzhaftes Wort; *äzäl ölön*
komik, eğlendirici türkü - шуточная
пѣснь - ein scherzhafter Gesang.

2) разговоръ, бесѣда, шутка -
die Unterhaltung, der Scherz, Spass.

äzäldäs-: äzäldäc (v) [Kır., < *äzäl* + *lä*
+ *ş*]

eğlendirici bir sohbet etmek,
şakalaşmak - вести шуточный
разговоръ, шутить между собою -
eine scherzhafte Unterhaltung
führen, mit einander Scherz treiben,
scherzen; *äzäldäsip oturdük* orada
oturmuş şakalaşıyorduk - мы
сидѣли и шутили - wir sassen da

und scherzten.

¹äzäm: ¹äzäm [Kumd.] = *äzän*

äzäm onun yerine - вместо
него - an seiner Statt, anstatt.

²äzäm: ²äzäm [Çağ.]

erkek evlat, soyu yürüten -
сынъ, потомокъ - der Sohn,
Nachkomme.

¹äzän: ¹äzän [Tel. Alt. Leb. Sag. Küär.,
𐰽𐰺𐰸 (Uyg. †→ *äsän*)]

1) (Tel.)

esenlik, sağlık - здоровье, счастье -
die Gesundheit, Wohlfahrt.

2) sağlıklı - здоровый - gesund;
äzän kiji (Tel.) sağlıklı kişi -
здоровый человекъ - ein gesunder
Mensch; *adañ äzänbä?* (Alt.)
babanın sağlığı yerinde mi? -
здоровъ-ли твой отецъ? - ist dein
Vater bei guter Gesundheit? *ezän,
ezänbä?* (Tel. Alt.) nasılsın?
(selamlaşma tabirleri) - какъ ты
поживаешь? - wie befindest du
dich? (Begrüßungsformel); *äzän
yakşı! äzän poñ! äzän poñgın!* (Tel.
Alt.) (sağlıcakla kal!) - будьте
здоровы! прощайте! - lebet wohl!
adieu!

3) †→ *äsän*

³äzän: ³äzän [Tel., krş. *ezä*, *4äsän*]

geçmiş zaman - прошлое время
- die vergangene Zeit; *äzändä*
herhangi bir tarihte - когда-то -
irgend einmal.

⁴äzän-: ⁴äzän (v) [Tel., < *äzä* + *n*]

1) düşünüp taşınmak - про
себядумать - bei sich bedenken;
äzänin yürdü düşünüyordu - онъ
размышлялъ - er dachte nach,
bedachte.

2) birşeye alışmak - привыкнуть къ чему либо - sich an etwas gewöhnen.

âzan: **âzan** [Krm., **h̡āzan** (Osm. Az.), = Ar. **الاذان** .krş, **ġazan**]

ezaṇ - призывъ къ молитвѣ - der Gebetruf; *âzan dâdi* (Az.) *âzan çakırdı, okudu* (Krm. Osm.) ezaṇ okudu - онъ звалъ къ молитвѣ - er liess den Gebetruf vernehmen; *âzan okunıyor!* *âzan vakti, âzan oldu* ezaṇ vakti geldi - время призыва къ молитвѣ настало - die Zeit des Gebetes ist herangerückt (Kún.); *canına âzan okumak* (Osm.) önemli bir meselenin zamanı - настало время для важнаго дѣла - es ist die Zeit für eine wichtige Angelegenheit (= *büyük bir zata oldu vakit*, Kún.); *onun-da canına âzan okundu* (Osm.) öldü - онъ умеръ - er ist gestorben (= *öldü*, Kún.); *âzan okuyacak dâyiliz-a* (Osm.) bağırıyoruz - мы не кричимъ - wir schreien nicht (= *ba'ırmayacaz*, Kún.).

âzân: **âzân** [ṛṛṛṛ (Kar. L.)] = özân

nehir, akarsu - рѣка - der Fluss; *âzânlâr kibik tâz astıtar* nehir gibi hızlı akıp gittiler - они протекли скоро какъ рѣки - sie flossen schnell vorbei wie Flüsse (H. 6,15).

âzâṇâ: **âzâṇâ** [Soj.] = *üzâṇi*

üzengü, üzengi kemiği - стремя - der Steigbügel.

âzançı: **âzanчы** [Krm., < *âzan* + *çı*]

müezzin - муэzzинъ - der Muezzin (Gebetruf).

âzândä: **âzândä** (v) [Tel. Alt., < *âzân* + *lä*]

birini selamlamak - кланяться

кому либо - Jemanden grüssen, ihm einen Gruss darbringen; *âzândäp kirdi üygö* selam vererek eve girdi - кланяясь, онъ вошелъ въ домъ - grüssend trat er in's Haus; *ezândädiṇbâ adaṇpıtaṇ?* babanı selamladın mı? - поздоровался-ли ты съ отцомъ? - hast du deinen Vater begrüsst?

âzândäṣ: **âzândäṣ** (v) [Tel. Alt., < *âzândä* + *ş*]

selamlaşmak - здороваться - sich begrüßen; *âzândäṣip kätti* vedalaştı - онъ откланялся - er verabschiedete sich.

âzândik: **âzândik** (v) [Tel. Kumd. W., < *âzân* + *lik*]

sağlık - здоровье - die Gesundheit.

âzânin: **âzânin** †→ **äsânin** [سەندىن (Uyg.), < *âzân* + *in*]

âzânläṣ: **âzânläṣ** (v) †→ **äsânläṣ** [سەنلەش (Uyg.), < *âzân* + *lä* + *ş*, krş. *ezännäṣ, âzândäṣ*]

âzânlık: **âzânlık** †→ **äsânlık** [سەنلىك (Uyg.), < *âzân* + *lik*]

¹âzännä: **¹âzännä** (v) [Şor, Küär.] = *âzndä*.

¹âzännäṣ: **¹âzännäṣ** (v) [Şor. Küär.] = *âzânläṣ*

päcäṇbilä âzännäṣpä! bacınla dahi selamlaşma - ты не здоровайся со своею сестрою! - du begrüße dich nicht mit deiner Schwester! *Aymaṇıs tak bila âzännäṣtı* (Şor.) Aymangıs dağı selamladı - Аымангысъ поздоровался съ горою - Aimangus begrüßte den Berg (P. d. V. I, 335, 138).

âzäp: **âzäp** [Kaz.] = *ädäp*.

äzäp: **äzän** [Tel. Kız., = Ar. حساب]

1) (Tel.) fikir, görüş, düşünce -
мнѣніе, намѣреніе - die Meinung;
äzäpkä at! bunu düşün, unutma! -
помни объ этомъ! - denke daran!
kılıç äzäbî tayak aldı kılıç yerine
(eline) bir çomak aldı - вмѣсто
сабли онъ взялъ палку - statt eines
Schwertes nahm er einen Stock.

2) (Kız.) hesap, sayı - число,
счетъ - die Rechnung, Zahl.

äzäptän-: **äzäptän (v)** [Tel. Kız., <
äzäp + *lä* + *n*]

1) (Tel.) bir şey hakkında
düşünmek - думать о чемъ либо -
über etwas nachdenken.

2) (Kız.) hesaplamak -
вычислить - ausrechnen.

¹äzär: **¹äzäp** [Şor. Küär., krş. *är*, *iyär*,
ägär, *yähär*]

eyer - сѣдло - der Sattel; *kadahk*
äzär (tahta) oymacılık (demir)
kakmacılık sanatlarıyla bezenmiş
eyer сѣдло, убранное рѣзьбой и
оправленное металлической
насѣчкою - ein mit Schnitzwerk und
Metallbeschlag versehener Sattel;
äzär at! eyeri indir! - сними сѣдло!
- nimm den Sattel ab! *äzärin atıb-ıstı*
(üzerindeki) eyeri alıp indirdi - онъ
снялъ свое сѣдло - ernahm seinen
Sattel ab.

³äzär-: **³äzäp (v)** [Alt.] = *äzir*, *äsir*

sarhoş olmak, sarhoş olacak
kadar çok içmek - напиться, быть
пьянымъ - sich betrinken, betrunken
sein.

äzar: **äzap** [Tar., = Far. راز]

incitme, rencide etme,
gücendirme, dil yarasi, hakaret -

обида, притѣсненіе - die Kränkung,
Beleidigung; *äzar bärđi* bana hakaret
etti - онъ обидѣлъ меня - er
beleidigte mich.

¹äzärä: **¹äzäpä** [Soy.]

kartal - орелъ - der Adler.

äzärik: **äzäpik** [Alt. Sag. Küär.] =
äzirik

sarhoş - пьяный - betrunken.

äzäriktü: **äzäpikṭy** [Alt.]

sarhoş yapan, dumanlayan, baş
döndüren - опьянящій - was
trunken macht, berauschend.

¹äzärlä-: **¹äzäplä (v)** [Şor. Küär.]

eyerlemek - осѣдлать - satteln.

¹äzärlän-: **¹äzäplän (v)** [Şor. Sag.
Küär.]

eyerlenmek - быть
осѣдланнымъ - gesattelt werden.

äzärlık: **äzäplık** [Şor. Küär.]

eyerli - осѣдланный - gesattelt;
äzärlık at tur - *çadır* orada eyerli bir
at durmakta - тамъ стоитъ
осѣдланный копь - da steht ein
gesatteltes Pferd.

¹äzät: **¹äzät** [Kır., = Far. آزاد .krş. ,
azat]

azat - освобождение - die
Befreiung, Freilassung; *äzät berđi*
onu azat etti - онъ его освободилъ -
er befreite ihn; *äzät taptı* azat edildi -
онъ получилъ - er ist befreit
worden.

²äzät-: **²äzät (v)** [Tel., < *äzä* + *t*]

birine bir şeyi hatırlatmak -
напомнить кому либо - Jemand an
etwas erinnern.

³äzät-: **³äzät (v)** [Şor., < *äzä* + *t*]

esnetmek, can sıkmak - вызвать
зѣвоту, надоѣдать - gähnen

machen, langweilen.

äzäy-: äzäi (v) [Kaz., < *äz* + *äy*] = *azay*
azalmak, eksilmek -
уменьшиться – sich verringern,
abnehmen.

äzäyt-: äzäit (v) [Kaz., < *äz* + *äy* + *t*]
azaltmak, eksiltmek -
уменьшить - verringern.

äzaz: äzaz [Tar. Bar., = Ar. زاعزا]
yüksek rütbelilere gösterilen
saygı; hürmet, saygı gösterisi -
почтёние, которое оказывают
высшимъ - die Ehrenbezeugung,
Hochachtung, die man
Höhergestellten erzeugt.

äzbär: äzbäp [Az., ḡḡoḡe (Osm.), =
Far. زبرا]

ezber - маизусть - auswendig;
äzbärdän (äzbär) okumak ezberden
okumak - прочитатъ маизусть -
auswendig hersagen; *därsini*
äzbärdän oku! (Osm.) *dersini*
ezberden oku - говори свой
урокунаизусть! - sage deine Lektion
auswendig her! *äzbärä çalışmak*
(Osm.) *ezbere çalışmak* - выучить
наизусть - auswendig lernen;
mäktubunu äzbärä aldım (Osm.
Kún.) *mektubunu ezberledim* - я
выучилъ твое письмо наизусть - ich
habe deinen Brief auswendig gelernt.

äzbärlä-: äzbäplä (v) [زبرلمکا]
ḡḡoḡelḡmḡ; (Osm.)] = *äzbärrä*

därsimi äzbärlädim *dersimi*
ezberledim, *ezbere çalıştım* - я
выучилъ свой урокъ наизусть - ich
habe meine Lektion auswendig
gelernt.

äzbärlät-: äzbäplär (v) [زبرلتمکا]
ḡḡoḡelḡmḡ; (Osm.), < *äzbär* + *lä* +

t]

ezberletmek - заставить
выучить наизусть - auswendig
lernen lassen; *därs äzbärlätmək* *ders*
ezberletmek - дать выучить урокъ -
eine Lektion lernen lassen.

äzbärrä-: äzbäppä (v) [Az. Hamadan,
< *äzbär* + *lä*]

ezberlemek - выучить наизусть
- auswendig lernen.

äzdän: äzdän [آزدان (Kar. L.), < *öz* +
dän]

özdän bi vali, *kaymakam* -
намѣстникъ - der Statthalter; *ol*
vaḡutta yiştirinir ädilär äzdän bilär,
uḡlu ağaraqlar da kiçi ağaraqlar o
zaman valiler, *başkomutanlar ve alt*
komutanlar toplandılar - тогда
собрались намѣстники, старшие
начальники и младшіе начальники
- da versammelten sich die
Statthalter, die Oberbefehlshaber und
die Unterbefehlshaber (Dan. 3,3).

1äzdir: 1äzdip [Krm., زدرمکا, ḡḡruemḡ;
(Osm.), < *äz* + *dir*]

1) *ezdirmek*, sürterek ya da
ovalayarak aşındırmak, öğütmek -
заставить растереть - zerreiben
lassen.

2) *ezdirmek*, (havanda vs.)
dövdürmek - заставить растолочь,
разбивать - zerstossen, zerstampfen
lassen.

3) *madeni kapları vurarak*
ezdirmek, göçükler oluşturmak -
мять металлическую посуду -
Beulen in ein Metallgefäß machen.

4) *yendirmek*, (savaştā)
kaybettirmek - заставить побѣдить
- besiegen lassen.

äzdür-: äzdür (v) [Tar., زڊورماڭا (Çağ. †→ezdür-), < äz + dür] = *äzdir*

ezdirmek, ovalayarak un ufak yaptırmak, çözmek, (parçalarına) ayırmak - заставить растереть, развести - zerreiben, auflösen lassen.

äzgä: äzrā [אֶזְרָא (Kar. L.)] = *özgä*

bir başkası - другой - ein Anderer; *da äzgä topraqtan yahşırak äsädilär* ve diğerleri topraktan daha iyi bitiyorlar - и другие лучше растут на почвѣ - und Andere wachsen besser aus dem Boden (H. 8,19).

äzgi: äzri [اَزْجِي (Osm.), < äz + gi]

melodi, şarkı söyleme; köylülerin hatalı ve kaba bir biçimde şarkı söylemesi - назпѣвъ, пѣніе; грубая и невѣрная манера пѣнія у крестьянъ - die Melodie, der Gesang; falsche und grobe Manier zu singen bei den Bauern (= *äzäcäk bir alät*, Kún.); *ağır äzgi fıstıki maqam* Ton Fıstıki üzerinde çalınan zor bir şarkı - тяжелое пѣніе на тонъ фыстыки - ein schwerer Gesang auf dem Ton Fystyky.

äzgil: äzril [اَزْجِل (Osm.) Az.]

bir tür muşmula - родъ кызыльника - eine Art Mispel.

äzgi: äzrü †→ezgü [اَزْجِي (Çağ.), krş. *ätkü*]

äzgülän-: äzgülän (v) †→ezgülän- [اَزْجُولَانْ, اَزْجُولَانْ (Çağ.), < äzgi + län]

äzgülük: äzgülük †→ezgülük [اَزْجُولُوكْ, اَزْجُولُوكْ (Çağ.), < äzgi + lik]

2äzik: 2äzik [اَزْجِي (Osm.), < äz + k] ezik - разбитый, стертый -

zerstossen, abgerieben; *äzik kabun* ezik kavun - разбитая дыня - eine beschädigte Melone.

äzikli: äzikli [اَزْجِيلِي (Osm.), < äzik + li]

şişlikleri, ezilmiş olan (madeni kaplarda) - разбитый (о металлическомъ сосудѣ) - Beulen habend (von einem Metallgefäße).

äzikmiş: äzikmiş [اَزْجِيلِي (Osm.), < äzik + miş] *äzikli*.

1äzil: 1äzil [اَزْجِيل (Kır., = Ar. اَزْجِيل = *äzäl*)]

akranlar arasında yaygın olduğu şekliyle ima ve mecazlarla yapılan sözel şakalaşma - шутиливый разговор съ намеками и аллегориями, какъ онъ ведется между ровесниками - eine scherzhafte Rede mit Anspielungen und Allegorien, wie sie zwischen Altersgenossen (курбу) gebräuchlich ist.

äzil-: äzil (v) [Şor. Tar. (Çağ. †→ezil-) Krm., اَزْجِيلْمَكْ (Osm.)]

1) (Şor.) (buz) erimek - растаять - aufthauen; *kar äzildi* karlar eridi - снѣгъ растаилъ - der Schnee ist aufgethaut.

2) (Tar. Osm.) çözülmek, islanmak, yumuşamak, ezilmek - распуститься, растворяться, растереться, промокнутъ, быть изнуреннымъ - sich auflösen, sich zerreiben, zerreiben werden, nass werden, aufweichen, ganz aufgerieben, ganz ermattet sein; *yoldan äzildim* (Krm. K.) yoldan ötürü tümünden güçten düştüm - я изнурень отъ дороги, я страшно усталъ - ich bin vom Wege ganz ermattet.

3) (Çağ. †→ezil-)

4) (Osm.) yenilmek,

zaptedilmek - быть побѣждѣну, укращену - besiegt, gebändigt werden; *äzilip büzülmäk* ezilip büzülmek, duraklamak, durmak, itimatsızlık göstermek, nazlanmak, yüzüne bakmamak, küsmek, ahmak olmak - останавливаться, показать недоверіе, жеманиться, дуться, стѣсняться - stocken, anhalten Misstrauen zeigen, sich zieren, schmollen, blöde sein; *kız da bir az nazlanıp äzilip büzüläräk* (Osm. N. 91) *kız biraz nazlanıp ezilip büzülüyordu* - дѣвица немного кокетничала и издѣвалась - das Mädchen zierte sich ein wenig und schmollte; *karşısında äzildim büzüldim* karşısında ezilip büzüldüm - я стѣснялся предъ нимъ - ich fühlte mich in seiner Gegenwart beengt (= *sıkıldım*, Kún.); *nä äzilip büzüliyorsun?* Ne kadar da ahmaksın? - что ты стѣсняешься? - was bist du so blöde? (*zorlamak kändini, sıkmak*, Kún.).

äzildä-: äzildä (v) [Kır., < *äzil* + *lä*] = *äzäldä*.

äzildäs-: äzildäc (v) [Kır., < *äzil* + *lä* + *s*] = *äzäldäs*.

äzilü: äzilü [Tel., krş. *äjilü*]

asıllı - наследственный, родовой - ererbt, dem Geschlechte angehörend; *äzilü yār* miras olan toprak, boya ait toprak наследственное имѣніе, родовое имѣніе - erebtes Land, ein Stammland.

¹äzin: ¹äzin [Tel. W., *آزین* (Uyg.

†→**äsin**), *äzin botdı* 細風 (Uyg.-Çin. Wrt. 5, b), < *äs* + *n*]

yel, hava akımı, esinti - вѣтеръ, движение воздуха - der Wind, Luftzug; *äzin satkın* (Tel.) hafif bir esinti - тихій?? вѣтеръ - ein leiser Luftzug.

²äzin-: ²äzin (v) [*آزینمک* *hgunmħ*; (Osm.)]

midede sorunu olmak, çok acıkmak - имѣть слабость въ желудкѣ, быть очень голоднымъ - eine Schwäche im Magen haben, sehr hungrig sein.

äzingän: äzingän [*يگانزارا* (Osm.) etimolojisi; fakat eski - Dozy *نکزارا* ohne Etymol., (*äzilgän* ,çok ince öğütülmüş/ ezilmiş' yerine *äzin* + *gän* için bir kuzey Türkçe biçimi gibi görünmektedir - aber alt, scheint eine nordtürkische Form von *äzin* + *gän* statt *äzilgän* «das fein Zerriebene»]

aşıboyası, toprak boya - вохра - der Ocker; *kırmızı äzingän kızıl* aşiboyası; kızıl toprak boyası - красная вохра - ein rother Ocker.

äzinti: äzinti [*آزنتی*]. Osm.)

hasar; ezilmiş bir yer - повреждение - die Beschädigung, eine abgeriebene Stelle; *kavun äzintizi* lekeli, çürükleri olan kavun - пятна, разбитыя, гнилыя мѣста на дынѣ - Flecken, feule Stellen der Melone (= *bir şeyin çürükləri*, Kún.).

¹äzir: ¹äzip [Kaz. Kır., = Ar. حاضر]

hazır - готовый, въ готовѣ - fertig, bereit, in Bereitschaft; *at äzir botadı!* At hazır! - лошади готовы! - die Pferde sind bereit; *bäri äzir kıldım* (Kır.) her şeyi hazırladım - я

все приготовилъ - ich habe Alles fertig gemacht.

²äzir-: ²äzip (v) [Tel. Leb. Şor., سەزىپ (Uyg. †→ **äsür-**)] = *äzär, äsir*

sarhoş olmak ya da olacak kadar çok içmek - опьянѣть - sich betrinken, betrunken sein; *äzirginçä içnä!* (Tel.) çok içme, sarhoş olma! - допьяна ненапивайся! - betrink dich nicht! *äzirıp yürdü* (Tel.) o (hep) içerdі; çok kez sarhoş olurdu - онъ пьянствовалъ - er trank, war oft betrunken.

äzirä: äzipä [Şor. W.]

çekirdek, tane - ядро - der Kern.

äzīgä-: äziprä (v) †→ **äsirgä-** [سەزىپ (Uyg.), krş. *äsirgä*]

¹äzirik: ¹äzipik [Tel. Leb. Şor., < *äzir* + *k*]

sarhoş - пьяный - betrunken; *äzirik poıdı* (Tel.) sarhoştı - онъ былъ пьянъ - er war betrunken; *törtün krälü kijilär äzirik otturdıtar* (Tel.) yaklaşık olarak kırk kişi sarhoş olarak orada öylece oturmaktaydı - около сорока человекъ пьяныхъ тамъ сидѣлоаь - es sassen etwa vierzig Leute betrunken da (P. d. V. I, 143).

¹äziriktik: ¹äzipiktik [Leb. Şor.] = *äziriktü*.

äziriktü: äzipiktü [Tel. Alt., < *äzirik* + *li*]

baş döndürücü, başı dumanlandırıcı - опьяняющий - berauschend.

äzirlä-: äziplä (v) [Kaz. Kır., < *äzir* + *lä*]

hazırlamak - готовить, приготовить - fertig machen,

zurichten; *atın äzirlädi* atları hazırladı - онъ готовилъ лошадей - er hat die Pferde besorgt; *coığa azık äirlädi* yolluk hazırladı - онъ готовилъ съѣстные припасы для дороги - er hat Mundvorrath für den Weg. bereitet.

äzirlän-: äziplän (v) [Kaz. Kır., < *äzir* + *lä* + *n*]

hazırlanmak, hazır olmak - приготовляться, быть готовымъ - sich vorbereiten, sich fertig machen, fertig, bereit sein; *ölümgö äzirlän!* ölüme hazırlan! - готовься къ смерти! - bereite dich auf den Tod vor!

äzirlät-: äziplät (v) [Kır., < *äzir* + *lä* + *t*]

hazırlatmak (kendini hazırlatmak) - велѣть готовиться - sich vorbereiten lassen, fertig machen lassen.

¹äzirt-: ¹äzipr (v) [Tel. Şor. Leb. Küär]

sarhoş etmek, baş döndürmek - до пьяна напоить - betrunken machen, berauschen (tr.).

äzis: äzie †→ **isiz** [سەزىپ (Uyg.), < *äy* (*ätkü*) + *sis*] {ED 253a isiz}

äzislük: äziclik †→ **isiz** [سەزىپ (Uyg.), < *äzis* + *lik*] {ED 253b isizlik}

äziz: äziz [Kır., = Ar. زيز]

güçlü, öfkeli - сильный, могучій, сердитый - mächtig, stark, zornig.

äzlük: äzlük [Tel. W.]

sedir kozalağının kabuğu - завязь плода у кедровой шишка - die Fruchthülle der Cederzapfen.

äzmä: äzmä [(Çağ. †→ **ezmä**), زمه]

ḡmḡ (Osm.), < *āz* + *mā*]

1) (Osm.) reçel, marmelat, ezme - мармеладъ, конфекты - Marmelade, Confituren; *badem āzmāsi* badem ezmesi - растерный миндаль, родъ марципана - zerriebene Mandeln, eine Art Marzipan.

2) (Çağ. †→*ezmä*)

āzma: **āzma** [Tar.]

āzma yoḡ bardim çok yol gittim (uzun seyahatler yaptım) - я далеко путешествовалъ - ich bin weit gereist; *āzma kilip yürdi* bir gezi düzenledi, seyahate çıktı - онъ предпринялъ путешествие - er hat eine Reise unternommen.

āzrā: **āzpā** [Şor. Tel.] = *āzirā*

çekirdek - ядро - der Kern.

āzrā'il: **āzpā'il** [Kır., = Ar. عزرايل]

Azrail - ангелъ смерти - der Todesengel; *bar edi altı cüzü āzrā'ildin, suḡ cüzün körölmödüm* Azrail'in altı yüzü vardı; onun soḡuk yüzlerine bakamıyordum - у ангела смерти есть шесть лицъ, на холодныя лица его я не могъ смотрѣть - der Todesengel hat sechs Antlitze, die kalten Antlitze desselben vermochte ich nicht anzuschauen (P. d. V. III, 687,43).

āzrālū: **āzpālŷ** [Tel.]

pürüzlü yüzey, delikli, çiçek bozuḡu olan (cilt) - корявый, рябой - mit rauher Oberfläche, Löcher habend, pockennarbig.

āzrāt: **āzpāt** [Kır., = Ar. خضرة]

hazret (erenler/ kutsal kimseler için şeref unvanı) - господинъ, большею частью почетное

название духовныхъ лицъ - Herr, meist Ehrentitel für Geistliche; *eki etāgin belinā türüb-aḡp āzrāt Āli saparḡa cürdü deydi* eteḡinin iki ucunu kayışına tutturana Hz. Ali yola koyuldu - прикрѣпивъ оба подола платья къ поясу, господинъ Алій отправился на путь - seine beiden Rockschösse in den Gürtel aufsteckend, machte der Herr Ali sich auf die Reise (P. d. V. III, 689,28); *āzrāt tau'u* Ölüm Daḡı - гора смерти - der Todes-Berg.

²āzrik: **²āzrik** [Şor.] = *āzirik*.

āzrikşi: **āzrikşi** [Şor.] = *āzirikşi*

ayyaş - пьяница - der Trunkenbold.

āzrūk: **āzpŷk** †→**āsrūk** [سړک (Uyg.)] = *āzürük*

¹āzü: **¹āzŷ** [Kır., krş. *azu*]

dudaḡın köşesi - уголь рта - der Mundwinkel; *āzü tarttı* sırtıyordu, sırtarak gülüyordu - онъ подсмѣивался - er grinste, lachte grinsend.

¹āric: **¹āgis** [Bar., < *āgi* + ?, krş. *āgiz, igiz*]

ikiz - близнецы - die Zwillinge.

ākmākçilik: **ākmākçilik** [Krm. اتمکچىلىك ḡ;mḡ;cufu; (Osm.), < *ākmāk* + *çi* + *lik*]

ekmekçilik, ekmekçinin işi - ремесло, занятие булочника - das Bäckerhandwerk, Bäckergewerbe. bıkkınlık veren - надоѣдливый - überdrüssig.

³e-: **³e-** (v) [Kır. Kkır. Sag. Koyb. Kaç., krş. *ā,i* (Çağ. bkz. ²ā-)] her durumda çekimi bulunmayan eylem (bir önceki sözcüğe bakınız): *edŷ, ākän,*

emäs (Kır.), *edi*, *ebäs* (Sag.). недостаточный глаголец (см. предыд. слово): Verbum defectivum (siehe das vorhergehende Wort): *edî, äkän, emäs* (Kır.), *edi, ebäs* (Sag.). *Soñ adam Kıdır ekän, şeşäsinin batası-män Kıdır kelgän ekän, ceti bastı almauzdûñ canın alğan ekän* (Kır.) bu adam Kıdır'dı. Kıdır'ın annesinin duaları üzerine Kıdır gelmiş ve canavarın ruhunu almıştı - этот челоѣкъ былъ Кыдырь, вслѣдствіе молитвы своей матери Кыдырь явился и убилъ это чудовище - dieser Mann war kydyr, in Folge des Gebetes seiner Mutter war Kydyr gekommen und hatte die Seele des Ungeheuers genommen (P. d. V. III, 267,13); *Abılay tek caratқан kisi emäs, üydän şıqqanda üş oyûm bar edi, Abılaydın basın kessäm kaytamın degän oyûm bar edi* (Kır.) Abılay sıradan biri değil; evi terkettiğimde üç düşüncem vardı. Biri şöyleydi: Onun başını kesip eve dönmek istiyorum. - Абылай не обыкнобенный челоѣкъ, когда я вышелъ, у меня были три мысли, одна мысль была такая: отрублю ему голову и потомъ возвращусь домой - Abylai ist kein gewöhnlicher Mensch, als ich von Hause auszog, hatte ich dreierlei Gedanken, der eine Gedanke war: ich will dem Abylai den Kopf abshneiden und dann nach Hause zurückkehren; *bir aygırnın ürû yoğotğon ekän, Kuñ Mirza istägän ekän* (Kkır.) bir aygır sürüsü kaybolmuştu, onları Kul Mirza

aramıştı - одинъ табунъ (жеребцовъ) потерялся, его искалъ Куль Мырза - eine Hengstheerde war verloren gegangen, die hatte Kul Myrsa gesucht (P. d. V. V, 598,6); *anı ödürärgä keräk edî* (Koyb.) Onu öldürmek gerekirdi - его слѣдовало бы убить - man hätte ihn tödten sollen; *pañam Sunum par poñza ot po yarı ködürär edî* (Koyb.) oğlum Sunu burada olsaydı o, bu yarı kaldırırdı - если бы здѣсь былъ мой сынъ Суну, онъ поднѣлъ бы этотъ лукъ - wenn mein Sohn Sunu hier wäre, er würde diesen Bogen aufheben (P. d. V. II, 347,19).

⁵e: ⁵e [Kaç.] = ³ä.

***e?z gü: e?zrü** [كوزيا (Çağ. bkz. *äzgü*), krş. *ätkü*]

1) (Rbg.) = *ätkü* (belki yine böyle okunmalı - vielleicht auch so zu lesen); بیناکور تبارمومین قل کوزیا بیر (Rbg. 71,14) iyi bir köle bulur muyum bir bakayım - я хочу посмотреть, найду ли я доброго раба - ich will nachsehen, ob ich einen guten Sklaven finde.

2) (یزکوا Çağ.) iyi, ulvi - благій, добрый - gut, erhaben; *äzgü habar* iyi haber - благая вѣсть - eine gute Nachricht; *äzgülär* erenler, kutsallar - святые - die Heiligen. {Kıs. En. 36v9 édgü, ED 51 édgü}

***e?zgülän-: e?zrŷlän (v)** [یزکولانماک , یزکولانماک (Çağ. bkz. *äzgülän-*), < *e?zgü + län*]

iyi olmak - сдѣлаться добрымъ - gut werden. {ED 54b édgüleş-}

eb: eö [Sag. Koyb., krş. *äp, äw, äv, üy,*

üy, öy, üg]

ev, yurt (çadır) - домъ, Ёрта - das Haus, die Jurte; *ebdä* evde - дома - zu Hause; *atır çaqsı ebdäbä?* o mükemmel kahraman evde mi? - дома-ли прекрасный герой? - ist der treffliche Held zu Hause) *ebgä* (*ekbä*) *parīm* atla eve gitmek istiyorum - я хочу ѣхать домой - ich will nach Hause reiten; *eb?dän sıkı* (Sag.) o gitmiş - онъ ушелъ изъ дома - er ist ausgegangen; *tegri ebi* kilise - церковь - die Kirche.

³ebäk: **³ебäk** [Koyb. Kaç., krş. *äbäk*]

kolayca, hafif, hızlı, çevik - легкий, скорый, удалый - leicht, rasch, flink.

ebäläk: **ебäläk** [Kır.]

konuşmasını bilmeyen, boş konuşan - кто не умеетъ говорить, говорящий не обдумывая - der nicht zu reden versteht, in's Blaue hinein spricht.

ebärä-: **ебärä** (v) [Kkır.]

çiğnemek - жевать - kauen.

ebäsin: **ебäsin** [Kkır., krş. *äbäk, ebäk*]

çevik, hareketli - скорый, проворный - flink, beweglich.

²ebi: **²еби** [Sag., am Flusse Is] = *eb*.

²ebir-: **²ебир** (v) [Sag. Koyb. Kaç.] = *äbir*

altı çastık at ebirbäs altın örgä tur-çadır orada, etrafında altı yaşındaki bir atın dolanmayacağı altından bir saray var - тамъ стоитъ золотой дворецъ, котораго не объѣхать на шестилѣтнемъ конѣ - da ist ein goldenes Schloss, um das ein sechsjähriges Ross nicht herumläuft; *pu çerdî ebrä kör-çadır bu ülkeye bir dolanışta bakacak* - эту страну

онъ кругомъ осматриваетъ - dieses Land sieht er sich in der Runde an (P. d. V. II, 168,369).

ebirîk: **ебирîk** [Koyb., < ebir + k]

ölmüş birisinin ardından yapılan anma töreni - поминки для умершаго - ein Erinnerungsfest für einen Verstorbenen.

²ebirîl-: **²ебирîl** (v) [Sag. Koyb. Kaç.] = *äbirîl*.

²ebirîlîş-: **²ебирîlîş** (v) [Kaç.] = *äbirîlîş*.

äbirîlhân satkın kasırğa - выюга - der Wirbelwind.

ebirîlîs-: **ебирîlîc** (v) [Sag. Koyb.] = *äbirîlîş*.

²eçäk: **²ечäk** [Kkır.] = *eşäki*

kötü, yaramaz - злой, гадкий, непригодный - böse, schlecht, untauglich.

³eçäk: **³ечäk** [Sag.]

topuk, topuk derisi - пятка, кожа на пяткѣ - der Absatz, Hacken, das Hackenleder.

²edäk: **²едäk** [Sag. Koyb. Kaç.] = *ädäk*.

edäktîk: **едäktîr** [Sag. Koyb. Kaç.] = *ädäktî*.

edävr: **едävr** [Kır.]

oldukça çok, oldukça büyük, oldukça büyümüş (yetişmiş) - довольно много, довольно большой, довольно взрослый - ziemlich viel, ziemlich gross, ziemlich erwachsen; *edävr matı bar oldukça çok malı (hayvanı) var* - у него довольно много скота - er hat ziemlich viel Vieh; *utûn edävr kisi ekän* oğlun da bayağı büyümüş - твой сынъ уже довольно взрослый

человѣкъ - dein Sohn ist ja schon ziemlich erwachsen, ist recht hoch aufgeschossen.

edäy: едäi [Sag. Koyb. Kaç., < *a* + *day*]

böylece - такъ, такимъ образомъ - so, auf solche Weise; *edäy keräk, çakısı!* böylesi iyi! - такъ и надо, хорошо! - so ist's recht, gut!

²edī: ²едī [Sag. Koyb. Kaç.] = *aydī*

böyle - такимъ образомъ, такъ - auf solche Weise, so; *edībā, kaydība?* Öyle veya böyle, veya başka nasıl - такъ-ли, эдакъ-ли или какъ? - so oder so, oder wie anders?

²edik: ²едік [Sag.] = *ätik*.

¹Edil [Kır. krş. *Ädil, Ätil Ädäl*]

Volga - Волга - die Wolga; *Edil Cayık* Volga ve Ural Nehri - рѣки Волга и Уралъ - die Flüsse Wolga und Ural.

***ediz:** едіз [آدیز, آدیز (Uyg.) bkz. ³*ägiz* krş. bkz. ¹*ädis* (Çağ.) bkz. *ädiz*.]

yüksek, yüce - всокій - hoch, erhaben; *tükäl boṣa körgün ay aḡsa ediz* (Glosse: *yogarı*) - *yana adrıṭu tur kädär körk mähis* ay, bütün güzelliğine ulaşıp yükseldiğinde yeniden uzaklaşıp güzel yüzü kaybolur - если луна, достигшая полной красоты, подымаетсявысоко, она опять отдѣляется и красота ея исчезаетъ - wenn der Mond seine volle Schönheit erreicht hat und hoch gestiegen ist, so trennt er sich wieder und sein schönes Antlitz schwindet (K. B. 40,4); *ädis sır yığaç mähü muṇṭuk puṭup* yüksek, renkli direği

(mezarda) ve sonsuz acılar bulup - находя высокій пестрый шесть (надъ могилою) и вѣчнуюмуку - die hohe bunte Stange (auf dem Grabe) und ewige Qual findend (K. B. 58,16); *ädis arştın altın қараға* (veya - oder *saraға*) *tägi* yüksek gökten dünyaya kadar aşağıya - отъ високаго небеснаго свода до земли - vom hohen Himmelszelte herab bis zur Erde (K. B. 135,14). {ED 73b *édiz*}

***edizlik:** едізлік [آدیزلیک, آدیزلیک (Uyg. bkz. *ädislik*), < *ediz* + *lik*]

yükseklik, yücelik - высота, величіе - die Hoheit, Erhabenheit; *edizlik tilädi süzük can turuğ* - *uçup bardı can, kaṭdı kändi қuruğ* (arınmış) saf ruh yüceliği arıyordu, ruh kaçtı ve kendisi boş bir şekilde geride kaldı - чистая душа стремилась вверхъ, она улетѣла и онъ самъ остался пустымъ - die Höhe erstrebte die reine Seele, sie entfloh und er selbst blieb leer zurück (K. B. 61,8; A1521). {ED 74b *édizlik*}

edräy-: едрäi [Kır.]

tam açılmak (gözler) - выпучиться (о глазахъ) - sich weit öffnen (von den Augen); *közü edräydi gözleri açıldız* - глаза его выпучились - seine Augen erweiterten sich.

edräyt-: едрäйт (v) [Kır., < *adräy* + *t*]

gözleri tümünden açmak - вытаращитьглаза - die Augen aufreißen; *közün edräytip қарады* gözlerini açıp ona baktı - онъ смотрѣлъ на него вытаращивъ

глаза - er riss die Augen weit auf und sah ihn an.

³eg-: ³er (v) [Sag. Koyb. Kaç.] = *äg*.

³egä-: ³erä (v) [Sag. Koyb. Kaç. Kır. (Çağ. bkz. ¹ükä-) = *äkä, ägä*]

törpülemek - пилить - feilen;

temirdi egäp kesärgä keräk (Kır.)

demir yalnızca törpüyle kesilir - желѣзо можно рѣзать только пилою - das Eisen kann man nur mit der Feile durchschneiden. {ED 101b ége-}

⁴egä: ⁴erä [Kır., = *ägä*]

tanrı - Господь - Gott; *äy ägäm!* (aman) tanrım! - о Господи мой! - o mein got!

*^{egäglä-: erärlä (v)} [Çağ. bkz. *ägäklä-*] = ³egä (Ş. Sül. *جلا دوزلهمك* (ایتمك پرداز. ایتمك صیقل. اکلمك. ویرمك). {ED 101b *égegle-}

*^{egäk: eräk} [Çağ. bkz. *ägäk*] = *ägäv* (Ş. Sül. *سوهان مصقل* (دورپی اکا). {ED 101b ége-}

*⁷egär: ⁷eräp [Çağ. bkz. ²ägär], = *är, iär, äzär*]

eyer - сѣдло - der Sattel (Ş. Sül. *اکر. زین. سرچ* {ED 63b éger}

³egär: ³eräp [Sag. Koyb. Kaç. < *eg* + *är*] = *egri*.

eğik, yamuk, kamburlu - кривой, согнутый, гобратый - krumm, gebogen, bucklig.

*^{egärçi: eräpçi} [Çağ. bkz. *ägärçi*]

eyerci - сѣдельный мастеръ - der Sattelmacher (Ş. Sül. *ایکرجی. سراج* {ED 63b éger}

*^{egärlä-: äräplä (v)} [Çağ. bkz. *ägärlä-*]

eyerleme - осѣдлать - satteln.

(Ş. Sül. *ته اکر اورمق. حیوانی □ اکرلمک. خاضرلمق* {ED 63b éger, 71a eyerle}

*^{egärlät-: eräplät (v)} [Çağ. bkz. *ägärlät-*], < *egärlä* + *t*]

eyerletmek - велѣть осѣлать - satteln lassen (Ş. Sül. *ته تاقم □ اکرلمک. اوردورمق* {ED 63b éger, 71a eyerle}

¹egäs: ¹eräc [Kır.]

1) *düşmanca, düşman, rakip* - враждебный, спорщикъ, соперникъ, противникъ - feindlich, in Streit gerathen, Rival, Gegner; *egäs boldûk düşmanca yaşadık*, kavga ettik - мы враждовали - wir sind in Streit gerathen, lebten in Feindschaft.

2) *düşmanlık, kavga, çekişme* - вражда - die Feindschaft, der Zank, Streit; *eki at bāygādā bir birindān ozmaynça egäs şıktı* daha iki at yarışta birbirini geçmemişti, kavga çıktı - раньше чѣмъ двѣ лошади перегнали одна другую на бѣгѣ, вышла ссора - ehe beide Pferde einander beim Wettlauf überholten, entstand ein Streit.

²egäs-: ²eräc (v) [Kır.]

dilemek, istemek, özlemek - желать, имѣть, желание - wünschen, ersehnen (с. dat.); *bu atқа egäsmäytin kesinlikle bu ata gereksinim yok* - я эту лошадь не желаю приобрѣсти - ich habe durchaus kein Verlangen nach diesem Pferde.

^{egät: erät} [Sag., krş. *ägärgiçi*]

yoldaş, hizmetçi, refakatçi - спутникъ, слуга, провожатый - Gefährte, Diener, Begleiter.

²egäv: ²eräy [Kır.] = *ägäv*.

¹egil-: ¹eril (v) [Sag. Koyb. (Çağ. bkz. ²ägil-), < ek + l]

eğilmek - нагнуться, наклониться - sich beugen, sich herabbeugen. قرا فاشيدين هلال ايکيلماک (Rbg. 143,6) hilal, onların kara kaşlarından eğilmeyi öğrendi - отъ ихъ черныхъ бровей новая луна научилась гнутья - von ihren schwarzen Brauen hat der junge Mond sich biegen gelernt. {ED 106,b *égil-*}

egilîş-: erîlîş (v) [Şor., < egîl + ş]

birlikte eğilmek - вместе наклоняться - sich zusammen verneigen; *päklär turûp kâldîlär, kamışştap ägilîşip қаңға* memurlar ayağa kalkıp, kamışlar gibi eğilip hanı selamladılar - чиновники вцтали, согнулись, какъ камышъ, и поклонились хану - die Beamten erhoben sich, beugten sich wie Schilf und begrüßten den Chan.

egilîs: erîlîc [Sag. Koyb.] = *egîlîş*.

³egin: ³erîn [Kır. Kkır., = ¹ägin]

çiftçilik, tarla - пахание, пашня - das Ackern, das Ackarfeld; *egin satdı, egin sürdü* tarlayı işledi - онъ пашню пахаль - er bearbeitete den Acker; *cat künü eginşiler egin қасында қалады* yazın çiftçiler tarlada kalır - лѣтомъ рабочіе остаются при пашняхъ - im Sommer bleiben die Ackerleute auf den Feldern; *egin opünüñ yaqtı boıdı* hasat zamanı geldi - настало время жатвы - es ist die Zeit der Ernte herangekommen; *egin isı* tarla işleri tarla ekini - полевые работы, зeleдѣліе - die Feldarbeiten, der Landbau.

²eginçi: ²erînçî [Kkır.] = *äginçi*.

egindîk: erîndîk [Kır., = *äginlik*]

ekin alanı, tarla - пашня - das Saatfeld, der Acker; *bu egindikkä carağan cer* burası ekin için uygun bir yer tarla (tarla olmaya uygun bir yer) - это мѣсто, годное для пашни - dies ist ein zum Acker passendes Land.

eginşî: erînşî [Kır., = *äginçi*]

tarla işçisi, tarla kulu - пахарь, рабочій на пашняхъ - der Ackerarbeiter, der Ackerknecht; *bu av(u)t emäs eginşîñ üylörü* bu Av(u)l (bir tür çadır ismi) değil, tarla işçisinin çadırıdır sadece - это не ауль, а просто юрты пахареј - das ist kein Aul, sondern nur Jurten von Ackerarbeitern; *eginşîlär cay yaqtında av(u)t män köşpäs* tarla işçileri yazın Av(u)l'la dolaşmıyor (göçmüyor) - пахари не кочуютъ лѣтомъ съ ауломъ - die Ackerknechte ziehen nicht im Sommer mit dem Aule umher; *eginşîñ atınday kişenñ bar* tarladaki katır gibi senin ayaklarında zincir var - у тебя путы на ногахъ, какъ у лошади пахаря - du hast an den Füßen Fesseln wie ein Ackergaul (P. d. V. III, 38,3).

⁴egir-: ⁴erîp (v) [Çağ. айкырмак, айкырмак] (Çağ. bkz. ¹ägir-)]

1) (Çağ.) çevirmek - вертеть, оборачиват - drehen, wenden (Ş. Sül. (تعقيب ایتمک. چرخ. کردش).

2) eğirmek - прясть - spinnen (Ş. Sül. اغزال ایتمک و رشته غزل. {ED 113b *égir-*}

³egir: ³erîp [Sag. Koyb.]

eğri, hörgüçlü, kamburlu, yamuk, düz değil - горбатый, кривой, неровный - höckerig, bucklig, krumm, uneben; *egir sin dağ sırtı* - гребень горы - der Bergkamm.

***egirt-: eript (v)** [اكيرتماك اكيرتماك] (Çağ. bkz. **ägirt-**), < *ägir* + *t*]

eğırtmek - заставить прясть - spinnen lassen. {ED 113b égir-}

²egiz: ²eriz [Kır. Kkır., = *ägiz*]

ikiz - близнецы - die Zwillinge; *bay ku'anar egizgä* (hayvanlarda) ikiz doğumlarda özellikle zenginler sevinir - богатый то и радуется двойникамъ - es sind grade die Reichen, die sich über Doppelgeburten (beim Viehe) freuen; *egizdä seni körmäymin* artık seni görmeyeyim (seninle ilişğim kalmasın) - я никогда больше съ тобою не хочу имѣть дѣла - ich will nichts mehr mit dir zu thun haben; *egiz-dä eki boṭma!* ikiz de iki olma («başarılı olma!» anlamında kötü dilek) - чтобы тебѣ ничего больше не удавалось! (проклятие) - möge dir nichts gelingen! (Fluch); *egiz äki körmeymîn* benim için önemsiz, bunu dikkate almıyorum - мнѣ все безразлично, я не обращаю на это вниманія - es ist mir gleichgültig, ich beachte dies nicht.

egō: erō [Kkır., krş. *ögō*] = *egäv*.

***egrär-: *erpäp (v)** [اكررماك] (Çağ. bkz. **ägrär-**), < *egir* + *är*]

yamuk olmak, eğik olmak, eğilmek - кривиться, быть кривымъ, косымъ, бытьсогнутымъ

- krumm, schief sein, sich krümmen, gebeugt sein. {ED 113a égir-}

***egrärt-: *erpäp (v)** [اكرارتماك] (Çağ. bkz. **ägrärt-**), < *egrär* + *t*]

eğmek, aşağıya eğmek, bükmek - скривить, наклонить, согнуть - krumm machen, nieder beugen, zusammenbiegen; *يمين فاغوسی اوچامنی اكرارتی* (Rbg. 191) Bünyamin için çektiğim sıkıntılar belimi бүктү - печаль о Веньяминѣ согнула мою спину - der Kummer um Benjamin hat meinen Rücken gekrümmt. {ED 113a égir-}

***egri - bürger: erpi - бургъ:** [اكرى] (Çağ. bkz. **ägri - bögrü**)]

eğri bürger - поперекъ, изогнуто - quer, verbogen. {ED 112b égrî, 328b bükür, bürger}

***egri: *erpi** [اكرى] (Çağ. bkz. **ägri**)]

eğri, bükük, yamuk - согнутый, кривой, косою - gebogen, krumm, schief. {ED 112b égrî}

***egrik: erpik:** [اكريك] (Çağ. bkz. **ägrik**), < *egir* + *k*]

su burgacı, girdap - водоворотъ - der Wasserwirbel (Ş. Sül. صو چيوردسى كرداب) {ED 112b égrîk}

***egril-: erpil (v)** [اكريلماك] (Çağ. bkz. **ägril-** Az.), < *egir* + *l*]

eğilmek, eğik olmak - покривиться, согнуться, быть наклонену - sich krümmen, sich krumm biegen, krumm sein. {ED 113a égir-}

***egrilik: erpilik** [اكريليك] (Çağ. bkz. **ägrilik**), < *ägri* + *lik*]

1) eğrilik кривизна - die Krümmung, die Krümmung.

2) yozluk, kötülük, haksızlık -

seçilmek - быть избраннымъ,
выбраннымъ - ausgewählt werden.

²eki: ²eki [Kır. Kkır., krş. *äki*]

iki - два - zwei; *on eki on iki* - двѣнадцать - zwölf; *carlığı eki kıtsak* emrini yerine getirmesek (emrini yineletirsek) - если мы не исполнимъ его приказанія - wenn wir seinen Befehl nicht erfüllen; *balası aytkan sözün eki kılmadı* çocuk onun emrine katı bir şekilde uyuyordu (çocuk onun istediğini iki etmedi) - ребенокъ точно исполнилъ его приказаніе (не заставилъ его повторить приказаніе) - das Kind richtete sich streng nach seinem Befehle (liess sich nicht zweimal befehlen); *eki kabat* çift, ikili - двойной - doppelt; *eki kabat kadın* hamile kadın - беременная женщина - eine schwangere Frau; *eki kabat eki* iki kere iki - дважды два - zwei mal zwei; *eki oğlama!* ikilemde kalma! - не сомнѣвайся - zweifle nicht! *patsanın carlığı eki bolmas* Bey'in emirlerine harfiyen uyulması gerekir - приказанія царя должны строго исполняться - die Befehle des Fürsten müssen genau ausgeführt werden (P. d. V. III, 2,5).

ekilän-: ekilän (v) [Kır., < *eki + lä + n*]

1) ikilenmek, çift olmak - удвоиться, быть двойнымъ - sich verdoppeln, doppelt werden; *ekilänip cürö* iki kat güçle koşuyor - онъ бѣжить въ два раза скорѣе - erläuft doppelt so schnell, mit doppelter Kraft.

2) bir başka karaktere bürünmek, bilincini kaybetmek, delirmek - перемѣнить, характеръ, сдѣлаться безсознательнымъ, съ ума сойти - einen anderen Charakter annehmen, die besinnung verlieren, verrückt werden; *avru bakıtta ekiländi* hastalığı sırasında bilincini yitirdi - во время болѣзни онъ потерялъ сознание - er verlor während der Krankheit seine Besinnung.

ekiländir-: ekiländip (v) [(Kır., < *ekilän + dir*)]

ikilemek - удвоить - verdoppeln, doppelt nehmen.

¹ekilik: ¹ekilik [Kır., (Çağ. † → **ikilik**) < *eki + lik*]

ikilik - двойственность - die Zweiheit. {ED 101a iki}

***ekin: ekin** [اڪين (Çağ. bkz. **¹ägin**) < *ek + in*]

ekin, çift sürme, tarla - пахачіе, пашня, посѣвъ - das Ackern, das Ackerfeld, die Saat; *ägin tigin* id; *ييلورسين سين يیشینی اکیين* (Rbg. 176, 15) çiftçilikten anlıyorsun - ты знаешь земледѣліе - du verstehst dich auf den Ackerbau. {ED 109a ékin}

***ekinçi: ekinçi** [ایکینچی (Çağ. bkz. **¹äginçi**), < *ekin + ci*]

çiftçi - земледѣлецъ - der Ackerbauer. {ED 109b ékin}

²ekindi: ²ekindi : [Kır., = *äkindi*]

ekindi bolduma? ikinci namazını kılmanın zamanı geldi mi? - настало ли время ранней вечерней молитвы? - ist es Zeit, das Nachmittagsgebet abzuhalten?

***ekinlik: ekinlik** [ایکینلیک (Çağ. bkz.

äginlik), < *ekin* + *lik*]

ekin alanı, tarla - пашня,
посѣвѣ - das Saatfeld, der Acker.
{ED 109b ékin}

ekinşî: екінші [Kır.] = *äkinçi*.

***ekir: екір** [اىكىر (Çağ. C. bkz. ²ägir)]

acı bir ilaç - какое-то горькое
лекарство - eine bittere Medizin (Ş.
Sül. □ بياض نوع بر مرسینی انيد
عجر). {ED 112a ékir}

ekkä: еккә [Sag.]

*büyük bir halı kadar geniş olan
bir keten bez* - холстѣ въ видѣ
большаго половика - breite
Leinwand wie ein grosser
Fussteppich.

¹ekpäl-: ¹екпäl (v) [Kır., krş. *atıp käl,*
aḳkäl, äkkäl, äpkäl]

getirmek - принести - bringen.

ekrin: екрін [Kır., krş. *äpkin*]

1) *hava akımı, esinti, akım* -
сквозной вѣтерѣ, движение
воздуха, проломѣ, течение -
Luftstom, Luftzug, Zugwind,
Durchbruch, Strömung; *celdin*
ekpininön kağas üşûp kätti rüzgar
kağıdı uçurdu - вѣтерѣ унесѣ
бумагу - der Wind trug das Papier
fort.

2) *hız, tepî* - приобрѣтенная
скорость - der Schwung, der
gegebene Anstoss; *attın ekpäninän*
cıgıldı atın hareketlenmesiyle
savrularak attan düştü - въ силу
приобрѣтенной скорости онѣ
упалѣ съ лошади - von der
Bewegung des Pferdes fortgerissen,
stürzte er vom Pferde; *arba äkpini-*
mân ketîp bara catır verilen itme
gücüyle araba ileriye doğru gitti -

телѣга покатила сѣ впередѣ по
приобрѣтенной скорости - der
Wagen rollte durch den gegebenen
Anstoss vorwärts.

ekpindä-: екпіндä (v) [Kır., < *äkpın* +
lä]

kudurmak, çok hızlı gitmek
(atlarda) - бѣситься, понестись (о
лошадяхѣ) - durchgehen (von
Pferden); *at ürkûp ekpindâp kettî* at
ürkûp gemi aزیya aldı (hızla koştu) -
лошадѣ испугаласѣ и понесласѣ -
das Pferd wurde scheu und ist
durchgegangen; *ekpindâp söylädî*
yürekli bir biçimde konuştu. - онѣ
смѣло говорилѣ, говорилѣ съ
увлечениемѣ - er sprach kühn, liess
sich in der Rede fortreissen.

ekpindî: екпінді [Kır., < *ekpin* + *li*]

1) *yürekli bir biçimde* -
взбѣсившійсѣ въ разговорѣ, смѣло
говорящій - sich in der Rede
fortreissen lassend, kühn sprechend;
ekpindî at id.

2) *yürekli konuşan* -
увлекающійсѣ въ разговорѣ,
смѣло говорящій - sich in der Rede
fortreissen lassend, kühn sprechend;
ekpindî at aynısı.

²ekşä-: ²екшä (v) [Kır., = *äķşä*]

1) *sarsmak, sallamak* - тряцти -
schütteln.

2) *boşaltmak (dökerek),*
dökmek, temizlemek - вытряхиватѣ,
чиститѣ - ausschütteln, reinigen;
tarını ekşärgä keräk darıları
sallayarak kabuklarından arındırmalı
- надо чиститѣ просо
цстряживаниемѣ - man muss die
Hirse durch Schütteln von den

Hülsen reinigen-, *ekşäp suradı* onu (erkeği) iyice soruşturdu - онъ обо всемъ его подробно разспросилъ - er hat ihn genau ausgefragt.

²**eksä-: ²ексә (v)** [Sag. Koyb., = *äkçä*] dökme, durulamak, çalkalamak, sarsmak - полоскать, потрясать, махать, колебать - ausschütteln, ausspülen, schwenken, wankend machen.

eksäl-: ексäl (v) [Sag. Koyb., < *eksä* + *l*]

sallanmak, sarsılmak - быть потрясену, колебаться - geschüttelt werden, schwanken; *kan tegir am eksäldi* gök sallanıyordu - небо теперь задрожало - es schwankte der Himmel (P. d. V. II, 347, 1496).

ekşäl-: екшäl (v) [Kır., = *äkçäl*]

ekşälgän tarı temizlenmiş mısırlar - очищенное просо - gereinigte Hirse.

***el(l)ig: e(l)lir** [حَدِيق, حَدِيقَة (Uyg.), madeni para üzerinde ايليك اليك, *älik* yoksa *ilik* mi söyleneceği belli değil. Bu sözcük *ilik* olsa, o zaman *ilk* "birinci" sözcüğü ile ilişkilendirilebilir - auf Münzen: ايليك اليك, ob *älik* oder *ilik* zu sprechen, ist unbestimmbar. Würde dies Wort *ilik* lauten, so könnte es mit *ilk* «der erste» in Zusammenhang gebracht werden bkz. ⁶*älik*] hükümdar, bey - владѣтель, царь - der Herrscher, der Fürst; (K.B. de dört ana karakterden biri, kişileştirilmiş adalet: - въ Кудатку-Биликъ одно изъ четырехъ главныхъ дѣйствующихъ лицъ, олицетворение справедливости: in K. B. eine der

vier Hauptpersonen, die personifizierte gerechtigkeit:) *Kün Toktı Elig (İlik)* Kün Toktı, bey (güneş doğması) - Царь Восходъ-Солица - der Fürst Sonnen-Aufgang (K. B. 4,3 7,13 8,15 8,16 8,22 8,24 9,3 9,5 9,14 vs.). {ED 141b el(l)ig; DTS 171 ellig; OTWF el+lig 139}

^{*7}**el: ⁷el** [(Çağ. bkz. ³*äl*), krş. *älik*]

el - рука - die Hand. {ED 141a él}

²**el: ²el** [Kır. Kkır. Sag. Koyb. Kaç.] = ¹*äl*

1) barış, huzur, geçim - миръ, согласие - der Friede, die Eintracht; *Manas Aq Kan-bilän el boıdı* (Kkır.) Manas Beyaz-Han ile barış içinde yaşıyordu - Манасъ жилъ въ мирѣ съ Бѣлымъ Царемъ - Manas lebte mit dem weisen Zaren in Frieden; *arazımız bitti hazır onıñ-minän el boıdum* (Kır.) kavgamız bitti, artık onunla barış içindeyiz - наша вражда кончилась, мы съ нимъ теперь живемъ въ мирѣ - unser Streit ist zu Ende, wir leben jetzt mit ihm in Friede; *el boıatıq* (Kır.) bırak, barış içinde yaşayalım - будемъ мирно жить - lasst uns in Frieden leben.

2) (Kır. Kkır.) soy, halk bölümlenmesi, halk grupları - племя, отдѣление народа - Geschlecht, Volksabtheilung; *elıñ kim boıdu?* (Kır.) hangi aileye bağlısın - какого ты рода? - welches Geschlechtes bist du? *Basäntin äli, Ubak äli* Basentin, Ubak ailesi - родъ Басентинъ, Убакъ - das Geschlecht Basentin, Ubak.

3) halk, insanlar - народъ,

люди - das Volk, die Leute; *Qazak eli* (Kır.) Kazak halkı - киргизский народъ - das kirgisische Volk; *el işindä* (Kır.) halkın arasında - между народамъ - unter dem Volke.

***el:** **el** [(Uyg. Çağ. bkz. ¹*äl*)

1) memleket, ülke - страна - die land.

2) halk - народъ - das Volk. {ED 121b-123a *el*; DTS 168}

³**elä-:** ³**elä** (v) [Kır. Kkır. (Çağ. bkz. ²*älä-*)] = ²*älä*

elekten geçirmek - сѣять, просѣять рѣшетомъ - durchsieben; *sän bu söz mazaq dâp elämä oynğa aytım* (Kır.) bu sözlerimi ciddiye alma, ben yalnızca şaka yaptım - не сердись на эти слова мои, я только пошутилъ - nimm diese meine Worte nicht für Ernst, ich habe nur gescherzt. {ED 143b *éle-*, Sang. 76 *éle-*}

⁶**elä-:** ⁶**elä** (v) [Sag.] = ⁴*älä*

elä! ölesin! - пропади! - mögest du umkommen!

⁷**elä-:** ⁷**elä** (v) [Koyb. Kaç.]

eziyet etmek - мучить - quälen; *bodımnı älämä!* vücuduma eziyet etme - не мучь моего тѣла! - quäle nicht meinen Körper!

⁹**elä:** ⁹**elä** [Kaç.]

aptalca, delice, saçma - глупый, пустой - thöricht, albern.

²**eläbäs:** ²**eläbäs** [Sag.] = *äläbäs*.

⁴**eläk:** ⁴**eläk** [Leb. Koyb. Kaç.] = ³*äläk* 1).

⁵**eläk:** ⁵**eläk** [Kır., = Ar. هلاك]

yok olma, çöküş, azap, acı, - гибель, мучение, страдание - der Untergang, die Qual, das Leiden;

eläk boıdı helak oldu, öldü - онъ погибъ - er ist umgekommen; *coğ tüömdü karap eläk boıdı* kayıp deveyi ararken çok yorgun düştüm - я выбился изъ силъ въ поискахъ за потеряннымъ верблюдомъ - ich bin beim Suchen des verlorenen Kameels ganz müde geworden; *eläk boımas zälīm kuıuı* kötü kölen helak olmaz - твой злой рабъ не пропадетъ - dein böser Sklave geht nicht unter (P. d. V. III, 687,41).

⁶**eläk:** ⁶**eläk** [Kır. Kaz. (Çağ. bkz. ¹*äläk*)] = ¹*äläk*. {ED 143 *élek*}

eläk?il: **eläk?il** [Koyb. Kaç.] = *äläkçil*.

eläkçil: **eläkçil** [Leb., < *eläk* + *çil*]

alaycı, şakacı - насмѣшникъ - der Spötter.

***elät:** **elät** (v) [Kom., (Uyg., Çağ. bkz. *ält-*) 1) götürmek, göndermek - увести, унести, вести, услатъ - fortbringen, fortführen, führen, fortsenden; *qoda bermägäy, ahır eltgäy säni – bu kün bar! tedim män, ağırtap anı* (Uyg.) seni burada geride bırakmayacak ki, daha sonra seni (buradan) götürecekt, (bu yüzden) bugün dedim ki: git oraya ve bunun için ona saygı göster! - потомъ онъ все-таки тебя не оставитъ, увезетъ-тебя (отсюда), я тебѣ говорилъ: поѣзжай сегодня изъ уваженія къ нему! - er lässt dich doch hier nicht zurück, später bringt er dich doch (von hier) fort, (darum) sagte ich heute: gehe hin, und ehre ihn dadurch! (K. B. 110,31; A3864); *oyunğa katılma ay kılkı arıg – yüzün suvın eltgäy säniñdin arıg!* (Uyg.) oyuna bağlanma, ey sen

kişiliği saf olan! yüzünün parlaklığını tümüyle alacak - не предавайся игрѣ, о ты, чистый правомъ! блескъ твоего лица она совсѣмъ отниметь отъ тебя - hänge dich nicht an das Spiel, o du, von Charakter Reiner! es wird dir den Glanz deines Antlitzes ganz fortnehmen (K. B. 123,15; A4289); *koyun baştaza, eltsä yoğğa köni!* (Uyg.) koyunu güdüp düz yola götüre - пусть онъ ведетъ овецъ иведетъ ихъ прямо къ дорогѣ - er möge die Schafe anführen und sie grade zum Wege bringen! (K. B. 124,42; A4353); *buṭar ot acunda adın eltgüçi* (Uyg.) adını bu dünyada yayıyorlar - они распространяютъ его имя по этому міру - sie verbreiten seinen Namen in dieser Welt (K. B. 126,40; A4431); *مینی حواغه ایلتنکیل* (Rbg. 21,12) beni Havva'ya götür - ты приведи меня къ Эвѣ! - bringe du mich zur Eva! {ED 132a elet- (?elt-)}

elävš: eläŷm [Kır., < *älä* + *küç*]

elek, süzgeç - рѣшето, сито - das Sieb.

elbälä-: elbälä (v) [Kır.] havada uçuşmak veya sallanmak, kanat çırpma - порхать - flatern; *kus ävödö üşûp elbäläp cürödü* kuş havada uçuşuyordu, kanat çırpıyordu - птица по воздуху летаетъ - der Vogel flattert in der Luft.

***³elçi: ³elçi** [Tel. Alt. Tar. Kom. Krm., *الچی* (Osm.) (Uyg. Çağ. bkz. ¹*älçi*) (Az.), < *äl* + *çi*]

1) (Uyg. bkz. ¹*älçi*) halkın önderi - правитель народа - der

Führer, Leiter des Volkes; *nägü ter äşitgil maña älçi bæg - budun baştağuçı kişilärdä yäg halkın önderi, beyi ne der dinle-halkı yöneten kimse en iyi insandır* - слушай, что говорить мнѣ предводитель народа, князь, - онъ, который ведетъ народъ, лучший изъ людей - *höre, was der Volksführer, der Fürst sagt, - er, der das Volk leitet, ist der Beste der Menschen* (K. B. 46,31; A1076). 2) *ulak, haberci* - посолъ, посланникъ, вѣстникъ- der Gesandte, der Bote. {ED 129a *älçi*}

²elçi: ²elçi [Kır.] = *älçi* 2).

***elçilik: elçilik** [*الچيليك*] (Çağ. Osm. bkz. *älçilik*) elçilik - посольство - die Gesandtschaft; *elçilikmi gäldin?* (Osm.) *elçi* olarak mı geldin? (ziyaretin uzun sürmedi) - посломъ-ли ты пришелъ? (отчего ты сдѣлать такой короткій визитъ? - bis du als Gesandter gekommen? (was hast du eine so kurze Visite gemacht?) {Sang. 77 *elçilik*}

eldäs-: eldäc (v) [Kır., < *äl* + *lä* + *ş*] birlik içinde yaşamak, barışmak - жить въ согласіи, помириться - sich vertragen, in Frieden leben, sich versöhnen; *urûşûp urûşûp âñ ayağında eldästî* onlar tartıştılar tartıştılar ve en sonunda barıştılar - они ссорились, ссорились, и наконецъ помирились - sie haben lange gestritten, aber zuletzt haben sie sich vertragen; *eldäsîp tursanız bay bolarsız* eğer siz barış içinde yaşarsanız, zenginleşirsiniz - есливы будете жить въ мирѣ,

разбогатѣте - wenn ihr in Frieden lebt, werdet ihr reich werden.

elgä-: elrä (v) [Sag. Koyb. kaç.] = *älhā*.

elgäk: elräk [Sag. Koyb. Kaç.] = *älhāk*.

elgäktä-: elräktä (v) [Sag. Koyb. Kaç.] = *älhāktä*.

¹elgäl-: ¹elräl (v) [Koyb.]

tingırdamak - стучать - klappern.

***elgär-: elräp (v)** [الكارماك (Çağ.), < *elig* + *är*]

ele geçirmek - взять въ руки, овладѣть - in die Hand nehmen, sich bemächtigen. {bkz. ED 140b *élig*}

²eli: ²eli [Kır., krş. *ölü*, ⁵*alik* 3)]

bir parmak genişliği - ширина пальца - eine Fingerbreite; *soygan biämnin kazısın dört äli şıktı kestiğim atın dört parmak kalınlığında karın yağı vardı* - у кобылы, которую я закололъ, жиръ въ животъ толщиною въ четыре пальца - die von mir geschlachtete Stute hatte vier Finger dickes Bauchfett.

⁵eli-: ⁵eli (v) [Kkır.]

birini dikkatle dinlemek, dikkatini çevirmek - вслушиваться въ что-нибудь, обратить внимание - auf etwas hören, aufmerken (Gen.).

²eliğ: ²eliñ [Sag. Koyb.] = *älik*.

³eliğ: ³eliñ [Sag. Koyb. Kaç.] = *älik, ällik*

elli - пятьдесятъ - fünfzig.

***eliğ: eliğ** [إليك, اليك (Çağ.bkz. ⁵*alik*), krş. *äl*]

1) el, kol - рука - die Hand, der Arm;; *مينك فرشته ايلكيندين توتار* (Rbg. 7,13) bin melek elinden tuttu - тысяча ангеловъ держали его

руками - tausend Engel hielten ihn (an?) den Händen.

2) hayvanın ön ayakları - передняя нога животныхъ - der Vorderfüsse der Thiere; *بير مغول بير اوکوزنى ايليك سونکاکى بير اق اوزون بوزبغلاب* (Bb. 122,21) Moğol, öküzün ön bacağıının kemiğine uzun beyaz bir pamuk paçavra bağladı - одинъ Монголь привязаль длинный бѣлый холстъ къ кости передней ноги быка - ein Mongole band einen langen weissen Leinwandfetzen an den Knochen des Vorderbeines eines Ochsen.

3) (Çağ. = *äli*) parmak genişliği (ölçü birimi) - ширина пальца - die Fingerbreite (als Maass); *ديدلار بير ياريم قارى بير قدم, هر قارى بيل كه بارور ام ها توتام تورث ايليك ينه هر ايليك, التى, توت* (Bb. 455,3) arşının yarısının adı kadımdır, her arşın bil ki altı yumruk genişliğindir. Her bir yumruk genişliği dört parmak kalınlığındadır ve her bir parmak kalınlığı altı arpanesine eşittir, bilim böyle öğretir - половину локтя называють кадамъ, знай, что каждый локоть равняется шести кулакамъ (тутамъ), каждый кулакъ равняется четыремъ пальцамъ (эликъ), и каждая ширина пальца составляетъ шесть ячменныхъ зеренъ, такъ (говорить) знание - die Hälfte der Elle heisst kadam, jede Elle, wisse, ist gleich sechs Faustbreiten, jede Faustbreite besteht aus vier Fingerbreiten, und jede Fingerbreite aus sechs

Gerstenkörnern, so (lehrt) die Wissenschaft. {ED 140b élig; UW 364b élig}.

²eliginçi: ²elirînçi [Sag.] = *eliginçi*.

eliginçi: elirînçi [Koyb. Kaç., < *älig* + *inçi*]

ellinci - пятидесятый - der fünfzigste.

²elik: ²elik [Koyb. Kaç. Sag. Kır. Kkır.] = ¹*älik*

geyik - козуля - das Reh.

³elik: ³elik [Kır.]

kemik oyununda kullanılan sert kemik - крѣпкая бабка (кость), которая удобна при иргѣ - ein starker Knöchel, der beim Knöchelspiel gut zu gebrauchen ist.

elikci: elirîçi [Sag.] = *eliginçi*.

***eliklä-: eliklä (v)** [ایلیکلماک (Çağ. bkz. ¹*äliklä* < *elig* + *lä*)]

elde tutmak, ele almak, yardım etmek - держать рукою, взять въ руки, помочь - in der Hand halten, in die Hand nehmen, helfen. {ED 144b-145a éliklä-}

eliktäçi: eliktäçi [Sag., < *älik* + *lä* + *çi*]

alaycı, alay etmeyi seven kimse - насмѣшникъ, охотникъ до насмѣшекъ - der Spötter, der zu spotten liebt.

elis: elic [Koyb., < Rus. листь]

bir sayfa kağıt - листь бумаги - ein Blatt Papier.

eljîrâ-: eljîpâ (v) [Kır., krş. *älsirä*]

dağılmak, parçalanmak, dağılıp gitmek, yumuşamak, gevşemek - распадаться, расходиться, размокнуть - zerfallen, auseinandergehen, aufweichen;

kağaz suğa saṣsaṣ eljîrâp ketâdî kağıdı suya indirsən yumuşar - если ты опустишь бумагу въ воду, то она размокнетъ - wenn du ein Papier in's Wasser steckst, so weicht es auf.

elkânşâk: elkânşâk [Kır.]

salıncak - качели - die Schaukel; *elkânşâk tebâyın* seni sallamak istiyorum - я хочу тебя покачать на качели - ich will dich schaukeln.

elkilâ-: elkilâ (v) [Sag. Koyb.]

kendini üzme, üzgün olmak, mutsuz olmak - печалиться, скорбѣть, сѣтовать - sich grämen, traurig sein, unzufrieden sein; *änâ çokta elkilâp-çadır* annesi olmadığı için üzgün - онъ печалится, что у него нѣтъ матери - er ist traurig, dass er keine Mutter hat; *enâ kōktî elkilâp çadır* anne bir guguk kuşu gibi kendini üzüyor - мать печалится какъ кукушка - die Mutter grämt sich wie ein Kuckuk.

***ellig: ällir** [(Çağ.), ایلیک bkz. ⁷*älik*, ³*älik*]

elli - пятьдесятъ - fünfzig; یوسف ایلک نامه بیتیب اتاسی غه یباردی مولی تعالی فرمانی بیرلا هی نم یعقوب غه یتمادی (Rbg. 177,20) Yusuf, babasına elli mektup yazdı; ulu Tanrının emriyle hiçbirisi Yakup'a erişmedi - осифъ написалъ своему отцу пятьдесятъ писемъ, по повелѣнію всевышняго Бога, ни одно изъ нихъ не дошло до іакова - Joseph schrieb seinem Vater fünfzig Briefe, auf Befehl des höchsten Gottes gelangte nicht einer zu Jakob. {ED 141a éllig; Sang. 78

éllig}

***elliginçi: ellirınçı** [اليکينچى] (Çağ. bkz. *älliginçi*), < *ellig* + *inçi*

elpildä-: elnildä (v) [Kır., < *älpil* + *lä*, *elpil-elpil*, elbette Kırızcada sıkça görüldüğü gibi bir ses taklidi; yani, sallanarak, dalgalanarak, hızlı hareket ederek anlamlarında- ist gewiss ein Onomatopoeticon, wie sie häufig im Kirgisischen auftreten, also etwa: schwankend, sich schnell bewegend] hızlı gitmek, koşmak, koşturmak, hızlı hareket etmek - скоро ходить, бѣжать, спѣшить, быть проворнымъ - schnell gehen, laufen, eilen, schnell handeln, flink sein.

elşi: eluñ [Kır.] = *älçî* orta elçi, haberci - посланникъ, вѣстникъ - der Gesandte, der Bote; *qandan elşi keldi* Han'dan elçi geldi - отъ Хана пришелъ посланникъ - es kam ein Gesandter vom Fürsten.

elşilä-: eluñlä (v) [Kır.] = *älçilä*.

***4elsiz: 4elciz** [ايلسىز] (Çağ.), < *äl* + *siz* halksız, yerleşimsiz, oturan olmayan, boş, meskun olmayan - безъ народа, необитаемый - ohne Volk, unbewohnt; *حاجرنى ايلسىز يردا* (Rbg. 94,6) Hacir'i ıssız yerde bırak - положи Харжира на безлюдное мѣсто - lege den Hadshyr an einen menschenleeren Ort. {ED 121a él bkz. notlar.}

***elt-: elr (v)** [اليتماك] (Çağ. bkz. *ältit-*)

ele geçirmek, yakalamak - схватить, поймать, взять въ руки - erwischen, erhaschen, in die Hand bekommen. {ED 132b élt-}

2eltäk: 2elräk [Kaç. Koyb.] = *ältä*.

eltälä-: elrälä (v) [Kır.] bir şeyi aceleyle уармак - сдѣлать что-либо поспешно - etwas hastig thun.

eltilä-: elrilä (v) [Koyb.] = *älkilä*

ağlamak, feryat etmek - плакать, горевать - weinen, jammern; *bir paṭa eltiläp çadır* bir çocuk ağladı - какой-то ребенокъ плакалъ - ein Kind weinte.

5em: 5em [Sag. Koyb. Kaç. Kır. Kkır.] = *4äm*

1) (Sag. Koyb. Kaç.) = *äm*.

2) (Kır. Kkır.) sevimlilik iksiri, tedavi maddesi, şaman ve büyücülerin kullandığı ilaç, - симпатическое средство, средство, которое употребляютъ баксы и наговорщики - ein Sympathiemittel, Heilmittel, das die Baksa und Besprecher anwenden; *nä em istädin?* nasıl bir ilaç aradın - какое лекарство ты искалъ? - was für ein Mittel hast du gesucht?

7em-: 7em (v) [Sag. Koyb. Kaç. Kır. Kkır.] = *6äm*

baṭa şeşäsin emät (Kır.) çocuk annesinden emdi - ребенокъ сосалъ мать - das Kind saugte bei der Mutter; *aylıkdan icäsânın emçäân emmân olaḵ am äp-tur* (Sag.) bir ay boyunca annesinin memesini emmeyen çocuk şimdi emiyor - ребенокъ, не сосавшій груди матери цѣлый мѣсяць, теперь сосеть - das Kind, das einen Monat lang die Brust der Mutter nicht gesogen hatte, jetzt saugt es.

2emä: 2emä [Kkır., krş. *ämähân*]

yaşlı - старуха - die Alte.

2emäk: 2emäk [Sag.] = *1ämäk*.

²emäktä-: ²emäktä (v) [Sag.] = *ämäktä*

çılās pał emäktäp parcañ Qan Mökkö zäri otdıra parcañ Qan Mökkönü qāb-atdı çıplak çocuk emekliyordu, o Kan Mökö'ye doğru emekledi ve Kan Mökö'yü tuttu - нагой ребенок подползъ, по направлению къ Канъ Меке онъ поползъ и схватилъ Канъ Меке - das nackte Kind kroch herbei, zum Kan Mökö kroch es hin und fasste Kan Mökö (P. d. V. II, 60,587).

***emäl: emäl** [مال] (Çağ. bkz. *¹ämäl*), = Моғ. [مال]

eyer, semer - сѣдло - der Sattel; *Attın ämäl İli ırmağının kuzeyinde bir dağ geçidi* - горный проходъ къ сѣверу отъ рѣки Или - ein Bergpass nördlich vom Ili-Flusse. {Sang. 79 éme'el; Lessing 312a emegel}

emäläy-: emäläi (v) [Tel., < *emäy* (?) + *lä*]

uygun duruma getirmek, uydurmak - приспособлять, принаравливать - anpassen, passen machen.

³emän: ³emän [Kır.]

meşe ağacı - дубъ - die Eiche; *emän ağaşı* aynısı - id.

²emäs: ²emäc [Sag. Koyb. Kaç. Kır.] = *ämäs*

Kenä Sarı musulman emäs (Kır.) Kene Sarı müslüman değil - Кэне Сары не мусульманинъ - Kene Sary ist kein Muselmann (P. d. V. III, 78,5); *Zengi kızın adamzat atğan emäs* (Kır.) hiçbir zaman bir kişi bir Sengi kızla evlenmemiş - никогда еще человекъ не женился

на дѣвицѣ изъ Зенгieveвъ - niemals noch hat ein Mensch ein Sengi-Mädchen geheirathet (P. d. V. III, 559,192).

emäski: emäcki [westl. Kır., < *emäs* + *ki*]

hemen hemen hiç, neredeyse - почти, едва - kaum, fast; *emäski bildim bunı tam olarak bilmiyorum, böyle bir şey duydum* - я это не вполне знаю, я слыхалъ только такъ - ich weiss es nicht genau, habe so etwas gehört.

²emäy: ²emäi [Koyb., < *em* + ?]

kadın memesi, (inek vs.) meme ucu - женская грудь, вымя - die Frauenbrust, die Spitze des Euters.

embür: embüp [انبور (Osm.), = Far. انبر]

ocak demiri; karağı, ölçer; itfaiye kancası, ateş çengeli - кочерга, клюка - der Feuerhaken (Lh. قلری اوچاق ترشدرقلری آتش اویاندرد. اولچر. انبر. تیمور. اکسو).

***emçäk:** **емчäk** [ایمچاک] (Çağ. bkz. **ämçäk**), < *em* + *çäk*]

kadın memesi (inek vs. meme uçları) - женская грудь (титки) - die Brust der Frau (die Zitzen am Euter). {ED 158b emçek, Abuşka 646 émçek, Sang. 79 émcek}

²emdä-: **²емдä (v)** [Kır. Kkır.] = *ämlä*

sempatik bir şey vermek, sevimlilik iksiri vermek, büyülemek, efsunlamak - употребить симпатическое средство, лечение, заговорить, колдовать - ein sympathisches Mittel geben, besprechen, zaubern.

²emdän-: **²емдän (v)** [Kır.] = *ämdän*.

²emdändîr-: **²емдändîr (v)** [Kır.] = *ämdändîr*.

***³emdi:** **³емдî** [ایمدى] (Çağ. bkz. **¹ümdi**)

şimdi, şu anki zaman - теперь, теперешнее время - jetzt, die jetzige Zeit. {ED 157b émdi; Abuşka 657 émdi}

²emdi: **²емдî** [Kır., < *äm* + *lî*]

ilaçlı - имѣющий лекарство - Arzenei habend.

***³emgäk:** **³емгäk** [امگاک] (Çağ. bkz. **²ämgäk** < *ämgä* + *k*)

1) çocuğun emeklemesi - ползание дѣтей - das Kriechen der Kinder (L. T. اوغلانچىلار كوزمادين ياشيم). (اول امكلاكلان ياشيم).

2) çaba, eziyet, zahmet, zulüm, baskı, acı - трудъ, хлопоты, мучение, бѣда - die Anstrengung, Qual, Plage, das Drangsal, die Leiden; اويكى اوچ يىل ايمكاك تارتى كورمادى تون اويغوسين (Rbg. 3,21) o, 23 yıl eziyet çekti ve

bir gece uyku görmedi - онъ страдалъ въ теченіе двадцати трехъ лѣтъ и ночью не видѣлъ сна - er litt dreiundzwanzig Jahre und sah Nachts keinen Schlaf;(Rbg. 43) o, gece gündüz yalnız olarak eziyet ve zorluğa tahammül etti - онъ днемъ и ночью въ одиночествѣ заботился и трудился - Tag und Nacht war er allein mit Sorgen und Mühen beladen; مكاك قيلغان قارى قولونك من اي (Abg.) ben senin birçok eziyete katlanmış eski kölenim - я твой старый рабъ, который сильно измучился - ich bin dein alter Sklave, der viele Leiden ertragen hat. {ED 159a-b émgäk; Sang. 79 émgäk}

***²emgäklä-:** **²емгäklä (v)** [امكلاكلماک] (Çağ.), < *emgäk* + *lä* bkz. **²ämgäklä-**]

emeklemek (çocuklar için) - ползать (о дѣтяхъ) - das Kriechen (von Kindern); هر زمان كوزدين ياشيم ايمكلاكلان ياشيم ميل ايتار (Nev.) yerde emekleyen çocuklar misali her dakika gözlerimden yaşlar (süzülme için) gayret ederler - всякое время слезы мои изъ глазъ стремятся на землю, какъ ползающее дитя - in jeder Minute streben die Thränen aus meinen Augen, wie kriechende Kinder, zur Erde. {ED 160b émgäklä-; Sang. 79 émgäklä-}

***²emgät-:** **²емгät (v)** [ایمگاتماک] (Çağ. bkz. **²ämgät-**) < *emgä* + *t*]

eziyet etmek, çektirmek - мучить - plagen, quälen. {ED 159b émget-}

emgiz-: emgiz (v) [Kır.] = *ämiz*.

³emil: ³emil [Kkır.]

bir ağaç adı - название дерева
- die Benennung eines Baumes.

⁵emil-: ⁵emil (v) [ایمیلک (Çağ. bkz. ⁴*ämil-*), < *em* + *l*]

emilmek - быть сосомымъ,
сосаться - gesogen werden. {ED 155b ém-}

***emildäş: *emildäw** [ایمیلداش (Çağ. bkz. *ämildäş*), < *ämil* + *däş*]

süt kardeşi (süt bacısı) -
молочный братъ - der Milchbruder
(die Milchschwester). {ED 155b é}

²emîs-: ²emîc (v) [Koyb. Sag. Kaç., < *em* + *s*] = *ämit*.

emiskä: emiskä [Kır.] = *emäskä*.

²emîz-: ²emîz (v) [Kır. Kkır.] = *ämis*,
emgiz.

emîzdîk: emîzdîk [Kır.] = *emizik*

biberon - çocuklar için emzik -
рожокъ, соска для дѣтей - ein
Saughorn für Kinder; *emîzdîk-
pînân ayrayt* çocuğunu biberonla
besliyor - она кормить рожкомъ -
sie füttert das Kind mit dem
Saughorn.

emîzgäk: emîzgäk [Kır.] = *emiskäk*.

emizgäy: emizräi [ایمیزکای (Çağ.), < *emiz* + *gäy*]

memesinde süt olan kadın,
emzikli kadın - женщина,
имѣющая молоко въ груди - eine
Frau, die in der Brust Milch hat.
{ED 165a émiz-; Sang. 78 émiz-}

emîzîk: emîzîk [Kır., < *emîz* + *k*]

biberon, çocuklar için emzik -
рожокъ, соска для дѣтей - ein
Saughorn für Kinder.

***emizik: emizîk** [ایمیزک (Çağ.), < *emiz*

+ *ik*]

ağızlık, şişenin boyun kısmı -
мунштукъ, горло бутылки - das
Mundstück, der Hals einer Flasche.

{ED 165a émiz-; Sang. 79 émizik }

emizlik: emizlik [ایمیزلیک (Osm.), < *ämizil* + *k*] = *ämizgäy*.

²emnä-: ²emnä (v) [Sag. Koyb.] =
emlä.

²emnä-: ²emnä (v) [Koyb. Sag.] =
ämdän.

²emnändîr-: ²emnändîr (v) [Sag.
Koyb.] = *ämnändîr*.

emnäy-: emnäi (v) [Kır., krş. *äk, äg*]

bükülmek, eğilmek, dürülmek
- согнуться, сложиться - sich
herabbeugen, sich zusammenrollen;
emnäyîp kättî aşağı eğildi - онъ
согнулся - er beugte sich herab.

¹emrän-: ¹emrän (v) [Kır.]

okşamak, sevmek - ласкать -
liebkosen; *koş, sîr batanı ämizîp
emränîp turadı* koyun ve inekler
çocuklarını emzirirken onları
severler - овцы и коровы
ласкають дѣтей, когда онѣ нимъ
даютъ сосать - Schafe und Kühe
liebkosen die Jungen, wenn sie sie
säugen.

emşäk: emşäk [Kır.] = *ämçäk*

kadın memesi, meme ucu -
женская грудь, титка - die
Frauenbrust, Zitze; *şeşä batasına
emşäk berädî* anne çocuğa meme
veriyor - мать кормить ребенка
грудью - die Mutter giebt dem
Kinde die Brust; *kıs belgäsîn
emgäşîn şaşîp körsöttü* kızlık
alameti olarak memesini açıp
gösterdi ona - она показала ему

знакъ дѣвицы, обнажая грудь - sie zeigte ihm das Merkmal des Mädchens, indem sie ihre Brust entblösste (P. d. V. III, 315,25).

emşäktäs: емшäктäc [Kır., < *emşäk* + *täş*]

süt kardeşi - молочный братъ - der Milchbruder.

²emşi: ²емши [Kır.] = *ämçi*

doktor - врачъ - der Arzt.

emy?i: емji [Koyb. Kaç.] = *ämçi*.

²emzä: ²емзä [Sag.] = *ämzä*.

²en: ²ен [Kır. Sag. Koyb. Kaç. (Çağ. bkz. ¹än)] = *än*

en, kumaşın genişliği - ширина материи - die Breite des Zeuges; *eni kaç arşın ekän?* bu kumaşın eni kaç arşındır? - сколько аршинъ ширина этой материи? - wie viel Arschin beträgt die Breite dieses Zeuges? اول كيمەنينك اوزونلۇغى اوج يوز قارى اينى ايكي يوز قارى (Rbg.46,9) bu geminin uzunluğu üç yüz arşın, eni iki yüz arşın idi - длина этого корабля была триста локтей, ширина двѣсти локтей - die Länge dieses Schiffes betrug dreihundert Ellen, die Breite zweihundert Ellen. {ED 165b én}

⁷en-: ⁷ен (v) [Sag. Koyb. Kaç. Kır. (Çağ. bkz. ⁶än-) (Uyg. bkz. ⁶än-)] = ⁶än

1) (Sag. Koyb. Kaç.) inmek - сойти, спуститься - herabkommen, herabsteigen; *Altay sınnañ en-kelip altın stolbağa adñ bağadı* (Sag.) Altay sırtından aşağıya indikten sonra atını altın direğe bağladı - спустившись съ высоты Алтая, онъ привязалъ свою лошадь къ

золотому столбу - nachdem er vom hohen Altai-Rücken herabgestiegen, band er sein Pferd an den goldenen Pfahl (P. d. V. II, 272,768); *toğus çayacı meñ toyuma enär!* (Kaç.) ey siz dokuz yaratanlar, benim soframa inin - вы девять творцевъ, снизойдите къ моему пиру! - o ihr neun Schöpfer, steigt herab zu meinem Mahle!; اينار ايركان مصطفى نى ايلتمكوجى مين توكوجى (Rbg. 4,1) dedi ki: aşağıya inmiş olan: Mustafa'yı gönderen bendim - онъ говорилъ: я послалъ снисшедшаго Мустафу - er hat gesagt: ich bin es, der den herabgestiegenen Mustafa gesandt hat; **äzizlik eniş-däk nä ensä tägir* - *ävikli urunuklu aqsar ağır* (Uyg) kötülük bir iniştir, hep daha derinlere iner; acele eden sonunda seker ve topallar - зло какъ падение, оно падает все глубже, спѣшащій спотыкается и наконецъ хромает - das Böse ist ein Niedergang, es sinkt immer tiefer, der Eilende stolpert und hinkt zuletzt (K. B. 36,29); **qayı kim toğar ärsä ölgü käräk* - *qayı kim ağar ärtä engü käräk* (Uyg.) doğan herkes ölmelidir; yükselen her şey yine inmek zorundadır - цсякій, кто рождается, долженъ умереть; всякая вещь, которая подымается, должна опуститься - Jeder, der geroben wird, muss auch sterben; jedes Ding, das emporsteigt, muss auch herabsinken (K. B. 47,8). {ED 168a,b én-}

2) (Kır.) girmek - войти - eintreten; *üyrö enip keldi* eve girdi - онъ вошелъ въ домъ - er trat in's Haus.

⁸en: ⁸ен [Kır.]

im, ev hayvanlarının kulaklarına vurulan im, sahiplik işareti - знакъ, прорѣзь въ ушахъ домашнихъ животныхъ, знакъ собственности - Zeichen, Einschnitt in den Ohren der Haustiere, Eigenthumszeichen; *koyduñ kucasına en saldım* koyunun kulağına işaret koydum - я вырѣзалъ знакъ въ ухѣ барана - ich habe ein Zeichen in das Ohr des Schafes geschnitten.

en[~]ä: enjā [Koyb. Kaç., krş. ança]

bu kadar - столько, столько же - so viel, eben so viel; *pir en[~]ä* biraz - нѣсколько - ein wenig.

⁵enä: ⁵енä [Kır. Sag. Kaç., krş. änä]

1) (Sag. Kaç.) anne (yalnızca şiirsel) - мать - die Mutter (nur poetisch); *enä tuzūnda yāñ poḡanma?* Annenin zamanında seninle savaş var mıydı? - во время матери была ли война сътобою? - war ein Krieg mit dir zur Zeit der Mutter? (P. d. V. II. 416,1256).

2) (Kır.) *ḡayn enä* kaynana - теща - Schwiegermutter; *şeşāñ üşūñ ḡayn enāñ onda boḡar, car!* Orada annenin yerinde kaynanan olacak, car car! - вмѣсто твоей матери тамъ будетъ теща, джарь! джарь! - an Stelle deiner Mutter wird dort die Schwiegermutter sein, dshar! dshar! (P. d. V. III, 7,3).

²enäkä: ²енäkä [Kır.] = *änäkä*

²enäl-: ²енäl- [Sag. Koyb. Kaç.] = *änäl*.

²enält-: ¹енält (v) [Sag. Koyb.] *änält*.

enäv: enäŷ [Kır.] = *änä*

işte orada - вотъ онъ, вотъ тамъ - siehe da ist er, siehe dort.

²enäy: ²енäi [Sag. Koyb.] = *änäy*

yaşlı kadın, eş, karı, kadın - старуха, супруга, жена - alte Frau, Gemahlin, Frau. evli olan bir kadına hitab ederken *enäy ünvanı* eklenir - При обращении говорятъ всякой замужной женщинѣ: *enäy* - bei der Anrede wird jeder verheiratheten Frau der Titel *enäy* beigelegt: *enäyiñ ebdädä?* karın evde mi? - дома ли твоя жена? - ist deine frau zu Hause? (Gastrén, *enäy* sözcüğünü ‚ev sahibi‘ olarak çevirmiştir. Bu çeviri, çevirmenden dolayı Rusça «хозяйка» dan kaynaklanmaktadır - (Gastrén übersetzt *enäy* durch «Wirthin», dies ist eine durch seinen Dolmetscher veranlasste Uebersetzung des russischen «хозяйка»); *ḡaraḡı yoḡ arḡayak kizi, ḡulaḡı yoḡ enäy kizi azrap ḡadır* kör yaşlı bir adamla sağır yaşlı bir kadın onu besliyorlar - слѣпой старикъ и глухая старуха кормятъ его - ein blinder Alter und eine taube Alte ernähren ihn (P. d. V. II, 468,3031).

enäylik: enäilī [Sag. Koyb.]

karısı olan, evli - имѣющий жену, женатый - eine Frau habend, verheirathet; *enäylik paḡahk yoḡ kizi* çoluḡu çocuḡu olan adam - чловѣкъ, имѣющий жену и

дѣтей - ein Mann, der Frau und Kinder hat; *enäylīk tur çā* o evlidir (erkek için) - онъ женатый - er ist verheirathet.

***enç:** **енч** [سمنر, سحر (Uyg.), < *en* + *ç* bkz. *änç*]

sükunet, huzur, barış - спокойствие, хорошее расположение духа, миръ - die Ruhe, Gemüthsruhe, der Friede; *sävindi Elig ençkä tägdi özi* Elik sevindi ve huzura erdi - обрадовался Элинъ и достигъ спокойствія - es freute sich Elik und gelangte zur Ruhe (K. B. 45,31; A1044); *elig ençkä* (satıraltı: *tınç*) *tägdi böküp el uñ* Elik mutluluğa erdi, halkın temelini sağlamlaştırdı - Еликъ достигъ спокойствія и утвердилъ основанія народа - Ellik erlangte das Glück und befestigte die Grundlage des Volkes (K. B. 68,19; A1777); *enç äsän* (Uyg.-Çin 106,b: 太平) rahat ve huzurlu - спокойствие и здоровье - Ruhe und Wohlbsein. {ED 171b *énç*; OTWF 512; Ligeti 1969, s. 26 *inç*}

***ençlän-:** **енчлән** (v) [سمنرلن (Uyg.), < *enç* + *lä* + *n* bkz. *änçlän-*]

rahat, dingin olmak - быть спокойнымъ - ruhig sein; *tümän arzu niğmat yediñ ençlänip* huzurda yaşayarak binlerce lezzet aldın - тысячью наслажденіями ты пользовался въ спокойствій - tausend Genüsse hast du in Ruhe genossen (K. B. 165,2; A5801). {ED 174b; OTWF 512 *énçlen-*}

***ençländig-:** **енчлändig** (v) [سمنرلندنگ (Uyg.), < *ençlän* + *dür* bkz. *änçländig-*]

yatıştırmak, rahatlatmak, sakinleştirmek - успокоить другого - Jemanden beruhigen; *ençländigmiş* sakinleşmiş kimse - успокоивший - einer, der beruhigt hat (撫安 Çin.-Uyg. Wrt 93,a)

***ençlik:** **енчлик** [سمنرلک (Uyg.), < *ençlik* bkz. *änçlik*]

huzur, barış - спокойствие, миръ - die Ruhe, der Friede; *kılıç kınğa kirsä bağ ençlik yemaz* kılıç kınına girince bey huzur bulmaz - если мечъ входитъ въ ножны, государь не наслаждается спокойствіемъ - wenn das Schwert in die Scheide eintritt, genießt der Fürst nicht der Ruhe (K. B. 85,26; A2144). {ED 174b *énçlik*}

***ençsiz:** **енчсиз** [سمنر سز (Uyg.), < *enç* + *siz* bkz. *änçsis*]

huzursuz, huzuru olmayan - безпокойный - unruhig, ruhelos; *uçus(?) ençsiz ämgär yağısı üküş* onun birçok adı, taciz eden, düşmanı var - много у него враговъ недостойныхъ, безпокойныхъ, мучительныхъ - er hat viele unwürdige, unruhige, quälende Feinde (K. B. 72,6; A1871). {ED 174b}

endä-: **ендä** (v) [Sag. Koymb.] = ³*ändä*.

¹**endäs** [Kır., < *en* + *däs*]

1) имѣющій тотъ самый Энъ (знакъ собственности (aynılık işareti) - dasselbe En (Eigentumszeichen) habend; *eki kisi bir en satısa matğa, onı endäs*

tüp aytadı eğer iki kişi aynı alameti taşıyorsa ona „Endäs“ denir - если два человека употребляют одинаковый знак собственности, то их называют Эндесами - wenn zwei Leute dasselbe Eigenthumszeichen anwenden, so nennt man sie Endäs; *bir rütü kisi endäs boladı* aynı işareti taşıyan cins adı - людского родового названия имѣютъ одинаковые знаки собственности - Leubte eines Geschlechtnamens haben dieselben Eigenthumszeichen.

2) aynı görüş, razı, mutabık - одинаковыхъ мнѣній, согласный - übereinstimmend, einmüthig; *bizdä turğan orus qazaq qazaq-pän endäs boıup turmaydı* bizde yaşayan Kozak'lar, Kırgızlarla barış içinde değiller - козаки, живущіе у насъ, не живутъ въ согласіи съ киргизами - die bei uns wohnenden Kosaken leben mit den Kirgisen nicht friedlich.

endät-: эндät (v) [Sag., < ³endä + t]

1) yerini değiştirmek, değiştirmek - сдвинуть съ мѣста - von seinem Platze rücken, verrücken; *sıgıs endät* bir yanlış yapmak - ошибиться, сдѣлать ошибку - einen Fehler begehen.

endäzä: эндäzä †→**hendese** [ﻩﻧﺪﯦﺴﻪ ﻩﻧﺪﯦﺴﻪ (Uyg.), < Ar. هندسه]

⁴endi: ⁴енді [Kır.] = ³ändi, ämdi

şimdi - теперь - jetzt; *koğatdı can bergän son kü bas endi - kadayım ne körsötsö oğan köndü* ona ruh verdiğiinde, artık kafası hareket ediyordu; Tanrı'nın ona

gösterdiklerinden razıydı - теперь пошевелилися черепъ, когда ему далъ душу; на все, что Богъ ему показалъ, онъ согласился - als er ihm die Seele gegeben, bewegte sich der Schädel jetzt; er war mit Allem zufrieden, was Gott ihm zeigte (P. d. V. III, 681,8).

endigî: ендігі [Kır., < ändi + kî]

şimdiki - теперешній, настоящий - jetztig, gegenwärtig; *endigî kisiär bilmäydî* şimdiki insanlar bunu bilmez - теперешніе люди этого не знаютъ - die jetzigen Leute wissen das nicht.

¹endîk: ¹ендік [Sag.] = *andık, andî*

böyle, bu şekilde - такъ, такимъ образомъ - so, auf solche Weise.

²endîr-: ендір (v) [Kır. Kkır. Sag. Koyb. Kaç.] = *andır*

1) (Sag. Koyb.) aşağı indirmek, aşağı almak, aşağı atmak - спускать съ высоты, сбрасывать, нести внизъ - herabbringen, herablassen, hinabstossen, hinabwerfen.

2) (Kır.) içeri taşımak, yerleştirmek, içeri bırakmak - внести, вцтавить, внустить, велѣть войти - hineinragen, einsetzen, hineinlassen, eintraten lassen; *üygö endîrdî* onu eve taşıdı - онъ внесъ его въ домъ - er trug ihn in's Haus; *şapan tar poğan bir neşä endîrîrgä keräk* hırka biraz dar olmuş, biraz kumaş eklemek lazım - халать узокъ сталъ, надо нѣсколко вставить - der Rock ist zu eng geworden, man muss ein

wenig (Zeug) einsetzen.

endîrâ: endîpâ [Sag. Ger. < *ändîr* + *â*] = *ändrâ*

nehir aşağı, nehirin akışı aşağı
- внизъ по теченію рѣки -
stromabwärts.

endîrkî: ändîrkî [Sag.]

altta olma - находящійся
внизу - unten befindlich.

***endür-: endûp (v)** [ایندیرماک , اندرماک]
(Çağ. bkz. *éndür-*)

indirmek, aşağı almak,
indirtmek - опустить внизъ,
снести внизъ, заставить
спуститься - herablassen,
herabbringen, herabsteigen lassen.
{ED 180b *éndür-*}

enîk: enîr [Sag., krş. *änâl*]

eziyet, çaba - мука, миченье,
трудъ - Qual, Mühe.

²enis: ²änic [Sag. Koyb. Kaç., < □*en*
+ *ş*]

yokuş aşağı - подъ горы -
bergabwärts.

***eniş: enîş** [(Uyg. Çağ. bkz. *äniş*)]

inme, iniş - схождение внизъ
(съ горы) - das Herabsteigen;
ağışka eniş ot ädizkâ batıg (Uyg.)
yükselişten sonra iniş gelir,
yükseklikten sonra alçaklık - за
подниманіемъ слѣдуетъ
спусканіе, за высокимъ низкое -
nach Aufsteigen folgt Absteigen,
auf Hohes Niederes (K. B. 47,9;
A1087); *nä kim artar ärsä tükälin*
tilär - tükäl töräsä enişkâ yätär
(Uyg.) artan, tamamlanmaya
çabalar (mükemmeli arar),
mükemmelliğe ulaşıldığında iniş
gelir - что увеличивается,

старается достигнуто, тогда
настаетъ упадокъ - was zunimmt,
strebt nach Vollendung; wenn die
Vollendung erreicht ist, dann
kommt das Niedersteigen (K. B.
46,5; A1050). {ED 191a *éniş*}

³ennîk: ³enîr [Sag. Koyb. Kaç.] =
ändü, ännîk

enşi: enîşî [Kır., krş. *änçi*]

babadan ayrılan oğulların mal
ve hayvan varlığından aldıkları
hisse - часть имущества, которая
дается сыновьямъ при выдѣленій
- der Antheil an Vieh und Habe, der
den Söhnen bei der Abtrennung
vom Vater übergeben wird; *enşi*
köpmö tîdi oğan? paylaşımda
büyük bir pay aldı mı?- большой
ли получилъ онъ выдѣль? - hat er
einen grossen Antheil bei der
Theilung erhalten?

enşiläs: enşiläc [Kır., < *enşi* + *lâş*]

1) mirastan belirli pay alan
erkek evlatlık - піемышъ,
который долженъ получить часть
наслѣдства - ein Pflegesohn, der
auch einen Antheil am Erbe hat.

2) belirli bir ücret almaksızın
evde büyüyen, aksine ailenin bir
bireyi gibi görülen işçi - рабочий,
который выросъ въ домѣ, не
получаетъ особой платы и
считается просто членомъ
семейства - ein Arbeiter, der im
Hause aufgewachsen ist, keinen
besonderen Lohn erhält, sondern
wie ein Glied der Familie
angesehen wird.

3) evlilik dışı oğul -
побочный сынъ - ein unehelicher

Sohn.

enşīn: еншіін [Kır. Kır., < *ot* + *şāyn*]

1) orta halli, sıradan - такъ себѣ, посредственно - mittelmässig, so-so, la-la.

2) öylesine, başka neden olmaksızın, boşuna - такъ только, просто, даромъ - nur so, ohne weiteren Grund, umsonst; *enşīn keldīm* öylesine geldim - я примель безъ особой причины - ich bin ohne besonderen Grund gekommen; *enşīn berdī mağan* O, herhangi bir şey vaadetmeden, bana karşılıksız verdi - онъ мнѣ это далъ даромъ - er hat es mir umsonst gegeben, ohne etwas dafür zu beanspruchen.

²ensiz: ²енсіз [Kır.] = *änsiz*.

entälä-: ентälä- [Kır., krş. *entik*]

nefes almak, içine çekmek - задыхаться, потерять дыханіе, стонать - japsen, nach Luft schnappen.

entik-: ентік (v) [Kır.]

nefessiz kalmak, öflemek - задыхаться, потерять дыханіе, стонат - japsen, ausser Athem sein, nach Luft schnappen, seufzen, ärchzen; *cügürgändän son entigip oturdū* koştuktan sonra nefes nefesekalip oturdu - послѣ того какъ онъ пробѣжался, онъ садился задыхаясь - nachdem er gelaufen, setzte er sich und war ganz ausser Athem.

entiktır-: ентіктір (v) [Kır., < *entik* + *tır*]

nefessiz bırakmak - заставить задыхаться - ausser Athem

bringen.

***enük:** енүк [انوك (Çağ. bkz. *änük*), krş. *änik*]

genç aslan, genç yırtıcı hayvan - молодой левъ, молодое хищное животное - junger Löwe, junges Raubthier(Ş. Sül. يوروسی وحوش. {ED 183b énök})

enzäk: энзäk [Sag., < *en* + *säk*]

ensiz, dar - узкій - schmal.

³eñ: ³ең [Kır. Sag. Koyb. Каç.] = *²äñ*

en, çok, oldukça - очень, весьма - sehr, äusserst; *Ār ýotay ertagîdän eñ sıthık, purunğûdan on sıthık potdı* (Каç.) Ar Çotay öncesinden çok daha güzeldi; ilkinden on kat daha güzel - Ар Тьотай былъ гораздо красиѣе прежняго, въ десять разъ красивѣе чѣмъ сначала - Ar Tjotai war viel schöner als früher, zehnmal schöner als zuerst (P. d. V. II, 479,3421); *kırk çoro eñ yamanı Tas-Baymat törö susağanda tüşö kañp çay kaynat* (Kkır.) Tas-Baymat'ın en kötü arkadaşı, beyi susadığında attan inip çay pişiren arkadaşı - самый дурной изъ сорока товаришей Тасъ-Баймать, который, когда господинъ желаетъ пить, слѣзаетъ съ лошади и варить чай - der allerschlechtesten der Gefährten Tas-Baimat, der, wenn der Herr durstet, vom Pferde steigt und den Thee kocht (P. d. V.V, 104,1465); *eñ kişi ayttı* (Kır.) hepsinden; genç olanı konuştu - младшій изъ всѣхъ сказалъ - der Jüngste der Leute sprach; *eñ soñunda* (Kır.) en başta

- на самомъ концѣ - zu allerletzt.

еңбäктä-: еңбäктä (v) [Kır., < □ *äñbäk* + *lä*]

emeklemek - ползать на четверенькахъ - auf allen Vieren kriechen; *baṭa cerdä eñbäktäp cürödü* çocuk yerde emekliyor - ребенокъ ползает по полу - das Kind kriecht am Boden.

²еңдä-: ²еңдä (v) [Sag. Koyb.] = *äñdä*

eñdäp izärgä eksik olmak - ошибиться - fehlen.

еңдäрil-: еңдäрil (v) [Koyb.] = *eñdäril*

çözölmek, çökmek, düşmek, devrilmek - быть разобраннѣмъ, провалиться - abgebrochen werden, einstürzen, umfallen; *eñdärilip parḡan ebîñ entäp saldı* çöken çadırı tekrar dikti - онъ снова поставилъ опрокинувшуюся юрту - erstellte die eingestürzte Jurte wieder auf; *eriḡ çer eñdärildî* eriyen toprak çöktü - растаившая земля обвалилась - die aufgethaute Erde stürzte zusammen; *eki qarāññ çazı eñdäril-çär* her iki gözünden yaşlar aktı - слезы катились изъ обоихъ глазъ его - Thränen fielen aus seinen beiden Augen herab.

еңdik: еңдик: [Kır., < □ *eñ* + *lik*, kır., *eñlik*]

maḡyaj - румяна - die Schminke; *betîñä eñdik caḡtı* yüzüne maḡyaj uydı - она наумянула себѣ лицо - sie hat ihr Gesicht geschminkt.

еңдär-: еңдär (v) [Sag., kır., *äñdär*,

äñdä]

çadırı sökmek - разбирать юрту - eine Jurte auseinander nehmen.

еңдäril-: еңдäril (v) [Sag., < *eñdär* + *l*]

parçalarına ayırmak, (çadırlar) çözölmek, indirilmek - быть разбираемѣмъ (о юртѣ) - auseinandergenommen werden, abgebrochen werden (von der Jurte).

еңgänä: еңgänä [Kır., < □ *eñ* + *gänä*]

giriş - входъ - der Eingang.

еңgiz-: еңgiz (v) [Kır., < □ *äñ* + *giz*]

içeri taşımak, içeri getirmek, içeri girdirmek - внести, заставить войти - hineintragen, hineinbringen, eintreten, hineingehen lassen; *sabanı üygö äñgizdilər* sabayı (hortumu) evin içine taşıyorlardı - они внесли сабу въ юрту - sie trugen die Saba (Schlauch) in die Jurte; *pu kisini üyüñö eñgizbä caman kisi ekän* bu insanı evine sokma; çümkü kötü bir insandır - не пускай этого чловѣка въ свой домъ, онъ дурной чловѣкъ - lasse diesen Menschen nicht in dein Haus, denn er ist ein schlechter Mensch.

²еңis: ²еңic [Sag. Koyb. Kaç., < □ *än*]

geniş, büyük, enli - широкій, большой, пространнѣй - breit, gross, weit; *eñis taḡay körün-ḡadır* (Kaç.) engin bir deniz görünmekteydi - широкое море было видно - ein weites Meer war zu sehen.

***eñiş-: eñiş (v)** [ايكىشمك (Çağ.) bkz. *äñiş-, iñre-*]

1) aşağıya eğilmek - сгибаться - sich herabbeugen. {ED 118b *éñiş-*}

2) †→**iñrä-** yakınmak - плакать, стонать - jammern, wehklagen (Ş. Sül. حزين ايتمك نوحه. {ED 189b *iñre-*}

²eñkäy-: ²eñkäi (v) [Kır. Kkır.] = *äñkäy*

eğilmek, bükülmek - гнуться, сгибаться, наклоняться - sich biegen, sich herabbeugen, sich verneigen; *bası eñkäydı* başı aşağıya eğildi - его голова наклонилась - sein Kopf neigte sich herab, sank herab; *eñkäyin turdū* çökmüş bir halde duruyordu - онъ стоял наклонившись - er stand zusammengesunken da.

eñkildä-: eñkildä (v) [Kır., < □*eñkil* + *lä*; *eñkil* muhtemelen ses taklididir - ist wahrscheinlich tonnachahmend, krş. *eñrä, eñil*]

öfkelenmek, inlemek, yakınmak - визжать, стонать - schnaufen, stöhnen, wimmern; *avru kisi eñkildäydi* hastalar inliyorlar - больные стонут - die Kranken stöhnen; *it nārāk eñkildäydi?* köpek neden inliyor ki? - отчего визжит собака? - weshalb winselt denn der Hund?

eñnäs: eñnäs [Sag. Koyb., < *eñin* + *ağas*]

su taşımada kullanılan bir tür boyunduruk - коромысло - Tragejoch (zum Wassertragen).

²eñrä-: ²eñrä (v) [Kır., krş. *äñrä*]

yakınmak, ağlamak,

mızımızlanmak - плакать, визжать, рыдать - jammern, weinen, wimmern; *eñrän cıladı* şiddetli bir şekilde ağlıyordu - онъ горько плакалъ - er weinte heftig; *koıtar kelip maıraydı, kızusı üşün eñräydi* koyunlar gelip ağlıyorlardı, kuzulurı için inliyorlardı - овцы пришли и блáяли, они кричали о своихъ ягняхъ - die Schafe kamen und blöckten, sie jammerten wegen ihrer Lämmer (P. d. V. III, 403,9); *cahızın esik aşır zar eñräydi* - *moıasında zar eñrāp turdū dāydi* - kapıyı açarak biricik oğlu için ağlıyordu, mezar taşının başında durmuş şiddetli bir şekilde ağlıyordu - открыть дверь, она оплакивала своего единственного сына и стояла въ гробницѣ его и плакала - die Thür öffnend, beweinte sie ihren einzigen (Sohn), bei seinem Grabmale stand sie und weinte heftig (P. d. V. III, 442,337).

eñräs-: eñrāc (v): [Kır., < *eñrä* + *ş*]

birlikte ağlamak, yakınmak, sızlanmak - вмѣстѣ плакать, визжать - zusammen weinen, jammern, winseln.

²eñsä: ²āñsä [Kır. Kkır.] = *āñsä, änsä*

1) (Kır.) ense - затылокъ - der Nacken.

2) (Kkır.) yağı - пловина - der Hälfte.

3) (Kkır.) kapının üst çerçevesi - верхняя перекладина двери - die obere Lage der Thüre;

eşikñ āñsäsi tüştü kapı çerçevesinin üstü aşağıya düştü - верхняя перекладина двери свалилась - die obere Lage der Thüre stürzte herab.

eñsä-: eñcä (v) [Kır., krş. *eñrā*]

1) çok susuz olmak, susuzluktan ölmek - имѣть сташную жажду - einen starken Durst haben, verschmachten.

2) bir şeyi özlemek, çok istemek, arzu etmek - тосковать по чемъ либо, сильно желать чего либо - sich sehr sehnen, nach etwas heftig wünschen; *bałasın körärgä şeşäsi eñsäp keldi* anne çocuğunu çok özlüyordu - мать сильно тосковала по ребенкъ - die Mutter sehnte sich heftig nach ihrem Kinde; *üygö qaytarğa eñsädim* memleketimi çok özlemiştim - я очень тосковалъ по родинѣ - ich hatte heftiges Heimweh.

eñsäy: eñcäi [Leb., krş. *āñin, āñsä*]

omuz - плечо - die Schulter.

³ep: ³en [Kır.] = *¹äp*

1) geçim, sulh - согласие - die Eintracht.

2) maharet, beceriklilik, ustalık - ловкость - die Geschicklichkeit; *onun ebî yok* onun bir mahareti yok - у него нѣтъ умѣнья, ловкости - er hat keine Geschicklichkeit; *ebî kelsä, kıtsın* onun yeterince becerisi varsa bunu yapsın - если у него довольно ловкости, то пусть сдѣлаетъ - wenn er geschickt genug ist, möge er es thun; *ebim cetmäsi* yeterince maharetim yok,

yeterince becerikli değilim - у меня не достало ловкости - ich bin nicht geschickt genug; *ebim kām* id.

epsäk: encäk [Sag.]

bir bitki - чертополохъ (растение) - Carduus (Pflanze).

²epşi: ²enşi [Kır.] = *²äpçi*.

²epsiz: ²enciz [Kır.] = *äpsiz*

becereksiz, uygunsuz - неловкій, неподходящій - ungeschickt, unpassend.

epsizlik: encizlik [Kır., < *epsiz* + *lik*]

beceriksizlik, uyumsuzluk - неловкій, неподность - die Ungeschicklichkeit, Unpassendheit.

⁴eptä-: ⁴enrä (v) [Kır. Kkır. Sag. Koyb. Kaç.]

1) (Kır. Kkır.) hileyle dikkatle elde etmek - хитростью, осторожностью достигнуть - durch List, Vorsicht erlangen; *män onu eptäp aldım* ben onu ustalıkla elde ettim - я досталъ его искусствомъ - ich habe ihn durch Geschicklichkeit erlangt.

2) (Kır.) hiç ele geçirememek, nerdeyse ulaşamamak, -ebilmemek - едва достать, едва въ состоянii быть исполнить - kaum erlangen, kaum im Standesein; *eptäp cığılmaı şıktım* düşmeksizin dışarıya çıkmamam neredeyse mümkün değildi - чуть я могъ выйти не упавши - kaum konnte ich herauskommen, ohne zu fallen.

3) (Sag. Koyb. Kaç.) = *³äptä* (Alt.).

²eptäl-: ²enräl (v) [Kır.] = *äptäl*

bir şeye bağlanmak, bağlı olmak; ölçü içinde olmak, bir şeye

katılmak, uyum içinde olmak -
 принаравливаясь, попасть въ
 тактъ - sich an etwas anschliessen,
 im Takte sein; *eptälîp cır tadı onunla*
 bir uyum içerisinde şarkı söyledi - онъ пѣлъ
 съ нимъ въ одинъ голосъ - er sang
 mit ihm im Takte.

¹eptäs-: ¹ептӓш (v) [Kaç.] = *eptäs*.

eptäs-: ептӓс (v) [Kır. Sag. Koyb., <
ep + lä + ş]

1) (Sag. Koyb.) bir araya gelmek,
 uzlaşmak, başmak, birbirine uymak, karşılıklı
 uymak - принаравливаясь,
 примириться, подходить другъ
 къ другу - sich ineinanderfügen,
 sich versöhnen, sich einigen, zu
 einander passen; *eptäspäs*
 uyumsuz, aykırı - несходный,
 неудобный - unpassend,
 ungehörig.

2) (Kır.) birleşmek, uzlaşmak -
 согласиться - einig werden.

¹eptät: ¹ептӓт [Kır. Koyb. Kaç. Sag.,
 < *ep + lä + t*]

1) (Kır.) *ustalıkla elde etmek* -
 заставить достигнуть ловкостью
 - mit Geschicklichkeit erreichen
 lassen.

2) (Sag. Koyb.) = *äptät* (Tel.).

eptî: ептӓ [Kır., < *ep + lî*]

maharetli, akıllı, becerikli -
 ловкій, умный - geschickt,
 gescheidt; *eptî kisi* akıllı, becerikli
 insan ловкий человекъ - ein
 geschickter Mensch.

eptîk: ептӓк [Sag. Koyb. Kaç.] =
äptî.

eptîlik: ептӓлік [Kır., < *äptî + lîk*]

maharet - ловкость - die
 Geschicklichkeit; *o kisinin eptîliği*

bar o insan çok maharetli - этотъ
 человекъ очень ловкій - dieser
 Mensch ist sehr geschickt.

epÿi: епӓи [Sag. Koyb., < *äp + çî*, krş.
üy kiji, ü kiji (Tel.) kadın - die
 Frau]

evli kadın, kadın,
 meyhaneci/lokantacı kadın, ev
 sahibesi - замужня женщина,
 жена, хозяйка - eine verheirathete
 Frau, die Frau, die Wirthin.

***er taṇ ертаṇ** [ايرتآنك (Çağ. bkz.
¹*ärtäṇ*)]

sabah erken, erken, yarın -
 рано утромъ, завтра - früh am
 Morgen, morgen (Ş. Sül. اول صبح.
 ايركان. پگاه. اول روز {ED 203a,
 Sang. 69 ér taṇ})

***¹⁴er: ¹⁴ep** [ا (Çağ. bkz. ⁴*är*)] = *ärkän*

sabah erken - рано утромъ,
 рано - am frühen Morgen,
 frühzeitig. {Sang. 69 ér}

²er: ²ep [Kır. Kkır. Sag. Koyb. Kaç.
 (Çağ. bkz. ¹*är*)] = *är*

1) erkek (genel olarak kadının
 karşıtı) - мужчина - der Mann (im
 Allgemeinen, im Gegensatz zur
 Frau).

2) kahraman - герой - der
 Held; *er Manas* (Kkır.) kahraman
 Manas - герой Манасъ - der Held
 Manas; *er poṭzaṇ urusamız* (Kır.)
 kahramansan savaşalım - если ты
 герой, мы будемъ сражаться -
 wenn du ein Held bist, so wollen
 wir kämpfen; *bāri erdän artıḵ er*
boṭdû (Kır.) bütün kahramanların
 en cesur olanıydı - онъ былъ изъ
 всѣхъ героевъ самымъ храбрымъ
 - er war der tapferste Held von

Allen; *er batır, batır er* kahraman -
герой - der Held.

3) *koca, eş* - мужъ - der
Ehemann; *erî yok kadın bāybağ*
(Kır.) kocası olmayan kadın zavallı,
yoksul olur - жена безъ мужа
бѣдняжка - die Frau ohne Mann ist
ein elendes Wesen; *ergä tīyārgä*
(Kır.) evlenmek, kocaya varmak -
выйти замужъ - sich verheirathen
(von der Frau); *atğan er* (Sag.)
koca, eş - мужъ - der Ehemann.

4) *yetişkin, reşit* -
возмужалый, выросший человекъ -
der Erwachsene, der
ausgewachsene Mensch; *kız er*
cetiptî kız yetişkin olmuştu -
дѣвица выросла - das Mädchen
war erwachsen (P. d. V. III,
310,26). {ED 192a ér}

⁸**er:** ⁸**ep** [Kır., auch *iär*, krş. *ägär*,
eyär, ezär]

eyer - сѣдло - der Sattel; *attın*
erin at! attan eyerini al - сними съ
лошади сѣдло! - nimm dem Pferde
den Sattel ab! *er turman* eyer
takımı - сбруя - das Sattelzeug;
Sart er Orta Asya eyeri - средне-
азиатское сѣдло - ein
mittelasiatischer Sattel; *erdiñ qası*
eyer ön kaşı - лука сѣдла - der
Sattelknopf; *Qazaq er* Kazak eyeri -
кыргызское сѣдло - ein
kirgisischer Sattel.

³**erä:** ³**epä** (v) [Sag. Koyb. Kaç.] =
¹*ärä*.

⁴**erä:** ⁴**epä** [Sag.]

sıkıntı, eziyet, zorluk -
мучение, трудъ - die Mühe Qual.

eräd: **epäd** [Sag. Koyb., < *erä* + ç]

vida - винтъ - die Schraube.

erägäs-: **epärac** (v) [Kır.]

yarış halinde olmak, çekişmek
- ссориться, состязаться - streiten,
in Wettstreit sein; *atımızdı erägäsip*
şaptırdık atlarımızı yarışa
koşturduk - мы пустили нашихъ
лошадей въ состязательную
скачку - wir haben unsere Pferde
Wette reiten lassen.

erägästir-: **epäractir** (v) [Kır., <
erägäd + *tir*]

yarıştırmak - заставить
состязаться - einem Wettstreit
anstellen lassen.

eräk-seräk: **epäk-seräk** [Kır.]

sivrilmiş, çıkıntılı -
выдающийся - hervorragend; *eräk-*
seräk kulaqtı kalkık kulaklı - съ
стоячими ушами - mit
aufgerichteten Ohren.

erälä-: **epälä** (v) [Sag. Kaç., < ⁴*erä* +
lä]

işkence etmek, canını yakmak,
sıkıntı vermek - мучить - quälen.

erälän-: **epälän** (v) [Sag. Koyb., <
erälä + *n*]

işkence çekmek, canı yanmak,
kendini yormak, çabalamak, sıkıntı
çekmek - мучиться, трудиться,
страдать - sich abmühen,
abquälen, sich quälen, leiden;
erälänip tapқан gayretle çalışıp
yorularak elde edilmiş -
приобрѣтенное трудами - durch
Mühe und arbeit erworben.

²**erän-:** ²**epän** (v) [Koyb. Sag.]

bıkmak, erinmek - быт
лѣнивымъ - faul, überdrüssig sein;
erändim bıktım - мнѣ надоѣло -

ich bin der Sache überdrüssig.

erän: **erän** [Kır. Kır. (Çağ. bkz. ⁴*ärän*)] = *ärän*

delikanlı, yiğit, cesur erkek, kahraman - молодець, сильный мужчина, герой - ein Jüngling, kräftiger, tapferer Mann, Held. كيلور ايرانلاركا ضعيغه لار ايچنده اوجماخ بولغاي (Rbg. 15,3) cennette erkeklere kadınlar sokulmuş - в раю женщины пришли бы к мужчинам - im Paradies hätten sich die Frauen den Männern genähert; ايتديلار ايبلسكا خاتونلار اول يکيتلار اريغ ايرانلاريميز بيزنيک قاوشورلار (Rbg. 111,13) o kadınlar iblise söylediler: bizim erkeklerimiz güzel oğlanlarla ilgilenirmiş - эти женщины говорили Иблису; наши мужчины имѣют сношение съ хорошими мальчиками - diese Weiber sprachen zum Iblis: unsere Männer geben sich mit schönen Knaben ab. {ED 192b éren}

eränji-: **eränжі** (v) [Kır., krş. ²*erän*, *erän*□*äk*] = *ränji*

1) bıkmak, usanmak - опротивило - überdrüssig sein.

2) dertli olmak, üzölmek - горевать - Kummer haben.

eränjik: **eränжік** [Kır.] = *ränjik*

eränjit-: **eränжіт** (v) [Kır., < *eränji* + *t*] = *ränjit*

1) bıktırmak, usandırmak - надоѣдать - Ueberdross verursachen.

2) üzüntüye sebep olmak - причинить горе - Kummer verursachen.

***eränlik:** **eränlik** [ایرانلیک (Çağ. bkz. *äränlik*), < ⁶*erän* + *lik*]

ergenlik, reşitlik, erenlik, yiğitlik, mertlik - возмужалость, мужество - die Mannbarkeit, die Männlichkeit (Ş. Sül. آزادلق رجولیت). {ED 192b éren}

eränýäk: **eränjäk** [Koyb. Kaç., < ²*erän* + *çäk*]

tembel - лѣнивый - faul.

eräs: **eräш** [Kaç., < *erä* + *ç*] = *eräs*.

eräsi: **eräci** [Kkır., < *er* + *äsi*]

buluğ çağı, erinlik - возмужалость - das Erwachsensein, die Pubertät.

erbäkkäy: **erbäккäi** [Sag., krş. *erbän*]

kelebek - бабочка - der Schmetterling.

erbän: **erbän** [Kır.]

kararsız, dönek, maymun iştahlı - колеблющийся. непостоянный - schwankend, unbeständig; *erbän edip yürüpüp kayda barasın?* sen nereye acele koşturuyorsun? - куда ты такъ скоро бѣжишь? - wo stürmst du so schnell hin? *erbän kisi* kararsız kişi - непостоянный человекъ - ein unbeständiger Mensch.

erbän: **erbän** [Kaç. Koyb.]

1) pelin - полынь - Wermuth.

2) kekik otu - богородская трава - Thymian.

erbändä-: **erbändä** (v) [Kır., < *erbän* + *lä*]

dalgalanmak, kararsız kalmak - колебаться, быть непостояннымъ - schwankend, unentschlossen sein; *erbändägän kisi* kararsız, değışken

kişi - епостоянный человек - ein unbeständiger Mensch.

erbāṇdāt-: ербāṇдāt (v) [Kır., < *erbāṇ* + *lā* + *t*]

sallamak - болтать, махать - schwenken, in eine schwingende Bewegung versetzen; *koṭuṇdā erbāṇdātpā! at ürügör* kolunu sallama, at ürkecek - не болтай руками! лошадь испугается - bewege die Hände nicht so viel! das Pferd wird scheu werden.

erbänniḱ: ербāññī [Sag., < *erbān* + *līḱ*]

1) pelin otu kaplı - съ полынью - mit Wermuth bewachsen.

2) yüksek, büyük, geniş, enli - высокий, широкий, большой, пространный - hoch, breit, gross, weit; *erbänniḱ ot* yüksek ot - высокая трава - hohes Gras; *erbänniḱ söl* geniş bozkır - широкая степь - die weite Steppe.

erbäy-: ербāi (v) [Kır., krş. *arbay*]

büyümek, erkek olmak, erginleşmek, olgunlaşmak - возрасти, возмужать - erwachsen, mannbar werden; *erbäyip adam poṭğondo, eginā saḱat çıkḱanda minārīnā at tapçı!* Olgunlaşıp adam olursa, çenesinde sakallar görünürse, binmesi için ona at bul! - если онъ сталъ мужчиною, если борода показывается на его подбородкѣ, найди ты ему лошадь для ѣзды! - wenn er zum Manne erwachsen ist, wenn der Bart an seinem Kinne hervorgesprossen, dann finde du

ihm ein Reitpferd (P. d. V. V, 5,135).

²ergä: ²epṛä [Kır.]

yurt denen çadırın girişinde bulunan parmaklık (konuklar için hiç uygun görülme) - часть рѣшетки юрты около двери {для гостей самое унизительное мѣсто} - der Theil des Jurtengitters bei der Thür (der am wenigsten geachtete Platz für Gäste); *ergägä oturma, törgö otur!* girişte oturma başköşeye otur - не садись у двери, садись а почетное мѣсто! - setze dich nicht bei der Thür, setze dich auf den Ehrenplatz!

²ergäk: ²epṛäk [Sag. Koyb. Kaç.] = *ärkāk*

1) *ergäk tizi iki ḱan kerä* (Sag.) erkek ve dişi iki kartal - самецъ и самка, два орла - ein Männchen und ein Weibchen, zwei Adler (P. d. V. II. 497, 170).

2) baş parmak - большой палецъ - der Daumen.

ergäktiḱ: epṛäktiṛ [Sag., < *ergäk* + *līḱ*]

başparmağı olan - имѣющій большой палецъ - einen Daumen habend; *īnniḱ kizā pastırbaḱın, ergäktiḱ kizā sōletpāzīn* omzu olan kimse tarafından kendisini aşağılatmasın, başparmağı olan kimse tarafından da kendisini sözlerle yenik düşürtmesin - пусть онъ не поддается плечистому и не уступить въ словахъ имѣющему большой палецъ - möge er sich von keinem

schulterhabenden Menschen
niederirten lassen und von keinem
daumenhabenden Menschen mit
Worten besiegen lassen.

ergäp-tir: äprän-tip (v) [Koyb., krş.
er]

gerektirmek - должно быть,
необходимо - es muss sein, es ist
nöthig.

***ergäştür-: ериштүр (v)** †→
eriştür- [ارشتورماك (Çağ.), bkz.
ärgäştür]

eşlik ettirmek, takip ettirmek,
yanında götürmek - приказать
следовать, присоединиться, взять
кого къ себѣ - begleiten, folgen
lassen, zu sich nehmen. {Sang. 69
ériş- }

¹ergi: ¹epri [Kkır., krş. *ärk, ärik*]

güç, bir şey üzerindeki etki,
istek - сила, влияние, воля - die
Macht, der Einfluss, der Wille.

³ergi: ³epri [Sag. Koyb. Kaç., krş.
äski] = *är, ärgä, ärgi, ärtä*

eski, arkaik, önceleri,
kullanılmış, yıpranmış - старый,
дверній, прежній, изношенный,
обветшавший - alt, alterthümlich,
früher, abgetragen, veraltet; *aydın
ergizi* büyüyen, yaşılanan ay -
убывающий мѣсяць - der
abnehmende Mond; *ay üs ergi
poıldı* hilalin üçüncü günü - сегодня
третій день убывающего мѣсяца
- es ist der dritte Tag des
abnehmenden Monats; *ergi kep
eskimiş, yıpranmış giysi* -
изношенная одежда - abgetragene
Kleidung.

⁴ergi-: ⁴epri (v) [Kır.] = *ärkälä*.

²ergilän-: ²epirilän (v) [Sag. Koyb.] =
ärgilän.

⁴eri-: ⁴epi (v) [Kır. Kkır. Sag. Koyb.
Kaç. (Çağ. bkz. ³*äri-*)] = ³*äri*.

yok olmak - исчезнуть -
verschwinden; حجاب لاريم اريب كناهم
بولغای رفع (Bb. 75,10) günahım yok
olup utançlarım geçe - да
исчезнет моя вина и
уничтожится мой стыд - mein
Vergehen verschwinde und meine
Schande vergehe. {ED 198a éri-}

⁴erik: ⁴epik [Kır.] = ³*ärik*

1) egemenlik, güç - власть,
сила - die Gewalt, Kraft, Macht.

2) istek, irade - воля, свобода
- der Wille, der freie Wille; *erik
çokta* istemeksizin, mecburen -
противъ воли - unfreiwillig.

⁶erik-: ⁶epik (v) [Kır. Kkır.] = ⁵*ärik*.

erikşil: epikşil [Kır.] = *ärikşil,
ärikşän*.

eriksiz: epikciz [Kır., < ⁴*erik* + *siz*]

isteğine ters düşerek - противъ
своей воли - gegen seinen Willen;
eriksiz kettim isteksiz gittim - я
ушелъ противъ своей воли - ich
bin unfreiwillig gegangen.

²eriktir-: ¹epiktir (v) [Kır. Kkır.] =
äriktir.

³erin: ³epin [Kır. Kkır. Koyb. Kaç.
(Çağ. bkz. ¹*ärin*)] = ¹*ärin*

yoğargı erin (Kır.) üst dudak -
верхняя губа - seine Oberlippe;
töböngü ärin alt dudak - нижняя
губа - die Unterlippe. {ED 232b
érin}

⁷erin-: ⁷epin (v) [Kkır. Kır. Sag.
Koyb. Kaç., krş. *erän, ärik*]

1) tembel olmak - быть

лѣнивымъ - *faul sein*; *ayağına basırına erinät* (Kkır.) *ayağa kalkmak için çok tembel* - онъ слишкомъ лѣнивъ, чтобы встать - *er ist zu faul, sich auf die Füße zu stellen*.

2) *canı sıkılmak* - *скучать* - *Langeweile haben, sich sehnen*.

erinäs-: epināš (v) [Kkır.]

hoplamak, dörtnala gitmek - *скакать, бѣжать галопомъ* - *galoppieren*.

erinsäk: äpinšäk [Kır.] = *ärinčäk*.

erinÿäk: epinÿäk [Sag. Koyb., < ⁷*erin* + *čäk*, krš. *erän ?äk*]

tembel - лѣнивый - *faul*.

***⁵eriš: ⁵epiū** [اریش (Osm. Çağ. bkz.

¹*äriš*), krš. *ariš*]

dokumanın çözüğü - *основа ткани* - *der Aufzug des Gewebes*. {ED 239a ériš}

²eriš: ²epiū [Kaç.] = *eris*.

eris: epic [Sag. Koyb., krš. *ärik, ärin*] *can sıkıntısı, özlem* - *скука* - *die Langeweile, Sehnsucht*.

***eriš-: epinš (v)** [(Çağ. bkz. *ärgüş-*)]

uğurlamak, yanında bulunmak, katılmak - *сопровождать, слѣдовать, соединяться съ кѣмъ* - *begleiten, folgen, sich an Jemand anschliessen* (Ş. Sül. *بريکكم محله بر*. *صر آرقا. ایتکم پرولك. طورمق اولوب جمع* (تمككي). {Sang. 69 ériš- }

eristik: epicriř [Sag. Koyb., < *eris* + *lik*]

can sıkıcı - *скучный* - *langweilig*.

²erit-: ²epir (v) [Kır. Kkır. Sag. Koyb.

Kaç. (Çağ. bkz. ¹*ärit-*)] = *ärit*.

may erittim (Kır.) *tereyağı erittim* -

я растопилъ масло - *ich habe Butter geschmolzen*. {ED 207b érit- }

***erk: epk** [(Çağ. bkz. ³*ärik, ärk*)]

1) *güç, kudret* - *могущество, сила* - *die kraft, Gewalt*; *erk kälmedi* (Çağ.) (buna) *gücü yok* - онъ не имѣетъ силы на это - *er hat dazu keine Kraft*; *erkim yätmedi* (Çağ.) *gücüm yetmedi* - у меня силы не доставало - *meine Kraft reichte nicht aus*.

2) Orta Asya'da bulunan hisarlar daha çok tepelerde bulunur ve içlerinde beylerin sarayları bulunur - *цитадель средне-азиатскихъ городовъ*; она находится всегда на возвышенномъ мѣстѣ и въ ней обыкновенно дворец владѣтеля - *die Citadelle der mittel-asiatischen Städte*; sie befindet sich meist auf einer Erhöhung und in ihr befindet sich der Palast des Fürsten (Ş. Sül. *سرای. حاکم نشن. قلعه. بالا ایچ قلعه. قصر.*

اریکه, L.T'de doğru olarak böyle tanımlanır: *یره یوکسک اولان چیده شهر* مثال قلعه اولان مخصوص پادشاهه و دیرلر *سرایه* - вѣрно описано въ LT.: - richtig in LT. beschrieben: *ایچیده شهر* مخصوص پادشاهه و دیرلر *یره یوکسک اولان* (سرایه مثال قلعه اولان). karakteristik olarak L.T'de belirtilen Nev. deki satırdan alınmıştır: -

Charakteristisch ist der von LT. aus Nev. aufgeführte Vers: *بیر قورغان نی ارك حصیننی فلك قورغان بیرک و حصین* *باشورغان دیک* bu nasıl güçlü bir kaledir; göğü hisar gibi örtmekte; (Bb. 3,1) *какая это сильная*

крѣпость, она покрываетъ
небесный сводъ какъ цитадель -
was ist das für eine feste Festung,
sie verdeckt das Himmelszelt, wie
eine Citadelle; واقع طرفيدا جنوب اركى
بولوتور (Bb. 3,1) (Andijan'in) hisarı
güney tarafında bulunmaktadır -
цитадель его (Андиджана)
находится на южной сторонѣ его
- die Citadelle (von Andidshan)
befindet sich an seiner Südseite.
{ED 220b érk, Sang. 70 érk }

²erkä: ²epkä [Kır. Kır. Sag.] = ärkä

1) sevgili - любимецъ - der
Liebling; *istinän sıkkan erkäzi
çoğul* (Sag.) onun içinden çıkmış
olan çocukcağızı yok (aslında
sevgilisi yok) - у него нѣтъ
дѣтища, происшедшаго изъ его
внутренности - er hat kein
Kindlein (eigentl.: keinen
Liebling), das seinem Innern
entsprossen ist; *erkä bała* (Kır.) en
çok sevilen çocuk - любимое дитя
- das Lieblingskind.

2) (Kkır.) mükemmel -
прекрасный - vortrefflich.

*erkäç: epkäç [ارکاج (Çağ. bkz.
ärkäç)]

erkek keçi - козель - der Bock
(Ş. Sül. كجى ايعيرى. اوچ درت باشندهكى
(كجى). تکه سرى. سرکه {ED 223b,
Sang. 70 érkeç}

²erkäk: ²epkäk [Kır. Kkır. (Çağ. bkz.

¹ärkāk Uyg. bkz. ¹ärgāk)] = ärkāk
erkäk bała erkek çocuk
(kucakta taşındığı sürece) -
мальчикъ (пока онъ носится на
рукахъ) - ein Knabe (so lange er
auf dem Arm getragen wird);

erkäkmä urğaşıma? erkek mi kız
mı? - мальчикъ ли или дѣвушка?
- ist es ein Knabe oder ein
Mädchen? *ana! sen kız dep edin
erkäk ekän!* hey kızkardeş! sen
bunun bir kız olduğunu söyledin;
hayır o bir erkektir! - о сестрица!
ты говорила, что это дѣвица,
нѣтъ, это мужчина! - o Schwester!
du sagtest, dies sei ein Mädchen,
nein, es ist ein Mann! (P. d. V.
III,315,9); *aldındı uşkan (kaz)
erkägi ekän dedi, songu uşkan
urgaşı ekän dādi* ilerdeki uçan
(kaz) erkekti ama; arkadaki uçan
dişi, dedi - гусь, летѣвшій
впереди, былъ самецъ, а за нимъ
летѣла самка, говорила она - die
(Gans), die voraus flog, war ein
Männchen, die hinterher flog aber
ein Weibchen, sagte sie (P. d. V.
III, 291,31). **ayıtmağhık erkäk
turur ay ilig - cevabı tişi ot yätürsä
bilig* soru sorma (kendini dile
getirme) bir erkektir, ey Elik! Yanıt
ise bir kadındır, bilgiyi ortaya
çıkartır - вопросъ - это мужчина, о
Эликъ! отвѣтъ - это женщина,
она рождаетъ знание - das Fragen
(das Sichsagen lassen) ist ein
Mann, o Elik! die Antwort ist ein
Weib, sie bringt Wissen hervor (K.
B. 43,31; A979); **näçä miñ arıghıg
ärän erkägi - tişilärdin ötrü üzüldi
köki!* kaç bin mükemmel erkek
yaşadı, ki bunların kökleri kadın
yüzünden yok oldu! - сколько
тысячъ прекрасныхъ мужей
(жило), корни которыхъ
уничтожились изъ за женщинъ! -

wie viel tausend treffliche Männer
haben gelebt, deren Wurzeln der
Frauen halber zerstört worden sind!
(K. B. 129,5; A4523) {ED 223b
érkek, Sang. 70 érkek}

erkäktî: ärkäktî [Kır., < *erkäk* + *lî*]
= *ärkäklî*.

²erkäländîr-: ²еркäländîr (v) [Alt.
Tel., < *ärkälän* + *dîr*]

birini nazlandırmak,
hanımevladı yarmak - изнѣжить
кого-либо - Jemanden verzärteln,
verweichlichen.

²erkälät-: ²еркälät (v) [Kır.] =
ärkälät

baṭaṇdı erkälätpä! çocuğunu
hanımevladı yarma! - не изнѣжъ,
не избалуй своего ребенка! -
verzärtele nicht dein Kind!

¹erkän: ¹еркән [Sag. Koyb. Kaç.]

söge (kapının yanına dikilen
direk), eşik, kapı çerçevesi -
косякъ, порогъ, рамка двери - der
Thürpfosten, die Schwelle, der
Rahmen der Thür; *erkän altap
mindä pâr-çadır* eşiği geçerken
önce selam verdi - перешагивая
черезъ порогъ, онъ поклонился -
die Schwelle überschreitend,
grüsste er (P. d. V. II, 72,62).

³erkän: ³еркән [ایرکان, ارکان *ḥe;ḥn*
(Osm.), krş. *ärtä, ärtän*]

erken, sabah erken - рано,
рано утромъ - früh, früh am
Morgen; *ärkän äwlänän
yanıtmamış* erken evlenen
yanılmaz, çapkınlık yapmaz - кто
рано женится, не попадаетъ въ
распутную жизнь - wer früh
heirathet, verfällt nicht in

Ausschweifung (Ata.)

²erkäş: ²еркәш [Kkır.]

yüksek, yüksek yer -
возвышение, возвышенное
мѣсто - die Erhöhung, Anhöhe.

erkäy-: еркәй (v) [Kkır., < *ärk* + *äy*]

yükselte olmak, yükselmek -
быть возвышеннымъ, поднятымъ
- hoch, erhöht, erhoben sein.

erkäyt-: еркәйт (v) [Kkır., < *ärkäy* +
t]

kaldırmak, yükseltmek -
поднять - hochheben.

erkimci-: еркімчі [Kkır., krş. *ärkä*]

sevmek - любить - lieben.

^{*3}erkin: ³еркін [ارکیش (Çağ. bkz.
¹*ürkin*)]

serbest, bağımsız, bir şeye
bağımlı olmayan - свободный,
вольный - frei, ungebunden (Ş.
Sül. عزبه. تجرد ایرکینلیک. بیکار. مجرد.
{bkz. notlar; ED 220b érk}

⁵Erlik: ⁵Eplik [Sag. Koyb. Kaç.] =
Ärlık.

^{*6}erlik: ⁶eplik [ایرلیک (Çağ. bkz.
¹*ürlik*) < *er* + *lik*]

erkeklik gücü, erkeklik -
мужество, мужская сила -
männliche Kraft, die
Mannhaftigkeit. {ED 229a érlık,
Sang. 70 érlık}

^{*7}erlik: ⁷eplik [ایرلیک (Çağ. bkz.
²*ürlik*), < *er* + *lik*]

erli, bir kocası olmak, evli
kadın - имѣющая мужа - einen
Mann habend. {ED 192a ér}

³erlik: ²eplik [Kır. Kkır.] = ¹*ärlik*

erlîgîm cetmädi cesaretim
yetmedi -у меня храбрости не
хватило - ich hatte nicht den Muth

dazu.

²ermäk: **²ермәк** [Kır.] = *ärmäk*

eğlence, bir kimseyi eğlendiren nesne - удовольствие, предмет, который служить для удовольствия, который можно ласкать, забава - das Vergnügen, ein Gegenstand, der einem Vergnügen macht, den man liebkosen kann; *bu kıtapı ermäkkä oquman* bu kitabı eğlence olsun diye okumuyorum (isteyerek okumuyorum) - я не читаю эту книгу для удовольствия - ich lese dieses Buch nicht zu meinem Vergnügen.

ermän: **ермән** [Kır.] = *erbän*

pelin otu - полынь - Wermuth; *koy kör ermän cesä eti ermän tatıydı* koyunlar fazlasıyla pelin otu yerlerse etlerinin tadı pelin otu kokar - если овцы едят много полыни, то мясо ихъ отзывается полынью - wenn die Schafe viel Wermuth fressen, so schmeckt ihr Fleisch nach Wermuth.

***ersäl:** **epcäl** [عسأل (Uyg.), bkz. *ärzäl*]

haksız, kötü, alçak - низкий, гадкий - gemein, schlecht, niedrig; *bu ersäl yayıg dünyä kurtğa acun* bu alçak dünya, eski bir dünyadır - этот низкий миръ - старый миръ - diese niedrige Welt ist eine alte Welt (K. B. 24,5; A399); *yayıg ot bu dävlat itär hām buzar* - *hām ersäl turur tärk iriksä kaçar* bu baht alçaktır, geçicidir, kötüdür ve sıkıcı durumlarda mutlaka kaçar - это низкое счастье уничтожается,

оно гадко, и навѣрно убѣгаетъ, когда надоѣдаетъ - niedrig ist dieses Glück, es verhegt, es ist schlecht und entflieht sicherlich, wenn es überdrüssig wird (K. B. 29,26; A548); *ayur kıtkım ersäl inanma maña* diyor ki: kişiliğim kötü, bana inanma - онъ говарить: мой характеръ гадкій, не вѣрь мнѣ - er spricht: mein Charakter ist schlecht, glaube mir nicht (K. B. 33,20; A666); *yayıg dünyä ersäl kutı ävrülir* bu alçak dünya kötüdür; baht yön değıştirir - низокъ этотъ миръ, счастье переменчиво - gemein ist diese niedrige Welt, das Glück wendet sich (K. B. 100,34; A3533). {ED 238a ersäl}

***ersällik:** **epcällik** [عسأللىك (Uyg.), < *ersäl* + *lik* bkz. *ärzällik*]

kötülük - низость - die Schlechtigkeit; *mün ärmäz maña kör ersälligim* kötülüğüm bana yük değıl - моя низость не есть порокъ для меня - meine Schlechtigkeit ist kein Laster für mich (K. B. 34,7; A686); *dävlat sıfatı kıtkı ersällikin ayur* bahtın özelliklerinden, karakterlerinden ve alçaklıklarından söz ediyor - онъ говорить о свойствахъ, характерѣ и низости счастья - er spricht von den Eigenschaften, dem Charakter und der Niedrigkeit des Glücks (K. B. 33,10; AXVI). {ED238b- 239a ersällik}

²ert-: **²ерт** (v) [Kır. Kkır. Sag. Kaç. Koyb.]

1) = *ärt*

2) (Kır.) birisini yanında peşi

sıra götürmek, takip ettirmek - вести съ собою, заставить слѣдовать за кѣмъ - Jemanden mit sich führen, Jemanden folgen lassen; *törö kisini ertmäynçä äş kayda barmas* Sultan, maiyeti olmaksızın bir yere (atla) gitmez - Султанъ безъ провожатыхъ никуда не ѣздитъ - der Sultan reitet ohne Suite nirgends hin.

²ertä-: ²ertä (v) [Kır., < *er* + *lä*]

eyerlemek - сѣдлать - satteln; *ertägän at* eyerlenmiş at - осѣдланная лошадь - ein gesatteltes Pferd; *atın ertäp poŭğan son* atını eyerlediğinde - когда онъ осѣдлалъ лошадь свою - als er sein Pferd gesattelt hatte (P. d. V. III, 146).

⁵ertä: ⁵ertä [Kır. (Çağ. bkz. ⁴ärtä)] = ⁴ärtä

1) erken - рано - früh; *ertä äydön şıkkān* o, erkenden evden çıkmıştı (atla gitti) - онъ рано выѣхалъ изъ дому - er ist früh ausgeritten.

2) eski zamanda, erken dönem - прежнее время - die frühere Zeit; *ertädä bir bay boŭptı* geçmişte zengin bir adam vardı - жилъ однажды богачъ - es lebte einst ein reicher Mann (P. d. V. III, 296,13). {ED 202b érte, Sang. 69 érte}

ertäçi: ертäчи [Kır., < *ert* + *ä* + *çi*]

geriye kalanlar, diğerleri - остальные - die übrigen.

ertäk: ертäк [Kır., krş. ⁵ertä, ²ärtägi]

hikaye, masal - рассказъ, сказка - die Erzählung, das

Märchen; *batır ertägi* kahramanlık destanı - геройская сказка - die Heldensage; *ertäk aytadı* o, masal anlatıyor - онъ рассказываетъ сказки - er erzählt Märchen; *şın emäs ertäk* bu gerçek değil, bu yalnızca bir masal - это не истина, просто сказка - das ist nicht wahr, es ist blos ein Märchen.

***ertäki: ертäки** [ایرتاکی (Çağ. bkz. ²ärtägi, ¹ärtägi), < *ertä* + *ki*] (Ş. Sül. قصه حکایت افسانه. سوز قدیمی. داستان). {ED 202b, Sang. érteki}

ertäkşi: ертäкши [Kır., < *ertäk* + *çi*] masal dostu - сказочникъ - der Märchenliebhaber.

ertäkşil: ертäкшил [Kır., < *ertäk* + *çil*]

masal aşığı, masal dostu - любитель сказокъ - ein Märchenliebhaber.

²ertäñ: ²ertäñ [Kır.]

sabah - завтра - morgen; *ertäñ mağan kel!* yarın bana gel - приходи завтра ко мнѣ! - komm morgen zu mir! *pügün bitpägäni ertäñ bitirärmän* bugün bitirmedığım şeyleri yarın tamamlayacağım - что я сегодня не кончилъ, я завтра окончу - was ich heute nicht fertig gebracht habe, werde ich morgen vollenden; *ertäñgä-mäyn küt!* yarına dek bekle - жди до завтра! - warte bis morgen!

ertäñgi: ертäңгi [Kır., < *ertäñ* + *gi*]

sabahleyin - завтрашний - der morgende; *ertäñgi kün* ertesi gün - завтрашний день - der morgende Tag.

²erttir-: ²ерттір (v) [Sag. Koyb. Kaç. Kır.] = *ärttir*.

²erü: ²epü [Kır., krş. *ärinç, äriç, ärim*]

oturum, sükunet, dinlenme, soluklanma, yerleşme - остановка, спокойствие, роздыхъ - der Aufenthalt, die Ruhe, das Ausruhen, das Sichniederlassen; *erümüşiz?* artık yerleşik mi yaşıyorsunuz? - вы больше не кочуете? - lebt ihr jetzt angesiedelt? *ertän erü bołamız* yarın mola vereceğiz - завтра у насъ будетъ дневка - morgen halten wir einen Ruhetag (während einer längeren Fahrt).

erüdik: epüdik [Kır., < *erü* + *lik*]

yeni taşınan komşuya, dinlenirken verilmesi gereken yemek - хлѣбъ-соль, которую сосѣдъ обязанъ дать прикочующему аулу во время отдыха - die Bewirthung (Speise), die die Nachbarn dem herbeiziehenden Aule während der Ruhezeit zu verabfolgen haben.

erülik: epülik [Kır., < *erü* + *lik*] = *erüdik*.

²erzäk: ²epzäk [Kır.] = *ärzäk*.

¹⁰es-: ¹⁰ec (v) [Koyb. Sag.] = *äş* (Kaç.), *äşit, işit, esit*]

duymak, algılamak - слышать, понимать - hören, vernehmen; *eş-şar* (Sag.) duyuyor (Sag.da ulaşlı şekli *estip*‘tir, diğer bütün biçimlerde “t” kaybolmuştur) - онъ слышать - er hört (im Sag. lautet das Gerundium *estip*, in allen anderen Formen ist das verloren

gegangen); *essän-dä espäcık pot* (Kaç.) duyuyorsan da duymuyormuş gibi yap - если ты и слышишь,дѣлай видъ, какъ будто ты не слышишь - wenn du auch hörst,thue als ob du nicht hörst (P. d. V. II, 537,174).

***¹²es: ¹²ec** [ايس (Çağ. bkz. ²äs)]

akıl, bellek - умъ, разумъ, память, сознание - der Verstand, der Sinn, das Gedächtniss, die Besinnung. {Abuşka 648 és, Sang. 71 és}

***¹³es-: ¹³ec (v)** [اسمك (Çağ. bkz. ⁷äs-)]

esmek, üfürmek - дуть - wehen, blasen. {ED 240b és-, Sang. 71 és-}

²es: ²ec [Kır.] = *‘äs*

hafıza - память, умъ - das Gedächtniss, der Sinn; *esi çok kisi* hafızası zayıf kimse - человекъ, который имѣетъ слабую память - ein Mensch, der ein schlechtes Gedächtniss hat; *eskä satdı* hatırlıyordu - онъ вспомнилъ - er erinnerte sich; *men esimdän ayrıldım* hafızamı kaybettim - я потерялъ память - ich habe mein Gedächtniss verloren; *esimä tüstü* aklıma geldi - я вспомнилъ - es ist mir eingefallen; *esî ketkän* aptallaştı - онъ оглупѣлъ, сталъ идіотомъ - er ist dumm, blödsinnig geworden; *bu istî esinä at!* bu meseleyi dikkate al! - обрати вниманіе на это дѣло! - berücksichtige diese Angelegenheit!

⁶es: ⁶ec [Sag. Koyb. krş. yûş (Alt.), 𐰽𐰺𐰍 (Moğ.), *ät* (Uyg.)] = *‘äs, ät*

taşınabilir mal, çadırda bulunan her şey (araç gereç, giysi, halılar,

değerli eşyalar vs.) - движимое имущество, собственность, товаръ, все что находится въ юртъ - bewegliches Eigenthum, Habe, Waaren, Alles was sich in der Jurte befindet (Geräthe, Kleidung, Teppiche, Kostbarkeiten etc.); *arık es yasal yollarla edinilmiş mallar* - благоприобретенное имущество - rechtlich erworbene Habe; *ezinā es kozıt-tır* (Sag.) mala mal katıldı - къ имуществу прибавляется имущество - zu der Habe sammelt sich Habe (P. d. V. II, 308, 177).

⁸es-: ⁸ec (v) [Sag. Koyb. Kır.] = ⁷äs, äş

1) *savurmak* - вѣять - worfeln.

2) *kürek çekmek, kayık sürmek* - грести, управлять лодкою - rudern, ein Boot führen; *kayktı es ar cakka şığarğa!* (Kır.) *kayığı diğer yana çek* (kürekle) - направляй лодкуна другую сторону! - rudere das Boot zur anderen Seite!

⁹es-: ⁹ec (v) [Kır.]

bir ipi yumak haline getirmek - крутить, сучить веревку, нитку - eine Schnur, einen Faden zusammendrehen; *arқан, cip esādi ipi yumak haline getirdi* - онъ крутить веревку, нитку - er dreht eine Schnur, einen Faden zusammen.

²esāk: ²ecāk [Kır.] = *äşāk, işāk, eşāk*.

³esān: ³ecān [Kır. Kkır.] = ¹äsān

sağlıklı, iyi durumda - здоровый, благополучный, въ хорошемъ положеніи - gesund,

wohl, in gutem Zustande; *esān cettīm esenlikte vardım* - я благополучно доѣлъ - ich bin gut hingekommen; *esān bot! esān aman! çok yaşa* - прощай! - lebe wohl! *aman esān dādī onunla selamlaştı* - онъ поздоровался съ нимъ - er hat sich mit ihm begrüsst; *mał canıñ esānmā?* sende her şey (hayvanlar ve gönül) iyi mi? (günlük selamlaşma) - всѣ-ли (скотъ идуши) у тебяздаровы? (обыкновенное привѣтствие) - ist Alles (Vieh und Seelen) bei dir woh! (gewöhnlicher Gruss); *esān bōtsam kelärmin sağlığım iyi olursa mutlaka gelirim* - если я будуздоровъ, я непременно приду - wenn ich gesund bin, komme ich ganz bestimmt.

esāndās-: äcāndāc (v) [Kır.] = *äsānlāş*

selamlaşmak - поздороваться - sich begrüßen; *esāndāsip amandasıp kirdi içeri girip selam verdi* - онъ вошелъ и поздоровался - er trat ein und begrüßte sich; *esāndāsip amandasıp kettī vedalaşip gitti* - поздоровавшись, онъ ушелъ - er nahm Abschied und ging fort.

²esār: ²ecāp [Kır., krş. es]

aptal, saçma - глупый, гелкомысленный - dumm, leichtsinnig, albern.

esi-bas: eci-bac [Kır., < *äs + kāk*]

kürek, dümen - весло - das Ruder.

²esik: ²ecik [Kır.] = *äşik*

kapı - дверь - die Thür; *ağaç*

esik tahta kapı - деревянная дверь
 - eine hölzerne Thür; *kis esik*
 kapının üzerine asılı keçeden perde
 - войлочное покрывало надъ
 дверью - der über der Thür
 befindliche Filz-Vorhang.

esiktä-: eciktä (v) [Kır. östl., < *äsik* +
lä]

kapı yarmak, çadırın önüne
 kapı asmak - сдѣлать двери,
 прикрѣпить дверь къ юртѣ - eine
 Thür machen, eine Thür an der
 Jurte befestigen; *üydü esiktädi*
 çadıra kapı yaptı - онъ снабдилъ
 юрту дверью - er hat die Jurte mit
 einer Thür versehen.

esiktî: eciktî [Kır., < *esik* + *lî*]

kapılı - снабженный дверью,
 имѣющий дверь - mit einer Thür
 versehen, eine Thür habend; *eki*
esiktî üy iki kapılı ev - домъ съ
 двумя дверьми - ein Haus mit
 zwei Thüren.

⁴esil: ⁴ecil [Kır.]

bir ünlem - восклицание - ein
 Ausruf; *esil atım bootsa!* keşke bir
 atım olsaydı - о, если бы у меня
 была лошадь! - ach, wenn ich doch
 ein Pferd hätte! - *esil seni mäl!* al
 bakalım! sana bu öğretilecek - вотъ
 тебѣ! постой, вотъ тебѣ! - da hast
 du es! das wird man dir beibringen!
esil basımay! ay zavallı başım! -
 ахъ, бѣдная моя головушка! -
 ach, mein armer Kopf!

esil-: ecil (v) [Kır., < *es* + *l*] = *äşil*

1) kürek çekmek, suda gitmek
 - ѣхать на веслахъ, плыть по
 рѣкѣ - rudern, auf dem Wasser
 fahren.

2) akıllı, tecrübeli olmak,
 tecrübe edinmek - быть умнымъ,
 опытнымъ, испытать - klug,
 erfahren sein, Erfahrungen machen;
köñüldänip esilip kettim artık
 akıllandım - я теперь умнѣ сталъ
 - ich bin jetzt klüger geworden.

³esir-: ³ecip (v) [Kır.]

sarhoş olmak - опьянѣть -
 betrunken werden; *işip esirgän*
 sarhoş oldu - онъ напился - er hat
 sich betrunken.

***esirgä-: eciprä (v)** [ایسیرکاماک (Çağ.
 bkz. *äsirgä-*)]

1) esirgemek - быть
 сострадательнымъ, сожалѣть -
 mitleidig sein, bemitleiden.

2) esirgemek (kötülüklerden
 vs.) korumak - быть
 милостивымъ, защищать,
 сохранить - gnädig sein, in
 Schutznehmen, bewahren gegen
 Feinde oder widrige Verhältnisse
 helfen; (Ş. Sül. بر آدمه عاطفت ایتمک بر
 بی قورمق. صیانت ایتمک. وقایه ایتمک. بر
 {ED 252b
 {نسنة بریسندن دریغ ایتمک
 {ésirge- }

²esirik: ²ecipik [Kır.] = *äsirik*

1) sarhoş - пьяный -
 betrunken.

2) deli, delice - глупый -
 dumm, thöricht.

esiris-: ecipic (v) [Kır., < *äsir* + *ş*]

sarhoş olmak, dumanlanmak
 (bir çok kişilerce söylenir) -
 напиваться вѣстѣ - sich
 berauschen, sich betrinken (von
 mehreren gesagt).

esirkä-: ecipkä (v) [Kır., < *esir* + *kä*]

acımak - сожалѣть -

bemitleiden; *onúñ üstü bası cırtığanın körüp bek äsirkädim* başının nasıl parçalandığını görünce, en büyük acıyı duyumsadım - увидѣвъ, какъ голова его была разбита, я сильно жалѣлъ его - als ich sah, wie sein Kopf zerschlagen war, empfand ich das grösste Mitleid; *agañdı esirkä!* kardeşini esirge, kardeşine acı - пожалѣй брата своего! - habe mit deinem Bruder Mitleid!

esit-: ecit (v) [Kır.] = *äşit*

duymak, algılamak - слышать - hören, vernehmen; *esitkän söz* duyulmuş söz - услышанное слово - ein gehörtes Wort; *munú ästip pildim* duyduğumda biliyordum - я узналъ это по слуху - als ich es gehört hatte, wusste ich es; *bu kabarnı äsittinmä?* bu yeniliği (havadisi) duydun mu? - слышалъ-ли ты эту новость? - hast du diese Neuigkeit gehört? *birdämä esitpädim* hiçbir şey duymadım - я ничего не слыхалъ - ich habe durchaus nichts vernommen.

esiyä: ecijä [Kır. (?) Bdg.]

kenar, sahil, çevre - крѣя, берегъ, окружность - der Rand, das Ufer, die Umgebung; *sunúñ esiyäsí mínän cürüp keldim* nehir kenarı boyunca geldim - я пришелъ по берегу рѣки - ich bin am Ufer des Flusses entlang gekommen; *tavnuñ esäyäsí* dağın nehri - подошва горы - der Fuss des Berges.

eskäk: eckäk [Kır., < *es* + *käk*]

aptal, deli - глупый - dumm, thöricht.

¹eskär-: ¹eckäp (v) [Kır., < *äs* + *kär*]

birine bir şeyi hatırlatmak - напомнимъ, вспомнить - Jemanden an etwas erinnern, Etwas Jemandem in's Gedächtniss rufen; *seni eskärämín* sana hatırlaytacağım - я не забуду тебя - ich werde dein gedenken; *bu istí eskär!* hatırla bunu! - не забудь это! припомни это! - denke daran!

²eski: ²eckí [Kır. Kkır. (Çağ. bkz.

¹äski] = *äski*. {ED 246b *éski*}

⁴eski: ⁴eckí [Sag. Koyb.] = *äskik*

dümen, kürek - весло - das Ruder; *sondağı eski dümen* - руль - das Steuerruder.

^{*3}eskir-: ³eckip (v) [اسكیرماك (Çağ.), < *eski* + *r*, bkz *¹äskir*]

eskimek - старѣть, ветшать, изнашиваться, тлѣть - alt werden, sich abnutzen, verbraucht werden, vermodern (Ş. Sül. كهنه و فرسوده اولمق). {ED 246b *éskir*-}

²eskir-: ²eckip (v) [Sag. Koyb.] = *äskär*

bildirmek, duyurmak, ilan etmek, hatırlatmak - дать знать, сообщить, объявить, припоминать - wissen lassen, machen dass man etwas höre, mittheilen, anzeigen, erinnern.

eskiril-: eckipil (v) [Sag. Koyb., < *äskir* + *l*]

bildirilmek - быть сообщеннымъ - mitgetheilt werden.

^{*3}eslä-: ³eclä (v) [Çağ(يسلا مَك bkz.

²*äslä-*), < *es* + *lä*]

dikkate almak, göz önünde bulundurmak - взять на умъ, обратить внимание - in den Sinn nehmen, beachten. {Sang. 72 *ésle-*, Abuşka 648 *ésle-*}

***eslik: ecli** [l̥ < ,).Çağ. DT(يسليك *es* + *lik*]

mantıklı, idraklı - разумный - vernünftig, verständig. {Sang. 71 *és*}

²**esnä-: ²esnä (v)** [Kır. (Çağ. bkz. ¹*äsnä-*)] = *äsnä*. {ED 249a *ésne-*}

esnäyiş: esnäjiş [Krm. استنایش (Osm.)]

1) (Krm.) *esneme tarzı* - манера зѣвать - die Art zu gähnen (K.).

2) *esneklik* - эластичность - die Dehnbarkeit, Elastisität.

²**estä-: ²esträ (v)** [Sag.]

deriyi yumuşayana kadar ovuşturmak - мять кожу - das Leder weich reiben.

²**estän-: ²estän (v)** [Sag. Koyb., < *es* + *lä* + *n*, krş. *ästän*]

sakin olmak, sakin davranmak - удержаться, быть спокойнымъ - an sich halten, sich ruhig verhalten.

¹**estí: ¹estī** [Kır., < *es* + *li*, krş. *esli, äslik*]

akıllı, idraklı - умный, разумный - klug, verständig; *estí boısañ tıñdarsın aqlın varsa (beni) dinlersin* - если ты уменъ, то послушаешь - wenn du klug bist, so wirst du (auf mich) hören.

²**esti-: ²esti (v)** [Kır.] = *esit*.

²**estík: ²estīk** [Sag. Koyb., < *äs* + *li*]

varlıklı, paralı, zengin -

имѣющій имущество, зажиточный, имѣющій при себѣ деньги, богатый – Eigentum habend, wohlhabend, mit Geld versehen, reich; *ebi estik potdı evi mal-mülkle dolup taştı* - юрта его стала полна имущества - seine Jurte füllte sich mit Habe.

estıl-: estıl (v) [Kır. Sag. Koyb., < *äsit* + *l*]

işitilmek, taşınmak, duyulmak (dedikodu için) - быть слышаннымъ, распространеннымъ - gehört werden, verbreitet werden (von Gerüchten); *bu kadar är cerdä estılä* (Kır.) *bu dedikodu her yerde yayılmış* - эта новость вездѣ слышится - dieses Gerücht ist überall verbreitet.

*¹⁰**eş: ¹⁰eş** [l̥.Çağ. D(تش.), ۱۰۱۱, ۱۰۱۱ (Uyg.) bkz. ¹*äş: ¹äu*]

1) *yoldaş, arkadaş (yol arkadaş)* - спутникъ, товариш - der Gnosse, gefährte; *tağı ta anıñ eşlari* (Uyg.) *yoldaşları da arkadaşları da* - также его товарищи - auch seine Gefährten (K. B. 2,8; A7); *yağıtarı eş tep boyun ağdılar* (Uyg.) *düşmanları ona dost deyip boyun eğdiler* - враги его пазывали его товарищемъ и гнули шею - die Feinde nannten ihn ihren Gefährten und beugten den Hals (K. B. 26,6; A450).

2) (Uyg. bkz. ¹*äş*) *eş(li)*, *yaşı, karşılık(lı)* - подходящий, соотвѣтствующій, панданъ - paarig, gleichartig, Pendant; *tağı bir saña eş tuş ot ay kadaş* (Uyg.)

ikinciler sana eş olanlardır (sana denk olanlardır), ey dostum - вторые тѣ, которые тебѣ ровесники, о другъ! - die Zweiten sind die dir Gleichgestellten, o Freund! (K. B. 120,16; A4181); *uluğ boldı eş tuş ara bālgülük* (Uyg.) o yaşlıları arasında büyüktü, bu böyle bilinmektedir - онъ былъ великимъ между ровесниками, это извѣстно - er war gross unter den Altersgenossen, das ist bekannt (K. B. 66,8; A1694). {ED 254a eş}

^{*11}eş-: ¹¹eш (v).Çağ. bkz(اشمك[⁵äş-])

1) kürek çekmek - грести весломъ - rudern; *elik eşmāk* (Çağ.) (çıplak) ellerle dövüşmek - драться руками - mit den Händen kämpfen; و سلام اشيب اليك ايچيددين چريك نينيك قالين تسلام Bb. 343) çok(چيقتى لار sayıdaki ordunun orta yerinden savaşıarak sağ salim kurtuldular - сражаясь они здорово и невредимо выбрались изъ среды многочисленного войска - kämpfend entkamen sie, gesund und ohne Schaden, aus der Mitte des zahlreichen Heeres. {?}

2) (Çağ.) eşmek, tırmalamak, tırmıklamak, kazımak, deşmek (tavuklar için) - рыть, шариться - kratzen, scharren, graben (von Hühnern). {ED 255b eş-}

3) (Çağ.) dolamak, hızlı bir şekilde döndürmek - сучить, прясть, ввить - zusammendrehen, drillen. {Abuşka 648 eş-, ED 255b eş-}

³eş-: ³eш [Kır., = Far. ه =]جاش

eş nemā bilmās, eştāmā bilmās hiçbir şey bilmez - онъ ровно ничего не знаетъ - er weiss durchaus Nichts.

⁶eş-: ⁶eш (v) [Kkır.] = ⁵äş 5).

⁸eş-: ⁸eш (v) [Kaç.] = ⁷äş.

^{*eşäk}: ^eшäk .Çağ.) bkz(ایشاک[^äşäk] eşek - осель - der Esel. {260a eşek}

^{eşän} [Kkır.]

eşän kудay Allah'ın bir sıfatı - имя Бога - ein Epithoten Gottes.

^{*eşid}-: ^eшid (v) [سرحم (Uyg. bkz. ^äjüt-)]

duymak, işitmek - слышать, услыхать - hören; *nägülig tesän ayayın saña - eşitgil sözümni ay ärsig toña* eğer onu bilmek istersen sana söyleyeyim, sözümü dinle ey yüce - если ты хочешь знать, то я тебѣ скажу, ты слушай мои слова, о благородный великій! - wenn du es wissen willst, will ich es dir sagen, du höre meine Worte, o edler Grosser! (K. B. 18,7; A196); *nägü ter eşitgil özin tutğan är!* dinle, kendine hakim kişi ne der - послушай, какъ говорить челоуѣкъ, владѣющій собою! - höre, wie der sich selbst Beherrschende spricht! (K. B. 43,17; A965); *yana aydı Elig eşittim munı* Elik tekrar tekrar dedi: bunu duydum - опять говорилъ Эрикъ: я услышалъ это - abermals sprach Elik: ich habe dies gehört (K. B. 65,25; A1677). {ED 257b-258a}

^{*eşidtür}-: ^eшidтŷp (v) [(Uyg.), < eşid + tür bkz. ²äştür-]

duyurmak, bildirmek -
заставить слышать, датъзнать - zu
hören geben, wissen lassen; *sān
ävdä küdāz, kālsä eştür maṇa!* onu
evde bekle, gelince bana bildir - ты
ожидай его дома, а если онъ
придетъ, даймнѣ знать! - erwarte
ihn im Hause und wenn er kommt,
lass es mich wissen! (K. B. 141,25;
A5022). {ED 258b eşidtür-}

***eşik:** **emik** [Kkır. (Uyg. bkz. *äjük*,
Çağ. bkz. ¹*äşik*)] = *äşik*.

kapı - дверь - die Thür; ایشیک
Çağ.) kapıcı (اغاسی - смотритель
надъ дверыми - der Thüraufseher.
{ED 260a eşik}

***eşik:** **emik** [سپىخىك (Uyg. bkz. *äjik*
)], krş. *äşik, işik, esik, ezik*]

kapı - дверь - die Thür; *ḳayu
sıḡnu kaldi, tilädi köşik* (سپىخىك) -
ḳayu kaldi ärsä (سپىخىك) *kör, öptü
äşik* (Uyg.) birçok insan sürüler halinde gelip
sıra için (giriş izni için) yalvardı, başkaları ise berîye
gelip, kapıyı öpüyorlardı - большими
толпами явились нѣкоторые и
просили очереди (для аудіенціи),
другіе пришли, смотри, и
цѣловали дверь - viele strömten in
Scharen herbei und baten um die
Reihenfolge (zum Einlasse), andere
kamen herzu, sich, und küssten die
Thür (K. B. 26,7; A451). {ED 260a
eşik}

***eşiklik:** **emiklik** [ایشیک (Çağ. bkz. *emiklik*)]
eşik + lik]

eşiklik, kapının bulunduğu yer
- мѣсто, гдѣ находится дверь -
die Stelle, wo sich die Thür
befindet. تورلیک لیک ایشیک (*äşiklik
türlik*) çok yakında - совѣмъ

близко - ganz in der Nähe; دمپيا بير
اتيب اوق بير منقا يردين تورلیک لیک ایشیک
Bb 137) bir piyade asker(فاجتى
hemen çok yakınımda bana doğru
bir ok atıp kaçtı - одинъ пѣшій
выстрѣлилъ въ меня съ очень
близкаго разстоянія и скрылся -
ein Fussoldat schoss auf mich ganz
in der Nähe einen Pfeil ab und
entfloh; كيشين ايدىواسى شير كيه ينل تنب
دى يوب الكرك تورالیک ايك تورلیا
(Bb 500) Tembel, bir başka insanla
birlikte hemen birliğinin önünde
bulunuyordu - Тенбель съ
другимъ лицомъ держался предъ
войскомъ своимъ въ очень
близкомъ разстояніи - Tenbel
hielt sich mit einem anderen
Menschen ganz dicht vor seiner
Mannschaft. {ED 261a eşiklik}

***eşil-:** **emil (v)** [Kkır., < *äş + l*]

çözölmek (bağcık), kopur
dökölmek/ saçılmak - разойтись (о
шнуркѣ), расходиться, распадать
- sich aufdrehen (von Schnüren),
sich auflösen, zerfallen,
zerbröckeln.

eşilmä: **emilmä** [Kkır., < *äşil + mā*]

toprak kayması, dağ
eteklerinde biriken çakıl taş yığını,
ya da kum - груды мелкихъ
каменей, образующіяся отъ
распадающихся скалъ - der
Bergsturz, das Geröll, der
Bergsand.

***eşit-:** **emir (v)** [تمكيشيا (Çağ. bkz.
äşit-)]

duymak, işitmek - слышать,
услыхать - hören. {ED 258a eşit-}

eşkä: **emkä** [Kır.] = *äşkä*

¹eşki: **¹eşki** [Kır.] = *äçki*

keçi - коза - die Ziege; *Ak-eşki*
Kopal'da bir akarsu (Kırgız
bozkırında) - рѣка около Копала -
ein Fluss bei Kopal (in der
Kirgisensteppe).

***eştil-:** **eştil** (v) [ایشیتلمک (Çağ.),
سەيتىگە (Uyg.), < *eşit* + *l*, bkz. *äştıl-*]

işitilmek, duyulmak - быть
слышаннымъ - zu hören sein. {ED
258b *éştıl-*}

⁴eştîr-: **⁴eştîp** (v) [Kaç.] = ³*äştîr*.

***¹¹et-:** **¹¹et** (v) [(Uyg., Çağ. bkz. ⁵*ât*)
krş. *et, it, äd*]

1) yapmak, etmek, işlemek,
hazırlamak - дѣлать, сдѣлать,
совершить - machen, thun,
verfertigen; *bu at mǎñü boıdı, ädär
kǎñ kudu* (Uyg.) (o zaman) onun adı
ebedidir ve bu büyük baht hazırlar -
(тогда) это его имя вѣчное и это
составляетъ большое ечаііе -
(dann ist) dieser sein Name ewig
und das bereitet ein grosses Glück
(K. B. 15,16 ; A115); *ätiglı bayatım
nätäg ätti öz - ädä bǎrti, tüzdi,
yaraşturdı tüz* Tanrım, yaratanın
yaptığı gibi her şeyi yaptı; her şeyi
hazırlayıp düzeni koydu - какъ мой
творящій Богъ устроилъ все, такъ
онъ все сдѣлалъ, уравниалъ и все
привелъ въ порядокъ - wie es
mein Gott, der Schöpfer,
eingerichtet, so machte er Alles,
richtete Alles her und brachte es in
Ordnung (K. B. 16,16 ; A146); *Elig
ätti, tüzdi, bayudı* (بودى) *budun*
(Uyg.) İlig şimdi bunu hazırladı,
sağladı ve halkı yükseltti - Эликъ
сдѣлалъ это, устроилъ и

возвысилъ народъ - Elik richtete
es jetzt her, besorgte es und erhöhte
das Volk (K. B. 26,4 ; A449); *ğara
täñsizin barça bağlär ädär* (Uyg.)
Beyler, kötü halkın tüm uygunsuz
kötü davranışlarını düzeltir - всѣ
невзгоды народа улаживаютъ
князя - die Fürsten machen alle
Ungehörigkeiten des gemeinen
Volkes (wieder gut) (K. B. 84,26 ;
A2107).

2) (Osm. Çağ. bkz. ⁵*ât-*) yazı
dilinde, Müslümanlarda konuşma
dilinde de yardımcı eylem ât'in
eklenmesiyle yabancı (Ar. Ve Far.)
temel sözcüklerden eylem
yapılmaktadır, örneğin: въ
письменномъ языкѣ и вообще у
магометанъ прибавляется
вспомогательный глаголъ ât къ
иностраннымъ (арабскимъ и
персидскимъ) именамъ
существительнымъ для
образованія глаголовъ - in der
Schriftsprache und auch bei den
Muhammedanern in der
gesprochenen Sprache werden
durch Hinzufügung des Hilfsverbs
ât aus fremden (arabischen und
persischen) Hauptwörtern Verba
gebildet, z. B. *rahmät ätmäk*
teşekkür etmek - благодарить -
sich bedanken; *işarät ätmäk* işaret
etmek - подать знакъ - ein Zeichen
geben; *bär bad* (□□□□□) *ätmäk*
berbat etmek, yok etmek -
уничтожить, разорять -
vernichten, zerstören; *du'a ätmäk*
dua etmek - молиться - beten etc.
{ED 36a-37b ét}

³et: ³er [Kır. Kkır. Sag. Koyb. Kaç.(Çağ. bkz. ²ät)] = ²ät

1) et - мясо - das Fleisch; *koş etî* (Kır.) kuzu eti - баранина - das Schaffleisch; *sîr etî* (Kır.) dana eti - говядина - das Rindfleisch. {ED 33b ét}

2) *vücut, beden* - тѣло - der Körper; *etîm avrtma!* (Kır.) bedenime acı verme - не причиняй боли моему тѣлу! - füge meinem Körper keine Schmerzen zu!

⁶et-: ⁶er (v) [Sag. Koyb. Kaç. Kır. (selten)] = ⁵ät *üküs etti* (bir şeyin, bir yerin üzerinden) geçti - онъ шагнулъ - er schritt.

²etäk: ²eräk [Kır. Kkır.(Çağ. bkz. ¹ätäk)] = *ätäk*

etäğînâ sardı eteğine koydu - онъ положилъ въ подоль - er legte es in den Rockschooss; *bağanı etäğînâ oradı* çocuğu eteğine sardı - она завернула рабенка въ подоль - sie wickelte das Kind in den Rockschooss. *اینگک. دوتونک بینى* (Selç. 142) eteğini tutun ve beni bulun - держитесь за подоль ихъ и черезъ это найдите меня - haltet euch an ihrem Saume und findet dadurch mich; *اوغوز خان نینگ* (Abg. 17) Oğuz Han'ın eteğine yapıştılar - они присоединились къ Огузь-Хану - sie verbanden sich mit Ogus. Chan; *ätäkiñni tür!* (Çağ. V.) {ED 50a étek}

*etäklä-: etäklä (v) [ایتاکلاماك] (Çağ. bkz. *ätäklä-*), < *etäk + lä*

1) eteğine toplamak - брать, собирать въ подоль - in den

Rockschooss nehmen, sammeln (Ş. Sül. *ایتکه بر شیى طولدرمق*).

2) *ceplerini oldurmak* - набивать себѣ карманы - sich die Taschen voll stopfen.

3) *eteğiyle yellenmek* - махать подоломъ, чтобы прохладиться - sich mit dem Rockschoosse Kühlung zufächeln (Ş. Sül. *اتك صلايوب ايلله مك*). {ED 50a étek, Sang. 65 étekle-, Abuşka 649 étekle-}

etäktä-: etäktä (v) [Kır., < *etäk + lä*] = *etäklä*

eteğinden tutmak - схватить за подоль - beim Rockschoosse fassen; *et ätäktäp tut anı!* eteğinden sıkıca tut - держи его заподоль! - fasse ihn beim Rockschoosse fest!

etäktäl-: etäktäl (v) [Kır., < *etäktä + l*]

eteğinden tutulmak - быть схваченнымъ, удержаннымъ за подоль - am Rockschoosse festgehalten werden.

etäktî: etäktî [Kır., < *etäk + lî*]

geniş veya uzun etekli giysi - съ широкимъ подоломъ (платье) - ein Kleid mit breiten oder langen Schößen.

etig: etir [ایگ] (Uyg.), < *et + g* bkz. ³ätik]

eylem, davranış - дѣяніе, дѣятельность - die That, das Thun; *ölümün unutma etigün kıtın!* ölümünü unutma ve amelini (sana gerekeni) yap! - не забывай своей смерти и дѣлай свое дѣло! - vergiss deinen Tod nicht und thue deine That (was dir zukommt)! (K.

B. 173,33; A6091); *adınısıg körümän bu kün kıtk etig* görüyorum bugün başka bir davranış sergiliyorsun - сегодня я вижу, что твой нравъ и твое дѣяніе измѣнились - heute, sehe ich, hast du ein anderes Benehmen und Handeln (K. B. 41,17; A777); *ölürin bilip kıtmış özgä etig* öleceğini bildiği için gereken her şeyi yapıyordu - зная, что онъ долженъ умереть, онъ совершалъ все необходимое - da er weiss, das er sterben muss, verrichtete er alles Nöthige (K. B. 19,7; A258); *özingä kăräğini kıtdı etig* öğretilen her şeyi yapıyordu - онъ сдѣлалъ все, что для негобыло необходимо - er that Alles, was ihm gezimte (K. B. 27,6; A475); *taķı bir sav altun kăräk ay tätig - anı işlätip etsä özgä etig* eve üstelik altına da ihtiyacı var, ey sen keskin akıllı! Onu işletecektir, üzerine düşeni mutlaka yapacaktır - ему нужно золото, о остроумный! пусть онъ даетъ ему дѣйствовать, оно ужесдѣлаетъ свое - ausserdem braucht er noch das Gold, o, du Scharfsinniger! er lasse es wirken, es wird schon das Seine thun (K. B. 27,16; A483); *ķamuğ işkă bilgin bu kıtsa etig* her işi bilgisiyle yapa - во всѣхъ дѣлахъ пусть онъ дѣйствуетъ знаніемъ - möge er bei allen Dingen mit Wissen wirken (K. B. 92,6; A2482); *etingü kăräk män yarınķı etig* yarın yapılması gerekeni (bugün) yapmalıyım - (уже сегодня) я долженъ сдѣлать

завтрашнее дѣло - ich muss, was morgen zu thun ist, (heute) ausführen (K. B. 162,1; A5698). {ED 50a,b etig}

²**etik:** ²**erik** [Kır. Kkır.] = *ätik*

sert tabanlı ve topuklu çizmeler - сапоги съ твердыми подошвами и каблуками - Stiefel mit harten Sohlen und Absätzen.

***etil-:** **etil** (v) [ایتماک] (Çağ. bkz. ²*ätil-*) = *ädil*

yapılmak, edilmek - быть сдѣланнымъ - gemacht werden. {ED 56b étıl-}

***etin-:** **etin** (v) [ئەتین] (Uyg. Çağ. bkz. *ädin-, ätin-*), < *et + n*

edinmek, kendisi için yapmak, bir şey yapmak (kendisine özellikler kazandırmak anlamında) - сдѣлать для себя, сдѣлаться - für sich thun, sich zu etwas machen; *mälikkä năgü tăg etingü* (Glosse: *ķıtmak*) *kăräk* beye karşı nasıl davranılması gerektiği - какъ слѣдуетъ дѣйствовать въ отношеніи царя - wie man gegen den Fürsten handeln muss (K. B. 6,17; A46); *bu (yărdä) kim edgü etinsä ķişi* burada kim iyi davranıyorsa - кто здесь хорошо дѣйствуетъ - wer hier gut handelt (K. B. 19,2; A253); *usanma yarınķı işiñni etin!* yardıma güvenme, kendi işini kendin yap! - не полагайся на помощь, сдѣлай самъ свои дѣла! - verlasse dich nicht auf Hülfe, führe sebst deine Geschäfte aus! (K. B. 53,9; A1278); **2)** (Uyg. bkz. *ädin-*) yapmak, davranmak, etkin olmak -

дѣйствовать, поступать - handeln, wirken. {ED 61b étin-}

***etiş-: етиш (v)** [ایتیشماک (Çağ. bkz. *ätiş-*), < *et* + *ş*]

birlikte yapmak, bir işte birbirine yardım etmek - сдѣлать вмѣстѣ, помочь другъ другу въ работѣ - etwas zusammen thun, sich bei der Arbeit helfen; *asuw ätişirmin* (Kom.) aynısı - id. {ED 73a étiş-}

***etişlâ-: етишлâ (v)** [ایتیشلاما (Çağ. V. bkz. *ätişlâ-*)]

birlikte çalışmak - вмѣстѣ работать - zusammen arbeiten. {ED 73a étiş-}

***etkür-: еткүр (v)** [ایتکورماк (Çağ. bkz. *ätkür-*), < *et* + *kür*] = *ettir*. {ED 37b ét-}

***etküž-: еткүз (v)** [ایتکورزماк (Çağ. bkz. *ätküž-*), < *et* + *küz*] = *ättir*. {ED 37b ét-}

etmä: етмâ [Kkır.]

tüfek, ateşli silah - оружие - die Waffe, das Geschoss.

etşil: етшил [Kır., < *ät* + *çil*, krş. *ätsäk*]

etçi (eti seven) - любитель мяса - Liebhaber von Fleisch.

ettî: еттî [Kır., < *ät* + *lî*].

ettîk: еттîк [Sag. Koyb. Kaç.] = *ätli*.

²ettîr-: ²еттîр (v) [Kır.] = *ättir*.

***ev-: ев (v)** [(Uyg.), bkz. ⁸*äp-*, ⁴*äv-*] acele etmek - спѣшить - sich beeilen; *evä kıtılmış işlär nâçä yeg boğur* - *evä yesä aş sū nâçä ig buğur* (Uyg.) acele yapılan işler birçok zarar getirir, acele yenmiş yemek (ise) birçok hastalık - дѣла, исполненные поспѣшно,

приносять много вреда, если ѣсть пищу поспѣшно, то находишь много болѣзней - eilig ausgeführte Geschäfte bringen vielen Schaden, eilig verzehrte Speise viele Krankheiten (K. B. 76,27; A1998); *biri evsâ biri amutluk tilär* (Uyg.) biri acele etse diğeri sükunet arzular - одинъ спѣшить, а другой желаетъ спокойствія - der eine eilt und der andere wünscht Gelassenheit (K. B. 167,2; A5867); *evä kıtılmış işlär ökünçi bilin!* acele yapılmış işler pişmanlık getirir, bil - дѣло, совершенное поспѣшно, причинить раскаяніе. знай! - die eilig ausgeführte That bringt Reue, wisse! (K. B. 32,18; A631); *evmä sârin!* acele etme, aceleci olma - не спѣши, не будь поспѣшень! - eile nicht! sei nicht voreilig! (K. B. 47,29; A1107). {ED 4b év-}

***eväk: евâк [(Uyg.), < *ev* + *äk*, krş. *äväk* bkz. ²*äbâk*, *äväk*]**

çabuk iş gören, atık, aceleci, kaçan (hızlı, kısa, üstün körü) - скорый, поспѣшный - hurtig, eilig, flüchtig; *eväk ârsâ kıtkı uvutsuz közi karakteri aceleci ise, göz (bakışı) küstah olur* - если онъ будетъ поспѣшный, его глазъ будетъ безстыднымъ - wenn sein Charakter eilig ist, so ist sein Auge frech (K. B. 34,35; A849) {ED 8b évek}

***evâklik: евâклик [(Uyg.), < *eväk* + *lik* bkz. *äbâklik*]**

acele, acele etme - поспѣшность - die Eile, Uebereilung; *aydı ay evâklik kişigâ*

esiz O dedi: vay! acelecilik insanlar için kötüdür - онъ казалъ: поспѣшность худо для челоуѣка - er sprach: o die Uebereilung ist schlecht für den Menschen (K. B. 32,16; A629). {ED 9b eväklik}

***evrik:** **еврік** †→**evrik** [كیوریا (Çağ.), ev + ir + ik bkz. *ävrik*]

hızlı, çabuk - скорый, поспѣшный - schnell, eilig. {ED 4b év-, Sang. 83 év-}

***evrül:** **еврүл** (v) [یلاور (Çağ. bkz. *ävri*l- < *evir* + *l*)]

dönmek - вертѣться - sich drehen. {ED 14b évrül-, Sang. 82 évrül-}

***evür:** **евүр** (v) [رملکياو (Çağ.) krş. *ävür*-]

çevirmek - вертѣть, оборачивать - umdrehen, wenden. {ED 14a évür-, Sang. 82 évür-}

***eyär:** **ейәр** (v) [ایکرمک (Çağ.), krş. *är*, *iär*; bkz. ⁵*ägär*-]

izlemek, takip etmek - слѣдовать - folgen, nachfolgen (Ş.Sül. *ایتمک تعقیب*). {ED 67a éder-}

***eyärgiçi:** **ейәргичи** [اکاریچی (Çağ. bkz. *ägürgiçi*, *ägürgüçi*), < *eyär* + *gi* + *çi*]

takipçi - свита - das Gefolge. {ED 67a éder-}

eyşäyn: **ейшәйн** [Kır.]

öylesine, sebepsiz, başka sebebi olmadan, sebepsiz ve amaçsız - только такъ, безъ причины, безъ цѣли - nur so, ohne weitere Ursache, ohne Zweck und Ziel; *eyşäyn keldim* bir nedeni olmadan, öylesine geldim - я пришелъ случайно -ich bin ganz

zufällig gekommen.

³**eyt-:** ³**eit** (v) [Kır., < *ol*+*et*]

öyle yapmak, öyle olmak, öyle davranmak - сдѣлать такимъ образомъ, быть такимъ, такъ случиться - so machen, so handeln, so sein, sich so verhalten; *eytpäsä* öyle değilse, aksi halde - если дѣло не такъ, въ противномъ случаѣ - wenn es sich nicht so verhält, im umgekehrten Falle; *eytîp söylägändä* öyle konuştuğunda - когда онъ говорилъ такимъ образомъ - als er so gesprochen hatte.

eytūr: **ейтүр** [Kır., < *eyt*+?]

öyle demek ha! bak hele (şaşma ünlemi) - и такъ! вотъ! (выраженіе удивленія) - so! sieh einmal! (ausruf der Verwunderung); *eytūr mağan bermädiñ-goy!* bak hele, demek onu sonunda yine bana vermedin! - и вотъ, всетаки ты мнѣ не далъ! - sieh, so hast du es mir also doch nicht gegeben!

*⁴**ez-:** ⁴**ez** (v) [(Çağ. bkz. ¹*äz*-) زما]

ezmek, toz haline getirmek, ayağı altında ezmek, havanda dövmek, ezmek, çiğnemek, öğütmek - разбить, растолочь - zerstossen, zerstampfen, zermalmen. {ED 279b éz-}

²**ez:** ²**ez** [Kır.] = *äz*

ovuşturmak, ezmek, eritmek, çözdürmek - растереть, развести - zerreiben,reiben, auflösen; *suga ez!* suda erit! - раствори въ водѣ! - löse es in Wasser auf! *boyav ezdi* boyayı toz haline getirdi - онъ

растеръ краски - er rieb Farbe ein;
bogavnu suğa sahp ez! boyalari
 suda erit - разведи краски въ
 водѣ! - löse die Farben im Wasser
 auf! *tämäkä ez!* tütünü ez! -
 растирай табакъ - zerreibe den
 Tabak!

⁴**ezä:** ⁴**ezä** [Sag. Koyb.] = ²*äzä*.

⁶**ezä:** ⁶**ezä** [Sag. Koyb.] = ⁵*äzä*

şimdi, artık - теперь - nun; *ezä*,
tuñmam, ała nañin kуска kabu t!
 şimdi (kız) kardeşim, kendini renkli
 bir şahine dönüştür! - теперь, моя
 сестра, превратись въ пестраго
 сокола! - nun, meine Schwester,
 verwandle dich in einen bunten
 Falken! (P. d. V. II, 316,455).

²**ezän:** ²**ezän** [Sag. Koyb. Kaç.] =
¹*äzän*

ezän perdi (Sag.) selam etti -
 онъ кланялся - er grüßte; *ezänin*
aldılar selamını aldılar - они
 приняли его привѣтствие - sie
 empfingen seinen Gruss; *ezän dep*
ezännäştü selamlaştılar - они
 кланялись другъ другу - sie
 begrüßten sich; *ezän yürzäm üş*
şıkđın pazında men ebgä aytanarbin
 (Sag.) sağlıklı kalırsam üç yıl sonra
 eve dönerim - если буду здоровъ,
 я возвращусь черезъ три года
 домой - wenn ich gesund bleibe,
 werde ich nach drei Jahren nach
 Hause zurückkehren.

⁵**ezän-:** ⁵**ezän** (v) [Sag. Koyb. Kaç.] =
¹*äzän*

inanmak, güvenmek, birşeyi
 beklemek, umut etmek - имѣть
 довѣріе, надѣяться - vertrauen,
 auf etwas hoffen.

ezändir-: **ezändir** (v) [Sag. Koyb.
 Kaç., < *äzän* + *dir*]

inandırmak, güvendirmek,
 umut ettirmek - довѣрять,
 обнадежить - vertrauen, hoffen
 lassen.

²**ezännä-:** ²**ezännä** (v) [Sag. Koyb.
 Kaç.] = *äzändä*.

²**ezännäş-:** ²**ezännäş** (v) [Kaç.] =
äzänläş.

ezännäs-: **ezännäs** (v) [Sag. Koyb.] =
äzänläş

kılışma ezännäs-şarırılar,
çıdamına ezän per- çadırılar
 (Koyb.) onlar kılıç ve mızraklarla
 selamlaştılar - мечами и копьями
 они привѣтствовали другъ друга
 - sie begrüßten sich mit
 Schwertern und Lanzen; *kılış*
pazına ezännäştülär, çıda pazına
mendiläştülär (Koyb.) kılıcın ucuyla
 selamlaştılar, birbirilerini mızrak
 ucuyla selamladılar - они
 кланялись концомъ меча, они
 поздоровались концомъ копья -
 sie grüßten sich mit der Spitze des
 Schwertes, sie bewillkommneten
 sich mit der Spitze der Lanze (P. d.
 V. II, 416,1249).

²**ezär:** ²**ezär** [Sag. Koyb. Kaç.] =
¹*äzär*

ahtp ezärin ag-oy attın
argazına urganda altın eğeri
buzmavisi atının üzerine
koyduğunda - когда онъ
 положилъ золотое сѣдлона спину
 бѣло-сиваго коня - als er den
 goldenen Sattel auf den Rücken des
 weissblauen Pferdes gelegt hatte (P.
 d. V. II, 381,66); *kürälik ezärin*

ezärläp satdı demirle bezenmiş bir eyerle eyerledi - онъ осѣдлалъ егооуправленнымъ сѣдломъ — er sattelte es mit beschlagenem Sattel (P. d. V. II, 535,119).

²ezärä: **²ezäpā** [Sag. Koyb.]

bir sırada - въ одинъ рядъ - in einer Reihe.

²ezärlä-: **²ezäplä** (v) [Sag. Koyb.

Каç.] = *äzärlä*

ebir yörüp ezärläp yördü (Каç.) .) (o yana bu yana giderek) yerinde durmayarak onu eyerledi - обѣжавъ кругомъ онъ осѣдлалъ - herumlaufend sattelte er es (P. d. V. II, 535,116).

²ezärlän-: **²ezäplän** (v) [Sag. Koyb.

Каç.] = *äzärlän*.

ezärlük: **ezäplük** [Sag. Koyb. Каç.] =

äzärlük.

⁴ezät-: **⁴ezät** (v) [Sag. Koyb. Каç.] =

²äzät.

²ezdir-: **²ezdip** (v) [Kır.] = *äzdir*

ezdirmek, ovalayarak un ufak yaptırmak - заставить растереть - zerreiben lassen.

***ezdür:** ***ezdŷp** [Çağ. bkz. *زورماک*]

(*äzdür*-), < *ez* + *dür*] = *äzdir*

ezdirmek, ovalayarak un ufak yaptırmak, çözmek, (parçalarına) ayırmak - заставить растереть, развести - zerreiben, auflösen lassen. {ED 279b *éz*-}

***ezgülük:** **ezgŷlŷk** [*يزكولوك*]

(Çağ. bkz. *äzgülük*), < *ezgü* + *lik*]

iylilik -благо, благодѣяние - die Wohlthat, das Gute. {ED 53b *édgülük*}

¹ezik: **¹ezik** [Sag. Koyb. Каç.] = *äşik*

капі - дверь - die Thür; *ezik*

säri körzö pir atıp odur-çadır kapıya baktığında, orada bir kahraman oturuyordu - когда онъ взглянулъ въ направлении къ двери, тамъ сидѣлъ герой - als er nach der Thür hinschaute, sass dort ein Held (P. d. V. II, 90,85); *ezigin a ıp kirip keldi* (Каç.) kapıyı açıp içeri girdi - онъ открылъ дверь и вошелъ - er öffnete die Thür und trat ein (P. d. V. II, 431,1777).

³ezil-: **³ezil** (v) [Kır. Kkır.] = *äzil*

sürtölmeyle aşındırılmak - быть растертымъ - zerrieben werden.

***ezil-:** **ezil** (v) [(Çağ. bkz. *äzil*-) *يلمك از*]

ezilmek - быть раздавлену, растолочену - zerquetscht, zerdrückt, zerstoßen werden. {ED ED 287a *ézil*-}

³ezir-: **³ezip** (v) [Şor. Koyb.] = *²äzir*.

²ezirik: **²ezipik** [Sag. Koyb. Каç.] = *äzirik*.

²ezirt-: **²ezirt** (v) [Sag. Koyb. Каç.] = *äsirt*.

***ezmä:** **ezmä** [Çağ., *ezmä*] = *ez* + *mä*]

ezilmiş et - растертое мясо (какое-то кушанье) - zerriebenes Fleisch (eine Speise). {ED 279b *éz*-}

ezräk: **ezpäk** [Sag.]

(tabaklamada) deriyi yumuşatmak için kullanılan bir alet - мялка для выдѣлки кожи - ein Instrument zum Weichmachen des Leders (beim Gerben).

¹ezrik: **¹ezrik** [Sag. Koyb.] = *ezirik*, *äzirik*.

VIII. KAYNAKÇA

ARAT, Reşit Rahmeti

- 1979 *Kutadgu Bilig III, İndeks*. İndeksi neşre hazırlayanlar: Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce, 1. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay. 47, IV- A12. İstanbul.
- 1999 *Kutadgu Bilig I, Metin*. 4. Baskı, TDK yay. 458. Ankara.

ATA, Aysu

- 1997 *Kıssaşü'l-Enbiyâ, I Giriş – Metin – Tıpkıbasım*. 1. Baskı, TDK yay. 681-1. Ankara.
- 1997 *Kıssaşü'l-Enbiyâ, II Dizin*. 1. Baskı, TDK yay. 681-2. Ankara.
- 1998 *Nehcü'l-Ferâdîs, III, Dizin-Sözlük*. 1. Baskı, TDK yay. 518. Ankara.
- 2004 *Türkçe ilk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası), Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*. 1. Baskı, TDK yay. Ankara.

ATALAY, Besim

- 1970 *Abuşka Lûgatı veya Çağatay Sözlüğü*. Ankara.
- 1998 *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi, I*. 4. Baskı, TDK yay. 521. Ankara.
- 1998 *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi, II*. 4. Baskı, TDK yay. 522. Ankara.
- 1999 *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi, III*. 4. Baskı, TDK yay. 523. Ankara.
- 1999 *Divanü Lûgat-it-Türk, Dizini "Endeks", IV*. 4. Baskı, TDK yay. 524. Ankara.

CLAUSON, Sir Gerard

- 1972 *Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford.

DEVELLIOĞLU, Ferit

- 2001 *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Eski ve Yeni harflerle.*
Yay. Aydın Sami Güneyçal. Yeniden düzenlenmiş ve
Genişletilmiş 18. Baskısı. Ankara.

DİLÇİN, Cem

- 1983 *Yeni Tarama Sözlüğü.* 1. Baskı, TDK yay. 573. Ankara.

ECKMANN, János

- 1995 *Nehcü'l-Ferādīs, I Metin, II Tıpkıbasım.* 2. Tıpkı Bas.,TDK yay.
518. Ankara.

EFENDİ BUHARİ, Şeyh Süleymân

- 2003 *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i 'Osmānī.* TDA, Cilt 13. İstanbul.

ERDAL, Marcel

- 1991 *Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the
Lexicon, Vol. 1-2.* Otto Harrassowitz. Wiesbaden.

EREN, Hasan

- 1998 *Türklük Bilimi Sözlüğü, I. Yabancı Türkologlar.* 1. Baskı, TDK
Yay. 705. Ankara.
- 1999 *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü.* Ankara.

GABAIN, A.Von

- 2000 *Eski Türkçenin Grameri.* 3. Baskı, TDK yay. 532. Ankara.

GÜLTEK, Vedat

- 2004 *Rusça – Türkçe Sözlük.* 1. Baskı, Bilim ve Sanat. Ankara .

HAENISCH, Erich

- 1962 *Wörterbuch zu Monghol Un Niuca Tobca'an. Geheime
Geschichte der Mongolen.* Franz Steiner Verlag. Wiesbaden.

KAYA, Ceval

- 1994 *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*. 1. Baskı, TDK yay. 607. Ankara.

KALUŻYŃSKI, Stanisław

- 1962 *Mongolische Elemente in der Jakutischen Sprache*. Gravenhage.

LESSİNG, Ferdinand D.

- 1960 *Mongolian – English Dictionary*. Berkeley and Los Angeles.

Lİ, Yong-Söng

- 1999 *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, TDAD 15, İstanbul.
- 2004 *Türk Dillerinde Sontakılar*, TDAD 40, İstanbul.

LIGETI, Louis

- 1966 “Un Vocabulaire sino-ouigour des Ming, Le Kao-tch’ang-kouan yi-chou du bureau des traducteurs”, *Acta Orientalia Hungarica*, 19: 117-199, 257-316.
- 1969 “Glossaire supplémentaire au vocabulaire sino-ouigour du bureau des traducteurs”, *Acta Orientalia Hungarica*, 22: 1-49, 191-243.

NADELYAYEV, V. M.; NASİLOV, D.M.; TENİŞEV, E. R.; SHERBAK, A. M.

- 1969 *Drevnetyurkskiy Slovar’* Leningrad.

ÖLMEZ, Mehmet

- 1997 “Radloff Sözlüğünün Yeni Bir Yayını Nasıl Olmalı?”. *VIII Uluslararası Türk Dilbilimi Kurultayı Bildirileri, 7-9 Ağustos 1996*. Yay. Kâmile İmer, N. Engin Uzun [371-380], Ankara.
- 2007 *Tuwinischer Wortschatz, Tuvacanın Sözvarlığı*, Wiesbaden.

ÖNEN, Yaşar; ŞANBEY, Cemil Ziya.

- 1993 *Almanca – Türkçe Sözlük I, II*. 1. Baskı, TDK yay. 546. Ankara.

PRITSAK, Omeljan

- 1960 "Vorwort zum Nachdruck", *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, Erster Band, Mouton & Co, 's-Gravenhage.

RADLOFF, Wilhelm

- 1893 *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte, Opit slovarya tyurkskih nareçiy I.* Sanktpeterburg.
- 1899 *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte, Opit slovarya tyurkskih nareçiy II.* Sanktpeterburg.
- 1905 *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte, Opit slovarya tyurkskih nareçiy III.* Sanktpeterburg.
- 1911 *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte, Opit slovarya tyurkskih nareçiy IV..* Sanktpeterburg.
- [1. tıpkıbasım: 4 cilt, O. Pritsak'ın önsözüyle, s-Gravenhage 1960; 2. tıpkıbasım: 8 cilt, Moskova 1963].

RÄSÄNEN, Martti

- 1969 *Versuch eines Etymologischen Wörterbuch der Türksprachen.* Lexica societatis Fenno-Ugricae XVII, 1. Helsinki.

RÖHRBORN, Klaus

- 2004 Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien Lieferung 5, Wiesbaden.
- 2008 Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien Lieferung 6, Wiesbaden.

Şemseddin SÂMÎ

- 1989 *Kâmûs-ı Türkî.* Dr. Mehmet Emin Ağar'ın önsözüyle. Enderun Yay. 31. İstanbul.

STACHOWSKI, Stanisław

- 1998 *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü, Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*. Yay. M. Ölmez, Simurg Dil ve Edebiyat Dizisi:5. İstanbul.

STEINGASS, F.

- 1947 *A Comprehensive Persian – English Dictionary including the Arabic Words and Phrases to be met with in Persian Literature*. London.

STEUERWALD, Karl

- 1998 *Almanca – Türkçe Sözlük*. abc yay. İstanbul.

TEKİN, Talat

- 2003 *Orhon Yazıtları, Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. Yay. M. Ölmez, Yıldız. İstanbul.

TEKİN, Talat; ÖLMEZ, Mehmet

- 2003 *Türk Dilleri Giriş*. 2. Baskı, Yıldız. Dil ve Edebiyat 2, İstanbul.

TEMİR, Ahmet

- 1991 *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri, Hayatı-İlmi Kişiliği-Eserleri*. 1. Baskı, TDK yay. 552. Ankara.

TDK

- 1998 *Türkçe Sözlük I-II*. TDK yay. 549. Ankara.

TIETZE, Andreas

- 1991 *Wörterbuch der griechischen, slavischen, arabischen und persischen Lehnwörter im Anatolischen Türkisch, Anadolu Türkçesinde Yunanca, İslavca, Arapça ve Farsça Ödünçlemeler Sözlüğü*. Derleyen ve yayımlayan: Mehmet Ölmez. TDAD:26, Simurg. İstanbul.

2002 *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. 1. Baskı, Simurg.
İstanbul.

VÁMBÉRY, Hermann

1975 *Čagataische Sprach-Studien*. Philo Pres. Tıpkıbasım,
Amsterdam.